This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

[illegible] Eggert Olafsens
og
[illegible]arne Povelsens
[illegible]nem Island,

foranstaltet
af
[illegible]ernes Sælskab
i Kiøbenhavn,
[illegible]reven af forbemeldte
[illegible]t Olafsen,
med
[illegible]de 51 Kobberstøkker
og
[illegible]get Kart over Island.

[illegible]

[illegible]

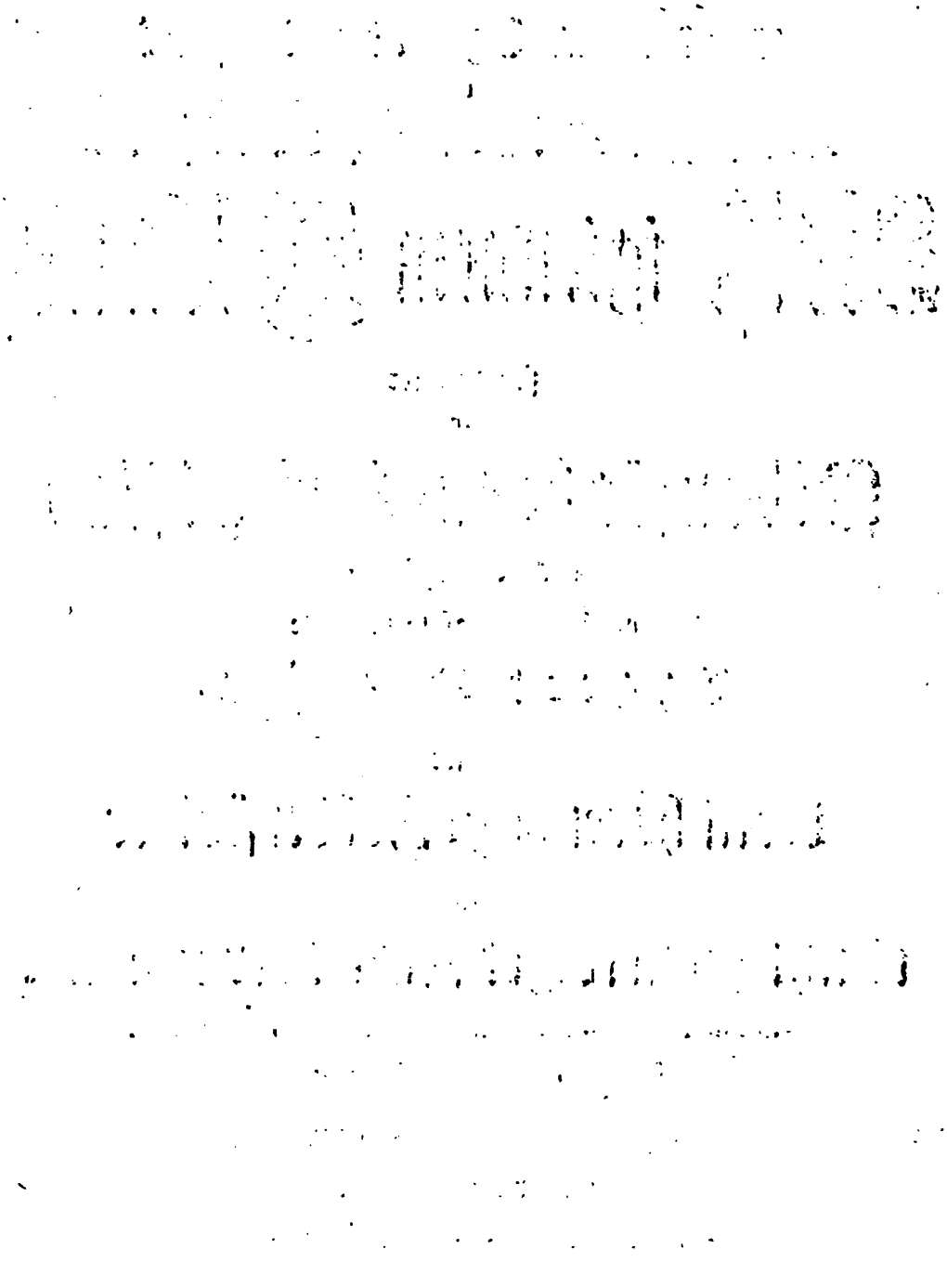

[illegible] Island.

[illegible] renæss-, Vadle- [illegible] Syffeler.

[illegible]

[illegible] ende efterfølgende kunne vi [illegible] foregaaende, og især det sidste [illegible] have anfort og beskrevet de [illegible] ands Beskrivelse, og hvoraf al [illegible] af samme; da blive de efterfol- [illegible] Landets Fierdunger, nemlig [illegible] Indledning.

§. 697.

Reisen over Nordlandet i Almindelighed.

Det første Aar vi komme til Island, nemlig 1752, begyndte vi Reisen sønden fra, over de Fiælde, som ligge midt oppe i Landet fra Øster til Vester: Vi agtede os over Kiølveien fra Thingvalle til Skagefiorden, hvilken Vei regnes for 20 Miile i Længden; men da vi vare midt paa Fiældene, paakom os et meget haardt Veir, med Blæst og Regn, hvorved vi toge feil af Veien og fore vilde paa disse vidtloftige Fiælde i 3 Dage, da vi hverken havde Føde for os, eller Græs til Hestene; Vi maatte med Livs Fare over store Jokel-Elve, hvor vi ingen Vadsteder vidste. Hestene brækkede Skoene af sig og Hovene med, hvorfore vi maatte gaae til Fods. Endelig hittede vi ned til Øefiorden, og efter nogle Dage fortsatte Reisen derfra over Thingoe-Syssel nord til Tiornæs og de ildsprudende Spayefbiærge ved Myvatn. Om Efterhosten reiste vi tilbage over samme Syssel, til Øe- og Skage-Fiorden, og derfra over Kiølveien til Sønderlandet. 1753 foretoge vi atter en Reise til Nordlandet, først fra Dale-Syssel til Rutefiord, som adskiller Stiftene, og hvis Nordside hører til Nordlandet og Hunevands-Syssel. Vi reisde da over dette og Hegrenæs- eller Skagefiords-Syssel, tillige med en Deel af Øefiords- eller Vadle-Syssel, i dette Aar, og vendte tilbage i October-Maaned. I Aaret 1757, forend vi toge fra Island, reisde vi over de Stykker, som vi hidindtil ikke havde beseet; nemlig Biarne Povelsen over Langenæs, og de paa begge Sider af dette Sted liggende nordligste Egne af Nord- og Øster-Landet; men Eggert Olaffen over et Stykke af Vesterlandet, især Bardestrands-Syssels Egne, nær ved Patrikfiord og Fuglebiærget.

§. 698.

Man regner almindelig Norder-Fierdungen for den 3die Deel af Island. I Henſigt til Storreiſen kan det neppe være; thi naar man tager de øde Fiælde med, da bliver Veſterlandet næſten lige ſaa ſtort, og Øſterlandet noget ſtorre. Men i Henſigt til Bygden er Nordlandet en god Deel ſtorre, end nogen af de andre Fierdunger, og næſt efter Sønderlandet beſt beboet; dog udgior Nord-Fierdungens Mandtall ikke den 3die Deel af Nationen. Beliggenheden er norden paa ret ſmuk, med jævnlige Afvexlinger af Fiorde og Dale, Næs og korte Fiældveie: ſerſt Balkanæs imellem Rutefiord og Midfiord; Vatsnæs imellem den og Hunefiord; Skagen imellem den og Skagefiord: Fliotahorn eller Dale-Taa ſlutter denne Fiord; og imellem bemældte Forbiærg og Giogrer ſkiær Oefiorden ſig ind i Landet; de ſmaa Fiorde og Vige oſten og veſten for den, kiendes ikke meget paa Landkortet. Skialfandefiord er imellem Giogrer eller Reykenæs og Tiornæs oſten for Huuſevigs Havn. Rødenup eller Rødenæs er det nordligſte Fiorbiærg paa Nordlandet, og den fornemſte Fiord imellem ſamme og Langenæs, (der adſkiller Nord- og Øſter-Fiærdingen), er Øxefiorden, mange andre mindre Viger og Fiorde uberegnede. Bygden paa Nordlandet ligger da fornemmelig nær ved Fiorde og Vige, og ovenfor dem, eller op til Dalene. Dens Breedhed kan anſlaaes fra Næſſene op til Dalene 4 til 6 Miile, og Længden fra Langenæs til Rutefiord 45 Miile. Oven eller ſonden for Bygden ligge høie og vidtloftige Fiælde, ſom tildeels ere ſkiulte med Jis: De betegnes med Fiældveienes Navne: Arnarvatnsheide imellem Hunevats-Syſſel og Borgarfiorden; Kiølveien imellem Skagefiord og Sydlandet; Sprengeſand og Mødredals-Øræfi, 2de

Nordlandets Storreiſe og Beliggenhed.

vidtloftige Fieldstrækninger imellem Vadle- og Thingoe-Sysseler og Østerlandet. De fornemste Biærge, som ligge Nordlandet nærmest, og ere bedækkede med Jøkel, ere oppe paa Fiældene disse: Bald-Jøkel, som indtager en stor Strækning, fra Erils-Jøkel over Borgarfiorden, til Kiolveis-Fiældet, hvor Veien ligger. Paa den anden Side af Veien, nemlig mod Østen, begynder Hofs-Jøkel, et henved 15 Miile langt Jisbiærg, som af Østerlandets Beboere kaldes Lange-Jøkel. Norden til ved dette Jisbiærg ligger den Fiældvei Vatnahialle fra Kiolveien til Oefiord, og sonden til den forbemældte Sprængesand fra Rangaavalle-Syssel til Baarderdal i Thingoe-Syssel, hvilken Vei er nu mesten glemt og reent aflagt, ja Mellemfarten selv ophævet, til stor Skade for Indbyggerne; saa at de, der endelig skulle reise til disse Steder, maa tage en anden langt besværligere og længere Vei. De andre store Biærge og Jøkeler nævnes ikke paa dette Sted, saasom man ikke seer dem fra Bygden i Nordlandet; thi Fiældene gaae derfra langsom op ad, forend man kommer til de største Biærge midt oppe i Landet, og disse ligge Sønder- og Øster-Landet nærmere, hvorfore vi og ville handle nærmere om dem, naar vi komme til de sidste Stykker. Men derimod tilhøre Nordlandet egentlig og aleene følgende Jisbierge, som ligge nær ved Bygden: Tuneryggs-Jøkel imellem Kolbensdal og Horgaadalen, hvor Indvaanerne tidt reise over; Unedals-Jøkel, liggende imellem Skagefiord og Svarfeddalen; Deilderdals-Jøkel kaldes ogsaa et Jisbiærg her i Nærværelsen.

§. 699.

Bygdens Inddeeling.

Bygden paa Nordlandet er deelt i 4 Sysseler. Hunevands- og Skagefiords- eller Hegrenæs-Sysseler adskilles ved de ud til Skage-

Skageheide løbende Tværfiælde og Biærge, hvoriblandt Tindastol er det fornemste. Hegrenæse- og Oefiords- eller Vadle-Sysseler adskilles ved et andet Tværfiæld og Fiældevei, Øxnedals-Heide, tilligemed de Fiælde, som løbe der ud fra til Olafsfiord, Siglenæs og Fliothorn. Vadleheide ligger imellem Oefiorden og Thingøe-Syssel, men Sysselerne adskilles egentlig ved den Biærge-Klofte Vargiaa i Kiøbanger-Sveit; thi den østlige Side af Oefiorden, her uden for, hører til det sidste og ikke til Vadle-Syssel. Det nordligste Grændseskiæl imellem Tingøe-Syssel og Muule-Syssel paa Østerlandet, og tillige imellem Stifterne og Fierdungerne, er Langenæs, men især den Odde Skaalatange, som løber der ud fra. Sødenæs er det Præstegield, som er norden paa Næsset, og til det høre nogle Gaarde, der ligge paa den søndre Kyst og inden Muule-Syssel.

§. 700.

De fornemste Fiorde og Forbiærge bleve nyelig opregnede. Nordlandets Kyster ere ellers overalt ujævne, og paa de fleeste Steder klippagtige. Søen uden for Landet er reen og Dybheden ikke meget forskiællig. Øerne ere faa, og ligge allesammen, Grimsøe undtagen, nær ved Stranden. Rutøe ligger i Rutefiord, og hører til Melstad Præstekald. Den giver Fugle og Sælhundefangst med Garn, samt Æderduun. Inde i Skagefiorden ligge 4 Øer: Ingveldstadholm paa Reykestrand, giver Fuglevildt og Duun. Elinarholm uden for Kolbensaaens Udløb, har liden Nytte. Lundøe, hvor man har Sælhundefangst, Æderfugl og Lundefangst. Drangøe er formedelst dens store Nytte af Biærgfuglefangst, Hørslæt og skiøn Vinter-Græsning, den fornemste af Nordlandets ubeboede Øer. Den seer ud, langt borte, som et

Stranden og Øerne.

hoit Kastel; thi den bestaaer af en rundtomkring steil Klippe, 108 Favne hoi. Tæt ved den rager en Drang, eller hoi og smal Klippe, op af Soen, hvoraf Øen har faaet Navn. Malmøe kaldes den 4de og sidste Øe i Skagefiorden, hvilken er beboet: Den ligger ¼ Miil uden for Hofdestrand, og der falder temmelig Sælhundefangst. Hriisøe (hvor Smaabirk har voret tilforn), ligger midt i Øefiorden, er temmelig stor og haver to Bondergaarde. Den giver godt Græs, Sælhundefangst og Ederfugl. Flatøe ligger ude ved Giogretaae, og er en god Fiskeplads: Der ere 4 Bondergaarde; men 1755 bleve de ødelagde af Jordskiælv. Naar man kommer Huusevigs Havn forbi, seer man 3de Øer: Den største er Lundey, hvor man fanger Soe-Papegøyer; der er godt Græs, og Øen 24 Dagslætte stor. Hver Dagslæt er et Stykke paa 30 Favne i Firkant, og man regner Drangøens Græsmark paa 72 saadanne. Kort her østen for, uden for Manaa, ligge tvende Øer, hvor Faar gaae ude og man fanger Papegøyer. Øster efter herfra findes adskillige smaa Øer og Holme, der give god Mængde Æg og Ederduun. De østligste eller yderste af dem høre til Sødenæs Præstegaard. Grimsøe er een af Landets fornemste og største Øer, bekiendt iblandt alle Soefarende. Den ligger henved 12 Miile ude i Havet fra Øefiorden, omtrent under samme Breede som Cap de Nord, og er Kongens Eiendom, hørende til Øefiordens tvende Klostere, Mødrevalle og Munke-Thveraa. For nærværende Tiid findes der 6 Gaarde; men for 60 Aar siden have der været langt fleere. Der er skiønt Fiskevær, hvorfor og Indbyggerne fra det faste Land fare aarlig derhen for at handle. Grimsøe haver sin egen Præst og Kirke; men Kaldet er et af de mindste i Island. Grunden er tildeels sandig, giver dog Græs til nogle Køer.

Ind-

Indbyggerne leve i øvrigt af Søefugle, som falde her i Mængde, nemlig de 4 Arter af Biærgfugle, Rytsen, som bygger der for sig selv, og især Filingen eller den store Procellaria, som i Norge kaldes Havhest. Den har saa overflødig Olie, endog i Maven, at den spruder Tran, naar den er vreed eller bevæges hæftig. Naar Indbyggerne paa denne Øe have dræbt disse Fugle, ombinde de dem med en Snor for og bag, for at Olien ikke skal flyde bort. Filingen speges og forvares til Vinteren, da den spiises til Torfisk i Stedet for og i Mangel af Smør. Fiædrene af Bugen, som ogsaa ere feede eller stærk fittede, bruges til at giøre Ild med iblandt andet Brændsel, hvilket maa give en slem Lugt. Paa Grimsøe findes kun faa Koer og Faar, følgelig kunne Indbyggerne ikke samle meget af Valde til daglig Drik; men i dets Sted bruge de Saft og Extract af Cochlearia, hvilken voxer i Mængde paa Strandklipperne. De mænge denne Saft med deres Drikkevand, som de hente fra nogle i en sandig Grund gravede Brønde, hvis Vand derfor giærne er uklart og stinkende; det skal endog tidt blive raadent, og dette meener man er Aarsag til den ubekiendte slemme Sygdom der hersker paa Øen, og især angriber dem, som nyelig have sat sig der ned. Sygdommen skal være en Art af Hydrope: heele Legemet svulner op, og tilsidst komme slemme Bylder ud, hvorved Mennesket seer ud som det havde Spedalskhed. En hvi Grad af Sklorbug faaer og samme Udstende: Luften, Vandet, Grunden og Spiisningen paa Grimsøe giøre, at de Uvante lær kunne faae saadan Sygdom. Der er intet Raad herimod, uden at flytte ind paa det faste Land, da de Syge som oftest naae deres Helbred igien; men bie de paa Øen, dør de giærne i det 3die Aar. Denne Sygdom skal dog ikke være smitsom. De Hollandske og andre

Fiskere,

Fiskere, som fiske her uden for, komme giærne til Grimsoe, thi her ere gode Ankergrunde. Indvaanerne tilhandle sig af dem de nodvendige Ting, saasom de selv ikkun meget sielden komme til det faste Land med deres egne Baade. Oluf den Hellige, som henved Aar 1025 havde i Sinde at forene Island med Norge, skikkede en Gesandt til Island, og iblandt andet begiærede denne Øe til Forærring; men nogle af de Ældste paa Althinget raadede derfra, frygtende, at Kongen lettelig kunde holde der en Flode og Krigsfolk, der kunde være i Stand til at undertvinge heele Landet. Kolbens-Øe, som i Soe-Charterne kaldes Meven-Klint, ligger 12 Islandske Soe-Miile Norden for Grimsoe, og er tilforn bleven besøgt fra det faste Land, for at hente Soefugle og Sælhunde derfra: begge Slags Dyr ere der ganske tamme, og Øen vrimler af dem. Grunden skal være klipperiig og uden Græs.

§. 701.

Fiældenes og Bygdens almindelige Beskaffenhed.

Om de fornemste Biærge er nyelig blevet talt (§. 698.). Nordlandets Fiæld-Egn er heel vidtloftig, men ligger dog ikke saa meget høit, nemlig 2 til 3 Miile fra Bygden, og har derfor mangesteds store Beedemarker, hvor en Mængde Kvæg og Heste kunne gaae om Sommeren. Biærgene ere overalt til Fiælds omtumlede ved Jordbrand, dog kiendeligst paa Kiolveien, hvor de Reisende maae fare over vidtloftige Lava-Strækninger; samt paa de nordlige Fiælde imellem Vadle-Thingoe- og Muule-Sysseler, hvor nogle Biærge have sprudet Ild for kort Tiid siden, hen ved 1730. Den Tiid vi reisde her over, lode vi paa mange Steder grave i Jorden, hvor den var bevoxen med Græs, Lyng og Moss-Arter, og funde da gierne vexelviis liggende Lag af Stov eller Sand, samt hvid og sort Pimpesteen. I Bygden seer man meget

get forskiellige Biærge; dog en Deel af de ældste eller ordentlige: i Hunevands-Syssel er lave Biærge, men høiere i Hegrenæs-Syssel. Vatsdal, et heelt Bygdelav, er ligesom indmuret med steile Biærge. Hialtedalen, Reykestrand og Hofdestrand, have ligedannede Biærge. Især er det Strandbiærg Tindastol, Vesten til ved Skagefiorden, berømt over heele Landet for Ædelsteene, gode Urter, og andre Besynderligheder; men da vi i Auret 1755 besaae dette Biærg, erfarede vi, at det ikke havde noget forud fremfor andre Biærge. De Forandringer, som der falde, af Qvarzer, Chalcedonier, Agater og smaa Crystaller, ansees kun af Indvaanerne for Ædelsteene (§. 569.). Op til Dalene i Skagefiorden ere Biærgene meer uordentlige og øiensynlig omtumlede. Vadle-Syssel, saasom Øxne- og Svarfed-Dal, har høie Fiælde. Thingoe-Syssel derimod meest lave Fiælde i Bygden. Den beboede Egn er temmelig smuk og græsrig overalt. Man finder der de samme Jordarter og Lag som Vester paa; men tykkere Lag af Madjord, og Biærgsiderne længer op bevoxne med Urter.

§. 702.

Skredfalde giøre ofte Skade paa Nordlandet, saasom ved Skagefiorden i Østerdalene, Norderaadal, og især have Vatsdalens Indvaanere følet bedrøvelige Virkninger deraf. Den sidste Gang skeede det 1720, som forklares i Horrebows tilforl. Efterr., hvorhos tillige rettes de Feil, der ere i Andersons Beretning om samme. Men for 175 Aar siden, nemlig 1545, skeede paa dette samme Sted et endnu større Skredfald, som borttog den Bondegaard Skidestade, begravede 13 Mennesker, og førde et stort Stykke Land, nemlig Tunet af bemeldte Gaard, ved Hiælp af den nedstyrtede Søe eller Vandflod fra Fiældet (hvis Bredd

Skredfald og Skredgiærder.

rennde) bort fra den østlige Side, over til den anden Side af Dalen; og paa dette Stykke staaer nu en temmelig stor Bondegaard, kaldet Hnausar. Tilstrækkelige Raad imod disse forskrækkelige Ulykke kan vel intet Menneske give; dog ville vi meddeele en Underretning, som kan have sin Nytte, i det mindste i Hensigt til almindelige Skredfalde, som aarlig pleie at ske nær ved Gaarde og Græsmarke i Island. De nu værende Indbyggere sige, at der er intet Raad derimod; men det kommer deraf, at de have glemt denne og en Deel andre vigtige Indretninger, som deres Forfædre giorde til Huusholdningens Understøttelse og Forbedring; jeg meener de Gamles Skredgiærder, som man endnu paa mange Steder seer Levninger af. Disse vare Muure opførte af Steene, først midt for den Bierg-Kløfte, som Skredfaldet kom fra, hvor de 2de Vægge stødte sammen i en spids Vinkel, hvis Hiorne vendte op imod Kløften, og var meget tykt, og opført af store Steene. Den nederste Ende af disse 2de Vægge blev fortsat paa begge Sider med en krum Muur, der gik kraas op imod Biergsiden igien. Den spidse Vinkel var heel tyk; grundmuuret inden i, og de krumme Vægge tykkere ved Enden af dens Sider, eller hvor crura boiedes. Disse Skredgiærder bleve aarlig giorte til Rette, og naar der fald saa store og mange Klipper ned af et Bierg, at de ødelagde et Stykke Jord eller Huuse, da forlode Forfædrene ikke, eller nedlagde en Gaard derfor; men de anvendte endogsaa den skeede Ulykke til deres Efterkommeres Sikkerhed; thi store Skredfalde danne gierne en høi og tyk Bakke ved Roden af Biergene, og saadan en Bakke bestaaer af idel svære Klipper i Grunden: de øverste Klipper bleve da førte tilsammen, Bakken forhøiet eller høiere opmuuret i Midten, i den samme Form af Skredgiærde,

som

som nyelig blev beſkreven; saa at de fleeſte saadanne Steders Beboere have fremdeeles været fri for videre Skredfalde.

Biærgenes Høide paa Nordlandet have vi ikke kundet fastsætte, uden efter Øiesynet, undtagne 3de Steder. Om Fiskbiærgene oven paa de høie Fiælde midt i Landet kan man slutte af Vesterjøkelens Høide (§. 439.); ja det er ikke urimeligt, som nogle endskiønt uden Vished, paastaae, at Baldjøkel og de andre Fiskbiærge høieſt oppe, naae længer op i Luften end Toppen af Snefiældet. Bygdens Biærge ere sædvanlig ikke høiere end hen ved 200 Favne, og de høieſte, som Tindeſtolen, 2 til 300. Skyggebiærg kaldes et høit og stelit Strandfiæld i Thingøe-Syſſel. Oven for eller op fra samme Biærg gaaer en høi Fiældſpidſe, der fra Havet at regne stikker over 500 Favne i Høiden. I Aaret 1752 komme vi til dette Biærg, og reiſde derfra til Soes, til Matſnare-Biiger, hvilke tilforn have været beboede. I Aaret 1753 maalede vi 2de Biærge paa Høfdeſtranden, ikke just for at vide deres Høide; men, siden de tillige vare lette at bestige, for at vide Barometerens Stigen og Falden i Luftens Lage, hvilket Forsøg vi forgiæves havde foretaget paa Vesterjøkelen Aaret tilforn (§. 429.), undtaget, saavidt med Sikkerhed kan sluttes af det samme og de efterfølgende Forsøge, hvor stor Forskiæl der er i Qvægsølv-Stottens Falden ved en middelmaadig lang og en overmaade høit Biærg. Høfdaſiall, oven for Høfdeſtranden, maalede vi først med Aſtrolabio, og befandt dets lodrette Høide over Havet 1372 Fødder Dansk Maal. Barometeren stod neder paa Slætten paa 28 Tomme og 6 Linier. Af Forsøgene fandt Qvægsølvet sagte, til vi havde naaet Halvparten af Biærgets Høide, da det efter Proportion faldt stærkere og stærkere, indtil vi havde den øverſte Brink

Biærgenes Høide.

af Bierget, hvor Instrumentet stod paa 27 Tommer 14 Linie, saa at den ganske Forskiel bliver 1 Tomme 44 Linie. Høfden, eller (som den i Landnama-Saga kaldes) Thordar-Høfde, er et Hoved eller særskilt Forbierg, som tilforn har været en Øe, hvoraf det tilgrændsende Bygdelav har faaet Navn. Bierget, som er ganske steilt mod Søekanten, kan bestiges til Siderne. Her faldt Barometeren i alt 74 Linie, og Biergets Høide, som vi maalede med en Snor, var 690 Fod. Den Forskiel var dog paa begge disse Forsøge, at da Instrumentet kom oven fra ned igien, stod det net op paa selvsamme Høide som for, paa Høfden; men den Tiid vi komme ned fra Høfdafiall, stod det paa Slætten en Linie høiere end for, da vi begyndte at gaae op paa Bierget. Dette skeede den 11 September (da det stærke Jordskiælv var nyelig forbi) Klokken 6 om Eftermiddagen, da Luften var klar, og endnu noget varm; Klokken 8, da vi komme ned igien, var den bleven lidt koldere; men ellers var for Sandserne ingen Forandring skeet i Veirliget. At Barometere falde og stige lidt ved Afvexling af Kuld og Varme i en varm Stue, det ier af de nyere Naturkyndige blevet anmærket, og Luften kunde gierne være bleven letere i sig selv om Aftenstunden, endskiønt man ikke mærkede det.

§. 703.

Floder og ferske Søer.

Nordlandets Indvaanere have en langt større Mængde af Floder og færske Søer end hine Vester paa. Ruteførdaaa giver god Laxefangst, og Midfiordsaaen endnu bedre, fordi de Nærboende drive godt derpaa, og Aaen fører større Mængde Vand. Op ad Videdalsaa, Vatsdalsaa og Blanda (hvilken sidste Aae er den største i dette Syssel) gaaer en Mængde Lax, som fanges af Indbyggerne. Herforuden findes her en smuk uanselig

Mængde

Mængde af ferske Soer, hvor man har Overflødighed af Foreller, endskiønt denne Fangst mangesteds ikke nær drives, som den kunde, hvilket Syſſelets Folkemangel er tildeels Skyld i; dog fanges ikke nogensteds paa Landet saa jævnlig Lax og Foreller, som her: for Exempel, i den Soe paa Midfiords Hals, i Vesterhop og Midhop, 2de Soer i Videdalen, i Klioter og Helgavatn i Vatsdalen. Paa Skagheide, mellem Syſſelerne, ere mangfoldige ferske Soer, som almindelig regnes for utallige, ligesom Øerne i Breedefiorden, og de mange Steenhoie i Vatsdalen, hvilke de omtalte Skredfalde (§. 702.) have foraarsaget. Skagheidens Soer ere fast alle smaa, dog findes Foreller i dem alle; men de fanges ikke, ligesom der ere andre fleere Soer, som ingen haver Nytte af. Hunevatn, den Soe, som Syſſelet tager Navn af, ligger kort fra Thingore-Kloſter. Paa Gafsheide imellem Videdal og Vatsdal og hoiest op til Fiælds paa Tvedegre (en lang Fiældvei imellem Hunevands-Syſſel og Borgerfiorden) ligge adskillige fiskerige Søer, hvorril Indvaanerne fra begge Herreder fordum søgte, endog om Vinteren, (ligesom man nu søger til Fiskeleier ved Strandkanten), og laae der i opbyggede Hytter, og om Foraar og Esterhøst i Tælte, da de med Baade og Garn fangede en stor Mængde Foreller. Ligeledes har man drevet denne Fangst paa Arnarvats-Heide. Den fangede Fiſk blev esterhaanden ført til Bygden, og deels nedſaltet, deels fortæret ferſk. Laxaa i Svartaardal (den østligſte Bygd i Syſſelet) giver Laxefangſt. Skagefiorden har færre Floder og Soer. Herredsvandene kaldes en af Islands ſtorſte Elve: den fører hvidagtigt Jøkelvand, kaldes Jøkelsaa paa Fiældene, og har sin Oprindelse i Hofs-Jøkel. Man veed at en stor Mængde af Lax gaaer op i

denne Elv; men Indbyggerne ere ligesaa lidet i Stand til at fange den her, som i Hvidaaerne og andre Landets største Floder. Sælhundene, som holde sig i stor Mængde i Udløbet af Herredsvandene, fange Laxen meget, men blive igien fangede af Indvaanerne: I de Elve, der falde i Herredsvandene, findes dog Fisk; saadanne ere, østen til Norderaa og vesten til Vesteraa, Tungaa og Staderaa, nær ved Reinestad-Kloster. Tæt ved Havet give de tvende første Søer ved Siaafarborg vesten for Herredsvandene, og Høfdevatn oven for Thorderhøfde, ret skion Forellefangst: ligeledes Flioten, det østligste og største Bygdelav i Skagefiords-Syssel. I Vester-Flioten er Flokedalsvatn, som giver Foreller, og Aaen, som kommer derfra, Lax og Ørreder: ligeledes ere i Øster-Flioten, den Elv Flioraa, og en ferst Soe Miklavatn, som den danner oven for sit Udløb, fiskerrige. Vadle-Syssel har, i Olafsfiord, en fiskerrig Søe, som er en stor Mærkværdighed ikke alene for Island, men og for Rigerne; thi man finder i den naturaliserte Havfiske, Torsk, Kolier, Helleflyndre og Rokker, alt af middelmaadig Størrelse. Indbyggerne giøre Huller paa Isen for deres Fiskesnorer, og fange de omtalte Fiske paa Mædekroge: de smage søde og behagelige, dog ikke som Havfiske af samme Arter. Foreller falde her ogsaa, og fanges meest om Foraaret. Soen er een Mil lang, og skilles fra Stranden kun ved et smalt Rev af opkastet Mol eller Strandsteene, hvorigiennem Elven, som kommer ned fra Dalen, og rinder igiennem samme Soe, haver brækket et smalt Udløb til Stranden. Det synes klart nok, at Floden har tilforn gaaet saa dybt ind i Landet, som Soen nu gaaer, og er ved en stærk Brænding, Jordskiælv eller anden voldsom Omvæltelse, afskaaren eller deelt i to Deele ved ovenmældte Rev;

Havets

Havets Fiske ere da blevne indsluttede, og ved den sagte aftagende og formedelst Elvens Giennemfart opløste Salthed, meer og meer vante til det søde Vand. Alle de fornævnte Fiske fanges ogsaa i Havet eller Fiorden her uden for. I Svarferdalsaa findes Ørreder. Sælhunde søge og her op til Landet i Mængde, for at spiise disse Fiske, ved hvilken Leilighed Indvaanerne fange dem. Hørgaa, nær ved Modrevalle-Kloster, er en temmelig stor Elv, i hvis Udløb Sælhunde ogsaa fanges. Eyasiardaraa, som deeler Oefiords-Bygden i tvende Deele, er tillige med Svarferdalsaa den største Elv i Sysselet: den tager ogsaa andre mindre Aaer til sig, og haver Fisk. Thingoe-Syssel har endeel skionne Elve og ferske Søer, som ere fiskeriige. Iniosaa falder i Oefiorden og giver Laxefangst. Skialfandefliot, er den største Elv i denne Egn, hvor baade Lax og Ørreder gaae til; men især er her en Mængde af Sælhunde, som gaae op i Udløbet. Laxaa er den anden største Elv, hvori der falder den skionneste Laxefangst. Begge disse Elve have, ligesom heele Egnen, smeltede Klipper i Grunden, og disse mørke Klipper, samt de Fiæleſteder, der jævnlig findes imellem dem, ere det, som Laxen meest søger. De fornemste ferske Søer ere Liosavatn, kort fra Skialfandefliot, og den, der hører til Hunsevig, hvor Eierne tilforn have holdt Fiskerbaad og fanget Foreller. En liden Elv i Reykedal, kort fra Grenjedstæds Præstegaard, er derfor mærkværdig, at den opvarmes ved en heed Kilde, og at Forellerne, som løbe her op til, blive saa overmaade feede i dette varme Vand, at somme af de Nærboende neppe kunne spiise den. I det Bygdelav Kildehverfe, og paa Kysterne der østen for, indtil Langenæs, findes endeel ferske Søer og Elve, der give Foreller, Indbyggerne til Livs Ophold. Iblandt Elvene er Iskelsaa i Øxefiord den

aller-

allerstørste i Syſſelet, og i den fanges Sælhunde med Garn. Denne Elv kommer fra de store Isbiærge norden for Hofs-Jokel, som høre til Østerlandets Fiælde. Den falder over Modredals-Ørken, og har der et Færgested. Myvautn, eller Mygvandet, er den allerfornemste ferske Soe paa Nordlandet, ja paa heele Island, i Henseende til dens Forellefangst, som drives her bæder end paa noget andet Sted; og tillige er denne Soe bleven saa meget bekiendt formedelst de forskrækkelige Jordbrande, som her ere udbrudte. Indbyggerne som boe omkring Soen, og udgiøre et Præstegield, leve og have levet fra de første Tider, alene af Forellefangst, og ikke søgt til Havkantens Fiskeleier, eller kiøbt Fisk derfra. Hver Bonde har sin Baad og en halv Snees Sættegarn, 10, 20 til 30 Favne lange, som han selv lader spinde af Hamp meget fine. Videre om dette mærkværdige Sted skal blive meldet i Egnens særdeeles Beskrivelse. Den nys nævnte Laxaa har sin Oprindelse fra denne Soe.

Hverer og varme Bade.

§. 704.

Reykehver og Reykelaug.

I Hunevands-Syſſel findes 2de fra første Tiid af bekiendte varme Bronde. Den første, ved Navn Reykehver, ved Rutefiord. Fahrenheits Thermometer steeg i den, i 3 Minuter, til den 204 Grad. Vore Folk havde bragt et stort Stykke ferst Lax fra Rutefiords-Aaen derhen; man hængde det paa en Kiep, der blev lagt over Hverebredden, saa at det var under Vandet, hvor det blev kaagt i en Tiid af 8 Minuter, og havde en behagelig Smag: det var ogsaa langt mørere, end naar Lax kaages over Kiokken-Ild. Hverens Vand er meget let, klart og velsmagende. De tvende

Mes-

Messing-Hydrometra, som os vare blevne tilsendte fra Societetet, synkede heri paa Øieblikket. Af de hvide Accretis Thermarum findes her noget paa Bredderne. Kildens Bund er en af blaat Leer hærdet Hælde, hvori smaa Kies-Avner lade sig til Syne. Fra Hveren rinder en liden varm Bæk, og i Bredderne af samme findes Lag af en hvid, meget fiin og maver, Jordart, som Indvaanerne kalde Pieturs-Mold, det er St. Peders Muld eller Stovjord. Kort herfra er et gammelt Hversted, hvor Jordbranden haver tillige med Vandet frembragt nogle Hælder, der ere haardt sammenbagte, ovenpaa bleeghvide og opfyldte af fremmede Smaastrene, Urter og Stilke af Krat og Urter; neden under ere Hælderne sorte, smeltede og udbrændte, som en anden Lava. Reykelaug, i Midfiord, er det andet fra Landets første Beboelses Tiid bekiændte Badsted, nær ved Gaarden Reykium, hvor den Skegge boede, der aabnede Kong Rolf Krages Hoi i Sæland, og fik der det berømte Sværd Skofnung (see *Arngr. Jonæ* Spec. Isl. p. 54). Badets Vand er meget klart, uden al Smag, og saa læt, at det eene Hydrometrum sank deri til Bunds; det andet sank ikke ganske, gik dog ned over 326, hvilket var den høieste Grad, som der var tegnet paa. De Nærboende bade sig deri end i Dag, ligesom i forrige Tiider. Naar Varmen i Badet tiltager, antage Gaardens Folk det for et vist Tegn, at Veirliget vil forandre sig til Regn, endskiønt Luften paa den Tiid er ganske klar. Samme Anmærkning er bekiendt, og giælder om de fleeste Hverer i Island (see *E. Olavii* Enarr. p. 93). En anden mindre bekiendt Reykelaug findes i dette Syssel, imellem Qvislerne eller Vatnsdals-Aaens Udløb og Blanda. Badstedet staaer paa en moradsig Grund, hvor man, strax under den varme Jordskorpe, finder et

14 Fod tykt Lag af Sorta (§. 230.), og derunder igien den rode jærnokrige Myrejord.

§. 705.

Heede Kilder i Skagefiorden.

Paa den Gaard Reykium i Skagefiorden (hvoraf Reykestrand har faaet Navn) findes et sundt Bad, og der uden for i Stranden springer op en varm Kilde, hvis Bredder ere tørre ved største Springs-Ebbe (§. 558.). Vallnalaug er ogsaa et bekiendt Bad i den gamle Historie, kort fra det gamle Thingsted paa Hegrenæs, en Øe midt i Skagefiordens inderste Vlig, som Herredsvandene danne ved deres 2de Arme. Reykiarholl i Holms Kirke-Sogn, imellem Tungeaa og næstbenævnte Flod, er en Klippe, som en middelmaadig varm Kilde springer op af: Bredderne ere overtrukne med en hvid Skorpe. Endnu eet Bad her i Nærværelsen er paa Reykium, Annex-Kirke for Mælefiæld. Dets Vand er klart og sundt, og Badet bruges af Gaardens Opsiddere. I Hialtedal, kort fra Bispestolen, er endnu een Reykelaug, et bekiendt varmt Bad, som bruges af Dalens Indvaanere. Reykiarholl, en anden Klippe med dette Navn, som har et heedt Vandspring og nogle smaa Kilder i Nærværelsen, ligger i Slettehlid, Østen for Hofdestrand. Den tredie og fornemste Reykiarholl staaer i Østerflioten, og er en artig 30 Fod høi og rundagtig Klippe, af hvilken jævnlig opstaaer Røg og heede Dampe. Midt oven i Klippen seer man en liden Kilde, som af nogle Huller paa Bunden giver et klart og velsmagende, maadelig heedt Vand; der maae ventelig fulde, fra det nærliggende Biærg, en Bæk under Jorden, som forsyner denne Kilde.

§. 706.

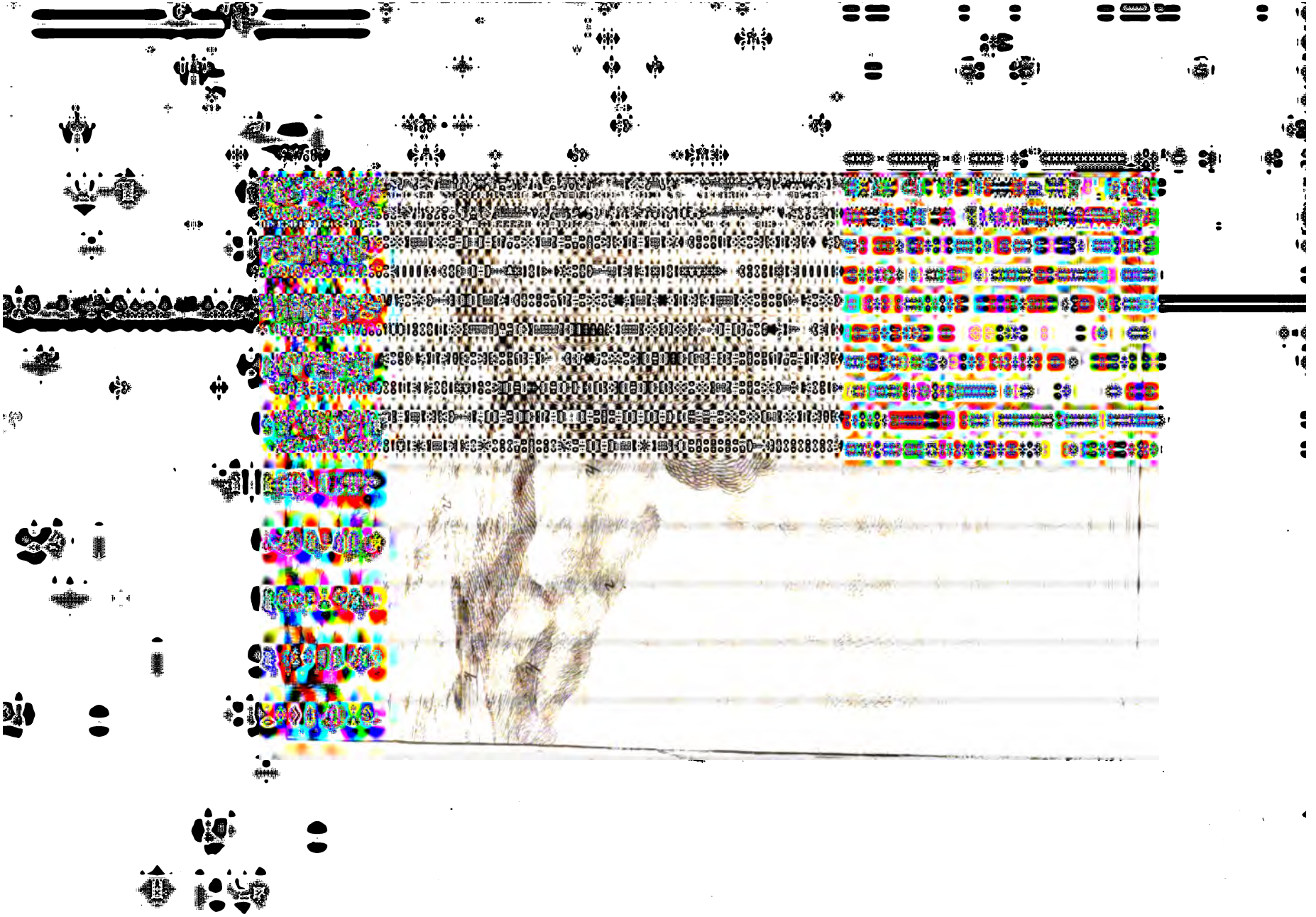

§. 706.

Hverevalle er et i Island bekiendt Sted, som ligger høiest oppe paa Kiølfiældet, vesten for Veien, og kan derfor heller regnes til Skagefiorden, end til Sønderlandet. Vi havde tidt hørt meget fortælle om dette underlige Sted, førend vi komme til at reise; men dette Slags Underretninger vare ikke tilstrækkelige, fordi ingen uden Hyrder, og de der samle Fiældgræs, vare komne derhen, og disse dog kun sielden; thi Egnen er, formedelst Lava-Strækninger og Moradser, besværelig at komme til. Det fortaaldes, at man langt borte hørde en forfærdelig Bryden fra Hverevalle, med fleere forunderlige Ting. Vi vilde derfor endelig besøge dette Sted, i Aaret 1752, da vi komme fra Nordlandet. Den 18 September, da vi reisde her forbi, saae vi langt borte en stærk Rog, der steeg høit op i Luften. Vi sluttede, at denne Rog maatte komme fra Hverevalle, og siden Veiret var klart og smukt, giorde vi Forsøg paa at komme derhen. Os syntes Stedet maatte være omtrent en Miil borte. Da vi vare paa en Fierdingsveis nær, saae vi Rogen stige op fra 3de adskilte Steder, og hørde etslags Bulder langt borte, som noget lignede en Løves Brølen, men havde derhos etslags Hvidslen, der var meget giennemtrængende for vore Øren. Hestene spidsede Øre og Øren, ja vi kunde ikke faae dem lige frem, men de vilde idelig vende tilbage: Tilsidst maatte vi stige af, lade dem blive staaende noget borte, og gaae til Fods til Stedet. Det som først faldt i Øinene, var en høi rundagtig Høi, hvor Rogen trængede ud af 3de smale og krogede Aabninger, med saadan en Kraft, at den forommelte hvidslende Bryden blev forvaarsaget derved. Disse Huller vare dog nødvendig kun 2 Finger breede i Diametet, og deres Bredder isprængte med rød, hvid og grøn Farve.

Reisen til Hverevalle.

Vi undersøgte disse Huller med boielige Pilestilke, men kunde ingen Vei komme, fordi Rogens Gange vare saa krogede. Naar man kastede smaa Steene ned i dem, sprudedes de strax op igien, og ligeledes bleve de flade Steene, som man lagde derover, bortførte ved Luftens Kraft. Naar vi stode nær ved, kunde vi intet Ord høre, endskiønt vi raabte hinanden i Øren. Hverevalle er ellers en stor græsriig Dal, som kunde synes beboelig, hvis den ikke laae saa høit oppe, norden til ved Baldjokel. Svaner svømmede paa en liden ferst Soe, kort fra den brølende Høi; vi saae og Foreller i en Bæk i Nærværelsen. Man finder her Fiældgræs i Mængde, rundt omkring. Østen og sønden for støder til Dalen den store Lava-Strækning Rislhraun, og norden og østen for hælder Egnen nedad til Nordlands-Bygden, især til Skagestorden og Hunevands-Syssel. I Grunden er her, Vinter og Sommer, en stærk underjordisk Heede, hvorfor den ikke kan fryse til. Man seer kort fra Høien trende store Hverer, som ere stærk steengiørende: den mellemste af dem kaager allerhæftigst, og kaster Vandet 3 Alne høit i Veiret. Den nordligste kaager mindst op, og ligger 8 Favne fra den mellemste; men den sydligste kun 2 Favne; og disse staae i nøie Foreening sammen, saa at naar den eene spruder Vandet hæftigst er den anden stille, og saa tvertimod. Det besynderligste og egne ved dette Vand, fremfor alle andre kaagende Kilder i Island, er dette, at der voxer, ud over Vandet fra Bredderne, en meget fiin og haard holdglindsende Materie, som ligner Porcellain, og seer ud langt borte, som der var frussen tynd Is noget ud paa Vandet. Herforuden seer man i denne Egn mange gamle Hversteder, som Vandet har forladt, rimeligst efterat det ved sin steengiørende Kraft haver efterhaanden bygget en Hvelving over Bron-

den,

den, og maattet søge Udfart paa et andet Sted. Her sees de sædvanlige Forandringer af Petrefactis Tophaceis og Bolis Thermarum, med hvide, blaagraa, røde og guule Farver. Her træffes ogsaa en Forandring af bleeg hvidagtig Tophus, der er fiin, friabel og sammensat af eensdannede Partikler; den falder i horizontale tynde Lag, og er meget tienlig til at skuure alleslags Metaller. Hvor Hraunet støder til dette Sted, er en dyb Sprække i Grunden, hvoraf ogsaa opstiger Røg, hvorved de sorte Klippebredder ere blevne farvede med rødt eller smaa Deele af den omtalte Bolo. Læseren behager at sammenligne dette med hvad før er berettet om Krablande (§. 556.). Hvis de gamle Græske og Latinske Poeter havde kiendt dette Sted, havde de vist nok bygget her en fælles Boelig for Æolus og Vulcanus. Uimodsigelig er Hverevalle et af Naturens artigste og forundringsværdigste Kunststykker i Island. Her sees Levninger af et stort Huus, hvori man meener at Røvere have havt deres Tilhold i forrige Tider, hvilket dog ikke er troeligt, siden Stedet er aabent paa alle Kanter. Tilforn havde man kaldt denne Egn **Hvinveriadale**, og især det Sted, hvor Hvererne ligge, **Røkevalle**. Her falder Mængde af firkantede Lava-Hælder, af hvilke vi opstablede en Varde eller Pyramide, 5 Alne høi, nogle Skridt fra Brolehøien. Dette berettes aleene for at viise Lydens giennemtrængende Magt; thi til vor Forundring, igientog bemældte Varde den Skraalen og Hvinen, der kom ud af Høien.

§. 707.

Ved de heede **Brønde i Vadle-Syssel** er ikke noget besynderlig rart. Østen til ved **Olafsfiord** seer man et Bad, hvoraf den Fiældvei **Reykeheide** har faaet Navn. Dette Bad kunde Heede Brønde i Vadle-Syssel.

giøres ſtørre, og brugeligere. Laugaland i Hørgaa-Dalen, og Kriſtnæs ved Beſiorden, have ogſaa varmt Vand; Men paa Hrafnegil Præſtegaard er bygt det beſte Bad i dette Syſſel, og det bruges meget af de Nærboende.

§. 708.

Oxehver, Badſtuehver og fleere.

I Thingoe-Syſſel findes paa nogle Steder varme Vande, og andre forfærdelig heede, hvor der er Ild i Jorden, ſom i de tvende Egne, ved Myvatn og nær ved den Gaard Theſte-Reykium, hvor Heeden driver op af en leeragtig Grund; men af de kaugheede reene Vande fortiene Reykedals-Hvererne, og iblandt dem Oxehver, fornemmelig at nævnes. Diſſe Hverer ſtaae 3 i Rad fra N. til S. Den forſte af dem, eller den ſydligſte, haver 2de Aabninger, ud af hvilke Vandet ſprudes vexelviis 1 til 2 Alne høit: dens Opkaag varer 1 til 2 Minuter, og naar den haver udraſet, hviler den ſig net op lige ſaa længe. Brøndens Dybhed har 7½ Al. Vi ſøgte ved Lodder at treffe de ſmaa Huller paa Bunden, igiennem hvilke Vandet drives op af Varmen; men forgiæves; rimeligſt ere diſſe Huller krogede. Oxehver ligger herved 20 Skridt herfra, og er i Midten. Indbyggerne ſige Brønden har faaet ſit Navn deraf, at en Oxe er nedfalden i den, ſiunken og opſkudt igien af forbemeldte ſydligſte Hver; men det er troeligere, at dens Lyd, ſom ligner noget en Oxes Brølen, har været Oprindelſe til Navnet. Dens Baſſin er dannet ſom en opvendt Klokke: Aabningen neder ved Vandet er over 6 Al. i Giennemſnidt; men oven til imellem Bredderne langt breedere; da den ſidſtbenævnte Hvers tvende Aabninger ikke overgaae 1 Al. Oxehveren ſpruder Vandet 4 Alne høit i 1 Minut, indtil den er bleven ½ Al. til 3 Qvarteer lavere. Siden voxer Vandet til i Stilhed, 2 til 3 Minuter, til det har faaet

faaet sin sædvanlige Høide, da man hører en mørk Dumdren, lige som nogle Bøsseskud, neder i Grunden, og i det samme begynder Vandet med en stor Allarm at opløftes og skydes i Veiret. Den nordligste Brønd kaldes **Badstuehver**: den er dobbelt saa breed, som Øxehveren, og ligger 10 Skridt fra samme. Den er langt dybere end de andre to, og Vandet kaager almindeligst ikke op; men naar der er Sønderwind, med Blæst og Regn, i Vente, skal den rase langt hæftigere end de andre, og skyde Vandet op, til nogle Favnes Høide. Kort her norden for er endnu en liden heed Brønd, som Indvaanerne bruge til at boie Splitter i; thi Træet bliver saa blødt i dette Vand, at hvis det ligger for længe, giennemblødes det og udkaages, til al dets Feedme og Fasthed er borte; ja ikkun Trævlerne tilbage, som ingen Fremmed skulde antage for Træe: Farven er borte: Træet er hvidt, blaaagtigt, og noget giennemsigtigt. Ved første Øiekast ligner det meest hvid Asbest, og ellers, naar Trævlerne ere løsnede fra hinanden, skulde man tænke det var hvid Silketraad. Saadan besynderlig Forvandling er desto meer værd at lægge Mærke til, siden det just er en saaledes beredet Materie, som det steengiørende heede Vand hærder, eller indtager med Particulis tophaceis, og saaledes er det beskaffent med fleere Hvorernes Petrefacta. Vi mælde ellers herom meest i den Anledning, at vi virkelig funde saadan en Materie ved en af Reykedals-Hvorerne. Den eene trættede imod den anden, at det ikke var Træe, men noget andet, ganske ubekiendt, indtil vi funde et Stykke, hvoraf Halvdeelen havde ligget neder i Vandet; men den anden halve Deel var uforandret. En halv Fierdingveis herfra, og paa den anden Side i Dalen, er et varmt Bad i Reykaaen, hvor de overmaade feede Foreller søge til (§. 703.).

Drikke-

Drikkevand have Nordlandets Indbyggere meget godt, og ellers alle de Forandringer deraf, som i Forveien ere blevne opregnede (§. 185.).

Luften og Værliget.

§. 709.

Værliget i Almindelighed.

Paa Nordlandet er denne Hovedforskiæl i Værliget bekiendt, at formedelst de høie og vidtloftige Fiælde, der ligge imellem det og Sønderkanten, føre de nordlige Vinde derhen, fra Havet, ikke aleene Blæst og Kuld, men og tykke Skyer, Regn og Snee, endogsaa om Sommeren; da de derimod give klart Vær sønder paa, og endskiøndt de ere kolde, saa blæser det der kun sielden, men der er ofter en sagte Fiældgole, og ganske stille af N. og NV. Hvorimod den sydlige Vind, som paa denne Kant, der ligger imod Havet, bringer med sig en skyet og fugtig Luft, med vedvarende Regn, er om Sommeren baade klar og mild for Nordlandets Indbyggere; dog de undtagne, der boe yderst, saasom de østligste Folk norden paa, hvilke have sammeslags Værlig som de i Østerfiordene: de i Rutefiord, sammeslags, som i de nordlige Vestfiorde, o. s. v. Her bør ogsaa anmærkes, at mangesteds paa Landet rette Folk dem efter Compasser, men regne derhos ikke Misviisningen, hvorfor de ikke komme overeens om Vindenes Navne, m. v. Der gives ogsaa Undtagelser i Værligets almindelige Regler, hvor een eller anden Gaard eller Bygdelav har særdeles Beliggenhed, staaer i Skiul under høie Fiælde, hvor Dalenes Aabning vender saa og saa, m. v. Det som blev mældt om Sønden-vinden, forholder sig vel saaledes i Almindelighed; men denne Uleilighed have dog Nordlandets og især Vefiordens Indvaanere af den, naar den blæser stærkt,

stærkt, og allerhelst naar Blæsten er sydostlig, at de faae Sandfog ned i Dalene, af Gruus og Aske fra Kiolen, Sprengesand og Øroverne, eller de østlige Fiæld-Ørkener; thi disse uhyre Fiælde ere ikke steile eller afbrudte, men sagte hældende ned ad til Norder-Bygden. Derimod have disse Folk stor Nytte af denne Beliggenhed; thi de haarde nordlige Vinde indsluttes ikke hos dem, men stryge frit op til Fiælds, hvor Jisbiærgene trække Skyer, Regn og Snee til sig (§. 435.); derimod, hvis de havde de steile Fiælde og Jisbiærge nær ved Bygden, beholdte de længer hos dem det fugtige og kolde Væir, ligesom det skeer paa Hornstrandene, hvor Fiældene, og især Drange-Jokel, ere saa nær ved Havet. Endnu en anden betydelig Fordeel haver Nordlandet af denne Bygdens og Fiældenes Beliggenhed; nemlig at Jordsværen, med dens Græs og Urter, kan staae sig langt bæder end mange andre Steder, hvor Grunden er opreven og ødelagt af de vedholdende skarpe og staaende Vinde. Hvad der ellers er blevet berettet om Land- og Hav-Vindenes Natur og deres Virkninger paa Jordskorpen, især i det næst foregaaende Stykke, det kan komme overeens og bestaae med alt dette (§. 561). De af Luftens Skarphed og Vindenes Hæftighed forædte eller udhullede Klipper, seer man her ikke saa almindelig, som sønder og vester paa. Tegn paa eller Virkninger af de stadige Vinde (Tempestates statæ), treffer man heller ikke almindelig paa Nordlandet i Bygden. (Vi undtage, som for blev sagt, det østligste Stykke af Thingoe-Syssel, og især de Bygde, der ligge nær ved Ørken, det ere de Sandstrækninger til Fiælds, der kaldes Myvands- Mødredals- og Hols-Ørøve ꝛc.). Men derimod til Fiælds, hvor der er Grønsvær, Lyngheeder og Mosstrækninger, seer man tidt disse Kiendetegn. I de nordlige Svartaa-Buger

saae vi dem meget tydelige, da vi 1752 droge over Kielveien tilbage fra Nordlandet.

§. 710.

Heede og Kulde.

Angaaende Heede og Kulde have vi just ikke saadanne Efterretninger, som kunne vise hvor stor Forskiellen er her og paa Sønderlandet; men saavidt man kan slutte af de thermometriske Observationer, som vi et Par Aar lode holde i Hunevands-Syssel, er den ikke betydelig. Hr. Magnus Petersen, en Præst, som for nærværende Tiid har et Kald paa Skagestrand, meddeelede os den Dagbog, han havde holdt over Værliget paa Nordlandet, især i Vadle-Syssel, fra 1734 til 1757 den 1 Julii. I bemældte Dagbog ere Vindene ikke antegnede; ellers har man overalt sammesteds Omvexlinger, som skee paa Vesterlandet. Om Vinteren har der tidt været ret mildt, godt og stadigt Vær, og om Sommeren stærk Varme. I Landets Aarboger anføres ogsaa undertiden usædvanlig milde Vintere og Foraar paa Nordlandet, f. Ex. Aaret 1624. Men altid, naar den Grønlandske Jis haver besøgt Landet, har der været en stor Elendighed norder paa. Hvilke Ulejligheder denne Jis bringer med sig, baade haarde Aaringer og andet meere, er mældt i det sidste Stykke (§. 645). Og det er Indbyggerne endnu i frisk Minde, hvorledes den i næstafvigte haarde Aar giorde Sommeren til Vinter paa Nordlandet. Forbemældte Præst viiser i den Henseende i Slutningen af hans Dagbog, at 1757, sidst i Maji og først i Junii-Maaned, var endnu paa Skagestranden klingrende Frost ved Middags-Tiider, endskiønt Solen skinnede, og ellers en tyk Luft, Snee, og giennemtrængende Kuld, og at der den Tiid intet Græs var kommet op af Jorden. Dog var Aaret tilforn endnu haardere, med stærk Frost og Snee iblandt

i Julii-

i Julii- og Auguſt-Maaneder. Den 26 Junii faldt Sneen 1 Islandſk Alen tyk; alligevel voxede dog Græſſet, endog under Sneen, ſidſt i denne Maaned. Indvaanerne vilde have ſlaaet det forſt i Auguſt-Maaned og dereſter, men kunde ikke, for Sneens Skyld, indtil den 25 Aug., da Hav-Iiſen forſt drev fra Landet, og ſtrax derpaa kom Torſken paa Midene og Laxen begyndte at gaae op i Elvene. I Aaret 1753 og 1754 var ſaadan en forſkrækkelig Vinter, ſom ingen kunde mindes, paa Nordlandet, da og den ſtorſte Deel af Indvaanernes Kreature omkomme. De levende Hefte aade de døde med Hud og Haar: de gnavede Tommeret i Staldene, ſamt Jordvæt og alt hvad dem forekom. Faarene aade Ulden af hinanden, og ligeledes Tommeret. Jorden revnede af Froſt, og dette ikke alene nord paa, men og paa mange andre Steder. 1752, da vi reiſde over Grasdalene, (et Sted paa Fiældene, imellem Sonder- og Nord-Landet), fande vi, til vor ſtorſte Forundring, Vinterſprækker hiſt og her i Grunden ſammeſteds, ſom vare over 40 Favne i Længden, med mange Tværſprækker; men det er ellers ikke ſaa meget at undre paa, at Froſten virker ſaa hæftig her oppe, naar den gior det i Bygden. Dog er dette at mærke om Foraars-Værliget paa Nordlandet, at ſaaſom Vinden blæſer giærne oſtlig, det er at ſige, NO., O. og SO., paa den Tiid af Aaret, og diſſe Vinde ere kolde og ſkarpe, ſaa er der tidt Kuld og Blæſt, med Froſt og Snee, ved Soekanten og paa Næſſene i Hunevands-Syſſel, ſamt Skageſiord og Oeſiord, naar der er ſtille, og, formedelſt Solens virkende Kraft, mildt Værligt oppe i Dalene, hvor Bygden er i Skiul, og Biergklipperne ſamle Solens Varme, og ſkyde den fra ſig ned paa Græsjorden.

§. 711.

Lufthændelser. **Lufthændelser** sees tidt paa Nordlandet, iſær Lynild og andre ildagtige Phænomena, der komme fra de ſtore Jøkeler midt i Landet, og andre ildſprudende Bierge. Luften er ganſke rød, ſom den var fuld af Lue, og undertiden ſeer man **Ildkoder** og **Viſker**, af adſkillig og uvis Dannelſe, at ſkydes op og fare fra eet Sted til andet. 1755, ſidſt i September og først i October, bleve nogle Mænd nord paa, meeſt i Hunevands-Syſſel, ſaadan en Lue vare i Luften, og den haver viſt nok været en Forvarſel for Katlegiaa, førend den for Alvor brækkede los, hvilket ſkedde midt i October: **Jordſkiælvet**, ſom heele Nordlandet følede ſamme Aar, gik foran den 11 September. Vi vare paa Hofdeſtrand ſamme Tiid. Klokken 8 Formiddag, komme de første Stød, 5 til 6 i Tallet; men da Klokken var ikke fuldt 9 de andre og hæftigſte; først hørde man i Luften en ſuſende Lyd, og derpaa begyndte Grunden at røres, først med ſvære og langſomme Hævelſer, dernæſt med en hæftig og forvirret Ryſtelſe, da Tæltet vi laae i, hoppede og Jorden løftede ſig op ligeſom bølgeviis: i det ſamme hørde vi en forfærdelig Bulder, og da vi derover ſprunge ud af Tæltet, vare alle Bierge fiærn og nær ſkiulte med Taage; af Biergene komme Skredfalde overalt; ſtore Klipper fulde deels ned, deels revnede de. Paa den anden Side af Skageſiorden, henved 3 Mille borte, ſaae vi hvor Søen ſprudede Vandet høit op i Luften, og dette giorde de nedfaldende Steene fra den Strækning af Strandklipper, ſom kaldes Ketubierg, paa Skagen. Paa Malmøe og Drangøe revnede Klipperne og fulde ned i Stranden, og iſær paa denne ſidſte Øe giorde Jordſkiælvet Skade, ved at ødelægge Biergfuglenes Tilholdsſteder. Thorderhofde, der, ligeſom bemældte Øer, beſtaaer af Sandſteen, miſte-

de

de ogsaa store Stykker og fik dybe Sprækker: vi maalede een over paa Hoſden, 1 Fod breed. I Hunevands-Syſſel var dette Jordſkiælv ikke nær saa hæftigt; men derimod ſtien for os hæftigere nord ad lige til Huuſevig, hvor det var allerſtærkeſt. Det var dog sienſynligen Guds Forſyn at takke, at intet Menneſke kom til Skade, da Skredene dog allevegne ligeſom ſtrømmevis fulde ned til Bygden fra Fiældene, og man kunde, for Støvtaage, ikke ſee hvad Vei de nedfaldende Klipper toge. I Flioten bleve nogle ridende Folk kaſtede af Hæſtene: Paa Flatøe bleve 4 Gaarde ødelagde, Huuſene fulde ned, og Bondernes ſamlede Vinter-Forraad blev fordærvet. Jordſkiælvets Bevægelſe gik fra Øſter til Weſter, i Havet uden om Landet, først til Næſſene og saa ind i Landet. Dette har man tydeligſt mærket i Sigleſiorden, ſom er ſmal og har høie ſteile Bierge paa begge Sider. Præſten paa dette Sted ſeilede samme Tid paa en Baad over Fiorden: Han var nidt paa Fiorden, da han hørde en ſtærk Lyd ligeſom af en Hvirvelvind: i det samme ſtandſede Baaden, blev klemt og sienſynlig ſammentrykket af Bølgerne fra begge Sider, og derhos rykket lidet ned: derpaa ſaae han Rogen ſtaae op fra Fiældpyntene, og tillige med Skredfaldene gaae ind ad Fiorden til Botnen. Fiſkerne fra Sigleſiord og nærliggende Steder, følede paa Søen ſamme Virkninger: nu vilde deres Baade ligeſom ſønderſlides, og nu igien trykkes ſammen. Paa Grimsøe bevægedes Grunden saa ſtærkt, at Huuſene komme af Lave og ſtore Stykker af Klipperne ved Stranden fulde ned, hvorved de arme Indbyggere toge ſtor Skade, da endeel af deres Cochlear-Hylder og Fugle-Klipperne fulde ned i Stranden. Det ſidſte Tilfælde klagede de meeſt over, thi Fuglen kan ikke mange Aar efter bygge paa ſlige Steder: Klipperne maae udvittes i Fiorden,

det er, blive more udvendig af Luften eller de skarpe Vinde, forend Biærgfuglen kan udhugge sig med Næbbet beqvemme Reedesteder. Denne Fortælning viiser da, at hvis dette Jordskiælv er kommet fra Katlegiaa, er det gaaet først i Nord til Vadle-Heide, og derpaa lidet afsides til Huusevig og Soekysten derimellem; thi ved Myvand, og der østen for, blev man ikke dette Jordskiælv var. Øster- Sønder- og Vester-Landet vare ogsaa fri. De efterfølgende Dage fornam man ogsaa til Rystelser nord paa. Den 12 September sex Gange; den 13. fire Gange; den 14. en Gang; den 15. to Gange temmelig stærk; den 16. en Gang; og endelig sidste Gang den 24 Sept. Imidlertiid faldt den 18 Sept. over Nordlandet, især Oefiords- og Hegrenæss-Sysseler, Mister (§. 15.), eller etslags Stovtaage, som var uliig den, der pleier at komme til Sønderlandet, eller andre Steder, fra de øde Fiælde. Dette Mister kommer ellers med stærk Blæst; men nu var kun en liden østlig Kuling, og Taagen var rødagtig; den kom ind i hver Fiord, og oven over var Luften klar. Denne Taage forde skarpt dog flint Stov med sig, hvilket man fornam paa Ansigtet og især i Øinene. Man kunde falde paa den Tanke, at der har været Ild løs øster i Havet; thi med saadan en Havbrand følger ogsaa Stovtaage. Lopt-Elldur eller Luft-Ild, kaldes i det gamle og endnu brugelige Islandske Sprog den Lynild, som tænder an og gior Skade, som tidt skeer i andre Lande. I Island træffer det meest ind paa de Steder, hvor der er Ild i Jorden, eller Vulcaniske Biærge, hvorpaa nogle Exempler skulle blive fremførte i de efterfølgende Stykker. Torden høres ogsaa paa slige Steder. Paa Nordlandet er det især anmærket, at det tordnede og lynede usædvanlig om Sommeren 1718, og paa Briamsnæs, en Gaard og Odde ved Myvand,

slog Torden et Menneske ihiel den 11 Junii, endskiønt man, paa Legemet, fandt ingen Tegn dertil. En Pige tæt hos faldt til Jorden, og et Stykke derfra fulde tvende ridende Mandspersoner af Hesten; dog kommé baade de og Pigen til Rette igien. Her er overalt Hede og Ild i Jorden, og desuden Mængde af Svovel og fede Jordarter, mængede med Vitriol og Alun.

Om Jordarterne.

§. 712.

De sædvanlige, som i de forrige Stykker (§. 564. ꝛc.) er blevet talt om, findes og paa Nordlandet. Af den sorte gode Pœrtejord er jævnlig tykke Lag i Bygden, og nær ved Bygden i Fieldsiderne. Om den sorte Jordart ved et varmt Bad i Hunevands-Syssel er for benevnet (§. 704.). De fiineste leeragtige Jordarter ere følgende: a) Pictura-Mold, Terra Apyra, holder sig streng, og beholder den hvide Farve i Ilden (§. 704.). b) Smidiu-Mor eller Esse-Leer kaldes i Island en graa Jordart, som Smeddene bruge til at opmure deres Essesteder, fordi dette Leer taaler brav Ild og smeltes ikke gierne. Det findes i Bredderne af Midfiords-Aaen: Laget er 20 Aline tykt og henved 300 Aline i Længden; og saa stort Lag finder man kun sielden af noget Slags Jordart i Island. Naar denne bliver stemmet, eltet og behandlet som Pottejord, skulde man troe den ikke blev utienlig til Indvaanernes Nytte. Den er ellers en noget hærdet Mergel-Art, som ikke har meget af fedt Leer ved sig; den træffes mangesteds i Island, endskiønt ikke i saadan en Mængde, som her. c) Islandsk *Malarbit* kaldes: en grøn blød og haard, dog altid leeragtig Stenart, som findes paa mange Steder i Island. De

Fiine leeragtige Jordarter især.

Gam-

Gamles Malachites er en Jaspis-Art; men de Nyeres, hvilken denne Islandſke nærmer ſigner, er en Kaaber-Ertz. Den haver gierne noget Jern ved ſig, ligeſom den grønne Mudderjord, der falder paa Reykenæs i Breedefiorden (§. 565. f). Indvaanerne give den Navn af grøn Bokfarve, fordi Bogbindere i Island bruge den til Boger, og de Studerende til at ſtreege under Ord og Meeninger, i Stedet for rød Kride. Den falder tidt ſaa løs, at den kan gnides til Pulver imellem Fingrene, atter ſaa haard, at den tager imod en mat Slibning. Den er meget barkende for Smagen, kleber ved Tungen, og haver iblandt en noget vidrig Smag, dog ikke ſom Kaaber-Ertz. I Ilden miſter Steenen den grønne Farve, og bliver brunrød. Den falder baade fin og grov, og denne ſidſte, ſom er ſtrengagtig, kan bruges til Olie, men faaer dog ingen god Farve. Almindelig falder den i Fiældenes Riſter, men aldrig i nogen Mængde, ſaaſom paa Nordlandet overſt oppe i Vatsdal, nær ved Grimstunge Præſtegaard, og i Svædiskrok i Vadle-Gyffel ved Veſtfiorden, hvor der ogſaa træffes ſmaa Drogeſteene inden i den (§. 568. c). d) *Bolus albo-cæruleo & fulvo variegatus*, findes i de omtalte Skredhoie i Vatsdalen. Den ſmeltes let, og bruges til Jernlodninger. e) *Bolus colore lucide carneo*, en meget fin og anſeelig Jordart, findes i Holteſtad-Bierg, kort fra Skageſtrand. Dette Bierg giver lidet Surterbrand, men er ellers omtumlet, ſamt viiſer ſmeltede Lag og ſammenbagte Leer-Klipper, med ſmaa forbrændte Steene inden i. f) *Bolus brunneus tenaciſſimus*, er en ſærdeeles fin og ſei Leerart i Strandklipperne af Ulfsdal paa Fliothorn: den falder i de ſmaa Huller og Riſter i liden Mængde. Det beſynderligſte ved denne Jord er, at man overalt inden i den ſeer at ovles ganſke ſmaa Kriſtaller, og hvor

de

de komme til større Fuldkommenhed, danne de smaa Boller, som ogsaa inden i have noget af Jordarten. g) Paa Reykheide, høiest oppe, findes tvende Arter som høre til Bolos Thermarum. Den eene er guul, fiin og feedagtig, og treffes ellers ved Svovel-Miner, hvor Jorden er udkiolet. Den anden, som af os blev kaldet *Ptisana fossilis*, er hvid, og kiendelig deraf, at den ligner grovmalede Byggryn. Den er suuragtig i Smagen, holder lidet Alun, og er af samme Art, som den der findes i Svovel-Miner, hvor det af Vitriol og Alun sammenblandede Salt blomstrer ud. Bemældte Fiæld, som ligger imellem Olafsfiord og Svarfeddal, er tilforn omtumlet, og af samme Art som Drapehlidfiældet (§. 448). h) *Bolus Thermarum varius*. Af de oven beskrevne Leerarter, som findes hvor der er Heede i Jorden (§. 202 & seqq.), falde i Myvands-Sveiten, og nær ved den Gaard Theste-Reyke, den hvide, blaagraa, guule og røde; paa det sidste Sted er den hvid- blaa- og rød-marmoreret, ret smuk at see til, naar den viises hærdet og sleben paa en af Siderne: den er derhos fuld af smaa smukt messingfarvede Kiisavner. Alle disse Boli ere stiptiske, og for Smagen meer eller mindre suuragtige. i) *Bolus Thermarum insipidus ruber*, er en fiin Leerart, som falder ved Oxehver (§. 708.), og har deri Fortrin for alle andre, baade Hverernes og fleere Steders Bolis, at den har ikke Syrlighed ved sig, hvilken ellers er saa noie forcenet med de heede og andre af de fineste Arter, at den besværlig ved Udlaugning kan reent fraskilles. For nogle Aar siden var, af en Hændelse, en Prøve fra dette Sted kommen visse Jordkiendere i Kiøbenhavn til Hænde, hvilke forsikkrede, at denne røde Bolus var en god Porcellain-Jord; der viistes Stokkeknappe og fleere Prøver giorte deraf. Det Islandske Compagnie fik dette at vide, og

lod ved deres Kiøbmand paa Huusevig, bringe nogle Tønder hiem af denne Jord; men man giorde dog ikke Porcellain deraf. k) I Nattfarevigerne ere nogle, især 3de gode Jordarter af Mergel, beblandet med feedt Leer. Ligeledes paa Tiornes, østen for Huusevig; men den Art holder Alun. l) En zinnoberrød fiin Jordart findes i Fiældet, nær ved den Bondegaard Ulfaa i Øefiords Syssel. Den er jernhaltig. m) I Liosavatsskard, en bebygget Dal imellem Fniøskadal og Myvandssveiten, findes en hvid noget kiødfarvet Mergel, som baade er flin og holder sig godt i Ilden: Vi have ladet noget af den giøre i Arbeide i Kiøbenhavn.

Steenarterne.

§. 713.

De sandsteenartede.

De sandsteenartede ere: a) Moberg, er tidt bleven nævnet i det Foregaaende, det findes paa mange Steder i Nordlandet, dog med Forskiæl i Godheden. b) Den Sandsten, som Thorderhøfde, Malmøe og Drangøe bestaae af, er en Forandring, noget haardere og fastere end det sædvanlige Moberg, fordi den ikke haver de jordagtige Deele, som dette. Den fortæres heller ikke nær saa meget af Luften. Farven er lysere end i de andre Mobergs-Klipper. I Thorderhøfde falder tvende andre endnu haardere og finere Forandringer, nemlig en blaagraa Sandsteen, bemænget med skarpe dog fiine Deele; denne er meget beqvem til Bygninger, og en bleeghvid Klippe, meget haard, der bestaaer af grove og skarpe Deele: denne kunde maaskee bruges til Mollesteene. Af de Arter, som her findes i liden Mængde, er den graa Philtrirsteen og de af fiint Sand og feedt Leer bestaaende smaa runde Eitler, Oolithi, eller Klippeboller: disse ere lyseblaagraa, og findes i den

fineste

fineſte Sort af forbemældte blaagraa Sandſteen: de ſmeltes i Ilden, og bruges her til Jernlodninger. c) **Rødſteen** af en grovere og ſkarpere Art, end den ſom er mældt om i det næſtforegaaende Stykke (§. 566. b). Et Lag deraf findes i Diupedalsaa ved Deſiorden. d) En **høirød** fiin, meget leeragtig dog haard Steenart, findes i Fiældet ved Ulfaa, nær ved den nysommældte Jord (§. 712. l). En Forandring deraf er den hærdede Steenart i Miadmardal paa den oſtlige Side af Deſiords-Bygden. Den er morkerød. e) **Hvedſteen-Arter**: Den fineſte og blodeſte Art af dette Slags, er en af graa Sandſteen, i 7 Fod tykt Lag, i Tinnaabiærg i Skageſiordsdalene. I Grunden eller Dybet af Deſiords-Aa findes et Lag af en lyſegraa Klippe, ſom er tienlig til runde Hvedſteene. I det inderſte af Horgaadal, hvor Aaen ſpringer frem, og førend man kommer op paa Hialtedals-Heide, ſtaaer en Klippe, ſom Bryneſteene findes i: de falde i aflange, tynde og ſmukke Flier, og bruges af Indvaanerne til at ſkiærpe Knive og andet Værktoi af Jern, naar de ikke faae Bryne udenlands fra, hvilke de holde meer af.

§. 714.

De **grove Fiældklipper** ere: a) de ſædvanlige **graa Klipper**, ſom findes ſnart allevegne i de Islandſke Fiælde, iſær paa de Steder af Fiældene, ſom ikke ere omtumlede ved een af de ſidligere Omvæltelſer (§. 22, 206, 360 og 567.). b) *Saxum arenario-micaceum* (§. 567. b) findes ſammeſteds i de Biærge, der ſtaae paa eller nær ved Udpyntene imod N. c) **Grudlaberg** (loc. cit.) er her ikke ſaa meget almindeligt. Af de krumme Baſalt-Klipper ſees dog en artig Prøve i Skaalevigs-Fiældet: Stotterne ere almindeligſt ſexkantede, men derhos til 5 og undertiden kun til 4 Si- Grove Fiældklipper.

der (§. 476.). d) **Kiæmpe-Muure** (§. 567. d) ſees her paa mange Steder ved Strandſiden. e) **Blaagryte** (§. 477.) er her i Fiæren almindeligt. f) **Helluberg**, flade Steene eller Hælder, falde paa mange Steder meget ſmukke og tienlige til Bygninger. I det af Naturen befæſtede Sted Borg i Videdal, (hvorom meere herefter), findes 1 Al. tykke liige Hælder oven paa den Baſalt-Klippe, ſom Borgen meeſt beſtaaer af. Steenarten er et meget haardt hvidagtigt Graaberg. En anden Sort af Hælder, der i Henſigt til Skikkelſen ere ligeſom de ſædvanlige, findes oven paa Fiældet Vatnehialle, ſonden for Oefiordsdalen, nær ved de ſærſte Soer ſammeſteds. Klipperne kunne kloves i tynde meget liige og ſmukke Fliiſer, der ere meget haarde, eensdannede, og graa-bruunagtige i Farven. Det vilde ikke blive ſaa beſværligt, at føre dem herfra ned til Oefiorden. g) **Rød Kampeſteen.** Vi have nyelig talt om de ſædvanlige Moberg- og andre Sandſteen-Arter. Denne røde Art er heel beſynderlig og bekiendt: af den ſees heele Klipper eller Stykker i Holebyrde, et ſteilt Biærg over og tæt ved Holum Biſpegaard: En Muur omkring Kirken er tilforn bleven bygget deraf, og nu paa nyt Kirken ſelv. Store Stykker af den findes nedfaldne ved Roden af Biærget. Brukket er en Rodſteen, blandet med Graabergs Sand, Gruus og ſmaa Seene. En nærſlægtet Steenart, endſkiønt ikke fuldt ſaa haard eller ſtærk, findes paa andre Steder i Hialtedals-Biærgene, ſom Mellemlag, ligeſom dette i ſig ſelv er, endſkiønt det langt overgaaer det andet i Tykkelſen. I Rodeviig (en Bugt iblandt Nattfarevigerne) findes ogſaa en nærſlægtet Steenart i et Biærg, hvoraf Bugten har faaet Navn: deraf er en Mængde, og let at komme dertil, for at hugge Klippen. Holebyrdens Rodſteen er jernhaltig, den ſynes ogſaa at være bleven

den sammenbagt og hærdet i dette Fiælds oprindelige Omtumling (hvilket er eet af de ældste, og ordentligt med Etager): den forvitres ikke, og bliver ikke los i Ilden, som endeel Islandske Moberg- og Rødsteen-Arter. Forommældte Bygning viiser, at den lader sig meget godt arbeide. h) **Eggiaberg**, Saxum arenario-terreſtre, Oolithis prægnans, er en Biærgart paa Tiornæs østen for Huuseviig, som af nogle tages for Eitleberg, eller etslags Breccia, men er det dog ikke; thi endskiønt Biærget selv, eller Matrix, er et Moberg, der gierne findes i de Islandske Breccier, saa ere dog disse Æg ingenlunde af andet eller fremmed Slags, som smæltet Steen, Pimp eller Strandsteene; men af selvsamme Slags Materie, som deres Matrix, dog langt finere og haardere, noget jernagtige og forvitres gierne, eller falde fra hinanden i tynde Skorper, der omgive disse Æg, som sielden falde større, end at man kan indslutte dem i Næven. At Tiornæsset viiser de tydeligste Kiendetegn til Omtumlingen, skal blive udfort paa sit Sted. i) **Svartberg** kaldes en besynderlig Bergart i Strand-Klipperne i Skaaleviig. Den er temmelig haard og sei, og lader til at være en af vegetabiliſk Surterbrands-Jord og Graaberg-Sand sammenblandet Materie. Man seer i den smalle hvide Qvarz-Aarer. Paa Skardsstrand, i Dale-Syssel, fandt jeg samme Slags Klipper, hvor man rider over ved Ebbetiden. Der findes Surterbrands-Materier i Nærværelsen; her ligesaa. Den nysomtalte grønne Malachit (§. 712. c) falder i smaa oval-runde Stykker inden i Klipperne neden til ved Fiæren, og oven over har Fiældet sem- og sex-kantede Basalter. Til Siden er heele Skaalevigsdalens Grund uordentlig, og Jordens Lag nu hældende, nu afbrudte, og tidt gandske omrorte.

§. 715.

Flinere Steenarter. Flinere Steenarter ere: a) sort Jaspis. Flint-Jaspis- og Agat-Arter falde i Nordlandet paa mange Steder; men denne Art fra Tinnaa er besynderlig deri, at der falder et heelt Lag af den, 5 Fod tykt, høit oppe i Bierget. Det er endnu ei afgiort, hverken om Flinter, eller jaspis-artede Steene, at de ei ere smæltede. Om denne sorte Jaspis synes det rimeligst; thi baade er Fiældet omtumlet; Lava, og andre Levninger af Jordbrand, findes og i Nærværelsen; dog er den ikke lig den bekiendte sorte Glas-Agat. Den giver lidet Ild, naar den slaaes imod Staal: den er i Brudet ulige, og viiser ikke de runde Deele, som den besynderlige grove Art Rasmtinne, der findes under neden i Fiældet. Den er ellers meget haard og fei, og tager imod Slibning. En anden grovere Art af sort Jaspis falder i Miadmardal ved Besiorden. b) Rød Jaspis, som meget nærmer sig til Flint i Hensigt til Haardheden, samt at den læt slaaer Ild, findes høit oppe i Fiældet, i Ulfsdalen paa Fliothorn, i et fast Lag, som vi dog ikke kunde komme til, den Tiid vi vare her, men maatte lade os noie med de nedfaldne Stykker. c) *Jasponyx chalcedonio mixtus*, baade rød- og grønagtig, med hvide, mælke- og valde-farvede Plætter og Aarer, treffes baade her og i Svarfadardal. d) Grøn Jaspis falder af samme Art og Haardhed, som den røde i Ulfdals-Bierget. En noget blødere Art findes ogsaa i Svarfeddalen. e) *Chalcedonius* semi-pellucidus, griseo colore, maculis lacteis. Denne og fleere Forandringer af Chalcedonier findes i Tindestolen. f) *Onyx* ex albo cæruleus, fascíis candidis treffes i næstbemældte Bierg: den findes og paa fleere Steder nord paa i Stranden, og andensteds i Landet: denne Farve er den almindeligste, og Skikkelsen giærne rundagtig;

ellers

ellers treffes ogsaa mælkefarvede Onyches med blaa Striiber, der ere meer giennemsigtige end Resten af Steenen. Disse Chalcedonier og Onyxsteene kaldes under eet af Indvaanerne Glerhallar, (det er Glarsteene); men dette Navns Bemærkelse er ellers alt for lidet bestemt: det strækker sig til alle Slags Qvarz-Arter, der ere hvidagtige og meer eller mindre giennemsigtige. g) *Porphyrites rubeus*, lapillulis albis distinctus, treffes ogsaa under neden i Tindestol: den er meget haard og flintagtig, slaaer Ild mod Staal og saaer ved Slibning en smuk Glands.

§. 716.

Krystalslægtede Steenarter, som ere ommældte i foregaaende Stykke (§. 568.), findes og i Tindestol, nogle af hvert Slags: f. Ex. i Steenkar (loc. cit. d) smaa Stykker Berg-Krystaller med 6 Kanter. Ved denne Anledning bør mældes om det bekiendte Fiæld Tindestol, hvilket i forrige Tider blev kaldet Eylifs-Fiall. Fiældet er høit, med mange Etager, følgelig iblandt de ældste i Island. Det staaer paa Strandbredden i Skagefiorden; vesten til, og imod NO., gaaer en liden Bugt ind i Biærget, kaldet Glerhalle-Viig. Navnet, som nylig blev forklaret, viiser, at her meenes at være de Natur- eller Ædelsteene, som Indvaanerne agte saa høit. Oven paa Fiældet falde ogsaa nogle Forandringer af Qvarz og Spath-Krystaller; men derimod længer borte paa hin Side, i den Dal, der skiller Tindestol fra de andre Fiælde, er Egnen meget omtumlet. Dette Sted kaldes Trøllaboemar, maaskee fordi det udraabes for onde Aanders Bolig: der findes endeel af de Materier, som falde i Drapehlid-Fiæld. Een af os reiste til dette Sted, for at see den Steenkull-Art, her skulde være opdaget; men den befandtes ikkun at være en nitrescerende sort glasagtig Materie, som ingen

Krystalslægtede Steenarter.

ingen Feedme var i. For at komme igien til Glerhalle-Vig, hvilken den anden af os ved samme Tiid besogde, da sees i samme en Huule, kaldet **Bauluhellir**, hvor ind man ikke kan komme, uden med den laveste Ebbe i Springtiiden. Her finder man de fleeste af de nysommældte Steenarter, især **Chalcedonier**, og adskillige **Agater**, **Qvarz-Arter** og **Spath-Krystaller**, samt **Qvarz-Druser**, hvis Deele ligne deels Buſoniter, deels Menneske-Kindtænder, og disse give de Nærboende ud for Kiærlinge-Tænder. *Spatum calcareum rhomboidale non duplicans objecta* (§. 568. i), og *Spatum parasiticum asperum* (ibid. k), findes ogsaa i Tindestol. *Zeolites albus, purus* (loc. cit. m), i smaa Stykker, men derhos hvid, reen og fast, falder i Rodevig. *Aluta montana* er, tillige med næstfølgende Steenart, særdeeles rar og mærkværdig i Island, siden den ingensteds falder paa Landet (det os er vitterligt), undtaget paa Ulfdals-Strand osten i Fliothorn, uden paa Klipperne, hvor den sidder som Læder, hvid og elastisk: den lader sig læt trykke med Fingeren, medens den er frisk og sidder paa Klippen; men naar den torres, bliver den haard og sei. **Berg-Korken** er af samme Evne, men finere, hvid og lidet glindsende, kan i Klippernes Sprækker vore til 1 Tommes Tykkelse, og skiæres med en Kniv. Naar denne torres, seer den gibsagtig ud og kan skrabes med en Nægl.

§. 717.

Steenarter og andre Materier, frembragte ved Jordbrand.

Af de Materier, som ere frembragte ved Jordbrand, findes a) halvsmæltede **Graunsteene** paa mange Steder i Nordlandets Fiælde, hvor Jordbrandens Levninger ellers ikke ere meget synlige, for Ex. i Skagefiords-Dalene, paa Trollebotn, Fliothornet og i Rostevlig; man seer her de samme Farver, Steenarter og Biergenes

genes Beskaffenhed, som paa Drapehlidfiæld (§. 448). Det sorte i en Runddeel krummede Biærg, inden for Daleskredet paa Fliothorn, staaer opført, som en høi Brandmuur, af denne Steenart: b) *Lava*, eller fuldsmæltet Hraun, findes endogsaa paa de Steder af Nordlandets Bygde og Fiælde, som ingen af Indvaanerne tage for forbrændte; men kun i smaa Stykker i Bygden; ligeledes Breccier og tynde Lag inden i Biærgene, og disse kunne regne deres Alder lige med, og maaskee høiere, end Fiældene selv. Man finder slige Smaasteene overalt. Paa Hialtedalsheiden ere Klipper af guulagtig Breccia, hvori der ligge deels smæltede, deels til Pimpesteen udbrændte Eitler. Saadan en Biærgart er i Hialtedals-Fiældets Mellemlag, i Vatsdal, i Tindestol og i Øefiordens Biærge. I Holte- eller Gruus-Bakker, neder i Bygden, træffer man næsten overalt, naar man søger derefter, vulcaniske Smaasteene, og større udhullede Steene af samme Oprindelse. I Øefiords-Bygden samlede vi en Hoben saadanne Prøver af adskillige Slags. Heele Strækninger af Lava seer man ikke i Nordlands-Bygden, forend i Thingøe-Syssel; men derimod ere de kiendelige nok oppe paa Fiældene, i det store Hraun paa Kiølveien, hvor Ilden har, paa samme Maade, som er mældt om Surthuulen (§. 350 o. f.), dannet Grettis-Hellir, hvilken er henved 30 Favne lang, og hvor den er breedest, 6 Favne, opfyldt for det meeste med sort Sand og stødt Pimpesteen. Denne Hraunstrækning er i Forstningen kommen fra Baldjøkel, og naaer imod Sønden til Blaafell, et af Sønderlandets Fiælde. Man finder her paa mange Steder Stirias vulcanias, f. Ex. i Grettishuulens Hvelving, hvilken, ligesom Surthuulens, er overtrukken med en tynd glasagtig Skorpe og knortede Stalactiter. Den anden Lava-Strækning ligger i

Bugten af Hofsjokel, kaldet Lambahraun: Veien ad Vatnahialle til Oefiorden falder derover. Imellem Hraunet og Jokelen seer man nogle smaa Biærge, der ere rode og have tilforn været Jordbrandens Værksteder. Hraun kaldes og, saavel paa Skagen, som i Fliotene, nogle klipperiige Steder, men disse vise ikke den rette Lava; endskiønt det er slutteligt af Steenens Huller, at de have engang været i Brand. I Thingoe-Syssel har man store Lava-Strækninger, og Grunden næsten overalt forbrændt og omtumlet. Disse Hraun have deres Oprindelse i Myvands-Egnen, som for sig selv skal beskrives. Længer hen imod Osten og Langenæs har man andre Hraunsteder, for Exempel i Præsthole-Sogne) Ravntinna, eller Glas-Agat, findes mangesteds paa Nordlandet. I Skagefiords-Deelen (§. 715.) er en grov, men dog haard, tæt og eensdannet Art. Paa Thindestol 3de Forandringer: ligeledes i Nysteviig, Oefiordsdal, og især giver Myvatn de største og beste Agater. Her falde ogsaa de smaa Globuli, som findes i Drapehlidfiæld, og af samme Art bringer Tindestol og Nysteviig gode Prøver. d) Ravntinnubroder (§. 215.) findes ogsaa paa forommældte Steder, og den foregivne Steenkull-Materie i Trollebotn, ved Ulfaa og Miadmardal i Oefiords-Bygden, og paa fleere Steder, er intet andet end denne samme Materie, som er sodt smaa, og smældes let, men giver ingen Lue.

§. 718.

Tophi. Af *Tophis* findes her: a) Sveraasteinar, beskrevne i de forrige Stykker, i Anledning af Reykholts-Dal og fleere Steder; nemlig de grove, blegagtige, som gierne indeholde petrificerede Stykker af Plante-Riget. Af disse falde nogle ved Orebver og der i Nærværelsen; men især paa Hveravalle (§. 706). De Tophsteene

steene, som Hverene frembringe og forøge deres Bredder med, ere grovere og løsere end de første. Den hvide gibslignende *Tophus*, eller Skorpe, som Hvervandet danner ved sin Overstænkning, er og meget læt og blød. b) Den sandagtige *Tophus* paa Hvervalle, som kunde tiene til at skuure Metaller; anmældt i det forrige. c) Af de haarde og mindre kiendelige Tophis findes noget i Trollebotn, Ulfaasiæld og Miadmardal i Øefiorden. Paa dette sidste Sted findes en meget haard og tæt Art af Tophus; den bestaaer af tynde Lag og smaa Knorter, hvor der er Aabning imellem Lagene. Den kommer nærmest til Drapehlidsiældets Petra concreta schistiformis (§. 441). d) De saa kaldte Kalksteine, der gierne falde i de hvide Fiælde, og paa nogle fleere Steder, blive og saadanne Tophi, som det heede Vand haver frembragt: de falde meest i flade, ulige Stykker, og findes i Fiældsiderne, hvor Skredfald have bragt allehaande Ting ned af Biærgene. Materien ligner den coniske Tophsteen fra Baula. Den er gierne haard, sei og tæt inden i, dog smuskes Hænderne naar man føler paa den. Skeedvand angriber den ikke; den holder sig og stræng i Ilden. Af disse Arter findes noget i Skreedet i Vatsdal, i Trollebotn, paa det øverste af Høfdefiæld, i Nøsteviig, i Thingoe-Syssel, og paa fleere Steder.

Mineralier.

§. 719.

Jærn er her paa Nordlandet i Jord- Leer- og Steen-Arter sammeslags, som paa Vesterlandet (§. 481.), og det snart alleveg-ne. Ligeledes Jærnskorper eller Incrustata martialia, uden paa de Steene og Klipper, som holde Jærn eller ligge i Mudderjord og Jærn.

Fugtighed. Forandringerne af Skikkelsen have givet denne Jærn-Ertz forskiællige Navne, ligesom den findes deels for sig selv i heele Klumper, hvor Grunden er sumpig, og regnes af nogle til Tophsteenen (Tophus martis); deels i adskillige Skikkelser, hvilke vi dog kun sielden haver fundet i Island; men ofter i Klumper. Af disse figurerede Jærn-Ertzer veed man meget at sige i andre Lande, og et artigt Beviis derpaa funde vi i Aaret 1755 paa Miklebæ Præstegaard i Skagefiorden. Kort fra Gaarden var en stor Steen, som, da vi vælte den om, foreskillede paa den Kant, der sad i Jorden, en Figur som et Træ, 12 Tommer Dansk Maal i Længden og 8 i Breedden; saavel Bullen som Grenene vare rødagtige, huule inden i, og neppe tykkere i Giennemsnidt udvendig end 2 Linier. Hverken denne eller andre deslige Jærn-Ertzer i Island trække Magneten meget, forend de blive rustede. Det synes at dette, og andre Figurer af samme Slags, ere kun Incrustata af en Lyng- eller Krat-Plante, som ved nogen Hændelse er bleven bragt derhen. Den sorte Farver-Jord (§. 480. c) er her paa endeel Steder, og det er nyelig anfort (§. 704.), som noget sært eller rart, at saadan en Jordart findes ogsaa ved et Bad og i en varm Grund i Hunevands-Syssel. Af Jærnkiis er os allermindst kommet for i denne Part af Landet. I Bolis Thermarum findes tidt saa fiine Kiisavner, at man neppe bliver dem vaer med det blotte Øie. For Exempel, i den hærdede Leerart paa Bunden af det varme Bad i Rutefiord (§. 704); ved Orehver, en gron blaalig Bolus med smaa guule Avner; nær ved Myvand og paa Thestereyker i Thingoe-Syssel, træffes de ligeledes i bemældte Jordarter.

§. 720.

§. 720.

Gammelt Jærnværk.

At Anstalter til **Jærnværker** have virkelig været til i Island, er viist i det foregaaende (§. 368 og 575.); men i Nordlandet fun-de vi allerforst Spor dertil, da vi reisde over Fniostedalen. Kort fra Halse Præstegaard var en liden Hoi, hvor det tegnede til en Tofte, hvoraf vi sluttede, at der maatte have staaet en Bygning i gamle Dage. Vi funde og her i Jorden Kull og Sinner, især af de store svære og meget jærnagtige, som vi den Gang af Forst-ningen toge an for en slin, meget malmagtig Lava; men vi komme strax paa andre Tanker, ved det vi funde derhos de foranforte Kien-detegn, og bleve endog fuldkommelig bestyrkede i den Meening, at her har været Jærnværk i forrige Tider. Her er og endnu den al-lerbeste Birkeskov, uagtet den i lang Tid er bleven hugget uden fornoden Forsynlighed. Tilligemed falder her en Mængde af den guule Mudderjord eller Jærnokker, baade nær ved, og, endskiont med nogen Forskiæl, oppe i et Biærg kort fra Halse. Bag efter vidste ogsaa nogle af Naboerne at fortælle, at her skulle tilforn have været et Smiddested, og andre forsikkrede, at deres Fædre havde fortaalt dem, at der i det Bygdelav Kildehverse, kort fra Myvand, men 12 Miile her fra, skulde have, efter deres Meening, henved for 200 Aar siden, boet en Norsk Mand, som selv, for sit Huus, be-reedede Jærn af Rauda, hvorved man i Island forstaaer den rod-agtige Okkerjord, men at han tilsidst var bleven kied deraf; thi For-deele kunde ikke betale ham Omkostningerne.

§. 721.

Saltarter.

Almindeligt **Riskken-Salt** kunde paa Nordlandet bereedes af Havvandet (§. 576.), baade ved at lade det fryse, og ved at bringe det hen til Orehver eller de andre kaagende Kilder der i Nær-

værelsen (§. 708.); Her er ogsaa blevet kaagt Salt i forrige Tider, især i Vadle-Syssel: Paa Manaar-Ber, uden for Tiornæs, findes hvidt fiint Salt paa Strand-Klipperne, kaagt af Solen (§. 576. b). Men herforuden treffes 3 andre Saltarter paa Nordlandet, nemlig: a) **Vitriol**, som tildeels er *Vitriolum martis nativum*, hvilket den eene af os har fundet paa Tiornæs i Thingoe-Syssel (§. 27, 234 og 576.); deels det saa kaldte **Naama-Aalun**, som opspiirer i Blomster af Svovel-Minerne ved Myvand, hvorom siden skal udførlig berettes. Bemældte Blomster smage vel meest efter Alun; men ved giorte Forsøge have vi befundet, at de fornemmelig indeholde Vitriol. b) I Bakken af Tiornæs, oven for Stranden, findes ogsaa, foruden det omtalte Vitriol, samt haarde Bolder som Gaase-Æg, større og mindre, hvilke ere meget jernagtige (§. 719.), en **suuragtig, fiin, feed og væxtcartet Jordart**, nær ved og imellem Suterbranden og dens Lage. Endskiønt denne Jord blev ikke provet, saa viiste baade Smagen og de andre Omstændigheder, at den er riig af **Alun**. Men det mærkværdigste er, at der imellem Fliiserne af den grove jordblandede Surtarbrand findes ganske klare sexstraalede Stierner af bemældte Saltart: hvilket ikke er truffet her i Landet paa noget andet Sted. Foruden den Alunart, som findes i Svovel-Minerne, forenet med Vitriolet, funde vi en Bæk paa Tiornæs, som havde suurt adstringerende Vand, hvilket blev lidet hvidagtigt ved Solutionem Lunæ. c) **Braunsalt**, af samme Art som det, der falder i Bornaborg (§. 483.) og paa fleere Steder, findes ogsaa ved Myvatn i Lava-Klippernes Rifter og Huuler, hvor Ildens Smæltning har længst holdt ved. Det bliver etslags Salmiak. d) Her falder endnu eet Slags **ubekiendt Salt**, hvis Blomster vi opdagede paa

paa samme Sted, i det vi lode grave ned i den heede klippagtige Grund, da denne Saltart spiirede ud af Væggene. Den er hvid, og ganske lidet syrlig for Smagen; men ellers, hvis man tager noget deraf i Munden, særdeeles torrende og stiptisk.

Fossilier.

§. 722.

Opgravede, tildeels crystalliserede Conchylier.

Opgravede og tildeels crystalliserede Conchylier, af adskillige Arter, findes i et lidet Bierg eller Bakke, kaldet Hallbiorns-stade-Kamb, 140 Fod høi, og beliggende i Thingoe-Syssel, nær ved Stranden, kort østen for Huusevigs-Havn. Bakken bestaaer meest af Strandleer, og det er vienskynligt, at Havvandet eengang haver, ved noget Slags Overswommelse, steeget saa høit. Vi lode grave oven i Bakken, som er dækket med Madjord og bevoxen med Græs, og funde disse Skaller baade holt og lavt, dog de bedste og mindst kruusede oven til. De crystalliserede ere kun paa eet Sted, og al Mængden af dem ere Roeskaller (§. 689.), et Slags glatte Cardiæ veneres; men de andre Arter ere fornemmelig. a) **Gimburskel**, en liden glat Venus. b) **Baaruskel**, en Cardia striata. c) **Harpudiskr**, en Pecten striatus auritus. d) **Halloka**, de Norskes Sand-Mige, er den større Tellina. e) Adskillige Strand-Sneglehuuse, saasom den sædvanlige Kubbe, paa Norsk Konge. f) De ganske smaa spidse **Strand-Snekker**, paa Islandsk **Fiæru-Kongr**, af adskillig Farve. g) Endnu en middelmaadig stor Snegle-Art, som ikke findes paa andre Steder i Luindet: den har 5 Kringelbugter og er længere og spidsere end de andre: heraf falde 2de Forundringer; den eene glat; den anden lidet striibet. h) **Myepatter**, Naritæ, hvoriblandt nogle af usædvanlig

lig Størrelse. Mængden af disse Skaller have inden i en sort leerblandet Sandsteen; ganske saa ere tomme, og Koeskallerne findes ogsaa fulde af denne Sandsteen. Paa nogle af Sneglehuusene mærker man det indvendige Lag af Skallen, forvandlet til hvide Krystaller. Dog er det egentlig Koeskallerne, som ere krystalliserte, og viise ret besynderlige og rare Forandringer, hvilke for dets Skyld ere blevne, Tiid efter anden, udførte herfra og bekiendte mangesteds i andre Lande. Man finder oftest 4 Slags Forskiæl. Den første, naar kun den inderste Hinde af Skallen er forvandlet, som nys blev sagt om Sneglene; og da haver Skallen den ommældte Sandsteen inden i. Den anden, naar Skallen er ganske tom, og beklæd inden i med hvide smaa sexkantede Krystaller. Den tredie, naar den er halv fuld af store hvidagtige Krystaller, og halv Sandsteen. Undertiden treffer man den heel krystalliseret. Og endelig den fierde, naar Skallen er ganske indtagen af en meest rødagtig Crystallisation. Denne har ogsaa nogen Forskiæl, deels i Farven, deels i Krystallerne; thi nogle falde gulrøde, som Sukker-Candis, andre ganske mørkebruun-rødagtige, som den groveste Sort af bemældte Sukker. Disse sidste Krystaller ere ogsaa gierne de allergroveste og største; men i Hensende til deres Skikkelse ere de 2 Slags, nemlig regelmæssig cubiske, da Spidserne gierne vende ud ad, og disse ere de mørkeste og største: dernæst findes de lysere, med noget mindre Cubis, hvor Kanterne ere lidet afslebne igien, saa at her findes 12 smaa og aflange Sider, foruden de 6 store. De ommældte smaa hvide Krystaller staae gierne ud, spidse og smalle, viisende der en sexkantet Figur. Endelig have vi mærket paa nogle heelt igiennem forvandlede Stykker, naar vi brækkede dem, at endskiønt de vare hvide inden i, havde de dog et Lag af bruun-

agtige

agtige Krystaller uden om, eller inden for Skallen. Det bliver altsaa Spørsmaal, om disse Veneres bør ansees for Petrefacter, det er at sige, om disse Krystaller, som saa besynderlig ere opvoxne, deels i Skallen selv, deels inden for den, have ikke havt Dyret selv og dets Skal til Grund-Ævne; endskiønt Skikkelsen udvendig er reent borte, hvilket ogsaa nødvendig maatte skee, ved det der opkom en Krystall-Dannelse.

§. 723.

Af Steenforvandlinger, især af Træ-Arter, træffes nogle paa Nordlandet. a) Hvide *Petrefacta Tophacea*, som de heede Brønde eller Hverer frembringe (§. 578.), findes i Nærværelsen af Oxehver (§. 708.), ved hvilken Leilighed tillige er viist den besynderlige Omgang, som Naturen bruger ved denne Steenforvandling. Vi funde der nogle ganske indtagne Stykker, og derhos andre, som ikkun udvendig vare overtrukne, men Træet inden i uforandret, undtaget at hvid Tophus havde trænget sig ind i Rifterne. Derimod, hvor Materien var ganske udkaagt og blodgiort i Forveien, der var Petrefactet fuldkomment. b) Den anden besynderlige Art af tophist Steenforvandling, ommældt tilforn i Drapehildfiældets Beskrivelse (§. 441 og 42.), traf den eene af os i Troldbotne, en ode Fiælddal over for Tindestol. Man finder her ikke aleene Stykker af Concretis Thermarum (§. 222.); men ogsaa en tydelig trælignende, meget haard og tæt ansigtfarvet Steenart, hvis Trævler ere meer rødagtige end Resten: Prøven holder sig stræng i Ilden, og angribes ikke af Skeedvand. c) Af de sorte Koldvands Petrefacter ere betydelige Træstykker blevne fundne etsteds i Skagefiorden, nær ved den store Flod Heradsvande. Vi have tilforn seet og faaet store Prøver af dette Træ, hvilket er sort, temmelig

Steenforvandlinger.

melig haardt og tungt, ganske forandret til Steen og derhos lidet jærnagtigt. Paa Tiornæs findes ogsaa Prøver af dette Slags Petrefacter. d) En grovere Sort opdagede vi i Nattfareviger, da vi reisde derhen. Den kiendeligste seer man i Strand-Klipperne i Rodevig, nemlig et tyndt Lag med tydelige Trøvler, ganske kulsort af Farve, og Risterne indtagne af hvidagtige Krystal-Lameller. Denne Art er dog ikke saa haard som den næst forrige, dog, Prøven som vi finge i Soe-Klipperne i Skaaleviig, er endnu løsere: det lader til, at begge disse Arter ere beblandede med en vegetabilisk Skiferjord; her findes ogsaa tynde Lag af det Slags Skifer i Nærværelsen, og tillige baade Surterbrands- og Ampelit-Arter, hvorom nu strax skal meldes noget meere.

§. 724.

Surterbrand. Surterbranden er bleven Læserne bekiendt af de forrige Stykker (§. 235, 237 og 579). Man træffer den paa nogle langt fra hinanden bortliggende Steder i Nordlandet: et tydeligt Tegn til den oprindelige store Omvæltelse, som Island haver udstaaet længe forend det fik dette Navn (§. 582). Paa nogle Steder er denne Materie heel og fast, i Form af Træ eller Tømmer, men paa andre Steder forraadnet og løsnet fra hinanden; paa nogle Steder igien midt imellem begge; det er at sige, Materien er vel fast og god, men haver dog ikke saa kiendelig Form af Surterbrand. I Skagefiords-Herred bliver man den vaer paa flere end et Sted; men det fornemste er Hofsgit, en Biærgkloft nær ved den Gaard Hof i Goddalene, hvoraf Hofsjokel har sit Navn. Denne Materie er af middelmaadig Fiinhed: her falde store knortede Planker, i 3de Lag oven paa hinanden, og Klipper derimellem: det øverste og underste er tyndest; det mellemste 3 Fod tykt. Indvaanerne i

Nær-

Nærværelsen søge aarlig herhen, og brække Materien ud med Jernstænger, for at brænde Kull deraf til deres Smeddier; men det skeer ikke uden Farlighed, thi Stykker af Klipper falde ofte ned, ved det her sættes ingen Stotter under, eller bruges andre Indretninger, til at giøre Arbeidet læt og sikkert. Maaden, som de bruge, til at brænde Kull af Surterbrand, er denne. I tæt og tør Jordgrund graves en rund kugelformet Grøft, 2 Fod dyb og henved 2 Aline breed, deri lægges den i smaa Stykker brækkede Surterbrand, og stables op til en Alens Høide over Jorden. Man lægger Ilden ind i et Trækhull, som giøres nederst ved Grunden, og derpaa svider Materien; man tildækker den med Jordsvær ovenfil, og udslukker den saasnart Rogen formindskes. Nær ved Tinnaa, i Skagefiorden, findes ogsaa lidet af Surterbrand; men Materien er slæt. I Øefiords- eller Vadle-Syssel, kort fra den Bondegaard Ulfaa, fandt vi, efter given Anviisning, et halv Fod tykt Lag af en saakaldet Steenkull-Materie, hvilken er sort af Farve og brændelig: den falder tildeels i smaa Stykker, som Tærninger, deels ganske stodt og henfalden i fugtigt Grums. Materien er hverken Steenkull, ikke heller tienlig for Jernsmedde; den er af Oprindelsen stodt Surterbrand, bemænget med Vexte-Jord. Norder-Syssel, og især Tiornæsset, viiser artige Forandringer af denne Materie. Stedet bestaaer i en Strækning af høie Bakker langs med Søekanten, og der falde 4 til 5 Lag oven paa hinanden, 1 til 1½ Fod tykke, og tynde Mellemlag af en gulagtig feed sumpsmagende Jord (§. 721.), saa at Tykkelsen af alle disse Lag udgior i alt 3 Aline. De nederste Lag ere de beste, Materien er og reenest og fineſt nederst i hvert Lag. De 2de øverste Lag give god Surterbrand, dog kun tynde Fliiser; men Træets Trævler, Knorter og

Greene ere der ret kiendelige. I Farven ſees 2de Forandringer: den almindeligſte er ſort; men den anden bruun, hvilken er blodeſt og ligner meeſt til Anſeelſe det uforandrede Træ (§. 581). Surterbranden forandres under neden i Laget til en ſtiin, ſort, lidet bruunagtig Materie, der viiſer indvendig meget ſiine Trævler, og ſynes at nærme ſig til Ampelitis (§. 583). Materiens Lag beſtaae igien af cubiſke ſmaa Stykker, der ſlutte til hinanden, 1 Tomme meer eller mindre tykke, og imellem de ſmaa Lag af Cubis, ſaa vel ſom de ſtore Lag, er giærne noget af den nysbenævnte guule Jord. Denne Materie har man her kaldet Steenkull, ſaaſom den er ofte bleven forſøgt til ſamme Brug, og den var det fornemſte, hvorfor vi reisde hid. Men den er ikke nær ſaa tienlig, ſom Steenkull: hverken giver den ſaa ſtærk Varme, og derhos kan den brænde Jærnet, naar den ikke ſvides i Forveien. Man kan heller ikke formode, at her er ſtort Forraad af bemældte Materie; thi endſkiønt Strækningen langs med Stranden kan være en Fierdingveis, ſaa ere dog Lagene ikkun meget tynde, og man veed ikke hvor langt de naae ind i Landet; tilmed ere de paa Strandſiden ofte afbrudte og uordentlige, og fra Soekanten hælde de eller falde des meere, jo længer de naae ind i Landet, ſaa at Arbeidet med at opgrave Materien, vilde blive meer og meer beſværligt. Det er beſynderligt og rart, at der i diſſe Tærningers Mellemlage, nemlig i den guule Jord, findes haarde Bolder af jærnagtig Sandſteen (§. 721. b), og i Klipperne i Nærværelſen treffer man dem endnu ſtorre og grovere. Sædvanligſt ere diſſe Æg ſaa ſtore ſom Gaaſe- og Svane-Æg. Oven paa diſſe Lag findes den aſkegraa Skifer, ſom er almindelig ved Suterbranden paa andre Steder; den er temmelig grov og leeragtig. Klipperne oven for Bakken, hvori diſſe Steen-

Æg

Eg sidde, ere en Art af bruunt Moberg. Et andet Sted, hvorom vi havde faaet den Underretning, at der fandtes Steenkull, besaae vi i det vi komme fra Tiornæs. Det ere de foranforte Nattfareviiger, hvor vi reisde hen til Soes. I den middelste Viig, nemlig Skaaleviig, funde vi da: a) lidet af Surterbrand, som tildeels var los og raaden. b) Sort Gruus derhos, af denne sønderknuſede Materie, sammeslags som den ved Ulfaa. c) Den saakaldte Steenkull-Materie, hvoraf der ere 2de Forandringer. Den første ligner meest den nysanførte brændelige Materie paa Tiornæs. Den anden er langt finere, haard og glindsende, og denne er en Ampelitis. Af begge falde store og smaa Stykker, gierne firkantede: de brænde meget godt, med en jævn Lue, især den sidste, og den lader sig smukt arbeide og polere, til Knapper eller andet Smaat (§. 583). Hvor meget vi end søgte efter denne Materie i Skaaleviig, funde vi dog kun meget tynde og korte afbrudte Lag, samt særskilte Stykker og Smuuler hist og her i Grunden, som vist tydelig en her forefalden Omtumling. Paa den anden Side af Fiældet, som vi ginge over til Rodeviig, opdagede vi, kort fra Stranden, i en Leer-Bakke, et temmelig ordentligt Lag af denne Ampelitide, 1½ Al. tykt.

Frugtbarheden.

§. 725.

Hvad Grunden, Græsmarkerne, Hoeslætten og Foderet i Almindelighed angaaer, falder her intet Nyt at tillægge, uden hvad der naturligen følger af Egnens Beskaffenhed, Luften, Heeden og Kulden, hvilke Poster allereede ere beskrevne (§. 709 og 710). Til Foder for Kreaturer bruges ei gierne andet end Hoe, hvilket her I Almindelighed.

er godt og kraftigt, og holder sig temmelig vel ude i den friske Luft, endskiønt her ikke bruges Hoelader. Alleslags Indhægninger for Tuune og Græsmarker ere her reent forfaldne, hvorved Gaardene er blevne meget forværrede og ringere i Prisen end i forrige Tider. Ugrundede og meget skadelige Meeninger ere Skyld her i, og det ikke aleene her nord paa, men og paa fleere Steder. Erfarenhed bekræfter det samme om denne Deel af Island, som endeel Skribenter berette om nordlige Steder, og især dem, der vende og hælde imod Norden, nemlig at Græs og Urter voxe der allerbest. De angive sædvanlig Nordenvinden som Aarsag dertil, og det er visselig sandt, især hvor en Egn vender imod denne Kant nær ved Soen, som norder paa i Island, hvor de Dunster, som denne Vind bringer fra Havet, giøre Jorden frugtbar. Men man kan endnu lægge hertil 2de vigtige Aarsager. Den første er, at alle de Planter, der voxe nordlig og vende imod Nord, ere vante til Kulden og fordrage den bæder end Varmen, ligesom Indvaanerne: det er derfor, at naar de flottes under en mildere Himmel-Egn, maae man ei aleene skaffe dem saadan Jord, som de ere vante til, men og saadan Situation som de før have havt, ja ogsaa Jis og Snee, om de skulle leve. Den anden Aarsag, som ogsaa er bekiendt iblandt de Naturkyndige, er, at den største Deel af de nordlige Urter og Græs leve længer end eet Aar, da Roden staaer Vinteren over, og bringer nye Vext frem Aaret efter, ja fleere Aar, ligesom den har mange Plantegiemmer ved sig; thi nogle have snart utallige, saa at de jævnlig komme op Aar efter Aar, endskiønt de afmeies for tidlig, eller i andre Maader hindres fra at komme i Froe. Men foruden og tilligemed denne Fremvext, komme de fleeste dog i Blomster og Froe, som Naturen forsyner Jorden med til Overflod.

Paa

Paa Nordlandet er det bekiendt, ligesom paa mange Steder i Norge, at Græsset voxer der i kort Tiid: Jorden har en overflodig og frugtbringende Fugtighed af den nys optoede Snee og Jis, og Solens Straaler frembringe en større Grad af Heede i den sorte og stedse vaade Madjord. Dalene nyde især denne Herlighed. Ja endskiont Solen ikke naaer til de Planter, som staae under Jisen, driver den varme Luft dem alligevel; men toes Sneen, og kommer for hastig bort, rodmes de spæde Vexter, og brænde ofte af, ved det Sneen i et Øieblik falder hen, og Solen kommer til at bestraale de unge svage Planter, der altiid for havde staaet i Skyggen.

§. 726.

Af Urter voxe paa Nordlandet de fleeste, som almindeligst findes paa Vesterlandet (§. 588-591). Ja Tuun- Marke- og Fiæld-Urter ere her glærne de samme, som ere anforte i Kiosar-Syssel og Borgarfiorden (§. 32 og 247 til 254). Jsær have vi seet paa visse Steder, deels i stor Mængde, deels som rare, efterfølgende Urter: 1.) Qveysu-Græs, Gentiana, Centaurium (minus), findes paa den nordre Kant af Rutefiorden. 2.) Det er ogsaa anmærket, at *Cochlearia* voxer der paa hver Gaard, paa og omkring Huusene, endskiont Indbyggerne ikke ere faldne paa at bruge den til Kaal. 3.) *Achillæa* (Millefolium), Vallhumall, voxer i stor Mængde i Skagefiorden, især paa den Gaard Stor-Akre. 4.) Lyra-Ros, Epilobium (Alpinum) Fl. Sv. 307, længst oppe til Fiælds ved den bekiendte Elv Blanda, hvor den styrtes ud fra Jokelen. 5.) Paa nogle smaa Holme og Øer i samme Elv, neder i Bygden, er god Forraad af Melur, Arundo (Arenaria) Fl. Sv. 102. Men den allerstørste Mængde deraf voxer i de store Fiæld-Ørkener, imellem Nord- og Øster-Landet, og bringe en overflodig Kiærne; men Urter.

men Landets Indbaanere have ingen anden Nytte deraf, end at deres Heste, som gaae der vilde, leve derved og blive de allerhaardføreste og dueligste til at holde længe ud stærk Riden eller andet Arbeide. 6.) Mela-Sol (som vi have holdt for Papaver Alpinum *Linn.* Sp. Plant. p. 507.), er en Urt der egentlig hører Vesterlandet til, og voxer der gierne i Bygden; alligevel have vi ogsaa fundet den paa Nordlandet, høiest oppe til Fiælds ved det Jisbiærg Hofs-Jokel. 7.) I Skagefiorden, og paa fleere Steder i Nordlandet, findes temmelig Mængde af ædelige Svampe: de ere ogsaa snart allevegne andensteds i Island; men spiises ikke gierne nuomstunder. Og fordi det traf saa ind, at vi bleve paa denne Kant beværtede med en Stoppe eller Grod, kaldet Sveppa-Kal, af den almindeligste Art, da anføre vi denne Post. Her falde fornemmelig 3de Arter: a) *Agaricus cauleſcens, pileo albo horizontali lamellis & ſtipite albis*, Æteſveppr, som er den almindeligste og beste: den er uden al Smag og fast i Kiødet: dens Hat er 2 Tommer breed; men Hoiden noget mindre. b) *Agaricus cauleſcens, pileo ſupra plano ſubconvexo horizontali ex albo ſubrubente lamellis concoloribus ſtipite albo.* Den kaldes ogsaa Æteſveppr, og forbyttes med den anden, hvilken ikkun findes paa torre og gruusagtige Lyngmarker, da denne derimod voxer i en feedere Jord. Storrelsen er den samme, og den sidste synes at blive en Champignon Fl. Sv. 1045. c) *Agaricus cauleſcens, pileo ſubconvexo ſupra ex albo ſangvineo, in medio ſæpe depreſſo*, Reydekula. Dens Fod er hvid, og Lamellerne hvide ansigtfarvede. Den er den smukkeste af de Islandske Svampe, dog mindre end de forrige, og voxer paa torre Mosse-Bakker, hvor der er intet Græs. Foruden de ovenmældte, nævnes endnu een Art, som kaldes Bleikkula; men jeg

har

har ikke seet den. Dens Farve skal være bleegagtig overalt. Den voxer paa Græsmarker, og spiises kun norder paa. Maaden at tillave Svampe er denne, som er den samme overalt: Foden, og den yderste tynde Rand af Hatten, kaster man bort; men Lamellerne og den øverste Hinde beholdes: Hatten vaskes ud i reent varmt Vand, kaages derpaa med lidet gjævet Valde, som er spædet med Vand, og Smør til; men der bruges ikke meer af Valden, end Svampene kunne trække til sig, hvilke under Kaagningen stedes eller hakkes, og da kommes Smøret paa. Nogle faa strøe lidet stødt Peber over Stoppen, og dermed er Retten færdig, som smager ganske godt, og er derhos ikke usund, naar kun Svampen tages i den rette Tid, kaages eller indsyltes ferst, og man ellers bruger den fornødne Forsigtighed. 8.) Jordbær findes i Skagefiorden, men i liden Mængde, f. Ex. paa Thorderhofde. Saasom denne Frugt er rar, og saare lidet at faae af den, er den paa Nordlandet og andre Steder meget afholden. Bærene knuses lidet i kaagt Kiøe de eller Faaremælk, og fremsættes saaledes, da de og agtes for en meget lækker Spiise. 9.) I Oefiorden eller Vadle-Syssel voxer paa nogle Steder *Viola martis* (*tricolor*), og kaldes af nogle, uden Tvil efter den Tydske Udtale, Fjola. 10.) Madra, var et Urte-Navn, som var glemt i Island; men een af os, nemlig Biarne Povelsen, ved at give Agt paa de Steder i Landet, og især Nordlandet, som ved den første Beboelses-Tid, have faaet Navn deraf, f. Ex. i Oefiorden Madrefell og Madrevalle, og derved at opdage, at der gjærne voxede paa de tørre Tuune Gallium flore luteo, haver bragt det for Lyset igien. Vi finge endda ikke ganske fuldkommen Vished herom, førend vi i nogle nyelig udkomne Urtebøger funde samme Navn paa Gallium, hos de Svenske og Norske; end-

skiønt det, som sædvanlig, ved den til meere Blodhed forandrede Udtale, viger noget herfra. At Huusholdersker og Bonderkoner i Øefiorden og paa fleere Steder, hvor den gulle Madre voxer paa Tuunene, komme saa tidt til kort, ved det Mælken uformodentlig løber i Ost, er ikke at undre paa; endskiønt baade Pingvicula og fleere Urter i Island, ere bekiendte for at frembringe den samme Virkning. Dette Tilfælde kaldes paa Fruentimmerets Sprog Galler, og man maae iblandt tage det for ildesindede Naboers Hexerie, naar man ikke veed de naturlige Aarsager. Tvende andre Tilfælde som Madmødre plages med, og kunne vedholde i nogle Maaneder, tilskrives ogsaa overnaturlige Aarsager, endskiønt rimeligst Kreaturenes Fader aleene er Skyld deri; nemlig naar Floden i Kiærnebytten ikke kan skilles ad til Smør. I Norge veed man og at sige af denne Vanlykke (see Sondm. Beskr. p. 376.). Ja endog i Tydskland (see Frauenz. Lex. Tit. Messer Dreykreutzig). Ligeledes gaaer det om Vinteren med Floyter eller Fraademælk, at Bonderkonerne kunne ikke faae Løbemælken til at hæves op i tæt og retskaffen Fraade. 11.) Grøde-Sura, Plantago Mervia (§. 257. d), voxer ogsaa i Øefiorden, og er bekiendt der, ligesom i andre Lande, for en god Læge-Urt til Saar og Bylder. 12.) Miadurt, Ulmaria, voxer ved Thveraa, men er ellers noget rar norder paa. 13.) Hvønn, Archangelica, findes vel paa nogle Steder af denne Landkant; men især har den yderste Pynt af Sysselet, Hvanndaler, faaet Navn deraf. 14.) Kræda kaldes en Art af Fiældgræs, nærslægtet med den bekiendte Musco Islandico, og er Lichen foliaceus minimus ascendens ramossis. foliis angustissimis convolutis perplexis, og synes at blive den samme Art som Auctorum Coralloides tenuissimus nigricans (see Spec. Plant.

pag.

pag. 145. 30. 7). Denne Art findes del paa mange andre Steder i Island, men i ſtørſte Mængde nord paa, hvor den egentlig bruges til Huusholdningen: allermeeſt og flittigſt bliver den ſamlet af Oeſtordens Indbyggere, paa de høieſte Fiældklipper. Denne Lichen behandles og tillaves paa ſamme Maade, ſom Fiældgræs (§. 248-54 og 590). 15.) I Thinge-Syſſel voxe de fleeſte af de opregnede Urter, ſaaſom *Millefolium* overalt. Paa Theſteroke, hvor der ere mange kaagende Kildevæld og en ſtærk Heede i Grunden, ſtaaer denne Urt deilig med høi Purpurfarve. *Archangelica* falder her ogſaa paa nogle Steder; Vi fande den i Nattfareviiget 1752 den 6 Septembr. i ſtærk Kulde og tilfroſſen Jord, høit oppe i Klipperne, ſtaaende i den beſte Vext. Om *Cochlearia* er ſer mældt (§. 589.): den voxer og benyttes, ikke alleene paa Grimsoe (§. 700.), men og paa mange andre Steder, paa Tiornæs, Langenæs og der imellem. 16.) Beria-Arve, er den bekiendte Decandriſt, Arenaria, ſom ofte har 12 Stamina i Island. Den voxer paa næſtbenævnte Strækning, og kaldes i Kelduhverfe, Smediu-Kaal; Tegn til, at Indbyggerne have anvendt Kaal af den tilforn, og nuomſtunder lave de en Drik deraf med liden ſmuv Valle, hvorved Urten gieres, Saften ſies ſiden fra og ſpædes med ſødt Vand. Urten har meget tykke og ſaftige Blade, hvorfor man og eſtteds paa Weſterlandet (i Sodlegsdal) er falden paa at lave af den Sobekaal, ſom giver en ſund og behagelig Spiſe. Naar man ei bruger Salt dertil, ſmager den noget efter Bomolie, og det er ret artigt, at det Ord Smedia, ſom Nordlandets Indbyggere forduin have givet denne Ret ſelv, betegner ſaadan en Smag. 17.) Korn-Syre, Biſtorta (Polygonum §. 590.), voxer meget i Baardsdal, og er indtil for kort Tid ſiden bleven ſamlet og anvendt af

Indvaanerne sammesteds. At nogle paa Vesterlandet have begyndt at bruge den igien, har man tildeels disse Folk, tildeels Born, at takke for, som i deres Leeg gierne anrette Kornsuuren, hvor den fal-det, da den kommer Korn saa nær i Smagen. 18.) Blaaklucka, Campanula (Patula Sp. Pl. 163.), findes paa Gunnerstade, en Bondegaard i Thistelfiorden. Uxen horer ellers egentlig til Øster-landet. 19.) Burn, Rhodiola; Roden, knuset og æltet i lidet færk Smor, bruges paa disse nordligste Steder, som et yppertligt Anodynum udvortes, især hvis det bliver varmt paalagt. 20.) Einebær, Juniperus frutjcans, findes her paa nogle Steder; men Bær i allerstørst Mængde giver den paa Thingoe, det af Skialfandefloden omflodte Stykke Land, som Sysselet har faaet Navn af.

§. 727.

Græsrige Steder og Urtepladser.

Deilige Græs-Egne og heele Bygdelave findes mangesteds nord paa, endogsaa paa de ode Fiælde, saasom Hverevalle (§. 706.) og de nordligste ode Udhukker, f. Ex. den foranforte Hvammdal og Hedinsfiorden kort derfra, hvilke Steder tilforn have været beboede. Stigemaade Naturseværdigheder; disse Steder sættes gierne ved Siden af de saa meget udraabte frugtbare Strækninger paa Kysten ved Cap de Nord. Man har endog hort adskillige Fabler derfra om Mælkens overmaade Fedme; Kreaturerne blive der meget skionne. Iblandt de græsrige Egne i Bygden ville vi især nævne Midfior-den, Tungen i Skagefiorden, og Flioten sammesteds, et meget stort Bygdelav, hvor der dog staae over 50 gamle Gaarde og Jorde ode. Hesiorden holdes af de Nærboende for et mavert Landskab, den har og været meget bøeder i forrige Tider, formedelst Indvaa-nernes Formuenhed og Jordens Dyrkelse; dog giver den endnu

godt

godt og kraftigt Græs, og Øefiordingernes Naboer i Kræklingshliden, uagtet deres Egns Frugtbarhed og andre Herligheder, staae dem ikke nær saa vel. Iblandt de fornemste Urtepladse pleier først og fornemmeligst Tindestol (§. 701.) at regnes; men saasom dette Udraab grunder sig meer paa Almuens Snak og Overtroe, om visse Urter og Steene, end paa retskaffen Urte-Kundskab, saa er ikke meget at lide derpaa. I det mindste kunde vi hverken paa dette Fiæld, i Hedinsfiorden, eller paa andre Steder, treffe nye Urter, undtaget eetsteds ved Øefiorden osten til, en Thistil, hvoraf ingen Arter ere bleven fundne paa de hidindtil beskrevne Steder. Den er Carduus Heterophyllus Fl. Sv. 657. Indbyggerne have ikke gode Tanker om denne Plante, maaskee meest fordi den er saa rar: de sige, at den voxer hos dem, som er Forbandelses-Tegn fra Syndefaldet, og de regne det for etslags Vanhæld, at deres Fodested, fremfor saa mange andre Herreder, frembringer saa afskyelig en Urt; men til al Lykke ere der kun faa og ikkun de eenfoldigste, som tage dem slugt nær. Vi have ogsaa sagt dem, at Øefiorden var ikke det eeneste Sted i Island, som havde denne Vanhæld, og at de deiligste Steder i andre Lande, vare ikke fri fra en utallig Mængde ja mangfoldige Arter af disse Tidseler.

§. 728.

Skov er en betydelig Herlighed, hvilken den største Deel af Nordlandet maa savne, især de 3de Syssler, nemlig Hunevands- Skagefiords- og Vadle-Syssler; adskillige Pile-Arter og Lyng voxe snart allevegne. I Fells Sogn i Skagefiorden, og paa Aaskovstrand ved Øefiorden er endnu lidet Birk tilovers, som bruges til Kull. Keldehverfet har og et Stykke Skov, som kaldes Aaskog. Et lidet Stykke af Thingoe-Syssel, nemlig Fniosdal, og det til- Skov.

grændsende Lovaas Sogn, har altsaa heri en meget stor Fordeel, thi Fnioskedals Skov har betydeligt Fortrin for al anden Birkeskov, som findes i Island; thi omendskiønt Huusefells Skov (§. 258) kan give nok saa store Træer, blive de dog ikke nær saa ranke og neppe saa høie; men paa begge Steder mishandles Skoven lige stærkt.

§. 729.

Have-Urter og Jorddyrkningen.

Med Have-Urter og Jorddyrkning ere Nordlandets Indbyggere ikke komne vidt. Af Hav- og Fiære-Vexter bruge de, som paa Vesterlandet, dem der ere ædelige (§. 594.), og her ere at faae, som Vrethang, Kerlingøre, Myrekiærne og Søl, dog meest i haarde Aaringer. Den gamle Jorddyrknings Maade, i Hensigt til Græsmarkerne, er meestendeels forglemt; og især Vandledningsmaaden, som, paa tørre Steder, har været meget brugelig, hvorfor man endnu seer Furer bevoxne med Græs, tvers og langs paa Tuunene, f. Ex. i Midfiord og Hestiord, og paa dette sidste Sted veed man endnu at fortælle, hvad de ældste have hørt af deres Forældre, at der skal have boet en gammel Mand, som var saa konstig, at han ved Læderbælge (eller smalle Sække) vidste at bringe Vandet langt bort og paa høie Steder, for i paasaldende langvarig Tørke at gjennemvæde Græsjorden. Jordfrugter har man vist nok havt paa denne Kant, ligesom paa andre Steder. Ikke alene de i det gamle Islandske Sprog bekiendte Talemaader om Kaal, tiene til at bekræfte det, men og tillige visse Steder saavel i Historierne, som baade i de geistlige og verdslige Love, fornemmelig Jærnsiden og den bekiendte Jonsbog. Om Kornavlingen der, er ligesaa vist, ja endnu flere Beviiser derpaa, i de gamle Historier og Brevskaber. Men jeg vil kun, ved denne

Lei-

Leilighed, nævne et bekiendt Agerland, kaldet Vidazgiafe: det var en Ø, der ligger i Øefiordsaa, og var en Tiid, i det 10de Hundredaar, ret et Tvistens Æble for Naboerne (see Vigaglums-Saga). Det mærkværdigste er, at Historien udtrykkelig navngiver det, som den største Herlighed derved, at denne Ager blev aldrig ufrøer, det er, at Kornet blev altiid modent, timeligst saaede det sig selv, og følgelig voxede der vildt, maaskee ogsaa af Roden, saa at Eieren ikke havde andet at bekymre sig om, end at meie det af. For nærværende Tiid voxer der den forommældte Arundo foliorum lateribus convolutis acumine pungente, hvilken Kornart er et Slags vild Ruug. Vi have fundet fleere Steder i Island, hvor Kornagre have været, ja hvor man endnu seer de gamle Agerreener. Nu er det vist nok, at de Gamle have saaet paa mange Steder, og følgelig ikke alene hiulpet dem med vildt Korn; Dog kan let blive Spørsmaal: først om dette Korn har udartet, og er siden blevet vildt og perenneus? og for det andet, om de ikke have vidst en Maade til at hielpe Naturen, hvor de kun havde det vilde Korn, til at give aarlig en riig Klæme, enten ved Giødning, Vanding eller andet? At der blev giort Forsøg til Kornavling paa Nordlandet, for nogle Aar siden, er endnu i frisk Minde. Ei alene de fornemste og meest formuende indenlandske giorde det, men ogsaa udenlandske Bønder, som Hans Kongelige Majestet til den Ende underholdt og bekostede i nogle Aar, baade her og paa fleere Steder i Island; men alt dette kunde ikke hielpe; de reisede bort igien med uforrettet Sag. Slutningen blev da denne, at Korn kunde ikke voxe der, og ved denne Meening bliver det endnu. I Aaret 1755, da vi reisde over en Deel af Nordlandet, komme vi just til de fornemste Steder, hvor disse Forsøg bleve giorte, og Sagen stod

endnu

endnu i Uvished mellem Frygt og Haab. Det var nemlig paa 4re Steder i Hunevands-Syssel, at vi besaae disse Gaarde, den 27, 28 og 29 Aug. Den første Gaard var **Vlidedalstunga**, hvor en Bonde-Familie fra Jydland var nedsat. Her var en Have med Kaal og Madurter i temmelig god Stand. Den Ager, som her var optagen til Kornavling, var 39 Favne lang og 15 Favne breed; men der var intet Korn voxet, undtagne nogle faa Planter begyndte da først at spiire op af Jorden. Det bør anmærkes engang for alle, at de Kornarter som man i disse Aar, fra 1753 til 1756, giorde Forsøg med, vare fornemmelig Havre, Byg, samt Vinter- og Vaar-Ruug. Hoved-Feilen var her begaaet i at udsøge Stedet, dog det var ikke Bondens Skyld. Man vidste, at den aarlig gjødede feede Jord, nær ved Gaardene, havde vist sig for geil, saa at Sæden kom hastig op, og fik en meget høi Stængel, men ingen Kiærne. For nu baade at undgaae denne Uleilighed, og tillige at spare paa Hoeslæts- og Beede-Markerne, udsøgde Grund-Eieren, Sysselmanden i dette Herred, en meget mager og tør Plads, af det Slags, som man i Island kalder **Holta-Mo**, i Tanke at den skulle giøre den samme Tieneste, som Lyngheede-Jord, paa Islandsk **Lyng-Moar**: Græsset var her mestendeels visnet bort; der var vel noget grønt iblandt, men meget lavt, tørt og ganske udartet. Den sorte gode Madjord var fortæret, og ikke andet tilbage, end en ganske mager rødbleegagtig Leerjord, som paa Islandsk kaldes **Aur**, og er meget okker-artet, suur og kold. I Norge har man endnu det samme Ord, omtrent paa den samme Jordart. Men dette er at mærke ved den Islandske Holte- eller Steenbakke-Aur, at den, fremfor den Norske, gemeenlig er meget skarp og tør, fordi den har Pimpsteensand ved sig. Det værste ved bemældte

Ager

Aget var endnu dette, at Laget af denne Jordart var kun 1 Fod tykt oven paa Holtet. Holt kaldes middelmaadig høie Bakker og Strækninger, der bestaae af smaa og iblandt store Stene, gierne bevoxne med mavert Græs, og i Fiældbygde eller høiere oppe, med Moss-Arter, Sphagnis, Hypnis og Bryis, ofteſt med noget Luuſelyng (Empetrum nigrum) iblandt. Holte findes ſnart overalt paa det flade Land, deels paa Græsmarkerne, deels paa de ſumpige Steder, og ere gierne aflange.

I Aabningen af Viidedalen havde Stedets Syſſelmand udſøgt tvende andre Jorde eller Bondergaarde, een paa hver Side af Elven, nemlig Aas og Mardernup, til Beboelſe for andre Jydſke Bønderfolk. Her vare de ſamme urigtige Forholdsregler lagte til Grund, og en Holtemo optagen til Agerland, hvorfor der intet voxede. Egnen allevegne der omkring var ſmuk og græsrig, og ſyntes meget bequemmere til at giøre Forſøg med. Det fierde og fornemſte Sted i dette Syſſel var Thingore-Kloſter, hvor Syſſelmanden boede. Her var en ſtor Have med Kaal og andre Madurter, der ſtode temmelig godt, ligeſom paa de næſtommældte 2de Steder. Haver til Kiøkken-Urter have ellers været paa Thingore i lang Tiid, og henved Aar 1700 i allerbeſt Stand, da en Danſk Lougmand, navnlig Lauritz Gottorp, boede her, og drev den Islandſke Huusholdningsmaade, tilligemed den udenlandſke, ſaavidt han fandt det tienligt og fordeelagtigt, ſatte Gaarden i god Stand og blev riig derved. Den Syſſelmand, ſom nu boer paa dette Sted, navnlig Biarne Haldorſen, havde her, paa to ulige Steder, ladet ſaae Korn. Paa den nordre Side af Gaarden, i ſaadan en Holtemo, ſom nyelig blev beſkreven. Jorden var her i Forveien meget forblæſt, ved det (ſom tidt ſkeer med Holtejord) de vedholden-

de Vinde rive Huller i den tynde og løse Jordskorpe, hvorved Jorden torres, og saasom den i sig selv er kun tor og støvagtig, blæser den bort. For dette at forebygge, havde han ladet giøde Ageren noget, hvilket vist nok er ganske umisteligt paa saadanne Steder, ja Giødningen skal være baade god og overflodig, om det skal hielpe. Men her brugde man Koemog, som ei aleene giver stærkt Ukrud af Arve, men har desuden ikke Heede eller Fedme nok ved sig, til at giøre Auren eller den okkeragtige Leerjord frugtbar. Jordens Tykkelse af 1 til 2 Fod paa saadan en steenagtig og kold Grund, er og alt for liden; thi neder i Grunden paa de fleeste Holte er Urd, det er sammenkastede store Steene med mange Mellemrom, hvor Lusten har sit Træk. Dette bliver da endnu een Aarsag til, at slige Steder ere kolde, og Vandet, som enten regner eller stænkes paa Ageren, bliver strax bokte. Sæden var her dog voxen temmelig høit i Halm, men havde ingen Kiærne. Det andet Sted havde en god frugtbar Jord: det laae i Tuunet tæt ved Gaarden, og vendte imod Sonden. Denne Plads var kun liden, men Sæden stod her godt: Stængelen var maadelig høi, og havde temmelig Kiærne; men siden den ikke blev haard, blev Halmen med alting brugt til Foder for Kreaturene. Paa Holum Biſpestoel blev giort et lidet Forsøg, hvilket gik ligesom sidstbemældte paa Thingøre; man havde og hist og her paa andre Steder nedkastet nogle Korn for Nysgierrigheds Skyld. Paa Miklebæ Præstegaard voxede nogle Stængler paa den sondre Kirke-Væg i Lee af Taget, og her havde de fuldvoxne Ax faaet en riig Kiærne. Men da fleere saadanne Forsøge forekomme paa Sonderlandet, saa ville vi til Slutning give nærmere Betænkning om denne Sag. I Flioten paa Bard Præstegaard var Kaal temmelig voxen i en liden Have.

Ellers

Ellers findes ei Kaalhaver paa Nordlandet videre end hidindtil er meldt. Men at det kunde blive meget nyttigt for Indbyggerne paa denne Kant, at lægge Vind paa Jordens Dyrkelse, og komme i med at bruge Jordfrugter, det er og bliver vienſynligt, allerhelſt ſiden Fiſkeriet ſlaaer ſaa meget feil, og de maae hente en ſtor Deel af deres Livs Ophold fra andre Steder.

Indvaanerne.

§. 730.

Om deres Legems Beſkaffenhed og Sygdomme falde her ikke meget beſynderligt at ſige. Nordlandets Indvaanere, ligeſom andre nordlige Folk, der ere vante til Kuld, reen Luft og Bevægelſe, have gierne ſunde Legemer. Deres Hoide og Forlighed er forſkiellig, og man kan ikke ſige at de ere hoiere end Folk paa andre Steder i Landet. De Sygdomme, ſom ſædvanligſt overgaae Island om Hoſten og Foraaret (§. 34, 273 ꝛc.), findes her ogſaa. Gulſott mærkes her tidt. Men Bryſtſvagheder ere her ikke ſaa giængſe, ſom ſonder og veſter paa, ikke heller Spedalſkhed (§. 494 og 578.) eller den med ſamme nærſlægtede Skiørbug. Dette have Nordlænderne deels deres Himmel-Egn at takke (§. 701., 709. og 710.), deels den Levemaade, ſom Noden har lært dem, ved det de idelig maae rore dem, ride, og giore lange og beſværlige Reiſer til andre Herreder, og ikke nær ſaa tidt eller almindelig fare paa Soen eller blive vaade, og endelig kun lidet og ſielden ſpiiſe blod eller færſk Fiſk. De Spedalſkes Hoſpital paa Nordlandet er Madrefell i V.fiords-Syſſel: der har nu i mange afvigte Aar ikkun været een Syg og meeſt to, ja undertiden ſlet ingen. I forrige Tider, da der var god Fiſkefangſt paa mange Steder norder paa,

Deres Legems Beſkaffenhed og Sygdomme.

vare her ogsaa fleere Brystsyge, Spedalske, o. d. Ja, i de allerforste Tider, har man endog vidst af denne sidste Svaghed paa Nordkanten, hvilket de haandskrevne Historier vidne om. Dette er dog egentlig kun at forstaae om Mandfolkene; Fruentimmerne derimod have ikke nær saa god Helbred; thi *Obstructio Menſium*, især hos de ugifte, er meget almindelig baade her og paa andre Steder i Island. Den alt for stille Levemaade synes at være den fornemste Aarsag; thi foruden det, at Qvindfolk have her ingen Forlystelser, eller Forandringer i Levemaaden, hvorved de blive tvungne, tause og tungsindede i al deres Opforsel og Omgang; saa kan det ogsaa giore meget, at de, undtagen en kort Tid om Sommeren, blive jævnlig inde og sidde ved deres Arbeide i Uld eller andet. Hertil bor lægges, at de i Almindelighed hverken sidde paa Stole eller Bænke, men paa det flade Gulv eller Loft, paa et Faareskind, Matte eller Pude, ligesom bekiendt er at Skrædderne sidde. Ja der ere endnu fleere smaa Omstændigheder, som maaskee giore sin Deel til dette Kions slette Helbred, endskiont ingen mærker dem, eller agter dem noget værde. Hoved-Grunden bliver vel den anforte, og Sagen i sig selv ikke af liden Vigtighed, i den Tilstand, som Island nu befinder sig. Ellers kunne Nordlænderne troste dem derved, at de miste ikke nær saa mange af deres Born, som hine vester og sonder paa. Den foranforte Borne-Sygdom (§. 34.) viide de her ikke af, og sielden af de Tilfælde, hvorved saa mange spæde Born paa Vesterlandet bortrykkes (§. 600). Mange af Nordlænderne naae og en temmelig Alder (§. 559).

§. 731.

§. 731.

I Henſigt til Sinders Beſkaffenhed ville maaſkee ikke alle komme overeens: Nordlandet har ſaa vidtloftig en Strækning, og Indbyggerne i hvert Syſſel have noget for dem ſelv, ſaa at deres Sæder falde meget ulige. Man tillægger gierne i Island ſamtlige Nordlandets, ligeſom andre Fierdingers Indbyggere, een og den ſamme Tænkemaade, og iſær lægges Skageſiordingerne dette til Laſt, at de have meer Lyſt til at ſlakke omkring, og prange med Heſte og andre Varer, end at arbeide hiemme og paſſe deres Huusholdning; at de ere de ſtorſte Pralere, hengivne til Drukkenſkab, Slagsmaal, Losagtighed og Bedragerie i Kiøb og Sal, med videre. Men alle Fornuftige ville vel finde, at det er en ſtor Ubilligheed, at give heele Nordlandet, eller diſſe Folk iſær, ſaa ſlet en Character; thi ingen kan nægte, at der jo i Skageſiorden findes mange ſkikkelige Bønder og andre Folk, der fortiene en Character, ſom er ganſke tvert imod. Men ſaaledes haver den ubeſindige Almue, maaſkee ved et viſt Tilfælde, tillagt de andre Fierdingers Beboere andre lige ſaa laſtværdige, ſom uſandfærdige Characterer; thi at der kunne, deſto værre, findes i hvert Herred nogle ſlette Menneſker, ſom ſlige Kiendetegn fuldkommen paſſe ſig paa, kan ei afgiøre den Sag, ſkiønt det bliver alt for ſandt. Vore Tanker om Nordlandet, og da forſt om Hegtenæſs-Syſſel, ere ſom følger. I gamle Dage vare de anſeete for kiække Folk, der elſkede meget deres Frihed, og holdte meget over den. At de havde en Biſkop, og i viſſe Maader Jurisdictionen for dem ſelv, ſtyrkede dem i diſſe Tanker; thi det er overalt gaaet ſaaledes i Island, at hvor der ere opkomne mægtige og yndede Øvrigheds-Perſoner, da have de havt ſtor Medhold i de fornemſte Herreder i Landet: deres Underhavende have Sinders Beſkaffenhed.

bryſtet dem deraf, og ere derved blevne ſtortalende og driſtige mod andre. Sturlunga-Saga viiſer Exempler nok herpaa, ſaavel overalt, ſom iſær ſønder og veſter paa Landet. Men nu i diſſe Tider er det blevet ganſke anderledes. Nordlandet haver udſtaaet meget, og Indvaanerne ere ganſke blevne forandrede fra det forrige. Hunger og dyr Tiid, i haarde Aaringer, haver nødt dem til at ſøge deres Næring paa andre Kanter af Landet, og viſſe ſtore Sygdomme have givet nogle Bygder nye og foranderlige Beboere: Dette kan ſiges om den ſtørſte Deel, men dog iſær om Skagefiorden, og dernæſt om Hunevands-Syſſel. En forſkrækkelig Peſt hørtog i Aaret 1496 en ſtor Deel af Indvaanerne, ſaa at Bygden paa mange Steder var ganſke uden Folk. Og ſiden det traf ſaa underlig ind, at denne Peſt kom ikke til Veſtfiordene, thi den ſtandſede ved Hitsfiord, da drog en ſtor Mængde af fattige Folk derfra til de 2 nærmeſte Syſſeler i Nordlandet, og iſær til Skagefiorden, og ſatte ſig ned paa de øde Gaarde, hvor dem ſelv lyſtede. En berømt Annaliſt vidner, at Nordlandets Bønder vidſte endnu i Aaret 1639 at regne deres Herkomſt fra diſſe Folk i 4de og 5te Leed. Dette har da indført en forandret Tænkemaade. Men der er atter ſtor Forſkiel paa de 4 Syſſelers Indvaanere indbyrdes, og overalt giver man hvert Sted Character i andre Herreder, ligeſom de, der komme derfra, føre dem op til. De fra Skagefiorden heede da næsviiſe, ſtortalende m. v.; de fra Veſtfiorden ſtille og ſkikkelige Folk, og de fra Hunevands-Syſſel midt imellem begge. Om dem i Norder-Syſſel tales ikke; thi de reiſe ikke til fremmede Herreder. Men fordi de af Skagefiorden reiſe i ſtørſt Antal til Sønder- og Veſter-Landet, ved der de have Mængde af Heſte, og haarde Aaringer trykke dem meſt, da tales meſt om dem. Til ſaadanne

danne Reiser bruge de de hurtigste af deres Folk, som ofte ere unge, ubesindige og tryggesløse, saa at de undertiden komme i Trætte med dem de søge til, og siden bag efter, helst naar de ere beskiænkede, giøre dem til af disse Lyder. Dette har da givet den fornemste Anledning til ovennævnte slette Charakter. Det kan hellers ikke nægtes, at jo alt for mange af disse Reisende ere hengivne til Drukkenskab og adskillige Laster og Uordentligheder, som følge med samme. Ligesaa lider nægtes, at der jo, iblandt de gode, ogsaa findes slette Bønder i Skagefiorden, der have meer Lyst til at flakke omkring, end at blive hiemme, og holde derfor, saa længe de kunne, deres Heste vel fodrede, men Koerne blive magre; deres Koner og Børn lide dog mæst ved denne slette Huusholdning. Men med at tilstaae dette, forurettes dog ikke de retskafne Indbyggere, hvilke før blevne nævnte, og som, i det mindste hiemme hos dem selv, udgiøre det største Tall. Man tillægger heller ikke Skagefiordingerne alene alt det som er lastværdigt; thi Drukkenskaben, og deraf følgende Lyder, mærkes alt for meget baade paa en Strækning af Sønderlandet, saa og ved Vesterjøkkelen, skiønt sligt har taget meget af paa dette sidste Sted. Gemytsarten finder man i Dale-Syssel og paa flere Steder af samme Slags som her. Hunevands-Syssels Indbyggere ligne tildeels dem i Skagefiarden, tildeels dem paa Vestfiordene. Oefiordingerne komme meget overeens med dem i Borgerfiorden i deres Sindsbeskaffenhed, i deres Huusholdning, og tildeels i Levemaaden; de ere af Naturen meget stille og forsigtige, flittige i deres Arbeide, tarvelige i deres Huusholdning, og artige i deres Omgang, baade indbyrdes og imod Fremmede. Deres Naboer i Norder-Syssel slægte dem paa, og de, som boe nordligst og længst borte, ligne meest Indbyggerne i Norderdelen af Vestfiordene.

§. 732.

§. 732.

Huuse og Bygninger. Bygningerne paa Nordlandet ere, efter Landets nærværende Tilstand, temmelig gode, store, commodige, og vel indrettede inden i. Drivetømmer falder her paa mange Steder, og de brede Huuse kunne bæder staae nord paa, end sønder paa Landet, fordi her ikke falder saa langvarig Regn som der. I Øefiorden kunne de staae længst; thi Grunden er der fast og tør, og Grønsværen, som tages til Væggene, ligeledes. Man bruger her hverken Steen eller tyk Grønsværr, men tynd, til de store Huuse, og derfor grøer Væggene sammen i eet, og naar Grønsvaren ikke spares, og Væggen er tyk, da kan den staae i 50 Aar eller meere. Paa 2 Gaarde bleve os viiste Øndvegs-Suler eller Høisædes-Stotter, som en rar Levning af Alderdommen. Man bruger disse Stotter, saavidt os er bekiendt, paa intet andet Sted i Island. De bestaae af 2de Stolper, som staae paa begge Sider af Indgangen til Baren eller Gaarden; de blive smallere og smallere op ad, og rage henved 3 Aline over Taget: øverst paa dem staaer en udskaaren stor Knap, eller og et gammeldags Kiæmpehoved. Herved ere dog 2de Ting at anmærke: først at disse Stolper vare ikke gamle, men, af de den Tiid levende Eiere, fornyede efter den gamle Form. Dernæst angaaende Ordet, at da disse Stolper tage Navn af Øndvege, eller Høisædet i Stuen, saa synes, at de burde staae der, paa begge Sider, og naae høit op igiennem Taget, saa at de, der komme til Gaarden, kunde strax uden fra viide, hvor Høisædet var, eller hvor Hosbonden var at faae i Tale. Man holdt det for anseeligst, at have disse Suler meget høie. Et Sted i Landnama-Saga (Parr. 2. Cap. 23.) vidner endog, at en af Vesterlandets første Beboere offrede sin Son til Thor, eller, som Ordene lyde, gav ham til denne Afgud,

Afgud, for at han skulde kaffe ham Ondvegs-Suler, hvorpaa et Træ drev til ham, som var 63 Aline langt og 2 Fuune omkring i Tykkelsen. Det fornemste Sæde i Afguds-Templerne blev ligeledes betegnet med slige høie Stager, og af et Sted i Eyrbyggia-Saga er det klart, at der have de Gamle ikke havt deres Ondvegis-Suler for Indgangen til Huuset. At man ogsaa har brugt høie Dørstolper, synes et andet Sted i Landnamia-Saga (Part. 3. Cap. 19.) at bevise, og maaskee denne endnu brugelige Maade paa Nordlandet, er en Levning deraf. De dagligeHuuse, deres Orden og Indretninger, samt de andre Huuse, Heste- Koe- og Faare-Stalde, med videre, komme meest overeens med det, som for er sagt (§. 36).

§. 733.

Spiisen og Dieten er vel noget forskiellig paa Nordlandet, hos dem, der boe nær ved Soen, og hine paa Oplandet: det meeste kommer dog overeens med Sønder- og Vesterlandets Indvaaneres (§. 37, 278, og 602). At Levemaaden i gamle Dage har været meget ulig den nuværende, kan beviises af Historien. Den største Deel af Nordlandets, ligesom andre Oplandets Indvaanere, spiiste meest Mælkemad, Ost, Smør, Skiør, Floter, Striug, varm Mælk, o. s. v., og Kiød med lidet Brød, samt anden Mad, tavel af Korn. Og dette sidste, tillige med Torsk, blev især brugt paa de Tider og Dage, da man ikke maatte spiise Kiødmad. Ved Soekanten havde Indbyggerne meer af alleslags Fisk, baade tør og blød, eller færsk. Unge og friske Mennesker søgde især til nogle Fiskerpladser, ligesom i de Tider var brugeligt, paa andre Steder i Landet (§. 636 og 37). Især nævner Bandamanna-Saga Watsnæs (§. 698), og af endeel Steder i Sturlunga-Saga sader Spiise og Diet.

denne Sag endnu værnere Oplysning. I Norder-Syssel dreves man og paa Fiskeriet, fordi der var stor Fordeel ved at gaae derfra til Oefiorden, naar det lakkede imod Fasten, for at sælge Rav og Rækling, Skreid, eller Torsk, Hvalspæk, Haakall, og andre Fisker Varer til Oefiordens og Skagefiordens Indvaanere. Hertil brugte man store Baade, og Markedet stod paa Gaasøre, kort uden for den nu brugelige Akreøres Havn. Den gemeene Mand brugte vel Blanda (§ 48.) til daglig Drik; men til Helligedage havde man Øl. Man brøggede selv overalt i Landet, men Miød og Malt fik man gierne fra Norge. I det 13de Hundredaar begyndte de Fornemme at føre og bestille Viin til Landet, for at bruge det til Gilestebude, og tidlig i det 11te mældes derom i Norge. I disse Tider bruges ikkun lidet af Kiødmad paa Nordlandet, imod de forrige; men derimod en god Deel af Mælkemad; skiønt at Ost er meget gaaet af Moden; ja man har endog glemt baade her og paa andre Steder at omgaaes og tillave Ost paa den gamle, og endnu i andre Lande brugelige Maade. De øvrige nysbemældte Sorter af Mælkmad bruges der endnu, og især laver det Nordlandske Fruentimmer meere af Striug, end hine i de andre Landets Deele. Striugur synes ellers at være de Norskes endnu brugelige Myssebrym (see Sondm. Beskr. p. 377.); den frembæres deels med Fløyter, deels mænget med Skior, og er meget suur og drøi for en Arbeider; den vil svulne op i Maven, saa at hvis En spiiser formeget, faaer han ondt deraf. Haard eller tørret Fisk bruges nu daglig til Spiise paa Nordlandet, og Blanda til Drik. Indvaanerne fra Hunevands- og Hegrenæs-Sysseler, og tildeels fra Oefiorden, hente Fiske med stor Besværlighed og Bekostning fra Sønderlandet og Vesterjøkelen; hvorimod de i Thingøe-Syssel og endeel i Oefiorden

hielpe

hielpe dem nied det, de faae hiemme, og disse, som rimeligt er, befinde dem langt bæder derved. Det var at ræske, at de første vilde forandre denne kostbare og kummerlige Huusholdning; thi derved vilde vist denne store Deel af Landet komme i Velstand. Det samme var og høist nødvendigt paa mange andre Steder, og dertil vilde ikke behøves store Penge: næst vor HErres Velsignelse, kunde Fornuft og Kyndighed, forenet med Flid og Bestandighed, giøre det allermeeste. I Madens Tillavning ere de Nordlandske Fruentimmer reenlige. Brændselet er meest Torv, og paa endeel Steder Lyng og Krat-Riis. Sandgrad, eller tørret Faaremog, bruges iblandt (§. 606).

§. 734.

Angaaende Indbyggernes almindelige Arbeide, kommer det meeste overeens med det, som er mældt om Kiosar-Syssel og Borgerfiorden (§. 50-56 og 280-84.), ikke i Henseende til Land-Arbeidet paa alle Aarets Tider. Følgende er alene at anmærke især. I Hunevands-Syssel fanger man overalt Silunger eller Foreller, saasom denne Fisk falder der i stor Mængde; og hvis der vare fleere Folk, og Fangsten blev dreven paa den gamle Maade, kunde mange fleere leve alene ved denne Næring. De fornemste Fiskersteder ere Balkenæs, Vatsnæs og Skagen (§. 698.), samt Flioten paa den vestre Kant af Nordlandet. Over Mangel paa Arbeidsfolk klages allevegne i Island, men især norder paa, i Borgerfiorden, og hvor man ikke kan leve, uden at drive paa Landvæsenet; og siden Island giærne har større Antal af Qvindfolk end af Mandfolk, saa fattes meest Arbeidskarle: man bruger dem paa Nordlandet til lange Reiser, baade om Efterhøsten, da endeel blive borte, for at fiske, den heele Vinter, ja indtil St. Hans Dags Tiider, Almindeligt Arbeide.

og om Foraaret, til ud paa Sommeren, da endog Bønderne selv, og de hiemmeblevne Arbeidere, maa reise til Sønder- og Vesterlandet, for at hente de andre, tillige med den samlede Torfisk. Der kunne da være 3, 4 og flere Bønder, eller deres Fuldmægtige, i Selskab, og have 20, 30 til 40 Heste med Byrder: De bringe med dem adskillige Varer, f. Ex. Smør, Læder, dog meest uldne Vadmæl, som de sælge til Soekantens Beboere. Af dette sidste Slags Varer, samt af den avlede Torfisk, sælge de ogsaa noget til de Danske Handlende, som komme langt for til Vesterjokelens og Sønderlandets, end til Nordlandets Havne. De tilhandle sig herimod noget Meel, Jærn eller andet nødvendigt, hvilket de da bringe hiem. Men disse Reiser kunne, formedelst indfaldende Regnveir eller andre Forhindringer, være ud paa Høeslets Tiden, til største Skade og Ulempe for disse Folk. Den Mangel som Nordlandet og Borgerfiorden har paa Arbeidskarle, især om Sommeren, erstattes tildels, i det endeel ledige Personer, eller Tienestefolk, sage derhen sønden og vesten fra, i denne Tid, da Fiskeriet ikke drives hos dem; disse lade dem betale ligesom de arbeide til, 4 Mk. Croner til 1 Rdlr. Sp. om Ugen, foruden Kosten, i Penge, Smør, levende Faar og Vadmæl (§. 505). Dette som hidindtil er meldt om Hunevands-Syssel, gielder ogsaa om Skagefiorden, hvor Indbyggerne tillige fiske hiemme hos dem selv heele Aaret igiennem paa Skagen og i Fliotene, og om Sommeren ved og uden for Drangøe; thi de Nærboende have Lov til at fange Drangøens Ænder og Biergfugle paa Søen, og derhos upaatvivlis at fiske. Der have endog været Bønder i Hunevands og Skagefiords Herreder, som i de sidste haarde Aaringer have holdt meget vel ud, ved at bruge hiemme hos dem selv alle mulige Udveie, til at holde dem og deres Folk

ved

ved Live. Haakallefangst drives baade paa Skagen og i Fliotene med storste Fliid. Men man klager her over, at Fiskertiden er forandret; thi nuomstunder er den beste Tiid, paa Nordlandet, om Sommeren, fra St. Hans Dag til i December og Januarii-Maaneder; I denne Tiid, og længer ud paa Vinteren, fanges ogsaa Haakallen. Tilforn derimod gik Fisken ind til Landet betimelig om Foraaret; men naar den slemme Hav-Jis besøger Landet, da forrykkes saavel Fiskeriet, som Aarets Tiider (§. 645 og 710). Paa Hofdestrand og tilgrændsende Bygder fanges jævnlig Sælhunde, deels med Garn, og deels med Harpuner Øefiords-Syssels Indvaanere have ulige Arbeide og Næringsmaader. Deres Landvæsen drives godt paa endeel Steder; der ere ikke mange, som reise til Sønderlandet, eller leie Arbeidsfolk derfra. Deres fornemste Fiskersteder ere Olafsfiord, Siglenæs og Svarfeddal, og Øefiord imod Vesten, og Østen for (endskiønt den storste Deel hører til Thingøe-Syssel) Hofdahverfe, Laatrestrand, Flatøe, og, paa Pynten Giøgretaa (§. 700.), de 2 Fiorde, Thorgersfiord og Hvalvatsfiord. Til disse Steder søge Folk, deels for at kiøbe Fisk, deels for selv at fiske, da de dog ikke blive længer borte end 14 Dages Tiid, og meest 1 Maaned. Hav-Foreller fanges her i Trækkegarn i Stranden, hvor Grunden er høi, lige og bedækket med sort Sand. Denne Fangst drives paa Svalbardsstrand med stor Fordeel. I Skagefiorden bruges ogsaa samme Maade, og det var at ønske, at den blev indført paa alle de andre Kanter af Island, hvor man veed at Ørreden gaaer i Mængde til Landet. Fra Grimsøe kommer ogsaa Torfisk til Øefiords-Syssel. Lodna (Clupea linea laterali prominula villosa) er et Slags Sild, som ingen i Landet, uden aleene Øefiordingerne, bruge til Spiise, men de have

ſtor Nytte deraf. Torſken ſoger ſtærkt efter den, og, om Foraaret ved Kaarsmiſſe, nye Stiil, jager den ind i Fiorden, hvor den ligger om Ebben paa det Tørre, i ſaa ſtor en Mængde, at Naboerne ſalte den ned i Kar, og ſaaledes forvare den, for at ſpiiſe den efterhaanden. Denne Art bliver nok de Norſkes Lodde, ſom i Pontoppidans Naturl. Hiſt. p. 217. ommældes, endſkiønt vi af Beſkrivelſen ikke kunne faae nogen Viished derom. Den falder ogſaa paa Sønderlandet i Island, men man har der ikke ſaa ſlemme Tanker om den, ſom benævnte Skribent. Stanken ved den færſke Sild er ikke forgiftig, og befindes her ikke ſtærk. Den er ſom af Fiſketran, og gaaer ganſke bort naar Fiſken kaages; Vi have for denne Beretnings Skyld beſtilt den levende, for at vilde Sandheden; den er 4 til 5 Tommer lang. Øefiordingerne ere gode Harpunere. De ſkyde paa denne Maade ikke aleene ſmaa Hvale, Andenæbber, Hofrunger og Riſer (§. 660 og 661.), men ogſaa Vandfugle, hvilken ſidſte Jagt ikke er brugelig andenſteds i Island. Den Sælhunde-Art, ſom her fanges, er Vade-Sel (§. 653. b). Naar Hav-Iiſen kommer, dræbes en Mængde af den, ei aleene i Øefiorden, men ogſaa i Skagefiorden og Norder-Syſſel; man ſlaaer den ned for Fode med lange Kieppe; den harpuneres ogſaa i Øefiorden, baade Vinter og Sommer, thi den kommer her 2 Gange, forſt efter Juuletider, da den bliver borte i April-Maaned, og kommer efter 3 Uger igien. Denne ſidſte Gang bier den kun 14 Dage, og bliver derpaa borte heele Sommeren. Til denne Jagt bruges Firemandsfar med 6 Mænd paa; de 4 roe, den 5te ſiddet ved Roret, og den 6te ſtaaer foran i Baaden med Harpunen; Roerſkarene bor dyppe Aarene ſagte i Vandet, og ingen Allarm giøre, for at kunne komme nær til Baaden eller Sælhundehoben, ſom ſvømmer

i en

i en Orden, der er meesten trekantet, med Spidsen foran, og gaaer gierne lige frem. Naar en Sælhund skydes, dukke de andre under, og da giver man Agt paa hvad Vei Sælekongen tager; thi under Vandet have disse Dyr heller ingen Vendinger. Man gior af med den skudte, det snareste muelig er, og derpaa roe Jægerne det beste de kunne, for at indhente Baden igien. Hvis Fangsten gaaer lykkelig, kan en Baad faae 6 Stykker om Dagen, men undertiden faae de og slet ingen. Man har 2 Harpuner ved Haanden; den eene for at skyde først med, den anden for at trække Dyret desto vissere til Baaden. En Bade-Sæl giver jævnligst 1 Centner Spæk, og de største og feedeste 14 Fierdinger eller 140 Pund. De Fugle, som her fanges, ere Svartfugle (§. 673.), som komme hid næsten lige saa tidlig paa Aaret, som Sælhundene. Til at skyde dem bruges en Stang, 5 til 6 Alne lang, med et smalt tvehaget Jærn i Enden. Svartfugien er ved denne Tild saa feed og tung, at den ikkun besværlig kan flyve. Naar Hav-Isen kommer, kan man endog tage den i 100de Tall; thi den sidder paa Isen ganske stille, og ligesom uden for sig selv (§. 673). De foranførte Hvalfiske fanges kun sielden nuomstunder, meest fordi Baadene ere blevne saa smaa og svage; ellers haver man her brugt den samme Maade, som paa Vestfiordene, med at giøre Baaden fast til Hvalen. Niser eller Marsvin skydes med Harpuner, ligesom Sælhunde. I Thinge-Syssel har man adskillige Næringsmaader. Allevegne i Laxaaen og fleere Vande falder skion Laxefangst. Ørreder og Foreller falde og paa mange Steder, og fanges saavel i Stranden, som oppe i de ferske Soer. Bygden omkring Mywandet nøies aleene med denne Fiskefangst (§. 703). Saltvands-Fiskeriet drives meest paa Giogretaaen, og snart allevegne i Sysselets østlige Deel.

Oefior-

Oefiordingernes nysbenævnte Næringsmaade høre ogsaa til dette Syssels vestligste Indvaanere, thi de grændse, som sagt er, til Oefiorden: Den egentlige Sild, som er bleven kaldet (uden Tvil efter de Tydske) Hæringr, kommer til dem iblandt, men fanges ikkun sielden. Sælhunde ere her allevegne, og især findes de ved store Elvers Udløb, som i Skialfandefliot, hvor de ogsaa svømme noget op i Landet, og ligeledes søge de op i Jokelsaa i Oefiorden, og krybe op paa Sandbankerne paa begge Sider. Paa Sletten og alle andre nordlige Kyster, lige til Langenæs, er god Sælhundefangst; der drives og Haakallefangst, samt Torskfiskerie. Dog er den Fangst af Vade-Sæl, som skeer med Garn, den vigtigste. Velbemidlede drivtige Bønder have fundet paa den. Garnene ere meget stærke, og bruges mange ad Gangen, ligesom Eierne ere formuende til: de sættes inde i Fiorde og Vige, paa de Steder som Sælhunden oftest besøger, og man passer paa, naar Vaden treffer paa dem, da Eierne saae en anseelig Vinding, saafremt Garnet holder; ellers mistes Garnene tidt, eller dog komme til Skade. Indbyggerne paa disse Kyster have og mangesteds Ederfugl, Æg, og Fuglefangst i Strand-Biergene, især paa Langenæs, Rodenup og Grimsøe; og med at benytte sig af disse anførte Ting, have de nok at bestille Vinter og Sommer; leve ogsaa temmelig godt. Formedelst Sælhunde-Tranen, som kommer herfra, er gierne Huusevigs Havn fordeelagtig for de Handlende.

§. 735.

Konst-Arbeide. I Konst-Arbeide give Nordlænderne andre deres Landsmænd intet efter: de ere baade Tømmermænd, Snedkere, Jærnsmedde, Giørtlere og Sølvsmedde. De bygge temmelig godt, og panele deres Huuse indvendig. Deres Fisker-Baade danne de og bygge baade

baade ſmukt og varagtig, og ligne deri meeſt Breedefiordens Indbyggere. Deres Indretninger og Orden ved Fiſkeriet komme meeſt overeens med Veſterlandets. Til deres Snedker- og Timmermands-Arbeide have de god Hielp af Drivetømmer, ſom falder hiſt og her, men dog i ſtørſt Mængde mellem Tiornæs og Langenæs, hvor det paa ſomme Steder endog ſkal være i Overflodighed, og næſten ſom paa Hornſtrandene. I Hunevands-Syſſel ſamt Skage- og Veſiorden forfærdiges alleſlags Meſſing- Jærn- og Sølv-Tøi, ſor at ſælges om Foraaret til Sønder- og Veſterlandet; og iſær af Sølv, Knapper til Troier og Forklæder, Mallier til Fruentimmer-Bælter eller Giorteler o. m. Af Meſſing forfærdiges ſammeſlags Ting; og af Jærn-Redſkaber, Knive, Høvler, Navre, Øxer, Knibtænger o. m.; og endelig af begge Slags Metal, Beſlag til Riidetøi, Stigbøller, Bidſeler, Spænder, Heſteſkoe o. m. Man har fundet iblandt diſſe Kunſtnere ſindrige Hoveder. Saaledes har i Mands Minde været en Mand i Veſiords-Syſſel, der byggede et Skib eller Vogn til 3 eller 4 Perſoner, ſom han ſeilede med paa det Tørre om Vinteren, da Jorden var tilfroſſen og hvor Grunden var liige. Men eengang, da 2de af hans Sønner droge i ſtærk Blæſt hiem fra Kirken paa denne Maſkine, og vilde prøve hvor ſtærkt den kunde ſeile, kom den i ſaa ſtærk Fart, at de kuldſeilede, hvorved Maſkinen gik i Stykker og de ſtødte dem meget ilde. Fruentimmerets Arbeide er ogſaa meget godt (§. 286.).

§. 736.

Det ſom er mældt tilforn paa adſkillige Steder (§. 63 til 71, 287- til 93, 518-520, 607-611 ꝛc.) om **Tiidsfordriv og Lyſtigheder**, paſſer ſig og paa Nordlandet. Dog have de Syſſeler ikke ſaa ſtor Mangel paa Tiidsfordriv, hvis Indvaanere jævnligen Tiidsfordriv og Lyſtigheder.

reise, og dette bliver maaskee den fornemste Nytte af dette Slags Levemaade. Indbyggerne i Hunevands-Syssel og Skagefiorden ere derfor mindst tungsindede; men ofte for er Levemaaden meere stille, og Omgangen med andre Herreder mindre. De lange Vinter-Aftener pleier man at fordrive med at læse Sagar og Qvæde, det ere gamle Begivenheder, satte paa Riim. Sproget er her temmelig reent, og hvis man havde arbeidet paa, som Biskop Gudbrand Thorlaksen begyndte, at reense samme og forbædre Bogstaveringen, (fordi Bogtrykkeriet var her paa Biskopestolen), havde det vist nok giort megen Nytte. Af Spogerie og Hexe-Historier (§. 610 til 617) har man ogsaa havt meget i forrige Tider; men nu tager al saadan Snak og Indbildninger meget af. Vi mærkede kun eet eeneste Exempel, den Tid vi reisde her over, i det den eene af os saae een Bonde, som var plaget af denne Sygdom. Han var ganske udmavret, og saae bleeg og gusten ud, ja ret som en Dodning. Han talde meget lidet, men ellers fornuftig, ligesom han og var sædelig og stille.

Dyrene.

§. 737.

Heste. Hvad der er talt om Hestene i Almindelighed (§. 73, 294 og 646) passer sig og her, saa at vi ikke behove at igientage det. Nordlandet haver ellers større Forraad af Heste end nogen anden Deel af Island; man finder dog ingen Spor til, at det har været saaledes i forrige Tider; saa at Indvaanerne vist nok maae have begyndt at opelske de mange Heste, den Tid deres Levemaade blev forandret, og de begyndte at søge til andre Fierdingers Fiskersteder. Det er uimodsigeligt, at denne Mængde er skadelig for Landvæse-

net

net i høieſte Grad, og at den er een af de Aarſager, ſom haver forringet Priſen paa Jorde og faſte Eiendomme; en fordærvelig Grundſætning, ſom man er falden paa der i Landet, at lade nedſætte Grundenes Priis, i Stedet for at riige og fornemme Folk i forrige Tider holdte det for meget gavnligt, ſaavel for Eierne, ſom det almindelige Beſte, naar en Jord eller Gaard var bleven forbædret, at lade den, med viſſe Vilkaar, forhøie i Priiſen. Enhver Fornuftig indſeer vel Følgerne paa begge Sider; det bliver og for vidtløftigt at udføre diſſe paa dette Sted. De Grunde, der faae, eller have faaet nogen ubodelig Skade, bør dog her undtages: ſ. Ex. naar Skreedfald eller Vandflod tager Grunden ganſke bort o. ſ. v. Der er og ſtor Forſkiæl paa, at formindſte for en Tiid Afgifterne af en Jord, og at nedſætte den ſelv i Priiſen. Nordlandets Heſte, baade Riideheſtene og de andre, agtes ellers for gode til at udholde Arbeide. Den ſtørſte Mængde af diſſe Dyr findes i Skagefiorden; der ere ogſaa mange Beriidere; thi Skagefiordingerne ere gierne Elſkere af Heſte. Dog komme fra Oefiorden nok ſaa vel bereedne Riideheſte; Aarſagen er, at Grunden er der overalt tør og liige, Bønderne fødre godt om Vinteren, og paa den glatte Jis kunne blive de beſte Gangere. I de ſidſte Aaringer døde den ſtørſte Deel af Nordlandets Heſte (§. 710.), da de ikke aleene ſtyrtede af Hunger, men de Fattige bleve og nødte til at ſlagte dem til Spiiſe. Dette ſkeede ogſaa paa fleere Steder i Landet, og foraarſagede overalt Eftertale iblandt Folk, iſær hos Geiſtligheden, ſom forbød alle og enhver at æde diſſe ureene Dyr; det er og forbudet under ſtrænge Straffe, i de endnu brugelige Kirkelove, fra de papiſtiſke Tiider. Det, ſom ellers forøgede Skylden, var, at de Fattige giorde dette hemmelig; at jo mange Tyvagtige ſtiale Heſte

til ſamme Brug, var ei at nægte. Men overalt ſporger Hunger og Dyrtiid ikke efter ſligt; thi man har Exempler nok hos andre chriſtne Folk, at de have maattet nødes til at ſpiiſe diſſe og andre afſkyeligere Ting. At Heſtenes Mængde paa Nordlandet og iſær i Skagefiorden haver været ſkadelig, er erkiendt af Indbyggerne ſelv; da diſſe Dyr æde ikke aleene Græſſet, men ogſaa beſkadige Roden, iſær enkelte Rodder, og dem der ikke er faſte nok i Grunden, hvilken de gaae ſaa nær ſom de kunne, og ødelægge gierne de tilkommende Planters Giemme og Vinterkammere. Det haver ikke været rart, at en Bonde haver havt 50 til 100 Heſte, og derover, da han ikke har eiet meere end 4, 6 til 8 Koer. Alle viide, at dette ſtrider tvertimod andre evropæiſke, og iſær de nordiſke Nationers Brug; da Antallet af Heſte og Faar ſkal være det mindſte mueligt, mod Hornkvægets. Ja man kan beviiſe, at de gamle Islænderè have fulgt ſamme Regel.

§. 738.

Faar. Om Faarene er meget talt i Forveien (§. 75, 298-325 og 648); at de ere nyttige for Landet, kan ikke nægtes; men at det ogſaa kan være ſkadeligt at have alt for mange af dem, ville vel andre Nationer, der drive Kvæg-Avlingen med Indſigt, ikke have noget imod. I Island vil dog denne Meening blive agtet ſælſom, maaſkee ogſaa ſkadelig for Handelen. Dette ſkrives ellers i Anledning af, at der holdes en ſtor Mængde Faar paa Nordlandet, ja alt for ſtor mod Hornkvægets Antal, og dette ſamme kan ſiges med Viished om mange andre Steder i Island. Man ſeer ſig ſaa meget meer tvungen til at fremſætte denne vigtige Sandhed, ſom nogle anſeete Mænd have ſøgt at indprænte Nationen, at det var meeſt fordeelagtigt at lægge ſig efter en Mængde af Faar, i Ste-

det

det for Hornkvæget. Indbyggerne selv meene ligeledes, at det er dem fordeelagtigt at have mange Faar, især for at handle med, siden disse Dyr koste dem ikke noget. Men ingen betænker, eller regner efter, hvor meget Faarene have ødelagt Græsjorden, siden de bleve saa mange i Landet. Ingen regner heller efter, hvor stor Mængde der styrter, som ingen har Nytte af. Hornkvæg-Avlingen derimod er vis. Den Umage man haver med samme, betales riigelig; Græsjorden ødelægges ikke, men holdes ved Lige, og efter Koernes Antal kan Bonden altiid holde et vist Antal af Folk. At denne Green af Handelen i Island er nu ganske borte (§. 74, 297. 647.), maae baade Indvaanerne og de fremmede Handlende tilstaae, som have faret derpaa i forrige Tiider; og man maatte sporge, hvoraf det kommer, da det herlige Faareavlings-Værk er drevet til den høieste Spidse, at der nuomstunder baade kommer mindre og slettere Lammekiød fra Island, end i forrige Tiider? thi at der kommer saa meget fra et enkelt Sted; eller at Indvaanerne, den Tiid dette blev skrevet, af Frygt for at Faarepesten (en tilforn ubekiendt Sygdom) skulde tage alting bort, leverede hvad de havde ind i Handelen, vil ikke sige noget. Her er ikke Tiid eller Sted at udfore denne Sag viidere: men vist nok er og bliver det, at Indbyggernes Tall haver heele Tiiden taget af og til, efter Hornkvægets og især Koernes Tall; ja ydermeere: Jordens gode eller slette Tilstand haver ogsaa rettet sig derefter.

§. 739.

Geeder og Svlin.

Geeder have egentlig hiemme paa Nordlandet i disse Tiider; og de faa, som nu findes paa andre Steder, ere af Forstningen komne her fra. Her findes dog kun faa af dem, og ikke uden paa eet eller to Steder, nemlig i Svarfeddal, og især i Fniofkedalen. End-

skiont disse Dyr giøre Skoven Afbræk, ere de dog i visse Maader fordeelagtigere end Faar: de give megen Mælk, ere gode at slagte, og holde Vinterens Strænghed snart utroelig ud. Hvis man kunde have dem uden Skov, saa at de kunde trives, vilde saadant blive tienligt og lønne Umagen. Svin har man havt paa Nordlandet i gamle Dage (§. 77.).

§. 748.

Adskillige andre Dyr.

Hunde, Ræve, Muus og Katte, ere, ligesom andensteds, almindelige paa Nordlandet, og intet Nyt om dem at tilægge. Om Sælhunden er handlet i Forveien (§. 734). Indvaanerne have og samme Nytte deraf, som paa Vesterlandet og paa fleere Steder (§. 652 til 656.). Roestungen (§. 653. a) har man fundet, skiont ikkun sielden, paa denne Kant. Den almindeligste Maade at fange Sælhunden er at sætte Garn for den, eller og at skyde den, og begge Deele bruges i Skialfandefliot, Hergaa og Heredsvandene. Men i Svarfeddal har man endnu en nye Maade: Sælen svømmer der langt op ad Elven, og kryber op paa Græsbakkerne, for at hvile sig og sove; den kan ikke komme op, uden hvor der er Skaar i Bakken, og tage sig derfor Leie kort derfra, for at være nær ved Vandet. Disse Steder har man da lagt Mærke til, og gravet Graver, hvor Sælen enten skal over, eller hvor hans Leie er: Jorden har man reenset bort, lagt svage Lægter over Aabningen, og dækket det saa nøt til med samme Grønsvær, som før har været over den. Naar nu Sælen kommer falder han ned, og kan ikke komme op igien. Ved denne Leilighed kan man nævne en anden Maade, som uden Tvil er gammel, men er sporet op og sat i Værk i disse Tiider; nemlig, at hugge Huller i de Strandklipper, som Sælhunde pleie at ligge paa, og

fæste

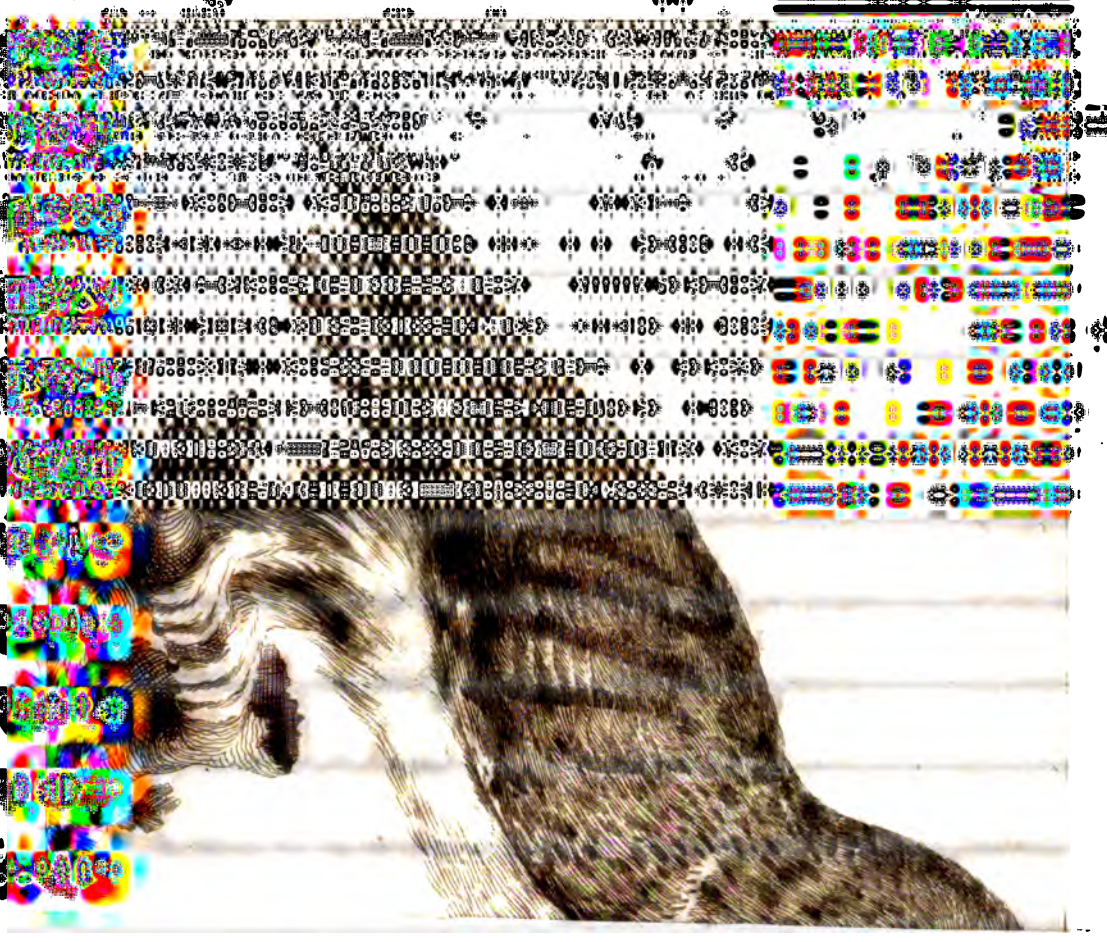

fæste et skarpt tvehaget Jærn deri, eller og at fæste samme Jærn i en Riste. Erfarenheden haver lært, at Dyret ikke veed at tage sig i Agt for dette, naar det kryber der op paa.

§. 741.

Af Hvalfiske sees her alleslags i Havet, men fanges ikke, undtagne de smaa, og det kun sielden nuomstunder (§. 734), nemlig Andarnesier og Hnyser. Det sidste Slags Hval er allevegne nord paa, og den første besøger især Østiorden. Drivehval saae Indbyggerne undertiiden, meest paa Skagen og i Østiorden, hvor en Tværbanke løber ud i Fiorden fra Løfaas Præstegaard. Paa Langenæs, Sletten, og Kysterne der i Nærværelsen, falder den oftest. Een af os saae i Aaret 1757, paa sidstbemeldte Næs, et Kindbeen af en Hval, som var 18 Aline langt; Dentes incisores vare 10 i Tallet, Molares 4. Hvalfiske.

Fuglene.

§. 742.

De fleeste af de andensteds i Landet bekiendte Fugle findes ogsaa nord paa, som Ørne, Falke, Svaner o. s. Om den Ugle, som er bleven bekiendt i Nordlandet, ved det Anderson har ladet den stikke i Kobber, veed man endnu ikke med Vished, hvilken Art det er; thi bemeldte Skribent giver ingen Beskrivelse over den. En anden liden Ugle er bleven seet paa Sønder- og Vesterlandet, skiønt ikkun sielden. Den er af Farven gulbrun, hvid- og sortspraglet overalt. At samme Giæs have været paa Nordlandet, ligesom paa fleere Steder i forrige Tiider, beviiser Landets Historie. Vildgiæs, af de 3de foranførte Arter, komme ogsaa til denne Kant, og skydes iblandt med Flinte. Ederfugl Adskillige Fugle, især Svartfuglen paa Drangø.

er

er her paa mange Steder. Om Svartfuglen blev nyelig mældet (§. 734.). Den lægger Æg paa nogle Steder nord paa; men de fornemſte ere dog Grimsøe (§. 700.), Skorevigs-Biærg paa Langenæs, og Drangøe; Maaden at ſige og fange den i Biærgene er omtrent den ſamme overalt, ſom er mældt i foregaaende Stykke (§. 673. & ſeq.). Paa Langenæs ſiger man ikke meer end 30 Favne eller lidet derover, thi Biærget er der ikke meget høit. Men, vi ville iſær tale her om Drangøe. Naar man betragter, at den er ſaa liden, bliver den uden Tvil det fordeelagtigſte Stykke Land, ſom man veed af i Island; thi den holder mange Mennesker ved Live, og giver Skagefiordens Indbyggere paa adſkillige Maader deres Næring. Den var tilforn en Alminding indtil 1030, da den Kiæmpe Gretter, der havde holdt ſig her i nogle Aar, mod Indbyggernes Villie, blev ombragt; man ſeer der endnu Levninger eller Grunden af hans Huus. Men efter den Tiid fik Hole-Gaards Eier Øen, og derfor har den ſiden ligget under Biſpeſtolen. Drangøe er en Klippe af lyſegraa bleegagtig Sandſteen (§. 713. b.), uden paa beſat af en utallig Mængde Fugle; men oven paa bedækket med 3 til 4 Fod tyk ſort Jord, ſom giver det deiligſte Græs, ſaavel til Høeſlæt, ſom til Føde for Faar om Vinteren, hvilke blive her overmaade feede, og ſaa vilde, at de ſpringe ud af Klippen, naar man vil tage dem. Man forſikkrer her det ſamme, ſom blev mældet om Fuglebiærget (§. 673.), at Bugen briſter ud paa Mennesker og Faar, naar de falde der ned igiennem Luften. Øens Vidde oven paa ſkal være henved 400 Favne i Firkant; men Eierne have regnet det Græsrige af den for 72 Dagſlætter (§. 52.). Jorden er her meget udhullet med runde 1 Qvarter vide og Alne lange Gange, hvilke Lunden gior med hans

ſtærke

ſtærke Næb og Kloer. Klippens Høide regnes til 100 Favne, og derover. Biærgfuglen hugger den ſelv ud til Reedeſteder, og Maaden at fange den paa er den ſamme, ſom ved Laatrabiarg (§. 673). Biſperne holde paa Drangøe 7 til 8 Karle, ſom ligge der fra Kaarsmiſſe til St. Hans Dag. Fæſten eller Tovet til Fuglefangſten bør følge Biſpeſtolen, ſom Inventarium. Det vurderes for 5 Hundrede, eller 20 Rdlr. Sp., naar det er giort ſom det ſkal være, nemlig at Fæſten ſelv beſtaaer af 7 Taatter eller Remmer, hver 80 Favne lang, naar de ere fuldſtrækkede: de ſkiæres ud af Oxelæder, det tykkeſte i Huuden, hvortil man behøver 16 ſaadanne middelmaadige Huuder. Fæſten, naar den er tør, veier 1½ Vætt, det er 120 Pund. De 6 Karle holde Fæſten, og trække den op og ned paa en udſtaaende Biærgſtok. Den 7de ſtaaer paa Vadbiærg, d.e. paa Vagt, og giver Agt paa de Tegn, ſom Sigemanden giør (§. 673. o. f.).

§. 743.

En beſynderlig Maade at fange Svartfugl.

Al den Fugl, der fanges ved Sigemanden, ſamt Æggene, og de Papegøier, ſom opholde ſig oppe paa Øen, tilhøre Biſpeſtolen, og endſkiønt denne Fangſt giver aarlig en anſeelig Vinding, ſaa er dog den, der drives paa Søen omkring Øen, meget ſtørre og nyttigere, i Henſigt til det Almindelige. Maaden er denne: Fleke, eller Flode, kaldes et firkantet og af tynde Bredder ſammennaglet Stykke, 2 Alne langt og 5 Qvarter breedt. Niðurſtaða kaldes et Tov, ſom, med en Stiore, eller Steen-Anker, nedſænkes til Bunden (§. 95). Til den øverſte Ende af ſaadant et Tov hæftes 5 Fleker med ſmallere Liner, ſaaledes, at den eene kommer til at ſyde lidet længer borte, end den anden. I ovenmældte Tiid begive Indvaanerne dem til Øen, allefteds fra, Fliotene undtagne

(thi denne Bygd er længst borte, og der drives Fiskerie paa Havet), paa store Baade, til 6 eller 8 Mand: hver Baad har 5 Nederstader, som den nysbeskrevne, og een foruden med 6 til 8 smaa Fleker eller Floder, hvilke høre Roerskarlene til, saa at Fordeelen af dem kommer ikke til Deeling. Altsaa høre til hver Baad henved 30 saadanne Flydebretter. Flekerne ere giennemborede med mange Huller, paa en vis Længde fra hverandre, og hvert Stykke besat med 100 til 150 Snarer eller Strikker, af stivt Hestehaar. Paa hver Nederstade staaer een Lokkefugl paa den middelste Flode, og derved formaaes de andre Svartfugle at sætte sig her, for at hvile dem; thi der svømmer paa Soen saadan en stor Mængde, at de gierne trykke hinanden. Naar en Baad er færdig med at sætte sine Fleker eller Floder i Lave, gaaer den bort for at fiske, og lægger ensteds Lodliner, med mange smaa Angler, ligesom de der bruges i Norge (see Sondm. Beskr. p. 437.), samt paa endeel Steder her paa Nordlandet, ligesom og ved Vesterjokelen om Vinteren. Fiskerne besøge da disse Liner og Fleker 2 Gange om Dagen, og fiske imidlertid paa enkelte Meedekroge. Paa en Fleke kunne de faae en Snees Fugle ad Gangen. Det er besynderligt, at ligesom Snarerne maae gieres af alleslags Hestehaar, som hvide, graa, brune og sorte, saa bliver og Fangsten forskiellig derefter; thi altiid fanges de fleeste Fugle i de sorte Snarer; enten at Svartfuglen er mindst bange for denne Farve, eller og at den haver Tilbøielighed til den. Vesten til paa Drangøen, uden for Klipperne, have Indbyggerne en Stade, hvor de kunne lande med deres Baader. Men paa Øen kunne de ikke komme, uden deres Tilladelse, som ere der oppe; thi Klipperne ere steile overalt; der ere aleene nogle store Som slagne ind i Sandstreenen, hvorpaa en af de smidigste og dri-

stigste

ſtigſte Klavrer op om Foraaret med en ſmal Line, for at trække Stigerne op med, hvilke da ſtaae der, ſaa længe Biſpeſtolens Folk blive paa Øen. Dette Slags Fugleſangſt kunde blive til ſtor Fordeel paa andre Steder i Landet, iſær ved Fuglebiærget, hvor der opholder ſig endnu en langt ſtørre Mængde af Svartfugle; men Soen er der gierne uroelig, og man kan kun ſielden lande under Biærget.

§. 744.

Lunden fanges ei andenſteds paa den Maade, ſom her: man lægger nemlig Lundegarn over Huulernes Aabning, af hvilke mange ſtaae ſammen, tæt ved hinanden; i diſſe beſtræres iſær de Fugle, ſom ville ud af Huulerne. Maagen (§. 674. c) boer for ſig ſelv i Karlen, en meget høi og ſmal Klippe tæt ved Drangoe, hvor intet Menneſke kan komme. Her ſeer man de unge Fugle meget forſkiellige i Farven fra de gamle. Diſſe blive her i Landet heele Vinteren, da de unge tildeels trække bort, og dette er Aarſagen, hvorfor Larus glaucus (hvilken ikke er nogen ſærſkilt Art, men kun den fuldvoxne Fugl) er ſaa rar hos Skribenterne. Rytſa, Larus albus, extremitatibus alarum nigris, beboer et Stykke af Klippen paa Drangoe, og findes desuden paa Kyſterne ved Langenæs; men i ſtørſt Mængde paa Rodenups Forbiærg (§. 698.), hvor man derimod ikkun har lidet af Svartfuglene. Klipperne, hvor Fuglene boe, ere heller ikke høie, thi de holdes for at være kun 60 Favne. Det er ellers værd at mærke, at Larus canus og Larus tridactylus Auctorum er een og den ſamme Art, og juſt den foranførte; men de have taget den for 2de Arter, ved det Kloen paa den lille Bagtaae findes ikke paa mange af dem; thi paa nogle har den aldrig været voxen, paa andre er den afbrudt, ved det at Fuglen ſtøi- Andre Fugle.

der den saa tidt paa Klipperne. Silingen, eller den transprudende hvide Procellaria, findes paa Grimsøe. Denne Art er hverken *Linnæi* Procellaria (glacialis) Faun. Svec. 49.; ikke heller, som Hr. Strøm formoder, Kleins Malmæke; men ganske vist den af ham under neden i Noten beskrevne Fugl (see Sondm. Beskr. p. 251). De tvende store *Colymbi*, nemlig Himbrynen (Colymbus dorso nigro, maculis qvadratis albis) og Lomen (Colymbus collo antice ferrugineo), fanges tidt i Forellegarn i Myvand, naar de uforsigtig dukke under, for at søge de smaa Fiske. Ryper (§. 677. i) findes i Mængde paa Nordlandets Fiælde: vi have især seet en stor Mængde af dem paa Vadlaheide og Arndiseſtadsheide (en Fiældvei imellem Liosavandsskard og Myvands-Bygden); de fanges her paa selvsamme Maade, som er mældt i næste Stykke (§. 677.), og i Aaret 1752 boede en Mand nær ved Heiden, som fik aarlig en stor Mængde; han opholdt sig og sin Familie aleene med denne Næring i nogen Tiid, i de haarde Aaringer.

Fiskene.

§. 745.

Adskillige Slags Fiske.

Alle de Fiske, som ere opregnede i det tredie Stykke (§. 538.), findes og paa Nordlandet, undtaget No. 20., som er os ubevidst. Kollien (No. 4.) er der meget almindelig, og fanges meest med Lodliner (§. 743.). Keila (No. 6.), Steinbitr (No. 12.), Karfe (No. 13.) og Haamær (No. 21.), ere der rare. Lodna (No. 8. og §. 734.) er omtalt tilforn. Endeel af de, i det 4de Stykke (§. 680.) opregnede Havfiske, findes der ogsaa. Rognkelsen (§. 681.) fanges her paa mange Steder flittig; man bruger dertil gamle Sælhunde-Garn. Om Broddemuusen (§. 682. a) og Vaagmæren findes

findes der, vide vi ikke (§. 684.). Alle de sammesteds (§. 685.) opregnede Ferskvands-Fiske findes i de mangfoldige fiskeriige Soer; undtaget at Indbyggerne viide ikke meget at sige af Aalen, og endnu mindre af Brandkoden (ibid. h). Den lille Fisk (ibid. i) er der ogsaa ubekiendt. Om de Saltvands-Fiske, der fanges i den mærkværdige ferske Soe Olufsfiords-Vatn, er berettet her foran (§. 703.). Er det rigtigt, som nogle Historier, eller retter Reisebeskrivere, fortælle om en Soe paa Hispaniola, at man finder Havfiske deri (see Alm. Reisebeskr. 17 Part p. 238.), da har man her et andet Exempel; men Rarheden formindskes meget derved, at bemældte Soe skal være salt og have Samfund med Havet. Haakall (§. 687.) er en bekiendt Fisk norder paa, og fanges der meer almindelig, end andensteds paa Landet, Trekyllisviig (§. 629.) undtagen. De fornemste Pladse, hvor den fanges ere, foruden Skagen og Flioten, Sigtenæs og Kysterne ved Langenæs. Maaden at fange den er anfort tilforn (§. 687. a), og kommer overeens med den Norske (see Strøms Sondm. Beskr. p. 84.), ligeledes Kiodets Behandling til Spiisning, som beskrives paa dette Sted, den samme som i Island. Styria er en her i Landet nuomstunder ganske ubekiendt Fisk, ligesom dens Navn er reent forglemt, endskiont det tilforn har været til i Sproget, hvorfor det nu føres ind igien, siden en af os, nemlig Biarne Povelsen, traf Fisken af en Hændelse paa Langenæs-Kysten hos en Bonde, der havde fundet den opdreven, men meget beskadiget: Arten var en Havstør (*Linn.* Fn. Sv. 271.), og skal ikke være saa meget rar i Norge, hvor den kaldes Haastørie (see Sondm. Beskr. p. 286.), og Styriæ i Jydske Lov (Membr. c. 81.). Nikur (§. 78) skal være seet paa Nordlandet i endeel ferske Soer. Man veed ogsaa at tale om saadant et Udyr

paa nogle Steder i Norge; men vi have endnu ikke faaet nogen Vished om dette saa kaldte Dyr, hvorfor det bliver ved den foran giorte Slutning.

Insecter ꝛc.

§. 746.

Almindelige Land- og Hav-Insecter.

Denne Post have vi ikke faaet Leilighed til at agte paa i Nordlandet. Dog have vi deels ved Brevveksling, deels ved egen Erfarenhed, faaet Vished om de almindeligst bekiendte Arter af disse. Her findes da allevegne af dem, som ere nævnte i næst forrige Stykke (§. 688.), disse efterfølgende: **Jærte-Open** (I. c), **Brunkluken** (ib. d), **Jærnsmeden** (ib. e), **Vandkatten** (II. a), **Risbmænds-Sidrild** (III. a), **Græs-Sidrild** (ib. b), **Melflugen** (ib. c), **Honningflugen** (IV. c), **Møgflugen** (V. B. b), **Maddikefluen** (ib. d), **Myflugen** (ib. e), **Saareluus** (V. C.), **Luus** (VI. A. a), **Hesteluus** (ib. c), **Lundeluus** (ib. d), **Mør** (VI. C. a), **Steenluus** (ib. b), **Kongelvæver** (VI. D. a), og **Dorgdingelen** (ibid. d). Af Hav-Insecterne ere her bekiendte: **Krabben** (VI. E. a), **Marsloen** (ib. d) og **Ønskebiørnen** (ib. e).

§. 747.

Andre Insecter.

Af andre Insecter haver Nordlandet disse i Besynderlighed: a) **My**, er den skadelige Vandmyg, som plager saa meget Myvands-Bygdens Indvaanere og deres Kreature. Den Tiid vi reisde her forbi, i Aaret 1752, var Sommeren forbi, og disse Insecter borte, hvorfor vi ikke have faaet dem i Hænder, for at beskrive dem. Arten kan dog neppe være i Slægt med den myglignende Tipula, eller Toefluen (§. 688. V. A. d), siden den saarer Kreaturene, især Heste og Koer, saa stærkt, at Blodet rinder dem ned

ned fra Øinelaagene og Bagdelen, hvorfor de løbe frem og tilbage, ligesom rasende, og styrte eller komme til Skade. Naar Solen skinner omkring Soen, og det er varmt og stille om Sommeren, da komme disse slemme Giæster frem, opfylde Luften og skiule Solen. Men naar det blæser og bliver tykt, falde de ned; naar Solen skinner oven paa Regn, ere de allerværste. Ellers ligge heele Dynger af dem langs med Søebredderne. Silungen søger meget efter dem, som den lækkerste Føde, og naar den mærker, at Myggene svæve oven paa Vandet, kommer den op og søger dem allevegne. Fisken løber denne Tiid allermeest i Garnene, og bliver saa Indbyggerne til Deel, og det er da en Nytte, som de have af disse Insecter, for den Uleilighed, som de foraarsage. Det hænder sig tidt, at de reent dræbe Hestene, ikke saa meget ved at saare dem, og æde sig igiennem Huuden, hvor den er tynd, men som os synes (thi Indbyggerne kunde ikke oplyse dette Tilfælde), ved ganske at opfylde og tilstoppe Sandserne, nemlig Øine, Øren, Næse og Mund, hvorved Luften betages og Dyret qvæles. Vist nok er det, at naar en Hest er i saadan Angest, og løber fra et Sted til et andet, bliver den ganske træt, og da Næseborne ere tilstoppede, maae den agbne Munden, hvor da Myggene strax søge ind og komme ned i Struben. Tidt løbe Kreaturene bort, og findes aldrig igien. Folkene flygte gierne til de Huuler og Rifter, som her findes overalt, og hvis de ere nær ved Gaarden, søge de til Faarehuuset, hvor Myggene komme mindst hen. Ingen Raad have hidindtil kundet hielpe mod denne Plage; dog sige nogle, det skulde være godt at smøre Hestens Øren, Øinelaage m. v. med gammelt harskt stærklugtende Faare-Smør; men mon ikke Tiære var endnu bædre?

b) Hvera-Luus. I Aaret 1757, da een af os besaae Egnen ved

Theste-

Theſtereyke, (en Gaard ſom ligger nogle Miile fra Myvands-Bygden), ſom haver overalt en hæftig Underjords-Varme, mærkede han i Grunden en ſtor Mængde af etſlags lyſebrunne Luus, ſom krobe frem og tilbage. Det var Skade, at han ikke havde Leilighed til at beſkrive dem. Hans egne Ord ere diſſe: Pediculi erant innumeri, magnitudine pediculi humani, coloris brunni dilutioris, antennis duabus exiguis, qvas inter ambulandum, uti pedes, movebant. c) Lodpurka. Af dette Inſect har man hidindtil ingenſteds vidſt at ſige, uden paa Nordlandet, og det ikkun i Fliotene, inden Hegrenæſs-Syſſel. Ordet betyder en lodden Soe: det opholder ſig giærne i Huuſene ved Varmen, iſær i Koeſtalde, og i Vinduerne paa diſſe Bygninger. Da vi ſaae dette Inſect, toge vi ikke i Tvil, at det var den i andre Lande bekiendte Oniſcus cauda obtuſa bifurca, Fn. Sv. 1257. Denne Art er i Sælland meget almindelig i Huuſene, iſær hvor der er noget fugtigt, ſamt paa gamle Muure og i Priveter. Formodentlig er dette Inſect kommet hid med nogle fremmede Varer, maaſkee fra Hollænderne, ſom ſogte hid i forrige Tider. Lodpurken gior her ellers ingen Skade. Den ſynes, ved ſorſte Øiekaſt, at være lodden.

§. 748.

Orme. Af Orme falde vel ogſaa her de fleeſte i det Stykke om Veſtfiordene (§. 689.) opregnede Arter; men med Vished kunne vi aleene melde om følgende. a) Aamumadke, Lumbricus Terreſtris, er baade her og overalt bekiendt: den ſtore og lille ere kun Forandringer, ſom *Linnæus* (Syſt. Nat. 246) beretter; dem ſom findes i Menneſker har man ogſaa truffet i Island, endſkiont ikke nær ſaa tidt eller jævnlig, ſom paa andre Steder. Man meener,

at

at det Islandſke gamle Navn kommer af Aama, ſom betyder Roſen, mod hvilken de røde Jordorme agtes ſom det almindeligſte og beſte Lægemiddel: de tages levende, lægges paa Legemet, og bindes om med en Klud. Efterat de ere døde, og begynde at tørres, tages de fra; og hvis Roſen endnu ikke vil give efter, ſamles friſke Orme igien. b) Beitumadkr, Lumbricus Litoralis (§. 104. og 689. b.) er her paa mange Steder. c) Brekku-Snigill, Limax Agreſtris (Fn. Sv. 1279. v. 5. 689. a) er her og allevegne paa Landet almindelig: af den bereedes paa mange Steder den bekiendte Lægedom, ſom kaldes her Sniglavatn, beſtaaende i Saften af de med Salt beſtrøede Snegle; den bruges udvortes til Vorter, Hævelſer, Bylder og Saar. Man har ellers gamle Fabler om denne, ligeſom om den ſorte Art, at naar man har lagt Guld under dem, og forvaret dem i en Æske, have de voxet overmaade; men allerofteſt tillægges Slanger og Drager denne Egenſkab. Anførte Sagn er ligeſaa troeværdigt, ſom dette, at hvis man kan faae fat paa Sneglens 2de Horn, naar han rækker dem frem, da ſkal man kunne ønſke ſig hvad man vil, medens man holder om Hornene. Men de, ſom af Begyndelſen have digtet dette, have ventelig vidſt, at Sneglen laaner ugierne ſine Horn til denne Brug. Den er meget hurtig at trække dem tilbage, og hvis en af Hændelſe kan faae dem fat, ſlider Sneglen dem ſtrax i Stykker. d) Kolkrabbe kaldes, uden Tvil af dens mørkagtige Saft, Sepia Tentaculis decem (loc. cit. η). e) Marglytta kaldes de 3de Arter af Meduſer (loc. cit. ϑ) fordi de ſkinne i Mørke i Havet. De ſmaa blaa og violet-røde kaldes Kiøbmands-Huuer. f) Kroſofiſkr, Stella marina vel Aſterias (Ophiura) radiis qvinqve, purpurea, echinata (v. Syſt. Nat.

264-9.). De hvide store Maager tage ihiandt til takke med den. g) *Echinus eſculentus*, Fn. Sv. 1289., er her allevegne, men spiises ikke. h) Skelfiskur kaldes i Island alle Teſtacea. De ovenanførte (see l. c. λ) findes her, men spiises ikke sædvanlig; undtagen den bekiendte Muskling. Roeskallen (see ibid.) er her var. Redduskel kaldes paa Langenes Smyrslingen (§. 99.); og ellers almindelig Sandmigr; den bliver, efter *Linnæi* Syst. Nat. Ref., Mya Truncata. Den bruges til Spiise paa Langenæs, og ingen andensteds i Island: den skal være sød i Smagen og fordøielig, undtagen Snabelen, hvilken er væt sei og haard.

§. 749.

Et Vidunder.

Man haver regnet hertil et besynderligt Dyr, som de i Natur-Historien belobne, uden Tvil ville kiendes ved, og henføre til Ormene. Det er ikke Under, at det blev holdt i Island for et Vidunder, siden det var saa overmaade stort; og et andet meget mindre, dog uden Tvil af samme Slægt, er blevet taget for et ubekiendt og forskrækkeligt Hav-Under, hos en berømt Nation, hvor der var nok af naturkyndige Lærde ved Haanden. Den Islandske Art har een af os fundet i Landets Historier, som fortæller, at der i Aaret 1639 drev op paa Thingøre-Sand en underlig Skabning eller Uhyre, hvis Krop var saa lang og tyk, som et Menneskes Legeme, og havde 7 Haler, hver 2 Alne lang, besatte med Knapper, der lignede Dienſteene, og ligesom Vinelaage omkring hver Knap, hvilke havde en Guldfarve. Foruden disse 7 Haler var der een, voxen ud oven for de andre, overmaade lang, til 4 eller 5 Favne. Der var intet Been eller Brysse i dette Legeme; men det var at see og føle paa, som Bugen paa en Qvapsoe. Til Hovedet kunde intet Kiendetegn sees, undtagen een Aabning eller

tvende,

vende, der vare bag ved, eller kort fra bemeldte Haler. Denne Skabning beskuede mange troeværdige Mænd, og een af dens Haler blev bragt hiem til Thingøre Closter for at besees. Her har Læseren Beskrivelsen saa god, som den haves. Den største Feil har Annalisten vist nok begaaet i Begyndelsen, da han giør det til Bagdeelen af Dyret, som uden Tvil har været Fordeelen; hvilket, naar man antager, blive de knoppede Appendices ingen Haler, men Tentacula eller Arme; og siden der opvognes kun 7, saa har den 8de været borte, og ligeledes Magen til det lange Tentaculum. Hvo seer nu ikke, at dette Dyr har været en meget stor Sepia; men hvilken Art, det kan man ikke bestemme; thi hverken beskrives Bugens Skabning, ikke heller Munden, og rimeligst er det, at den har været forrykket og beskadiget. Det artigste er hvorledes Knopperne og Cotyledones beskrives; som dog maae være sandt, siden deres Farve m. v. anføres saa noiagtig. Den Art af samme Slægt, som blev fangen etsteds i Holland 1661, giorde der stor Opsigt, og blev tagen for et forfærdeligt Vidunder. I det Middellandske Hav falder en Art, som bliver meget stor, til 2 Alne lang, hvilken *Aldrovandus*, *Jonston* og flere tale om, og den skal have 10 Tentacula, ligesom denne Islandske har havt. Jeg har seet en Tegning over dette Dyr, forfærdiget af en i Tegnekunsten ganske ukyndig; dog hialp den saa meget, at jeg strax fik Begreb om Skabningen; det som her er anført, kan vel og tiene til, at dette Dyr, hvis det skulde træffes herefter, skal ikke meer komme Folk saa fremmed eller forfærdeligt for. Annalisten mener, at det har været de gamle nordiske Nationers Igull, hvis Navn endnu er til i Edda; men det har ingen Grund; thi de Gamles Igull bliver snarere Echinus maris, paa Norsk Jilkær, et for-

andret Ord af Igulker, som endnu bruges i Island, dog kun for at betegne Soe-Igelens Skall, hvilken der findes torret, og uden Takker eller Spidser, paa Strandbredden. Det heele og ubeskadigte Dyr heeder da Igull, og er opkaldet af Forstningen efter Land-Dyret af samme Navn, som ogsaa paa Tydsk kaldes Igel.

Reisen til Myvatn 1752.

§. 750.

Myvands-Bygden i Almindelighed.

Myvats-Sveit kaldes Bygden omkring den bekiendte Soe, som af den uhorlige Mængde skadelige Fluer, som her opholder sig, og nyelig blev nævnt (§. 746.) har, strax ved Landets første Beboelse, faaet Navn af Myvatn, det er, Mygvandet. Denne Soe og dens Egn er een af de mærkværdigste Steder paa heele Landet, formedelst den underjordiske Heede, og dens adskillige forunderlige Virkninger og ret mærkværdige Omstændigheder. Naturen synes her at have anvendt de yderste Kræfter, for at underrette Tilskuerne i denne Post; men det blive fornemmelig ikkun 4 Ting, som vi ville her beskrive, nemlig først Myvats-Egnen overhovedet, dernæst især Svovelminerne, for det 3die de ildsprudende Bierge, og endelig de sidste Ildsprudninger, som der ere skeete i Mands-Minde. Enhver af disse Poster fortienede en vidtloftig Beskrivelse, men vi maa være korte.

§. 751.

Egnens Beskaffenhed.

Da vi i Aaret 1752 reisde til Nordlandet, var vor fornemste Hensigt at besee Skagefiords- og Hunevands-Sysseler m. v.; men ved det vi, paa de ode Fiælde, toge Feil af Veien, og komme til Oefiorden (see §. 697.), forandrede vi vort Forsæt, og droge da derfra

derfra lige til Myvatn. Vi reiste fra Hals Præstegaard, gien-nem det Bygdelav Lioſevats-Skard, en Dal, som er aaben til begge Ender, og frugtbar paa kraftigt Græs. Paa Hals saae vi først oppe ved Roden af Bierget smeltede og af Jordbrand an-grebne Steene, og siden saae vi heele Veien igiennem samme Slags Steene og Klipper i Grunden, som bestod af et gammelt Hraun; men dog for den største Deel skiult med Urter, Krat af Birk, og frugtbar Jord. Den store Flod Skialfandefliot vilser paa Bunden samme Slags Klipper, og Arndisstad-Heide, som vi derpaa reise-de over, bestod af nærslagtet Gruus, endskiønt der ikke vare Hraunstrækninger. Da vi komme ned af Heiden, laae Myvats-Egnen for os, fort og fæl til Anseelse. De mørke Hraunstræknin-ger, som ere nye, skilles fra de gamle, som endeel Steder (Enarr. Hist. Isl. §. 42. p. 45. §. 48.) bevise, at have været her endog for Islands Bebyelse. De ere hviide, formedelst det Overtræk de have af Gamber-Moss, som er etslags Bryum (Fl. Lapp. 396.); hvorimod de nye ere endnu ganske bare. Dalene imellem disse Strækninger ere grønne og frugtbare, og det er der Gaardene staae. Mange store, dog meest smaa rundagtige Bier-ge, deels røde, deels graaagtige, tilligemed den mangfoldig op-stigende Rog af Jordens advortes Hede, adskille disse mørke Strækninger, og denne Blanding af saa besynderlige Forandrin-ger, opvækker baade Forundring og derhos etslags Tungsindighed hos fremmede Beskuere, især dem, der have Begreb om, og vide at forestille sig de overordentlige Omvæltelser i Naturen, der have frembragt alle disse Ting. Soen Myvatn er her i Midten, 3 Miile omkring, med mange smaa Viger og Næsse, som efter-haanden ere opkomne af den fremrindende smeltede Hraun-Ma-

terie. I Søen ligge mange smaa Øer, som høre til de nærmeste Gaarde. De ere bevoxne med Græs og Angelik. De vilde Ænder give Eierne Æg og Duun om Foraaret, om Sommeren falder der Hoeslæt, om Efterhøsten opgraves der Angelik-Rødder til Vinter-Kost for Indbyggerne, og om Vinteren gaae Faar og Lam der paa Græs. Søen bringer en stor Mængde Foreller, hvilke giærne falde noget større og bædre end paa andre Steder. For at fange dem, bruge Indbyggerne Garn og smaa Baade heele Aaret omkring, og leve fornemmelig af denne Næringsmaade: Fisken spiises deels fersk, deels haard og tør, med lidet Smør til, ligesom Stokfisk paa andre Steder, og saadanne tørrede Foreller holdes paa andre Steder for en lækker Spiise, og bestilles derfor herfra af de Fornemste, under det Navn Myvats-Reydar. Søen er nuomstunder kun 5 Favne dyb, har overalt sætte Lava-Klipper i Bunden, med meget dybe Rifter og mørke fæle Steder, hvor Fisken opholder sig, især om Vinteren. Af den Røg, som paa nogle Steder opstiger af Søen, veed man, at der er bestandig Heede i Grunden; og dette giør, at Søen fryser saa lidet til, og Fisken bliver mør og feed i Kiødet (§. 70[illegible].). Indvaanerne berettede, at Søen havde taget meget af, siden de sidste Ildsprudninger, og at Fiskeriet var blevet siden langt slettere end tilforn; thi Fisken omkom den Gang, og haver siden den Tiid ikkun lidet formeeret sig. Det nye Hraun viiser store Huuler og dybe fæle Rifter, hvoriblandt een er størst, omtrent 15 Favne dyb igiennem Klippen, dog etsteds med en naturlig Steenbroe, hvor de Reisende riide over. Op af denne og fleere Rifter stiger jævnlig Røg og Damp, og Bredderne ere paa de Steder overtrukne med saadan en Skorpe, som Hverevand ellers sætter (§. 225.). Nordøst fra

ligger

ligger den Egn, som kaldes Namar, eller Svovel-Mineriet. Op af denne Strækning stode mangfoldige store Røg-Stotter og Damper, som kunne sees langt borte. Indvaanerne have bragt en Mengde Svovel derfra i fortige Tider til den nærmeste Havn Huusevig, hvorfra det blev udført, og raffineret i Kiøbenhavn. Deres Handel nuomstunder er kun Kvæg og Uldengods. Bygden udgior een Præstekald.

§. 752.

Da vi havde beseet Bygden, reiste vi til Svovel-Minerne, som ligge hen ved 1 Mil fra Præstegaarden Vogum. Veien falder op ad: først over en fuld Lava-Strækning med Rister i Klipperne, hvoraf nogle ere ½ Mil lange. Naar man kommer hen oven for, seer man Namerne eller Minerne selv, som bestaae i en stor, op ad gaaende Bakke, 1 Mil lang, 1 Fierdingveis breed, og besat med mange smaa Huller af alleslags Farver, hvid, guul, rød og blaa, fordi de ere overtrukne med slimt Leer af adskillig Farve. Vi havde disse Namer lige for os, og oven for dem, imod Øster, vare andre endnu høiere Steder. Man træffer her ellers smaa Namer paa andre Steder, baade nær og fiær, omkring Krabla, ved Leirhnuk o. s. Paa dette Sted bleve vi i 4 Dage for at beskue alting, og for at grave i Grunden, havde vi bestilt nogle Mænd fra Bygden. Vi funde da, at Naturen, endskiønt med jævnlig Forandring og Afvigelse, tager her meest i Agt efterfølgende Orden i de farvede Jordarters Lage. Først er den heede Jord gierne overdragen med den udblomstrende Vitriol- og Alun-Jord (§. 721. a). Disse Blomster (som iblandt spiire her op af de heede Klipperister og kunne samles paa Bredderne) have adskillige Farver: først ere de hvide, naar de spiire op, dernæst safran-

Svovel-Minernes Beskrivelse.

safranguule, og tilsidst grønne, hvilke sidste ere de allersuureste og utaaleligste i Smagen. Blomsterne have Skikkelse af Theekopper eller omvendte Underskaaler, runde, og 2 til 3 Linier breede; de samles oven paa hinanden til en Fingers Tykkelse, og hvor vi havde traadt noget dybt i det blode Leer, saa at Heeden fik Luft, og hvor Svovelsyren var i Grunden, der funde vi, efter 24 Timer, udspiirede ganske nye Blomster til 1 Linies Høide. Næst under dem ligger den hviide, blode, suuragtige Jordart, 6 til 8 Tommer tyk, ja ofte ikkun 1 til 2 Tommer; den er tidt broget med røde og undertiiden blaagraae Striber. Imellem dette Lage og Svovelet falder Jorden meer blaalig. Svovelets Lage ere uliige, fra 1 til 2 Fod i Tykkelsen; oven paa spiirer det ud i høi-citron-guule Striber, 1 til 2 Tommer; men der under er det ureenere vel guult, men mænget med etslags bleeg Jordart, som synes at være Støv af den hærdede, optørrede og igien til Støv blevne Bolus. Under Svovel-Laget kommer en guulagtig 2, 3 til 3½ Fod tyk Jordart. Fremre Namar kaldes et Sted, nogle Miile længer borte, mod Østen, henad Ørkene eller de store Ørøvfiælde. Herfra have Indbyggerne bragt Svovel til Huseviig, i forrige Tiider, fordi der var endnu større Forraad, og Laget meget tykt, og (som Folk berette) smæltet. De have faaet 1 Vætt eller 5 Mark Sp. for hvert Centner, som de bragte til Havnen. Nu er man kommen paa at raffinere Svovelet her i Landet, og det første Anlæg dertil haver det Islandske Interessentskab giort, efter Kongelig Bevilgning paa Sønderlandet; men nu for nogle Aar ogsaa norder paa. Vi giorde her det første Forsøg, som lykkedes vel, hvoraf en Prøve blev nedsendt til Societætet. Svovelsandet skal røres om i en Jærngryde, og det allerflittigst, i det det smælter; man kommer noget Olie deri, hvorved det ureene samles

i Skum-

i Skummet oven paa, men det reene Svovel bliver neden under. Man har nu ogsaa fundet paa at bruge Tran dertil. Under Svovelet og den bleege Jord er giærne et tykt Lag, 2 til 3 Fod og derover, af rød-guulagtig Bolus; under denne er et tyndt Lag af bleeg eller lyseguul Jord, og derunder ligger et Lag af en hvid meget fiin Art, som neden til bliver blaastribet, og dette Lag sluttes med grov sandartet Blaaleer, som forandres til Steen. Her er Heeden allerstærkest: vi tænkde at brække igiennem dette Lag, og lode vore Arbeidere blive derved en heel Dag, men de kunde ikke komme dybere ned end 2 Fod; thi Heeden var saa utaalelig, at de kun kort Tiid ad Gangen kunde arbeide. Dette var en Loverdag; Mandagen efter begyndte de igien: Heeden blev da endnu stærkere, saa at det buldrede og suusede i Grøften, eller rettere, i Klippen selv: vi maatte da endelig staae fra vort Forsæt; Dybheden fra den overste Skorpe var i alt 8 Fod, og ned i det blaa Lag komme vi 5 Fod. Indvendig i Klippen satte sig det hvide udspirende Salt (§. 721. d). Solvet blev ned i Grøften rødt og forgyldt; men Messingen nu som forsølvet, nu igien fort. Vi saae her ogsaa i dette Lag en Mængde af de smaa messingfarvede Svovelkiis-Avner. Denne var de levende eller heede Namers Beskrivelse; men de saa kaldte døde Namer, hvor Heeden har udraset, ere udvendig røde, af en fiin Jordart, sammeslags som den skionne Bolus ved Oxehver (§. 712. i). Den treffes iblandt oven paa Jorden, bleven til en haard Steen, og undertiden halvsmæltet, da den er udhullet, meget mørkerød, og ellers som Lava. Tykkelsen er ulige 1, 2 til 5 Tommer, og strax derunder ligger det kiølnede Svovel i 2 Lage, og da først en Skorpe af det beste Slags, ½ Tomme tyk, og dernæst Svovelsand, som er henfaldet i Støv, og meget ureent eller gruuset. Undertiden treffes

en guul Bolus oven paa det kiolnede Svovel; det er Tegn til at Heeden er borte for en Tiid siden; thi ordentligst har denne guule Jordart været rød af Forstningen, og denne har atter været hvid. Under Svovelet fornemmes Varmen de fleeste Gange i et guul- og blaa-mænget Lag. Paa somme Steder er Svovelet enten reent udtørret, hvidt og stovagtigt, eller ogsaa ganske borte, da der i dets Sted treffes en hvidagtig Tophus; overst paa den er en hvid meget fiin, dog tør og lidet suuragtig Jord, som synes at være en Levning af den udspirede Alun og Vitriol; og naar denne igien er ganske udtørret, saa at den underjordiske Heede dog holder ved i nogen Tiid, da bliver den til en hvid gipsartet Steen, hvilken efter Anseelse er meget lig den krystalartede Steen, som er funden paa Vesterlandet (§. 568. n). Denne Gipsart voxer giærne i en Runddeel omkring Namernes Aabning, til ½ Fods Høide eller Tykkelse, og derover. Blæk forsøgde vi at giøre her paa Stedet med dette Vitriol-Salt; vi skiænkede derpaa stærk Thee, som paa Øieblikket blev sort; men malede dog ikke sort nok paa Papiret. Solutionen varm, kommen paa stødte Mylninger (*Linnæi* Arbutus uva ursi), gav temmelig godt Blæk; men da Bladene af denne Urt bleve hakkede smaa, og derpaa kogte, med lidet reent Vand, som vi gydede varmt paa oftbemældte Salt, finge vi det beste Blæk. Uld, som ligger i dette Vand en Times Tiid, faaer en sort grønagtig Farve. Alun, i cubiske Krystaller, finge vi siden udaf Solutionen, ved den bekiendte Behandling med Urin. Et tørt Bad, som brugtes af Indvaanerne, blev os viist kort fra Tæltet, i en Huule, forbædret med opstablede Hrønsteene: Man skal sidde paa Gulvet, som er sandigt oven paa, men en Hraamklippe er neden under, som igiennem tvende Huller damper op en overflødig Varme: disse

Dam-

Dampe ere vel temmelig fugtige, men uden ſlem eller uſund Lugt. Saadanne Bade kunde bygges paa fleere Steder her i Nærværelſen.

§. 753.

Endſkiønt her ere kun 2 eller 3 Bierge, ſom i diſſe Tider ere bekiendte for at være ildſprudende, ſ. e: vi dog endeel andre, ſom ved deres Evne, Skabning og Hraunernes Beliggenhed gave tilkiende, at de eengang have ſprudet Ild. Her viiſes ogſaa nogle andre Steder, end Biergene, ſom i de ſidſte Tider have ſprudet Ild, f. Ex. Hitahol, Biarneflag, Horſedal o. ſ., men vi ville iſær tale om Biergene. a) Rafnteinnuſiall er det ſtorſte iblandt diſſe, og deri mærkværdigt fremfor alle Islandſke Bierge, at det kan fremviiſe Rafnteinner, eller de ſorte Glas-Agater, i deres oprindelige Lage, og i langt ſtorre Mængde end ſædvanligt. Bierget ligger 2 Miile fra Svovlminerne. Vi reiſde derhen over en ſort ſandagtig Vei, hvor den ſtodte Pimpeſteen og Gruus var paa nogle Steder bevoxen med Moſs og Græs. Fiældet har overſt, ligeſom Draapehlidſiald (§. 441.), en ſkarp Klipperyg, ſom ligeledes boies imod Veſt. Man finder der adſkillige, ogſaa udhuulede, Tophſteene, og en *Breccia*, ſom er meget rar, nemlig en hvid fiin Steen, der ſeer ud ſom Kalkſtykker af en gammel Muur, med ſmaa rundagtige ſorte Agater inden i. Hoieſt oppe ſeer man 3de Lage af Agater nær ved hinanden. Forſt det overſte tyndt, vexelviis med en Linie tyk Agat og Lava; en nogle Favne hoi Klippe ligger dog her oven paa. Det middelſte Lag er tykkeſt og beſt, 1 Alen og derover, ganſke ſort, fiint og ſkiorere end man ellers treffer i Island: i dette Lag falde blaagtige Forandringer, men meget rare. Naar Stykkerne falde ud, ere de rundagtige. Det eene ſom vi ſikkede til

Ildſprudende Bierge nær ved Myvand.

Kiøbenhavn, var blaat og veiede 103 Pund; det andet sort, til 93 Pund. Det 3die og nederste Lag var grovt, dog sort. Alle disse 3 Lage vare horizontale og jævnsides liggende. b) Krabla staaer tæt herved, og er meest bekiendt formedelst dens nye og forskrækkelige Ildsprudninger fra 1724 til 1730. Den bestaaer meer af Leer end Klipper, og er nu tilsidst bleven meget lav og uanseelig; dog dens gamle Navn gior den endnu bekiendt, tilligemed 2 fæle Søer eller Pole i dens sydostlige Side: disse kaldes begge Viite, per Aphæresin for Helviite, hvilket betyder Helvede; rimeligst, at Navnet er en Levning af den gamle Overtroe. Endskiønt der vare Folk nok paa Räfntinneblærget, kunde vi dog ikke, for Betaling, faae nogen til at følge med herhid, for at vise os Veien; thi de paastode, at det var umueligt at komme herhen, allerhelst med Heste, da man kunde synke ned i de sluttе Leerpele; Faar synke her og ofte ned og blive borte. Vi forsøgde det dog, saasnart vi havde faaet nogen mundtlig Underretning om Veien, og vor Reise gik ganske godt lige til Fiældet, da vi steege af, og ginge med Varsomhed til Fods; vi truffe ogsaa nogle af disse Pole, men uden at blive siddende deri: de vare allesammen heede neden i, med rod Jordskorpe oven paa. Men vi naaede kun til den eene Aabning, hvilken vi kiendte af den opstigende tykke sorte Rog langt fra: den saae ud som en overmaade stor Kiedel, hvis Bredder vare henved 5 Favne høie over Vandet, der er blaaagtigt, og tykt som Velling; det fine Leer, som i Dampene føres op paa Bredderne, er suurt. Man kan ikke see her ned, uden naar det blæser, da Rogen imellem drives bort. Denne Egn kommer ganske overeens med den bekiendte Solfatara i Italien, hvorom Indbyggerne have den samme fæle Indbildning, som man har havt her, at der er enten Skiærs-

Ild

Ild eller Helvede; Hedningene kaldte den kogende Sø sammesteds Ollam Vulcani. Men intet er rimeligere, end at jo de Pole i Krabla kunde bringe sammestags Nytte, som den Solfatariske Sø, nemlig Vitriol, Alun, Salmiak o. m. a.) En Bierg med Etager. Nord fra Krafla, paa den nordre Kant, staaer et høit smalt Bierg, mærkværdig et iblandt de nye (§. 4.) og ved Jordbrand opkomne. Siderne ere skiulte af røde og sorte smaa Stene, som alle ere smeltede, meget jernagtige, og øverst paa seer man twende ordentlige, dog af Ilden angrebne Klipperader, hvormed Toppen sluttes. Man regner baade dette og Agatbierget iblandt ildsprudende her i Egnen. Saa meget er og rigtigt, at Ilden haver været ved dem; men det første har været et Værksted for Ild og Vand tillige, og det er nok det allerældste af de Bierge, som findes i Myvands-Egnen. d) Leirhnukr, som var begroet med Græs for 1725, da det første Gang sprudede Ild, er nu omstunder, næst efter Krabla, det meest bekiendte og farligste ildsprudende Bierg i denne Egn. Det ligger en Fierdingveis fra Krabla, imellem N. og NV.; men det er kun lavt, og bestaaer meest af hovedagtigt Leer og Sand, meget fortæret og giennemboret af Ilden: formedelst Grundens Usikkerhed og skiulte Pole, sagde Indbyggerne, at man ei kunde komme derhen. e) Sandfell er et artigt Bierg, hvor Ilden nylig har udraset; det staaer ved Veien imellem Voga og Namerne; det er lavt, bestaaer kun af Sand og lidet Leer, og er dannet som en Skaal, thi det er gabent og seer ud som et rundagtigt Bierde; midt i Bunden af Skaalen er en stor Hoi eller et lidet Bierg, hvilket Ilden har opkastet til Slutning. f) For at gaae forbi de mangfoldige smaa kugeldannede, røde og oven i Toppen nedtrykte smaa Bierge, som denne Egn viiser overalt, og som

deels i Mands Minde, deels for, have sprudet Ild, og ere dannet de af nyt ved denne Sprudning; ville vi kun nævne et lavt Bierg, eller rettere Camin, kort fra Sandfell og tæt ved den næstbenævnte Ved. Den er af samme Art som Ildborg (§. 533 og 34.); aaben inden i, og omgiven med en rund Muur af smeltede sorte Klipper, hvilke have en Port paa Nordsiden, hvor den smeltede Steenflod har strøet sig ud, og over den nærliggende Egn. Det rareste er, at denne Kamin bestaaer ogsaa af smeltet Steen i Bunden inden i, uden noget Grus eller Opkastning: Heden var, den Tid vi komme her, ikke aldeles udslukket, thi Regn steeg hist og her op indvendig af Murens Sprækker.

§. 754.

De sidste, eller disse Tilders Ildsprudninger.

Af saadanne Naturens Virkninger, som Ildsprudningerne ere, maae man vøies med at forestille sig de fleeste alene ved Indbildningens Hielp, siden de ere skeete for lang Tid siden, og ikkun løslig beskrevne i Landets Historier; men af den Jordbrand, som kom op ved Myvatn Aaret 1724, og holdt der ved til 1730, have Indvaanerne faaet et nyt og rigtigt Begreb om denne Sag; thi mange af dem, som vare den Gang fuldvorne, og betragtede vøie de ofte igientagne Ildsprudninger, leve endnu. Krabla og Leirhnukr vare de fornemste Ildbiærge; især sprudede det første en forstrækkelig Ildflod, (kaldet af Indbyggerne Steenaa), som i mange Arme overswømmede den underliggende Egn, opfyldte Soen for en stor Deel, brændte i Vandet som Olie i nogle Dage, og dræbte Fiskene. Den største Arm af Ildfloden var en halv Miil breed, og i Længden, fra Biærget til Soen, 3 Miile. En anden Arm traf Kirkestedet Reykehlid, slolsede Gaarden, og forvandlede Husene til sin Materie, saa man nu ikke seer her andet end sæle Hraun-

klipper.

klipper. Det mærkværdigste var, at denne forfærdelige Ildflod maatte lade Kirken urort, som dog stod tæt ved Gaarden, paa nogle Skridt nær. Hraunfloden har stroget Kirkegaarden saa nær forbi, at der ere kun to Fod imellem. Indbyggerne vidste at beskrive disse Hraun-Floder meget livagtig: Materien randt sagte frem, og tog alting med som stod i Veien, uden at forandres noget derved; thi dette Hraun er overalt sort, og hvor forbemældte Gaard har staaet, kan intet andet Tegn sees, end at de smæltede Klipper ere der paa Stedet meer rødagtige end ellers. Om Dagen brændte Steenaaen med blaa svovelagtig Ild, som man dog ikke saae meget til, formedelst den tykke sorte Rog, der svævede over Materien. Man kunde tænde en Tobakspibe ved denne Ild; men Smagen af den indslugte Rog var usund og ubehagelig. Om Nætterne stod den ganske Strækning i lys Lue, saa at den overste Himmel-Egn var rød deraf, og der skiødes baade fra Ildfloderne og de brændende Biærge saa store og klare Funkler, at det lysnede overalt, og baade disse hastige Lysninger og Luftens bestandige Rødhed saaes paa andre langt bortliggende Steder og Herreder i Landet. Hvor Materien standsede i en Dal, eller Strømmen sagtedes imellem, da satte sig strax, ligesom Skind paa varm Mælk, en steenhaard Skorpe, 1 til 2 Fod tyk, oven paa; men naar Strømmen begyndte igien, og den overste Materie trængede sig frem, sprang denne Skorpe i Stykker og flod frem tillige med, ligesom naar Iisstykker drive tæt sammen i Havet. Denne Skorpe haver faaet i Storkningen alleslags Figurer, iblandt meget smukke, som Blomster, og adskillige Billeder af Billedhugger-Arbeide. Efterat Udstyrtningen hører op, og Materien storknes oven paa, er den i lang Tiid varm og smæltet neden under, og hvor Grunden hælder, og

Mate-

Materien faaer Luft, rinder den frem, og giærne, ved Udgangen, brækker noget op af Skorpen: heraf kommer det, at der findes saa mange Huuler paa deslige Steder, at de ere glasserte indvendig, og nedhængende Drypsteene oppe i deres Hvelvinger. Af samme Aarsag ere slige Underjords-Gange rundagtige, undraget paa Gulvet. Iblandt drives den smæltede Materie frem, blot ved Luftens Bevægelse, skiønt Grunden ikke hælder, og naar den ikke kan komme frem, sprænger den og det stobte Klippetag, som er oven over, iblandt med utrolig Styrke, da Klippen kan have nogle Favnes Tykkelse. Denne yderste Grad af Smælte-Ild bringer i Glas og Aske alt hvad den naaer til: og hvor den brænder ud inden i en Klippe, finder man den smæltede Materie udbrændt til Aske; det truffe vi meest ved Myvatn i de Klipper, som naaede op i den frie Luft. Inde i de smaa Huuler og Rifter, som ligge oven paa Jorden, hvor Regn eller Vand ikke ere komne til, treffer man i de nye Hraune den ovenmældte Saltart (§. 483.), hvilken her, som paa fleere Steder i Landet, kaldes Saltpeter, men er i sig selv Salmiak; nærmest ved denne Sort ere Klipperne meget udbrændte, og giærne rødagtige. Dette Salt er her dog rart at faae. De andre Materier, som denne Ild frembringer, ere den bekiendte forte Aske og Hraunsteen-Smuuler med adskillige Skuursteene; Krabla og Leerhnukr frembringe især noget af den hvide Steen.

§. 755.

Myvands-Reisens Slutning.

Vi forlode da Myvands-Bygden, og maatte rose Indbyggerne for deres venlige, og tillige ærlige og aabenhiertige Omgang og Tienstagtighed: de ere flittige og sparsommelige; hvortil deres Fødesteds Fraliggenhed og Levemaaden hielper: nogle af dem bruge Tobak; men Drukkenskab har der ikke hiemme; Sproget tales

ingen-

ingensteds paa Nordlandet reenere end her. Østen for Bygden begynder den Ørken Madredals-Ørœve, som strœkker sig henved 20 Miile til Østerlandet. For de Reisendes Skyld have her staaet nogle Gaarde, som nu ere forladte; især have der været i Mands Minde 3 bebygte, imellem Myvatn og bemældte Dal; men nuomstunder er der kun een, som holdes besat, og det aleene for den store Elvs Jøkelsaaens Skyld, hvilken de Reisende ikke kunne komme over, uden paa Færger, som Opsidderen maa passe paa (§. 703. og 726-5.). Paa denne Ørken, som ellers er ikke høi, staae nogle særskilte Fiælde og Biærge. Da vi reisde fra Myvatn, droge vi over en Hraun-Arm fra Krabla: den var kun 10 Favne breed af Begyndelsen, men breedede sig strax utroelig ud. Smaat Birk og Krat-Riis voxer her i de gamle Hraune. Fra Myvatn reisde vi over en lav og flet Heede, kaldet Myvats-Sandur; den er ufrugtbar, og bestaaer mest af fort Sand og Aske fra Ildbiærgene. Til høire Haand, eller imod N. fra denne Vei, ligger tvende Bygde, Kelduhverfe og Fiskelœkhverfe, hvor den Gaard Thestereyker viiser de samme Forandringer af Jordheede, Svovel, Saltarter og Bolis, som findes ved Myvatn; dog i langt mindre Mængde. Vi komme om Natten ned til Laxaadal, hvor endnu sees forstrœkkelige Virkninger af Ildbiærgene. Laxaa har sit Udspring fra Myvatn. Den er af de største Elve nord paa; dog seer man ingen Elv at rinde i denne Soe. Dette maae altsaa skee under Jorden, thi ellers maatte Soen strax blive udtœmmet. Krabla har tilforn styrtet en Hraunflod ned til Laxaadal, igiennem Elvens Rende, som er ikke andet end en stobt Klippe, temmelig jœvn, lige ud til Skialfandefiord. Paa begge Aabredderne sees det samme Hraun, ligesom opstablet i en høi Muur, ned til Dalens Aab-

ning, hvor Materien har breedet sig meer ud. Disse vare da de fornemste Ting, som vi saae og optegnede paa Reisen til og fra Myvand.

Andre Naturens Mærkværdigheder.

§. 756.

Tordenslag, Jordbrand, og Blod i Havet.

Iblandt disse ville vi nævne: a) **Tordenslag.** Man veed i Island ikkun sielden at sige af Torden; dog har man nogle bedrovelige Virkninger af Lynild paa Sønderlandet, og etsteds ved Vesterjokelen slog Tordenen 1631 ned paa en Fiskerleie-Gaard ved Breedefiorden; Stedet kaldes **Brunnilsvaller.** Det mærkværdigste var, at Tordenen borttog af et Huus heele Gavlen, som var bygget af Grønsvær. Det Tilfælde, der rammede nogle Personer ved Myvatn 1618, kommer meer overeens med dem der treffe ind i andre Lande. En Bonde blev der slagen ihiel, uden at man saae mindste Tegn til Skade paa hans Legeme. En Pige, nær hos ham, faldt til Jorden, og 3 Karle, noget derfra, fulde ned af Hestene; men ingen af disse døde. Denne Sommer lynede det forskrækkelig norder paa, og Jordskielve giorde stor Skade paa nogle Steder. Disse Ting have ventelig været Forspil for Heklefiældets Ildsprudning, skiønt den ikke brød ud førend Aaret efter. b) **Jordbrand.** 1716 berette nogle Aarbøger, at Nordlandets Jisbiærge have sprudet Ild; men man finder intet videre derom; rimeligst er, at det har været Hofsjokel og Baldjokel norden til; thi hvis det havde været de smaa Jokler nær ved Bygden (§. 698.), havde Aarbøgernes Forfattere vidst meere at fortælle om Ildens Virkninger. c) **Blod i Havet.** Dette Tilfælde er bekiendt nok i andre Lande, men i Island rarere. 1712 mærkede man dette paa Reykestrand,

fra

fra Strandbredden af, og et godt Stykke ud i Soen, da Fiskernes Aarer bleve rode deraf, og i Fiæren satte sig om Ebben Blod-Kiærr (for at bruge Forfatterens egne Ord, som viise, at han og andre have taget dette for Blod), det er levret Blod, paa Thang og Steene. Paa Vesterlandet havde man for mange Aar siden, nemlig 1649, mærket dette samme, 2 Miile langt ude i Havet, og nu igien samme Aar i Seydisfiord og Alptefiord paa Vestfiordene. Soen i bemældte Fiorde var blodrod om Morgenen, og Natten forud saae Havvandet ud som Ild, følgelig har der været noget Phosphoreſcerende. Men om noget Slags Hav-Insecter, eller og Vexter, for Exempel en Jungermannia, have foraarsaget denne Rodhed, kan her ikke bestemmes. Paa Sonderlandet har en af os bemærket noget saadant, hvorom siden skal mældes.

§. 757.

Skov. **Skov** haver været mangesteds i forrige Tider, og **Landnama-Saga** giver etsteds (P. 1. Cap. 1.) tilkiende, at den har været allevegne lige saavel nord paa, som andensteds i Island. **Gran**, siger man, har voxet i Thingoe-Syssel ved Oefiorden, paa Kalbaks-Biærg, og Grenevigs Gaard, kort derfra, skal have faaet Navn deraf. Med meere Vished mældes, at der have voxet **Egetræer** i Svarfseddal; fordi **Svarfdæla-Saga** siger, at der blev hugget Kiøltræ i Skoven, til et stort Skib, og at dette Stykke Træ blev lagt i en Kilde, for at hærdes der; men siden Grunden er her overalt martialisk, er det rimeligere, at dette har været en anden Træart; thi Eeg behovede ikke at hærdes: overalt voxer ikke Eeg saa nordlig; og desuden kaldes baade i det gamle og nye Sprog, **Eyk** ethvert stort Træ. Hvorledes **Birkeskoven** har taget af paa Nordlandet, er omtalt tilforn (§. 728.); men derhos ere og Træerne nu-

omstunder mindre, end i forrige Tider. For 100 Aar siden have Træerne i Fnioskedals Skov havt 20 Al. hoi Bull op til Greenene. Modrevalle-Skov i Befiorden havde de storste Træer, hvoraf man endnu seer tykke Stotter og Biælker i Gaardens Huuse; men denne Skov blev ødelagt paa een Dag, omtrent 1607 om Vinteren, da Træerne først vare frosne stive ved Fisning eller Fislag, hvorpaa der kom en forfærdelig Blæst, som brækkede dem reent af. Fnioskedals-Skoven er af den beste Art, og hvis den blev opelsket, og brugt til Plantning paa andre Steder, skulde det maaskee blive til Nytte.

§. 758.

Foregivne Alderdoms-Levninger.

Iblandt mange saakaldte **Alderdoms-Levninger** ville vi opregne paa Nordlandet: a) **Trøllkonu-Rum**, eller Kiæmpindens Sæng, som siges at være udhuggen i en Klippe i Blidedalsaa, 15 Alne lang og 8 Alne breed; men Vandfaldet har giort dette Hull. b) **Manahaugr** udgives for en Kiæmpes Hoi, ved Navn Mana; men det er en blot naturlig Hoi af Steene, og bor, efter **Landnama-Saga**, heede **Mana-Thufa**. c) **Helgahol** i Flisten, udgives for et gammelt Gravsted, dog det er intet andet end et Holt. d) Om **Ingolfshaugr** i Svarfeddal fortælles det samme: den er et rundagtigt Holt paa den østlige Bredde af Svarfeddalsaa, og kaldes almindelig Ingolfshofde. Holtet er naturligt, 5 Favne hoit, 36 Favne langt og 16 breedt, og saa stort, at deri giærne kunde begraves eet eller fleere Mennesker. Man fortæller, at Dobefadet i Vadle-Kirke er gravet op af Hoien, hvor man og seer Tegn til saadan en Grost. Vi besaae dette Fad, som er af Messing, og rundt omkring paa Bredderne besat med 4 Gange igientagen Skrift, som ingen kunde læse, hvorfor den og er bleven

ansæet

anseet for etslags Characterer eller Runer fra Hedenskabet. Bogstaverne ligne meget dem, som endnu bruges i Island og kaldes Hofda-Letur, det er Literæ capitales, og findes paa Rulletræer og vævede Baand. Nogle af disse Bogstaver ere kiendelige, vi i det mindste have læst dem: Nw vetter enher (conf. §. 627). e) Naattfare kaldes en Klippe uden for Skaaleviig, som disse Viiger fortælles at have taget Navn af, og som foregives at have været en Kiæmpe, der er bleven til Steen. Landnama-Saga (Part. 1. Kap. 1. og Part. 3. Kap. 19.) lærer derimod, at Naattfare heed en Træl, som allerforst bebyggede de ovenmældte trende Viiger.

Mærkværdigheder om Indbyggerne.

§. 759.

Af Alderdoms-Levninger viises her vel nogle, men de ere baade ukiendelige og af liden Betydelighed. a) Paa Bispestolen er den gamle Muur omkring Kirken temmelig smuk, af firkantede hugne Steene (§. 714. g). Kalken deri er meget varagtig. Man siger, den er brændt af Musklinger, men det er uvist, endskiønt der ere brugte ubrændte Musklinger til at blande den med. Bispestolen paa Holum blev stiftet i Aaret 1106, og den første Biskop var Jon Ogmundsen, som siden blev dyrket som en Helgen; nogle ville sige, at han har ladet bygge den ommældte Muur; men det er uvist. I Domkirken have, indtil for kort Tiid siden, været gamle Tapetserier med artige Historier paa: man har seet der de gamle Nordiske Skibes Dannelse, med fleere Ting, samt nogle Inscriptioner. Af den gamle Bispestue, bygget af Tommer 1315, ved Biskop Audun, Stok paa Stok, staaer endnu Underdeelen

Virkelige Alderdoms-Levninger.

uforandret. b) Paa Nordlandet have været 4 Klostre, hvilke nu ere seculariserede. Det ældste var paa Thingøre i Hunevands-Syssel, stiftet 1135. Der viises endnu en gammel Hielm og forslidt Ringebrynie. Det andet var paa Thveraa, som nu kaldes Munke-Thveraa, stiftet 1154. Det første stiftede Biskop Ketill, det andet Biskop Biørn. Det tredie paa Reine i Skagefiords-Syssel, nu Reinestad, blev stiftet 1295 af Biskop Jørund, til Nonne-Kloster; og det fierde paa Madrevalle i Horgaardal samme Aar. c) Paa Hof, i Midfiord, viises endnu Toften af den gamle Afguds-Tempel, og Offersteenen der uden for (§. 135.); og paa Hof, i Goddale, en anden Toft. Paa Vidviik, en Gaard kort fra Holum, en Offersteen og den gamle Laugrettr paa Hegrenæs. Men Borg i Vadedal (§. 711.), en Levning af et gammelt Kastel, er langt meere mærkværdig end nogen af disse Ting. Den staaer vesten for Aaen, paa et høit Sted, nær ved Gaarden, som har samme Navn, og kan sees langt borte: Den er dannet ved Naturen neden under af femkantede Basalt-Klipper, 200 Favne i Omkreds og imod Norden 10 Favne høi, men sønden til meget lav, hvor de Gamle have opført en tyk Muur af saa store Steene, at 5 til 6 Karle ikke skulde rokke dem: Indgangen er nu meget forfalden. Inden i er en liden Dal, og Levning af nogle smaa Huuse: der springer ogsaa en Kilde op af Grunden, og oven paa er en smuk Spadseergang. Man har intet Skriftligt om dette Mindesmærke; nogle sige derfor, at Finboge den Ramme (§. 629.), som bøede her, har bygget det op; men derom mældes ikke det ringeste, hverken i hans Historie eller i Vatnsdæla-Saga. Hvis Sturlungerne i det 12 og 13 Hundrede-Aar, eller deres Modstandere, havde giort det, var det vist blevet mældet i deres saa fuldstændige som

troe-

troeværdige Historie. Andre sige, maaskee rettest, at en fornemme tapper Mand, som boede her, navnlig Barde Gudmundsen, sædvanlig kaldet Viga-Barde, af det Mandslag, han begik i Borgarfiorden, har bygget denne Værn sig til Sikkerhed. Han levede tildlig i det 11 Hundrede Aar. Grettis-Saga taler om ham; men Heidarvikinga-Saga, som handlede om bemældte Mandslag og dets Omstændigheder, er reent forkommen.

§. 760.

Folkets og Bygdens Formindskelse.

Nordlandet var af Begyndelsen den folkerigeste Deel af Island; men nu er det midt imellem. I Skagefiords- og Oefiords-Herreder ere de fleeste Gaarde, og Bygden best besat. Gaardene, Aaringer og store Sygdomme have ofte bortrykket mange; men især er Menneskenes Antal paa de Steder blevet formindsket ved Husholdningens Forandring og forommældte store Pest 1496, hvorpaa fulgte Dyrtid Aar 1500, og siden, indtil vore Tider, mange haarde Aar og Sygdomme. Man regner, at Nordlandet udgior ei Trediedeel af heele Landets Mandtal, men det gior der ikke; ellers, efter Bygdens Storrelse, var det ikke saa meget (§. 698). Smaakopperne have især taget endeel bort over heele Landet. Saa gammel som denne Sygdom er i Island, er den dog aldrig kommen ei Grimsoe, forend 1709. Folkemangelen kiendes meest af de øde Gaarde; men det er ikke nok; man maa ogsaa vide, at Familierne ere nu ikke nær saa talrige, som tilforn. F. Ex. Familiernes Tal i Hunevands-Syssel angives 1748 i alt 300, hver paa 4, 6 til 10 Personer; de der have henved 20 ere meget saae; tager man til, ligesom i Sneefiælds-Syssel, 8 Personer, som et Middeltal for alle Familierne overhoved, hvilket dog bliver for meget, da udkommer Sysselets Mandtal 2400. Og vil man sætte det samtlige Tal for

Thingoe-

Thingoe-Syssel, samt for Skagefiords- og Øefiords-Sysseler, hvert 3000 eller noget over, da udkommer, for den Tiid, heele Nordlandets Folkemængde 10800 til 11000. Om man nu vilde sætte, at dette Tal var for lidet, for den Tiid, for de 3de Sysseler, og at det kunde heller passe til nærværende Tiider, da Folkemangelen er saa stor overalt, saa sees dog, at Nordlandets Indvaanere udgiøre ikke stort over en Fierdepart af heele Landets. Hver Bygd haver hist og her nogle øde Gaarde, hvilket best kan sees af den almindelige Jordebog. Men desuden findes nord paa heele Bygder ganske øde og forladte, og andre for en stor Deel, f. Ex. i Hunevands-Syssel og Skagefiorden, Dalene eller op til Fiælds; I Flioten, den østlige Part for den største Deel, saa at man regner der over 50 øde Gaarde, hvoraf det halve Antal er forladt siden 1700, og 15 Gaarde i næstafvigte 30 Aar; videre, Siglefiord og Kysten derved, tildeels; Hedensfiord og Hvanndalene ganske; Nattfareviiger ganske, saavel Kirkestedet Vatnsnæs, som den øvrige Bygd. I Thingoe-Syssel, op til Fiælds, og især i den østlige Deel i Thistelfiord, og op imod Ørken, udgiøre de forladte Gaarde noget anseeligt. De bekiendte og øiensynlige Aarsager hertil ere alt mældte; men de mindre bekiendte ere endnu de farligste, og disse have Sted over heele Landet. Man kan næpne 4, og de 3 første meget nøie foreenede indbyrdes, nemlig a) Mangel af Anstalter til at besætte Gaardene efterhaanden, naar hver Sygdom eller Dyrtiid haver ophørt; b) At Gaardene hverken ere blevne forbedrede, eller de paakomne Forværringer hemmede, som kunde have staaet til at rette; c) At Jordenes Priis er ved Rettens Middel bleven nedsat, og følgelig Tienderne m. v. formindskede. Enhver seer, at disse 3 Aarsager hænge af hinanden. Ikke aleene Jordeiernes, men fornemmelig Øvrighedens Uvirksomhed, Uagtsomhed og

For-

Forsømmelse ere stor Skyld heri, for næstafvigte 200 Aar, og dette des meer, jo nærmer vi komme til vore Tider. At adskillige vigtige Aarsager, som Fattigdom, Maaden at handle paa m. v., have bevaget Indbyggerne Mod og Lyst, det er ikke at undre paa. d) Den 4de Aarsag er tildeels mældt i Forveien, nemlig at Oplandets Indbyggere nærme sig og flytte alt meer og meer til Søekanten, for at naae til Fiskeriet; hvilket vel aldrig bøder paa Folkemangelen.

§. 761.

Adskillige Mærkværdigheder.

Af andre Slags Mærkværdigheder ville vi anføre: a) den første Kirke i Island, som blev bygget, til Christendommens Forplantelse, Aar 985 i Aas i Hialtedal, kort fra Holum, af Thorvard Spakbodvarsen. b) Kalvskind, en liden Bondegaard mellem Svarfeddal og Beslorden. Kong Rorek fra Oplandene i Norge, som Kong Olaf den Hellige overrumplede, og lod hans Øine udstikke, blev skikket til Island, fordi Kong Olaf troede sig ikke sikker, hvis han beholdt ham i Norge. Kong Rorek var anbefalet nogle fornemme Mænd i Island; men han fandt sig ingensteds fornøier, førend han kom paa Kalvskind til en ringe Bonde, hvor han kunde raade for alle Ting. c) Bogtrykkeriet, blev først indført i Nordlandet af en Svensk Præst, Jon Matthieson, som dreb det paa Breedebolstad i Hunevands-Syssel, og levede sammesteds 1543. Hans Søn førde det til Nupefell, og trykkede der Bøger, den Tid Biskop Gudbrand begyndte sit Bogtrykkerie paa Holum. Endelig fik Biskoppen det til sig, og forøgede sit Værk dermed. 1685 tog Biskop Thord Thorlaksen det til sig til Skalholt, som Arv efter sin Broder, Biskop Gisle; men hans Søn Brynjolf, som havde fort det til Hliidarenda, maatte efter Proces og Dom levere

det fra sig 1698 til Biskop Biørn Thorlevsen eller Hole Bispestol, hvor det efter Seifterens Hensigt skulde stedse blive. d) Et Beenrad af et Menneske blev fundet 1748 paa Ravnegil Præstegaard ved Øefiorden, i et høit bart Holt, ved Indgangen af en Faare-Stie. Vi saae disse Been 1755: de høre til et meer end-middelmaadig høit Menneske, men ere overmaade tykke og stærke, især Hovedskallen. Man slutter af et Sted i Vigaglums-Saga, og fleere Omstændigheder, at disse Been maa være henved 800 Aar gamle. e) Et skrækkeligt forgiftigt Luftsyn, som en sort Sky, i Skikkelse af en Børne-Top, havde i næstafvigte Hundrede-Aar ladet sig tilsyne paa Siglefiordsskard, en høi Fiældvei mellem Flioten og Siglefiord, hvor det i en smal Sti, Nat og Dag, skiød sig ned paa de Reisende, dog, skiønt de vare mange baade for og bag, ikkun paa een ad Gangen, da den samme dødde i et Øieblik; dog reisde Folk alligevel ofte herover uden at komme til Skade. Henved 1730 tog dette Onde meget til, og man holdte det almindelig for den onde Aands Virkning. Stifts-Provsten, Hr. Thorlev Skaptesen, fik da Befaling af Biskoppen at holde Bøn og Gudstieneste paa Stedet: et Alter af Steene blev bygget, og Gudstienesten holdt i mange Menneskers Nærværelse. Dette skeede henved 1735, og fra den Tiid er ingen kommen der til Skade. f) Glemte nyttige Øvelser, i Island, ere fornemmelig Svømmen og Skieløben; denne sidste have dog nogle beholdt paa Nordlandet, især en Præst, Hr. Thorgrim, i Fnioskedalen, som øvede den med Nytte: hans Søn, Hr. Jon, som er Præst paa Halse og lever endnu, veed ogsaa Reglerne dertil.

§. 762.

§. 762.

Foruden de 3 bekiendte Havne, som de Handlende bruge, findes endeel Havne og Ankergrunde nok paa. I de ældste Tiider vare disse meest brugelige: Blandaflodens Os eller Udløb i Hunevands-Syssel, Rolbens-Aaens i Skagefiord, Gaasøre i Øefiorden, Skialfandefliot i Thingøe-Syssel. Man piiser endnu Liggepladsen dybt (3 Mile) inde i Landet, under Fossen eller Vandfaldet i bemældte Elv, ved Thingøe. Leerhavn, vesten for Langenæs, var ofsaa brugelig. Nyomstunder have fremmede Nationer, ifr. Hollænderne, som fiske i Havet her gaaen for, adskillige Ankergrunde, som i Flioten, Siglefiord, ved Grimsøe, i Skorevlig, yderst paa Langenæs, men Raufarhofn paa Sletten (kort herfra) er dog den beste og sikkerste. Den har 8 Favnes Dyb, ligger i Lie for en Øe ved Indgangen, og man kan slippe derind med mange Slags Vinde.

Havne.

Øster-Island.

Mule- og Skaftefiælds-Sysseler.

§. 763.

Østerlandets almindelige Inddeeling og Størrelse.

Østfiorde og Østfirdinga-Fiordung kalder man den Strækning af Landet, som gaaer først norden fra Langenæs og sønder til Østerhorn, og siden igien, fra dette Forbiærg vester til Stank-Elven paa Solheime-Sand. Den Deel, der vender imod Østen, kaldes egentlig Østfiorde, ligesom den imod Vesten Vestfiorde (§. 544.), for de mangfoldige Fiordes Skyld. Østerlandets verdslige Inddeeling er rettet efter denne Beliggenhedens Forskiæl, i tvende Sysseler, af hvilke ethvert er meget større, end noget andet Syssel i Island, og af den Aarsag igien deelt i mindre Parter; thi Sønder-Kysten eller Skaftefiælds-Syssel deeles i 2de, ved den Elv Nupsvande paa Lomegnups-Sand, en stor øde Sandstrækning. Ligeledes deeles Østfiordene eller Mule-Syssel i 3de Parter, nemlig Norder-, Mid- og Sønder-Parten: imellem denne og Skaftefiælds-Syssel er Lønsheeden imod S., og den Fiældvei Øxen i N., imellem den og Mid-Parten. Endelig skilles denne Part igien fra Norder-Parten, deels ved den Elv Ravngiærdsaa, deels ved Lagerfloden. Reisen over Østerlandet skedde i Aarene 1756 og 1757. Det første Aar besaae vi Skaftefiælds-Syssel og Sønder-Parten af Mule-Syssel, og den eene af os, nemlig Biarne Povelsen, Resten af Mule-Syssel det

andet

andet Aar, som var det sidste vi reisde der i Landet. Segrelsen er, i Hensigt til Østerlandets heele Udstrækning med Bierge og Sand-Ørkener, meget betydelig, men i Hensigt til Bygden langt ringere. Fra Pynten af Langenæs til Østerhorn ere lige frem 35 Miile. Men naar man regner Kystens Krummelse, og dog gaaer alle Bugter og Fiorde forbi, bliver Mule-Syssel endnu længere. Fra næstbemældte Forbierg, i liige Linie til Stank-Elven, bliver Skaftefells-Syssel 36 Miile; men Havkantens Bøielse er her anseelig. Ellers naar man vil regne Østerlandets Vidtløftighed efter Veiens Længde, som her er baade stor og besværlig, da bliver Forskiellen langt større. Der tælles i alt 19 til 20 Islandske Miile eller Thingmannaleider fra Langenæs til Stank-Elven; men somme af disse ere ganske korte, især hvor Veien er ujævn og besværlig; dog udgior denne Veies Længde henved 80 Danske Miile. Bredden, fra Jøklerne til Havet, er 10 til 20 Miile; Bygdens 2 til 4.

§. 764.

Beliggenheden og Egnens Beskaffenhed paa Østerlandet er meget forskiellig. Her sees overalt vidtløftige høie og bare Fiælde; dog mest i Skaftefells-Syssel, hvor de ildsprudende Jisbierge og de til Sand, Aske og Pimpsteen forvandlede Sletter, udgiøre den største Deel: det er kun de østligste og vestligste Stykker, der kunne kaldes nogenlunde beboede. Mule-Syssel har en frugtbarere Grund, thi de ødelæggende Jisbierge ligge der længer borte fra Bygden. De Elve som komme fra dem, giøre her ikke nær saa stor Skade, som hine i Skaftefells-Syssel, hvilke ikke have Bredder af Jordsvær, Klipper eller fast Grund, og derfor bestandig forandre deres Rende, overskomme det flade Land, og ødelægge Aar

Beliggenheden og Egnens Beskaffenhed.

efter Aar Grønsværet, hvor den moder. Heraf kommer det, at Bygdens Breedde er i disse Sysseler meget forskiellig; thi i Østfiordene, især Vapnefiord og Fliotsdals Herred, er den 6 til 10 Miile, men i Skaptefiælds-Sysſel kun 1 til 4 Miile.

§. 765.

Strandkanten. Fra Pynten af Langenæs til Østerhorn kalder man disse Fiorde og Viiger, som for den største Deel ere beboede. Skaalelange er den Pynt paa Næsset, som skiller Fierdungerne, tillige med Helkundeheide, som nu kaldes Hallgilstadeheide; dog høre 5 Gaarde sønden paa Næsset til Sødenæs-Præstekald og Holum eller Nordre-Stiftet; men i Henseende til den verdslige Rettergang m. v., høre de til Mule-Sysſel. Rumbleviig er her den nordligste beboede Bugt. Gunolfsviig, sønden for Melrackehals, (en kort Fiældevei, og en Deel af Helkundeheide), er nu forladt. Finnefiord, Midfiord og Backefiord ere bebaede: i denne sidste staaer Skeggestade, den nordligste Præstegaard og Kirke i Skalholts Stift. Sønden for Backefiord er Vapnefiord, een af de meest bekiendte, formedelst Havnen, Bygdelavet og Handelen. Hertil skal man reise over en stor Fiældevei, Strandhavnsheide, hvilket Field ligger i NNO. fra den Orken Haugs-Ørove, der igien grændsir til de andre store Hols- og Madredals-Ørkener. Kysten fra Vapnefiord nord til Langenæs, kaldes Langenæsstrande, hvor der falder en Mængde af Drivetømmer, Sæl, Haakal, Torsk og Hvak iblandt. De smaa Elve og Bække give Forellefangst. Den Havkant imellem Backefiord og Vapnefiord, kaldes især Norderstrand og Sønderstrand, og paa denne sidste er en Bugt, kaldet Vidvik, meest bekiendt af en liden Strækning af høie Strandklipper, som giver Biærgfugle, og heeder Vidvigsbiærg. Vapnefiorden

giver

giver baade Driv-Hval og Tommer, Torsk og Foreller, tilligemed Sælhundefangst, hvilken her drives overalt paa Kysten. Oppe i Landet, imod V. og NV., ere endeel høie Biærge: Arnarfiaull, Heliardalsfiaull, Haagangar, Strandafiaull, Eylifshnukr, og Herdabreid, et i gamle Tilder bekiendt ildsprudende Biærg; endeel af disse Fiælde have stændig Jis og Jøkel paa sig; men de ere langt fra Bygden, og derfor lidet bekiendte. Fra Vapnefiord reiser man en lang Fiældevei, Smørvandsheide, til Jøkeldal, en vidtløftig Byg, 6 Mile lang, paa begge Sider af Jøkelsaa, en meget stor Elv, som siden skal nærmere omtales. Egnen er her bevoxen med godt Græs og smaa Birkeskov overalt. Op til Fiælds have Indbyggerne gode Afretter eller Græsgange, i Ravnkelsdal, som var beboet i gamle Dage. Evindarholknar og Heederne ere her meget græsriige for Afrets-Kvæg; men Fraliggenheden giør, at man ikke kan benytte dem, som ligge imellem denne Bygd og Madredalen: Hestene kunne her gaae ude heele Vinteren, i Marietunger, Arnedal, Løgevalle o. f. Fra bemældte store Dal reiser man over Fliotsdalsheide og Laagheide til Fliotsdals-Herred, eet af de allerstørste og smukkeste Bygdelave i Island. Det har faaet Navn efter Fliotet, den største Flod i Landet, bekiendt under det Navn Lagarfliot. Ud fra benævnte Heeder løber en stor Odde, mellem Jøkelsaa og Fliotet, kaldet Tunga: dette Stykke Land er beboet, og udgiør et heelt Kirke-Sogn. Indbyggerne drive Fiskerie, saasom den aabne Søe ligger her liige for og danner en stor Bugt, kaldet Herreds-Floe, imellem Mulen, som er Vapnefiordens sydligere Forbiærg, og de Strandfiælde, der løbe imod Østen fra Fliotets Udløb. Paa samme Strækning er Fagredal, Niarviig og Borgerfiord, og derfra tælles imod

Sønden

Sonden til nærmeſte Handelſted, følgende Vige og Fiorde, hvoraf den ſtørſte Deel ere beboede og give Torſke og Haakallefangſt: Brunaviik, Breideviig, tvende Alpteviiger, Huſeviig, Lodmundsfiord, Seydarfiord, Mioveſiord, Nordfiord, Helliſiord, Vedfiord, Sandviig, Vadleviig og Reydarfiordur, ſom af Fremmede kaldes Rødefiord, hvor Compagniet har ſit andet Handelſted for Øſterlandet. Eſkefiord er i Rødefiorden. Denne Strandkant og Oplandet, til Lagarfliot, udgiør Midparten af Mule-Syſſel, men vi maa tale under eet om Fliotdals-Herred, ſom indbefatter mange Bygde og Kirke-Sogne, hvilke den ſtore Flod deeler igien imellem Norder- og Midparten af Mule-Syſſel. Dette Landſkab overhoved kaldes Herred, og en Deel af det til SV. Fliotsdal, en folkerig Bygd, hvor man ſeer det ſeculariſerede Kloſter Skrida, ſørſt ſtiftet Aar 1494 af Biſkop Stephan, ſom ſatte en Prior derover. Til SO. ligger endnu en afdeelt Bygd og Kirke-Sogn, Skreddal, hvor den Præſtegaard Thing-Mule ligger: den heeder lige ſom Fiældet i Nærværelſen, af hvilket det ganſke Syſſel haver faaet ſit Navn. Nogle holde Fliotsdals-Herred for det deiligſte og beſte Landſkab paa heele Island. Det har ogſaa, i Henſigt til Bygdens Vildhed, ſamt Flodens og de nærliggende Bierges ſmukke og bekvemme Beliggenhed, noget forud for andre. Floden, der fører et ſtille Vand, ſeer ud ſom en ſtor ferſk Soe, hvori Indbyggerne allevegne fiſke udfor deres Gaarde. Jordsmonet er meget frugtbart, med kraftigt Græs og jævnlige Omvexlinger af Birkeſkov, hvilken paa nogle Steder giver Tømmer til Huuſe. Desuden har man ikkun en kort Vei til Havet, for at hente derfra Torſk, Haakall og andre Fiſke: oppe i Landet har man ogſaa endeel fiſkerige Soer og Bække. Dette tilſammen

giør,

giør, at Fliotsdals-Herred haver virkelig noget forud for andre Landets Herreder; thi endskiønt der vel kunne findes alle de foranførte Herligheder, da have de dog ikke saadan en Mængde Gaarde, eller en saa ordentlig udstrækket Bygd, uden store eller fæle skadelige Fiælde; men i det øvrige af Østfiordene, nemlig her sønden for, ere endeel temmelig steile, dog ikkun korte Fiældeveie. Nu maae vi da gaae videre. Den nærmerste Bugt sønden for Rødefiord er Faaskrudsfiord, dernæst Stødvarfiord, Breddalsbugten og Berefiord: alle disse Fiorde ere beboede. Sønden til, i Gabet af Berefiorden, er den liden Bugt Dybevaag, en god Havn og Handels-Sted for Compagniet, hvis Tienere her handle i Sønderparten af Muule-Syssel, ligesom de andre Parter have hver sin Havn. Hammerfiord og Alptefiord ere de sydligste i Sysselet, og uden for denne sidste begynder et Sand-Rev, der gaaer omkring Øster-Horn, eller Lons-Heiden, til Lonet, som er den første Bygd og Kirke-Sogn i Skaftefiælds-Syssel. Lonet inden for bemældte Rev, er en smuk stille Bugt; Vandet i Alpte- og Hammers-Fiord er stille af samme Aarsag; bemældte Rev fortsættes og igien forbi det andet Forhiærg, som ogsaa kaldes Horn eller Vester-Horn, og Fiældveien der oven for Almanneskard, imellem Lons-Sogn og Hornefiorden, som er en breed, men meget lidet indskaaren Bugt, der har faaet Navn af bemældte 2de Horne. Hornefiord er den anden største Bygd paa Østerlandet, 5 Miile lang, og har fornemmelig 3de Præstegjæld: dens Beliggenhed er ret besynderlig deri, at den ommældte Sandbanke vedvarer endnu langs med den, uden for ved Havkanten. Søen inden for den er ganske stille, 1 Fiærdingveis, hvor den er breedest. Havvandet er ikke meget salt her inde, thi det har kun et eeneste Udløb ved Ve-

ſter-Horn, og derhos rinde deri 4 ſtore Elve. Foruden Hvid-Foreller, ere Flyndre den Fiſk, ſom her falder i ſtørſt Mængde, hvorfor den fanges flittig af Indvaanerne. Midparten af Hornfiords-Bygden er meget ødelagt, ved det 3de ſtore Jøkel-Elve, Heinebergsaa, Holmsaa og Kolgrima, ſtyrtes her ned fra Isbiærgene, og breede ſig ud over det flade Land. Det øvrige af Øſterlandets Soekant, lige til Rangaavalle-Syſſel, haver ingen Fiorde, men er en fæl Sand-Strækning med ideelige Brændinger, og der imellem mangfoldige Udløbe af de fæle Jøkel-Floder, ſom have ganſke ødelagt denne ſkionne Kyſt. Fra Hornefiorden gaaer Havbredden lige frem i Sydveſt til Dræfterne, eller det Forbiærg Ingolfshøfde, hvor Ingolf, Landets første Bebver, landede allerførſt i Aaret 873: her er et høit Biærg, hvor der boe Ørne, Vapegøier og Rytſer. Ingolfshøfden er nuomſtunder ſkilt fra det faſte Land, ved Isbiærgenes Omtumlinger og den lave Sandgrund, hvilken jævnlig overſvømmes af de uſtadige Vandfalde fra Isbiærgene; dog bliver Vandet ſielden dybere om Sommeren, end at man jo kan ride der over, undtaget naar Skelderaa ſkiller den ganſke fra det faſte Land, hvilket ſkedde i den Tid, da vi reiſede her forbi. Kyſtens Længde fra Hornefiord her hid er 18 Miile, og ſaa lang er den Sandſtrækning Breedemarks-Sand, ſom tilforn haver været beboet. Men fra Ingolfshøfde ligger Kyſten lige i V., uden om og forbi Lomegnups-Sand, det Bygdelav Siden, Alptever og Medalland til Hiørleifshøfde, et andet Forbiærg, ſom ſtaaer mide for den Orken Myrdals-Sand, hvor man endnu finder en liden Gaard beboet. Her begynder Kyſten at bøies til NV., forbi Myrdals-Bygden til Solheime-Sand, og tillige at viſe ſteere Klipper og Landings-

Pladſer,

Pladser, hvorfor ogsaa Indbyggerne drive her Fiskerie paa adskillige Steder.

Nu have vi gaaet Østerlandets Strandkant igiennem, og tildeels Bygden langs med samme. Men, for ikke at giøre denne Beretning uforstaaelig, have vi giemt Øerne tilsidst. De findes her kun faa, ligesom norder paa Landet; og omendskiønt Øster-Kysten ligner den modsatte, nemlig Vestfiordene, i det den haver saa mange Næs og Fiorde, saa ere disse dog meget mindre, end hine, og Øerne derhos ganske faa. Inde i Vapnefiorden ere 3de Holme, blandt hvilke Leidhavns-Holm er deri mærkværdig, at der, inden for den, er en gammel Havn, som er meget dyb, og holdes for at være et godt Vinterleie. Biarnøe er temmelig stor, og ligger sønden til ved Vapnefiord, uden for Kolmule-Fiæld; her have Vapnfiordingerne deres Udvær og Fiskerie med Torsk og Haakall; der fanges ogsaa Sælhunde. I Lagerfloden ere nogle smaa Øer, men unyttige. Uden for Borgerfiord, og især Niarvik, ligger Niarvikur-Holme, og for Rødefiorden Seley, hvor Indbyggerne have et Fiskerleie, og desuden bygge Søefugle her. I Fosskrudsfiorden er Skrudr, en høi Ø, som er et Biærg i Søen, hvor ogsaa er Fiskerleie; der falde ogsaa Fugle og Æg, især lidet af Biærgfugle. I Breeddals-Bugten ligge nogle smukke Øer, der høre til Eydale-Præstegaard; her boe Ederfugle og Papegøier. Ved Bulands-Næs, tæt ved Berefiords-Havn, ligge endeel Øer, som ogsaa give Fugle, men især Sælhunde, der fanges i Garn og skydes med Flinter. Til disse Øer grændse endeel andre, uden for Hammersfiord og Alptefiorden; nogle af dem høre til Præstegaarden Tværaa, og give Ederfugl, Æg og Duun: men den allerfordeelagtigste af Østerlandets Øer er Papøe, hvilken Øerne.

er beboet, og ligger midt uden for de sidstbenævnte Øer. Den hører Kongen til, og forpagtes bort. Der er megen Fuglefangst, Biærgfugl, Rytser, og især en Mængde af Æg og Ederduun, hvilket skal aarlig belobe sig til en anseelig Fordeel. Nogle faa mindre Øer ligge under Papoe, som ogsaa bringe Nytte. Imellem Øster- og Vester-Horn er Vigur, en Ø, der hører til Stafafells-Præstegaard; den giver Maagefangst, og det er ingensteds, uden her, at den store hvide Maage (Larus Glaucus) (674. c og 744.) bygger sin Reede oven paa Øen, og lægger Æg paa det flade Græsland. Om Vinteren for Juul yngle her de store Sælhunde, af den Art, der kaldes Uesæler (§. 653.). Øen er meget høi, og omgiven med steile Klipper, undtaget eet Sted, hvor man gaaer op igiennem en smal Sti. Her klækker ogsaa Udsælen op, og føder der sine Unger. De gamle Sælhunde, naar de mærke deres Jægere ere paa Øen, storme de ligesom rasende til deres Nedgang, som da besættes med tilstrækkeligt Mandskab, for at tage imod dem. Inden for Gabet af Hornefiorden, eller dens Løn, ligge nogle smaa Øer, hvor vilde Fugle lægge Æg: den fornemste af dem heeder Akerøe, som tilforn har været Sædeland, men er kun Græsland nuomstunder. For Breedemarkens Sandork ligge disse Øer. Imod V. eller kort østen for Øræverne, er Tvisker, eller 2de Klipper uden Græs. Her fanges iblandt meget store Sælhunde. Hrolløgs-Øer, 3 i Tallet, kort vester for Hornefiords-Bygden, ligge for Jokels-Aaens Udløb, og 1 Miil fra Landet, give Udsæle og deres Unger. Tiiden at fange dem er kort for Advent. En Klippe, Geirfuglesker, skal ogsaa ligge her ude i Havet, nogle Miile fra Havbredden. Gerfuglen, Alca roſtri ſulcis octo, alis minimis, skal opholde sig her; men man maae ikke sammenblande

blande denne Øe med de under samme Navn bekiendte Klipper paa Sønderlandet. Om Ingolfshøfde er for mældet. For Myrdalen ligge, inden for et Rev, 2de Øer, Dyrholar, det er, Dørholme; Fremmede kalde den Portland, thi der er en Port eller Dør igiennem dem begge, og paa den eene saa stor, at man paa en middelmaadig Baad kan roe igiennem denne Aabning. Kort her uden for staae 6 høie Klipper op af Søen, hvoriblandt 2de ere til Nytte; thi paa den eene boe de forbenævnte hvide Maager; paa den anden ere Papegøier. Tæt ved Myrdalens Forbiærg, Reyne, ligge 2de artige Klipper, den eene ligner en Seiler, den anden et Fruentimmer i Islandsk Dragt, med Top paa Hovedet; i Reyne boe nogle Søefugle. Havsbunden omkring Østerlandet er temmelig jævn, og Søen reen, liige ind til Stranden, paa de fleeste Steder, undtaget hvor forbemeldte Øer og Klipper ligge, hvis Skiær og Banker dog kun sielden naae længer end 1 Miil ud fra det faste Land.

§. 766.

Der ere del Biærge nok overalt i Island, ja overhovedet alt for mange og store; men dog ingensteds fleere eller større end paa Østerlandet. Det blev for vidtløftigt at opregne alle de store og bekiendte, og dog er den største Deel, i de vidtløftige Fiæld-Ørkener, nuomstunder ubekiendt. Vi have nyelig nævnet nogle af disse Biærge, Ørkener og Fiældeveie (§. 765.), dog især Forbiærgene; men nu ville vi lægge nogle til. Oven for Bygden, langs efter Landet, sønden fra, ligger en Rad af vidtløftige Jisbiærge, nemlig Myrdals-Jøkel, Side-Jøkel (eller den høie og nordere Skeideraa-Jøkel), Græve-Jøkel, Breedemarks-Jøkel, Heinebergs-Jøkel. Disse Fiælde deeles igien, og hver af dem beteg-

De fornemste Fiælde og Biærge.

nes med sit eget Navn: f. Ex. Myrdals-Jøkel inddeeles i Øfialds- og Solheime-Jøkler og Katlegiaa; Øræve-Jøkel i Sandfiælds- og Knappefiælds-Jøkeler o. s. f. Men bag ved disse Jisbiærge sees igien andre betydelige Fiælde, de fleeste overhyllede med Jøkel, som Torfe-Jøkel, der staaer for sig selv, norden for Katlegiaa, Hofs-Jøkel, som her kaldes Lange-Jøkel, og ligger længer i Nord. Skaptaa-Jøkel ligger tildeels bag ved Siden. Klofe-Jøkel ligger her nord og østen for, endnu længer borte, og naaer paa eet Sted til Øræve-Jøkel. Nogle kalde den ogsaa Lange-Jøkel, og sammenblande den, endskiønt urettelig, med Hofs-Jøkel; andre kalde dens Sønder-Deel, endskiønt uden Grund, Bald-Jøkel. Ved denne store og vidtløftige Jøkel, (som har atter nær ved sig nogle mindre Biærge med Jis paa), forstaaes i det næst foregaaende Stykke, de Jisbiærge (§. 703.), om hvilke der er mældt, som beliggende norden for Hofs-Jøkelen. Klofa-Jøkel har faaet Navn af de 2de udstrakte Arme, som danne en stor Bugt eller Kløft, og herfra komme de 3de store Elve, Skialfandefiod, Jøkelsaa i Øxefiord, og Jøkelsaa i Mule-Syssel. Hærdebreed og Trolddynger ere 2de bekiendte særskilte Biærge, der have sprudet en forfærdelig Ild i gamle Dage; men saasom de ere høit oppe paa de øde Fiælde, have de ikke giort Bygden stor Skade. Den vidtløftige fæle Strækning af smæltede Klipper, som kaldes Udæde-Hrøn, er fornemmelig deres Affødning. Der ere kun 7 til 8 Miile imellem dem. Hærdebreed er østligst, og man seer den høit oppe i Landet til V. fra Vapnefiorden: den er et høit Biærg, ligesom en Fiirkant, med uhyrlige smæltede Klipper oven til. Trolddynger er derimod et lavt Biærg med nogle og især 3de Afdeelinger og forbrændte Spidser, men rundagtige Knolde der imellem.

Hvad

Hvad Fiældveiene angaaer, agte vi ikke at opregne de bekiendte i Bygden, mellem hvert Tinglav eller Kirkesogn, men alene dem, der ere blevne brugte i forrige Tiider, over de vilde Fiælde, langs og tværs imellem Sønder- Nord- og Øster-Landet, hvilke nu ere gangne af Brug, og glemte for lang Tiid siden, til største Skade og Besværlighed for det Almindelige. Man seer af de troeværdigste og ældgamleste Skrifter (f. E. Landnama-Saga), at en Fiældevei, kaldet Vonarskard og Baardargata, har været i Brug tværs over Landet, norden fra Baardardal i Thingoe-Syssel, lige sønder til Fliotshverfe, midt paa Siden. Af et andet Skrift (Nials-Saga) seer man, at der har været en brugelig Vei fra Sønderlandet, bag ved Skaftefells-Syssels Jisbiærge; og af det 3die (Rafnkels-Saga), at der fra den øverste Bygd i Fliotsdals-Herred, haver ligget en kort og god Vei, bag ved alle Jisbiærgene, til Altinget. Om Kiøl og Øfiords-Veien, eller Vatnehialle, er for berettet. Paa den søndre Side af Hofs-Jokelen, fra Aarnæs-Syssel til Thingoe-Syssel, veed man endnu af en Vei; dog er Sprængesand, fra Rangaarvalle-Syssel til Nordlandet og Østfiordene, allermeest bekiendt: den blev meget brugt i gamle Dage, og Biskop Brynjulf Svendsen lod søge den op igien, da han skulde visitere i Østfiordene. I disse Tiider er den ogsaa bleven forsøgt nogle Gange. Ja den Tiid vi reisede i Island levede endda nogle gamle Mænd øster paa, som vidste at fortælle efter deres Forældre, at det ikke var lang Tiid, siden Indbyggerne i den østlige Part af Skaftefiælds, og den sydligste af Mule-Sysseler, havde reist en kort og jævn Vei bag ved de store Fiælde til Langenæs, hvor de droge aarlig hen for at hente Gavntømmer til Bygninger og anden Huusbehov. Men ved det de saa

Fiældveie, især i gamle Dage.

kaldte

kaldte Siælehuuse og andre gode Anstalter; til at holde disse Veie vedliige, ere nu reent nedlagte, saa at man ikke eengang veed hvor eller hvorledes slige Huuse have været giorte og indrettede; saa have Islænderne mistet baade al Samfund med de langtbortliggende Egne, og alle de Herligheder, som følge med samme. Sprængefand især burde og kunde fornyes igien: der behøvedes ikke mange Omstændigheder til at bygge 2de Sælhuuse, om de endog skulde forsynes aarlig med lider Hoe o. s. f. Man skal reise fra Aarnæs-Syssel, over Thiorsaa, til Rangervalle, og der op til Fiælds over Tunaa, hvilken er den sydlige Arm, der udgior Tiorsaaen. Veien falder stændig imellem langagtige Fiældrader paa begge Sider, (hvoraf den eene er Østerkantens Jøkeler), forbi Hærdebreed og Trolddynger. Man skal over en Deel af det fæle Udædehrøn, og her fra kan man reise, hvorhen det behager, enten langs med Jøkelsaa, til Herredet og Vapnefiorden, eller over Modredals Øræve til Langenæs og Myvatn, eller og langs med Skialfandefliot til Baardardal. Denne Reise kan være giort paa 3 til 4 Dage, naar man rider uden sidere Læs, og ellers paa 5 til 6, i Stedet for at man behøver dertil 2, 3 eller 4 Uger igiennem de nu brugelige Landeveie, og dobbelt saa lang Tiid frem og tilbage. For Exempel. Naar Bispen i Skalholt visiterer i Østfiordene, reiser han først over den Fiældevei Sand, som er 2 Dages Reise, til Hunevands-Syssel eller Skagefiorden; (thi Kiølveien bruges kun sielden i disse Tiider, siden Siælehuusene ere forfaldne), og saa langs omkring over Nørblandet til Langenæs, i derfra til Vapnefiorden, og Resten af Muule-Syssel: det bliver hen ved 130 Miile frem og tilbage, en paa mange Steder høist besværlig Vei, som dog maae reises i en kort Tiid i de beste Sommer-

mer-Dage, og Reisen endelig fuldendes forend det begynder at snee og fryse.

Reisen til de Vand- og Ild-sprudende Jisbiærge.

§. 767.

I Aaret 1756 havde vi sat os for at besee dette Slags Biærge, hvoraf Østerlandet kan fremviise nogle, som ei have deres Liige. Anledningen gav Katlegiae Aaret næst tilforn, nemlig 1755, ved dens bekiendte Opsprudning, som endnu det efterfolgende Aar vedvarede af og til. Veien faldt da først til dette Jisbiærg; det var ogsaa Sønderlandet nærmest, og vi tænkte maaskee at kunne komme der op, og liige til Opsprudningen. Men forend vi begynde Fortællingen om denne Reise, ville vi give en kort Beretning om Ildsprudningen selv, og det i samme Hensigt, som vi havde ved den Beskrivelse derover, som vi samme Aar skikkede til Societætet, og som alt er bleven udgiven ved Trykken, nemlig at viise Ildsprudningens naturlige Begivenheder, dens Forspil og adskillige Virkninger og Følger. Forberedelse.

§. 768.

Vi have i det Stykke om Nordlandet berettet om det Jordskiælv, som Myrdals-Jokelens underjordiske Bevægelser ventelig have foraarsaget. Henved Aar 900, kort efter den første Beboelses-Tiid, har denne Jokel først opført et bedrøveligt Skuespill af dette Slags, og siden, indtil vore Tiider, saavidt man veed, 5 Gange. Man havde ingen Forvarsel for dette sidste, undtaget at der opkom fra Jokelen, Sommeren forend samme brækkede los i Efterhøsten, 2de nye Elve, hvilke de som reisede over Myrdals-Sand maatte fare over. Heraf giorde dog ingen sig Tanker om Katlegiaaes sidste Ild- og Vandsprudning.

den forestaaende Ildsprudning, endskiønt det var og haver været et vist Tegn til, at Varmen i Fiældets Afgrunde voxede, og smæltede Jisen, meer end sædvanlig. Naar Varmen haver giort den første Aabning i Jisen, skeer der gierne Jordskiælv, ved det Vandet oven fra styrter ned til Heedens Gange, der ligge dybt i Landets Grundvolde, og gaae deels ned til Havet, deels til langtbortliggende Egne og deres Fiælde, især til dem, der have brændt tilforn: disse ere meer aabne end de andre, og tiene uformærkt til Trækhuller for Luften, endskiønt Ilden kan være langt borte fra deres Egn.

§. 769.

Ildsprudningens Begyndelse.

Den 17 October 1755, Kl. 10 Formiddag, mærkede man i Myrdalen meget hastige og uordentlige Rystelser, hvorved Huusene bleve beskadigede. Dette har en stor Vandstyrtning ned til Ilden foraarsaget, i det denne i Forveien har nærmet sig og smæltet Jisen bort; men den fik strax Overhaand over Vandet, og skiød sig op med desto større Kraft, og smæltede Jisen ganske bort. Thi kort derefter saae Myrdalens Indbyggere en stor Vandflod i 3de Arme, til SO. og V., at strømme ned fra Katlegiaa, og sætte under Vand den heele Lava-Egn, Myrdals-Sand, som er 5 Mile lang, og 4 Mile fra Jokelen til Havet, eller fra N. til S. Strømmen førde ned til Havet en utroelig Mængde store Jis-Stykker, som smaa Biærge, af hvilke det eene Stykke stødte det andet frem: Klipper saa store som Huuse sadde fast i disse Jis-Stykker, og Vandet var desuden fuldt af mindre Jisklumper, og Pimpsteene, meest sorte, samt tykt og gruuset af Svovel-Leer og Aske. Formedelst Jordskiælvene vidste Indbyggerne ikke hvad der var paa Færde, men da de strax derpaa hørde et overmaade stærkt

Knald

Knald fra Jøkkelen, saae de derhen: Ild og Vand sprang da høit op i Luften vexelviis, med saadanne Knalde og Bragen, at de tænkde, at Landet skulde forgaae; strax derpaa begyndte bemældte Vand- og Isslod, og Opsprudningen skedde igiennem 3de Aabninger, alle nær ved hinanden. Først saae de en tyk Rog-Sky at stige op: den var ganske sort, og efterat Ild- og Vandsprudningen havde varet nogen Tiid, kom en tyk Hagel af sorte Pimpe- og andre Steene. Imidlertiid vedvarede Jordskælvet, dog med den Forandring, at Hævelserne vare langsomme, med en besynderlig Bulder i Jorden. De opkastede Steene vare 2 Slags, og begge Deele glødende; nemlig Pimpesteenen, hvoraf de største vandtes 2 til 3 Pund tunge, og en lysegraa blaalig Art, meget haard og tung. Ild- og Vandsprudningen blev siden meer uordentlig; men nok saa heftig som før. Iblandt blege store, meget klare Ildkloder opskiødte høit i Luften, og sprunge der i smaa store Stykker; men saae dem tidt, ikke alene fra Myrdalen, men ogsaa fra langtbortliggende Egne. Ovenpaa den første Ildsprudning og Steenhaglen, faldt en vidunderlig Hagl, som var besynderlig deri, at der, midt inden i hver Iiskugle, var lidet sort Sand eller Aske, som Luften paa denne Tiid var fuld af. Alt dette skedde den første Dag. Natten derpaa gav Bierget baade et vart og skrækkeligt Fyrverk. Ikke alene over Jøkelen, men allevegne, var Luften fuld af Funker og Flammer, og saa lys iblandt, da de Lynild-lignende Kloder sprunge op, og i samme Øiehlik udspredes sig vidt og breedt i utallige Deele, at det var saa klart ude, som om lys Dag. Denne Lynild og disse Funker slaae ogsaa til andre Bygdelave. Der stod nu en bestandig Ildstøtte op af Iisbierget, og viiste alleslags Skikkelser og Farver; men derhos hørtes idelig ligesom store Canonskud,

samt Bragen og Bulder. For Lugten havde man en ulidelig Svovelstank, som, tilligemed den fine Aske, trængede ind i Næse og Mund, og ned for Brystet. Alle Ting vare overmaade forfærdelige for de arme Tilskuere: Himmel og Jord stode i lys Lue; den brændende Materie faldt paa dem, og de troede at Verdens Ende var kommen.

§. 770.

De følgende Dages Ildsprudninger.

Den 18de var stille, Regn, og Taage, som skiulede Biærget og Egnen. Man hørde endnu den samme Knagen, som før, med idelig underjordisk Larm og susende Jordskiælve. Natten derpaa var Fyrværket antændt igien. Den 19de var NV. Vind og klart Vær i Myrdalen, hvor man da saae den sorte Rogstotte fuld af røde Funkler, som den paafølgende Nat giorde ganske lyst i denne Egn; Derimod var det mørkt baade Dag og Nat over heele Landet østen for Myrdal, og den sorte Sand og Aske faldt over alle Østerlandets Herreder. Denne Dag opkomme imellemstunder saa stærke Knald, at man kunde høre dem i Guldbringe- og Kiosar-Sysseler paa Sønderlandet, 25 til 30 Miile borte. Asken regnede samme Dag ned paa Færøe. Den 20de var samme Vind og Raserie i Jisbiærget; i det 2de overmaade store Jildkloder sprunge op, hørdes især 2de Knald, som vare langt stærkere end alle de andre. Den 21de blæste NO. Vind, da Mørket og et meget stærkt Askefog ogsaa kom i Myrdalen. Dagen efter blev det mørkt, som om Natten, da den største Mængde af Pimpsteen-Sand faldt over benævnte og nærliggende Egne; derimod sagtedes meget Urolighden i Biærget og Luften. Denne Nat beskuede vi Ildsprudningen fra Vidøe; thi man kunde nu tydelig see herfra over Fiældene, baade den oplyste Rogstotte, og hvorledes de opstødte Jildkugler briste-

de

de i mange Stykker. Den 23de og efterfølgende Dage, indtil den 28de, var Vinden nordoſtlig med et forfærdeligt Askefald og Nattemørke, som ſtrækkede ſig til de ſydlige Herreder. Den 27de blev Sneen ſort deraf paa Vidde. Imellemſtunder mærkede man langſomme ſtærke Hævelſer, hvilke bleve ledſagede af ſtore Vandſprudninger og Jøkelſtyrtninger op af Aabningen. I Nærværelſen faldt Pimpſand, Steene og Gruus 3 til 4 Fod tykt. Fra den 28de til den 7de November var ſtille Vær med Regn og tyk Luft. Man kunde for Taagen ſielden ſee noget til Ildſprudningen. Der hørdes kun undertiden Knalde i Luften. Jørdſkielvene toge meget af, og fra denne Tiid blev man ingen ſynderlige Ildſprudninger eller Vandſtyrtninger vaer, undtagen een ſtor den 17de November. I det følgende Aar (1756) fornam man 5 Gange til Ild- og Vandſprudning fra Fieldet, nemlig den 15 Januarii, den 28 og 29 Junii, den 12 Auguſti, og endelig ſidſte Gang den 25. i ſamme Maaned; undtaget hvad vi formodede ved Tilbagereiſen den 8 September. Iſær var, den 12 Auguſti, og Dagen efter, en hæftig Hagel af Pimpeſteen med Askefald og tykt Mørke. Naboerne fulde derover i nye Angeſt og Forſkrækkelſe. Den 25. var klart Solſkinsvær, da Fieldet Kl. 6. Formiddag begyndte at ſprude, men efter 1 Times Tiid var igien alting ſtille.

§. 771.

Denne Ildſprudnings Virkninger vare: a) Bygdens Ødelæggelſe, deels ved Vandfloden, men dog allermeeſt ved den Aske, Sand og Steen, der begravede Skov og Urter viidt og breedt. Henved 50 Gaarde bleve reent forladte, og heele Syſſelets Jorde fordærvede, iſær den ganſke Veſterpart; dog allermeeſt det ſmukke Kirke-Sogn Skaptaatunger. Sandet laae 1 til 2 Fod tykt paa Denne Ildſprudnings Virkninger.

den ſlette Mark, noget borte, men nær ved, i Dale, ved Giærder og omkring Huuſene, 4 til 6 Fod. b) Fiæld-Egnen neden for Jisbiærget, Myrdalsſand, og Havet uden for, viiſede og viiſe tildeels endnu de tydeligſte Tegn paa denne Opſprudnings ſnart utrolige Kraft og Virkning. Heele Fiældſiden, paa 2 Miiles Længde, viiſer iſær mange tæt hos hinanden ſtaaende **nye Biærge** og **ſtore Klipper**, ſom Ilden og Vandet have opkudt og bortfort. Langs efter Myrdalsſanden ſees trende jævnſides liggende **Biærg-Rygge**, ſom af Forſtningen vare 60 Alne høie, og hvoraf den veſtligſte var ſtorſt: de vare tilſammen en halv Miil breede, beſtaaende af Steen- og Jis-Klipper, med Pimpeſteen, Sand og Aſke imellem. Fra Strandbredden løbe de ud i det vilde Hav, ſaa langt man kunde vine (henved 3 Miile), og Klipperne ragede endog høit op af Soen, hvor Fiſkerne havde havt deres Med, og forſikkrede at Vandet var 40 Favne dybt. c) **Indbyggerne** bleve ved dette Tilfælde ſatte i ſtor **Elendighed**, og det paa mange Maader. Ja det er ikke begribeligt, hvorledes de dog alle, ſaa nær ſom tvende Menneſker, kunde beholde Livet. Den Dag Ilden brækkede los, reisde mange frem og tilbage over den underliggende Egn, og komme dog ikke til Skade, den Tiid Vandfloden kom og tog bort alle de Kreature, der vare i Veien. Nogle Menneſker vare forbi, andre ſluppe op paa **Hafurs-Øe**, et ſærſkilt Biærg paa Myrdalsſand, ſom rimeligſt har været omflodt tilforn; nogle naaede andre Høie, og finge tillige deres Heſte biærgede: men diſſe Menneſker maatte ligge ude i 7 Dage, under Jld, Kuld, Regn og Steenhagel, uden Mad eller Drikke, da de ſiden med ſtor Nød vovede ſig ud, ſlæbede deres Heſte, liggende paa Siden, over Jiſen, og ſaaledes naaede til Hofdebrecke Kirkeſted i Myrdalen. Den 7 November, da Vand-

dals-

floden var borte, prøvede 18 Mænd i Sælskab at komme over Myrdalssand; men de kunde ikke, for de sammenkastede Isstykkers Skyld, forend yderst paa Strandbredden, da de endelig sluppe derover. Af den besængte Luft, Svovel og Askefog blev Drikkevandet overalt fordærvet. Den stærke Svovelstank havde ofte nær kvalet Folk; Brystet blev angrebet, samt Lugtelsen og Smagen betagen; Øinene bleve røde, og Øinelaagene hovnede; Tandkiødet svulnede op, og tilsidst brækkede Huller derpaa, hvoraf der udkom Materie. Det var ikke nok dermed: de mistede en stor Deel af deres Creature, foruden dem, som Vandfloden tog bort; thi endeel bleve galne af Ildsunkerne og Steenhaglen, og løbe bort hid og did, indtil de styrtede, og de der vare tilbage, bleve udmavrede, saasom der ei var Græs paa Jorden, og deres Tænder bleve fordærvede af Sandet. Det værste var, at Indbyggernes Vinter-Forraad blev tildeels spilt, og Maden fordærvet af den meget fine Aske, der trængde ind overalt i Huusene. d) Om Lynild blev noget talt i foregaaende Stykke (§. 756.). Den der kom fra Katlegiaa, var i sine Virkninger noget besynderlig. Elleve Heste bleve her i Egnen ihielslagne, hvoraf de 3 stode paa Stald, og laae døde tæt hos hinanden. Med de 2de Menneskers Død, som denne Ild traf paa, gik det til paa følgende Maade. Det eene var en skikkelig Bonde, som blev truffen, og døde i samme Øieblik, i det han gik ud af sin Dør, medens een af Ildsprudningerne varede. Man kunde ingen Skade see uden paa hans Legeme; men da man trækkede Klæderne af, var Huuden og Kiødet liige indtil Beenene gandske forbrændte paa den høire Side; Skiorten og Brystdugen vare ogsaa brændte; rimeligst Tøiet har været Linnet, siden de yderste Klæder, der vare af Uld, ikke vare rørte af Ilden. Pigen, som

skulde

skulde hiælpe denne Mand til at biærge hans Creature, var det andet Menneske, som paa samme Tiid og Sted blev truffet af Ilden; hun døde ikke strax, men levede nogle Dage, og udstod en ulidelig Piine; hun brændte paa den samme Side, og det underligste var, at efterat Huusets Folk, som strax løbe til, havde revet Klæderne af hende og klædt hende i andre, brændte hun alligevel; thi denne seie vedhængende Ild, (som er forskiællig fra den rette Lynild), virkede endda i Svedehullerne, og da disse Klæder bleve igien aftrukne, fandt man, at de vare ogsaa svedne indvendig; ved det Legemet svulnede op, og gik i Materie, (thi Skaden naaede ogsaa til de indvendige Deele), døde dette Menneske kort Tiid derefter. Endnu eet Tegn paa denne Lynilds giennemtrængende Kraft, var dette, som adskillige mærkede, at den slog igiennem faste og tætte Klipper, der stode den i Veien, og smæltede runde Huller i den, hvilke vare videste paa den Side, hvor Ilden først var kommen til, men noget smalle paa den anden.

§. 772.

Reisen til Katlegiaa, især Jisbiærgene og deres Forandringer.

Den Tiid vi først saae Ilden paa Vidde, tænkde vi det var Hekla, som den kom fra; thi dette Biærg laae fra os næsten i samme Linie, som Myrdals-Jøkel, skiønt den strækker sig noget meer mod Sønden. Vi stode derfor beredde at reise derhen; men i det samme bragte et Bud os den rigtige Efterretning, samt at det var umueligt at komme til Katlegiaa om Vinteren. Vi reisede da derhen Sommeren efter, først over Rangarvalle-Syssel, og derfra op til Fiælds langs med Markerfliot, en af de store Elve, førende hvidt Vand, som kommer fra Torfe-Jøkel. Veien faldt over Hodaland, en smuk græsrig Egn, der tilforn har været beboet. Her stod Øefiælds-Jøkelen liige for os, og tæt ved; den

er

er den vestligste Deel af Myrdals-Jøkel, har ogsaa sprudet Vand og Ild i forrige Tider. Tvende Arme af Jisen lobe ned til det flade Land, giennem 2de Biærgkloster. Dette Jisbiærg regnes ellers til de saa kaldee Faldjøkler, saasom bemældte Arme skyde sig det eene Aar frem, og det andet trække de sig tilbage; det foranførte om Drange-Jøkel (§. 644.) kommer meget overeens med dette; men det, som mældes om nogle andre Østerlandets Faldjøkler, er endnu af en betydeligere, og tildeels anden Beskaffenhed. Øefiælds-Jøkel var nu bleven meget lav, ved Katlegiaaens Omtumlinger, saa at man nu saae 2de smaa Biærge, som ragede op af Jisen, og en sort Klipperyg imellem dem, hvilket ingen havde seet i Mands Minde. Stedet ligger omtrent 5 Milie fra Katlegiaa. Men det vil synes endnu forunderligere, som blev fortaalt om Solheime-Jøkel, (som er en Part af Myrdals-Jøkelen, imellem Øfiælds-Jøkel og Katlegiad), baade af Øysselmanden og andre troeværdige Folk, som boede tæt ved og lige for den; nemlig, at bemældte Solheime-Jøkel havde, ved de sidste Ildsprudninger, bevæget sig hæftig op og ned, og var tilsidst bleven saa forhøiet, at den nu syntes dem dobbelt saa høi som før. At der maae være noget sandt i denne Fortælling, viide vi af andres Beretninger, som fortaalte os om disse Folk, at de bleve forskrækkede ved ovenmældte Syn; thi de frygtede, og det ikke uriimelig, at dette Jisbiærg ogsaa skulde opføre samme Sorgespill, som Katlegiaa; desuden vidste de maaskee, at Solheime-Jøkel haver ogsaa sprudet nogle Gange Ild i forrige Tider. Til at udfinde slige forunderlige Bevægelsers Aarsag, vil det hiælpe meget, at man veed, hvor vidtløftig og stærk en Samfund de ildsprudende Jisbiærge, endog de længst bortliggende, have imellem sig. At Luften har et

ſtærkt Træk i ſaadanne Bierge, tviler vel ingen paa, og at nogle af dem have Samfund med Havet, det er klart af Erfarenheden, iſær af de færſke Soer, ſom træffes paa nogle af dem, uden Band eller Grund. Den ſmeltede Jis kan umuelig være tilſtrækkelig til at give Vand til ſaa forſtrækkelige Overſvømmelſer; thi diſſe ild-ſprudende Jokler miſte ikke ſaa meget af Jiſen omkring deres Aabninger, og det eeneſte de miſte, beſtaaer i de ſprungne og nedkaſtede Klumper; dette, ſiger jeg, vil maaſkee beſtyrke den Meening om de Vand- og Ild-ſprudende Jokelers Natur og Vedligeholdelſe, at de maae idelig forſynes med Vand neden fra Havet, have ſelv ſtore Soer i deres Grundvolde, og derfor, ved Luftens Udvidelſe, naar Ilden begynder at virke, blive flydende, forhoies, bevæges og rores af Stedet. Naar da ſaadant et Sted arbeider paa en Ild-ſprudning, og haver desuden Samfund med et andet Sted, ligeledes forſynet med ſkiulte Vandgiemmer, da kan Vandet, ſom er bragt i Opkaag, baade falde derfra, og Jiſen følgelig blive lavere, ſiden det ildſprudende Sted ikke behøver ſaa meget Vand fra Havet; det kan ogſaa falde dertil, naar Grunden hælder fra det ild-ſprudende Jisbierg, følgelig vil da det andet Bierges Jis, ved det tilvorende og af mellembragte Ting indſluttede nye Vand, opløſtes, og heele Jokelen derfor ſynes at blive høiere. Denne Formodning er iſær tienlig til at forklare de Ild- og Vand-ſprudende Jisbierges Beſkaffenhed, hvorpaa Øſterlandet haver viiſt de ſtørſte og tydeligſte Prover, og den vil igien og endnu bæder oplyſes af det, ſom hereſter fortælles om Reiſens Fortſættelſe. Det ſom er ſagt i Forveien, i Anledning af Geitlands-Jokelen (§. 139. til 153.), kan ogſaa tiene til at oplyſe den følgende Beſkrivelſe.

§. 773.

§. 773.

Fiallabak eller Bagfiældet, kaldes en Fiældvei, som er anlagt bag ved forbemældte 3de Jisbiærge, fra Fliótshlid i Rangarvalle-Syssel paa Sønderlandet, til Skaptaatunger i Skaftefiælds-Syssel. Bønderne reise ofsaa her op, og længer nord paa Fiældene, for at samle Angelik-Rødder og fange Foreller. Vi valgde denne Vei for at komme til Katlegiaa, som sønden til skal neppe være bestigelig. Veien faldt over forbemældte Godaland og Markerfliotsdal til et forbrændt Hraun, som skiller imellem disse Steder og Thorsmarken, en smuk Egn, som, i de første christne Tider og lige indtil 1300, haver været besat med mange Gaarde, og kunde gierne beboes igien; thi her ere ikke alene ste store Marker, beklædte med det kraftigste Græs, saa at Heste og Faar gaae der ude Vinter og Sommer, men og nogen Birkeskov. Det smeltede Hraun er ikke ret gammelt; men naar, eller hvorfor Bygden er bleven forladt, findes intet udtrykkeligt om i de Islandske Aarboger. Man veed alene at her er gaaet for sig en stor Ildsprudning imellem 1300 og 1350, i de Fiælde, der ere norden for Bygden, da det ommældte Hraun har breedet sig ud over et anseeligt Stykke af Marken. Een Islandsk Aarbog taler om denne Tildragelse, uden at fastsætte, hvad Aar den er skeet, men melder dog, at den haver ødelagt elleve Gaarde, af hvilke den nævner to, nemlig Stang og Steinstade, hvis Levninger Naboerne endnu viise paa Thorsmark. I Foden af Biærget, som Oefiælds-Jokel hviler paa, sees store Huuler: de ere lave, men gaae desto dybere ind under Klipperne, fra Marken. Grunden er jævn og flad, og fordi Lysningen og Solens Varme have frie Adgang dertil, saa er den græsrig. Faar og Lam ligge her inde om Vinteren, og kunne have-

Veien og Fiældegnen.

Føde nok for en heel Maaned, skiønt Marken uden for er ganske tilsluttet af Snee og Jis. Om Aftenen komme vi til en smuk, men lidet frugtbar Slette, som paa alle Kanter, Ind- og Udgangen undtagne, omgives af høie Biærgspidser; her komme stærke Hvirvelvinde. Den kaldes **Hellisvalle**, fordi her ere 3de Huuler, og især en stor, hvor Reisende pleie at ligge i om Natten. De, der drive Slagtekvæg fra Østerlandet til Dreback, have her bekvemt Natteleie. Disse drive deres Faar bag ved Jisbiærgene, for at undgaae de Elve, som falde fra dem ned til Havet, paa den sondre Kant. Vi reisde herfra over nogle Halse og sumpige Steder, imellem dem, til den Biærgkløfte, hvor igiennem Markerfliot flyder fra Torfa-Jøkel. Kløften, som er 8 Favne breed, kaldes **Torfahlaup**, fordi en Stiemand, ved Navn Torfe, som Jisbiærget har taget Navn af, skal have sprunget her over, med en Pige paa Armen, forfulgt af hendes Broder. Liige for, og førend man kommer til Jisbiærget, møde 2de færske Søer, **Torfavande**: der er en Mængde Foreller, men de fanges kun sielden af Bygdens Indvaanere.

§. 774.

Torfe-Jøkel. **Torfa-Jøkull**, et særskilt Jisbiærg, var 1 Miil fra Veien. Det er et iblandt Islands mærkværdigste Steder, og haver ikke sin Liige, i det at kaagende Vand springer der op af Jisen. Vi havde intet hørt tale herom, men da vi saae Biærget under Jisen, viiste den hviide og rødagtige Farve sig ligesom i Drapehlid og fleere Fiælde. Dette syntes os strax noget besynderligt ved et Jisbiærg; og kort derefter, fordi Veiret var stille, mærkede vi, at en bestandig Røg steeg op af Jisen, paa den sydvestlige Top af Fiældet. Vi spurgde vores Ledsager, om han havde hørt, at der

vare

vare Hveter i Torfa-Jokel: han svarede ja; men han vidste ikke noget retskaffent derom; thi hverken han eller andre havde været der oppe. Lysten blev herved endnu større hos os; men Opgangen var steil og vanskelig, og det lakkede imod Aften. Egnen er her smuk, i Særdeleshed Myrerne imellem de 2de Søer, kaldede Torfamyrar, og den Egn norden til ved Jokelen, kaldet Grashage, det er, Græsmark eller Græsbeed; paa disse Steder voxe Rhodiola og Angelica, og vi saae der overalt Tegn til, at Folk fra Bygden havde gravet efter den sidste Urts Rødder. Vi maatte gaae til Fods: i Fiældsiden funde vi 2de Forandringer af sorte Agater, nemlig den i smaa, haarde og tætte Stykker, som den i Drapuhlid og paa fleere Steder, og en anden i større Stykker, skiør og noget udhullet inden i. Da vi komme op til Jisen, funde vi en Dal i samme, hvor en Elv sprang frem, og her kaager den største Hver op af Jisbredderne, med megen Bulder og tyk Rog. Man mærkede hist og her opstigende Rog og mindre Hverer; men kort fra den store Hver ragede et lidet Biærg op over Jisen, og til V. i samme sprang den anden største Hver op, og Grunden til den kunde sees at være en hviid Gruusbanke. Fra det øverste af Torve-Jokel kan man see vidt og breedt over den vidtloftige Fiæld-Egn, og Jisbiærgene nær og fiær. Mod Vesten er et særskilt Jisbiærg, med sorte Spidser, kaldet Tindfiælds-Jøkel. Norden for ligge store grønne Strækninger, som lade til at være frugtbare; her er Afret fra Sønder- og tildeels fra Østerlandet; dog, siden man ofte mister Faarene her, og faaer dem aldrig igien, er det en Folke-Snak, at Stiemænd og Tyve skulde opholde sig paa disse Fiælde. Structur, kaldes en meget høi Biærg-Spidse, som staaer op af Jisen imellem Solheime- og Myrdals-Jokel. Vi

laae liige for den, og under den Fiæld-Rygg Brathals om Natten.

§. 775.

Katlegiaaes Jisbierg selv. Katlegiaaes Jisbierg var nu liige for os, hvorfor vi denne Morgen, den 28 August, begyndte Reisen derhen. Vælret var temmelig klart; Veien faldt meget forskiællig, nu over Hraun- og Sandstrækninger, nu farlige Elve. Den fornemste heed Bratthals-Qvisl: den har sin Oprindelse i Torfa-Jokel, og foreenes siden med Markarfliot. Vi reede forbi Sula, et meget høit og spidst eenligt Bierg; dets Klipper ere Moberg, og det ligger kort fra Jisen. Da vi nu tænkte, uden Forhindring, at komme op paa Jokelen, som vi vare nær ved, mødte os en stor Elv, der løb langs med Jisbredden, og førde rødagtigt tykt Vand med Jisklumper; den sprang ud af Jokelgrunden et Stykke derfra. Vi maatte endelig her over, saafremt Reisen skulde gaae for sig, hvilket og skedde, endskiønt med Nød; thi Vandet gik over Hestene. Jokelbredden var dog her ikke høiere end saa, at Hestene kunde springe der op paa; dog laae her det samme Giærde af Gruus og smaa og store vandslidte Steene, som neden for Geitlands-Jokel (§. 150. og 151.). Vi reede ½ Miil Veis op ad Jokelen, thi den var jævn og uden Rifter; de smaa Sandskorn, der vare overalt i Jisen, giorde, at den ei var glat. Her stode sorte Pyramider, som bleve des større jo høier man kom op; deres Natur og Oprindelse er viist i det andet Stykke (§. 145.). De sammesteds ommældte runde Vandhuller (§. 147.) fandtes her ogsaa. Tilsidst bleve Pyramyderne meer uordentlige, med Grøfter imellem; men det værste var, at en Række af usædvanlig store Rifter og Pyramider gik tværs igiennem Jokelen, liige fra Struten ned til det Sted, hvor forbemældte

mældte Elv springer frem; riimeligst at denne Elv rinder under bemældte Strækning, og at Struten, ved Katlegiaaes Opsprudning, har forøget dens Vand og Kraft, saa at Jisen derved er bleven brækket eller sprukken. Vel overvunde vi denne Besværlighed, ved at hugge Spor i Jisen og springe over Risterne; men en kostbar Thermometer, som vi bragte med os, gik derved i Stykker. Veien blev nu bædre igien, og Jøkelen, ved den nyefaldne Snee, blod at gaae paa; men Væiret var blevet tykt; det begyndte at snee og blæse; Vinden blev sydostlig, og liige imod os. Dog var Compasset, som vi endnu beholdte ubeskadiget, ikke forrykket. Vi ginge derfor viidere, skiønt vi intet kunde see fra os for Sneetaagen; men Jøkelens Overflade var her ganske jævn og uden Sprækker, hvilket man dog neppe skulde troe, da der vare skedde saa store Omtumlinger i Nærværelsen. I det vi saaledes ginge frem i Taagen, klarede det paa eengang op: vi vare da komne op paa Jøkelen, og saae Østen for os, 1 Miil borte, og høiest oppe paa samme, et høit Biærg eller en Rad af store sorte Klipper. Vor Leedsager sagde, at disse Klipper vare oven for Katlegiaa, som aabner sig mod Sønden; thi han vidste ikke, at der vare andre sorte Klipper eller Biærge paa denne Strækning. Efter Streegen paa Compasset, som idelig blev uforandret, ginge vi viidere; men Sneefoget tog meer og meer til, og Blæsten blev tilsidst saa stærk, at vi knap kunde styre os; dog naaede vi Klokken 12 til Roden af forbemældte Biærg. Her ventede vi i lang Tid, at Sneefoget vilde holde op, men det holdt ved, og Taagen skiulede dette Biærg og det øverste af Myrdals-Jøkelen, ei aleene denne heele Dag, men og de næstfølgende. Vi torde ikke bie her Natten over. Væirliget kunde blive endnu farligere med Frost og Jislag;

men

men den ſtørſte Fare var dog at frygte fra Katlegiaa, ſom endnu ikke havde udraſet; thi vi havde nyelig faaet Tidender, at den havde ſprudet Ild for 2 Dage ſiden. Hvis Vinden havde blæſt fra en anden Kant, kunde vi maaſkee vovet at bie, og dog var det temmelig uſikkert, ſiden vi baade paa denne Kant af Klipperaden, ſom og længer borte, ſaae den grove Pimpeſteen-Sand og Smaaſteene nedfaldne; diſſe vare Levninger af den ſidſte Ildſprudning, uagtet Vinden den Gang blæſede af Nordveſt. Vi vendte derfor tilbage, og maatte noies med at være komne til Katlegiaa, endſkiønt vi ikke havde ſaaet den at ſee. Om Eftermiddagen ginge vi ned af Isbiærget, og hittede, ved Compaſſets Hiælp, ſamme Vei tilbage. Sneen og Blæſten holdt ved til Klokken 6, da vi ſinge bædre Vær neden for Fiældet, og naaede til vort Telt, Klokken 8 om Aftenen. Næſtfølgende Dag, Klokken 6 om Aftenen, hørte vi et overmaade høit Tordenſkrald fra Myrdals-Jøkelen. Manden, ſom fulgdes med, boende og opdragen nær ved diſſe Isbiærge, kaldede det Jøklahliod, det er, Jøkel-Lyd, og ſagde, at Aarſagen var, at den tykke Jøkel briſtede paa de Steder, hvor enten Vandfalde eller Jordſkiælv havde forandret dens Grundvolde. Sagen er rigtig, og ligeledes bekiendt paa andre Steder i Landet, hvor det Slags Lyd kaldes Jøklabreſtur, det er, Jøkelbragen. Den ſamme Aften ſaae vi en Ildklode, klar ſom en Lynild, i den nedrigere Luft imod Veſten; den var ſaa ſtor ſom en fuld Maane, og en lang Hale ſpiirede op af den. Kort ovenfor dette Lys ſaae vi et andet langagtigt med Spidſer, og af Skikkelſe ſom Lynild. Begge diſſe Lys fulde liige ned i Taagen, eller de Skyer, der ſvævede over Myrdals-Jøkelen.

§. 776.

§. 776.

Den 30 August var endnu Regn og tyk Luft om Formidda- Reisen der-
gen; men om Eftermiddagen tor Blæst. Vi maatte stræbe at fra.
naae til Folk, thi vi manglede Græs for vore Heste, og Levneds-midler for os selv, og havde endda 5 Mile til den nærmeste Bygd paa Østerlandet, nemlig Skaptaatunger, hvilken dog var ødelagt af den sidste Jøkelbrand, og Folkene flygtede derfra. Svanngil kaldes en navnkundig Bjærgkloft paa denne Vei, i Bunden bevoxen med Mos og Angelik, men oven over, eller til Siderne, indsluttet med steile Bjærge. Dette Sted er udraabt for meget fælt og farligt, formedelst Bjærgtrolde og Spøgelser, for hvilke de Reisende ikke skulle være sikkre, endog om høi lys Dag. Vor Ledsager fortaalte os mange dslige Hændelser, som her skulde være skeete, og endog forsikkrede, at han selv havde været øienvidnligt Vidne til nogle af dem. Han var ellers et ærligt og eenfoldigt Menneske. Vi derimod hverken saae eller mærkede noget af dette Slags, endskiønt vi ginge her meget omkring, besaae de nederste Huuler, og klavrede op paa Klipperne, for at søge Urter. Mælefells-Sand er en Strækning af Pimpesinuuler, forbrændt Steen og Aske, som er 2 Mile lang. Mælefell eller Maalefiælde kaldes nogle Bjærge i Landet, som derhos ogsaa have andre Navne; de staae alle for dem selv, meget høie, spidse, og langt børte kiendelige for Reisende, hvorfor de gierne tiene i Stedet for Veivisere. Saadant et Bjærg er Mosstruten paa foranførte Sandslette: den er et Mobergs-Bjærg, og staaer for sig selv, kort fra Veien. Egnen er her overalt forbrændt. Tvende røde Høie eller smaa Bjærge, opkastede ved Jordbrand paa det flade Land, staae het tæt ved Jøkelbredden, hvilken vi endnu fulgde. Den var her

overalt lav og beſtigelig, og Iſen op ad til Jokelens Top ſævn og uden Riſter; derfor vilde vi endnu have forſøgt at komme her op: men ſkiønt det var klart Solſkins-Vær, blev Taagen dog beſtandig ſtaaende over Katlegiaa. Kinbyrningr, eller Enhiørning, kaldes her et ſærkiut Bierg, oſten for, tæt ved Jokelen. Holmsaa, en ſtor Elv, tager ſit Løb herfra ned til Skaftefells-Syſſel; den farer hvidt Vand, og ſpringer ud af Torfa-Jokel. Liotſtade-Heede var den ſidſte Fieldevei vi ſkulde over, for at naae Bygden. Heeden har havt ſkionne Græsgange; men nu var den overſtrøet med ſort Sand og Aſke fra Katlegiaaes ſidſte Ildſprudning. Om Aftenen naaede vi til Liotſtade, den eeneſte tilbageblevne og beboede Gaard i Skaptaatynge, og paa denne Kant af Kudafliot. Her agtede vi at bie efter godt Vær, for at beſøge Jokelen igien.

§. 777.

Den af Katlegiaa fordervede Egns Beſkrivelſe.

Den 31 Auguſt, da vi vare paa Liotſtade, var Taagen ſaa ſtærk, at man kunde ikke ſee noget fra ſig. Folkene her paa Gaarden vare i ynkelig Tilſtand, Græsmarken begraven i Aſke fra Jisbiærget, og ingen Høeſlæt. De havde kun 2 Koer, der malkede meget lidet, thi de kunde neppe faae noget at leve af, uden hvor Vandet havde ſkyllet Aſken bort. Der vare i alt 7 Mennesker, og de nøde ikke andet end denne Mælk og Angelik-Rødder. Den 1ſte Septembr. var Regn og Bieſt om Formiddagen, men tort Solſkins-Vær om Eftermiddagen, da vi reiſte her over Egnen, og til de Bierge, nær ved Jokelen. Man kunde let ſee, at Bygden havde faaet Sorgedragt paa; den var allevegne ſort, og tykt overhyldet med Gruus og Aſke. Her havde været ſmaa Birketræer og Krat overalt, 1 til 2 Alne høie. Men vi ſaae ikkun Toppene, hvis

Blade

Blade vare deels halv- deels ganske forbrændte; derimod havde de tykke og saftige Vidie- eller Piileblade ingen Skade faaet, hvor de naaede op i Luften. Pimpesteen-Sand og Aske laae her 1, 2, 3 til 4 Fod tykt paa Marken; men i Dale og Doveler, ved Elve og Bække, 6 til 10 Fod. Hvor Asken var falden paa Sneen, og denne var bortsmælter i Foraaret, der havde de smaa Toebække skyllet Sandet reent bort, og ført det ned til Elvene; paa slige Steder vare Græs og Urter meget godt voxne. Beliggenheden her havde ganske vist tilladt, at leede Vandet vidt omkring, for at føre Asken bort; men de arme Indvaaneres hastig paakommende Ulykke gav dem hverken Tiid til at bie, eller tænke det efter. Iblandt Asken fandtes blaa Pimpesteene, saa skiøre, at man kunde magelig knuuse dem imellem Fingrene. Den 2 Septembr. var ubestandige Vær, med Driveskyer, Regn og Snee imellem; hvorfor vi maatte afstaae fra det Forsæt at besøge Katlegiaa igien. Derimod besaae vi Resten af Tunger, Medalland og andre Egne østen for Myrdals-Jokel, hvor den største Skade var skeet. Det vilde Korn, Melur (§. 729.) voxede her overalt, og meest paa de forte Sletter, hvor ingen Vandfalde gaae over. Denne Væxt er den eeneste, som har faaet Overhaand, uagtet den sidste Ildsprudnings Hæftighed og Sandsøgets Mængde; thi Melen trænger med sine spidse Blade igiennem, og til den frie Luft. Af dette Korn leve 6 til 8 Kirkesogne, foruden dem, som bestille det længer fra. Omgangen dermed, fra først til sidst, skal beskrives paa sit Sted. Vi reisde forbi endeel forladte Gaarde, over Kudaflot til den ode Gaard Nes, hvor os blev viist en lysegraa Steen, 14½ Pund vægtig, hvilken Katlegiaa forrige Aar, den 20 Octobr., havde kastet herhen til Gaarden, 4 Mille Veis; den laae her oven paa

Sneen om Morgenen, blandt mange andre mindre, fra 6 til 10 Punds Tyngde. Arten er ildfast, meget haard og tung; vi faae af samme Slags allevegne her i Nærværelsen, men ingen saa stor, som denne. De synes af Oprindelsen at være en Mergelart, blandet med smaat Glimmer; thi de ganske smaa hvidagtige Steene, store som Ærter og derunder, findes her ogsaa iblandt Asken meer og mindre haarde; de blødeste kunne let skiæres og skrabes med en Kniv. Skeedvand virker ikke paa dem. Siden, et smukt og stort Bygdelav, begynder osten for Skaptaa, en af de største Elve, vi have reist over; dens Rende bestaaer af smæltet Hraun, og har for, baade formedelst Vandets Dybhed, og især Bundens Rifter, været farlig for Reisende, men nu var den sidste Uleilighed hævet, ved at det fra Jøkelen nedhaglede Gruus og Smaasteene havde opfyldt alle disse Huller, og giort Bunden liige. Paa Siden overalt, men meest i den vestligste Part, havde Asken foraarsaget en overmaade stor Skade, dog vare der ingen Gaarde reent forladte. Indvaanerne havde giort dem megen Umage med at skuffe Gruuset bort; især maatte vi berømme en Enke derfor, som boede paa Kirkestedet Skaal. En Hælde, med Accreto Thermarum Tophaceo, saae vi her paa Gaarden; den var nedført, fra Fiældet, kort herfra; dog vidste Folkene her ikke af nogen Hver at sige, nær eller fiær; men der maae dog have været een i forrige Tiider. Herfra komme vi til Kiærkebæ-Kloster, som blev stiftet for Nonner, i Aaret 1185, af Thorlak den Hellige, Biskop paa Skalholt. Thyckebæ-Kloster ligger 3 Miile herfra i SV., paa hin Side af Skaptaa, og længer ned ad Søen til. Bygden kaldes Ver, eller med fuldt Navn, Alptevær, det er, Svaneleie, fordi en Mængde Svaner i forrige Tiider have opholdt sig her.

Dette

Dette Kloſter blev ſtiftet for Munke, nogle Aar forend det næſtom-meldte, nemlig 1169, ved Biſkop Klanger, ſom ſatte Thorlak den Hellige der, ſom 1ſte Abbed. Heraf kan ſees, hvorfor endeel beromte Abbeder, ſom dette Kloſter haver havt, kaldes Aaborar i Vere; thi denne Egn hørde for det meeſte til Kloſteret. Begge diſſe Kloſtere ere, ſom de andre i Landet, ſecularſerte ved Reformationen. Jordegodſet, ſom nu tilhører Kongen, fik ſtor Skade ved Ildſprudningen, og blev tildeels ødelagt; dog kunde Skaden bleven formindſket, hvis man havde giort ſig al muelig Umage med at ſkuffe af og bortføre Sandet. Nu, efter 9 Aars Tild, ere dog diſſe og andre Gaarde i ovenmældte Egn meget komne ſig igien, da Sandet eller Aſken ſynker alt meer og meer, ſaa Græſſet kan komme frem. Vi reiſede videre langs efter Siden, hvor Bondergaardene ſtaae ſmukt anlagte i Rad, ved Roden af Bierget, der ſtødſe holder ved, ſom en Mure og Skiul for Nordenvinderne. Den første eller nederſte Fieldbrinke er kun 100 Favne hoi, og der oven for ſees et Lag af en ſortglindſende Klippeart, eller en Petroſilex, der nærmer ſig til Jaſpis. Vi have dog ikke provet den. Laget er ellers nogle Miile langt. Hoſpitalet til ſpedalſke Mennesker, for Øſterlandet, er ſtiftet paa Horgslands-Gaard midt paa Siden. Hverfiofliot er en ſtor Elv, kort her fra, ſom flyder ned af Fieldet, og forrykker noget Bygdens ſmukke Beliggenhed. Den har en uſikker Grund, og er ſlem at komme over. Elven vorede meget haſtig, fordi det regnede ſtærkt, da vi vare der.

§. 778.

Vi beſaae Egnen, og iſær ſyntes os den Elv Dupaa mærk- Sidejokelens
værdig. Den rinder kort oſten for Kalveſiælds Præſtegaard, og Ildſprudning
har et ſtærkt Fald, i det Grunden hælder meget, og Vandet gaaer og Virkning-
ser.

indknebet i en smeyer Mende, mellem steile Klipper; thi Elvens Bredder bestaae af 15 til 20 Favne høie, tildeels smælstede, Klippelage, med smaa Huuler i Siderne. Breedheden af denne Kloft, som gaaer oven fra de høieste Fielde ned til det flade Land, er oven til 20 til 30 Favne. I Aaret 1753 giorde denne Elv stor Skade paa Præstegaardens Græsmark, i det den voxede pludselig til, flod over de høie Bredder, og søgte endnu een Vei til, neml over Heeden. Naar man regner Grundens Høide paa begge Sider, eller de Høie, som Vandet naaede til, da steeg det i alt til 200 Fod. Egnen blev ganske fordærvet af de Steene, Gruus og Jisstykker, som Vandfloden førde med sig. Aarsagen hertil var Side-Jøkelen, eller (som den retter kaldes, siden den staaer et langt Stykke norden for Siden), Skeideraaes nordere Jisbiærg (§. 766.), hvilket ved samme Tiid ytrede en hæftig Ild- og Vandsprudning, saa at man, fra Biærgene oven for Bygden, kunde see Ild- og Rogstøtten staae høit op i Luften. Hverfisfliot, Skaptaae og andre Jøkel-Elve, som her have deres Oprindelse, voxede ogsaa til ved samme Tiid og flode over alle Bredder. Luften over Øræve-Bygden var fuld af Lue og Lynild, og Indvaanerne sammesteds hørde forskrækkelige Knalde og Bragen fra den Kant hvor Jisbiærget var. Vinden blæsede nordøstlig, og førde en Mængde Aske og smaa Pimpesteen over Skaptaarunger, saa at Jorden blev Creaturene betagen, og der dødde endeel. Nogle fortaalde os, at denne Ild- og Vandsprudning kom op af Hald-Jøkel, hvorved de forstode Hofs-Jøkel eller Lange-Jøkel, hvilken er ogsaa undertiiden sammenblandet med Klofa-Jøkel (§. 766.); men herved er at mærke, at ved det Østlændingerne see disse 2de store Jisbiærge i een Strækning, tage de dem begge for eet. Side-

eller

eller den nordre Skeideraa-Jokel, grændser ogsaa baade til Virke-Jokel og det vestligste af Kiosa-Jokel.

§. 779.

Vi reiste herfra til Annex-Kirken Nupstad, og om Aftenen til den her kort østen for staaende Nup, et lige op og nedstaaende Bierg, bekiendt i den gamle og nye Historie under det Navn Lomagnupur. Bierget er henimod 300 Favne høit op fra Sandsteen, som er lidet høiere end Havet her uden for. Det seer ud som en Huusgavl, foran 1780 Fod Dansk Maal høi, bestaaende af brunagtig mørk grøv Sandsteen eller Moberg, hvis Deele eller Klipper dog ligge i Lage oven paa hinanden. Denne Bergart kan regnes iblandt Breccierne; thi den er fuld inden i af allehaande slags sorte og røde, deels forbrændte, deels smælteede Steene; men det besynderligste ved Lomagnup er dette, at der ere indsluttede i Sandsteenen store Kugler, 4 til 5 Fod tykke; disse ere forreblaa af Farve, og bestaae af en meget haard og glindsende Jaspis-artet Steen, som i Kuglens Middelpunkt er udhullet, og sienlig smælteet. Fiældsiden norden for Nupen, er smuk og frugtbar paa kraftigt Græs og Birkeskov, hvilket er desto meer at undre paa, siden Isen gaaer her tæt til, og de kolde Jokel-Elve, Nupsvötn, styrtes her ned af Isspræckerne, og overswomme Roden af ommældte Fiældside. Men vi have lært af andre Isbiærge, som ligge nær ved Græsmarker og Bygder, at de med deres blotte Nærværelse intet hindre Jordens Frugtbarhed; men synes tvertimod at forøge den ved deres Uddampninger. Vilde Faar gaae her ude mellem Nupen og Isen, Vinter og Sommer, og blive her overmaade feede, samt lobske og folkesky. Veien hertil er meget steil og farlig, saa at Eierne søge ikke deres Faar aarlig, men hvert-

Lomagnup og Skeideraa-Sand.

andet

andet eller tredie Aar. Lomegnuper har tilforn været eet af Østerlandets fornemste Forbiærge, endskiønt man nuomstunder har nogle Miiles Sandslette fra den ud til Havet. Indvaanerne fortælle end i Dag, at Havet haver naaet tæt ind til Roden af Biærget, og at de 2de smaa ferske Soer, som her ligge, og kaldes Lomatiorner, ere en Levning af Havvandet. Navnet af endeel smaa Hukker og forbrændte Klipper, her nær ved Veien, hvilke kaldes under eet Alfeydar-Skiær, bestyrker det samme. Vi forlode Siden og reisede over Skeidaraa-Sand, en 5 Miile lang og lige saadan Orken, som Myrdals-Sand, bestaaende af smaltede vandslidte Steene, Pimpesteene og Askegruus, som den Ild- og Vand-sprudende Jokel her oven for har frembragt. Sandstrækningen indsluttes af 2de store og farlige Floder, nemlig den nysomtalte Rupsvotn vesten til, og osten til Skeidaraa, hvoraf Veien nuomstunder kaldes Skeidaraa-Sand; hvorimod den, i de mindre Tider, blev kaldet Lomagnups-Sandr. Reisen over Østerlandets Jokel-Elve er farlig. De have aldrig nogen vis eller bestandig Grund, fordi Jøklerne idelig tilføre dem Steen og Isstykker, der forandre Grunden, saa at hvor der kan være den eene Dag et brugeligt Vadsted, der er Qvikſand og dybe Huller den anden Dag, saa man med Hast og alting kan blive der borte. Af den Aarsag maae fremmede Reisende leie 2de bevante og kyndige Mænd af Nabolavet, til at føre dem over disse slemme Floder. De have til den Ende meget vel afrettede, og til Vaden og Svømmen vandte Heste, som de riide kort fra hinanden og jævnsides, for baade at søge en Giennemfart, som er breed nok, og for at være nær ved hinanden, for at hiælpe, hvis den eene af dem falder i. De bruge 4 til 5 Alne lange Stokke eller Stænger, for at

finde

finde dem for, og prove Grunden med. Naar de saaledes ere komne over, vende de tilbage og opsøge et bedre Vadsted, hvis det første ikke er godt; imidlertiid bie de Reisende paa Aabredden, til Veien er funden, som gierne falder krøget, op og ned ad Vandet, fra en Sandbanke til en anden.

§. 780.

Skeideraa-Jøkel, en nye Art.

Vi reiste her langs med Skeideraa-Jøkel. Den er opkommen af nye, mangfes først i det 14 Hundred Aar, og staaer paa det flade Land, hvor der formodentlig haver været en skiøn Mark og Bygd i de første Tider, ligesom paa Skeideraa-Sand ud til Havet. Fall-Jøkull er denne Arts egentlige og rette Navn; thi saadan maae den være opkommen af Forstyrrelsen ved et Jøkelfald; den haver ogsaa virkelig den Egenskab, at flytte sig aarlig frem og tilbage. Man veed ikke i andre Lande af saadan en Jøkelart. Den kan neppe kaldes et Jisbiærg, saasom den ikke er over 20 til 30 Favne høi, og uden Biærgtoppe. Den er ganske sort at see til, overalt med Aabninger og store Klipper imellem, som den var et sammenkastet Hob eller Urd, det er, Dynge af Klipper. Ved første Øiekast skulde man tænke, at den var en Lava-Strækning; men den bestaaer dog for den største Deel ikkun af Isstykker, frosne til hinanden, iblandt hvilke man seer meget høie Klipper af graa, haard og tæt Kampesteen. Saavel Isen selv inden i, som dens Mellemrumme, ere opfyldte med sort Aske, Sand og Pimpesteen, og Jøkelen er ligeledes sort deraf udvendig. Dette er da den sydlige Skeideraa-Jøkel, hvilken uden al Tvil er en Affødning af den nordlige, og maaskee tillige af Klofa-Jøkel. Dens Længde fra Veien nord til bemældte Jisbiærg er 4 Miile, og Breeden henved 3 Miile. Man veed ikke Exempel paa, at denne sydlige Skeideraa-

Jokel har nogensinde sprudet Ild, men store Vandstyrtninger har man seet komme ud af dens Grundvolde, og hvad endnu meere er: man har seet den flydende og rokkende sagte frem og tilbage, da tillige Ildsunker have ladet sig tilsyne, baade i og over den. Til at udfinde Aarsag til denne Jokelens Natur, kan man have Nytte af ovenanførte Formodning (§. 772.); thi siden den staaer paa det flade Land, næsten paa samme Høide som Havet, kan den allerbest holde Samfund dermed, og beholde sine Vande i Grundvolden. Naar de nærværende store Isbierge norden og osten fos, især Side-, Klose- og Bræde-Jokler, have været i Brand, da er denne ogsaa kommen i Bevægelse. I Aaret 1725, ved Paaske-Tider, raasede den nordlige Skeideraa-Jokel gruelig med Ild- og Vandstyrtninger, Knagen og Bragen; ligemaade i Aaret 1727, ved Pintze-Dags Tider, da Bræse-Jokel sprudede tillige. Nogle troeværdige og agtsomme Mænd, som saae paa denne Opsprudning og dens Virkninger, have fortaalt os, at de Natten for Trinitatis Søndag 1727 vare paa Skeideraa-Sand, og saae med største Frygt og Forbavselse, hvorledes Fald-Jokelen gik op og ned ligesom Havets Bølger, og derhos bevægedes frem og tilbage. Paa samme Tid sprunge snart utallige Elve, store og smaa, hist og her ud af Jokelens Grundvolde, nu paa eet, nu paa et andet Sted, men bleve borte i samme Øieblik. Disse arme Tilskuere ventede ikke andet end Døden, men bleve dog i Behold paa en høi Sandbanke, saasom Jokelen holde sig dog, paa nogle Faane nær, inden sine Grændser. Denne ganske Sommer var Skeideraa-Sand ubefarelig, for de uformodentlige Elves Skyld, hvilke komme jævnlig frem, og øversvømmede den alfare Vei, naar de Reisende vare det mindst ventende. Grimsvatn kaldes nogle

færske

færske Saer, som ligge her op til Fiælds i NV. fra Skeideraa-Jøkel, og have Samfund med den, saa at naar den spruder Ild, pleie de at brænde med, og opkaste Ild og Aske, da Luen spiller frit op af Vandet, og ei aleene ikke slukkes derved, men synes end- og at brænde meget bæder end uden Vand.

§. 781.

Græfe kaldes nuomstunder en liden Bygd af 6 Gaarde, fordi den er bleven til en Ørov eller Ørken. I gamle Dage derimod var her et deiligt Landskab, inddeelt i mange Bygder og Gaarde: men det er nu blevet ganske fordærvet af de Ild- og Vand-sprudende Jisbiærge, som ligge her, oven for det flade Land. Vi naaede hid, over den farlige Jøkel-Elv Skeideraa, til en eenlig Gaard Skaptafell, som ligger under et lidet Biærg af samme Navn, hvorefter Sysselet er kaldet. Egnen er her endnu meget smukt bevoxen med Urter, Birk, Ronne- og Piile-Arter. Bag ved Skaftefiæld ligger en stor Dal kaldet Jøkel-Dal, fordi den allevegne, uden imod Sønden, er indsluttet af Jisbiærge. Dalen har tilforn været beboet overalt, og Bygden udgiort et temmelig stort Kirkesogn; Kirken stod paa Midfell. Nu er Jordsværen reven af paa det flade Land, og dette har fornemmelig den Jøkel-Elv Moraa giort, som styrtes ned fra Ørov-Jøklerne, og falder langs igiennem Dalen; den foreenes med Skeideraa, i Dalens Aabning, som ligeledes er fordærvet i Bund og Grund, ved sidstbemældte Elv. I Jøkeldal findes en varm Kilde, hvis Heede man siger har tiltaget meget i de sidste Aaringer. Ellers groe dog endnu i Fiældsiderne Græs og Urter, og disse ere saa kraftige, at Faar blive deraf overmaade feede; naar de ere slagtede, kan Kiødet færsk kaagt ikke spiises af Fremmede, for Feedmens Skyld; Heste, som

Græfenes Beskrivelse.

her gaae, blive og meget feede. Jøkel-Askens Nedsynkelse er meget mærkværdig. Ligesom man har mærket den, i Hensigt til Sand og Pimpesteen fra Hekla og andre ildsprudende Bierge, over heele Landet, saa saae vi og her paa Stedet et klart Beviis derpaa. Asken fra Myrdals-Jøkel havde i forrige Aar regnet her ned i saadan en Mængde, at Græsjorden var bleven sort overalt; men nu saae vi ikke meere til den, uden i Dveler, hvor den var faldet tykkest. Ellers maae man mærke, at Pimpesteenen fra Katlegiaa naaede ikke til Øræferne; dog kom den til den østlige Deel af Siden, og altsaa omtrent 12 Miile fra bemældte Jisbierg. Men saasom ingen saadan Opkastning var skeet i Øræfene siden 1727, lode vi, paa mange Steder, grave i Jorden. Den sidstfaldne Aske fandtes da at være sunken 1 Tomme dybt i Grønsværet; men Laget af den Aske og Pimpesteen, som faldt over den ganske Egn i Aaret 1727, da Øræve-Jøkelen sidste Gang brændte, var paa høie Steder, hvor Grunden var haard og tæt, sunket liber over en halv Fod; men paa lave og fugtige Steder dobbelt saa dybt.

§. 782.

Øræfe-Jøkel. Det Vand- og Ild-sprudende Jisbierg Øræfe-Jøkel deeles i 2 Deele, ligesom den har sprudet til, nemlig Sandfells-Jøkull, den vestlige Deel, hvorunder Kirken og Præstegaarden Sandfell nuomstunder staaer, og Knappafells-Jøkel, den østlige, hvilken kaldes saaledes af de 2de runde Jisknolde øverst paa Jøkelen, der see ud som høie runde Knappe. Øræfe-Jøkel er en af Landets høieste Jisbierge, og steilere end de andre, hængende Indbyggerne frem over Hovedet. Den er hvid og klar at see til, og ellers eet af de gamle Ild- og Vand-sprudende Fiælde, som ofte har sprudet; dog ere især dens 2de sidste Opsprudninger allermeest bekiendte,

ligesom

ligesom dog holdes for de Første og skadeligste, nemlig den sidste 1727, og den næst forrige af 1362, da den største Deel af Bygden blev aldeeles ødelagt, saa at den aldrig siden er bleven beboet. Af disse 2de Ildsprudninger har man end i Dag de skrækkeligste Levninger, og ifær af den 1727 Jøkelfaldet, som er en fæl Strækning af Jisstykker, Klipper, Skuursteen og Aske, 1 Miil bred og 2 Miile lang. Veien her over er heel besværlig, thi her mode vi aleene mange besværlige Bakker eller jævnsides liggende Ryggr, men man maae og tage sig i Agt, at ikke Hest og alt skal falde ned i de Rifter og Huuler, der ere allevegne imellem Jisstykkerne. Dette Jøkelfald ligner den lave Skeideraa-Jøkel ut see til, men er meget lavere. Laget af Asken er her allevegne i Jorden, og denne Ildsprudning med Vand og Jis er fornemmelig løben ned over den vestlige Deel af Øræferne. Den anden Omtumling 1362, har dog været langt hæftigere. Da vi reisede fra Kirkestedet Hof til Knappevalle, den anden fornemste Gaard i Øræferne, saae vi en Mængde af de den Gang opkastede Materier, og hvor vi lode grave en Alen dybt i Jorden, som her var overalt temmelig tæt, fundt vi et 1½ Fod tykt Lag af hvid Pimpesteen, deels i store Stykker, deels sønderknuset. Denne Skuursteen-Art var glindsende perlefarvet, ligesom den fra Hekla, og bestod af lange Striber, samt saae ud som gammelt forraadnet Fyrretræe. Men den betydeligste Levning er dog Jøkelfaldet østen for Knappevalle, forend man kommer til Broedemarks Sandørken. Det er en temmelig høi Biærgryg, bestaaende af samme Ævne, som nysbemældte yngste Jisskreed, undtaget, at alleting ere her større, og Jisstykkerne sammenfrosne til en bestandig Jøkel. Her sidde ogsaa store Klipper oven paa, og giøre, tilligemed de andre Ujævnheder, Jø-

kelfaldet til en toppet Biærghals. Imellem bemeldte Gaard og Halsen er en i samme Omtumling opkommen Strækning af Aske, Pimpesteene og Hraunsteene. Denne kaldes Knappefells-Sandur. Vi havde her det høie Jisbiærg næsten over Hovedet; det haver til Grundvold stelle Klipper, og vi bleve forundrede, da vi kort fra Gaardens Tun, saae hvor den hvide Jøkel gik ned igiennem en Biærgklofte, liige til Græsmarken; og altsaa med det samme endnu et Bevlis paa, at Græs og Urter kunne deilig vore nær ved dette Slags Jis. Naboerne fortaalde os, at denne Arm var heel tilvoxen i deres Minde, og havde ikke været til i deres Forældres Tiid. Det underligste er, at nagtet Stedet vender imod Sonden, og bestraales jævnlig af Solen, som, paa de mørke Klipper, og i Skiul af det overmaade høie Fiæld, frembringer her en stærk Heede paa det slade Land, samt driver Urterne til en anseelig Væxt, saa kan samme dog intet virke paa denne Jøkel-Arm, skiønt den kun er nogle Sneese Favne breed, og endda ikke tæt eller fast, men fuld af lange dybe Rifter, der gaae op og ned, hvorfor den seer ud som et stort Stykke Salpeter; maaskee man har taget Anledning heraf, til at meene, at Jøklerne i Island bestode af denne Saltart.

§. 783.

Breedemark og Jøkelsaa paa Breedemarks-Sand.

Breedemark har i forrige Tiider, ved Landets første Beboelse, og lang Tiid derefter, været et deiligt Landskab, besat med Skov, Græsmarker og mangfoldige Gaarde; men nu er her en fæl Sandørk af samme Slags som Skeideraa-Sand; den er henved 5 Miile lang, fra Øræferne til Hornefiords-Bygden; men Breeden, fra Jøkelen til Havet, er kun 1 til 2 Miile. Vi reisede over denne Egn og forbi Qvisker, en liden Bondegaard, hvor

et

et lidet Stykke Jordsmon, bevoxet med Græs, og tildeels med Birke-Krat, er endnu tilovers. Marken er ellers imod Norden, fra Oræfene til Hornefiorden, opfyldt med en Flad og lav Jøkel, som Skeideraaes (§. 780.). Man skal reise langs med dens Bredder, da der moder ingen Elv, undtagne nogle kort fra hinanden rindende Bække, kaldede Grannaqvisler, hvori de nærmeste Naboer fange Oxreter og Foreller. Men en farlig Elv, som kaldes Jøkulsaa paa Breedemarks-Sand, flyrtes ud af Jøkelen, øster ved Hornefiordens Grændser. Den er den allerkorteste Elv i Island; thi der er knapt 1 Miils Vei fra dens Udspring til Havet: derfor voxer den ikke til ved Regnvæir, men meest ved sydvestlig Blæst og Vinde med Sølskin, da baade Jisens Smeltning forøger dens Vand, og Havvinden med Brændinger hindre Strømmens Udfart, hvilken er overmaade skarp og hastig. Forend vi kunde see Elven selv, saae vi, langt borte, dens Bølger at reise sig over Bredderne, og naar ubevante Heste komme saa dybt, at Vandet naaer Bugen, spænder det over dem, saa at Mand og Tøi tilligemed Dyret bliver kuldkastet, og fort ned til Havet; derfor omkomme her ofte baade Folk og Heste, og nu nyelig vare nogle Mennesker blevne her borte; derfor regnes og denne Elv blandt de største og farligste at reise over. Det værste er, at Vadstederne ere her aldrig bestandige, saa at man maae giøre mange Vendinger i Elven. Man binder Byrderne op paa Kioftfadelen, det høieste skee kan, og passer alletilder, hvor Vandet er dybest, at styre Hesten skraas imod Strømmen. Grunden er Jøkel-Leer, Gruus og Kviksand; nu søges et Vadsted tæt ved Jøkelen, nu nær ved Havet, og her maae man oftest vende sig. Undertiden, naar Elven er uforfor, søger man sig Vei oven paa Jøkelbredden, som og-

saa

kelfaldet til en toppet Biærghals. Imellem bemeldte Gaard og Halsen er en i samme Omtumling opkommen Strækning af Aske, Pimpesteene og Hraunsteene. Denne kaldes Knappefells-Sandur. Vi havde her det høie Jisbiærg næsten over Hovedet; det haver til Grundvold stelle Klipper, og vi bleve forundrede, da vi kort fra Gaardens Tun, saae hvor den hvide Jøkel gik ned igiennem en Biærgkloste, liige til Græsmarken; og altsaa med det samme endnu et Bevlis paa, at Græs og Urter kunne deilig vore nær ved dette Slags Jis. Naboerne fortaalde os, at denne Arm var heel tilvoxen i deres Minde, og havde ikke været til i deres Forældres Tiid. Det underligste er, at uagtet Stedet vender imod Sonden, og bestraales jævnlig af Solen, som, paa de mørke Klipper, og i Skiul af det overmaade høie Fiæld, frembringer her en stærk Heede paa det flade Land, samt driver Urterne til en anseelig Væxt, saa kan samme dog intet virke paa denne Jøkel-Arm, skiønt den kun er nogle Sneese Favne breed, og endda ikke tæt eller fast, men fuld af lange dybe Rifter, der gaae op og ned, hvorfor den seer ud som et stort Stykke Salpeter; maaskee man har taget Anledning heraf, til at meene, at Jøklerne i Island bestode af denne Saltart.

§. 783.

Breedemark og Jøkelsaa paa Breedemarks-Sand.

Breedemark har i forrige Tiider, ved Landets første Beboelse, og lang Tiid derefter, været et deiligt Landskab, besat med Skov, Græsmarker og mangfoldige Gaarde; men nu er her en fæl Sandørk af samme Slags som Skeideraa-Sand; den er henved 5 Miile lang, fra Øræferne til Hornefiords-Bygden; men Breeden, fra Jøkelen til Havet, er kun 1 til 2 Miile. Vi reisede over denne Egn og forbi Qvisker, en liden Bondegaard, hvor

et

et lidet Stykke Jordsmon, bevoxet med Græs, og tildeels med Birke-Kraat, er endnu tilovers. Marken er ellers imod Norden, fra Oræfene til Hornefiorden, opfyldt med en flad og lav Jokel, som Skeideraaes (§. 780.). Man skal reise langs med dens Bredder, da der moder ingen Elv, undtagne nogle kort fra hinanden rindende Bække, kaldede Grannaqvisler, hvori de nærmeste Naboer fange Ørreter og Foreller. Men en farlig Elv, som kaldes Jokuloas paa Breedemarks-Sand, styrtes ud af Jokelen, øster ved Hornefiordens Grændser. Den er den allerkorteste Elv i Island; thi der er knapt 1 Miils Vei fra dens Udspring til Havet: derfor voxer den ikke til ved Regnvæir, men meest ved sydvestlig Blæst og Vinde med Solskin, da baade Jisens Smeltning forøger dens Vand, og Havvinden med Brændinger hindre Strømmens Udfart, hvilken er overmaade stærk og hastig. Forend vi kunde see Elven selv, saae vi, langt borte, dens Bølger at reise sig over Bredderne, og naar ubevante Heste komme saa dybt, at Vandet naaer Bugen, spænder der over dem, saa at Mand og Tøi tilligemed Dyret bliver kuldkastet, og sort ned til Havet; derfor omkomme her ofte baade Folk og Heste, og nu nyelig vare nogle Mennesker blevne her borte; derfor regnes og denne Elv blandt de største og farligste at reise over. Det værste er, at Vadstederne ere her aldrig bestandige, saa at man maae giøre mange Vendinger i Elven. Man binder Byrderne op paa Mostfadelen, det høiste skee kan, og passer alletider, hvor Vandet er dybest, at styre Hesten skraas imod Strømmen. Grunden er Jokel-Leer, Gruus og Kviksand; nu søges et Vadsted tæt ved Jokelen, nu nær ved Havet, og her maae man oftest vende sig. Undertiden, naar Elven er uforsøger man sig Vei oven paa Jokelbredden, som og-

saa

saa jævnlig forandres; dog kan man ikkun sielden fore Heste her over, men Folk kunne sædvanlig gaae der, og naar de Nærboende behøve at drive Faar eller Hornkvæg imellem Bygderne, maae de altid bruge denne Vei for at slippe Jøkelsaaen forbi.

§. 784.

Breedemarks Jøkel og forrige Bygdelav.

Endnu en nye Jøkelart er den bekiendte Breedemarks-Jøkel. Den ligner vel Skeideraa-Jøkel i Hensigt til Beliggenheden, nemlig, at den ikke seer ud som et Fiæld, men ligger paa det slade Land, imellem høie og steile, tildeels med Jis bedækkede Biærge, imod Vesten er Breedemarks-Fiæld, grændsende til Øræfernes Jisbiærg, og imod Østen Maavebygde, (hvor de store hvilde Strandmaager boe), og Hornefiordsfiældet. Men denne Jøkel tvideri forskiellig fra den anden, at den bestaaer ikke af Jøkelfald, men er tæt og fæstet tilsoxen, samt hvid og graa i Farven. Dog er det rimeligst, at dens Grundvold er bleven lagt ved Knappefiælds- og Klofa-Jøkels Omtumlinger, da Vandflodene have fort Jisklipperne her ned; men Jøkelen er siden opkommen og foroget, ved de tilsloppede Elve, som have her havt deres Løb ned til Havet i forrige Tiider, og hvis Render endnu ere tydelig at see. I forrige Tiider, indtil Aar 1000, og maaskee længe derefter, har her været en stor og smuk Bygd, og Jorden overalt bevoxen med Skov og Græs. De ældste Folk i Øræferne kunne endnu erindre, de beboede Gaarde paa den vestre Side. Det bliver kun Spørsmaal, hvad Tiid denne Ødelæggelse er skeet? Vore Aarbøger give ingen tydelig Efterretning derom. Landnama-Søga taler om Bygden og Egnen; forbemældte Jøkulsaa (§. 783.) kaldes der Breidaa, og til Beviis, at Marken dog ikke har havt Grønsvær liige ud til Havet, tiener dette, at samme Skrift nævner Breidaa-Sand, hvor en

Norsk

Norsk Mand, navnlig Thorder, leed Skibbrud, og fik ganske Breedemarken der oven for, mellem Breidaa og Qviiaa, som har havt sin Rende ved Qviiskærs-Gaard (§. 783.), til Foræring af Rollog, Rangnvald More-Jarls Søn, og Broder til Hertug Rolv, som indtog Nordmandiet. Denne Rollog var dette Landskabs første Indtager, og eiede Kysten og Landet imellem Østerhorn og Øræfe-Jøkel. Det er da riimeligst, at den første Begyndelse til denne Ødelæggelse er skeet i det 12te Hundred-Aar; men i det 14de, nemlig 1362, har den naaet sin Fuldbyrdelse; thi denne Tiid var heele Østerlandets Jøkelstrækning i Bevægelse, og frembragte overalt de bedrøveligste Virkninger, f. Ex. i Øræfe-Bygden (§. 783.). Dette samme Aar melde og Landets Aarbøger, at den ganske Strækning, fra Sidens Øster-Deel, til Almanskard eller Hornefiordens østligste Grændser, omtrent 5 Thingmænds-Reiser eller 15 Miile i Længden, blev ødelagt, endskiønt en stor Deel af Hornefiorden, nogle Gaarde i Øræfene, og endelig Siden ere igien bebygte. Breedemarks-Jøkel var, den Tiid vi reiste den forbi, 300 Fod høi. Den er heel sammenfrossen i Grunden, men oven paa brusten i lange smalle Strimler fra N. til S., hvilke danne store Pyramider, hvor de staae op over Jøkelen selv, der overalt viiser saadan en Skikkelse som Salpeter, og seer ud ligesom den nedhængende Arm ved Knappevalle. Endnu er dette besynderligt ved denne Jøkel, at, endskiønt dens Bredder ere lave vesten for Breidaa, blive de dog østen for samme 8 til 10 Favne høie, liige op og ned, hvor Jisen er meget haard og fast, uden mindste Sprækker, og neden for er Sandet jævnt, med lidet fremrindende Vand, uden noget opkastet Giærde af Gruus eller Steene, som findes paa andre Steder, ligesom og her, vesten for Elven. Men

det allerartigſte ved denne Bakke var, at vi ſaae i den runde Huller, ligeſom de der træffes i de gamle Islandſke Biærge, og udaf diſſe Aabninger ſprang færſkt Vand; de vare 1 til 2 Fod i Giennemſnidt. Det riimeligſte er, at Luften fra Havet er Aarſag hertil, da den kan biide ſaa ſtærkt, endog paa de haarde Strandklipper, at den ogſaa efterlader der adſkillige Huller med Sandſmuuler inden i (§. 465. ꝛc.). Hullerne i Jokelen ſtaae baade høit og lavt, og Vandet, ſom rinder der ud af, er ganſke klart.

§. 785.

Islandſke Jokelaxer og deres Aarſag.

Efter de hidindtil givne Beſkrivelſer, ere de Islandſke Jokeler 3 Slags. Nemlig: a) Haa-Jøklar, eller høie Jisbiærge, ſom overalt ſees paa Landet. b) Skrid-Jøklar, eller de ved Jisſkreed eller Jokelfald opkomne lave Jokelſtrækninger, paa det flade Land. Saadanne findes kun oſten paa, ſom Skeideraa-Jokel, hvoriblandt man kan regne de nysommældte Jokelfalde. c) Grunn-Jøklar, hvor Grunden fryſer til, og bliver til Jokel paa det flade Land. Breedemarks-Jokelen er den eeneſte, os bekiendt, af denne Art. Det haver ellers været, og bliver endnu Spørsmaal, hvorledes Joklerne kunne baade forvares og tilvoxe, uagtet Solens Varme, Regn og Tøe jævnlig kunne virke paa dem. Om Jisbiærgene eller de høie Jokeler giælder det ſom før er anført, at de naae høit op i Luften, hvor Kulden er ſtørre end nær ved det flade Land; at Regn forvandles paa dem til Snee og Jis, og ved det de altiid trække Regn, Skyer og Taage til dem, da holdes de vedliige og voxe, naar Solen ikke aarlig kan ſmælte ſaa meget ſom de trække til dem; endelig, at Jokel-Jiſen er haard og uſmæltelig, og dens naturlige Kulde kan utroelig ſtaae Solens Heede imod, m. v. Men den Formodning, ſom nyelig (§. 772.) blev anført, nemlig, at alle diſſe

disse Jokler maae have aabne Longange liige ned til Havet, gier dog Jokel-Jisens Bedligeholdelse allerbest begribelig, da dette Element kan best give koldt Vand og Damper i Overflodighed til at forøge Jisen, og Kulden neden under, hvor Solen ikke heller kan virke. Endelig gior det ikke lidet til Sagen, allerhelst i de lave Jokler, at alle Landes Jisbiærge uimodsigelig have til Grundvold forbrændte Klipper, Pimpesteen og deslige Ting, fra hvilke den elementariske Varme er aldeeles borte; og saadan en Grund haade trækker Vand og Damper, og forvarer Jisen allerbest. Der er heller intet troeligere, end at jo det salte Vand gaaer liige neden under Skeideraa- og Breedemarks-Jokler, fordi Grunden staaer der kun nogle Fod høiere end Havet, og kort derfra. Man seer jo Brønde og færske Soer i Island (§. 417. og 451.) og Enarr. Hist. §. 88.) staaende langt høiere over Havbredden, hvori dog daglig og ordentlig mærkes Flod og Fiære. Ja Landets Indbyggere fortælle dette, som en uryggelig Sandhed, at der ere færske Soer med Flod og Fiære, høit oppe til Fiælds. Det var værdt at anmærke i denne Henseende, (thi hidindtil har ingen, det man veed, tænkt derpaa), om ikke Katlegiaa eller andre slige Biærge vase hæftigere og sprude meere Vand, naar Havvandet stiger, end naar det falder?

§. 786.

Reisens Slutning, i-sær Hornefiordens Jokler.

Slutningen paa denne Reise eller Joklernes Beskrivelse var, at vi besaae det østligste af disse farlige Jisbiærge, nemlig Hornefiords-Jokel. Fell kaldes et særskilt Biærg østen til ved Breedemarks-Jokel; det er skaaret tværs igiennem ned til Roden, saa at man seer Kloften fra Veien, og det forreste Stykke, som kaldes Hella, seer ud som en Huusgavl. En stor Gaard, beboet af

mange Familier, er tæt ved Hælden, og Folkene leve idelig i Frygt for, at Hælden, efter en gammel ugrundet Spaadom, skal falde ned paa dem; men siden dette Stykke har staaet saa lang en Tiid, uagtet de mange Jordskiælve, som her ere indfaldne, kan det ligge saavel staae herefter, som hidindtil. **Kalkafells-Jøkull** begynder her bag ved Fiældet, som en Fortsættelse af Breedemarks-Jøkel. Fiældene ovenfor Bygden ere lave, og Jøkelen ligeledes eet af de laveste Jisbiærge. **Breedebolstad-Fiæld** er farligt for Reisende, fordi store Steene falde her jævnlig ned paa Veien. Da vi vare dette Sted forbi, mødte os en Sandstrækning 1 Miil lang, hvilken de fra Jøkelen nedstrømmende Elve have foraarsaget. Kort fra Præstegaarden Kalvesiæld naaer en Arm af Jisen ned paa Marken; Biærgene, som Jøkelen ligger paa, bestaae af mange Klippelage, giærne liige tykke; man kan tælle 10 til 16 ned til Roden, som udgior den tredie Deel af Høiden, og er fiult med Jord. Ved Hammersfiord i Muule-Syssel tæller man 40 til 50 saadanne Klippelage. Men dette Slags Biærge ere rare i Skaftefiælds-Syssel. Et Stykke kaldes **Hestgiærdis-Fiæld**, hvilket bør, efter **Landnama-Saga**, heede **Breggegerdis-Fiall**, og har dybe runde Huuler, og Sandsteen imellem Lagene. Vi hørde her oppe nogle Knald som Flinteskud, en Virkning af Luften i bemældte Huuler, som skal ellers her være almindeligt. **Heinabergs-Jøkull** har ødelagt Midparten af Hornefiord, som den ligger ovenfor, og rækker med en Arm liige ned til Marken, ved den Gaard Heinaberg, som dog endnu er bebøet; 4 store Elve styrtes herfra ned over Landet, nemlig **Kolgrima**, **Heinebergsvøtn**, **Holmsaa** og **Hornafiardarfliot**. De 3 første have ganske borttaget Jordsmøren, og ere, formedelst Grundens Usikkerhed og Qvikfand,

vanskelige

vanskelige at reise over. Tvende smaa Bygder, nær ved Havet, nemlig Myrar og Oesin, stode dog endnu. Dette Isbierg har reist tilforn og skikket store Vandstyrtninger ned til Bygden. For Exempel Aar 1362, endskiønt Jøkelen ikke nævnes. Det samme kan og siuttes om Kalfafells-Jøkel og Lons-Jøkel, det østligste store Stykke, som ogsaa kan kaldes en Part af Hornefiords-Jøkelen, skiønt den stoder til Klofe-Jøkel; den staaer oven for Lons Præstegield. Hornefiords-Floden er en halv Fierdingvei (ikke en halv Miil, som siges i den Dansk. Overs. af Hübners Geogr. 1743) breed, hvor man reiser over den, neder ved Stranden; men den har derhos en god Bund, liden Strøm og maadelig dybt Vand. Jøkelsaa i Lon kaldes en stor og skadelig Elv, der kommer ned fra Lons-Jøkel, og er af selvsamme Art, som de andre ovennævnte skadelige Jøkel-Elver i Skaftefiælds-Syssel. Den deles i mange Arme og er farlig at reise over; undertiden fører den Jøkelfald eller Isstykker med, og forandrer daglig sine Vandrender. Denne af Græs og Birkeskov rummelig smukke Egn er derfor meget ødelagt paa begge Sider af Elven.

Floder, ferske Søer, Hverer &c.

§. 787.

Af fiskerlige Søer findes endeel i Østfiordene, baade i Bygden og til Fiælds; dog de fleeste kun smaa. Disse ere de fornemste: Smørvatn paa en Hede af dette Navn, ved Vapnefiord. Her ere ogsaa mange ferske Søer oppe paa Fiældene, hvor Indbyggerne have søgt hen for at fiske, ligesom de endnu søge derhen for Svanefangstens Skyld; man jager dem med Hunde, i den Tid de fælde Fiedre. Paa Jøkelsdals-Hede ere 3de Søer, og mange i Tull-

Fiskerlige Søer.

ga, der give Foreller og Ørreder. Den beste Fangst giver Aurridavatn, baade i disse Tiider og tilforn. Den vestlige Deel haver kun faa saadanne Søer. Bag ved Myrdals-Jøkelen ere Fiskevautn, nogle meget fiskeriige Søer, meest bekiendte, saasom Indvaanerne fra Skaptefiælds-Syssels Vesterpart og Rangaavalle, have søgt derhen og ligget der i Fiskerhytter, som man endnu seer Mærke til. Fra Skaptaa-Tunger ere 10 Mille derhen, og Indbyggerne sige, at de ikke kunne opholde sig der, fordi Hestene faae der ikke Græs nok; men denne Undskyldning haver ikke Sted, naar nogle i Sælskab vilde blive der for en vis Tiid, og lade imidlertiid drive Hestene hiem igien til Bygden.

§. 788.

De fornemste Floder.

Floderne ere fast allesammen nævnte i Forveien, hvorfor vi her ikkun ville mælde om nogle ifær. Overhoved ere de fleeste, baade store og smaa, i Østfiordene, fiskeriige; men kun faa i Skaftefiælds-Syssel. Jøkelsaa i Lonet, Breidaa og Granneqvisler give dog temmelig Ørredefangst, og den første endog Lax, hvilken er rar paa denne Kyst. Om Flynderfangsten i Hornefiords-Fliot skal siden blive mældt. Men det ere fornemmelig 3 Floder, som paa dette Sted skal alles om. Nemlig a) Jøkelsaa i Mule-Syssel, som er deri bekiendt fremfor andre Aaer i Landet, at der, over dens steile Bredder, er lagt en Broe af Tømmer, 25 Alne imellem Klipperne og 10 Favne høit over Vandet. Aar 1625 løb Elven 20 Alne høit over sine Bredder, og skyllede den gamle Broe bort. Den Tiid var der Bevægelser i Klofa-Jøkel og fleere Østerlandets Jisbiærge; dog rasede Myrdals-Jøkkelen fornemmelig samme Aar. Den nye Broe har været godt bygget af 28 Alne lange Biælker, beklædte med Bredder og Plankeværk paa Siderne. Her er en Alfar-Vei

med

med Heste og Fleskegods, som Folkene bære over Broen, men ikke de Hestene. De Kreature, som ere uvante til denne Vei, blive bange og ubske af Vandets stærke Brusen neden under, de springe ned i Elven, og de fleeste Gange blive de borte. Den nærværende Broe, som blev bygget 1698, er meget forfalden, og Anstalterne til dens Bygning alt for slette: de som boe her nærmest, og behove ofteſt at fare over Broen, maa skyde sammen, og andre Reisende betale slet intet dertil, da det dog var det retteste, at enhver skulde, ligesom for Færger, betale her noget vist, hvilket skulde samles til en liden Capital. Der have tilforn været Broer over fleere Elve i Landet, men de ere forfaldne for nogle 100de Aar siden, ventelig fordi denne Anstalt fattedes. I den øvre Jokelsdal kommer man over denne Elv paa en anden Maade. Der slaaes stærke Tove, 4 paa hvert Sted, hvor Breddernes Klipper ere lige høie, og paa disse Tove er en firkantet aaben Kurv, som kan trækkes frem og tilbage af dem der sidde i Kurven, hvilken er saa stor, at en Karl med sit Reedskab, eller og 2de Bylter, som ere en fuldkommen Byrde for en Hest, kunne rummes deri; men Hestene lader man svomme over Elven. Saadanne Færgesteder (som her ere 2 og undertiden 3, og bekostes af Naboerne) kaldes Drættir, og at fara at Klaufe. Det er dog artigt, at Folk i America have hittet paa, og bruge samme Maade, til at gaae over de store Elve, som *P. Gumilla* (Histoire de l'Orenoque T. 2. p. m. 327.) beretter; men Folk i Island blive ikke nær saa bange ved at tage over Jokelsaaen, endskiønt deres Anstalter ere langt slettere, end hines i America.

b) Lagarfliot er ogsaa nævnt i Forveien. Om denne Flod have forunderlige Historier, baade i ældere og nyere Tider, hvilke vi i lang Tiid have taget i Tvil og anseet dem, deels for Fabler og deels for

for Indbildninger. De bestaae deri, at her skulde tidt og ofte være blevne seete adskillige uhyrlige Skikkelser, hvoraf de fleeste skulde ligne en overmaade stor Slange. Man har giort sig Umage for, at lede efter dette Slags Beretninger i de Islandske Aarboger, og udsøge de mærkværdigste. Hvad Lagarfliot angaaer (thi der ere fleere Steder i Landet, hvor eet og andet deslige mældes at være seet), da haver man de fleeste Exempler derpaa siden 1600, og disse ere de fornemste: Aar 1607 (sige Annalisterne) saaes Slangen i Lagarfliot, med 3 Bugter, saa høie, at hvis det havde været paa Landet, kunde en Karl have gaaet derunder med en (oprakt) Landse. 1612 mældes kun at Slangen blev seet. Ligeledes i Aaret 1618. Aar 1641 anføres det endnu med de samme Ord, og at dette skeede i Efterhøsten. 1672 har man heller ikke anden Efterretning, end at Ormen (Slangen) blev seet. Men i vore Tider, nemlig 1749 og næstfølgende Aar er det gaaet langt videre med disse Syner; da der forsikkres, at Naboerne og Reisende, ei aleene Bønder, men og nogle Præste og andre lærde Folk, have seet, deels aleene, deels nogle i Sælskab, adskillige uhyrlige Ting, hvilke de dog ikke have kundet noie beskrive, og Aarsagen dertil angives af nogle at have været denne, at de have seet disse Ting langt borte. Dog har ingen af disse Skikkelser dengang lignet en Slange, men andre Ting; f. Ex. en stor Sælhund, af Farve som en Rokke, naar den trækkes op af Vandet, nemlig blank-hvidagtig; dette Legeme skiød sig strax ned i Floden igien, og foraarsagede store Bølger. Et Vidunder, med en høi og spids Pukkel i Midten, 30 til 40 Favne langt. Endnu et andet, mange 100de Favne langt, som, med 3de overmaade høie Spidser, skiød sig op af Floden, saa at man kunde see Vandet derimellem. Desuden har man seet nogle saadanne

samme Røg- og Vand-Sprudninger, som naar Hvalfiske trække deres Aande, dog meget større, og endelig en høi Pyramide, som først har staaet stille, og derpaa faret til Landet. Det sidste Aar, 1750, saae man allermeest og oftest til nogle af disse Ting, som: et Skrog, uden nogen vis Skikkelse; et andet, stort som en Seng, hvilket gik op ad Floden med en hastig Fart. Man saae dette Aar saadanne Skikkelser, ei alene i Lagarfliot, men og i de Elve oven for, som samles med denne Flod. Saaledes har man seet, 5 eller 6 Gange, nogle, som en stor Hest, med høi Man paa Halsen, og ligesom Hænder paa Ryggen, overalt sort af Farve; nok et Uhyre med svende Tryner, imellem hvilke Vandet kunde sees; og endnu svende Uhyrer, saa store som de største Huuse, der komme paa 2 Steder op af Floden, og krybe op paa Landet eller Aabredden, hvor de blive nogen Tid. Disse ere de fornemste Skikkelser, som troeværdige Mænd have seet i Lagarfliot, men vi gaae mangfoldige andre Beretninger med Villie forbi. Nu bliver da det vigtigste Spørsmaal: hvad man bør tænke om Lagarfliotets Uhyrer? At giøre dem til slet intet, gaaer ikke vel an: man kan hverken sige, at saa mange troeværdige Mænd have digtet alt dette; ikke heller, at det er blotte Indbildninger; især da mange paa eengang have seet sligt, uden at være forud betænkte derpaa. Man kan endnu mindre give det ud for onde Aanders Virkning, da disse Ting ere altid blevne seete om heilys Dag, og uden nogen Fortred eller skadelige Følger. Hvad bliver da tilbage? Den Meening, som er meest antagen, og som alle de troe, der vide, at de have i Sandhed seet de eller de Uhyrer i Lagarfliot, er denne, at disse ere virkelige levende Skabninger, som opholde dem sammesteds, men at deres Natur er endnu ubekiendt. Indvaanerne tænke disuden om

diſſe Udyr, at de, naar de lade ſig ſee, betyde viſſe mærkværdige, ſom oftest ſorgelige Tildragelſer, meſt i Naturen. Naar vi holde dette imod hvad der ſkrives om uhyrlige Skabninger, ſom ſkulle være ſeete i Havet, f. Ex. den ſtore Slange i de Norſke Farvande, med meere, ſom er indført i Pontoppidans Norſke Naturl. Hiſt. (T. II. Cap. 8.); da kommer dette meget overeens dermed, og det eene ſynes at bekræfte det andet. Dog møder een Vanſkelighed, ſom gior det umueligt, at de opregnede Skabninger, ſaafremt de vare virkelige Dyr, og ſaa ſtore, ſom ſor er ſagt, ſkulde kunne leve eller opholde dem i Lagarfliot. I Havet er Rum nok: der kan man gierne give Indbildningen Tøilen, og begribe, at den kunne boe Dyr af mange 100de Favnes Længde, Breedde og Tykkelſe; men Lagarfliot kan ikke bekvemmelig huuſe et ſaadant Dyr paa 100 Alne, eller halvt ſaa ſtort. Vel er denne Flod viſt nok den ſtørſte i Landet, i Henſigt til Dybheden paa 1 eller 2 Steder, hvor Fiſkerne have fundet over 50 Favne, og Breedden paa eet Sted er 960 Favne. Men derimod er den paa de fleeſte Steder kun nogle Favne dyb, og 60 til 100 Favne breed; ja den er ſomme Steder ikke over 2 til 3 Alne, ſaa at man kan ride derover, uden at lade Heſten ſvomme. Hvorledes kunne da ſaadanne uhyrlige Skabninger gaae her feit frem og tilbage, ja endogſaa op til de ſmaa Elve? hvorledes kunne de dølges i Floden heele Sneeſe Aar og meer, at ingen kan ſee dem? hvorfor have Fiſkerne, ſom jævnlig ſidde paa Floden i deres Baade for at fiſke, deels med Snore, deels med Lodliner, aldrig fornummet diſſe Dyr, eller ſaaet Skade af deres Bevægelſer? og endelig, hvorfor have Indvaanerne aldrig truffet dem døde, opkaſtede paa Badſtederne; thi Floden har ikke overalt Vand nok, til at føre ſaa ſtore Legemer ned til Havet, uden at de

maatte

maatte ſtandſe iblandt, og ſtaae paa Grund, paa en Banke eller Ore? Vor Mening bliver altſaa denne: at det har ſamme Beſkaffenhed med Lagarfliot og endeel andre ſtore Elve og ferſke Soer i Island, hvor forbemeldte uhyrlige Skabninger ſiges at være ſeete, ſom det har med nogle mærkværdige Soer i andre Lande, hvor ſaadanne eller andre Skabninger og underlige Skikkelſer, ſom Ex. af Huuſe, Dyr, Mennekker o. v. viiſer ſig paa Vandets Overflade, nemlig at alle diſſe Steder have nogle beſynderlige Luftninger i deres Vand og Grund, ſom efter Luftens Beſkaffenhed, ligeſom den beſtiges og er tyk og tung, let og tynd eller ſtille til, ſaa viiſe ſig paa adſkillige Maader, da diſſe Dampe kunne blive til tykke Skyer, og ved Luftens Hielp holdes ſammen i nogen Tid, men derpaa adſpredes og forſvinde igien. Ingen bliver forundret ved denne Sætning; de troeværdige Mænds Fortællinger forſtaaes ikke, ſom opdigtede; man giver ingen Vold paa Naturen, og alle ſlige underlige Ting blive let begribelige. c) Stank-Elven kaldes nu almindeligſt Jøkelsaa paa Solheimeſand, og er under det ſamme Navn nogle Gange nævnt i det foregaaende, ſom Grændſeſkiæl imellem Oſter- og Sønder-Landet. I Landets første Bebyggelſes Tid, og en ruim Tid efter, kaldtes den Fnaſkiæxa, d. e. den ſtinkende Aae eller Bæk. Den ſpringer ud af Solheimer-Jøkel, og er farlig at reiſe over, baade formedelſt Strømdens Uſikkerhed, men meeſt Vandets ſtærke og luftige Gaer, hvorfor Mennesker ofte blive borte i den. Den beſynderligſte ved denne Elv, fremfor andre Vande paa Island, er den ubehagelige Stank, ſom den giver fra ſig, der endog fornemmes en lang Vei borte i. Den ligner meeſt Lugten af Hvæver eller Svovelminer, ſaa at det er vitterligt, at der er en Mængde af Svovel-Aarer i Jøkelens Grundvolde, hvor Elven væl-

der op. Vandet er jævnlig tykt og grauset, og saa meget er vist, at dette Jisbiærg, hvis eene Arm naaer her ned paa det flade Land, har sprudet Ild i forrige Tiider.

§. 789.

Hverer og varme Kilder.

Af Hverer og varme Kilder tresses paa Østerlandet kun nogle faa og smaa, dog de fleeste i Mule-Syssel, og især i den ostligste Part, et Bad i Selardal, med liden Varme; i Laugarvalledal to, som dog kun sielden besøges, fordi de ligge langt borte; Vandet er her dog saa heedt, at man knapt kan holde Haanden deri. Rafnkelsdal har vel det fornemste Bad, kaldet Laugarhuus, fordi der har været Bygning over i gamle Dage, og der ud fra rinde varme Bække; men nuomstunder bruges ikke dette Bad, fordi Bygden her er odelagt. I Fliotsdal findes saadanne varme Vande paa to Steder. I Skaftefiælds-Syssel viide vi ingensteds Hverer eller heede Kilder nuomstunder, uden i Jokeldal og paa Torfe-Jokel, hvilke sidste ligesaavel kunne regnes til Rangaavalle-Syssel (§. 774).

§. 790.

Drikkevand og mineralske Kilder.

Drikkevand er paa Østerlandet godt; især findes i Mule-Syssel alle de Sorter, som ere opregnede i det andet Stykke (§. 185). I Skaftefells-Syssel er Jokkelvand det almindeligste, og overalt føre alle de fornemste Østerlandets Elve denne Vandart. Naar nogle af Jisbiærgene rase, fordærves alle Kilder og Bronde; da Indvaanerne baade maa sie deres Drikkevand, og lade det en rum Tiid staae inde i Huusene, for at det tykke og usunde skal kunne synke til Bunden, og dog kan denne Varsomhed ikke altiid hielpe. Mineralske Kilder have vi ikke kundet opdage, uden paa 2 Steder, nemlig een paa Øen Skruden i Mule-Syssel, som skal smage

lidet

lidet syrligt, og derhos kiølende, og en anden i Hornefiord, kort fra Biarnenæs Præstegaard, hvilket Vand vi selv saae og prøvede. Kilden kaldes her Ølkelida; Grunden er rødt Okker-Leer; Vandets Smag er syrlig, dog ikke saa stærk og liflig, som Vikildernes i Sneefiælds-Syssel (§. 454. til 464.): det forandres hverken ved Skeedvand eller Violsyrup, men ved Solutionem Gallarum, naar den gydes deri, bliver det rødagtigt.

Luften og Vœirliget.

§. 791.

I Almindelighed er stor Forskiæl paa Vœirliget i Mule- og Skaftefiælds-Sysseler. Paa dette sidste virke Isbiœrgene meget, da de jœvnlig trœkke til sig Taage og Skyer (§. 435.); dog er man her ofte frie for Regn, naar det sneer til Fiælds. Landvindene falde her tidt kolde, fordi de komme baade Norden fra, og tillige fra Isbiœrgene, hvorfore de ogsaa, tvœrtimod den almindelige Regel, ere ofte fugtige. De sydlige Vinde fra Havet ere her meget varme og milde; thi Isklerne trœkke den salte Fugtighed mestendeels bort, og kyde derimod Solens Straaler tilbage, hvor de ikke falde forte eller tidne, saa at Bygden beholder det beste af Vœiret. Med klare og kolde nordlige Vinde, om Sommeren, er her dog baade smukt og godt Vœir, allerhelst i Myrdal og Ørœfene, hvor Gaardene staae i Lœ under de høie Biœrge. I Mule-Syssel er Vœirliget anderledes; Luften er der friere, og Bygden ikke indsluttet. Om Vinteren falde der de beste Toevinde af V. og SV., og ellers er Vœiret af denne Kant tienligst for Kreaturene, derimod ere de østlige Vinde baade kolde og haarde. Taage om Sommeren hindrer der ofte baade Hoe- og Fisk-Virkningen. I Almindelighed.

§. 792.

Heede og Kulde, Hav-Jis og Luft-hændelser.

Heeden og Kulden er efter det forommældte forskiællig. Thermometriske Observationer har ingen, det vi vide, taget sig for at giøre paa Østerlandet, hvilket dog var Umagen værdt, især i Øræferne, og de Steder, som ligge tæt ved Jisbiærgene; det vilde synes underligt, om her ikke skulde falde stærkere Kulde, end paa andre Steder. Hav-Jisen gior her, ligesom paa Nordlandet (§. 710.), den allerstørste Forandring i Veiret, da den giærne besøger Østerlandet, og især Østfiordene, imellem Langenæs og Østerhorn, med det samme den kommer paa Nordkanten. Vi vare øienvidner til den Elendighed, som den førde med sig paa disse Kyster, Aar 1756, og det samme havde den giort de næstforegaaende Aaringer. Ellers har denne Jis i forrige Tider ogsaa besøgt Øster-Kysterne, og foraarsaget der Hunger og Dyrtiid; Aarbogerne melde det især, baade om Øster- og Nordlandet, 1320; dog kom den meeste Dyrtiid og Hunger Aaret næstefter, og den udbreedede sig over det heele Land. Lufthændelser, Jordskiælve og deslige, ere saa almindelige paa Østerlandet, at Indvaanerne ikkun lidet rores derved, eller fortælle det, som noget Nyt. Aarsagen er den Mængde Jis og Jisbiærge, som frembringe mangeslags Lufthændelser. Noget deraf er anført i disse Steders Beskrivelse. Dog ere Tordenslage rare i Mule-Syssel, saa at det anføres som sælsomt, at Torden, i Aaret 1690, ødelagde en Gaard i Østfiordene, kvæstede en Kone, og slog en Koe ihiel.

Jord- og Steenarter.

§. 793.

Vækstejord, Jærnokker og Kreearter.

Vækstejorden for sig selv betragtet, er af samme Slags paa Østerlandet, som nord og vester paa, undtaget, at den er her alle-

vegne

vegne stærkt bemænget med stødt Pimpesteen og sort Aske. Den sorte Farvejord, og Randa eller Jærnokker (§. 230.), findes her ogsaa. Leerarterne ere her kun faa, og saavidt os er vitterligt, ikkun paa faa Steder. a) Hvidkriide kaldes en hviid hærdet Leerart, der falder i Alptevigs-Tind i Borgarfiorden. Den er af samme Slags, som den i Budafiæld ved Vester-Jokelen (§. 473.). Almuen holder den for kostbar; thi inden i den er en Mængde Metal-liignende cubiske eller sexkantede Stykker, som de give ud, nu for Solv, nu for Tin; thi Farven er som messingblandet Solv; men dette er en Marcasit, som ligeledes findes i Budefiældets Prove. b) Paa Beresiordsskard, imellem Breeddal og Diupevaagshavn, falder kort fra Veien en temmelig feed og fast bleeghvid Jordart. c) En grøn hærdet Leerart funde vi paa Skeideraasand, nyelig udkastet fra Jokelbredderne; her skal tidt findes saadanne Stykker, og overalt komme alle Slags vandslidte Steenarter tilsyne fra Jokelens Grundvolde. Denne grønne Steen eller Leer findes meest i Form af Skiffer, og bruges iblandt af Naboerne til at anstryge Tømmer. En endnu bædre Prove af Malachit, til samme Brug, findes i Skaptefells-Syssel. d) *Lithomarga*, et Slags graa Steenmarv, falder i temmelig Mængde baade i Bredderne af Bratthals-Qvisl, og i Bækken, som falder i samme Elv, kort fra Torfe-Jokel.

§. 794.

Grovere Steenarter.

Af de grove Steenarter findes fornemmelig: a) Fiældklipper, af det sædvanligste Slags; nemlig Graaberg, Stotteberg, Kiæmpemuure (§. 567.) og Blaagryte (§. 477.). Dog ere disse Sorter meget rare at finde i rette Lag i Skaftefells-Syssel, hvor Landet er saa forskrækkelig omtumlet, og Klipperne paa nye forandrede.

b) Sand-

b) Sandſteen, bemænget med Leer, treffes her paa nogle Steder, og det almindelige Moberg paa mange; iſær have Lomegnupen ſtørſt Mængde deraf. I Myrdalen bruges denne Sort til Bygninger, og man ſeer huggne Steene deraf i Huuſene paa Solheim. c) Guul og rød Sandſteen findes ved Hammersfiord, kort fra Bereſiords Havn, nedfalden fra Biærget, ſom haver hoit oppe et tykt Lag deraf; men det ſynes meget beſværligt at komme dertil; ellers er dette Steenbrud meget godt til Bygninger, og iſær den røde Forandring. d) Rødeberg, en ſtor Klippe eller Part af Biærget paa Havbredden, kort fra Rodefiords Havn, beſtaaer af en meget god Art og tienlig til Bygninger, mørkerød af Farve: den er haard, lader ſig godt arbeide, og giver ikke Holebyrdens Biærgart (§. 714. g) noget efter. Indbyggerne fortaalde den eene af os, ſom beſaae Stedet, at de Hollandſke Fiſkere pleiede at baglåſte deres Fartøier med Steene fra Rodeberget.

§. 795.

Fiinere Steenarter.

Af fiinere Steenarter findes mange Arter og Forandringer paa Østerlandet, ja ſaavidt os er bekiendt, fleere end i de andre Fierdunger, og det fordi Isbiærgene, ſom ere tilvoxne paa det flade Land, og iſær Fald-Joklerne, bringe aarlig alleſlags Gruus og Steene frem med Vandet; men derfor er og intet Forraad af dette Slags Steene. De ere alle vandſlidte, og beſtaae fornemmelig i Kriſtaller, Qvartzer, Zeoliter, og iblandt Blodſteene. Dette er egentlig at forſtaae om Skafteſiæ:ds-Syſſel. Østfiordene have ogſaa nogle Biærge, hvorfra der kunne haves ſmukke Prover af Jaſpis, Chalcedonier, Onyxſteene, Porphyriter, og andre Qvartz- og Agat-Arter. Vi ville nævne nogle iſær. a) Grøn Jaſpis er i Alptevigs-Tind, et Bierg, ſom efter Indvaanernes Meening giver

mange

mange Natur- eller Ædel-Steene; og i Sandhed, i Henſigt til de Sorter og Forandringer, ſom her falde, have de ſtørre Ret at roſe den derfor, end andre have, i at roſe Tindeſtol (§. 701.). Man finder ſtøre Stykker, ſom lade ſig ſmukt ſlibe, men ere temmelig haarde og ſeie. Her i Nærværelſen falder og den Forandring Jaſponyx chalcedonio mixtus, ſom er en grøn Jaſpis, med mælk- og valde-farvede unkle Strimler og Figurer. Om den ſorte Jaſpis-Art paa Siden er for mældet; men den bliver neppe nyttig til Arbeide. b) Baggalutar kaldes en beſynderlig Art af Oolither, ſom ogſaa falde i bemældte Bierg, i haarde Klipper; men denne Steenart er endnu haardere, ſamt flintagtig, og viiſer allehaande Skikkelſer; dog falder den ſædvanligſt i Kugler, eller i runde, nu ſorte-blaaagtige, nu rødagtige Bolde og Druſer. De ere en Art af Ætitis, udvendig enten enkelte og glatte, eller beſatte med ſmaa Gevæxter, af ſammeſlags Evne, ſom ere indvendig huule, dog gierne næſten opfyldte med en anden Steen af ſamme Slags, hvilken dog aldrig ſidder løs, men hæftet til den yderſte Skorpe, med ſlvorne ſmaa Qvarzkryſtaller, ſom da danne en tynd Mellemhinde, der ſkyder ſig ud i Straaler etſteds fra Hæmiſphærio eller Steenens halve Runding; denne Mellemhinde falder iblandt hvid, men oftest graa og rødagtig. Diſſe Bøller ere af adſkillig Storrelſe: nu 1 Tomme i Tykkelſen, eller meere, nu ikke ſtørre end Peberkorn. Af de middelmaadige, ſom Kirſebær, treffes nogle hvide mælkfarvede Boller; men diſſe ere rare, og det er kun den yderſte Skorpe, ſom har denne Farve, og ſeer glindſende ud ſom ſleben Marmor. De ſtøre falde gierne to og to ſammen, da de egentlig kaldes Baggalutar, eller med et ældere Navn, Hredialſteinar, hvilket Navn vil ſige det ſamme ſom Enorchis. Der falde ogſaa

mange Boller i en Klynge (Ætitæ multiplices). I Henſigt til denne Steenarts Grundævne, er den midt imellem Qvarz og Flint, men derhos tung og noget ſtærnagtig. At den haver engang været flydende, er ikke at tvile paa; og at den almindelige Jordbrænd har iſær virket her, viiſer baade den Matrix eller Klippelaget, ſom diſſe Boller ſidde i, og Knorterne uden paa; men iſær de Baand, ſom de dobbelte Boller have, hvor de ſtode eller hænge ſammen. c) En nye Steenart, ſom vi have kaldet *Qvarzum coloratum*, opdagede vi paa Skafteſiæld, bag ved i Bierget, efter Bonden paa ſamme Sted, hans Anviisning, og have ingen andenſteds fundet dens Lige. Ved et Fiældſkred, dog ikke i de faſte Klipper, var et lidet afbrudt Lag af en glindſende fiin glaſſuragtig og ugiennemſigtig Steenart, rød inden i, og hvid udvendig, med ſaa blød en Skorpe yderſt, at man kunde ſkrabe den med Næglen. Denne Steenart, hvor fiin, tæt, og udarbeidet den er, falder dog brækkelig, og dens Matrix, ſom Steenen ſidder i, er et hvidt og fiint Leer, ſom Porcellain-Mergel, hvilken, jo meere den nærmes til Steenen, des tørre bliver den, og dannes til ſmaa kantede, lidet glindſende hvide Stykker, lignende meeſt Steenen ſelv, men dog endnu blødere og brækkeligere. Steenen, ſlagen imod Staal, giver ikke Ild. Det forſte den kom i Ilden, gav den Knald og ſprang i Stykker; men derpaa holdt den ſig temmelig ſtræng, og endelig gik den i Glas. Materien ſynes at være af Oprindelſen halv-vitrificeret. d) Stiærne-ſteen eller Zeolith er for anført (§. 568. m). Af den falde her 3de ſmukke Forandringer. 1) En ganſke hvid og ikke ſynderlig haard, med lange og tydelige Straaler, treffes paa Skeideraaſand, og er bragt for Lyſet af den bevægelige Jøkel ſammeſteds. Stykkerne deraf ere ſaa ſtore, at en Stiærne kan være 2 til 3 Tommer tyk. 2) En

nyſød

nyefød eller tilvoxende Stiærnesteen, Zeolites Plumosus, falder i Mule-Syssel, og treffes ogsaa vester paa Landet. Man seer den gierne i 2de til een Side sammenhængende tynde Lag, som aabnes paa den anden Side, og der sees tydelig, hvorledes de unge bare Straaler skydes ud, tynde som fine Menneskehaar, og deres Mellemrum staae aabne. Disse Straaler falde paa Østerlandet korte; men vester paa har man truffet dem baade lange og grove, dog med aabne Mellemrum. Viidere treffes paa Nord- og Øster-Landet den unge Zeolit i dens Matrice, som synes at være en tør Morgel-Art, der er lidet skarp at føle paa, og har ligeartede Deele; den er gierne hvid, dog øster paa ogsaa guulagtig. Man seer i denne Materie kun en Tegning af de omtalte Straaler, som let kan forstyrres, ved det Materien er ei endnu bleven haard. 3) Den tredie Forandring er en haard Zeolit, hvis Stiærner inden i ere meget faste, og Straalerne sammengroede i eet. Farven er hvidblaalig, Materien glindende, og saa haard, at naar den slaaes imod Staal, komme der nogle Gnister ud. Dens Stiærner ere smaa. Steenen kan skives, og viiser ret artige Skygger og Lysbrækninger. e) Islandsk Kristal eller Dobbelsteen er den bekiendte Art, som er omtalt i Vesterlandets Beskrivelse (§. 568. n). Af den falder saa stort et Lag og fuldkommen Generation i en Biærgklofte ved Rødefiord i Mule-Syssel, kort fra Helgestad, at det haver ikke sin Lige paa heele Landet: det er voxet imellem Biærgets faste Klipper, hvor man kan faae Stykker der ere 1 Fod paa hver Kant, og bestaae af utallige mindre og mindre Rhomboider. Denne Steenart falder her ogsaa særdeles reen, klar og giennemsigtig. f) Natturusteinar eller saa kaldte Ædelsteene. Af disse og fleere Arter findes paa Østerlanden. Man haver og der samme Begreb derom, som for er berettet (§. 569.).

Steenarter, frembragte ved Jordbrand.

§. 796.

Tophi. Iblandt disse Steenarter anfore vi Tophsteenene, endskiønt de nærmerst ere frembragte og sammensatte af Vand, fordi Ilden tillige er deres Aarsag, ligesom Jordbrandens Hede ligger paa de Steder, hvor kogende Springvande findes. Vi have allerede (§. 219. 225. 571. og 718.) talt meget om Tophis, hvilke i Island falde meget forskiellige, deels i høie, store og grove Steene, Brude og Hælder; deels i fine, med fremmede Materier iblandede og til Steen forvandlede smaa og store Stykker, som ere vist nok yngre end de andre, og frembragte af de kogende Springvande og varme Bade: de betegnes af os med de Navne Accreta og Concreta Thermarum, Petrefacta Tophacea o. s. Disse sidste have vi hverken seet eller faaet Efterretning om paa Østerlandet, undtagne de nye, hvide, tynde, gipslignende Accreta Thermarum (§. 10. 170. o. s.), hvilke nogle af Mule-Syssels varme Vande frembringe; samt den Hælde, som vi saae paa Skaal (§. 777.). Men af de første Slags og ældere Thophis sees hist og her kiendelige Prøver, fornemmelig af dem, som ligne Kalksteene, men hverken angribes af Skeedvand, eller blive til Kalk eller Gips i Ilden (§. 718. d). Disse og de andre ligge overalt i de høie Bierge (§. 4.), hvoriblandt de fornemste paa Østerlandet ere Almannaskard og nogle af Lamets Bierge i Skaftefields-Syssel, samt Flagetindur og en stor Deel af det tilgrændsende Fiæld i Breeddal i Mule-Syssel. Disse Bierge indeholde desuden andre Sorter, baade vitrificerede Klumper og hærdede Leerarter, som det Slags Bierge pleie at frembringe.

§. 797.

§. 797.

Da den Meening kom op, og blev bekiendt i Island, at samme Land var overalt dannet og igien omdannet ved underjordisk Ild, fik den endeel Modstandere ihlandt Landets Indvaanere: deres Hoved-Indvending var, at Hraunene, eller de egentlige Lavastrækninger, som de fornemste og visseste, ja de eneste Beviser paa Jordbrand, fandtes kun hist og her, og at der vare mange Bygder, ja heele Landskaber, som havde ingen Hraune. Man vil ikke opholde sig med at tviste om denne Meening; thi det er nok, at dette Værk fremviiser paa sine Steder mange fleere, og nogle endnu vigtigere Kiendetegn paa saadan en almindelig Jordbrand; især viiser Østerlandet, fornemmelig Skaftefiælds-Syssel, tydelig nok, at omendskiønt der ikke sees Strækninger af Jordsinner, saa er dog Grunden der viidt og breedt tildeels ødelagt, tildeels anseelig forøget, Klipper af gammelt Jordsinner, frembragte ved forbemældte almindelige Underjords-Ild, findes og her overalt, i de Fiælde, som ikke ere omtumlede siden Landes Beboelse: de ere nemlig nærslægtede til de Klipper, som vi have beskrevet i Skardsheidens Fiælde (§. 211.); og de synes tildeels at være kun halvsmæltede, tildeels forandrede igien, ved deres Ælde, og tilvorne ved udvortes Tilling af Jord og Vand fra Luften, og Hullerne meget opfyldte. Fra denne Art maa adskilles det nye Jordsinner, som Indvaanerne kalde Hraun, og som er frembragt ved Jordbrand paa visse Steder i Landet, efterat den ovenmældte almindelige Omtumling er skeet. Det ere smæltede tunge Klipper og Hælder, hvis Grundævne man endnu ikke er vis om, uden saavidt sligt kan sluttes af denne Materies Forandringer i Ilden (§. 213. og 214.). Der er ellers stor Forskiæl paa disse Hraune: de ældste, som man veed at være om-

Hraun eller Jordsinner.

komne noget for, og kort efter Landets første Beboelse, ere mindre udhullede, og tyngere end de yngere; de ere ogsaa gierne graa, lysegraa og askefarvede i Bruddet, da de nyere derimod ere sorte, lætte, og meget udhullede; dog er der atter Forskiæl paa, hvilke af de lige gamle der ere meest udpunte, og disse kalde Indvaanerne især Brunahraun, det er forbrændt Jordsinner. Hvor de Vand- og Ildsprudende Biærge have yttret deres Virkninger, treffer man kun smaa Stykker af denne sidste Art; thi alle Ting ere der udbrændte til Pimpesteen og Aske. Men hvor nogen smæltet Steenflod er gaaet over, og hvor Jordsvær, med Krat og Urter, have været i Veien, der er Jorden overalt bleven forvandlet til Hraunmaterie; den levnede Jordsvær i Nærværelsen viiser og, under den sorte og feede Vaxtejord, et tort rodagtigt Lag; og der under igien, samt i Nærværelsen findes baade Jærnokker og jærnholdende Steene. Paa den sydlige Deel af Siiden seer man en gammel Hraunstrækning, og der iblandt Pyramider, som ere Kaminer af smæltet Steen, ligesom de paa Skardsheide (§. 127). I Mule Syssel sees endnu meere af Hraun, f. Ex. den Strækning paa Smørvatsheide. Men bag ved Jisbiærgene, eller midt oppe i Landet, findes allermeest deraf. Odaadahraun er den største og fæleste Strækning af dette Slags, som skal findes paa heele Landet, da den ikke aleene er meget vidtløftig, men haver ogsaa mange Næfs eller Arme, som mode dem der skulle reise over Fiældene, fornemmelig Sprengesand, hvorved de kunne let forvildes, hvis de ikke ere Veien vel bekiendte. Dette Hraun have de Ildsprudende Biærge (§. 766.) frembragt: det skal være saa høit og ulige, med skarpe og spidse Klipper, Huuler, og Aabninger imellem, at man kan umuelig komme der over med Heste, og ikke engang til Fods, uden med største Nød og Fare.

§. 798.

§. 798.

Skuursteen og Aske er de Østerlandske Ildbjerges fornemste Producte, hørende til Mineral-Riget. Den saa kaldte Aske er nu omstunder altiid sort, samt meget skarp, og naar man ovie betragter den, intet andet end Skuursteene, som ere blevne knusede til Stov. Dog er den, dette uagtet, uroelig igiennemtrængende, thi den sniger sig ind i tillukte Huuse, Skiemmer og Kar, og indtager endog de mindste Mellemrum. Derfor Hor den Indvaanerne saa stor Skade, ved at trække sig ind i deres Medvaner, Kreaturenes Tænder slides og fordærves deraf, og de udmavres, ved at de ikke kunne fordrage at bide Græs og Urter, som ere inden i fulde af denne Aske. Skuursteenen er meget forskiellig, baade i dens Farve, Haardhed og Tyngde. a) Den røde, som her er ikke meget af i Bygden, er den haardeste, svækeste og meget jærnagtig: den synes at være af Oprindelsen en rød forbrændt Lava (§. 127. og 212.); thi omendskiønt smæltet Steen er rar paa Østerlandet, hvor alle Klipper ere udbrændte, saa sees den dog paa Fiallebag (§. 776.) tilligemed den fiine udarbeidede Sinnermaterie, af hvilken man har Overflødighed paa de østlige Grændser af Mælefellssand. b) Den sorte, som er den almindeligste, og forskiellig i Haardhed og Tyngde. Man bruger den til at skuure rustet Jærn. Den synker glerne i Saltvand; men drives dog allevegne omkring, hvor saavel Uroelighed kan naae til Bunden. Den som er meest udbrændt, flyder endog i salt Vand, endskiønt den synker i det søde. c) Den blaa, som før er nævnt (§. 777.), og træffes ikkun sielden i store Stykker, er meget udbrændt, læt og brækkelig. d) Den hvide, som er meest beklendt, og brugeligst til at skuure Metaller, saasom den er blødere, fiinere og lættere end foranførte Arter. Ørefe Jøkel

Skuursteen og Aske.

har

har undertilden opkastet en stor Mængde af den, og dog igien paa andre Tiider intet Forraad havt deraf. Een af vore Tiiders Mineralogis (Forsök til Mineral. Stockh. 1758) siger, at den er kun den sorte, som er bleven udbleeget, eller bæder udkaagt og udbrændt, hvilket i sig selv synes meget antageligt; Dog kunne vi forsikkre, at den Islandske kommer hvid fra de Vand- og Ild-sprudende Biærge; og at den ikke just har sin Oprindelse af den sorte, det viise dens indvortes Trævler, eller Striber, der falde langagtige og gundsende, som Asbest, saa at man skulde tænke, ved første Øiekast, at den var etslags Forvandling af Træe. Denne hvide Art, som ogsaa Hekla haver frembragt, flyder paa Havet og driver igien op rundt omkring paa Landet.

§. 799.

Ravntinne. Ravntinne, eller Glas-Agat, er for beskreven (§. 216, 445, 510 og 717). Noget af de skiøre, læt smæltende og uduelige, opdagede vi i Lonets og Breeddalens hvide Biærge, hvor vi, som paa fleere Steder, søgte efter denne Materie, fordi den skiøreste, der falder i Gruus, var udgiven for Steenkull af Naboerne. Paa begge de anførte Steder falde ellers gode Ravntinner; men kun i smaa Stykker, saa vi ei kunde træffe noget Lag af dem. Det eeneste Beviis, at denne Glasart er frembragt her i Island, ved de bekiendte Ildsprudninger, eller siden Landet fik Indvaanere, viiser Øræfe-Bygden; vi opdagede der, iblandt den opkastede hvide Skuursteen, fra Omtumlingen 1362, smaa sorte Ravntinner, hvilke dog ikke vare ret gode.

§. 800.

Jordfinner-artede Basalter. Af jordfinner-artede Basalter, en ret besynderlig Klippe-Art, som vi ikke for havde seet Mage til, bestaaer Bergaar-Fiall, i Hor-

i Hornefiorden, som man har tæt ved sig paa høire Haand, hvor Veien ligger op til Almannaskard. Disse Basalter ere overalt fulde af smaa Huller, som de Rhinlandske Mollesteene, der ere jævne: dog er denne Klippe-Art ikke saa skarp i Materien; den er ellers haard og temmelig tung, Skikkelsen femkantet, men falder derhos ofte uordentlig. Stotterne ere ikke tykke, gierne 1 Qvarter, meer eller mindre, og meget tværsprukne, saa at man saaer Steenene jævnligst paa 1 Al. Længde og derunder. Det besynderligste er, at endskiønt disse Basalter er vist nok smælted og udhullede af Jordbrand, ere de dog hvidagtige af Farve: dette viser, at Steenens Grundævne maa være af et andet Slags, end Hraunernes; formodentlig det samme, som Baulasteenens, især af den smale og trinde Art (§. 221.), som tillige er udhullet. Bergaarsiældets Basalt kan da sættes midt imellem denne Steen og Hraunene.

§. 801.

Af egentlige **Mineralier** vide vi her kun lidet. a) **Jærn** findes her baade i Myrejord, Okkerleer og Steene, ligesom andensteds i Island, dog især i Østfiordene; ja det er meget rimeligt, naar man betænker de foranførte Exempler (§. 378, 575 og 720.), at de første Beboere i Fliotsdal og nærliggende Egne, hvor der har været overflodig Skov, have og anlagt Jærnværker. Der nævnes desuden Jærnsmedde paa Østerlandet i de første Tider. b) **Jærnkiis** sees i Strandklipperne paa Papøe, med smuk Messingfarve, som Indvaanerne agte høit, og derfor kalde disse glimrende smaa Steene Gullplenter. De troe endog, efter deres Forfædres Fortælling, at her i gamle Dage skal have boet en stor Orm eller Drage, om hvilket Dyr de Nordiske fabelagtige Historier fortælle, at det søger, ligger paa og forøger Guldet. Den hvidagtige Kiis, som findes Mineralier.

i Alptevigstinden, i en hvid Jordart (§. 793. a), er ikke saa svovelrig, som denne, eller den almindelige gule Kiis. c) Af Saltarter ere her ikkun faa bekiendte, foruden Hav-Saltet. Kort efterat de Vand- og Ild-sprudende Jokler have raset, har man fundet lidet hvidt Kiokken-Salt oven paa den opkastede Pimpesand eller Aske; og dette bestyrker den Meening, at disse Jokler maa have Samfund med Havet, allerhelst siden mange af dem ere nær ved samme, og deres aabne Grundvolde gaae meget dybt ned. Et slags alcalisk Salt treffes paa de mod Sonden vendende høie Moberg-Klipper, i Myrdalen, mellem Hofdebrecke og det Forbiærg Reine: det sætter sig udenpaa Sandsteenen i Torrevæir og Solskinsvarme, hvor Klipperne hænge noget ud over, og Faarene pleie at ligge under om Natten. Nogle have taget det for Potaske. Arten er hvid, noget urineus for Smagen, og, efter de Prover, som vi giorde, et Kiokken-Salt, mættet med flygtigt Alcali. Grunden er sort, og Sandet neden for Klipperne, og fra samme lige ud til Havet, som er 1 Miilveis, bestaaende af Skuursteen-Smuuler. Der skal lang Tiid til at samle noget klækkeligt af dette Salt; og derfor, skiønt vi bestillede det hos een af Naboerne, kunde vi ikke faae, til at giøre Prove med, uden det lidet, som vi selv kunde samle paa Stedet. Men Spørsmaal, om man ikke her kunde hielpe Naturen.

§. 802.

Fossilier. Blandt opgravede Sager af andre Naturens Riger, som deels ere forvandlede, deels ikkun balsamerede, eller igiennemtrukne formedelst mineralske Safter, har Østerlandet fornemmelig 3de bekiendte Sorter, nemlig: a) Træ blevet til Steen, hvoraf der haves store og anseelige Prover i Helgestadskard i Mule-Syssel, i Fiældbrinken mod V., kort fra Reydefiords-Havn. Steenen er haard

haard og tung, sort af Farve og lidet jærnagtig. En hvid Skorpe, af hærdet Leer, sidder uden paa og imellem Fliserne. b) Surterbrand er paa nogle Steder ved Vapnefiord, især paa den østre Kant, og i et Fiældskred ved et lidet Biærg, Baustafell. c) En steenkull-lignende Materie har man ogsaa fundet i denne Egn; den er sort, glindsende og falder i uordentlig kantede Smaastykker; den brænder meget godt i Ilden, giver derhos Varme, men ryger; og er derfor tienligere til Kiokken-Ild og Kakkelovne, end til Smedder, uden den i Forveien svides til Kull. Materien er i Slægt med Ampeliten (§. 583.), og nærmer sig tillige til Surterbrand, ligesom den Prøve fra Rattfareviiger (§. 724.).

Frugtbarheden.

§. 803.

De Pladse, som endnu ere beboede paa Østerlandet, ere i Almindelighed frugtbare paa saftigt Græs og kraftige Urter; ja endog de øde og forladte iisfulde Steder, som man mindst skulde vente, f. Ex. i Nærværelsen af Solheime- Øræfe- og Skeideraa-Jøkel eller Lomagnupen (§. 773, 782 og 779.). Bag ved disse Jisbiærge har man ogsaa frugtbare Pladse, som Jøkelfiælds-Dalen bag ved Skaftefiæld (§. 781.), samt Fiældet ovenfor Øræfe-Jøkel, hvor endnu voxer Angelik, dog ikke som tilforn, da Folk droge derhen fra Bygden, for at samle Rødderne. Bag ved den nye og fæle Breedemarks-Jøkel (§. 783 - 84.) skal endnu være den deiligste Græsmark til Faarebeed; men Faarene blive her vilde, fordi man ikkun sielden kan komme over Jøkelen derhen. Ovenfor Vapnefiord og Jøkelsdalene skal ogsaa være gode Græsgange. Nogle Steder især ere nævnte i forveien, tilligemed Bygdenes Frugtbarhed (§. 765.).

I Almindelighed.

§. 804.

Urter iſær. Urter, iſær de nyttige, eller andre mærkværdige, øster paa, ere diſſe følgende. Paa Tunene, ſom og paa de mindre frugtbare Steder, findes de almindeligſte af dem, der ere opregnede i første og andet Stykke (§. 32 og 247 til 254). **Melur**, eller det vilde Korn, ſom ligner Rug, bringer Østerlandet i ſtørſte Mængde, endſkiønt det ikke benyttes til Spiiſe, uden i Skaftefiælds-Syſſel (§. 777). Det voxer paa Fliotsdalsſand, og i ſtørſte Mængde i Øxen mellem Jøkelsdal og Madredal (§. 726. 5). **Scufa**, ogſaa kaldet **Pukabit**, Scabioſa (ſucciſa), er en Urt, ſom Østerlandet har for ſig ſelv. Den voxer paa Sida, treffes dog ogſaa østligſt i Rangaavalle-Syſſel. Det ſidſte Navn er viſt nok overſat af: morſus diaboli. **Blaaklucka**, Campanula (patula) Sp. Pl. 163., er den anden Urt, ſom aleene tilhører Østerlandet: den voxer der paa mange Steder; men pryder iſær Egnen ved Skaftefiæld. **Kamin**, ſom det kaldes i Island (Carum Fl. Sv. 245.), voxer vildt paa Kalfefiælds Præſtegaard. **Angelikken** have vi nævnt tilforn. Dens Rødder graves ned i tør Muld, hvor Froſten ikke kommer til, ſaaledes at den eene Rod ei rører den anden. De tages ſiden op om Vinteren efterhaanden, for at ſpiiſes. *Carvi* bruges til Rugmeels-Kager, og for at ſætte paa Brændeviin. **Mariuvønder**, Gentiana autumnalis, voxer i Eide Kirkeſogn i Mule-Syſſel. Den kaldes **Mariæ Riis**, fordi Jomfru Maria ſkal have brugt den til at tugte Børn med. **Purpurablomſtr**, en Forandring af Epilobio paluſtri (§. 589.), voxer overmaade ſtort ved den Gaard Helgeſtade i Rødefiorden i Strandklipperne. **Floar-Urt**, Perſicaria natans (Fl. Sv. 318. β), er meget rar, treffes dog paa Ketilſtads-Heide i Fliotsdal. *Pyrola racemoſa* ſaae vi aleene paa Liotſtade,

voxen

voxen op af den sorte Aske fra Katlegiaa. *Saxifraga cespitosa*, Sp. Pl. 404., voxer paa Fiallabak; *Saxifraga Aizoides* paa Lonsheide, og Egnen der i Nærværelsen. Holta-Rot, Roden af Cucubalo acauli, voxer vel allevegne, men benyttes især paa Sida, hvor Roden opgraves om Foraaret, kaages i Vand og spiises med Smør til: Af Jardarber, Fragraria (vesca) Fl. Sv. 414., voxer noget lidet paa Sida, kort fra Kalvefiæld. *Bartsia alpina* (Fl. Sv. 515., saae vi allerforst paa Fiallabak, hvor meget af den voxede op af Pimpesandet. Da vore udhungrede Heste finge her fornemmelig denne Urt til Livs, og vi mærkede, at de lugtede stærk derefter, især Ryggen paa dem, havde vi Urten mistænkt derfor, fordi den ogsaa havde en stærk Lugt ved sig; dog Hestelugten kom nærmest til den af Cotula fœtida: Bartsiæ Lugt kunde rimeligst, giennem Hestene, modificeres, og foreenes med deres egen Lugt. Skarfakaal, Cochlearia rotundifolia, voxer i Finnafiord, og mange Steder paa denne Side af Langenæs; men den allerstorste Mængde findes nær ved Holme Præstegaard, kort fra Rodefiords-Havn. Ville-Ert, Pisum maritimum (§. 490. f), voxer paa Sylheimesand ved Stank-Elven, iblandt Gruus og smaa Steene. Den treffes og paa fleere Steder øster paa. Smaare, Trifolium album pratense. Dens tykke Legge, Smærur, kaages i Mælk, og holdes for lækker Mad; de spiises ogsaa friske med lidet Smør til. Dette har overalt været Maade tilforn; men nu er det kun i Brug paa Siden, hvor man har en Mængde af denne Urt. Vallhumall, Achillæa (Millefolium), groer i Midparten af Mule-Syssel. Navnet viiser, at de gamle Islændere have brugt den i Stedet for Humle; hvilket ogsaa er bekiendt, og Urten endnu saaledes brugelig i een af de Svenske Provincer, da den giver godt

kryddet Øl, der giør lystig, ja beskiænket. Indvaanerne bruge her iblandt Smørelse til Saar og Udslæt, lavet af de smaat hakkede Blade, omrørte med ferskt Smør. Burkne, Filix mas, voxer her paa mange Steder, og somme farve grønt af Urten ferst, eller af Saften, hvori uldent Tøi lægges og kaages; men saasom Omgangen er meget eenfoldig, og man bruger intet, uden Urten selv, er Farven og kun slet. Tungl-Urt, Lunaria (Osmunda): den opdagede vi bag ved Jisbiærgene, i en Huule i Hvangil (§. 776.). Fiælla-Graus, Lichen (Muscus) Islandicus, kan faaes i god Mængde i Mule-Syssel. En vel pakket Tønde af saadant krøllet Fiældgræs koster her i Bøtt. Man bruger det her, som i andre Herreder, i Stedet for Korn, da man tørrer det over Ild, og derpaa støder og forvarer det til at lave Grød af efterhaanden. Tilforn har man ogsaa brugt det til Brød eller tynde Kager. Geitnaklof, Lichen proboscideus niger (§. 254. d), bruges ogsaa til Mad paa Østerlandet, og deraf laves Sødgrød, som baade er sund og nærende. Kaal og Madurter, foruden de vilde, ere Østerlænderne endnu ikke komne i med at bruge. Men at Have-Urter kunne voxe i Mule-Syssel, er ikke at tvile paa; thi vi saae paa Krossstad en Kaal-Have, anlagt af Sysselmand Thorstensen, hvor Madurter stode godt i Aaret 1757. De Handlende fra Kiøbenhavn have og forsøgt det samme hos dem, og opdyrket adskillige Madurter til deres Brug, medens de handle der i Landet. Kysten ligger meget sydlig, og har mange smukke og frugtbare Egne. Men det vil neppe synes troeligt, at slige fremmede spæde Urter kunne komme op og voxe til, nær ved de kolde Jøkler. Dette er dog skeet, og vi ere eenstemmige Vidner dertil. Bonden paa Skaptefell havde kort fra Jisbiærget, for Prøves Skyld, forsøgt med grøn Kaal

og

og hvide Roer, og faaet begge Sorter til at voxe middelmaadig, uagtet Aaringerne vare meget haarde, den Tiid vi reiste der i Landet. Det andet Exempel, paa Heinaberg (§. 786.), er dog langt mærkværdigere, i det her voxede Kaal nogle Skridt fra Jisbredden. Af dette, og det som for er mældet om Græssets Fremvæxt, slutter man, at den stærke Kulde holder sig meest i de øvre Luft-Egne, men ikke i den underste, og tilligemed, at Joklernes Uddunstninger maa være frugtbringende.

§. 805.

Til Foder for Kreaturene bruges paa Østerlandet intet andet end Hoe, uden i Nødsfald. Hoet behandles og virkes som paa andre Steder; dog bruger man her, især paa Siden, længere Læer end sædvanlig, ligesom de korteste Læer findes vester paa, hvor Græsset skal slaaes imellem Steenene. Lader, til at forvare Hoet i, ere paa Østerlandet meget almindelige, ligesom de tilforn have været over heele Landet. Hoet forvares bæder i disse Huuse, og taber ikke meget af Kraften. I andre Herreder indvender man mod Hoe-Lader, at Foderet under Tag lættere bliver svedent og mullnet, da det ikke staaer i frie Luft, som Hoestakkene. Men de, som ere for Lader, sige derimod, at man ikke kan nær saa vel forvare Hoet fra Regn og Blæst, naar det staaer ude; og dernæst, at endskiønt det er fugtigt, naar det kommer i Laden, gaaer det dog ikke i Brand, som det gierne gior ude i Stakkene; men brækkes, og bliver derved saa meget meere tienligt til Malke-Koer, hvis det ei er alt for vaadt i Forveien. De sige og, som sandt er, at meget Hoe gaaer ude til spilde, som Blæsten fører bort. Deres Meening bliver og den retteste, ligesom og Mangel af Tømmer, Fattigdom, med videre, er den sande Aarsag til, at Lader ere gangne saa meget af Brug.

Foder til Kreaturene.

I Be-

I Betragtning af dem kan man ellers giøre følgende Anmærkninger angaaende Foderet: a) At Høet bliver saa ofte muldent i Laderne, kommer hos mange alene af Skiødesløshed; thi Bønderne ere ikke meget nøiseende, at lade Høet være vel tørret, førend det kommer i Laden, siden de vide, at det kun meget sielden kommer i Brand. b) Huusholdere i Island tvifle meget om, hvilket Hoe der er det beste: det som bliver grønt, naar det er tørret, eller det som er blevet lidet bruunagtigt. Begge have Ret i visse Hensseender: Erfarenheden viiser, at tidt og ofte ville Koerne ikke æde eller malke godt af det grønne; men Heste eller Faar æde det heller, især de sidste, smaat Hoe. Det er og nødvendigt, at Elting (Fl. Sv. 833-34.) bliver grøntørret, og ligeledes alle andre Urter, som visne eller blive sorte og fasteløse, naar de tørres; ellers giøre de meere Skade end Nytte blandt Foderet. Det kraftige Hoe, som meest bestaaer af Græsarter, vil naturligviis brækkes og blive lidet bruunagtigt, naar det har ligget nogle Dage sammenpakket, og faaet en maadelig Varme; derved fåaer det en sød og stærk Smag og Lugt, og dette Hoe ville Koerne allerhelst have, og malke riigeligst deraf; men hvis dette eller andet Hoe bliver fugtigt, eller for daadt indpakket, kommer stærk Heede deri, da det enten svides eller kommer fuldkommen i Brand; eller og, naar Høet ikke er ret kraftigt, kvæles Varmen og Regen igien, da det bliver muggent. Godt Hoe kan vel ogsaa blive muggent, og slet Hoe komme i Brand, ved det der altiid er nogen Blanding af fleere Slags Græsarter, og Omstændighederne forskiellige. Af muggent Hoe faae Kreaturene Høste og andre Ubehageligheder (§. 30.). c) At ryste Foderet, førend det gives Kreaturene, er en almindelig Maade i Island, og dette af 2de Aarsager: nemlig at al Muggenhed, Støv og Ureenlighed skal flyve bort,

bort, og for at blande 2 Slags Hoe efter Behag og Omstændighederne; det første haves ogsaa for Øine i Norge. Men nogle gode Huusholderes Erfarenhed haver dog fundet deri denne Undtagelse; at naar Hoet er reent, vel høstet og uden al Muggenhed, samt lidet brunnagtigt og vellugtende, ville især Koerne allerhelst æde samme urystet i heele Kager, og malke allerbest derefter. Aarsagen er baade at al Kraften og Luften bliver paa denne Maade siddende i Hoet, da den ellers mangfoldig vilde flyve bort, hvis Hoet blev rystet; og tillige, at Hoefroet, som gierne sidder deri, (saasom Græsset slaaes de fleeste Gange forend Froet er affaldet), og giver den største Kraft og Næring, maae falde bort ved Rystelsen. d) Af dette kan man da see, hvor nyttigt det var, at bruge Lader overalt i Island, især naar Hoet kom vel høstet derind, da det beholdt al sin Kraft, saafremt man ikke iblandt rørde det om. Det mældes i Sondmørs Beskrivelse (1 D. p. 363.), at Bønderne sammesteds røre jævnlig Hoet om i Laderne, for at det hverken skal raadne, eller Heede gaae deri; men dette er aldrig at frygte for, uden naar Hoet bringes vaadt og fugtigt ind i Laden. Naar Bønderne i Island fornemme til alt for stærk Heede i deres Hoestakke, (hvilket de prøve ved at stikke Armen dybt ind i Stakken), saa at hverken Røghatte, som sættes oven til ned i Stakken, ikke heller Lægter, som stikkes tvers igiennem den, kunne strække til at bringe Heeden ud: da rive de først Stakken ned, og røre Hoet siden ganske om; men dette giør man ikke ofter end eengang, allerhelst naar Hoets Heede har udraset, thi man har ikke siden at frygte for, at det skal blive heedt igien.

§. 806.

Skov af smaat Birk voxer snart allevegne paa Østerlandet, hvor Grønsværen ikke er borte. Jøkelsdalen og heele Fliotsdals- Skov.

Herred er vel forſynet baade med denne Træart og adſkillige ſmaa Pile. Paa Bulandsnæs i Alptefiord, oſtligſt i Hornefiord, veſtligſt i Dræferne, og paa Siden, voxer ſammeſlags, dog ikkun ſmaa Træer, ſom ikke due til Bygninger, men kun til Kull for Jærnſmedde. En Art af Torne, kaldet Thorn, og Thirner, findes paa Qviſker, oſten til ved Dræfe-Bygden: det er en Træart med hvaſſe Pigge, ſom bliver over 2 Alne hoi. Vi ſaae hverken Blomſter eller Frugt derpaa, den 10 Septembr., da vi vare her. Arten er dog vel Berberis Fl. Sv. 290. Den er ſmuk og lige. Indbyggerne ſøge dog at oprødde den, og det af ſamme Aarſag, ſom Tibſelen forfølges for paa Nordlandet (§. 727.). En anden liden Træart, ſom vi heller ikke funde i Blomſter, voxer ved Holt, en Bondegaard 1 Miil oſten for Skaal. Vi maae dog anføre den, for at andre kunne lære at kiende den, ſiden den ikke træffes andenſteds end her. Den er een Fod hoi, lige, og Bullen overalt beſat med ſmaa vege Pigge. Indvaanerne her paa Stedet kalde den ogſaa Thyrner, hvilket Navn de have lært af deres Forfædre.

Om Indbyggerne.

§. 807.

Legemets Beſkaffenhed. Legemets Beſkaffenhed hos Oſterlandets Folk viiſer os intet beſynderligt. De ere af Legemet ulige, baade ſmaa og ſtore. Stors Sygdomme giøre ikke megen Skade iblandt dem i Skaftefiælds-Syſſel; maaſkee fordi Jøklerne trække til ſig den uſunde Luft. Spedalſkhed er her ingenlunde almindelig; thi Oſterlanders Hoſpital paa Horgsland havde kun 2 Syge i Aaret 1756; derimod ſkal denne Sygdom være meget gangbarere i den nordligſte Part af Mule-Syſſel, men man ſkikker de Syge ikke gierne til Hoſpitalet, ſiden

siden det ligger saa langt borte, og Veien derhen er høist besværlig. Gnulsot og Brystsvagheder have meget Overhaand paa Østerlandet, og det fordi Indvaanerne blive saa tidt vaade og forkiøledeg baade ud- og indvortes, i det de maa reise over mange Elve og Vandfalde, og bestandig trække en salt og fugtig Luft fra Havet, hvilket ikke andet kan end befordre dette Slags Sygdomme, naar man med Diæten ikke kan bøde derpaa, eller bevæbne sig derimod. Landfarsot, og Svagheder som følge Aarets Tiider (§. 34. ꝛc.), ere her almindelige, ligesom paa andre Steder.

§. 808.

I de øvrige Fierdunger af Landet anseer man Østerlænderne som et særskilt Folk, især dem i Skaftefells-Syssel. Saasom de leve paa eensomme Steder, og have ikkun fielden, og for en kort Tiid, Omgang med andre af deres Landsmænd, have de deres Tænkemaade og Leve-Regler for dem selv; samt ere gierne stille og sagtfærdige, og tale ikke meget. Med eet Ord at sige: deres Sprog og Udtale, daglige Omgang og Complimenter, og tildeels Klædedragten, samt deres Maade at reise paa m. v., ere Aarsag i, at de komme andre Herreders Indvaanere saa fremmede for, da de dog ikke vige meget fra dem i det væsentlige, især i Sindets Beskaffenhed. Ja de fra Skaftefells-Syssel, og meest de fra Meddalland og Alptaver, som aarlig reise over Rangaavalle- og Aarnæs-Sysselet til Ørebacks-Havn, og ere derfor meest bekiendte i disse Landskabe, holdes endog af mange for taabelige Folk, meest fordi de, som sagt er, bruge deres egne Ord, Talemaader og Adfær, og ville ikke forandre noget deri. Men de have virkelig Ret i de fleeste Ting, og de andres Meeninger ere derimod ugrundede. For 20 Aar siden er disse Folk, og især Indbyggerne i Skaftefells-Syssel

Sindets Beskaffenhed.

 bleven

bleven tillagt en nye Character, som tildeels er stridig mod den forrige, nemlig at de skulde være overmaade trættekiære, og ville uendelig at indvikle deres Sager, forsvare dem med Udflugter, og smidde mange Bisager til hver Hovedsag, for at giøre Rettergangen vanskelig. Saa meget er og sandt, at der ere omtrent siden 1730 komne mange saadanne Sager derfra til Althinget, og nogle igien derfra til Høieste Ret; men siden denne ganske Rulle fornemmelig blev spillet alleene af 2. eller 3. Mand, saa bør denne Trættekiærhed ikke tillægges Mængden, som nogen Hoved-Feil. Østlænderne ere gierne gode Husholdere, samt reenlige og forsynlige; dog findes ikke mange iblandt dem bemidlede af Penge eller Jordegods. I Skaftefells-Syssel ere Sidens Indvaanere de ordentligste her, fordi Bygden er der størst og ordentligst anlagt, hvilket tildeels kommer af Beliggenheden; den er desuden omgiven med øde Sand-Sletter og Fiælde-Rader, og derved adskilt fra andre Bygdelave. Fliotsdals-Herred er den allerstørste Bygd, og den fornemste Deel af Mule-Syssel. Stedet er smukt, Folkemængden i Forhold med andre Østerlandets Dele, ganske stærk, og Omgangen imellem de mange Thinge og Kirke-Sogne, som dette Herred bestaaer af, idelig aaben. Ja dette Landskab synes, baade i Hensigt til Dette, og til Himmel-Egnen, samt den korte og ventelig meget bekvemme Forsel til og fra Storkøbsten, eller Fiordene, at være dannet til en langt større Mængde af Indvaanere, flere Jorders Beboelse, smaa Byers eller nogle sammenliggende Gaarders Anlæg, og følgelig til Landvæsenet, samt ind- og udvortes Handling og Pengeforelse, især hvis de gamle Fiældveie til Nord- og Sønderlandet bleve tillige optagne igien, og nødvendige Anstalter giorte, til deres Vedligeholdelse og Sikkerhed.

§. 809.

§. 809.

Tungemaalets uforandrede Tilstand staaer uden Modsigelse i meget noie Foreening med ethvert Folks Sæder og Levemaade; naar Sproget forandres, begynde Sæderne sædvanlig at vanslægte; thi i det visse Ord og Navne komme ud af Hukommelsen, forglemmes ogsaa de Ting, som med samme Ord ere blevne betegnede. Dette bekræfte Østerlænderne med deres Exempel. Som deres gamle Skikke og Levemaade (§. 808.), saa have de og beholdt deres Sprog, reent og uforandret, fremfor andre Landets Bygde, undtaget saavidt een og anden lærd Mand kan være opkommen paa eet eller andet Sted, og have vist sig fremfor andre kyndig og noiagtig i denne Sag. De tvende berømte og i Landets Sprog, fremfor alle i deres Tid, grundede Mænd, Arne Magnussen og Paul Vidalin, have allereede tilstaaet Østerlandets Indbyggere dette Slags Fortrin; dog maae vi derved erindre, at de som boe nær ved de 3de Havne, nemlig i Vapne- Rode- og Berefiord, og især Berfiordingerne, samt de i Breeddalen, have antaget nogle fremmede Ord, af Tydsk og Engelsk Oprindelse. Accenten og Lyden i Udtalen er hos Østerlandets Indvaanere noget besynderlig, og ligner meest den Norske; saadan en Udtale kalde andre Islændere, der tale ligefrem, Kæk eller Kiaik; dog er denne Kæk uden Tvil ligesaa gammel, som Sproget selv, og et Tegn til dets uforandrede Tilstand. Et andet Tegn er dog af meget større Betydenhed, nemlig at Sproget er her særdeeles reent og frit baade fra fremmede og nye Ord. Det tredie Tegn hertil falder meest i Øinene, nemlig de mange gamle Ord og Talemaader, som her daglig bruges, men ere derimod gangne af Brug paa andre Steder. Iblandt disse forekomme nogle ældgamle enkelte Ord, som synes af Oprin- Sproget.

delsen at være fremmede i det Nordiske Tungemaal; derhos findes og nogle sammensatte, og af Oprindelsen poetiske Ord, hvilke her bruges endog af Almuen i daglig Tale. Hvad det Islandske Sprogs Skriverigtighed angaaer, da er den ikke bædre her end paa andre Stedet. Paa Nordlandet burde den være bæst; paa Sønderlandet er den slætteſt; men paa Vesterlandet begynde nogle nu at forbædre den, og hvis dette Forsæt bliver meer almindeligt, vil man deri finde den sikkerſte og letteſte Vei, baade til at holde Sproget vedlige, og tildeels til at forbædre og pynte derpaa (§. 70. ꝛc.).

§. 810.

Bygninger. Maaden at bygge paa er her ligesom andensteds (§. 36.), og Drivetømmeret giver Materialier dertil; thi noget deraf falder snart allevegne paa Østerlandet, fordi Strandbrædden er lav og ligget aaben for Havet. Huusenes Orden i Gaardene er her smuk, og dette besynderligt i Skaftefiælds-Syssel, at hvor der paa een Grund ere fleere, end een Gaard, der staae de tæt sammen og alle Gaardenes Huuse i een Rad, hvilket paa de store Jorde i Myrdal og paa Sida, hvor 3, 6 til 9 Gaarde staae saaledes sammen, seer ud som en liden Bye af een Gade, siden mange Huuse høre til hver Gaard. Koe- og Heste-Stalde staae paa somme Steder tæt bag ved Gaarden, og alle Huusene have tilforn været, og ere endnu, paa nogle faa Steder, omgivne med en saa kaldet Husagard, da Grunden som Huusene staae paa, tillige med Gladet, eller Gaden foran, udgior en ordentlig Firkant. Huusenes Tag, især paa Sida, Medalland, Alptaver og Skaptatunger, er giort af det vilde Korns Halm, ligesom man seer i andre Lande, hvorfra disse Folk have lært denne Maade at tække paa, for at spare Jordsværen. Uden for Gaarden ere her visse Huuse, som ikke bruges paa andre Ste-

der,

der; nemlig Høeladen, Dyngen, en Part af Laden for sig selv, hvor det afterskede vilde Korn giemmes, og Sofnhuuset, hvor det torres, m. v. Ildhuuset, eller Kiokkenet, staaer her ikke inde iblandt de andre Huuse, som paa alle andre Steder, men uden for, efter den ældste Maade, for at være nogenlunde sikker i paakommende Ildsvaade. Skorsteenen eller Arnstedet er her ogsaa indrettet efter den gamle Maade, og bædre end sædvanlig; thi ellers i Island antænder man Ilden, aleene imellem 3de firkantede Stene, med et Roghull af Bredder paa Taget oven over. Men ester paa haver Ildstedet Form af en Ovn, med en Rist i Midten, og derunder et Trækhull foran og Rum for Asken. Grunden, og Skorsteenen oven paa, er lagt af flade Hælder, og en Roghat af Bredder oven over. Huusene ere ellers kun middelmaadig store, dog best bygte paa Siden og i Fliotsdalen. Man viser ældgamle Bygninger paa 3 Steder, og deriblandt paa Sandfell og Sviinefell i Øræferne, hvilke skal have staaet fra det 11 Hundrede-Aar: men endskiont disse Huuse ere større end sædvanlig, og deres Tømmer den gamle Rødegran, saa ere de dog aldrig saa gamle, men vist nok nogle Gange ombygte. Paa Valthiofsstad-Præstegaard, i Mule-Syssel, vises endnu en Skaale eller stor Bygning, som baade er langt større og ældere end sædvanligt, dog eensynlig ombygt i nyere Tider.

§. 811.

Spiisen og Madens Tillavning kommer meest overeens med det, som overalt er brugeligt. De Levnetsmidler, som Østerlandet desuden frembringer af Vexte-Riget, ere Angelik-Rødder og Smaare (§. 803. og 804.), samt af Dyr-Riget torrede Flynder, hvilke Lonets og Hornefiordens Indbyggere bruge, i Stedet for Stok-

Spiisen og Madens Tillavning, samt Brændsel.

Stokfisk, til Vinterkøst. Paa Siden, og i de tilgrændsende Egne der vesten for, bruges det vilde Korn. Østerlandets Indvaanere ere ellers meget sparsomme med Kornvarer; de bruge ei heller Fiskevarer saa stærkt, uden paa faa Steder ved Søekanten. Den fornemste Fode give deres Kreature. Faarene falde her paa mange Steder meget feede, og Koerne malke godt af det kraftige Græs. De roge, og tildeels torre deres Kiød uden Salt. Af Mælken lave de Oste i Mængde, og Skior, af hvilken sidste Ret de paa Siden og i Myrdalen siges især at være store Liebhavere. Den Kunst at giøre gode Oste, kan ellers regnes blandt de forglemte i Island, hvor man i forrige Tider lavede saa stor en Mængde, at man nu ei vil troe det; thi denne Mad, tillige med Skioret, udgiorde i den Tid ligesaa stor en Deel af Oplandets Levnetsmidler, som Torfiften nuomstunder; ja naar man betragter de Tiders Folkemængde, (uagtet de brugte ogsaa Kiødmad meget meer, end i disse Tider), har Skioret og Osten udgiort hos dem en endnu meget større Deel. Paa Østerlandet findes dog Fruentimmere, der kunne lave taalelige Oste, som ei ere saa haarde, seie og torre, som de Islandske ellers pleie at være. Fattige Folk lave **Beina-Striug**: de kaage enten i Vand eller Valde Been og Knogler af Hornqvæg, Faar og Torsk, hvert Slags for sig, til Beenene blive møre, da denne Mad sættes hen for at giæres og blive suur, og spiises siden om Vinteren med Mælk eller Fioter (Fraademælk) til. **Brændsel** af Torv falder paa mange Steder, meest i Mule-Syssel; men paa andre Steder har man ikke andet end **Rækkeler**, det er Stykker af Tad eller torret Møg, som har ligget til Giødsel paa Tuunet Vinteren over, og hvoraf den største Deel af Saften er udtvet og trukken i Jorden. Denne Maade er følgelig langt nyttigere for Landmanden,

manden, end hin med Baar-Kliningen, som ikke bliver nær saa meget udblodt (§ 605.). Dog foroges ikke Græs- og Vexte-Jorden ved nogen af Deelene, hvilket og ikke behoves, hvor den er dyb nok. Hvor den er tynd, blive ahsaa begge Maader utienlige, og derfor bedst at knuuse det udtoede tørre Tad, og strøe Støvet over Marken; hvilken sidste Adfærd ogsaa er giængs paa mange Steder i Island. Kokkeler brænde godt og uden al Stank.

§. 812.

Om Indvaanernes almindelige Arbeide falder ikke meget Nyt at anføre paa dette Sted. Paa Langenæs eller den nordligste Deel af Mule-Syssel passes, foruden det sædvanlige Land-Arbeide om Sommeren, meest paa Fiskerie og Sælhundefangst, ved alle Leiligheder. Haakalle fanges ogsaa i Mule-Syssel, samt Foreller i de ferske Søer og Floder. Paa nogle Steder, hvor Svaner boe paa Fiældene, jage Indbyggerne efter dem i Augusti Maaned, og samle desuden det første Kuld af deres Eg om Foraaret. Man bruger her Lodliner til at fiske Torsk, og især Iser eller Kollier; ja det artigste er, at de der boe nær ved Lagarfliot, bruge samme Fisker-Redskab der, for at fange Foreller, Ørreder o. d. En Adfærd, som er ubekiendt andensteds i Landet; Fiskerne ligge ogsaa, med deres Baade, ude paa Floden, og fiske med Angelsnore, ligesom paa Havet. Hyndefangsten drives ingensteds i Island paa den Maade, som i Lon og Hornfiorden, hvortil Kystens Beliggenhed har givet Anledning, i det Søen er stille inden for de lange Sandbanker ved Hornene (§. 765.), og Vandet ikke dybt. Her løber ind, igiennem den Aabning i Banken, som Elvene have giort til deres Udfart, en Mængde Flyndre, af den bekiendte Art, Pleuronectes, oculis a dextra, dentibus obtusis, squamis asperis &c. Almindelige Arbeide.

(§. 528. 10), hvilken opholder sig her inde heele Foraaret og ud paa Sommeren. Om Ebbetiiden, da Vandet er ikke dybere end 1, 2 til 4 Fod, samles baade Mandfolk og Fruentimmer ned til Stranden, da de kunne vade langs og tvers, og trække deres Flyndregarn ubehindret paa den jævne Grund. Fangsten samles, beregnes og udmaales i Belger, det er, heele afstrukne Kalveskind, som Indvaanerne bereede og have ved Haanden til samme Brug. En Bælg rummer 200 Stykker middelmaadige Flyndre, thi de falde ofteſt kun smaa paa disse Kyster. Saadan en Bælg Flyndre holdes dog for lige saa god, som 6 store Torske. Fangsten drives ikke af hver Mand eller Familie for sig, men med samlede Kræfter, og holdes for god, naar der kan komme 1 Bælg paa hver Lod; og i det høieſte kan man faae 2 i en Fiære. Disse smaa Fiske tørres da, indpakkes siden i Forraadshuuse til Vinteren, og spiises som Torfisk, med Smør til. Forellefangsten kunde her indrettes meget bæder. Af Torsk fanges her kun lidet, undtagen den vestlige Deel af Hornefiorden, hvor man ogsaa faaer Haakalker. I Lonet ostenfor Hornet falder ikke saa stor Mængde af Flyndre; men de ere større end hine vesten for. I Dybevaag, kort fra Berefiords Havn, fanges ogsaa noget. Af Vildgaasefangst har man noget paa Breedemark-Sand, i Auguſti Maaned, og det baade af unge og gamle Fugle; thi disse siges at lægge Æg bag ved Breedemarks-Jokelen, og fælde Fiædre i Auguſti Maaned. De løbe saa stærkt, at man skal have raske Heste til at hente dem ind: Vildgiæssene ere meget skye og varsomme; de vide deres Svaghed, og begynde at løbe, det første de vine deres Jægere langt borte. Torskefangst paa Havet drive Ørafingerne fra Ingolfshofde om Foraaret og Sommeren, iligemaade de fra Myrdalen, og for disse sidſte slaaer

Fang-

Fangsten bedre ind de fleeste Gange. Derimod have de første ved Skeideraasand, og især de fra Siden, ved den store Sandstrækning der uden for, den Fordeel, at de ofte faae der store Sælhunde af Udsæle-Arten; dog er det først for nogle Aar siden, at man har der mærket til disse Dyr. Indbyggerne drage derhen ved Advents-Tider, naar det fryser stærkt, ellers kunne de ikke komme der frem, for den usikkre og farlige Grund, allermindst med Heste; det samme gielder om Drivetømmer, hvilket de ikke kunne hente, uden naar Sandet er tilfrossen. Fra Myrdalen søge Folk ogsaa til Vestmann-Øe, hvor den beste Torskefangst falder. At Indvaanerne paa disse Steder have draget i stor Mængde til Fiældebag, for at søge Angelik-Rødder, dog meest for at fiske i færske Søer, derom er talet i Forveien.

Om det vilde Korn.

§. 813.

Denne Sag er mangesteds bleven bekiendt, endog i andre Lande. Vi have og allerede givet tilkiende (§. 490, 590, 726, 729 og 777.); hvad for en Vært dette vilde Korn er, og der er ingen Tvivl om, at det jo er allevegne i Landet, under det Navn Melur, een og samme Art. Den alvilse gode Gud haver velsignet de sørgelige tørre Sand-Egne med denne nyttige Plante, hvilken ogsaa Indvaanerne anse for en stor Guds Gave. Men naar vi nu fortælle, hvor meget de høste af denne Vært, vil det Arbeide synes meget kummerligt for Fremmede. Man klager over, hvor lidet Korn der indhøstes paa Færøe (see *Debes* Cap. 2. p. m. 106.), og det er dog anseeligt, imod dette at regne; men det er og sandt, at Østlænderne hverken saae eller plante deres vilde Korn. I Augusti Maaned, naar Stilken, tillige med Axene, er bleegned og moden, skiæres

Omgangen med samme.

den op med Sigd eller Segel, et godt Stykke oven for Roden, saa at Rodbladene staae heele, maaskee for at skiule Saaret; thi Indbyggerne paastaae, at Urten voxer desto bæder op igien; dog skionne vi ikke, at denne Varsomhed har meget at sige. Stilkene samles først i Knipper, hvoraf 20 gaae i et Verpe eller Næg, og af 3 Kiærver bindes en Bagge eller Bylt, hvilken passes saa stor, at en Hest kan bære een paa hver Side. Efterat Kornet er hiemført og tørret, tærskes det, da Axene slaaes fra Straaet, og dette kaldes at dusta. Kornet samles derpaa ind i Dyngen, hvor det forvares til Vinteren. Halmen giemmes i Laden for sig selv, eller og bruges strax til Tag. Om Vinteren behandles dette Korn fremdeles paa følgende Maade. Først bær man noget af samme ind i Sofnhuuset, et lidet Udhuus eller Hytte af Steen, for at tørre det; thi det er at mærke, at Kiærnet i dette Slags Korn bliver sielden eller aldrig ret haard; den er og meget mager eller tynd, og uden paa lidet grønagtig. I den eene Ende af Sofnhuuset er et firkantet breedt Ildsted, og derover sætter man en Rist af rundagtige Lægter, der ere faste i Træet, og ligge 2 til 3 Tomme langt fra hinanden. Herpaa lægges Halm 1 Qvarteer tykt, og dette Lag kaldes Flaarta og Flaartu-Melur; men der uden om, og ovenpaa, lægges igien sammensnoet Halm, som kaldes Gridkur, og tiener til Bredder paa Risten. Og her styrtes da Kornet ind og ned paa Flaatten, saa tykt, som Gridkerne ere høie til. Derpaa tændes Ilden an neden under, af Brændsel, som ikke blusser høit, men giver dog stærk Heede. Man holder ved med denne Ild, til Kornet er blevet saa haardt, at det kan males, da det tages op af Risten, hvilken egentlig kaldes Sofn, og derpaa vindsas eller kastes. Det males paa Haandkværne, som Indvaanerne selv udhugge og danne

af

af Hraunsteen, der er haard, som den Rhinlandske, jævnhullet og ikke skiør. Ved det Sofnhuusene gierne bygges lave, og Ilden kan let blive løs, gaae de tidt i Brand; hvorfor de altiid staae et Stykke fra Gaarden. Naar dette Korn er malet, er det temmelig sint, og seer godt ud, dog lidet bleegagtigt, hvilket kommer deraf, at det er ligesom giennembaget, og derhos gierne noget røget. Derfor har og al den Mad, Brød, Grød og andet, som laves deraf, en egen, endskiønt sød Smag, der meest ligner Maltets, dog er den ikke saa ubehagelig. Foruden Grød og Fladbrød, laves deraf en Dei, med suur Valde, hvilken kaldes Tisma, som er et fremmed Navn. Samme Dei bliver ikke kaagt, uden saavidt Kornet er blevet bagt i Sofnhuuset, men spiises saaledes i Floyter eller Mælk; især gives Arbeidsfolk en Klump deraf om Morgenen, da de ere fornøiede, og sige, at de kunne tære derpaa heele Dagen. Det giver og Hyrderne god og bestandig Varme om Vinteren, da de maae være ude i Blæst og skarp Kulde, for at passe paa Faarene. Al denne Omgang, saa eenfoldig og slet som den er, maae dog Indvaanerne have faaet fra deres Forfædre, og disse igien rimeligst fra Norge, siden Færøingernes Omgang med Kornet hos dem er omtrent den samme (see Agerdyrkn. Beskr. paa Færøe 1763). Iblandt alt det Arbeide, som Islænderne bruge og næres ved, kan intet være langsommere og give mindre Fordeel end dette, og viise de deri en særdeles Vindskibelighed. Naar de af 80 Bagger eller 40 Hestes Byrder kunne faae 1 Tønde Meel, ere de meget vel fornøiede; thi det er ikke almindeligt, at treffe saa god Kiærne; mange Bønder paa disse Steder nøies dog med hvad de saaledes kunne avle, og kiøbe intet Meel udenlands fra; thi de have en lang og besværlig Vei, at hente det, til Ørebacks Havn. Deres selvvoxne

Korn et ogsaa langt finere og dyrere, end det fremmede. I de Tilførladel. Efterr. om Island (p. 298.) siges, at de maae bage Kornet, fordi de have ingen gode Kværner; men den rette Aarsag, hvorfore de bage det, er nylig beskreven, og den samme nøder og Færøingerne til at bage deres Byg, forend det kan males, skiønt det ikke er vildt Korn (see *L. Debes* p. 237.). Ikke aleene de Bygde og Kirkesogne, som ligge imellem Myrdalssand og Lomegnupssand, bruge denne Kornart; men andre Nærboende og nogle fornemme Folk længer borte, bestille noget deraf, for at spise for Lyst, som en rar Afgrøde af deres eget Land. Naar der kommer stærkt Sandfog, eller maadeligt Askefald fra Isbiærgene over disse Kornlande, da faaer Melen ligesom nyt Liv derved, og baade voxer desto høiere og giver bedre Kiærne.

§. 814.

Kunst-Arbeide. Sølv-, Messing- og Jærn-Arbeide giores her paa mange Steder, dog kun af visse Kunstnere, men langt bedre, end man skulde vente af dem, der ikke have havt nogen anden Veiviisning, end Naturens Mynst, og deres ukunstlede Fornuft. I Mule-Syssel have nogle, endog fornemme Folk, giort Haandværk deraf; man seer og ofte paa Althinget alleslags Sølv-, Messing- og Jærn-Arbeide, østen og norden fra (§. 735.), som for en vis Priis holdes tilfals for hvem der vil kiøbe. I Særdeleshed traf vi en Kunstner, som vi maatte rose, nemlig Einer, boende paa Skaptefell, en ellers høvisk og fikkelig Mand. Han var med megen Umage, uden al Underretning, kommen paa at giøre Flinter, løbet af støbt Messing, 3 Fod langt, men Laasen, som sædvanlig, af Jærn- og Staal-Arbeide: han tilstod selv, at dette sidste Stykke havde været det besværligste for ham at bringe til Fuldkommenhed. Vi betragtede

hans

hans Værktøi, som han ogsaa selv havde giort, baade til disse og andre Kunststykker, og ligeledes saae vi paa steers end eer Sted disse Besser, med hvilke hans Naboer vare forsynede, og vi vare og Vidner til, at de vare meget gode at skyde med. Benævnte Bonde var en god Skiøtte; og brugte dem til at skyde Ræve, samt de store Sælhunde, og Grønlandske Biørne, som komme der til Kysten med Hav-Jisen. Træe-Arbeide, baade Kar og andet, forfærdiges ogsaa til Fornødenhed øster paa. Liena kaldes en Træsadel, som ikke trækkes over med Skind; men giøres ellers glat og trofast; Ordet er ældgammelt, og allevegne gaaet af Brug. Saadanne Sadler bruges heller ingensteds uden paa Østerlandet, hvor Bonderne selv forfærdige dem. Heste-Tøiet i Skaftefiælds-Syssel er ogsaa noget besynderligt. Foruden at Seeler og Tov giøres af beredte Sælhundeskind, hvilket er langt tienligere at bruge her i Landet, baade i Regnvæir og stærk Tørke, end noget andet Seeletøi, saa væve og Indvaanerne Dyner, baade til deres Lieller og Kloft-Sadeler, af Melens Rodtrævler (Radiculæ Arundinis Secalis); hvilke ere baade lange og seie. Disse Dyner søges meget af andre, men Indvaanerne have ikke mange til at overlade; thi de maa ikke odelægge deres Kornlande, for at grave disse Trævler op: de søge kun derefter hvor Urten er udgaaet, da bemældte Trævler kunne ligge i Sandet mange Aar efter, uden at raadne. Her er da den tredie Nytte, som Planten Melur skaffer dem, foruden Kornet, og Halmen til Tagene. Disse Dyner have deri Fortrin for de andre meest brugelige (§. 32. e og §. 64), at de ere ikke Hestene til nogen Byrde; de holde og godt, trække ikke Fugtighed til sig, og forraadne ikke.

§. 815.

§. 815.

Tiidsfordriv, Tiids-Regning, Maaden at reise paa, m. m.

Af Tiidsfordriv vilde Østerlandets Indvaanere ikke stort at sige; de ere ikke lystige, men snarer tungsindede. De gamle Historier tiene dem meest til Fornøielse, og dette hielper for en Deel til Sprogets Vedligeholdelse. Man hører endog de ringeste Bønder undertiden at tale i den Stil, som bruges i disse Historier, men man beleer dem derfor, naar de komme til Sønderlandet. Glimer, Brettspil, Skak, Kort, Glæder, og deslige Lystigheder, ere rare hos dem (§. 69 til 71.), dog bruges de iblandt. I at beregne Tiiden (§. 58 til 63.) ere Østlænderne megel vel øvede. Deres Maade at reise paa er omtrent den samme, som andensteds, aleene at de ikke drive deres Arbeids-Heste, men lede dem ved Tøieler, den eene hæfter til den anden. Af disse Tøieler bindes den eene Ende med et uldent Tov om Underkiæften, saa at Tungen er los i Munden, og den anden Ende giøres fast, enten i Kloft-Sadelen, eller knyttes i Rumpehaaret paa den Hest, som gaaer foran. Af Hexerie veed man nuomstunder intet at sige; men om Spøgelser hører man undertiden. De Vand- og Ild-sprudende Iøkler og Hraunstrækninger udgives især, efter den gamle Meening, for Opholdssteder for Trold og onde Aander, og det fortælles at være skeete adskillige forunderlige Tildragelser, ikke aleene tilforn, men og i disse Tiider. Det er øiensynligt, at de fleeste af disse beroe aleene paa Overtroe og Indbildninger. Dog indløbe og deriblandt nogle saadanne Omstændigheder og Begivenheder, som disse Tiiders Philosophi skulle have ondt ved at udvikle og forklare. Disse kunde udgiøre en temmelig artig Samling af smaa Historier; men da dette Slags Tildragelser ikke bør fortælles uden særdeles Varsomhed, Undersøgning, og Vall, saa ville vi ikke opholde os dermed.

med. Alt ſligt oploſes letteſt, ved at ſige ligefrem at det er opdigtet; men Spørsmaalet er kun, om det ogſaa er nok til at afgiøre Sagen.

Dyrene.

§. 816.

Angaaende de fireføddede Dyr er alene følgende at mærke: De fireføddede.

a) Heſtene paa Østerlandet ere muntre, ſtærke, gode Gangere og holde længe ud endog det ſtrængeſte Arbeide. De ligne meeſt de Nørſke, og falde gierne ſmaa, men dog ingenſteds i Island ſaa ſmaa ſom de Sællandſke Bonder-Heſte, ikke engang Vantrivninger, hvilke dog ere meget rare paa denne Kant. Vatna-Heſtar kaldes i Skaftefiælds-Syſſel de, ſom bruges til at forſøge Elvenes foranderlige Vadſtæder. Naar de komme i Kvikſand, falde de paa Knærne, ſaa de ikke kunne ſynke, da Vandet løfter Bugen op; og hvis de ſkulle ſvømme i en ſtridig Strøm, lægge de ſig paa Siden, Ryggen vendt imod Strømmen, ſom derved løber under Bugen, hvorfor de kunne deſto bedre arbeide imod den med Fødderne. Naar de fornemme til Grund, ſkyde de dem høit i Veiret, og et godt Stykke frem, for at vinde deſto meer, og hvis de mærke, at Grunden er alt for uſikker, vende de derfra, og ſøge en anden Vei, da Ryttern maa lade dem raade. Det er farligt, for uvante Mennesker, at ride paa diſſe Heſte; thi man kan ſnart falde af og blive borte. Hvorimod de, ſom ere vante til ſligt, ſpues at det er kun Spog; ja ſomme Reiſende, ikke alene øſter paa, men og paa andre Steder, giøre Haandværk af at lade deres Heſte ſvømme med dem over Elve og Viiger ved Søekanten, hvor Heſten kan ſvømme langt bæder, end i det ferſke Vand, hvilket er baa-

de tyndere og lættere. Naar de komme i Fare, og Veien er for lang eller Heſten vil trættes, ſpringe de af, og holde med den eene Haand enten om Mannen eller i Sadelgiorden, til de komme til Landet. Mangen en gior dog alt for meget heraf, og ſætter derved Livet til. b) Koerne ere af middelmaadig Storrelſe, men malke godt. I Mule-Syſſel har man miſtet meget af Hornqvæg, iſær døde næſten Halvparten bort Aar 1742. Paa Ketilſtad, en Gaard i Fliotsdals Herred, har man gierne ſlet Lykke med Kalve, fordi de faae Hovedſot (§. 321. a), og Eiermanden, en Syſſelmand, ſom meget haver forbædret dette Sted, haver ikke, uagtet hans gode Erfaring i Landets Huusholdning, kundet finde noget Raad derfor, men altiid maattet forſkrive Kalve fra andre Steder, og ſlagte ſine egne. Foderet eller Græſſet kan ikke være Aarſag dertil; men maaſkee Tyrene, ſiden Sygdommen ofte fortplantes, og mærkes dog ikke ſynderlig hos det gamle Qvæg, naar den ikke faaer Overhaand hos det unge. Nogen beſynderlig Omgang med de nyefødte Kalve, og deres Opklækning, kan ogſaa være Aarſag til denne Syge. Ellers ere Indvaanerne her ikke endnu komne i forrige Stand, ſiden de ſidſte haarde Aar. c) Om Faarene er dette bleven anmærket i Skaftefiælds-Syſſel, hvor de ligge inde i Huuler om Natten, at Lammene og de unge eller ſmaa Faar indtage den inderſte Plads, men Vædrene og de ſtore ligge yderſt. Fiaarborg, d. e. Fæborg, kaldes her en af Jord og Steen opbygget Pyramide, ſom er rund og huul inden i, med en liden Dor etſteds neder ved Grunden, ſaa ſtor, at et Menneſke kan krybe derind, og en Lyre eller Aabning i Toppen. Storrelſen er ulige, Hoiden 4 til 6 Alne. Indbyggerne paa Siden, og paa fleere Steder, lade deres Faar ligge her inde i Stedet for Huuſe, fornemmelig dem,

ſom

som man ikke giver Foder om Vinteren; og de trives langt bedre paa denne Maade. Den underjordiske Jld har opført paa Siden nogle saadanne Bygninger, bestaaende af smæltet Steen, huule inden i; naar de skulle bruges til Faar, brækker man Hull paa dem, for at faae en Indgang, og efter dem hope uden Tvil Indbyggere de dannet dertil andre saakaldte Fiaarborger. I denne Egn, kort fra Holt, seer man og en rundagtig Stolte af smæltet Steen, 12 Fad hoi og 5 Fod tyk. d) Geeder kunde holdes med Fordeel paa mange Steder i Mule-Syssel. Paa Ketilstad ere og nogle. e) Bisørne komme tidt til Østerlandet med Hav-Isen, og under tiden i alt for stor Mængde. Det skeer kun sielden, at de anfalde voxne Mennesker, uden de ere meget hungrige, eller i Forveien opirrede; men paa Qvæget giøre de stor Skade. f) Sælhunde, af de almindeligste og bekiendte Arter, ere her, som andensteds. Derimod af Rostunger (§. 653.) har man her seet sieere end paa andre Steder; især kom en usædvanlig Mængde af dem til Østfiordene i Aaret 1708.

§. 817.

Af Fugle ere her at mærke: a) Svaner. Den største Mængde af disse opholder sig paa Fieldene i den nordlige Part af Mule-Syssel, hvorfra de Nærboende hente deres Æg. b) Vildgaase-Fangsten paa Breedemarksand er allereede nævnt; men det rareste er, som dog med Sandhed berettes, at Vildgiæssene lægge Æg og klække Unger ud i de høie Fieldе, over Fliotsdals-Herred, hvor intet Menneske kan komme til. c) Margiæs (§. 667.) eller Hrota sees aarlig i Mule-Syssel, og siges at lægge Æg paa ubestigelige Klipper oppe til Fields. d) Om den hvide Maage (§. 674. c og 744.) er for blevet meldet, som noget ganske nyt, at

Fuglene.

den lægger Æg oven paa Vigur-Øen i Græsset (§. 765.); men det er ligesaa besynderligt, at den endog flyver nogle Miile fra Havet, op over Breedemarksand og Isbiærgene, til et steilt Fiæld, som deraf kaldes Maavebygd, og bygger der sit Reede. Veien derhen over Breedemarks-Jokelen skal være meget farlig, dog have nogle fra Hornefiorden forsøgt den i disse Tider, og ere komne tilbage med friske Æg. c) Skumen, som af Skribenterne, med et urigtigt Navn, kaldes Skuen og Skua, er Larus fuscus, macula alarum alba, og Catarrhactes Auctorum, og findes beskreven i *Mills* Ornithologie. Den er bekiendt overalt i Island, endskiønt ikke allevegne lige meget afholden. Paa Nord- og Vester-Landet holdes den for en ufkyldig hellig Fugl, fordi den er meget tam paa Havet, nærmer sig til Baadene, og tager imod hvad Fiskerne give ham, af allehaande Madvarer. Paa Østerlandet er den allermeest bekiendt. De Farende kalde den Vestmannøes Høns, fordi den er i Mængde paa Vestmannøe, og viser sig der meget tam og stille; men paa Østerlandets Sandørkener, især Skeideraaes- og Breedemarks-Sand, fører den sig gandske anderledes op. Her ansees den for en grum og dristig Rovfugl, fordi den forfølger de Reisende hæftig, samt slaaer Hunde og andre Dyr saaledes, at de skrige ynkelig, ja undertiiden besvime. Aarsagen til denne Skumens Opførsel er, at den har paa disse Steder sine Æg og Unger, hvilke den forsvarer med megen Dristighed, hvorfor de Nærboende forsyne dem med Kieppe, naar de gaae ud, for at tage dens Æg og Unger. Om dens Dristighed paa Færoe, fortæller *Debes* (Fær. Ref. p. 131.) det samme, og at Indbyggerne der dræbe den med en Kniv, paa den samme Maade, som dette skeer i Island med Kioven og Tærnen (§. 665.). At den kaldes i Norge Rav-Ørn, fordi

fordi den dukker under Vandet, kan ikke bestaae med dens Huusholdning i Island, hvor den, som andre Maage-Arter, kan ikke skyde sig ned længer end til Vingerne, og skiønt den falder hoit fra Luften, kan den dog ikke komme ganske ned i Vandet, men flyder strax op igien. f) Høns have Bønderne paa hver Gaard i Øræferne. De ere alle sorte af Farve, og kiendelig mindre end sædvanlig; men meget frugtbare, uagtet de ikke saae Korn, men maa nære sig af smaa Orme og Maddiker om Sommeren. Om Vinteren faae de smaahakket Høe, mænget i Fløyter og Mælk. Det var nyttigt, om flere i Landet lagde dem efter denne Yngel.

§. 818.

Om Fiske, Havdyr og Insecter er her aleene følgende at mælde: a) Torsk driver undertiden op paa Østerlandet, især paa Langenæs og i Skaftefells-Syssel, hvor de Brændinger, som her gaae overalt, fortumle og slaae den ihiel. Indbyggerne samle den, naar den findes ferst og ubeskadiget. b) Aal findes mangesteds, og kunde saaes størst og i temmelig Mængde i Hornefiorden; men Indvaanerne her, ligesom paa andre Steder, ere bange for den (§. 685. a). c) Haakallens store Indvolde (intestina crassa) anvende nogle af Østfiordenes Beboere til Nytte: de blæse dem op, og bruge dem, i Stedet for Boier, til Mærke paa deres Lodliner ude i Havet. d) Regn-Ormur, efter Ordet Regn-Orm, er et Insect, som kaldes saaledes, fordi det kommer paa Østerlandet med stærk Blæst og Regn; det er etslags Kaal-Orm (Eruca); men vi have aldrig kundet faae det i Hænder. Det giør her ofte stor Skade; især fortærede det 1701 Græsset over heele Skaftefiælds-Syssel og Rangervalle paa Sønderlandet. Aaret derefter giorde det ligesaa paa Østerlandet. Det blev det første Aar en Finger tyk. Fiske, Havdyr og Insecter.

Naturens Mærkværdigheder.

§. 819.

Ødelagte Egne og Gaarde.

Den Ødelæggelse, som Isbiærgene have anrettet paa Østerkandet, er forfærdelig; vi have og fortaalt meget derom ved adskillige Leiligheder i dette Stykke. Her ville vi i Særdeleshed vise, hvilke tilforn beboede Steder og Landskaber nu ere blevne til ufrugtbare Ørkener; meest er det skeet af samme Aarsag; dog giver man tildeels i Mule-Syssel haarde Aaringer Skyld, i Hensigt til de Steder oven for Langenæs, og Fiordene imellem samme og Vapnefiord. Rafnkelsdal, et heelt Bygdelav af 20 Gaarde (see *Brandkrossa-Þátt*), er for lang Tiid siden ode; ligeledes Myrdalen og tilgrændsende Øræfer; men alle disse Steder kunde beboes igien. Hvad Fliotsdals-Herred angaaer, skal Grunden der være bleven fordærvet, deels af Elvenes Overswommelse, deels og af Skredfald. Eivindsdal ved Ketilstadhals, som har været beboet, er af denne sidste Aarsag ode. Men de fordærvede Egne i Skaptefells-Syssel ere af større Betydenhed, og staae ikke til at forbædre igien, nogle faa undtagne. Skogey kaldes et Stykke Land i Hornefiorden ved Vesterhorn, hvor 18 Gaarde siges at have staaet; og siden Grunden endnu giver noget Græs, skiønt den er kun lidet frugtbar, og Jokkelen har ikke giort her Skade, maae nogen Forsømmelse have her havt Skylden. De andre ødelagte Gaarde og Jorde i Hornefiorden staae ikke til Redning; ikke heller Breedemarken, uden der kunde opkomme saadan en Vandflod og Ildsprudning, at den lave Jokel blev ført ud i Havet, hvilket kunde skee. Da vi reisde her forbi, saae vi tydelige Beviser paa, at her havde været Jordsvær og Skov i forrige Tider; thi Vandet førde daglig ud fra

Joke-

Jokelens Grundvolde tykke Klumper af Torv, og store Stykker Birke-Træe, hvoraf nogle vare 1 Fod tykke. Det smukke Stykke Jord, der ligger norden for Jisen, er og en Levning af Breedemarken. Da vi droge tilbage over Breedemarksand, førde vor Veiviiser os til Vesterkanten af Jisen, hvor Kirken haver staaet; men vi sage intet, uden tæt ved Jisen, nogle Klumper af gammel rogtet grøn Jord, og en Høi af opkastede Steene. Derimod fortaalde de ældste Mænd, at et Stykke af Tuunet og Kirkens Vægge havde endda været tilovers for 90 Aar siden. Uden for Kirkedøren laae en stor firkantet lidet aflang Hælde, hvorunder en berømt tapper Mand, ved Navn Kaare Solmundsen, som levede og boede her først i det 11 Hundrede-Aar (see Nials-Saga og Landnama-Saga p. 169.), skulde ligge begraven. Endskiønt Stedet var ødelagt, holdte dog de Reisende, som droge her forbi, det at være deres Pligt, at reense denne Liigsteen fra det Grums og Urenlighed, som Jokelen satte derpaa. Paa denne vidtløftige Strækning øven og neden for Jisen, haver staaet en anseelig Bygd, endskiønt man ikke veed hvor mange Gaarde. Derimod finder man om Øræserne, som tilforn kaldtes Litla-Herad, at der have været 70 Jorde beboede, og som det synes, 3de Kirker, foruden Jøkelfells-dal bag ved Skaftefiæld, som havde et heelt Kirke-Sogn. Om Skeideraasands Bygd have vi intet udførligt; thi det kan ikke just sees af Landnama-Saga (Part. 4. Cap. 11.), om denne Plads har været byggelig eller beboet i de første Tider, da det heele Landskab, som siden blev kaldet Litla-Herad og nu Øræfe, kaldtes Ingolfshøfdahverfe, og Skeideraaen Jøkulsaa. Derimod er det afgiort om Myrdalssand, og at Jordbrand har giort der megen Skade, strax efter den første Beboelse, saa at Indbyg-

gerne

gerne maatte flygte derfra (see Landnama-Saga Part. 4. Cap. 11. og 12.). Den Tiid vi reisde over disse Steder, berettede de ældste Mænd, at deres Forældre havde fortaalt dem, at der i deres unge Aar havde endnu været 6 Gaarde tilovers paa Myrdalssand. Hiorleifshofde har maaskee været regnet med i dette Tal: der staaer og endnu nogle Hytter, beboede af en liden Familie. Solheimessand har ogsaa havt byggeligt Græsland tilforn.

§. 820.

Aske-Mister. Da vi den 6te Octobr. vare paa Hiemreisen over Siden og Alptevær, paakom os om Aftenen en mork Taage med stærkt Askefald, endskiont vi havde havt Solskinsvæir om Dagen, og Luften endnu var klar oven over, med nogen Blæst og Frost. Asken kom fra Katlegiaa, hvoraf vi sluttede, at den maatte sprude igien; endelig traf dog Ledsageren, i dette Morke, paa Herjolfstad, en stor ode Gaard. Dagen efter var endog det ubehageligste Væir, som vi have erfaret; thi endskiont Solen skinnede klart oven over, var Taagen saa tyk, at vi ikke kunde see uden faa Skridt fra os. Den bestod af en rodagtig Aske; og hvor denne kunde trænge igiennem i Kofferterne, blev alting sort; den trak sig endog giennem Klæderne, lige ind til Kroppen: Ansigterne bleve ganske sorte, og til Beviis paa, at man maatte, enten man vilde eller ikke, tage en Deel deraf til sig tilligemed Luften, da var alt det sort som man spyttede op. Hestene kunde hverken æde eller holde Øinene aabne; to af dem bleve blinde, ved det Øinene groede sammen, og der gik endog Materie i; tilsidst maatte vi slotte ind i de forladte Huuse. Dagen efter var Regn, og Taagen borte, da vi reisde over Myrdalssand, og de 3de nye Halse af Jokel-Jis, Gruus og Steene, som Katlegiaa havde skikket her ned næstafvigte Vinter; disse Jisrygge

gerne maatte flygte derfra (see Landnama-Saga Part. 4. Cap. 11. og 12.). Den Tiid vi reisde over disse Steder, berettede de ældste Mænd, at deres Forældre havde fortaalt dem, at der i deres unge Aar havde endnu været 6 Gaarde tilovers paa Myrdalssand. Hiorleifshøfde har maaskee været regnet med i dette Tal: der staaer og endnu nogle Hytter, bebøede af en liden Familie. Solheimessand har ogsaa havt byggeligt Græsland tilforn.

§. 820.

Aske-Mister. Da vi den 6te Octobr. vare paa Hiemreisen over Siden og Alptevær, paakom os om Aftenen en mørk Taage med stærkt Askefald, endskiønt vi havde havt Solskinsvæir om Dagen, og Luften endnu var klar oven over, med nogen Blæst og Frost. Asken kom fra Katlegiaa, hvoraf vi sluttede, at den maatte sprude igien; endelig traf dog Ledsageren, i dette Mørke, paa Herjolfstad, en stor øde Gaard. Dagen efter var endog det ubehageligste Væir, som vi have erfaret; thi endskiønt Solen skinnede klart oven over, var Taagen saa tyk, at vi ikke kunde see uden faa Skridt fra os. Den bestod af en rødagtig Aske; og hvor denne kunde trænge igiennem i Kofferterne, blev alting sort; den trak sig endog giennem Klæderne, lige ind til Kroppen: Ansigterne bleve ganske sorte, og til Beviis paa, at man maatte, enten man vilde eller ikke, tage en Deel deraf til sig tilligemed Luften, da var alt det sort som man spyttede op. Hestene kunde hverken æde eller holde Øinene aabne; to af dem bleve blinde, ved det Øinene groede sammen, og der gik endog Materie i; tilsidst maatte vi flotte ind i de forladte Huuse. Dagen efter var Regn, og Taagen borte, da vi reisde over Myrdalssand, og de 3de nye Halse af Jøkel-Jis, Gruus og Steene, som Katlegiaa havde skikket her ned næstafvigte Vinter; disse Jis-

rygge

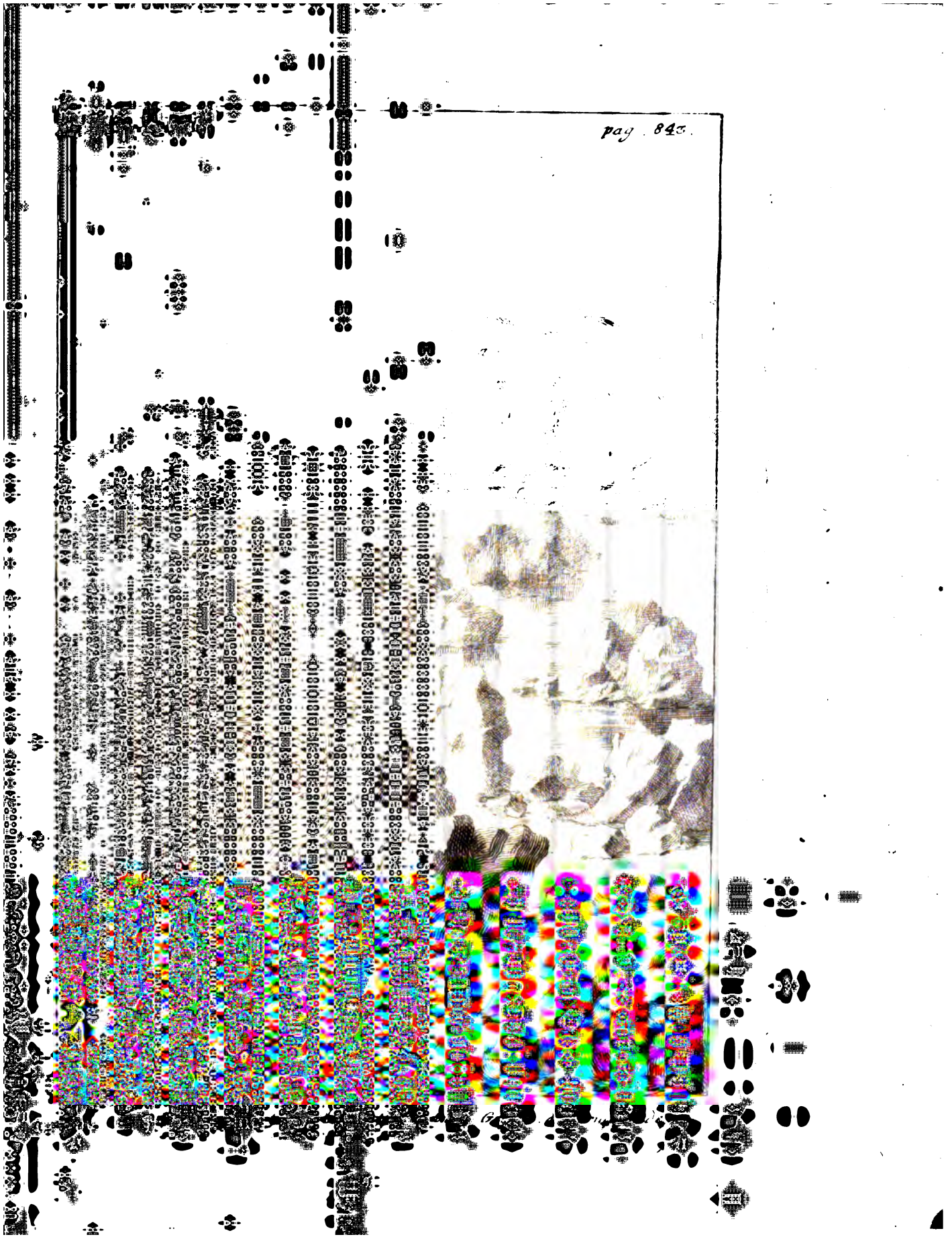
pag. 843.

rygge vare nu blevne lave, dog forlige nok at reise over, for Hullernes Skyld imellem Jisstykkerne. Vi toge Veien videre fram over Eyaraa, som nævnes i Landnama-Saga, fordi der har været Bygd imellem den og Alptevær i forrige Tider.

§. 821.

Vi vare Natten over paa Høfdebrecke, et Kirkested østligst i Myrdal, som er bleven nogle Gange ødelagt, og Gaarden tilligemed Kirken flottet høier op, og bygget der igien. Dette sidste skeede efter Ildsprudningen 1661. Den næstfølgende, 1721, giorde her store Forandringer, især paa Havet, hvilket den paa nogle Miiles Længde har efterhaanden opfyldt med Pimpesand, Gruus og Steene. Kiærlingedal, vesten for Høfdebrecke, haver efter Indpaanernes Beretning været en Fiord tilforn, og er bleven kaldet Kiærlingefiord; den nævnes i Landnama-Saga (Part. 4. Cap. 13. conf. Part. 1. Cap. 6.), hvilken synes at bekræfte det samme. De ældste Mænd kunne og erindre, at Havet for 60 Aar siden havde naaet til Aabningen af denne Dal, og der var endda saa dybt Vand, at man fiskede med Meedekroge paa Klipperne. Om de steile Sandsteen-Klipper, som frembringe det rare Salt (§. 801. c.) og fra hvilke man haver en Sandstrækning, en heel Miil lang, ud til Havet, kunne endeel endnu levende Folk huske, at Biærgfugle have opholdt sig der, og Havets Bølger spillet paa den nederste Deel af disse Klipper. Følgelig haver Jisbiærgets Opsprudning 1721 giort denne store Forandring. Dette kom os dog ikke saa underligt for, da vi betragtede Fiæld-Egnen oven for, især mellem Høfdebrecke og Katlegiaa, hvis forfærdelige Aabning vi saae den 6te Octobr.; thi den viiser sig som en stor Dyl i Jøkelen, hvor den begynder at hælde, eller blive lavere, mod Østen. Oven for Aabningen rage nogle

Nyt Land, og Fiælde som Bølger.

sorte Klipper op af Jisen, og til Siderne gaaer ogsaa en lang Klipperad nedad under Fiældet. Neden for Aabningen har Naturen vilst, i Ildens og Vandets sammenvirkende Magt, sin forfærdelige og hartad ubegribelige Styrke: der sees nemlig nedkastede mangfoldige Biærge, det eene oven paa det andet, med dybe Klofter eller Afgrunde imellem; hvilke Ruiner, om de skulde lignes ved noget, see ud som et bruusende Hav; thi de opskudte og kuldkastede Biærge ligge dog meest bolgevis, og de giennembrækkede Render, som Vandfloden, samt medfølgende Klipper og Jisstykker, have aabnet sig, ned til den underliggende Egn, ere dog kiendelige, uagtet al denne Omtumling. Da vi betragtede disse Ting fra adskillige fordeelagtige Steder oven for Hofdebrecke, maatte vi lade det Forfæt fare, at bestige Fiældene paa denne sydlige Kant. Der var falden en Mængde Snee Natten for den 9 Octobr., som giorde Velen desuden befværlig; paa Nordsiden er derimod raadeligst og mindst Fare ved at besee Katlegiaa. Det var ellers ubegribeligt for os, hvorledes Hofdebrecke har dog kundet bestaae, lige for og under Jisbiærget, saa at Grunden, med dens Klipper og Jord, er ikke reent bleven slotfet og bortført.

§. 822.

Smaa Bække blevne til store Floder.

At smaa Bække ere blevne til store Floder, er endnu een besynderlig Mærkværdighed paa Østerlandet. Indvaanerne vide at fortælle om een og anden Elv, at den er nu bleven større end tilforn, ved een og anden Ild- og Vand-Sprudning; men siden disse Vandfalde forandre deres Render saa tidt, har man intet vist kundet slutte, hvor meget de have voxet. De sige og om Jøkel-Elvene, naar de komme nær til og see deres Farve, som er sort og fæl, og mærke at Vandet er hvit, samt at det fører rundagtige Jis-

klum-

klumper: þat er hlaup i ænne; hvilket vil sige, at der er en brusende Gang eller Flod i Elven; dette skeer tidt og ofte hver Sommer, uden nogen Orden, saavidt man veed, og uden at der mærkes nogen indvortes Bevægelse i Jisbiærgene; og derfil have vi været oiensynlige Vidner ved Rupsvandene. Men alt dette varer kun kort. Hvad derimod angaaer visse Elves vedvarende Tilvæxt, da haves derpaa to Exempler. Det første er Jokelsaa paa Solheimesand, eller Stank-Elven, som af Forstningen ikkun var en liden Bæk, men fik siden, ved Solheims-Jokels Aabning og Bevægelser, en betydelig nye Tilvæxt, oversvommede det flade Land, og tog al Grønsværen kort, hvor Solheimesand nu er. Denne Tilvægelse, som er skeet henved Aar 900, fortælles som overnaturlig i Landnama-Saga (p. m. 208.). Efter den Tid har denne Bæk, som tilforn kaldtes Fulelæk, saaet Navn af Jokelsaa, som den og nu fører en Mængde Vand, og regnes iblandt de store Elve (§. 788. c). Det andet Exempel giver Loftelæk, osten paa Siden, som var kun en liden Bæk, men er siden bleven til en stor Flod, kaldet Almanna-Flive (see Landnama-Saga p. 142.). Dette skeede kort efter at Landet blev besat med Folk, ved det at Side-Jokelen (§. 778.) kom i Gang og fik Aabning. Nu bliver da Spørsmaal, hvoraf disse Vandfaldes hastige Tilvæxt, og siden deres bestandige Vedligeholdelse kommer? Vi maae heri nøies med at giætte. Men i Følge den foranførte Formodning om Jokiernes Opkindelse i Island, og i Særdeleshed om de Ild- og Vand-sprudende Jisbiærges Samfund med Havet (§. 772. & seq.), bliver den Aarsag lættest at begribe, at hvis Havet ogsaa giør sit til de Oversvommelser, som skee ved Jokiernes Opsprudninger, saa kan det ligeledes forskaffe Vand nok til Jokel-Elvenes Underholdning.

§. 823.

Blod i Havet.

I Aaret 1638, uvist paa hvilken Aarets Tiid, mærkede Fiskerne en Mængde af Blod i Havet uden for Østfiordene, som drev ind til Landet, i aflange Flekker eller Strimler; dette anføres her alene for at holde det imod det ovenskrevne (§. 756. c). Naar ellers Hvalfiskene staaes i Havet, og allerhelst naar Spekhuggerne i 1000 Tal forfølge de store tandløse Hvale, og give dem i Stykker, kan Søen ofte blive rød eller blodig paa nogle Miiles Længde; og her har man da endnu en anden Aarsag til den røde Farve i Havet.

Mærkværdigheder om Indbyggerne.

§. 824.

Østerlandets første Beboelse.

Denne Part af Island blev tidlig besat med Folk, fordi Kysten laae øge for og nærmest for dem, der søgte hid fra Norge. Det er ellers mærkværdigt, som baade Are Frode og Landnamsa-Saga give os Wished ten, at Island, og især denne Kyst, var bevoet tilforn af etslags Folk, som kaldtes Papar, og vare Christne. Are slutter, at de have været fra Irland, af Bøger og andre Ting med Irlandske Ord og Characterer, som disse Folk efterlede dem, da de flygtede bort, thi de vilde ikke bo hos Hedningerne. Følgelig maae de have havt Skibe hos sig, og maaskee drevet Fiskerie. Men enten de nu have været fra Irland, eller en Levning af det gamle Brittiske Folk, synes det rimeligt, at de ældgamle fremmede Ord, som forekomme endnu i Østlændernes Mundart (§. 809.), ere etslags Levning af deres Sprog; men desuden flottede og adskillige Irlændere til Island, i de første Tilder, og fortplantede der deres Afkom. Hine forstbemældte ere ventelig blevne kaldte Paper, enten af de Præster, som de have havt hos dem, eller af Paven, som Nordmændene

mændene maaskee have troet at de troede paa. Papyle, et Bygdelav i Hornefiord, og Papøe, have faaet Navn af dem. Deres fornemste Sæde var Kirkebæ paa Siden, hvor Hedninger ikke kunde boe, fordi de troede at Stedet var saa helligt, at de strax bleve syge og døde (Landnama-Saga p. 143.). Een af Landets første Indtagere, som var en Christen, ved Navn Ketil Fiskke, byggede her en Kirke, som maaskee haver været den første i Landet (§. 761. a).

§. 825.

Af Alderdoms Levninger ville vi mærke følgende. a) Ulfliots-Lang, den første Islandske Lov, som endnu for en stor Deel findes indført i Graagaasen, havde sin Oprindelse fra Østerlandet, hvor Laugmand Ulfliot boede, nemlig i Lonet, mellem Øster- og Vester-Horn. Dette skeede henved Aar 928, hvorpaa Althinget strax blev stiftet (§. 111.). b) Gamle Gravsteder fremvises hist og her, men de ere ikke at lide paa. F. Ex. Thidrandelaag, i Alptefiord, er kun en gammel Aae-Rende. I Vapnefiord ere nogle Høie, som man taler meget om; men vi have ei seet dem. Levning af et gammelt Kapel sees paa Skeggestad-Præstegaard ved Langenæs. Efter de Gamles Vandledninger paa Tunene (§. 729.), findes ogsaa nogle Spor paa Østerlandet, især paa visse Steder, saasom Stafafells Præstegaard, hvor Vandfurrerne endnu ere kiendelige. c) I dette Stedes Kirke viises en meget stor og kunstig Lås for Døren: den har tvende Meen, skal to Gange lukkes op, og er indlagt med artigt Løvværk af fiint Sølv. Den er funden ved Roden af et Bierg, kort herfra, for 100 Aar siden, og Almuen vil, at Elvefolk skal have tabt den. I Kirken er et Messing Dobefad, med samme Characterer og Ord, som det i Valle-Kirke (§. 758.).

Alderdoms Levninger.

Her forvares ogsaa et meget gammelt Alterklæde, hvorpaa ere udsyede Mariæ, Petri og Simonis Billeder; Overskrifterne ere ældgamle Characterer, dog saadanne, som endnu sees i gode Nordiske Skrifter paa Pergament.

§. 826.

Folkemængden. Man seer af Are Frodes Skrift (p. 12.), naar man vil giøre Slutning efter Bandernes Tal, at Folkemængden i gamle Dage har været inindst i Øster-Fierdungen, nemlig 840 Bønder (de ufornuende uberegnede), da der fandtes sønder paa 1200 Bønder, paa Vesterlandet 1180, og norder paa 1440. Dette Mandtal blev taget Aar 1097. Men at endog den anførte Folkemængde paa Østerlandet er siden den Tiid anseelig formindsket, kan man sikkert slutte af Bygdens store Ødelæggelse (§. 819.) og flere Kiendetegn. Efter et Mandtal, som blev taget for 20 Aar siden, fandtes i Skaftefells-Syssel 440 Bønder eller Familier i alt; i de 2de sidstligere Parter af Mule-Syssel 300 Bønder, og Mandtallet 2000; men i Norderparten 199 Bønder, og overalt 1281 Siæle. Man seer heraf, at Familierne i denne sidste Part have i den Tiid været temmelig stærke, i Forhold mod de andre Sysseler, og at Mandtallet overalt paa Østerlandet kan i det høieste anslaaes til 6000 Siæle, men for nærværende Tiid er det endnu mindre.

§. 827.

Havne. De fornemste Havne ere nævnte i Forveien (§. 765.); men foruden disse ere mange Ankerleier i Østfiordene, og paa denne Side af Langenæs, hvortil de Hollændere søge, som gaae paa Fiskerie. I Breeddals-Viigen er et Ankerleie, hvor de Engelske Fiskerhukkerter fornemmelig samles. Disse Fiskere maa holde Søen, naar Hav-Fisen kommer; og det Aar vi besøgte disse Kyster, lobe

de

de stor Fare formedelst den. Et Engelsk Orlogsskib, som i den Tiid convoyerede dem, skiød med Kanoner paa de store Isstykker, som dreve til Skibet, for at splitte dem ad, paa det Skibsfolkene skulde kunne raade noget med dem, og sætte dem bort fra Skibet. I Backefiord skal være en god Havn. Ved Portland, eller Dyrhyle, i Myrdalen, har været en god Havn i forrige Tiider, og den skal endnu være brugelig; men vi havde ei Leilighed til at beske den. Skaftefields-Syssels Indvaanere ønske, at denne Havn maatte blive beseilet, for at spare den besværlige og lange Reise aarlig til Oreback, paa hvilken Floderne ofte gior dem Ophold. Imellem Myrdal og Almannskard, eller Vesterhorn, ere ingen Ankergrunde.

Sonder-

Sønder-Island.

Rangaarvalle- Aarnæs- og Guldbrynge-Sysseler.

§. 828.

Indledning og Reisen i Almindelighed.

De Reiser og Observationer, hvorpaa dette Stykkes Beskrivelse er grundet, ere giorte og foretagne paa adskillige Tider og Steder. Det var denne Part af Island, og især Vedøe, et seculariseret Kloster, kort fra Reykevig eller Holmens Havn, hvor vi opholdte os om Vinteren, i de Aar, da vi reisde i Landet for at udforske og optegne de Ting, der kunde høre til dets Beskrivelse, fornemmelig dets naturlige Tilstand og Indvaanernes Huusholdning. Her giorde vi Meteorologiske Observationer, samt holdte Brevvexlinger angaaende disse og andre Ting, med adskillige, i Særdeleshed studerte Folk, hist og her, endog paa de længstbortliggende Steder i Landet. Vi tiltraadde altiid hvert Aars Reise herfra, og besaae, ved den Leilighed, nu et, nu et andet Stykke af Sønderlandet, og nogle af dets Sysseler og Herreder oftere end engang, fornemmelig Kiosar-Syssel, og den vestlige Part af Guldbrynge- og Aarnæs-Sysseler; nogle Steder derimod, f. Ex. den øverste Deel af Rangervalle-Syssel, komme vi aldrig til i de 5 Aar, som denne Reise varede. Men denne Egn, tilligemed en Deel andre Herreder paa Sønder- og Vesterlandet, var alt beseet og beskrevet

skreven i Forveien af den eene af os, (nemlig Eggert Olafsen), i Aaret 1750. Ellers besaae vi Sønderlandet fornemmelig i Aarene 1755 og 1756, og især det første Aar Guldbrynge-Syssel, og Aaret efter de 2de østen for, nemlig Aarnæs- og Rangaarvalle-Sysseler. Kiosar-Syssel havde vi allerførst beseet, hvorfor det og er beskrevet i det første Stykke. Af anførte Aarsager have vi da agtet det tienligst og naturligst, baade at begynde og ende dette Værk med Sønderlandets Beskrivelse, da alle vore Reiser ere baade begyndte og endte sammesteds.

§. 829.

Beliggenheden i Almindelighed.

Sønderlandets **Beliggenhed** og **Anseelse** er ikke overalt den samme. Himmel-Egnen er vel den sydligste, og følgelig meest mild og fordeelagtig; men ved det den underjordiske Ild haver meget mishandlet adskillige Landskaber, saa see disse ikke nær saa vel ud, som det øvrige. Denne Deel af Island ligger da midt paa Landet imod Sønden, skildt fra Østerlandet ved Solheimesand, fra Nordlandet ved store Fiælde og Isbiærge (§. 698.), og fra Vesterlandet, efter den ældste og retteste Inddeeling, ved Hvalfiord og Botnsaa (§. 116.). Dens Strækning er en uordentlig Firkant, hvis Breedde, i lige Linie mod Havet, mellem Jøkelsaa og Hvalfiord, er henved 25 Tydske Mile, da den jævnsides løbende Linie paa Fiældene, at regne fra midt for Hofs-Jøkel til Skialdbreid (et bekiendt Biærg kort norden for Thingvalle), neppe udgiør meere ligefrem end 12 Miile. Den østlige Side-Linie, fra Hofs-Jøkel til bemældte Aaes Udløb, er 20 Miile, og den vestlige, fra Skialdbreid til Besseſtæd, 15. Men hvis man vil strække samme Linie ud til Pynten af Reykenæs og omliggende Øer, bliver Sønderlandets Længde 30 Miile. Fiæld-Egnen, eller den ubebo-

de Deel, udgior Halv-Parten heraf; og naar man holder denne Part imod Landets andre Fiordunger, bliver den knapt halv saa stor som Vesterlandet, og endnu meget mindre, imod de andre Parter (§. 698. og 763.) at regne. Men derimod, hvis man anseer Bygdens Tæthed og Folkemængden i Sønderlandets beboede Egn, da overgaaer den langt de andre Fiordunger. Den har i forrige Tider havt de fleeste Indvaanere og Familier, næst efter Nordlandet (§. 826.); men nuomstunder giver den dette intet efter (§. 760.), men snarere overgaaer samme. Denne var da Størrelsen; men Inddeelingen beroer paa de fire Sysseler; thi Vestmannøe regnes under Rangaarvalle-Syssel, hvilket skilles fra Aarnæs-Syssel ved Thiorsaa, og dette igien fra Guldbrynge-Syssel ved Hellisheide og Fiældet, som gaaer derfra ud til Reykenæs. Grændse-Skiæl imellem denne sidste og Kiosar-Syssel er Kollefiorden. Rangaarvalle-Syssel er det største, naar den ubeboede Egn bliver regnet med, og dernæst Aarnæs-Syssel, hvilket Guldbrynge-Syssel ikke giver meget efter; Kiosar-Syssel er derimod det mindste.

§. 830.

Egnens Beskaffenhed. Egnens Beskaffenhed, saavel paa Oplandet som nær ved Søekanten, er meget ulige. Rangaarvalle-Syssel er overhoved at tale det smukkeste, hvor det er bebodt, nemlig østen fra til den vestligere Rangaa; thi der er Grunden jævn, tør og bevoxen med Græs; det øvrige til Thiorsaa er ulige, dog overalt godt, saa at, hvis dette Syssel havde Skov nok, vilde vi give det Fortrin for, eller i det mindste sætte det ved Siden af de allerbeste og smukkeste Landskabe i Island. Derimod er den ubeboede Deel desto fælere, og ei alene unyttig, men ogsaa skadelig, fornemmelig Oplandet og Fiæld-Egnen omkring Hekla, som haver havt tilforn en anseelig Bygd.

Her

Her er ikke andet end Sand og Støv af Pimpestæen og Aske, samt smæltede og forbrændte Klipper og Steene. Det jævnlige Sandfog og Mister, som driver herfra over heele Sønderlandet, naar der blæse østlige og nordøstlige Vinde, forderver meest Rangaarvalles Bygd og Græsmarker. Aarnæs-Syssel har for den største Deel en nedrig, myrefuld og fugtig Egn, som, endskiønt den ikke er den smukkeste, er dog meget frugtbar og allermindst Ødelæggelse underkastet. De Bygder, som ligge nærmerst ved Fiældene, ere store nok, men de beskadiges paa somme Steder af Skreedfald. Her findes vel smæltede Klippestrækninger, men de formindske ikke Bygden meget, uden i Thingvalle-Sneit, en særskilt Fiældbygd vestligst i dette Syssel. Floen er det nedrigste og Havet nærmeste Landskab, som for en stor Deel bestaaer af Myrer, som heele Tiden staae under Vand; men dette uagtet gives der megen Hoeslag. Fiældene oven og norden for Sysselet, især det Landskab Bispe-Tunger, ere græsrige og frugtbare paa Lyng, Krat og Urter, især give Græsdalene, og den sydligste Deel af Kiølveien, gode Afretter for Faar, Stude og Heste. Guldbrynge-Syssel er af ganske anden Beskaffenhed, end de 2de næstanførte, thi det er i forrige Tider ganske omtumlet ved Jordbrand, og overswommet af smæltede Steenfloder. Dette er skeet længe efter Landets oprindelige Jordbrand, og tildeels strax efter at Sysselet var besat med Indvaanere; dog findes her overalt smukke Stykker af græsrige Sletter imellem Hraunene, og Afretsmarker til Fiælds, sønden til og langs med Krysevigs og Hellisheides Biærge til Mosfellsheiden. Ved Soekanten ere paa mange Steder smukke Pladse og bebyggede Jorde; dog er Fiskeriet det, som fornemmelig holder Folkemangden ved liige og nærer Indvaanerne. Kiosar-Syssel

et beſkrevet i det første Stykke; dog skulle de mærkværdigste Egne deraf beſkrives i Særdeeleshed, hvor Materien kræver det.

§. 831.

Stranden og Øerne.

Ligesom Strandkanten uden for Skaftefialds-Syſſel er sandig, foranderlig og fuld af Brændinger, saa er ogsaa den største Part af Sønderlandets, ligefrem at regne; hvilket uagtet, Indvanerne dog holde Fiskerbaade paa de fleeste Steder, og lande der, endskiøns med stor Fare, for de stærke Brændingers Skyld, hvorfor de ofte blive borte. Strandkanten for **Solheimesand** bruges ikke; men den øvrige bruges her, lige til **Øreback**, nemlig **Øefiældesand**, **Landøerne** og **Rangaasand**. Paa **Øreback** er en Havn, men, som bekiendt, meget farlig: Stranden er der fuld af Skiær, som Brændingerne idelig slaae paa, samt Klipperne sorte, og af Begyndelsen smælte, dog Hullerne meget tætte igien. **Thorlaks-havn**, som har været brugt tilforn, er kort her vesten for. Her begynder det store Næs, hvis yderste Odde kaldes **Reykenæs**, og som udgior Guldbrynge-Syſſel, naar man regner tvers over, giennem Kriseviig, sønder til Kollefiord. Næsset har igien uden paa, og rundt omkring, mange Vige, Næs og Fiorde, som under eet kaldes **Sudurnæs**, og er 12 Miile langt og 2 til 4 Miile breedt: det løber i SV. ud i Havet, ligesom det øvrige af Sønderlandets Strandbred vender imod den samme Kant. Søesiden i Guldbringe-Syſſel er overalt meget klipperiig, og af samme Art som Øreback, undtaget at den er endnu meer smæltet og omtumlet; dog ere her 5 gode Havne for de udenlandske Handlende, og overalt Landesteder for Fiskerne. **Hvalsnæs** er, næst Reykenæs, det største i Syſſelet. Sønden for dette sidste Næs er **Grindevigs-havn**, og norden for, **Baadsende**, hvilken de Søefarende kalde

Baads-

Baadesand. Norden paa Hvalsnæs er Ziebleviig. Paa Strandkanten ere overalt store og smaa Fiskeleier anlagte. Havnefiord er den 4de Havn, hvor det store Næs begynder, og imellem samme og sidstbenævnte Handlingssted ere Strandklipperne steile; der boe Lunde og de 3de Arte af Alker; sønden paa Næsset, imellem Grindeviik og Thorlakshavn, ere ogsaa steile Klipper, som høre til Kriseviigs Gaard, hvor der boer en endnu større Mængde af disse Fugle. Norden for Havnefiord er Alptenæs, hvor Kongens Gaard Bessested, Amtmændenes Boepæl, ligger. Sæltiørnenæs er der norden for, og en liden Bugt, Skeriefiord, der imellem; denne Viig har en gammel Havn, Seila, kort fra Bessested, hvor Skibene have løbet ind om Floden. Norden til ved Sæltiornenæs er Holmenshavn og Reykeviig, hvorfra der ikkun er kort Vei ligefrem til Gufenæs-Hospital paa denne Side af Kollefiord. Kysten har her overalt, fra Hvalsnæs til Kollefiord, gode Landesteder for Fiskerne, hvilke boe her overalt, og Egnen med dens mange Næs og Bugter kaldes Inn-Næs, enten fordi Havkanten bøies saa meget ind, eller fordi de ligge inderst i den store Havbugt Faxefiord (§. 2.). At Kysten østen for Reykenæs har været lige saa farlig formedelst Brændinger i gamle Dage, viiser Landnama-Saga (Part. 5. Cap. 1.), som bevidner, at den ganske Strækning fra dette Næs til Østerhorn eller Lonet, er sildigst bleven fuldkommelig indtagen eller beboet, og det altene for Brændingernes Skyld.

De Øer, som høre til Kiosar-Syssel, ere nævnte i det første Stykke (§. 2.), og overalt ere kun faa Øer paa Sønderlandet. Den betydeligste i Guldbringe-Syssel er Vidøe, som tilforn haver havt et Munkekloster, hvortil mestendeels hørde det anseelige Jorde-

gods, som Kongen eier her og lader forvalte ved Landsfogeden. Vidøe er et Sted, som ikke har sin Liige Sønder paa: den giver overflødigt godt Græs til mange Koer, Faar og Heste, en Mængde vilde Fugle, Æg og Æderduun; Stranden har Musklinger, Rundemaver (Steenbidere), Flyndre og andre Slags Havfiske i Mængde; den ligger tæt ved det faste Land, og saa godt som inden Skiærs, hvorfor og Vandet som oftest er roeligt; en Sandbanke, som gaaer uden for fra Kialernæs og Alftenæs og inden for samme, giør det tidt ganske stille, naar der er Storm uden for; hvad der er mældt i det andet Stykke om Hvalfiorden (§. 186.), forklarer dette endnu bæder. Engøe, et Kirkested, med nogle Gaarde, ligger ligeledes i Læ inde i Bugten kort fra Vidøe. Her fra søges Fiskeriet ligesom fra det faste Land i Nærværelsen, paa alle Aarets Tiider. Akerøe havde Kornland i forrige Tiider; nu falder der godt Græs til Fæebeed og Høeslæt; Øen ligger imellem Engøe og Seltiørnenæs; men inden for, og imellem disse tvende Øer, ligger endnu den 4de Ørfarsøe, almindelig kaldet Effersey, og af de Farende, Holmen; thi her staae Handels-Huusene, og Havnen er der inden for midt imellem den og Reykeviig. Inden for disse Øer er Søen stille, ligesom indenskiærs i Norge: Indbyggerne fare her daglig frem og tilbage med deres Baade, deels for at fiske Smaa-Torsk, Helleflyndre, Rokker og Rødspætter, deels for at skyde vilde Fugle, og samle Musklinger om Ebben, i fuld og nye Maane; deels tage de ud til Øerne, især til Havnen om Sommeren, for at handle. Ellers har Ørfarsøe et Eid op til det faste Land, hvorpaa man kan gaae ud naar Vandet er lavt. Reykianæs-Eyiar kaldes under eet nogle Klipper, som ligge i Søen uden for Reykenæs, for hvilke de Søefarende maa tage dem i Agt, naar de skulle her forbi:

Karl

Karl og Kiærling, tvende hoie Klipper tæt ved Pynten, hade nogen Ligning efter Mennesker langt borte, hvorfor de og udgives for Troldte, eller overmaade store og grumme Mennesker, der rovede de Reisende. Eldey eller Ildoe ligger 1 Miil ud fra Pynten, og kort der uden for Eldeyiar-Drangur, en hoi Klippe. Paa disse Steder opholde sig Alker og andre Soe- og Biærg-Fugle; men de ere saa steile, at ingen nuomstunder kan komme der op: men tilforn har man havt Stiger af Tov paa Ildoen, og der sidde endnu store Sove i Klipperne, hvor disse Tove ere blevne hæftede. Geirfugla-Skiær ligger længer ude i Søen, en temmelig stor Øe, som er lav, og derfor bestigelig paa den vestlige Ende. Kort inden for er en middelmaadig Klipps, og uden for, en anden, meget hoi, der har Anseelse af en Seiler langt borte. Der er ogsaa hold af Farve, formedelst Skarnet af den store Mængde Biærgfugle, som opholde sig der. Disse Øer strække sig 5 Miile ud fra Reykenæs, lige i Vester, og 2 Miile der uden for, i samme Linie, er et blinde Skiær, som er meget farligt for Seilende; dog seer man ofte Brændingen derpaa. Fremmede Soefolk kalde disse Øer under eet Fugleskiærene, og dette yderste, det blinde Fugleskiær. Hvis Skibene komme her ind til Landet, og imellem Øerne, ere de ilde farne, thi her gaaer en Rost eller Malstrom, hvor Vandet, med en stærk Fart, trækkes nu ind, nu ud, og altiid til og omkring disse Klipper, især naar Væiret er stille. Paa Geirfugle-Skiær opholde sig Pingviner (Alca alis minimis) i største Mængde, thi de kunne krybe her op, og de fanges iblandt af Sønderlandets Indvaanere, som vove dem her ud, naar Havet bruuser mindst; de kunne dog ikke lande; men een af Mandskabet maae vove at springe med et Tov op paa Klippen, og naar de skulle bort igien, maae de

ofte

ofte trække ham igiennem Vandet til Baaden. Andre Øer findes ikke ude i Søen, mellem Reykenæs og Vestmannøe; men tæt inde ved Landet og i de store Elves Udløbe ere nogle, dog kun faa af Betydenhed. I Øloesaa ere ude Klipper, hvor Fugle lægge Æg. I Thiorsaaen er Aarnæs meest bekiendt, en stor Øe, som Sysselet tager Navn af. Den hører til Skalholt Bispestoel, og har gode Græsgange, endog om Vinteren, for Heste. Uden omkring Rangervalle, fra Land-Øerne til Thiorsaa, ligger et Sand-Rev, 4 Mille langt og omflødt; det kaldes i det nye Kaart Rangaa-Sandur, og der inden for have Rangaaerne deres Udløb. Der østen for gior Markarfliotets tredobbelte Udløb, tilligemed de andre Vandfalde, og Havet uden for, Landøerne saa gode som omflødte. Det største Stykke udgior Landøernes tvende Kirke-Sogne Krosa og Vodmulestad. Denne store Øe ligger imellem Tiarnøe og Rangaa-Sand, og skilles fra denne imod Vesten, ved Affaldet, men fra hin imod Østen, ved en Arm af Markarfliotet.

§. 832.

Vestmannøerne.

Endeel Øer og Klipper ligge uden for Landøerne og Rangaarvalle-Syssel. De ere bekiendte under det Navn Vestmannøer, hvilket de have faaet af 10 Irlandske Trælle, som, efterat de havde myrdet deres Herre, Hiørleif, Aar 875, flygtede herhen, og bleve her deels ihielslagne, deels jagede i Søen af hans Staldbroder Ingolf (Landnama-Saga Part. 1. Cap. 6. og 7.). Nogle Steder paa den største iblandt disse Øer beholde endnu nogle af disse Trælles Navne, og de samtlige Øer deres fælles Navn; thi de gamle Nordmænd kaldede med eet Ord Vestmenn alle dem, der boede vesten for dem, fornemmelig paa Syderøerne, i Skotland, Irland o. s. v. Endskiønt disse Øer, med Skiær og Klipper iberegnede,

de, ere 14 i Tallet; saa ere de fleeste af ingen, og de andre, endog de 4, som der voxer Græs paa, ikkun af liden Betydenhed, at regne mod den eene, hvilken er beboet, og kaldes Heima-Ey efter Ordet Hiemme-Oe; og denne bliver uden Modsigelse, i Hensigt til Handelen, den første og fordeelagtigste paa heele Landet. Den udgior, siden 1609, et Syssel og Handels-Distrikt for sig selv, hvorhen Compagniet aarlig sender eet Skib, og undertiden to paa eengang. Det er meest Fiskeriet, som bringer disse Fordeele; thi Oen selv er klipperig og lidet frugtbar, steil uden om, og syen paa besat med Hraun og mange smaa Bierge, hvoraf nogle i de seenere Tiden have sprudet Ild. Vestmannoe blev ikke bebygt forend i det 10de Hundrede-Aar, da en Mand, ved Navn Herjolf, allerforst satte sig der ned; men for den Tiid søgte Folk fra det faste Land derhen, alene for at fiske om Sommeren. Oen har tvende Kirke-Sogne, af hvilke Kirkebye er det ældste og fornemste. De geistlige Indkomste forærede Biskop Arne af Skalholt, Aar 1298, til et Munke-Kloster i Bergen, hvor han samme Aar døde, og derfor bruges her endnu den Norske Tiendemaade. Efter den Tiid blevne her bygte tvende Kirker, men nu er her kun een, af Tømmer, men dog 2 Præster. I Aaret 1627 giorde de barbariske Søerøvere Landgang paa Oen, og deels sløge ihiel, deels bortførde Indbyggerne, om hvilken Tildragelse en liden Bog er bleven trykt. Præsten Jon Thorsteinsen, som disse Røvere sløge ihiel, holdes for en Martyr, ei alene der paa Oen, men og smart ryeralt i Landet; han var og en gudfrygtig Mand, og den beste geistlige Poet i de Tider, hvilket sees af hans Vers, hvoraf de over Skabelsens Bog og Psalmerne ere meest bekiendte, fordi de ere trykte. Skandsen, med nogle smaa Kanoner paa, som blev bygget strax efterat Søe-

roverne vare borte, er endnu ved Magt. Øen er ellers af Naturen temmelig befæstet, og læt at forsvare imod en Fiende, hvis Indbyggerne vare forsynede med Gevær, og vidste at omgaaes samme. Deres fornemste Handtering, foruden Kvægavlingen, er Fiskerie, fornemmelig af Torsk, hvilket de drive med store Baade, paa 10 til 14 Mand, Vinter og Sommer. Desuden have de Biærgfugle-Kiød og Æg om Sommeren. Heimøe giver meest deraf, og Folkene ere særdeles vante til og dristige i at klavre op i Klipperne, for at søge denne Næring; men de falde og ofte ned og omkomme derved. Hellerøe er næst efter Heimøe den beste, formedelst sin ypperlige Græsgang for Stude og Faar, Vinter og Sommer; den haver 2de Huuler, hvor Kreaturene ligge om Natten, og naar der falder haardt Væir. Vestmannøerne have største Mængde af Biærgfugle, og foruden disse, Lunden, Fylingen (§. 700. og 744.) og Rytsen. Hav-Sulen (§. 357. og 670. b) yngler ingensteds i Landet, uden her i en høi, særskilt Klippe, Sulu-Skiær, som er mærkværdig deri, at den har en Dør eller Port, hvorigiennem smaa Baade kunne roe, naar det er stille. De unge Hav-Suler fanges og spiises af Indbyggerne, men deres Kiød er tranet, og derfor ikke saa velsmagende for Fremmede; dog, naar Skindet trækkes af, forgaaer den Smag meestendeels, ligesom hos andre tranede Søefugle. Suleskiæret ligger til SV. fra Heimey, og et godt Stykke i V., der uden for, Geirfugla-Skiær, en liden flad Klippe, hvor Geirfuglen lægger Æg, ligesom paa hin uden for Reykenæs. Her spiises ogsaa Hav-Vexter, fornemmelig Saul (Alga saccharifera) og Fiæregræs (§. 594.), hvilken sidste Urt hakkes og kaages til Grød med lidet Meel til. Vestmannøe haver kun 23 Gaarde, og 52 Bonder eller Familier; Indvaanernes Tal

er

mesker fra det faste Land søge
ogle Inventarii-Baade, som
dens Handling og Havnen,
ilder her om Vinteriiden en
g forsyner Indbyggerne med
egot smuk, og bekvem, i Læ
ed en liden Omvei, og uden
et Heimaklettur, hvor man
, tager imod Soegangen fra

aa Sønderlandet, i Bygden, De fornemste Bierge.
kun smaa og lave. Hengle-
heide, og den samme Fialde-
V. til Reykenæs, dyelende
da de 2 Sysseler, som have
ligge osten for, og de andre 2
Læserne med at opregne Byg-
Ingolfsfell, imellem de Byg-
ands første Beboers Ingolfs
Denne saakaldte Ingolfshau-
er 200 Favne i Omkreds, og
amde af Bruus og Steen, og
ikke urimeligt, at Ingolf lig-

ſtor Efter af Oldſager, gik engang her op, for at beſee Stedet. Han havde hos ſig en af de beſte Poeter, der have været i Island, og lod ham paa Stedet giøre en artig Viſe om Ingolf; derpaa lod han ſit Følgeſkab opſtable en Pyramide af Bruckſteene oven paa Høien. De Fiælde over og omkring Sønderlandet ere de ſtørſte og fornemſte. Iblandt dem er Skialdbreid, et ſtort ſærſkilt Biærg af beſynderlig Skikkelſe, omtrent ſom de gamle nordiſke Skiolde, naar man vendte det Huule ned ad. Biærget har ingen ſteile Klipper, men beholder allevegne den ordentlige Dannelſe, ſaa at man uden Beſværlighed kan gaae op til Toppen; det ſynes ellers at være en Løvning af en gammel Opſprudning, thi Grunden er her overalt forbrændt, og haver ſtore Strækninger af Jordſinner. Østen for dette Biærg er en ſmuk grøn Slette, kaldet Hlaudevalle, hvor Kiæmperne, ved Landets Bebyggelſes Tid, ſiges at have holdet Sammenkomſt, for at leege og prøve deres Styrke og Legems Øvelſer. Dette mældes ogſaa i Baards-Saga; men er dog ei at lide paa (§. 113). Veſten fra Fiældet har en ſtør Flod af ſmæltet Materie taget ſit Løb forbi Ladevalle til Hellisskard, en Vei giennem Biærgene ned til Græsdalene (§. 710). Her har været Skov i forrige Tider; thi Stumper af gamle Birketræer ſtøde endnu op af Sandet. Fra Græsdalene til Blaafell ligger Veien i Nordoſt. Man har de ſtore Isbiærge beſtandig paa venſtre Haand: den ſydveſtligſte Deel deraf er Geitlands-Iøkel, omtalt i det andet Stykke; den middelſte er Eiriks-Iøckull, hvilken her er paa Siden, gaaer i en Bugt fra Veien, og nærmer ſig meer til Nordlandet. Den nordligſte Deel af bemældte Isfialde er Bald-Iøkel; den ligger oven for Kiølveien, og ſlipper paa høire Haand, hvor Hofs-Iøkel begynder paa den venſtre, hvis nærmeſte Deel ligeledes hører til

Sønder-

Sonderlandet. Paa Nordkanten af den første Jokelstrækning er Sand, en lang Fældvei fra Sonderlandet og Borgefiord til Nordlandet; den bruges meest nusmstunder. Alle disse Jisbiærge ere meget høie, og overalt tækkede med Jokel-Jis. Tindastaull ere meget høie og spidse forbrændte Biærge, i NO. fra Skialdbreid, og paa denne Side af Eiriks-Jokel, inde i hvis Bugt en Rad af sammeslags Biærge vedvarer langs med Jokelbredden, og det er fært, at denne ganske Jokelstrækning giver ingen Vandfalde fra sig, undtagen den liden Elv Sandaa. Blaastældet staaer for sig selv, kort fra Veien til den høire Haand, og er meest en Breccia af Moberg, fuldt med Steene af Jordsinner, baade store og smaa. I dette Biærg siges at være en Kiæmpe-Hule, som man gaaer op til paa udhugne Trapper; men det er endnu uvist. Tinstalla-Jockull er et særskilt Jisbiærg oven for Rangaarvalle-Syssel til Øster, og i Vester fra Torfa-Jokel (§. 774.); dog haver den ikke saa jævn eller fast Jis, som de andre Jisbiærge. Imellem denne og Hofs-Jokel er en breed Aabning af lave Fælde, hvor ogsaa nogle Biærge staae for sig selv, dog af liden Betydenhed; her gaaer den gamle Fældvei Sprengesand op fra Sonderlandet, i Nord, til Østfiordene. Hekla er eet af Landets mindre Biærge, men dog bekiendt hos Fremmede fremfor dem alle sammen. Det nævnes i Aarbogerne med dets rette Navn Heklustall, og deraf have Fremmede, især de Tydske, kaldt det Heckenfeld, men de Danske Heklefæld. Dette Biærg er intet Forbiærg, ligger heller ikke nær ved Havet, som det almindelig viises i Kaarterne. Det staaer vesten for Tinfælds-Jokel, og oven for Bygden paa Rangaarvalle. Tilforn stod det i Bygden, men nu er denne efterhaanden odelagt, ved Biærgets mange og store Opsprudninger.

Reisen til Heklefiæld.

§. 834.

Anledning til samme.

Anledningen til denne Reise var, at den eene af os (nemlig Eggert Olaſſen) havde i Aaret 1749 udgivet en liden Afhandling om Islands naturlige Beſkaffenhed, iſær hvorledes samme Land var, formedelſt den underjordiſke Ilds Virkninger, dannet og omdannet Tiid efter anden. Den første Part handlede om Landet, indtil den Tiid det blev beſat med Indvaanere, og den anden skulde viiſe de Virkninger, som Jordbranden havde giort siden, paa adſkillige Tiider og Steder. Ved denne Anledning reiſede han over til Landet Aar 1750, beſaae Hekla og mange andre mærkværdige Steder paa Sønder- og Veſterlandet, samt holdt en Dagbog paa Latin, og giorde en Beſkriveiſe over denne Reiſe. Biarne Povelſen, som samme Aar agtede ſig til Island, fik da ogſaa Lyſt til at beſøge Hekla. Vi toge da, med eet af Handelsſkibene, til Veſtmannoe, og derfra op til det faſte Land.

§. 835.

Egnen omkring Hekla, og Biærget ſelv.

Efter at vi vare komne til den lille Bondegaard Selſund, som ligger nærmerſt ved Hekla, formaaede vi Manden sammeſteds til at viiſe os Veien. Han var Egnen omkring Fiældet godt bekiendt, dog var han aldrig kommen til Roden af samme. Indbyggerne holdte det for en Formaſtelſe, at underſøge noget om Hekla: de forſikkrede desuden, at det var reent umueligt at komme der op, for de farlige Leerpole, der skulle ryge og brænde af Svovel allevegne i Nærværeiſen. Paa Toppen af Biærget skulde være kaagende Springvande, og store Aabninger, som gave idelig fra ſig nogen Ild og Rog. Ydermeere fortaalde de, at underlige sorte Fugle,

Fugle, af Skabning som Ravne, med hvasse Jærn-Næbbe, skulde opholde sig her, og tage meget ubehagelig imod alle dem, som fordristede sig at komme der op. Dette sidste især var en gammel Snak, grundet paa den Overtroe, som alle Folk i Norden have havt om dette Biærg, og som den eenfoldige Almue andensteds ogsaa har om andre fæle, vanskelige, og ubekiendte Steder (§. 140. 152. 422.), at der skulde være de Fordømtes Pinested. Vi spurde denne Bonde, om han havde mærket til sligt, eller seet nogen Rog eller Ild opstige af Fiældet, eller Egnen der i Nærværelsen; men han nægtede det. Derimod var den Veivisser, som førde os til Selsund, fuld af deslige Tanker og Indbildninger. Vi besaae, i det vi reisde, Egnen omkring Hekla, som imod Sonden og Vesten viiser de allerbedroveligste Virkninger af ofte igientagne Opfyldninger. Den deiligste Egn, og mangfoldige Gaarde, ere tildeels overfødmede ved Stenflod, og begravne under denne smæltede Materie, tildeels ogsaa skiulte med Pimpesteen, Sand og Aske. Vi saae hist og her, inde i Hraunets Bugter, Stykker af Tuune, afrundte Vægge og Giærder, iblandt hvilke Storaskard tilsyn var een af de fornemste Gaarde og Kirkesteder sonden for Fiældet. Imod Vesten var endnu meere af deslige opkastede Materier, og Bonden fortaalde os, at man norden og osten for kunde see endnu langt større og forskrækkeligere Levninger af dette Slags. Paa 2 Miile nær Biærget er intet Græs eller Urter, men Grunden bestaaer deels af Jordslimer, samt sorte og røde Pimpesteene, og deels af Aske. Runde opkastede Høie, af samme Farve og Evne, staae her overalt, hvor Ilden er kommen op af Grunden igien, eller hvor de ikke fuldkommelig slukkede eller udbrændte Materier have brændt paa nye. Jo nærmere man kommer til Biærget, jo større blive disse

Høie:

Høie; og oven paa mange af dem aabnes en rund Dal, hvor Opkaſtelſerne ere komne fra. Det fornemſte af diſſe ſmaa Bierge kaldes Raud-Øldur: det er langagtigt, og havde oven i ſaadan en Aabning, der var 180 Fod dyb, og 840 i Omkreds, og beſtod overalt af ſmæltede røde, udvendig glindſende Smaaſteene. Men den mærkværdigſte Prøve, vi bragte med fra Hekla, var den vi opdagede paa Roden af dette Bierg. Det var en tæt ſortblaalig Steenart, til Anſeelſe ſom Jaſpis, men havde derhos tydelige Tegninger af Træ. Vi fattede ſtrax den Tanke, at denne Steen havde af Forſtningen været forvandlet Træ, ſom ſiden i Jordbranden var blevet halv-ſmæltet, uden at Træviernes indvortes Lage vare komne af Lave. Denne Meening blev beſtyrket derved, at vi blandt andre Stykker ſaae en tyk Stamme af bemældte Materie. Den var 4 Fod høi, 5 Fod i Giennemſnidt, ſamt revnet og tværbruſten overalt. Denne Steenart klingede ſom Metal, og den havde iblandt Anſeelſe af ruſtet Jærn, naar det efter den første Smæltning, eller Ild, er jævnet i Ertzen. Jo nærmere vi komme til Heklefiældet ſelv, jo beſværligere blev Veien, iſær da vi opnaaede de høie Hraun-Arme, der løbe ned fra Bierget. Af denne Materie høies en Hals, eller Bierggryg, ſom en Vold, omkring Hekla. Denne er meget ulige, paa nogle Steder 40, paa andre 70 Fod høi, beſtaaende af ſtore ſmæltede Hælder. Her maatte vi forlade Heſtene; vor Veiviiſer undſkyldte ſig og fra at gaae med, fordi han havde faaet ondt i ſit Hoved; men vi tænkde, hans Indbildninger forbøde ham at nærme ſig til dette forſkrækkelige Fiæld. Man maatte, paa Hænder og Fødder, og med megen Varſomhed, klavre op paa bemældte Vold; Hælderne var løſe, dog overtrokne med Moſs, og dybe Huuler imellem dem. Inden for Volden mødte en bedre Vei:

Rød-

Rodderne af Fiældet, og Siderne, vare ganske jævne, og gode at gaae paa: vi ginge op ad den vestlige Side. Klipperne vare ret besynderlige: det knagede idelig under Fødderne. Vi bleve halv bange, og tænkde der maatte være Huuler neden under; men da vi saae efter, vare Klipperne ogsaa udbrændte til Pimpesteen, og bestode af tynde Lag, eet over det andet, som overalt vare tværbrustne. Dette giver Anledning til at forestille sig, hvor overmaade Ilden maa have indtaget og udpiint det ganske Fiæld, og skulde det sprude ofterе, da ville vel Klipperne falde i Aske tilsidst. Veien op ad gik uden Hinder, hvilket vi allermindst havde forestillet os. Fiældet stiger trappeviis op, og disse Brinke eller Trapper ere, med det øverste eller Toppen iberegnet, 7 i Tallet. Her gaae og smaa Dale op og ned, som tiene til Vand-Render om Foraaret, men have af Forstningen været Render for den smæltede Materie. I dem, og imellem Brinkene, fandtes den røde, sorte og hvide Skuursteen, og især den sidste saa overmaade fiin og læt, at den snart syntes at overgaae den, som findes i Bræverne (§. 798). Dette kommer overeens med det, som nogle have berettet om Hekla, at den skal ogsaa have sprudet Vand imellem, dog ikke i saadan Mængde, at derved er frembrudt nogen skadelig Vandflod. Man har ogsaa strax efter nogle af Heklefiældets Opsprudninger fundet en stor Mængde Salt, saa at mange Heste kunde i en Hast belæsses dermed; hvilket synes ikke lidet at bestyrke den Formodning, at de Ild- og Vand-sprudende Bierge maae have Samfund med Havet (§. 772). Om Østerlandets Isbierge kan det med Føie sluttes, fordi de staae Havet saa nær, og stikke ned i samme med deres dybe Rødder, ja virkelig sprude langt meere Vand, end nogensinde kunde blive af den smæltede Is. Man har derforuden mærket Saithed derved.

Man kunde vel, hvad Hekla angaaer, svare, at der maatte være en Mængde Salt neder i Grunden: men denne Grund naaer jo ned til Havet; og foruden andre Nationers og lærde Mænds almindelige Meening, at dette Bierg har hemmelig Samfund med Etna i Sicilien, da disse to Bierge saa tidt have sprudet paa eengang, er det i et endnu utrykt Skrift, med mangfoldige rare Exempler, lagt for Dagen, hvilken Samfund Hekla, i adskillige Opsprudninger, har vist sig at staae i med andre paa samme Maade tasende Islandske Fiælde, der ligge længer fra den end Havet, ja endog med de længstbortliggende. Hvad de hvide Skumrsteene anhaaer, da findes meget lidet af dem paa, eller nær ved Hekla; derimod findes de længer fra, 2 Miile, og derover, paa Rangaarvalle. De synes at være den første Virkning af hver Ildsprudning; den dnden er Hraun og den sorte Skuursteen; Sand og Aske den sidste. Overalt, hvad der treffes nær ved Fiældet, er meget udbrændt. Vi leedte overalt efter det nysomtalte smæltede Steentræ, og fundte det dog ikke i den Stand, som neden for paa Rodalden. Vel laae her paa Roden saadanne Stykker, som lignede dette Træ; men de vare ikke alene smæltede, men ogsaa udbrændte til en Art af grov Pimpesteen, som dog havde endnu beholdet Træets Trevler, men meget tværsprukne. Denne Prove glindsede indvendig, naar man brækkede den, og man mærkede overalt deri Smuuler af hvidt Glas i de største Huller. Her laae ogsaa Stykker af Klipper, udbrændte til Pimpesteen, der vare meget fastere end Resten, og smittede Hænderne: inden i dem fandtes smaa rundagtige Stykker af sorte blaagraa noget glindsende Steene, der lode til at være en Middel-Art af Blaagryte (§. 477. a) og Jaspis; formodentlig holde disse Eitler Jærn, og ere halvsmæltede. Det var om Nat-

ten

ten til den 20 Junii, at vi ginge op ad Hekleſkældet. Veiret var klart og ſtille; men da vi komme høit op, begyndte det at blive koldt. Biærget oven til er tækket med Jis og Snee, dog ikke af Jokel-Arten; thi den tøes ſædvanlig op om Sommeren, uden det, ſom ſidder dybt i Klippernes Riſter og Aabninger, ligeſom dette ſkeer ved andre Fiælde, ſom ikke ere Jisbiærge. Da vi komme paa Jiſen, mærkede vi nye Snee, ſom blev des dybere, jo høiere vi komme op; den var 1½ Fod tyk oppe paa Fiældet. Denne og næſt foregaaende Dage havde været ganſke klar Himmel i Bygden, da Hekla, ſom andre Biærge ſædvanlig giøre (§. 435.), haver trækket Skyerne til ſin Top, og indſvøbt den deri i nogen Tiid, hvilket dog dens Naboer ikke havde agtet paa. Men ſiden det var kun paa Jiſen paa Hekla, at den nye Snee var falden, og ikke noget paa Klipperne der neden for, kan man ſlutte, at Jiſen paa Fiældene viiſer det Maal og Høide, ſom grove Skyer og Dampe kunne opholdes i, om Sommeren, da Luft-Egnen neden under er reen og klar; følgelig er der paa denne Høide ſaadan en vis Tyngde og Lag af Luft, at Jis og Snee kan opholde ſig der, og ſaa og ſaa høit op derfra, men ikke neden for. Hekla er ellers kun liden, i Henſigt til de høie Jokeler og Oplandets Fiælde. Dens Omkreds er 3 til 4 Miile, og dens Høide (ſom vi ſlutte af andre maalte Fiælde) henved 3000 Fod, at regne fra Sandſletten neden for dens Volde, men Høiden over Havet er endnu ubekiendt. Efter en beſværlig Vaden igiennem den nyefaldne Snee, ſom naaede os til Knæerne, komme vi endelig op til Toppen af Hekleſkæld Klokken 12 om Natten; men her var alting ſtille, og intet andet end Jis at ſee; derimod ſaae man ingen Riſter eller Vandfalde, og endnu mindre opkaagende Springvande, Rog eller Ild. Det var lyſt ligeſom om Dagen;

vi saae vidt og breedt omkring, alle Østerlandets Isbiærge og et firkantet høit Biærg længst borte: det saae ud som et Slot, og Bonden sagde siden, at det var Hærdebreed. Ligeledes saae vi alle de høie Fiælde, der staae over Nordlandet, og mangfoldige færske Søer, som Veiviiseren ikke vidste Navn paa. Her oppe var da intet videre at bestille. Vi havde naaet vort Ønske, at komme op paa Hekla, og vendte derfor ned igien, da Veien faldt ikke nær saa besværlig som op ad; tilmed var den nyefaldne Snee nu ganske tilfrossen, saa at vi kunde gaae oven paa den; Luften var her meget kold, dog stille. Vi ginge ned af Fiældets vestlige Kant, langs med en dyb Dal eller Kløfte, der begynder paa det øverste, og holder ved ned igiennem Rodderne. Denne Kløfte er uden Tvil den Rende, som den store Opsprudning i Aaret 1300 har havt, da Landets Aarbøger melde, at Hekla ganske revnede ned igiennem; thi endskiønt denne Kløfte nuomstunder ikkun har Anseelse af en dyb Dal, har den af Førstningen været aaben lige ned til Afgrunden: men denne dens Aabning er, mod Slutningen af Ildens Raserie, ligesom det skeer med alle slige Opsprudninger, bleven tillukket af det tilbagefaldende Gruus og Steene. Paa Bredderne af denne Kløfte, især neden til, og des meer jo længer man kommer ned ad, findes Klipper og Steene, og for Enden neder paa Sletten, høie Banker af smæltet og forbrændt Materie, opkastede. Vi komme lykkelig ned, og funde vor Veiviiser igien, som nu var bleven ganske frisk. Han undredes over, at vi vare komne tilbage uden Skade.

§. 836.

Slutning om Heklefield og dets Opsprudninger.

Dette Biærg haver rimeligst begyndt sine Ildsprudninger længe førend Landet fik Indvaanere. Een af de Islandske Aarbøger anmælder dets første Opsprudning i Aaret 1004; en anden siger,

at

at det var den tredie som skeede 1029; og overalt kiende Aarbøgerne ikke overeens i denne Post; thi efter nogle, som regne kun de største Ildsprudninger, blive de kun 11, og efter andre 16; men efter en nøie Giennemlæsning og Undersøgning i denne Materie, blive de i alt 22 i Tallet, og dog regnes nogle fra, som ere uvisse, men som dog lægges til af andre, ved det at Fiældet har holdt ved længer end eet Aar ad Gangen, eller og begyndt at brænde om Vinteren, for det følgende Aars Begyndelse. Ligemaade regnes de mindre Ildsprudninger fra, som ikke ere komne op af Fiældet selv, men i Nærværelsen, enten af Hraunene eller de mindre Bierge; dog siden disse Ildsteder ere Heklefiældets Affødninger, og Ilden er kommen fra dets underjordiske Gange, seer jeg intet derimod, at jo disse Opsprudninger, uden omkring Hekla, kunde lægges til det anførte Tal. De ældste Aarbøger henføre den første bekiendte Ildsprudning i Hekla til Aar 1104, 1105 eller 1106, og den sidste af dem, som ere komne op af dens Toppe, skeede 1693. I Hraunet brændte Ilden nogen Tiid 1728. 1554 mærkede man temmelig stærke Opsprudninger fra de Fiælde, som ligge kort norden for Hekla, og den sidste Gang saae man Jordbrand i Hraunet vesten for den 1754. Den varede kun 3 Dage. Tiiden imellem Heklefiældets Bevægelser har været meget ulige, dog denne Orden deri, at undertiiden har den kun ladet saa Aar, som 2, 5 til 10, gaae forbi, undertiden har den hvilet i 50 til 60 Aar. Nu tilsidst har den holdt inde over 70 Aar, hvorfor dens Naboer leve i stændig Frygt for at den vil brække los med det første *), og det med større Hæftighed end tilforn. 1762 blev Heklefiæld igien besøgt af Biarne Povelsen,

*) Saadant er da skeet, siden dette blev skrevet, ved Biergets sidste Ildsprudning i Aaret 1766.

for at ſamle Prøver af det Slags Materier, ſom pleie at frembringes ved Jordbrand; men han kunde ikke komme op paa Bierget, formedelſt indfaldende Taage. Han fandt alene en Forandring af den ſmæltede Træſteen, der lignede Jaſpis, og var rød af Farve, inden i med gulagtige Aarer, hvilke komme til Syne i Tværbruddet. Inderſt paa Lang-Siden, hvor Stykket havde været klovet fra, vare Trævlerne ſorte; men uden om gik et Lag af ſamme Materie, ſom var gulagtigt, og Barken, eller den yderſte Skal, var tynd, ſkarp at ſee paa, og fuld af ſmaa Huller. Denne Prøve, ligeſom den førſtbemældte ſorte (§. 835.), holder Jærn, hvilket har giort, at Smæltningen er bleven tempereret. Om det ved Jordbrand til Kull forbrændte Træ, eller Surterbrand, ſom derpaa er bleven forvandlet til Steen, have vi mældt tilforn (§. 447). Den ene af os, nemlig Eggert Olaſſen, traf den Prøve 1750 i Drapehlidſkiæld, og man kan af diſſe 2de Steenarter ſee, hvor forunderlige Omſkiftelſer den oftomtalte Jordbrand haver kundet frembringe i Island.

Færſke Søer, Floder og andre Vande.

§. 837.

Søer. De mærkværdigſte Søer ere følgende. a) Fiſkevatn, ſom ligge oppe paa Fiældene mellem Rangaarvalle- og Skaptefiælds Syſſeler, 10 Mile i Nord fra Hekla. Nuomſtunder beſøges diſſe Søer ikkun ſielden af Sønderlandets Folk; men i forrige Tider haver der været Fiſkevær, ſaavel øſten ſom ſønden fra. Man finder der endnu Levninger af Fiſkerhuuſene, og lange Rader eller Opſtablinger af Steen, ſom de Gamle have bygget, til at tørre Fiſken paa. b) Hvitaarvatn, er en bekiendt ſtor og fiſkeriig Sø, oppe

oppe paa Fiældene imellem Baldjokel og Blaafell (§. 833.); 1 Miil lang, og ½ Miil breed. Den har sin Oprindelse fra Jisbiærge, og den store Elv Hviidaa, paa Sonderlandet, kommer derfra, uden at man kan see, hvor Vandet fra Jokelen styrtes ud i Soen. Den har en stor Mængde af Foreller, som Indvaanerne fra Aarnæs-Syssel have fanget i forrige Tiider, da de Vinter og Sommer have været her oppe for at fiske. I Osen eller Mundingen, hvor Elven løber ud, skal det være bekvemmest at bruge Trækgarn, og siden Egnen giver her deiligt Græs, og Mængde af Angelik, hvis Rødder aarlig hentes fra Bygden, en 4 til 6 Miles Vei, kunde her gierne sættes 2 eller fleere Gaarde; i det mindste kunde her bygges Fiskerhytter, og Huuse til Tilflugt for dem, som vilde reise over Kiolfiældet om Vinteren. c) Aarnæs-Syssel har i Bygden mange fiskeriige Søer, hvoriblandt vi ville nævne Villingholtsvatn, Floketiærn, Muletiærn, Langarvatn og Apavatn: i disse 2de, og meest i den sidste, drives Fangsten med god Fordeel. d) Thingvallevatn, beliggende høit oppe, nær ved Althinget, er den største færske Søe i Island, meget dyb, og anseelig formedelst Mængde af Fisk. Man har 5 til 6 Miile at reise deromkring. Egnen er beboet, og Bygden kaldes Thingvalle-Sveit. Indbyggerne fiske her Vinter og Sommer, deels med Baade og Angel-Liner, deels paa Jis med Dorg, eller smal Linie og liden Meedekrog, gierne uden Madding. Der hænges en Pialt rødt Klæde paa Krogen, og en Messingknap, eller noget saadant glimrende af Metal, bruges i Stedet for Vadsteen, thi Forellerne søge der efter. Fiskerne bruge her endnu en Maade, med store Angler, eller Kroge, som de lade synke ned til Grunden, giennem Isen om Foraaret, paa visse Meed, hvor der er mindst Dyb, saa at man kan see hvad der gaaer

for

for sig paa Bunden i disse Kroge ere skarpe, og saa store at de kunne fatte Fisken over Bugen, som, naar den seer det blanke Jærn, svømmer derover, og lægger sig derpaa, rimeligst for at skrabe sig, hvortil Færskvands-Fiske, og især de af Laxe-Slægten, have stor Lyst. Fisken rykker da strax Fisken op med Krogen, som løber ind i Bugen paa den. Andre bruge 2de Kroge jævnsides, for at være des vissere paa Fangsten. Nogle binde hvide Torskeskind paa Krogen, for at skiule den, naar Fisken er bleven skye; thi den søger ogsaa denne hvide Farve, og synes godt om at ligge paa de blode Skind. Overalt, naar der begyndes med Forellefangsten paa Isen, som endnu er tynd og giennemsigtig, blive disse Fiske bange, naar de mærke de bevægelige Skygger oven over dem. Derfore samle Fiskerne Kratrils paa Isen, binde det sammen og giøre det fast, for at ligge paa, hver Mand paa sit Meed og kort fra sit Hiem; da Fisken, som mærker den stadige Skygge, trækkes derhen, og vil gierne blive derunder, som et sikkert Giemmested. Saasom heele Thingvalle-Sveit er omtumlet ved Jordbrand, og fuld af Hraun, saa har ogsaa Soen overalt i Bunden denne smeltede Stenart, ligesom Myvand, men den er langt dybere, saa at Indvaanerne finde, paa somme Steder, ingen Grund, nemlig hvor Klipperne have Rifter og Aabninger. Uagtet denne foranførte Kunst tiene Stedets Bønder til Livets Ophold, kunde dog dette Fiskerie drives endnu langt bedre og blive meer fordeelagtigt, hvis man overalt vilde bruge Sættegarn, ligesom ved Myvand (§. 703, 734 og 751). Den lille Elv Øxeraa falder i Soen igiennem Althinget; men en langt større, kaldet Sog, rinder derfra ned over den lavere Egn. Sandøe er en stor Holm, som ligger midt i Soen. Denne Øe er høi, som et Bierg. Svartbagen yngler der, og man

samler

samler dens Æg til Spiise. En anden Holm er her ogsaa, hvorpaa Fugle lægge Æg. e) Kort fra Havet oven for Øreback, ere nogle færske Søer, hvori de Gamle have bygget Holme, og lokket Ederfuglen derhen, for at lægge Æg. Denne Herlighed tilhører Gaulværiebæes Præstegaard. Island viiser endnu mangfoldige Kiendetegn paa de Gamles Flittighed og store Arbeidsomhed, og deriblandt dette, at de have bygget Holme hist og her, hvor Leiligheden har villet tillade det. For Exempel: i en færsk Søe kort fra Stadestad; og især ganske af nyt den Holm i Helgafells-Vatn (§. 450.), hvilken er udvendig opført af Tømmer, saa at man seer endnu hvorledes Biælkerne ligge. f) I Guldbrynge-Syssel findes ogsaa fiskeriige Søer. For Ex. Kleyfarvatn, kort fra Krisevigs Svovelbiærg, hvor Naboerne havde skion Fangst tilforn, men som nu er nedlagt. Vatsvand og Visilstadevand give endnu nogen Fangst, og Urridavand ligeledes. Disse Søer ligge paa Indnæssene, oven for Reykevlig og nærliggende Steder.

§. 838.

Af Floder og Aaer findes mange sønder paa, dog de fornemste i Rangaarvalle- og Aarnæs-Sysseler. a) Markerfliot er nævnt tilforn, og ligeledes de tvende Rangaaer. Lax og Ørreder løbe op ad disse Floder, og fanges paa nogle Steder af dem, som boe i Nærværelsen. b) Thiorsaa er en af Landets største Elve. Den har nogle Færgesteder og et Vadsted, kaldet Nautavad. For Færgen betaler en reisende Person 1 Alen, det er 2 Fiske eller 4 Sk. Specie, og ligesaa meget for 2 Bagger, eller een Hestes Byrde. Hestene enten leedes og svomme bag efter Baaden, eller og, hvis de ere vante til slige Reiser og mange i Følge, drives ud i Elven, og svomme siden selv over. Slagter-Kvæg, som skal til Øreback, Floder og Aaer.

 fores

fores ogsaa over paa Færgerne. Om Thiorsaaens Oprindelse er talt tilforn (§. 766). I den ligge fornemmelig 3de Øer: den ovenmældte Aarnæs, Ølmodsøe, hvor nogle Fugle lægge Æg, og Hagaøe, hvilken giver god Udegang for Heste om Vinteren. c) Imellem Thiorsaa og Hvitaa kaldes Bygden oppe i Landet Greppar, hvor de 3de Aaer, Kalfaa, Store-Laxaa og Lille-Laxaa, giver temmelig Laxefangst: den drives af Eierne, deels ved Trækkegarn, deels ved Laxekister, deels ogsaa (som de kalde det, og som paa mange andre Steder er brugeligt) ved Sting eller Lyster (§. 91. og 343.), med 3de tveehagede Braadder. d) Hvitaa, eller Hvidaaen, er den anden Flod af dette Navn i Island: den har sit Udspring fra Hvitaarvatn, og dens nederste Deel imod Havet kaldes Ølvesaa, fordi den flyder forbi det Bygdelav Ølves, og imellem samme og Floen. Hvidaaen er her saa stor, som nogen anden Flod i Landet; thi den tager til sig mange andre Elve og Bække, og deriblandt 3 saa store, at man maae gaae over dem paa Færger, nemlig Fliotet, som kommer ned fra Fiældet vesten for Blaafell, og foreenes med Hvidaaen, kort osten for Skalholt; og dernæst Brueraa, der falder i den kort vesten for samme. Denne Elv har tildeels sit Udspring fra Apavatn, og havde tilforn een af Naturen dannet Steenbroe, norden for Skalholt. Men det middelste Stykke af denne Broe er afbrækket for mange Aar siden: det repareres aarlig, og er ellers ikke større, end at en dristig Karl kan springe derover. Soget er den 3die store Elv, som dog ikke foreener sig med Hvitaa, forend kort fra Havet. Hvitaa har en stor Mængde Lax, af hvilken Indvaanerne ikkun fange den mindste Deel, (undtaget hvad der fanges i Fliotet og Laxaaerne), thi de kunne ikke, formedelst Fattigdom og Mangel paa nødvendige Anstalter.

Denne

Denne Flod har 4 Øer, nemlig: Tungeøe hvit oppe i Landet, hvilken er græsrig, Thengelsøre, lige for Bispestolen, uden Nytte, og endnu tvende smaa Holme neder imod Havet, hvor man faaer nogle Æg. Denne store Flod løber undertiiden over sine Bredder, og gior ofte stor Skade paa det flade og lave Land. Floen er meest underkastet saadanne Oversvemmelser, og dette skeer helst om Vinteren, naar Elvene i lang Tiid have ligget tilfrosne. Hvidaaen brækker da los oven til, løber oven paa Isen, og saaledes sætter det ganske Bygdelav under Vand. Det er ogsaa trusset ind nogle Gange, at Thiorsaa ligeledes har løbet over alle Bredder, og til selvsamme Tiid, saa at de have foreenet deres Vande, og søgt Udvei til Havet igiennem de laveste Steder. I saadanne Vandflode ere Kreaturene ofte druknede, og nogle af Gaardene blevne satte under Vand, endskiønt de fleeste staae paa høie Steder. Aarsagen er, nu en hastig Tøe til Fiælds, og Vandets overmaade Tilvæxt, da Renden bliver alt for liden, og Isen er saa stærk at Vandet ei kan brække den op; nu at Renden i Ølvesaa tilfryser neden under, saa at Vandet maae søge en anden Fart. Isen over Renden svulner der ogsaa op, og bliver høiere, ved Vandets Tilflod, hvorfor det kan breede sig ud ovenfor Ørebacks-Bygden, og denne Deel af Strandbredden, der staaer noget høiere. Paa Hvidaa ere 6 Færgesteder, og eet paa hver af de andre store Floder. Færgelønnen er den samme, som paa Thiorsaa. De beste og største Færger ere paa Øvisaa, og Færgemændene passe der hædre paa Betalingen, end de paa de andre Færgesteder, da de Reisende ikkun meget siælden ville eller kunne betale med Penge, men bruge alleslags Varer, byde ogsaa saadanne, som ikke ere affætlige igien. Men naar en Reisende kommer til en Færge paa Ølvesaa,

og bliver afvist; fordi han ikke haver Penge eller tienlige Varer; da gaaer han til eet af de andre to Færgesteder, der ere nær ved hinanden, og imidlertiid søger paa de Gaarde, der ligge nær ved Veien; enten at laane eller tilbytte sig gangbar Mynt eller Varer, som over alt ere antagelige. e) Kaldaa er en liden Elv i Guldbrynge-Syssel; den springer ud ved Helgafell, i den Biærge-Rad oven over Havnefiorden, som kaldes Undirheidar. Efterat denne Elv har løbet et kort Stykke ned ad, bliver den reent borte, thi Grunden er her overalt hraunagtig og huul. Dette har givet Anledning til den Meening hos endeel Folk paa Sønderlandet, at Kaldaa skulde løbe ud i Havet sønden paa Pynten af Reykenæs; efter hvilken Formodning denne Elv er saaledes aflagt i det paa Kongelig Bekostning sidst optagne almindelige Landkaart over Island. Vel er det rimeligt, at store Vandfalde maae udstyrtes her i Havet, fra den udhullede Grund, fordi her gaaer en meget stærk Strøm, lige fra Næsset ud til de ovenmældte Øer, og i stille Vær om Ebben, naar Fiskerne vove dem her ud til (thi her er altiid Torsk nok for dem), da springer det søde Vand overalt op af Havet ligesom Fistappe; Fiskerne have og ofte taget det i deres Øsekar, og drukket det for Proves Skyld. Men Kaldaa fører alt for lidet Vand til at strømme saa stærkt herud, og dens naturlige Rende ligger ned til Havnefiord, den korteste Vei, en halv Miil, til Hvaløre, hvor man seer vandslidte Steene i en gammel Rende, og tillige en Bæk at springe frem af Hraun-Bakken og ud i Stranden.

§. 839.

Underlige Søer og Vandfalde.

Følgende Søer og Vandfalde, og iblandt dem nogle af de allereede opregnede, meenes at indeholde forunderlige Ting, nemlig: a) Ker, et dybt Vandkar i den Bygd Land, kort fra Heklefiæld.

Stedet

Stedet er en udhuulet Klippe, hvori den Bæk Galtalæk ſtyrter ſig ned. Vandet er nogle Favne dybt, og Hraun i Grunden. Aabningen er kun 2 til 3 Fayne breed, hvor Vandet hvirvler inden i, og viiſer ſig i alleſlags Skikkelſer. Indvaanerne forſikkre, at der ere ſeete mange underlige Skabninger, dog oftest kun to, og Manden, der viiſede os Stedet, paaſtod, at han havde ſeet dem mangen en Gang, imedens han var ung, i Form af en Rokke og en ſtor Helleſtynder. Vi ſaae ikke noget ſligt, og kunne derfor intet videre mælde derom. b) Om **Thingvallavatn** (§. 837.) mældes og, at der ſkulde i ſtille Vœir være blevne ſeete, dog ikkun ſielden, uhyrlig ſtore Skabninger at komme op over Vandet, ſamt megen Rog eller Damp, ſom Hvalblæſt eller Hvalfiſke-Puſten, at ſtige haſtig op deraf. Aarſagen bliver her uden Tvil den ſamme, ſom til de ſyramforte Luftſyner paa Lagarfliot (§. 788. b). Egnen og Grunden i Thingvalle-Sveit ſynes meget lœt at kunne frembringe ſaadanne. c) **Hvitaa** (§. 838.) er ogſaa bleven bekiendt af deslige Syner, baade i ældere og nyere Tiider. Iſær anfores ved Aaret 1595, at nogle af Sognefolkene, da de en Søndag Eftermiddag droge fra Skalholtes Kirke, over denne Flod, paa Fœrgeſtedet, nær derved, ſkulle have ſeet en uhyrlig Skabning, ſaa ſtor, ſom et middelmaadigt Huus, komme op af Floden, og ſkyde ſig med ſtœrk Fart et godt Stykke ned ad ſamme, hvor den igien dukkede under: Hovedet beſkrives ſom paa en Sœlhund, Ryggen beſat med høie Takker, og Dyret ſtumpet bag til. 1636, om Sommeren, ſaaes tidt en ſtor Orm, ſom ikke beſkrives af nogen, imellem Arnerbole og Oddgersholer, i Floen; den kaldes kun **Okynd**, det er, en uhyrlig Skabning. 1702 kom igien tilſyne, paa den ſamme Flod og Sted, en ſtor rundagtig Skabning, ſom paa Ryggen lignede en

Sælhund, naar den vil dukke under, og har alt faaet Hovedet ned i Vandet. d) Der ere endeel færske Soer, hvor Indbyggerne sige, at Nicker skal opholde sig. Dette er alt for almindeligt; og vi have i Forveien sagt vor Meening derom (§. 745 og 78). e) Grænavatn, eller den grønne Soe, som ligger kort fra Kriseviig, er ei aleene mærkværdig for Farvens Skyld, som dog dens Dybhed maa foraarsage, men og deraf, at Naboerne fortælle, at de have ofte seet forunderlige Skabninger komme op af den, hvilke dog ikkun kort Tiid have ladet sig see over Vandet. En Mand forsikrede os, at han selv havde seet saadan en, dog kun liden af Vext, som lignede et Marsvin: men at dette Syn forsvandt strax igien. f) Om den færske Soe, Kleyfarvatn, har man dog endnu udførligere Efterretninger. 1755 fortaalde en især, at han for kort Tiid siden havde her seet en Skabning oven paa Vandet, af Skikkelse og Farve som en Rokke, men overmaade stor; ligesom alle vare eenige i, at de Skabninger, som man saae i denne Soe, vare baade større, end hine i den grønne Soe, og lode sig see en længere Tiid. 1750, da vi vare her, blev os og fortaalt adskillige om Kleyfarvatn, fornemmelig, at Naboerne turde ikke fiske der (endskiønt de vidste at Soen var fuld af Fisk, som sprang jævnlig op og leegede i Vandet), for den Orms eller Slanges Skyld, som tidt og ofte lod sig her tilsyne; den skulde være sort af Farve, samt af Skabning og Størrelse, som en middelmaadig Hval, 30 til 40 Alne lang. Vor Veiviiser sagde, at han mange Gange baade i Sælskab med andre, og aleene, havde seet og betragtet den, da den, de fleeste Gange, var bleven over Vandet henved 2 Minuter. Han lagde endog til, at adskillige Mandfolk og Fruentimmer, som vare her nær ved Soen paa Høeslæts-Arbeide, i smukt og stille Solskinsvæir,

1749

1749 i Augusti Maaned, havde alleſammen ſeet denne Orm langt bedre end nogen Tid tilforen, i det den krob op af Vandet paa en Tange eller et lavt og ſmalt Næs, der gaaer ud i Søen, og blev der liggende henved 2 Timer, da den ſogte Vandet igien. Folkene vare den heele Tid ſaa bange, at de ikke turde nærme ſig til Ormen; men ſiden den laae ſtille, flygtede de ikke derfra; dog kunde de ikke forklare, hvorledes den kom op paa Landet eller derfra igien. Men Meeningen blev denne, at den kom op, voxede eller forhoiedes ſaa uformærkt, ſamt bevægedes frem ad, og derpaa forſvandt igien, eller var bleven borte, den Tid de ſaae til Stedet. Vi have ellers indført dette, aleene for at holde det imod, og beſtyrke det, ſom er anført og ſluttet i Forreien om Lagerſloden (§. 788).

§. 840.

Om haſtig forſvundene Vandfalde fortælles her adſkillige Tildragelſer, ſom ere deels virkelige og ſandfærdige, deels endnu uviſſe, og deels af ſamme Beſkaffenhed, ſom nysommældte Syner. Vi ville kun anføre faa, men betydelige. a) Om forbemældte ſtore Flod Hvidaaen fortælles almindelig, at den forſvinder i et Øieblik, paa et eller andet Sted, hvorpaa Vandet igien ſtrax foreenes, og tager den ſædvanlige Fart. De Islandſke Aarboger-Skrivere have anført nogle ſaadanne Tildragelſer. 1694 fortælles omſtændelig, at Aaen blev tør den 19 Novembr., oſten til paa 2 Steder, nemlig ved Hron i Skeider-Bygden, og ved Bruneſtad i Floen, dog aleene paa den Maade, at den ikke forſvandt tværs over, men vigede kun langt fra de oſtlige Bredder, ſaa at Grunden blev tør, et godt Stykke ud i Renden, og Folk paa det ſidſte Sted kunde gaae tørſkoede ud i en liden Holm, der ligger i Elven, og toge derfra, til Beviis, nogle Birketræer, ſom voxede der. Indbyggerne for-

Haſtig forſvundene Vandfalde.

undrede

undrede dem herover; det blæsede stærkt, skiønt der ikke mældes, fra hvilken Kant, men Aaen brusede meget paa den anden Side. Hvor dybt Vandet har været, imellem Aabredden og anførte Holm, bestemmes ikke, uden alene, at der var bestandig uførd eller orpide, det er, at man ikke kunde ride derover, uden at lade Hesten svømme, hvilket gaaer nær ved Livsfare i de Elve, der have stærk Fart og føre meget Vand. Man kan altsaa anslaae den optørrede Rendes Dybhed til 4 eller 5 Fod. Aarsagen hertil bliver efter al Rimelighed den stærke Blæst, samlet med Luftens øvrige Beskaffenhed. Aarbogerne melde desuden, ved den samme Tiid, om usædvanlige Brændinger i samme Elvs Udløb til Havet og paa Ørebacken. Især kaldes det Utsog, naar Hav-Vandet, i stærke Brændinger, trækkes langt ud, og bort fra Strandkanten, saa at denne bliver tør, undertiiden et overmaade stort Stykke, og en rum Tiid, indtil Vandet kommer igien. Saadant kan lættelig være skeet denne Gang, da Elven imidlertiid er løben ud, og bleven formindsket des meer, jo nærmer den var ved sit Udløb. Endelig haves Exempler paa saa stærke og hastige Hvirvelvinde i Island, at de have optaget og bortført Vandet af smaa færske Søer. 1702 anføres i førbemældte Aarbøger, at Hvidaa mistede sin Fart, eller blev stille, etsteds kort fra Bispestolen, saa at den blev tør nær ved den Gaard Hrøn, da den ommældte Skabning (§. 848.), strax efter lod sig tilsyne. Dog fortælles dette ikke tydelig, saa at det synes, som et Slags tyk sammenpakket Dunst over Elven har giørt, at Vandet syntes for Tilskuernes Øine, at være blevet borte paa det Sted. b) Om Søget, eller den ovenmældte store Elv, som kommer fra Thingvallevatn og løber ned i Hvitaa, berette Aarbogerne tydelig, at den blev ganske optørret 1532, saa at man kunde tage Fiskene, nemlig

nemlig Ørreder og Foreller, i den tomme Rende. Der mældes ikke om, hvad Tiid af Aaret dette skeede; ikke heller om Søen selv blev tillige formindsket, eller den Elv, som falder i samme fra Fiældene; thi dette er og skeet tilforn, og det ganske naturlig, i en langvarig Tørke, som synes i samme Aar at have optørret Jorden overalt der i Landet, da Senen, eller det forrige Aars Græs, og Skoven, skal paa mange Steder være bleven afbrændt ved de Gnister, der sløie ud fra Huusene. Ellers, siden den heele Egn, hvor Thingvallevatn og Søget ligge, er aaben, forbrændt og smæltet, med dybe Rifter neder i Grunden, kunde Grundgillettelig, ved et lidet Jordskiælv, være bleven forandret, og nogle underjordiske Gange have taget imod endeel af Søens Vand: men ved Øxeraaens tilbragte Vand, eller andre forborgne Vandfalde, er Søen snart tilvoxen, og følgelig har Søget faaet sit Vandfald igien. d) Øxeraae (§. 837.) er nogle Gange virkelig forsvunden. Den er mindre end middelmaadig, og kan hastig voxe ved Regnvæir, og formindskes igien i langvarig Tørke. Det Exempel, der er skeet i Mands Minde, har een af os selv feet i Aaret 1740, da Elven blev i Althings-Tiiden ganske borte, saa at man en 8 Dages Tiid kunde daglig gaae med tørre Fødder over den imellem Consistorium og Althinget. Det artigste var, at den ikke tog til efterhaanden, som den havde aftaget, men fremkom en Morgenstund uformodentlig og i et Øieblik, imedens det Tørrevæir endnu holdt ved. Alle de, som vare tilstede paa Althinget, bleve forbavsede og vidste ikke hvad der var paa Færde, da der pludselig opkom et skrækkeligt Bulder, i det Elven sprang frem paa nye oven fra Klipperne, giennem den snevre Vei, ned i Almannegiaa; men denne Frygt var strax forbi, da de saae, at det ikkun var Vandfaldet, som kom ned fra Kløften,

og fortsatte sit forrige Løb, hvilket det og siden haver bestandig holdt ved Lige. Torken synes ikke at have været den Gang den eeneste Aarsag til Øxeraaens Borteblivelse: men der maa være skeet nogen Forandring i Fældene, hvor den har sit Udspring. Maaskee et Skredfald har stoppet Kilden til, og lukket Vandet inde, til det enten er voxet over, eller har bortført det, som har staaet i Veien.

Hvere og varme Bade, især Reisen til Geyser og dens Beskrivelse.

§. 841.

Anledning til Reisen.

Paa ovenmældte Reise til Island (§. 834.) 1750 besøgte vi og Bispestolen paa Skalholt, for at see de varme Bade, som ere der i Nærværelsen. Men vor fornemste Hensigt var dog at beseer det over heele Landet bekiendte forunderlige Springvand, som paa disse Tider om Dagen kommer op af en Klippe, 3 Mile i N. til V. fra Skalholt, i Hogedal. Dette Vandspring kaldes Geyser, hvilket betyder en, som i Vrede eller Raserie tager meget grumt og hastig afsted, eller som i sin Fremgang viser nogen usædvanlig Hastighed. Nogle flere vandsprudende Hvere i Island betegnes vel med dette samme Navn: men det hører dog denne først og egentligst til, ligesom de andre ikke kunne komme i Ligning med den. Geyser findes beskreven paa Latin i ovenmældte lidet Værk (§. 834.): men Forfatteren vilde nu paa nye holde Beskrivelsen imod Originalen, thi Hukommelsen kunde let have slaget ham feil, efter saa mange Aar; da han den første Gang ikke havde beseet Stedet, i den Tanke at udgive Beskrivelse derover.

§. 842.

§. 842.

Omkring Skalholts Biſpeſtol findes nogle heede Kilder paa adſkillige Steder, men iſær 2 nær ved, oſten og veſten for. Det fornemſte Bad har været veſten for, kort fra den Elv Brueraa (§. 838). Det har været opbygget af Muurſteen, men er blevet nedrevet i Biſkop Arneſens Tiid, ved det Kilden, i et Jordſkiælv, var bleven forandret, og dens Beliggenhed forrykket. Det Bad, ſom bruges nu, ligger en liden Fierdingveis fra Skalholt, paa et Sted kaldet Laugarnaas, og er kun bygget ſlet og ret, af Jordſvær og Steen, paa en jævn Klippe, nogle Skridt neden for det kaagende Springvand, ſom ſamles i en Rende og falder ned til Badet, dog ſaa, at naar Badet er fuldt af Vand, flyder den heede Bæk forbi, ned til Hvidaaen, ſom her danner et lidet Aſlob eller Vig, hvor Grunden er jævn og leeragtig, og Vandet kun 2 til 3 Fod dybt, og lunket; her bader man ſig om Foraaret og Sommeren, naar det er varmt i Veiret. En heed Bæk, fra en anden varm Kilde, rinder ogſaa ned til dette Aſlob. Denne Hver bruges til at kaage Mad i, fornemmelig Mælk og Kiod, til at bøie Splitter og Karbaand, ſamt til Tvæt og Valken, med videre. Faare- eller Øre-Been, ſom her ligge paa Bunden, ere forbrændte. Vandet i begge diſſe Hverer er ellers klart, læt, og velſmagende, og Badet befundet at være ſundt; det ſætter ingen Skorpe, eller forvandler til Steen, dog er Rogens Lugt ikke behagelig. Endnu eet kaagende Springvand, kaldet Reykholtshver, ligger i Miil nordenfor Skalholt; Holtet eller Bakken, hvori det ligger, kaldes deraf Røgholt, ſom ikke maae ſammenblandes med den Præſtegaard i Borgerfiorden, der har ſamme Navn (§. 178). Denne Reykholtshver opſpruder det kaagende Vand, med Afvexlinger, 2 til 3 Favne høit,

Hverer omkring Skalholts Biſpeſtol.

og Urter til Steen, dog først efter lang Tid.
og en hvid kalklignende Skorpe, ligesom de
s (§. 225. ꝛc.).

§. 843.

til Geyser, var der Flod i samme, saa at det
ver alle Bredder, hvorpaa vi inden kort Tid
h nogen Larm og langsomme Knald, hvorefter
at springe: dog blev dens Opsprudning denne
hi Vandet steeg ikke over 20 Favne i Høiden,
oldt inde, og begyndte siden igien nogle Gange,
dre Hæstighed, til Aabningen var ganske tom;
og, at det var rart, at Geyser sprudede saa
Skaalen eller Bækkenet i Klippen var ganske
unde vi ikke see ned til Bunden af den, fordi det
af Røg, og Klippen heed, af den underjordiske
et kaagende Vand, der er i Afgrunden. Vi
ved Haanden, og maalede Klippens eller Skaa-
l: den var 72 Fod, og Gjennemsnittet af dens
en til, 57 Fod; neden til, noget fra Bunden,
d, og allernederst, ganske smal, og dannet som
m allermeest satte os i Forundring, var, at da
ed igien, i Haab om at treffe de smalle Huller,
erste Bund, hvorigjennem Vandet først stiger
til, og endelig opsprudes, da kom der strax en

mærke paa ham, som vi og havde fornummet af andre, at det var ikke tilladt at randsage slige hemmelige Steder i Naturen, hvor der maaskee kunde boe mægtige Aander, som ikke kunde lide dette Slags Forvidenhed. Det lod ogsaa virkelig, som her var et fornuftigt Væsen, som vilde herved forbyde os at udspeide dets Boelig. Men vi indsaae lettelig den rette Aarsag hertil, nemlig at Grunden og Vandets Fart neden fra maatte komme i Uorden, saasnart der kom den ringeste Bevægelse i Luften, eller nogen Hindring i eller over de smaa Vandhuller, som ere paa Bunden. Disse kunde vi aldrig treffe, hvor ofte vi end provede det, enten fordi Loddet var for stort (thi det var ¾ Tomme tykt), eller og at disse Gange vare alt for krogede: det sidste er nok det visseste, som vi og have erfaret det paa Hverevalle (§. 706.). Men efter den sidste uordentlige Vandsprudning, og de smaa derpaa følgende, som bleve foraarsagede ved Loddets ofte igientagne Nedkastelser, holdt Geyser inde heele Natten. Vandet steeg meget langsom, og Skaalen blev ikke opfyldt, førend Klokken 4 om Formiddagen. Vi holdte os derfor i Nærværelsen, for at give Agt paa Opsprudningen. Imidlertid havde vi kastet ned i Klippens Bækken nogle Hælder og Steene af Concretis Thermarum, som her ligge overalt. Først hørde vi et stærkt dunkelt Knald under Fødderne, ligesom naar Kanoner affyres langt borte. Af disse Skud komme 5 i Rad efter hinanden, alle større og større, og med det samme rykkedes Grunden haardt, ligesom den vilde opløftes og revne. Med det 6 Knald kom det første Vandskud vidt op af Skaalen, og siden ved hvert Skud, sprudedes Vandet stedse høier og høier op, alt i Spidser, da de nedkastede Steene, sønderslagne i mange smaa Stykker, de største, som en knyttet Næve, bleve skudte op med, og det undertiiden høier end

Vandet. Vi stode paa den Kant, som Vinden kom fra, for at det kaagende Vand ikke skulde giøre os Skade, og for at see desto noiere til; thi den Mængde af tyk Rog, som kom op med Vandet, havde ganske betaget os Synet paa den anden Side. Vi mærkede af Forstningen, at Vandet ikke aleene blev sprudet op ved hvert Skud, men tillige, at alt det Vand, der var i Skaalen, blev ligesom opløftet, eller malet op, og ved denne Bevægelse styrtedes det ud over alle Bredder, dog meest paa den nordlige Kant, hvor det faldt ned i en liden Dal, og samledes i en Bæk, der faldt ned forbi Stedet. Vandet i den er ganske heedt ved samme Tiid, endogsaa et godt Stykke borte, hvor Kvægets Vei falder over, hvorfor samme ofte bliver brændt paa Beenene. Vandsprudningen i Geyser var denne Gang en af de allerstørste og hæftigste, som almindelig pleier at skee; dog gik den, efter Øiesynet, ikke nær saa høit, som det lidet Biærg Laugafell, der staaer kort herfra oven for Geyser, og er henved 70 Favne høit. Vandsprudningens Høide kan altsaa denne Gang omtrent regnes for 60 Favne. Derimod sige Indbyggerne, som daglig see Geyser, baade fra Høgedal og andre Gaarde, at den undertiiden spruder lige høit med Biærgets Top, og naar dette træffer ind, vente de snart Regn og Blæst. Opsprudningen varede i alt i 10 Minuter; der vare 3 Secunder imellem hvert Knald; og følgelig gav Geyser denne Gang i alt 200 Vandskud.

§. 844.

Stedets Natur og Beskaffenhed.

Stedets Natur og Beskaffenhed kan tildeels sees af forommældte Latinske Beskrivelse; det hvori den synes at vige fra samme, er aleene følgende. Skaalens eller Bækkenets Dybhed sættes der 3 Favne; men det bør forstaaes aleene efter Øiesynet, og om den

øverste

øverste og største Deel af Aabningen ned til Rogen, som altiid skiuler den nederste Bund. Skaalen siges videre at være 20 Favne i Omkreds, men det er kun at forstaae om dens Bredder udvendig. Hvad ellers angaaer Grundens indvortes Beskaffenhed, da er man ikke vis paa, enten det Vand, der tiener til Opsprudningen, kommer ned fra Fiældene, hvilket er den gamle, og maaskee meest antagelige Meening, eller fra Havet; ellers viiser den Efterretning om Geyser, som er indført i Mercure Danois for 1754, at dens Omvexlinger ei have nogen fastsat Tiid. Klippen udvendig er tilvoxen Tiid efter anden, formedelst Vandets daglige Væden, som efterlader en Art af de ovenmældte Tophis, der i Farve og Anseelse ligner den, som sætter sig paa Bunden af Theekiedeler, paa det nær, at den Tophus, som Geyser bringer frem, er meget haard, samt meere knudret og ujævn end hin, og ligger i tynde Lag oven paa hinanden; og deraf bestaaer denne heele Klippe. Det heede Vand forvandler til Steen, hvorpaa vi her saae mange Beviiser, fremfor paa andre Steder; thi Hverhælderne, her neden for Klippen, ere fulde af Urtestilke og smaa Birkegrene, heelt igiennem forvandlede til en bleegfarvet haard Steen. Vi funde og, i Klippen selv, Urtestilke blevne til hvid Steen; og desuden nogle Træarter, Faarebeen og Knogler, samt Hestepærer, alt forvandlet til en haard hvidagtig Tophus; og endelig en Faare-Sloe (Beenet inden i Hornet af et Faar), og endnu eet Been af samme Dyr, som syntes at være et afbrudt Stykke af osse sacro, med smaa Pileblade paa: men denne Tophus er flinere, end de andre, som falde paa dette Sted. Geyser har og frembragt et meget artigt Stykke af samme Materie, som den Hveresteen, der falder kort fra Leyraa (§. 224.), med smaa Birkeblade paategnede, hvori alle deres Trævler findes tydelig udtrykte.

trykte. Bladene ere hvide, af et fiint Hversteens Evne, men Steenen selv eiensynlig bleven til Jordsinner. Saadan en Steen-Forvandling er ingensteds funden uden her aleene.

§. 845.

Andre Hverer nær ved Geyser.

Laugafell har en Dal midt oven paa, hvis Steene inden i ere overtrukne med en hvid gipslignende Hverestorpe. Vi ginge her op og saae det; men i Mands Minde haver dog ingen mærket her nogen Heede eller Rog. Vesten for Geyser ere nogle heede Kilder, af hvilke 4 ere de største, og den længst borte liggende bruges til Tvætt, og at valke Vadmel. Tvende af dem have høie Bredder og meget dybt og stille Vand, som ei synderlig kaager op. Dybheden er 6 til 8 Favne, og Vandet meget klart. Der fortælles, at den eene af dem er bleven kaldet Geyser i forrige Tider, da den daglig sprudede det kaagende Vand høit op i Luften: men at den, ved et hæftigt Jordskiælv, er bleven sagtet, og ved samme Tiid opkommen en nye Hver, hvor Geyser nu staaer. Om dette er sandt, vilde vi ikke; i det mindste strider det dog ikke imod Hvernes Natur i Island, hvilke forandres og flytte dem saa tidt. Men om det er her virkelig gaaet saaledes, saa maae der være en forborgen Soe under den ganske Egn ved Laugafell, hvorfra alle disse Kilder trække deres Vand, eller have deres Oprindelse. At her maae være Jordbrand, som ligger skiult og ulmer i Grunden, viiser den stærke Heede; det strider og aldeeles ikke imod Erfarenheden, som er indført i Mercure Danois, efter nogle Mænds Vidnesbyrd, som ofte have beskuet Geyser, at der, skiønt ikkun sielden, skulde være seete Ildsunker at stige op tilligemed Vandet. Paa nogle af de ommældte Kilder findes voxen paa Bredderne, og ud over Vandet, den hvide Porcellain-lignende Materie, som ikke træffes nogensteds

paa

paa Landet, uden her og paa Hverevalle (§. 706). Her findes ogſaa nogle opkaagende Leerpole, ſamt de feede og fiine Jordarter af alleſlags Farver, ſom der er mældet om i Svovelbiærgets Beſkrivelſe ved Myvatn. Den røde Bolus er øverſt og oven paa Jorden, med vitrioliſke Alunblomſter; dog kun i liden Mængde, ligeſom her og ikke findes reent eller modent Svovel. Under det røde Lag kommer det blaa, ſom er fuldt af ſmaa meſſingfarvede Svovelkiis-Aarer; det er iblandt iſprængt med hvide Strimler, og under dette blaa Lag kommer det guule hvidagtige. Diſſe Jordarter ſmage meget ſyrlig, og den hvideſte Bolus findes i Bredden af nysommældte Bæk, tæt ved Geyſer (§. 752). Paa Hagedalsgaard, kort fra Kirken, er et ſaa kaldet **St. Mortens Bad**, ſom er meget i Brug og afholdet af Indbyggerne. Nogle ville at Morten, den anden evangeliſke Biſkop paa Skalholt, ſkal først have bygget det; men andre ſige, at det ſkal, i Kraft af et Mirakel, i gamle Dage være blevet tilegnet Martino Turonenſi, ſom har været bekiendt overalt i Island, ſaaat man, indtil for kort Tiid ſiden, haver drukket hans Minde i alle Bryllupер og andre ſtore Gjæſtebude. Naboerne fortælle om dette Mortens-Bad, at den heede Kilde ſkal paa en overnaturlig Maade være ſprungen op af en haard Klippe, og giennem en hvælvet Rende oven paa Klippen være falden ned til Badet; ſamt at Vandet har en overnaturlig lægende Kraft, ſaa at der opregnes mangfoldige Menneſker, ſom ſkulde her være blevne helbredede. Dette maae ſtaae ved ſit Værd; men det er i Sandhed ret artigt, at Vandet ſpringer her neden fra Grunden, op igiennem en 2 Al. hoi eller tyk, og 3 Al. breed, haard og tæt Steen, og løber derfra, oven paa Steenen, i en 2 Tommer vid aaben Rende. Man ſiger at nogle kielmſke Drenge ſkal have afbrækket dens Hvæl-

ving: men det synes rimeligst, at Renden heele Tiden har været aaben, som den er nu; thi den er af en anden Materie end Steenen, og tilvoxen ved det heede Vands incrusterende Kraft. Badets Vand er klart og uden mindste Afsmag, og Badet selv baade sundt og behageligt, hvorfor Folk fra Naboelavet besøge det jævnlig, og slaae Tælt derover. Grafarhver i det Landskab Hrepper, mellem Hvidaa og Thiorsaa, kaager stærkt og har en viid Aabning. Bækken, som rinder derfra, samles i et stort Badsted, neden for Kilden. Hveren er mærkværdig deri, at Indbyggerne forsikkre, at de see der undertiden Fugle, som svomme i det kaagheede Vand. Om dette er sandt, saaledes som det fortælles, da er dette visselig een af Naturens Hemmeligheder. Men Naboerne ere ikke eenstemmige om disse Fugles Storrelse: somme sige at de ere som Ravne, andre, som smaa Ender, og endnu andre, at de ere som Brokfugle; der sees sielden fleere end to paa eengang; Farven kunde de ikke rigtig beskrive, men de fleeste sagde dog, at den var morkagtig. Ved Thiorsaa, norden til, kort fra den Bondegaard Thiorsaar-Holt, i en blod Jordgrund, findes et tørt Bad, opbygget i gamle Dage af firkantede Hraunsteene. Det er 8 Fod dybt, 6 Fod breedt i en Firkant, og haver neder i Bunden eet Varme-Hul i hvert Hiorne. Det eene af disse Huller er tilstoppet, eller opfyldt med Jord, og Badet bruges nuomstunder ikkun meget sielden, da det dog er sundt og godt, uden al Stank, og meget temperered. Det kunde være tienligt for Indbyggerne, at betiene sig ofte deraf, især mod de Svagheder, som Uddampningens Forstoppelse foraarsager.

§. 846.

Hverene i Ölves. Hverene i Ölves, et Bygdelav i Aarnæs-Syssel, norden til ved Ölvesaa, ere iblandt de fornemste og meest bekiendte i Island.

Stedet

Stedet er nær ved Reyke-Kirke, hvor de heede Kilder ſpringe op, i og paa begge Sider af Elven, ſom løber her forbi. De 2de meeſt opkaagende ere Geyſer og Badſtofa: den første er tæt ved Gaarden eller Reyke-Kirke, og har taget grumt affted med ſin Vandſprude i forrige Tider; men et Skredfald for 60 Aar ſiden har opfyldt og tilſtoppet den med ſtore Steene, ſaa at den ſprudder nu kun lidet, dog med Afvexlinger, men den broler ſtærkt, ved det Vandet finder Modſtand. Badſtofu-Hver, eller Badſtuen, er kort neden for Geyſer, i Aabredden. Det kaagende Vand ſpringer op paa viſſe Tider, 4, 6 til 8 Favne høit, ligeſom Værliget er til. Vandſprudningen varer 10 Minuter, og holder inde ligeſaa længe, medens Vandet voxer til igien. Det opkaſtede Vand falder meſtendeels ned i Elven. Naar denne Hver ſpringer høier end fædvanlig, med megen Rog, og ſtærk Brumlen, viide Indbyggerne, at det inden kort Tiid vil blæſe og regne. Paa den anden Side af Elven ligge 2de ſtore og viide Bronde, kaldte Akra-Hverar, fordi her have været Agre i forrige Tider. Den ſydliges Dyb er 11½ Alen, og den nordliges 18 Alne; af de andre Hverer ere de dybeſte 6, 9 til 11 Alne. Ved Ager-Hverene, ſom almindeligſt ikke kaage op, var dette beſynderligt, da vi kaſtede Loddet ned i den første, at Vandet ſtrax ſank i den over 1½ Fod, da det flød over Bredderne i den anden; Rummet imellem dem er neppe 5 Favne. Oſten for Reykaaen ere og nogle ſmaa Pole, ſom viiſede den ſamme Forandring i det vi loddede dem. Seyder, eller Sydere, kaldes en tor Hver kort fra Geyſer. Huulen eller Skaalen i Klippen har intet Vand, men ryger dog ſtærkt, og Heeden er ſaa heftig, at Naboerne kaage i en Haſt Kiød, Fiſk, Mælk og andet deri. Dette er atter noget Nyt, og iſær det, ſom vi bleve tillige forſik-

krede om, at Maden kaages der ligesaa hastig, som neder i Vandet i de andre Hverer, og saaer ingen Assmag. Rogen, som Geyder forer, og Maden bliver kaagt i, er og uden al Stank eller Svovel-Lugt, dog har den endeel opstigende Dampe, hvilke ogsaa maae trænge igiennem og hielpe til Kaagningen. **Heedens Grad** i disse Hverer er snart overalt den samme, ligesom det er at formode om Vandets Læthed, hvilken vi ikke kunde maale, uden for saavidt, at de Hydrometra, som os vare tilsendte af Societetet, sank strax til Bunds i dem allesammen, hvoraf vi saae, at disse vare iblandt de lætteste af dette Slags (§. 704). Fahrenheits Thermometer steeg i Vandet til 182 Gr., og, i Rogen eller Damperne, tæt ved Vandet, til den 90de, følgelig er Heeden i Ølves-Hverene lidet stærkere end i den anden Reykhole-Hver (§. 555). I Badstue-Hveren kunde vi ikke bruge Instrumentet, fordi Vandet er der saa uroeligt. Heeden er og maaskee der stærkere end i Krablande (l. cit. og §. 704). **Af Steenforvandlinger** findes her mangfoldige nær ved Hverene, dog kun i smaa Stykker, og fornemmelig Træ og Stilke af Urter, hvoriblandt vi opdagede forsteenede Blade af Gaase-Urten, som voxer her. De hvide gipslignende Accreta ere her overalt. En fornuftig Mand, navnlig **Halfdan Jonsen**, som henved Aar 1700 har boet her paa Reyke, og forfattet en Beskrivelse over Ølves-Bygden, beretter iblandt andet, at der ved Hverene er funden Uld, bleven til Steen. Den fine Hvere-Jord, af samme Slags Farve, som den ved Geyser (§. 845.), findes her omkring nogle af de nordligste Hverer. Dens Nytte i Huusholdningen fortiener dog at anføres; nemlig, at naar Hverenes Naboer om Efterhosten have slagtet, og samlet ind deres Vinter-Forraad, saasom Skior, saltet Kiød, samt i Syre nedsyltede Rundemaver, Kallun

og

og desligе; som Kvindfolkene behandle og giemme i store Kar, som lægge de et Laag over hvert Kar, som de derpaa overstrøe med ommældte Jordart, saa at Luften ikke kan komme til, da Maden bliver paa denne Maade meget godt forvaret. Den største Mængde af denne Jord findes omkring Geyser, samt desuden i endeel Pole, hvis Vand er tykt deraf, ligesom en Vælling, ofteſt med blaalig Farve; det skyder store Bobler op og buldrer derhos forgelig; og somme Steder hører man denne Murren neder i Jorden. Af Svovel findes her kun lidet; dets Blomster sidde paa Klipperne nær ved det opkaagende Vand. Alun og Vitriol treffes ved de øverste eller nordligste Hverer, af samme Beskaffenhed, som det ved Myvandet (§. 752.), dog ikke saa meget, at det kan forlaae til noget Anlæg. Akra-Hverar ere især blevne bekiendte af de saakaldte Hverefugle (§. 845). Vi kunde ikke faae dem at see, hverken den første eller sidste Gang, da vi vare her, endskiønt vi mange Gange begave os derhen, og biede nær ved Vandet en langsommelig Tiid. Men saavel de nu levende Indbyggere, som deres Forfædre, siges at have seet dem, baade paa disse Akrahverar, paa Grafarhver, Hveren Eene i Guldbrynge-Syssel, og paa andre slige Steder i Landet. Nysbemældte Halfdan Jonsen bekræfter og det samme om Ølves-Hverene, at nemlig mange troeværdige Mænd, som vare nylig døde, og nogle endda levende i hans Tiid, havde nøie seet dem. Han beskriver dem videre: at de ere af Skabning og Størrelse som en liden And, samt mørkebrune af Farve over heele Legemet, undtaget at der sees en kiendelig hvid Ring omkring Øinene. De som leve endnu, og have seet dem, forsikkre, at de ei alene svømme, men og dukke under, og hvis man vil trænge nær til, blive de en lang Tiid under Vandet, og komme undertiiden

ikke op igien. De sees ikke jevnlig, men der kunne gaae 3 til 4 Maaneder imellem; nogle af Naboerne have og aldrig seet dem; de sees endelig ikkun paa visse Hverer, og det gjerne de store og dybe, dog ogsaa om Vinteren. Enhver maae tænke hvad han vil om disse Hverefugle. Kun de første i Island ansee dem for naturlige: thi nogle mene, at det ikkun er Indbildningen, som haver dannet dem, ved Hielp af de Skikkelser, som Røgen over Vandet undertiden forestiller; andre derimod troe, at det er Spøgelser; og nogle saa, meest gamle Folk, som vist nok have denne Mening fra de ældere Tider, holde dem især for de Afdødes Sjæle, som skulde tage denne Skikkelse paa. Vi blande os ikke i dette Slags Trætter. At gjøre et almindeligt Sagn, og saa mange troeværdige Mænds Øiesyn, til slet intet, vove vi ikke; og ville vi antage disse Fugle for naturlige, da møde store Vanskeligheder, endskiønt de ikke opholde dem i det kaagende Vand, men svømme kun derpaa for en kort Tid, og dukke under, for maaskee at krybe ind i nogle Huuler ude i Jorden, ligesom Kilde-Sviinet (S. 340). Deres Fiædre, samt Næbbet og Fødderne haardskallede Hud, kunde maaskee raade Heden, og skyde Vandet fra dem. Men hvad skal man sige om Øinene? De maatte være af en nye og ubekiendt Beskaffenhed. Man svarer: at en Salamander har ogsaa Øine; men de noieste Efterretninger viise, at den ikke opholder sig i Ilden, men gaaer kun eller løber en kort Vei igiennem den. Dog, den anførte Vanskelighed er ikke den eeneste. Man kan endnu spørge, hvorledes disse Fugles Blod maae være beskaffent? hos Fugle-Slægten er det gjærne læt, og mange Søefugle kunne ikke dukke under for deres Lætheds Skyld; men man kan ogsaa svare, at Hvereband er lættere end noget andet Vand, og at Ender ere i Almindelighed

tunge.

tunge. Heeden i Hverene bliver dog alligevel en meget stor Vanskelighed; thi omendskiønt Fiædrene og Fuglen overalt kunde skyde Vandet fra sig, da bliver den dog deelagtig i Heeden, og naar Heeden enten i Luften, eller et andet Element, hvor et Dyr ophalder sig, overgaaer den Grad, der er indvortes hos Dyret, da maae det doe; men dette er fornemmelig at forstaae om heede Dyr, eller dem, der have varmt Blod, et tveekamret Hierte, og trække Luften til sig. Vil man derimod giøre disse Fugle til Amphibier, da falder maaskee deres Virkelighed troeligere, og dersom de da blive virkelige Fugle, saa viise de i Sandhed en meget stor og forunderlig Nyehed i den naturlige Historie.

§. 847.

Reykenæs-Hverer i Guldbringe-Syssel ere og meget bekiendte. Reykenæs er overalt omtumlet ved Fordbrand. Der skal tilforn have staaet en Gaard, og man har tad om i disse Tider, at indrette der Fiskeleier, fordi Stedet ligger beleilig dertil; men det er ikke Vand nok. Man seer der overalt forbrændt Hraun og sort Sand; men deriblandt ere dog ydesmaa Leerbiærge, kiendelige og forskiellige fra den øvrige Egn; nemlig Hverholmar, Jrafell og Vatsfell: dette sidste Sted giver lidet sumpigt Vand, hvilket samles ved Snee og Regn; og her kunde maaskee graves en liden Brønd til Prøve. Hverholme giver og ingen Hvere med klart Vand; thi hvis det var, kunde Vand hentes derfra; men da her dog ere Leerpole, som ligne dem i Alves, saa maa man slutte, at her er Vand i Nærværelsen. Disse Pole ere mange, og Leeret der kaager op, meget tykt, som smæltet Metal i en Digel. Spovelet pebler op ved somme af disse Aabninger, i meget fiine Aarer, og paa andre Steder fætter det sig Lagevits i tynde Hinder.

Reykenæs-Hverer.

§. 848.

§. 848.

Hveren Eine. Hveren Eine kaldes en bekiendt kaagende Brønd, som ligger nogle Miile i NO. fra Reykenæs, midt imellem samme og Krisevig, hvilke 3de heede Steder ligge i lige Linie med Ølves-Hverene. Denne Hver, at forstaae den største, som egentlig fører Navnet, (thi her ere fleere heede Spring og Vand-Aarer), er rundagtig og temmelig stor, 7 Al. i Giennemsnidt, og 4 Al. dyb. Vandet i den er ikke klart, men blandet med hvidt Leer, hvilket samles inden paa Bredderne, og hærdes der efterhaanden. Hveren Eine har faaet Navn deraf, at den ligger eene, det er aleene for sig selv. Den er deri adskillig fra andre, at den faa tidt har flottet sig, og faa meget omtumlet Egnen i Nærværelsen, som viiser meget tydelig de mange Lage, der ere blevne frembragte deels i dens Omtumlinger, og deels imellem dem. I Særdeleshed har den dannet smaa Høie af hærdet Steen, bestaaende af adskillige Slags Sand- og Leer-Arter; hvilke dog ikke ere eens paa alle Steder, fordi Grunden, som Hveren har flottet sig til, har været adskillig. Disse smaa Lag ere hvide, graa, blaaagtige og sorte; og det øverste altiid besat med smaa Korn, af en hvidgraa Farve, ligesom de der oftest findes paa slige Steder. Her falde ligeledes nogle tynde Mellemlag af gnult meget flint Svovel. Egnen i Nærværelsen bestaaer af smæltede og forbrændte Materier. Man treffer ogsaa blandt de Lag, som Hveren haver frembragt ved sit Opkaag, smæltede Steene, der ere temmelig udpiinte. Fugle af samme Natur, som de sidst ommældte (§. 846.), siges og ofte at være seete paa Hveren Eine, hvilken da bliver den eeneste Leer-Hver, som har denne Slældsomhed at fremviise. De siges at dukke under, naar man kommer til Bredden, men beskrives her ellers noget anderledes, end paa andre Steder,

nemlig,

nemlig, foruden at de ere ganske sorte, og kun som smaa Ænder i Storrelsen, at deres Krop skal være uden Fiædre, og Vingerne ganske smaa. Anderson (Nachr. v. Isl.) beretter om disse Hvereſugle, i Anledning af Beskrivelsen over en Hver paa Nordlandet, at de ere sorte, og have lange Næbbe, som Snepper. Disse saa meget adskillige Beretninger kunne let giøre den heele Sag mistænkelig, og for denne og andre, meest de foranførte, Aarsagers Skyld, bliver den ikke antagen i Horrebows Tilforl. Efterr. p. 60. Det er ikke at fortænke, og vi staae endnu i Vold. Ellers falder mig nu ind den Efterretning, som een af Reykegaards Beboere i Olvesen har givet mig, at man ikke har seet Hvereſugle paa Reykehver, siden Jordskiælvet sammesteds 1734 forandrede Grunden, da de dog tilforn vare meget almindelige.

§. 649.

Kriseviig er bekiendt, endog i andre Lande, især for Svovelets Skyld, hvilket den Jordbrand, som her ulmer i Grunden, driver op af Jorden, hvorfor det og samles her, til at føres ud af Landet, og er nu i nogle Aar, af det nye privilegerede Islandske Interessentskab, raffineret her paa Stedet. Det findes vel ogsaa omkring de heede Kilder paa de lavere Steder, men dog i større Overflodighed, hvor der ere lange Rygge af de farvede Bolis. Vi have allerede handlet om denne Sag i Anledning af Myvands-Egnen (§. 752.), og Horrebow (Tilforl. Efterr. om Isl. p. 71.) har ligeledes givet en god Underretning derom. Derimod er det urigtigt, som Anderson beretter (i hans Nachr. §. 17.), at der er gediegen Svovel allevegne i Island, da det alene findes paa disse to Steder, og paa et Par andre ikkun nogle smaa Prover deraf. Hverene i Kriseviig ere i en Dal, under høie Fiælde, paa en fore-

Kriseviigs Hverer.

brændt Grund. Fieldveien ned til denne Dal kaldes Ketilstigr; den er kort og temmelig steil. Paa den anden Side, under Fieldet, fornemmes ogsaa Varme i Jorden; der voxer og lidet Svovel, og der oven paa sees de mangfarvede Boli, hvoraf dog den allersterkeste Mængde falder omkring Krisevigs Hverer, saa at dette Sted giver ikke Myvands-Egnen meget efter deri. Der ere vel Bade og varme Kilder med reent Vand, men kun ganske faa, imod de andre Hverer og Pole, der kaage op med tykt Leer, sammenrørt med Vandet, hvilket er meget fiurt og sammenstrækkende, fordi alle disse Leerarter eller Boli holde Alaun og Vitriol, ligesom de ved Myvatn. Saavel disse Materier selv, som deres Lag, ere de samme, som hine paa Nordlandet (§. 752. ꝛc.); Alaunen spiirer her i Blomster op af Grunden. Af den gipsartede hvide Steen (l. cit.), samt en violet, meget fiin Bolus, som den paa Skardsheide (§. 202.), falder her ogsaa noget. Nogle af Hverne kaage neder i Grunden, endskiønt Jorden er heel oven paa, og vil man træffer paa saadanne Steder, løber man Fare for at synke ned. Men naar man seer sig vel for, mærker man gierne et lidet Hul, skiønt ikke større, end at man kan putte en Finger deri, etsteds oven paa disse underjordiske Hverer. Hørelsen kan og tages til Hielp; thi naar man er agtsom, kan man altid høre noget til Hverens Kaagen igiennem den lille Aabning. Egnen deles i to Stykker: det første er Heima-Namar, hvor Svovlet er; det ligger imod Sonden, nærmer ved Gaarden Krisevig og Havet. Det andet er nordligere og oppe til Fields, og der er størst Mængde af Hverer, og der iblandt 4 de anseligste: vi maalede den første, som kaager op med Blaaleer, og bruges af Naboerne til at bøie Splitter og Karbaand; den er omtrent 6 Alne dyb. Den anden er ganske

nye,

nye, og allerforst opkommen om Vinteren 1754 og 55, da man fornam til Jordskielv i Kriseviig, saa at de, det vare i Svovel-Hytterne, bleve bange for, at Huusene skulde falde. Denne Hver sprang op 30 Favne fra den forste, hvor Grunden var haard og tæt; den var, da vi sade den, Aaret efter, 6 Favne breed, rundagtig, og Dybheden 3 Favne. Den tredie er ikke heedere end saa, at man kan i en Hast stikke en Finger ned i Vandet; den kaager med hvidt Leer, og seer ud som Faaremælk. Den fierde kaager meget hæftig, med stærk Rog, og ved den er det besynderligt, fremfor alle de andre, at Vandet viiser adskillige Farver, baade paa eengang, og atter paa en kort Tiid den eene Farve efter den anden. Dette maae komme deraf, at den haver adskillige Lufthuller og Vand-Aarer, der ligge i de mange Lag af uliige Jordarter, hvilke her falde rode, brune og lyseblaa. Den sidste er syrligst for Smagen; de tvende andre ere fiine, og kunde ved Udlaugning, Slemning og anden Omgang blive tienlig til Leerkar. Af gruule Jordarter ere her og tvende Forandringer, den eene lyseguul, og den anden dunkel: de ere begge fiine og seie, især den sidste, hvilken er desuden temmelig bestandig i Ilden. Jordarter af de anforte Farver findes her ogsaa blandede, og ligesom de vare isprængte med Kunst. Kriseviigs-Fiældet giver altsaa ret et artigt Syn, formedelst disse og andre Farver, tilligemed den opstigende Rog.

§. 850.

Laugarnæs er en Gaard og et Kirkested, mellem Reykeviik og Videe, som har Navn af Badet der i Nærværelsen. Hveren, som den varme Bæk rinder fra til Badet, er kaagheed, og forer en temmelig Mængde Vand, endskiont dens Bækken oven i er ikke dybt. Vandet er klart og tæt; dog sætter det paa Hverens Bred- Hver og Bad paa Laugarnæs.

der noget af den hvide Materie. Baden er temmelig stort og dybt: den heede Bæk falder deri; men den tager og koldt Vand til sig, hvorved Heeden tempereres; dog er det Vand, som løber ned derfra, forbi Gaardens Tuun til Stranden, ligeledes varmt. Man haver altsaa, neden for Badet, 2 til 3 andre Steder, som ere bekvemme, og bruges til at bade sig i, naar det øverste Bad er for heedt om Sommeren, eller naar der ere mange Folk paa eengang; thi Laugarnæs besøges meget, for dette Vands Skyld, fra de mange omliggende Gaarde, og især af de Farende fra Holmens Havn, og af Haandværksfolkene i Reykevig, om Løverdags og Søndags Aftener. Paa Bunden af de lavere Badsteder træffes ofte Aal, deels levende, naar Vandet er kun lunkent, deels ogsaa døde, naar de af Vanvare løbe ud i Badet, naar det er for heedt, fra Band-Aarerne paa Siden, hvor de jævnlig opholde dem; thi Grunden er her overalt løs og myragtig. Her fanges ogsaa temmelig store Aal, men det er mærkværdigt, at de gamle eller fuldvoxne findes aldrig døde i det heede Vand, men kun de smaa eller unge, som ikke have endnu lært at tage dem vare for Heeden. Saavidt om de fornemste Hverer og Bade paa Sønderlandet: det eeneste i Kiosar-Syssel er omtalt i det første Stykke (§. 10). Drikkevandet paa Sønderlandet er af alleslags ligesom i Borgerfiorden, dog sædvanligst som det i Kiosar-Syssel (§. 9). Paa Rangervalle er ofte Mangel derpaa, paa visse Steder.

Luften og Værliget.

§. 851.

Vairliget i Almindelighed.

Om Luften og Værliget er overhovedet det samme at sige, som i Kiosar-Syssel, især paa den Kant fra Vidøe til Havnefiord.

De

De ſkarpe eller gjennemtrængende Vinde (§. 11.) virke meeſt paa Soekanten, ſær i Guldbrynge-Syſſel. Strandklipper, ſom ere forædte af Luften, ſees paa Videe. Miſter (§. 15.), ſom her er almindeligt, kommer med oſt- og nordoſtlige Vinde, og giør allerſtørſt Skade paa Rangaavalle, og dernæſt paa de høie eller tørre Steder i Aarnæs-Syſſel, i det den ſøre Sand fra Hekla og den omtumlede Jordbrands-Egn falder ſaa tykt paa Tunene, at man maa, med meget Arbeide, ſkuffe den bort fra Huuſe, Giærder og lave Steder. At Væirliget er jævnlig mildere paa Sønderlandet, end andenſteds i Island, er en almindelig Meening, ſom aldrig har været tagen i Tvil. Vi ville og tilſtaae det for meere end Halvdelen af Tilden; men vi maae dog derhos mælde, at det er ikke rart, at jo Væiret falder godt i andre Egne, naar det er ſlet paa Sønderlandet; ja der ere tidt indfaldne heele Vintere og Aar, ſom have været bedre veſter og øſter paa, end ſønder paa Lander. Den herydelige Forſkiæl, der er imellem Væirliget nord- og ſønder paa, med ſydlige og nordlige Vinde, kan ſees i det 5te Stykke (§. 709.); ſydlige Vinde falde her gierne fugtige, endſkiønt man ikke veed meget af Taage at ſige. Erfarenheden viſer og, at Luften paa andre Steder i Landet, og ſær nord paa, er nok ſaa ſund, ſom hev. Hvad ellers Horrebow, i hans trykte Meteorol. Obſervationer, mælder og ſlutter om Island, af den Erfarenhed, han ſelv har faaet paa denne Kant, at der nemlig ikke er nær ſaa ſlet eller haardt Væirlig, Froſt, eller Kulde, ſom Fremmede tænke, og den gangbare Meening om den umilde Himmel-Egn kunde føre med ſig, det er og bliver en unægtelig Sandhed. Der ere ſær to Ting, ſom forestille Island, og ligeledes Sønderlandet, ufordeelagtigt i denne Henſeende for Fremmedes Indbildning. Den første er Hav-

Isen; tilligemed det ubehagelige og haarde Veirlig, som den fører med sig (§. 645. og 710.). Den anden er Blæsten, hvilken i dette Land er langt meer almindelig, end enten i Dannemark, eller andre flade og lave Lande, ja almindeligere og jævnligere, end i de biergfulde, som Norge og flere. Denne stærke Blæst kommer dog ikke meget ofte, og varer meget sielden længer end et halv eller heel Dag. Hvirvelvinde ere her meget rare, og de store Orcaner, som i andre Lande have saa meget skrækkelige Virkninger, falde næsten aldrig i Island. Derimod er i Island ikkun meget sielden saa aldeles stille, at det ei skulde blæse noget. Middelmaadig, og stærkere end middelmaadig Blæst er der almindeligst; og dette dæmper Varmen saa meget, og gior Luften saa kiølig, at Fremmede, som i deres eget Land ere vante til stille Veir, liden Blæst, og ubehindret Varme i Luften, synes at erfare, ligesom de og mene og paastaae, at den Islandske Himmel-Egn er umild; endskiønt Græs og Urter, i det de trives og opdrives bæder i Island ved Blæst, end ved stille Veir, kunne overbevise dem om det, som er modtimod. Aarsagen til de jævnlige Vinde i Island er ellers Landets Beskaffenhed, og især de høie og lave, og overalt med Dale afvexlende Biærge, samt Havet og Luften, der bevæges frit omkring Landet, og endelig de hemmelige Trækhuller, som findes overalt i Landets aabne Grundvolde.

§. 852.

Meteorologiske Observationer.

Saalænge vi vare i Island, nemlig fra 1752 til 1757, giorde vi daglig, endog paa Reisen, men især om Vinterne, paa Sonderlandet Meteorologiske Observationer. Vi holdte en Dagbog derover, og skikkede eet Stykke for hvert Aar til Videnskabernes Societæt. Disse Agtpaagivelser handlede vel meest om Luften

og

og Væirliget, og derhos om Nordlyset og alleslags besynderlige Luftsyn; men dog tillige om Aaringerne, og Indbyggernes Tilstand, samt om den Tiid, naar Trækfuglene lode sig forst see eller droge bort, naar visse Urter spürede frem, blomstrede, eller ginge ud, og andet meere. De, som hørde vi Luften og Væirliget, udgiorde dog den storste Deel, og til disse brugte vi Thermometra, Barometra og Anemometra. Vi forde desuden Brevvexlinger om denne Sag med andre længer borte. Forsemmelig holdt Provsten Hr. Thorgersen, i Guldbrynge-Syssel, paa hans Præstegaard Garde ved Havnefiorden, en rigtig Dagbog over de Baroscopiske Observationer, hvilke han giorde med et Instrument, som vi havde skikket ham, samt tillige forfattede en rigtig Optegnelse over Væiret og Vindene hver Dag. Velbemeldte Provst har vedligeholdt dette sit Arbeide til nærværende Tiid. Den ene af os, nemlig Eggert Olafsen, da han sidste Gang var i Island, giorde ligeledes sammeslags Observationer, paa Vesterlander, fra November-Maaneds Begyndelse 1760 til Augusti-Maaneds Udgang 1764.

§. 853.

Det almindeligste om Heede og Kulde paa Sønderlander er mældt i det første Stykke (§. 12). I den Tiid vi opholdt os paa denne Kant, er vel, efter Thermometeren, undertiiden falden skarp Frost, men dette skeer giærne ikkun i klart og stille Vair, ligesom paa andre Steder, og staaer de steeste Gange ikkun en kort Tiid; overmaade stærk Frost med Blæst og skyet Luft, falder kun imod Foraaret, i Februarii- og Martii-Maaneder, og kan vare 2 til 3 Dage. Aarbogerne berette, at Vinteren var saa haard Aar 1348, at Havet fros rundt omkring Landet, saa at man kunde ride fra et Næs til et andet, og at alle Fiorde vare tillagte med Iis. Vinteren

Heede og Kulde især.

ren 1755 var temmelig stærk paa Sønderlandet, især i Februarii Maaned, da Thermometeren, den 22. i samme Maaned, faldt til den 7 Grad. De andre Vintere var Frosten ikke saa stærk, nemlig, 1754 den 13 Jan. 9 Grader, den 13 Febr. 8 Gr., den 14 Martii 11 Gr., den 6 Decembr. 11½ Gr.; om Vinteren 1755 var den, den 12 Febr. 14 Gr., og den 11 Decembr. 12 Grader. Denne Sommer, sidst i Maii Maaned, frøs dog 1 T. 5 Lin. tyk Jis paa Vandet om Natten hiemme i Bygden ved Strandkanten paa Sønderlandet. Hav-Jisen bringer ogsaa Frost og Kulde til Sønderlandet, endskiønt den ikke kommer det nær. Dette er erfaret utallige Gange, endog naar den ikke eengang er kommen forbi Østerhorn eller Fuglebiærget, men haver kun ligget nidt for Nordlandet; dog har den naturligviis virket endnu hæftiger, naar den har overskredet bemældte Grændser, og allermeest naar den er kommen til Sønderkanten selv, hvilket, efter Aarbogernes Vidnesbyrd, er skeet nogle Gange i de seenere Tider, f. Ex. i Aaret 1615, da den saaledes omringede heele Landet, at man fangede Vade-Sæle paa den, sønder paa Næssene; en stor Mængde Biørne kom ligeledes den Gang til Landet, og nogle af dem bleve og dræbte sønder paa; endeel store Skibe, som man blev var uden for Landet, bleve borte sammesteds med Folk og alt. 1639 belagde Hav-Jisen den største Deel af Sønderkanten, nemlig østen fra til Reykenæs eller Malstrømmen sammesteds, hvilken vel førde Jisstykkerne ud til Havet, men noget af dem drev dog op igien vesten for Næsset. Aar 1683 kom Jisen østen fra til Grindevigs Havn. 1695 belagde den igien heele Kysten paa Sønderlandet, lige til Borgerfiorden, saa at man kunde gaae tvert over fra Akrenæs til Holmen; nogle Skibe bleve borte i denne Jis, ligesom og Mandskabet fra et Fransk Skib,

og

og et andet fra Skotland, gik over Iſen ind til det faſte Land. I diſſe ſidſte Aaringer naaede Iſen 1756 til Reykenæs, og 1759 til Grindevig. Det er ellers mærkværdigt, i Henſigt til Strømmene, at Hav-Iſen altiid er kommen til Sønderlandet oſten- og ikke veſten-fra. Forbi Fuglebiærget er den kun meget ſielden kommen til Breed fiorden (§. 645).

§. 854.

Luftens Tyngde og Bevægelſe viiſer i Island meget ſtørre Forandringer, end de foranførte Ting, og endnu ſtørre Forſkiæl imellem den Danſke og Islandſke-Himmel-Egn. Denne ſtore Forſkiæl i Luftens Tyngde eller Barometrets høieſte og laveſte Stand, har M. Horrebow allerførſt opdaget (ſee Tilforl. Efterr. §. 476). Han fik paa Beſſeſted 2 Tommer og 5 Linier: vi have og paa Videe nogle Gange faaet dette, og derover. 1755, den 18 Jan., faldt Kvægſolvet til 26 Tom. 10½ Linie, og ſteeg igien den 28. i ſamme Maaned til 29 T. 4 L., ſaa at den heele Forſkiæl blev denne Gang 2 Tommer og halvſtette Linie: men den ſom vi mærkede 1756 og 1757 blev endnu ſtørre; thi det førſte Aar, den 17 Decembr., ſank Inſtrumentet til 26 Tom. 9½ Linie, og ſteeg igien, den 4 Martii Aaret efter, til 29 Tom. 6½ Lin., ſaa at Forſkiællen bliver 2 Tom. 9 Lin. eller 2¾ Tomme. Den allerſtørſte Forandring er dog mærket paa Veſterlandet. Barometeren faldt der den 27 Jan. 1762 til 27 Tommer og 8 Linier; men den 7 Febr. ſamme Aar ſteeg den igien til 30 Tom. 3 Lin., det er 2 Tom. 10 Lin. Siden den nu Aaret tilforn, nemlig 1761 den 11 Jan., ſteeg til 30 T. 4 Lin., bliver den ſtørſte Forſkiæl, ſom hidindtil er funden i Island, 2 Tommer og 11 Linier, eller 3 Tommer mindre 1 Linie. Vindenes ſtørſte og mindſte Kraft er ikke forſøgt uden paa Sønderlandet.

Luftens Tyngde og Bevægelſe.

Man kan dog giøre sig Slutninger deraf; thi det er rimeligst, at der ikke falder stærkere Blæst paa eet Sted, end paa et andet. For at viide denne Luftens Bevægelse, lode vi forfærdige et Anemometrum eller en Vindmaaler, efter Wolffs Forskrift i hans Aerometrie, og erfarede derved, den 14 Februar. 1756, da der var paa Sønderlandet en overmaade stærk Blæst af Sydvest med Snee og Hagel, at Stangen oploftede 10 Pund 14½ Lod til den 86 Grad. Den 10 April samme Aar kom den anden hæftigste Storm, som vi mærkede til i dette og det efterfølgende Aar; den blæsede af Norden, med Driveskyer og Solskin; man kunde ikke gaae imellem Huusene, men maatte krybe frem: dog var det ingen Hvirvelvind, men en stadig Blæst. Axelen oploftede denne Gang 11 Pund og 23 Lod til den 90 Grad. Luftens bølgelignende Fart over Jordens Overflade var denne Dag besynderlig; alle saae den, og meenede, at det var Driveregn fra Havet; thi Solen skinnede, og denne Driveregn er almindelig ved Søekanten i Island, naar det blæser stærkt, da Jorden bag efter bliver hvid, ligesom af Riimfrost. Men vi mærkede denne Gang, baade af det, at Vinden kom fra det faste Land, og tillige deraf, at den voldsomme Blæst trykkede Bølgerne ned, og giorde Søen jævn, at det var ingen Driveregn, men kun Luftens Bevægelse, som lod sig tilsyne i Solskinnet. Forsøge paa den sagteste og mindste Blæst i Island ere disse tre. 1756 den 25 Jan. var klar nordlig Luft, da Mollen loftede 2 Punds Tyngde til 45 Grader. Den 16 Julii samme Aar, med liden Vind af Sydost, loftede den kun 1 Pund til 45 Gr., og to Dage før, nemlig den 14de, et halvt Pund til den 30 Grad, hvilket er den sagteste Blæst, som vi kunde maale med dette Instrument. Den Kuuling, der er mindre, regnes for Logn, eller stille

Vær,

Vær, i Island, og indfalder kun ſielden, undtagen en Times Tid eller en liden Deel af Dagen. Blæva-Logn i Luften og Hvita-Logn paa Havet, hvilket da er blankt ſom et Speil, varer meget ſielden en halv Dag, eller fra Morgen til Aften.

§. 855.

Om Nordlyſet ville vi kun anmærke dette, at det ſees meeſt i Island om Aftningerne indtil Kl. 12, ſaa at det treffer tidt ind, at det, efter den Tid, ikke kommer til Syne, endſkiønt Luften bliver klar den heele Nat; dog er dette aleene at forſtaae om maaneloſe Nætter, thi i Maaneſkin, iſær naar Maanen er nær ved at blive fuld og giør lyſt paa Jorden, ſees ei gierne Nordlys. Ellers hændes det dog iblandt, uagtet Maanen er klar og lyſer godt, at Nordlyſet ogſaa kommer frem langt borte, og nærmer ſig til den, dog des ſvager, jo nærmer det kommer. 1753 den 18 Novembr., Kl. 7 om Aftenen, kom Nordlyſet i SO. op paa Horizonten, og gik forſt i en lys Bue til NV., men breedede ſig derpaa ud i en Haſt over heele Himmelen, med uſædvanlig ſtærk Lysning. Det mærkeligſte var, at det forſvandt nogle Gange i et Øieblik, da man ikkun mærkede et lidet Glimt deraf neder ved Horizonten i SO.; om Dagen havde været ſtærk Blæſt, ſom lagde ſig Kl. 5 Eftermn. Froſten var begyndt een Dag tilforn, og blev derpaa ſaa ſtærk, at Havet, Dagen efter, var tilfruſſet inden for Øerne. Vinden var denne, og efterfølgende 8 Dage, nordoſtlig og ſtille, undtagen den 23 og 24. 1754 den 18 Decembr. var, den heele Dag, ſtærk Blæſt med Hagelbyger, og allerhæftigſt om Aftenen og Natten derpaa, da det tillige tordnede og lynede forſkrækkelig; imellem Byerne var klar Himmel og Maaneſkin, og Vinden S. S. V. Da kom ogſaa Nordlyſet til Syne, og var meget ſtadigt: det gik fra Nordlyſet.

Vest-Nordvest, i mange smalle lyse Buer, først op til Zenith, og derfra ned til Horizonten i O. N. O.. Dagen efter (den 19de) var samme Vær, med Lynild, og endnu stærkere Frost, men ingen Torden. Dog Nordlyset havde endda den samme Skikkelse, som Aftenen tilforn. Aaret 1755, den 9 Dec., var liden østlig Blæst, og om Dagen klart Vær og Solskin. Kl. 9½ om Aftenen frøs det temmelig, og Maanen skinnede i V. S. V., da Nordlyset pludselig sprang op i V., og deeledes i 2de store Buer, gaaende ganske lavt over den nordlige og sydlige Horizont, indtil de stødte sammen i O.; den ganske Himmel oven over var uden Nordlys: dette varede ½ Time med stærk Lysning. Men Kl. 10 kom en Bue op fra O., som gik over Zenith til V., og breedede sig alt meer og meer ud, indtil den indtog den ganske Øvre-Himmel med en flammende Ild og klar Lysning Kl. 11½; dog saae man endnu Himmelen imellem dette Lys og forbemældte Ring der laae omkring Horizonten. Kl. 12 var alt Nordlyset borte, undtagen den store Ring, der holdt endnu ved en Times Tiid, spillende med stærkere Lys paa den nordlige Side. 1756 den 1 Octobr., da Vinden var sagte af N. V., med klart Vær og liden Frost, saae man først en tyk, middelmaadig lys Bue, der gik op fra V. til Zenith, da der igien udgik fra Midten af samme til N. en lys Spids i en ret Vinkel, som deelede sig igien i tvende Spidse. Saadant et Syn af Nordlys saae vi hverken før eller siden. Kort derefter trak Nordlyset sig til den østlige Himmel-Egn, og spillede der stærkt med en klar Lysning; det blev alt tykkere og høiere med mange bølgeformede bævende Buer, som skiød sig meer og meer paa begge Sider til S. og N. Fra Kl. 9 til 10 formindskedes Lyset igien og blev ganske borte, og Kl. 11 blev Himmelen skyet. Dette Luftsyn saae vi paa

Breede-

Breedemarks-Sand. Den 25 Octobr., ſamme Aar, var en liden ſydlig Blæſt, og temmelig klart Vær med Solſkin, uden Froſt, og de efterfølgende 3 Dage var Regn. Nordlyſet kom frem Kl. 7, med en lys Bue fra V. til O., 10 Grader hoit over den ſydlige Horizont; men den blev efterhaanden tykkere og hoiere, ſaa at den Kl. 8 indtog den halve Deel af Himmelen, nemlig den ſydlige. Kl. 9 fik Nordlyſet en rar Skikkelſe: det gik i ſtore Straaler, ſom flammende Pyramider, ned til Horizonten paa alle Kanter, dog med den ſtærkeſte Lysning, omvexlende, nu i O., nu i V., og beholdt denne Skikkelſe en halv Times Tiid. Kl. 10 var den allerſtærkeſte Lysning overalt paa Himmelen, og i en Haſt kom der Regn, ſom dog ſnart gik over, da Nordlyſet kom til Syne igien, men meget dunkelt, og blev ſaaledes ved heele Natten, dog uſtadigt og uordentligt. Aaret 1757 den 7 Febr. ſpillede Nordlyſet meget artig ſonder paa. Værliget var ſmukt og klart i diſſe Dage, med middelmaadig Froſt og Oſt-Sydoſt-Vinde. Nordlyſet begyndte Kl. 6 om Aftenen, forſt over den nordlige Horizont, hvor det kom haſtig frem og ſpillede med uſædvanlig ſtærke Bevægelſer, dog uden nogen vis Figur. Kl. 7½ var det allerſtærkeſt, da Himmelen overalt fra SO. til SV. ſtod ligeſom i Baal og Brand, liige op til Zenith, med en hoi purpurrod Farve, hvorimod Reſten af Himmelen var jævnt beſat med opſtaaende klart lyſende Flammer. Dette Luftſyn, hvis Liige vi ikke havde ſeet tilforn, varede neppe 5 Minuter; thi Nordlyſet floi i en Haſt til den nordlige Horizont, hvor det ſpillede til Kl. 9 med uliige dannede meget lyſende Jldſtotter. Det forſvandt der i en Haſt, og fra den Tiid kom det ikke til Syne om Natten, ſkiont Himmelen var klar. Dagen efter var ſamme Værlig, og om Natten var Nordlyſet uordentligt: det ſkiod ſig op i ſtore

og smaa jævnsides gaaende Flammer, ligesom Ildsluer; de efterfølgende Dage var ustadigt Vær med Blæst, Regn, Snee og Hagel. Heraf kan da Læseren see, hvor forandrerligt Nordskjet viiser sig i Island. Det er meget rart at see det stille, eller Himmelen rød overalt deraf, uden mærkelig Bevægelse, som det er blevet seet i de sydligere Lande i Europa. Men ofte spiller det med guule, grønne, og purpurrøde Flammer paa eengang, nu i Spidse, nu Bølgeviis. Magnetens Forrykkelse, under stærkt spillende Nordlys, have vi vel fornummet, dog ikke ofte eller tydelig; thi den Magnetnaal, som vi havde ved Haanden, var hverken levende nok, ikke heller dannet til dette Slags Observationer.

§. 856.

Adskillige Luftsyner.

Om andre Slags Lufthændelser er fornemmelig følgende at mærke: a) Rosabaugur, eller Uvæirs-Ringen omkring Maanen, er almindelig i Island, og betyder gierne stærk Blæst med Regn eller Snee: jo større den er, des haardere Vær siges den at betyde. Derimod holdes det ikke for ondt Tegn, naar man seer, med klar Himmel og stille Luft, en stor lys og udvendig lidet rødguul Ring om Maanen. b) Hiaa-Soler eller Bi-Sole, Parhelii, sees ofte paa Sønderlandet og andensteds. Naar man seer to, een paa hver Side af Solen, som meget lyse Aabninger, kaldes det Ulfakreppa, hvilket Ord har sin Oprindelse fra Hedenskabet, og forklares saaledes i Edda, at der ere to Ulve, der forfølge Solen, som flygter hvor den kan, men bliver dog tilsidst opsluget af den eene, hvorpaa Verdens Undergang umiddelbar skal følge: men nuomstunder forklares dette aleene om Værliget. Thriar Soler, eller tree Sole, kaldes især det, naar de to saadanne Bi-Sole skinne stærkt og i Runding, lignende den rette Sol; og naar

dette

dette ſees ofte i Rad, meenes det at betyde ſtore Ting. Niu Soler kaldes det, naar der ſynes omkring Solen 9 ſaadanne Bi-Sole. Det agtes ogſaa ſom et Tegn paa noget betydeligt Tilfælde: men de fleeſte ſige dog, at det aleene betegner Luftens Kulde og Aarstiidens Strænghed. Saaledes findes optegnet i Landets Aarboger, om den ſtrænge Hav-Jis-Vinter 1615, at Solen, naar man ſaae den, havde de fleeſte Gange een, to, ja tidt og ofte 4, 5, 6, 7, 8, og nogle Gange 9 Bi-Sole, hvilke giærne havde Ringe uden om, ligeſom Roſebuer, ſamt at man ofte blev en Regnbue vaer, lige imod eller over for Solen, endſkiont det var ſkarp Froſt, og temmelig klart i Væiret. Om Vinteren, i middelmaadig Froſt og godt Væir, ſees imellemſtunder en ſtor Ring omkring Solen, af Farve ſom en Regnbue, dog ſmallere og ikke ſaa tydelig. c) Viiga-Hnøttur, eller Drabs-Bold, kaldes ſaadant et ildagtigt Luft-Syn, ſom vi have beſkrevet i Reiſen til Øſter-Joklerne (§. 775). Det er blevet ſeet viſſe Aar i Rad, og høit oppe i Luften, paa Sønderlandet; og Almuen tænker, at det betyder Krig og Mandſlæt i andre Lande. Naar ſaadant Lys er langagtigt, dog derhos beſtandigt, ligeſom det første, kaldes det Viigabrandr eller Mordſværd, og meenes at betyde det ſamme. De Uvidende have blandet diſſe Luftſyn med Halestiærner eller Cometer, hvilke ogſaa anføres i de Islandſke Aarboger. Aaret 1595 ſaae man mange ſaadanne Luftſyn over heele Landet; de ere blevne ſeete i Form af Drager, ſkiont ikkun meget ſielden. Ellers er det ikke rart at ſee ſaadanne Lys i alleſlags Skikkelſer, naar der ere Jordſkiælve og Ildſprudninger. d) Loft-Eldur eller Luft-Ild, af ſamme Art og Virkninger, ſom den der er nævnt i det 5 Stykke (§. 711.), er ikke rar paa Sønderlandet. Den har endog undertiiden giort

der

der nogen Skade; og man holder for, at den er kommen fra Hekleſiældet, thi der i Nærværelſen ſees ofte allehaande ildagtige Skikkelſer i Luften. Denne Lynild ſkal to Gange have afbrændt Skalholts Domkirke; iſær mældes det tydelig den første Gang, nemlig i Aaret 1309. Aar 1634 brændte den Overdeelen af Huuſene i Brodretunge, en ſtor Gaard og et Kirkeſted imellem Skalholt og Hekla. c) Upphillingar, beſtaaende deri, at Næs, Øer og Skiær, ſom ere noget borte, forhøies for Synet, ere meget almindelige i Island, og holdes for Tegn til godt og ſtille Vær. De mærkes meeſt om Sommeren, i ſtille Vær og Varme, og om Vinteren, i middelmaadig kold og tyk, dog ſtille Luft. Hr. Strøm beretter at dette Luftſyn holdes for at bemærke veſtlig Vind med Taage i Norge (ſee Sondm. Beſkr. pag. 427.), og Prof. Kalm (Nörra Amer. T. II. p. 89.) at det betyder Regn.

§. 857.

Jordſkiælve. Jordſkiælve ere ingenſteds i Island almindeligere, end paa Sønderlandet, uden Tvil fordi der ulmer ſaa megen Ild i Jorden. Man holder for, ſom og ofte er erfaret, at Hekla er Aarſagen til diſſe Jordſkiælve; thi de indfalde altiid for, og nær ved en Jordbrand. Dog er derhos mærkværdigt, at Jordſkiælvene mærkes ikke ſaa meget nær ved ſamme Bierg, f. Ex. paa Rangaarvalle eller i Hrepperne, ſom længer borte, iſær i Grimsnæs, mellem Brueraa og Hvidaa, ſaa og i Ølveſet. Jordſkiælvene mærkes og, ei aleene ved Hekleſiældets, men og ved andre, endog de allerlængſt bortliggende, Fiældes Opſprudninger, og findes derfor overalt antegnede, i Anledning af diſſe, baade i Landets gamle Hiſtorier og de ſeenere Aarboger. Thingvalle-Sveit, ſaa nær ſom den ligger, og ſaa forbrændt ſom den er i Bund og Grund, ſtaaer dog mindſt

Fare

Fare for dette Slags Ryſtelſer, juſt fordi dens Grund er ſaa meget huul og aaben; dog er det rimeligt, at Jordbrandens Trækhuller løbe derhen, og at Jordſkiælvene forplantes der fra igien til den lave Egn, i Ølves og Grimsnæs, ſom haver langt tættere Grund, hvis Modſtand da foraarſager des hæftigere Ryſtelſer. 1693 mærkede man i Ølveſet nogle langſomme, men ikke meget hæftige Bevægelſer i Jorden, hvorved Vandet i alle Hverer ſammeſteds ſank ned og forſvandt. Indbyggerne forundrede dem meget herover, thi det var ikke ſkeet tilforn; men man fik ſnart Forklaring herpaa, da den ſtore Ildſprudning i Hekla begyndte 3 Dage efter. Dette ſkeede om Vinteren, og een af de Islandſke Aarbogſkrivere anmærker, at Sicilien har udſtaaet forſtrækkelige Jordſkiælve i dette ſamme Aar, hvilket vi anſøre i Anledning af den almindelige Meening, at Hekla og Etna ſkulde ſtaae i Foreening ſammen (§. 835). 1706, tidlig om Foraaret, fornam man ogſaa meget ſtærke Jordſkiælve i Grimsnæs og Ølves, hvorved iſær den ſidſte Bygd maatte udſtaae meget; thi ei aleene fulde mange Huuſe og endeel Gaarde ned i Grund, men Mennesker og Kreature inde i Humſene bleve hiſt og her ſonderknuſede. Jordſkiælvet i Aaret 1734 er nævnt tilforn. 1749 indfaldt igien et ſtærkt Jordſkiælv paa Sønderlandet, ſom meeſt rammede Ølvesbygden, hvor mange Huuſe kommie af Lave. Gaarden Hialle kom dog meeſt til Skade, og Folkene bleve truede med en gruelig Undergang, i det ſaavel Gaardens Huuſe ſom Kirken ſank ned i Jorden, til 2 Alnes Dybde.

Jordarterne.

§. 858.

Den ſorte og almindelige **Vexte-Jord** (§. 16.) findes her overalt, dog meeſt i Aarnæs- og Rangaavalle-Syſſeler; thi Guld- Vexte-Jord. Morads-Jord, o. ſ.

brynge-Syſſel, og iſær dets veſtlige Deel, har meeſt af den ſlette røde Jord, ſom ligeledes findes i Kioſar-Syſſel; dog kunde denne Jord blive noget faſtere, ved riigelig Giødning. Den er ikke ſaa ufrugtbar paa Græs, ſom den er løs og aaben, hvorfor den blæſes lættelig op, hvorved Grønſværen ødelægges, og den torrede Muld føres bort af Blæſten. Til Pataters Plantning er den meget god, men til de andre almindelige Kiøkken-Urter ikkun middelmaadig. Af **Morads-Jorden** haves alt for meget i de 3de veſtligſte Syſſeler, dog allermeeſt i Aarnæs-Syſſel. **Tørv**, af temmelig Faſthed og Feedme, er her ſnart overalt, ſom og den ſorte **Farver-Jord**. Om de ſiinere **Jordarter** er her ikke meget at ſige, naar man undtager dem, der findes ved de varme Bade, hvilke ere for beſkrevne, ved forefaldne Leiligheder; vi ſkulle nu og ſtrax handle noget nærmer om dem, i Henſeende til deres Lage i Jorden. Det gemeene **Blaaleer** og det ſorte **Dynd** af raadnede Hav-Væxter (§. 472.), ere almindelige her ved Stranden. **Peters-Muld** (§ 704 og 712 a) findes paa Rangaavalle. **Strand-Tørv** (§. 19) falder og bruges paa Alptenæs.

§. 859.

Underſøgninger med Jordboren paa Laugarnæs.

De **Underſøgninger**, ſom ere blevne giorte med Jordboren, ved Hverer og Svovel-Pole i Island, hvor der er Heede i Jorden, bliver maaſkee noget nyt, i det mindſte i de nordiſke Lande. Men Anledningen dertil var, at Videnſkabernes Societæt havde i Aaret 1755 bekoſtet og tilſendt os en Jordbor, for at underſøge Jordens Lage, iſær paa de Steder, hvor man fornemmer til underjordiſk Heede. Vi havde allereede Aar 1752 været i Svovelminerne ved Myvatn, og forſøgt denne Poſt, endſkiønt det ikke kunde ſkee med al den Fremgang ſom vi havde ønſket (§. 752). Men nu havde

de vi derimod den beste Leilighed nær hos os, nemlig paa Laugarnæs (§. 850.), hvorhen dette svære Instrument kunde bringes med liden Bekostning, først til Sees, og siden til Hest et lidet Stykke Veis.

Vi komme betiids derhen, den 12 Augusti 1755, og satte, ved Hielp af vort Mandskab, Jordboren ned paa en grøn Banke, kort fra Hveren. Her var da først et Lag, 1 Fod tykt, af bruunrød, løs, og mudderagtig Jordart, som den forommældte (§. 16.); dernæst 2 Fod mørkegraat, noget grønagtigt, blødt Leer; og derunder igien endnu af samme Slags Jordart, et 2 Fod tykt Lag, blandet med grovt Sand. Under dette Lag, 5 Fod dybt, mødte os et nyt af temmelig haard Steen, af Oprindelsen hærdet Blaaleer, og 2 Fod tykt; den nederste halve Deel var blandet med guul og hvidagtig Okker; og i dette Lag begyndte Varmen, saa at det øverste deraf var lunkent, og det nederste temmelig heedt. Et halvanden Fod tykt Lag, af violetfarvet Steenart, laae under det næstbemældte; og denne Steen var, af Oprindelsen, en hærdet Bolus, mænget, i det nederste, med rødagtige martialske Jord-Partikler. Her var Heeden stærkest, og vi sluttede, at dens fornemste Sæde maatte være i dette Lag; thi her neden under begyndte den efterhaanden at formindskes. Under anførte violetfarvede Steenart laae en blaagraa Sandsteen, 1½ Fod tyk, og ikke fuldt saa haard, som foranførte Steenarter, men dog fuld af haarde Smaasteene. Vi borede endnu een Fod dybere ned, da Steenarten blev løsere, og meer graaagtig, meen mindre blaalig, med hvidagtige Striiber inden i. Med dette Lag holdte vi op om Aftenen; Heeden var ogsaa, nederst i samme, reent forsvunden. Vi havde altsaa giennemboret denne Dag 10½ Fod. Den 13, Kl. 4 om Morgenen,

begyndte vi igien, og holdte ved med Boringen til Kl. 12, da vi i alt havde boret 2½ Fod, igiennem et meget haardt graat Sandsteens-Biærg, bestaaende af Leer, Gruus, og sammenbagte hvidagtige Hvere-Levninger, eller Smuuler af den oftbenævnte Tophus. Vi sluttede heraf, at Hveren paa Laugarnæs (§. 850.) maatte engang tilforn have ligget saa lavt, tilligemed Jorden der omkring, og siden, Tiid efter anden, have forøget sig ligesom Jorden var tilvoxen; thi man mærker snart allesteds, hvor heede Vande springe op i Island, saadan en Forhøielse; Klipperne med Vandets Bredder ere og ofte voxne 2, 3 til 4 Alne i Høiden. Da vi nu vare komne 13 Fod dybt, mærkede vi igien at dette Sandsteens-Lag blev omskiftet med et blødere af meget fiin Jord, der dog hverken var feed eller liimagtig, men ganske uden Varme; dette Lag var ½ Fod tykt. Herpaa blev Boringen begyndt paa nye, og en lang Tiid fortsat, uden at Instrumentet sank det allerringeste: vi forundrede os derover, og forsøgte derfor med Bergboren, men det hialp heller ikke, thi den blev strax slov og forslidt paa den overmaade haarde Bergart. Vi lode en Kiile falde ned, men det var ogsaa forgieves; dog bleve vi, af de opbrækkede Steensmuuler, forvisse om, at dette Biærg bestod af smæltet Hraun: vi undersøgte det videre, og mærkede da, ei aleene at dette Lag kom frem af en Bakke kort fra Hveren, men og at det laae under heele Laugarnæsset, og sommesteds der ovenpaa en haard Graasteen-Art, ligeledes angreben paa mange Steder af den almindelige Jordbrand. Laget af denne smæltede Steen er 4 til 6 Alne tykt, og ligger ei aleene under Laugarnæsset, men og under heele Sønderlandet, og især de nærliggende Øer Vidøe og Engøe. Det er den samme Bergart, som vi have mældet om i Kiosar-Syssel, i Anledning af

Lund-

Lundoe (§. 26.); og den ſees tydelig paa de fleeſte Steder i Island, ved Strandbredden.

§. 860.

Hvad Jordheeden paa dette Sted er angaaende, da ſeer man klarlig, at den ikke gaaer ſaa dybt, ſom man ſkulde tænke; men derfor maae man ikke ſlutte, at det er ligeſaa paa andre Steder, hvor Anlaget (om man tor kalde det ſaaledes) er ſtorre end her; ikke at tale om ildſprudende Steder, og de Hverer, der ſprude det kaagende Vand mange Favne hoit op i Luften. Den heedgiorende Materie have vi ikke kundet prove, formedelſt Mangel af Ovne og fleere dertil nodvendige Ting. Vi kunne ikkun mælde, at den blaa og violfarvede Leerart er fornemmelig den, hvori Heeden opholder ſig; den lugter af Svovel, og holder derhos Jærn I Ilden er den temmelig faſt og beſtandig, og giærer ikke med Skeedvand. her

§. 861.

Aaret efter, 1756, forde vi Jordboren til Kriſeviig (§. 849.), og begyndte at arbeide den 1 Julii, i Middagslavet, paa Bredden af den ſtore Hver, ſom var forſt opkommen det forrige Aar om Vinteren, ved Jordſkiælv, da der tillige aabnede ſig kort derfra, mod Oſten, nogle ſydende Pole paa Marken, hvilken endnu var gron allevegne omkring, og prunkede med dobbelte Blomſtre af *Argentina*, *Tormentilla* og *Ranunculis*. Vi funde da paa dette Sted: 1) et Lag, 3 Fod tykt, af en bruunrod Jordart, ſom oven til var forblæſt og maver, og derfor lyſere end ſædvanlig; den ſynes af Oprindelſen at være den rode Bolus Thermarum, og i det nederſte af dette Lag begyndte Varmen. 2) En bruunrod, morkagtig, temmelig fiin og feed Jordart, 2 Fod tyk. Den er ogſaa Forſøg ved Kriſeviigs Svovelbiærg.

faſtere end den forrige. 3) En guul, mindre feed, tør, noget grov og ſkarp, 1 Fod tyk Jordart. 4) Et Lag, 5 Fod tykt, af adſkillige Farver, og deri ſtærk Heede. Jordarten var fiin, først guul- og rod-ſtribet, 2 Fod; dernæſt ſtribet med blaa, grønagtig, rød og hvid-agtig Farve. De nederſte 2 Fod vare af en langt faſtere og feedere Jordart, end hin, ſom laae oven paa. Farven var graa, med bleeg-hvide haarde Aarer overalt. I dette tykke Lag var Heeden ſaa ſtærk, at man ei kunde holde Haanden paa den Jord, ſom Boren bragte op. 6) Et Lag, paa 1 Fod, af en blaagraa blød og løs Jordart. 7) Et andet Lag af ſamme Slags, men meget lyſere og endnu blødere Leer, 4½ Fod tykt. Ved Begyndelſen af dette Lag, da vi net op vare komne 12 Fod dybt, mærkede vi først det underjordiſke Vand, hvilket giorde Grunden blød. Det ſtod altſaa ligeſaa dybt, ſom det kaagende Leervand i den ſtore Hver; Heeden var her og brændende, med en Lyd af ſtærk Kaagning. 8) En feedere og fiinere blaagraa Jordart, ½ Fod. 9) Endnu en af ſamme Farve, dog noget lyſere, grovere og haardere, med ſmaa hvide Steene, eller en haard Materie. I dette Lag var Heeden allerhæf-tigſt og meeſt ſuuſende, ligeſom det er berettet om Grøvten ved My-vatn; Lagets Tykkelſe her var kun halvanden Fod. 10) Tre Fod tykt Leer af ſamme Slags, dog noget fiinere, haardere og tættere, ſamt opfyldt med de hvide rundagtige Steene. Det heele blaagraa Hoved-Lag, fra No. 8 til 10, hvori Heeden var allerſtærkeſt, er 6½ Fod tykt. 11) En halv Fod tyk mørk-violfarvet fiin og feed Jord; men Heeden alt mindre. 12) En rød- og blaa-ſpraglet fiin Jordart med leverrød Farve iblandt, og 1½ Fod tyk, hvori Hee-den begyndte kiendelig at tage af. Her holdte vi og op om Natten, da vi i alt vare komne 25 Fod ned. Den 2 Julii var Mariæ

Be-

Beſøgelſes-Dag. Om Aftenen vendte vi til Stedet igien; Hullet var næſten fuldt af Vand; vi begyndte at arbeide den 3 Julii Kl. 1 Formiddag, og funde da fremdeeles: 13) En mørkerød, særdeeles fiin Jord, 1 Fod tyk; men Heeden ſom ſidſt. 14) En guul og rød Leerart, noget grovere, en halv Fod. 15) En grønagtig Jordart, temmelig fiin, ½ Fod tyk. I diſſe 2 ſidſte Lag voxede Heeden til igien. 16) Et meget haardt Lag af en lyſeblaa Jord, med forommalte hvide Smuler, halvanden Fod. Her voxede Heeden kiendeligſt, men begyndte ſiden at tage af. 17) Høiere blaa Farve, fiinere og blødere Jordart, 1½ Fod. 18) En særdeeles muldagtig Jordart, mørk-violet i Farven, ſamt tæt, tør og maver. Laget var neppe ½ Fod; men denne Prøve forandrede Farven, i det den blev tør i Luften, ſaa at den blev meget nær kaffe-bruun; i dette tynde Lag tog Varmen af igien. 19) En mørkebruun-rød, feed og faſt Jord, Laget 1 Fod; Heeden ſyntes i dette Lag at tage lidet til igien. Men her maatte vi holde op, thi vi havde ikke flere Leed af Jordboren ved Haanden. Vi vare i alt komne 32 Fod ned, og tænkte ikke at komme ſaa langt; thi ſaavidt vi kunne ſlutte af Jordgrunden i Nærværelſen, vare vi virkelig komne ned imod Klipperne, hvor Varmen vel holder op. Bønderne her paa Stedet, naar de grave efter Tørv, komme ikke dyber ned end 14 Alne; men de berette, at der møde paa denne Dybde, 3 til 4 Gange, 1 Fod tykke Lag af en blaa, guul og rødguul Leerart, ſamt at de mærke lidet Varme i de blaa Mellemlage. Fra foranførte Sted flottede vi Boren til nysommældte Pole, kort her oſten for, hvilke vare ſprungne frem paa den grønne Mark, ved den ſamme Tiid, ſom den ſtore Hver. Diſſe have mangfoldige ſmaa Trækhuller, hvorfra der opſtiger den hæftigſte Svovelſtank med en utaalelig Heede.

Her

Her voxer baade Svovel (♃) og Hvere-Salt, eller det ved Myvatn beskrevne vitrioliske Aluun. Vi begyndte paa et Sted at grave lidet med Spader; men Grunden var her saa overmaade heed, og dertil baade los og usikker, at vi hverken kunde eller torde blive der. Vi udvalgde derfor et andet Sted, hvor Grunden oven til var mindre heed og meere fast. Her satte vi da Jordboren ned, og, uden Moie, borede 6 Fod dybt. Jorden var der overalt blaalig, dog hvidstribet iblandt, meest Lageviis, og saa heed nederst, at man ikke kunde rore ved den, uden at brænde sig. Grunden blev des blodere, jo længer man kom ned, og da Boren var 7 Fod dybt, horde vi tydelig neder i Hullet en usædvanlig Lyd eller Bulder af en stærk Kaagning. Alligevel holdt man ved at bore, til Instrumentet stod 9 Fod dybt. Men her begyndte Grunden at bevæges, og hvor smalt end Hullet var, omkring Boren, begyndte dog den tynde Materie at sprudes op med en overmaade stærk Voldsomhed. Vi maatte altsaa paa nye staae fra vort Forsæt, og trække Boren op, hvorved Heeden ret fik Luft, saa at det leeragtige brændende Vand sprang 6 til 8 Fod i Hoiden. Efter en kort Tiid holdt dog denne Uroelighed op, saa vi tænkte at Heeden havde alt raset ud; men det varede ikke ret længe, inden den fik Kræfter igien, og begyndte da for Alvor at sprude, og uden Ophold at kaage op. Vi mærkede altsaa, at vi, ved denne Leilighed, havde frembragt en nye Hver.

§. 862.

Slutninger af disse Forsøge.

Man vil ikke opholde Læserne med at igientage alt det, som er sagt i Forveien, ved saa mange Leiligheder, om den underjordiske Brand og Heede i Island, og især om visse Hverer, Leerpole og Svovlminer, hvor denne Brand har viiset sig. De, som onske

at

at have en fuldkommen Underretning herom, maae, paa sine Steder, læse disse Stykker igien, for at fatte et almindeligt og rigtigt Begreb om denne Naturens ligesaa forunderlige som skrækkelige Huusholdning og Arbeide i og med vor Jordklode. Til denne Sags Oplysning maae man og efterse andre Verdens Parters Tildragelser i ældere og nyere Tider, fornemmelig Jordbrandene, saavel paa det Tørre som i Havet, samt Jordskielve, og de ved slige Omtumliger deels opkomne, deels undergangne Jordstykker og heele Lande. Men naar dette altsammen holdes imod det, der er skeet og erfaret i Island, saa vil det, som vi have skrevet og sluttet om denne Ø, i samme Henseende ikke komme en Fornuftig saa meget underligt og ubegribeligt for. Hvad ellers den næst foran undersøgte og beskrevne underjordiske Heede er angaaende, da maae det især sammenlignes med Krisevigs, Myvandets og Laugarnæssets Beskrivelser (§. 751 til 755, og 859 til 860). I øvrigt blive vi ved vor engang antagne Meening, at den Brand og Jordheede, der timer i Islands udvendige Jordskorpe, og især om de ofthemældte Hverer og Leerpole, at de ikke hente deres Heede neden fra Landets Grundvolde, men have den nogle Fod, og i det høieste nogle Favne, dybt i Jorden, i den gjærende Materie, der befindes i visse Lage. Herhos mene vi dog, at de fleeste, om ikke alle, saadanne Steder, faae nogen Luft neden fra Jordens Afgrund og de lønlige Gange, der gaae imellem de store, meest de ildsprudende Bierge, og ned til Havet; følgelig at de ogsaa kunne, ved de Dampe, Lusten har i sig, faae Tilførsel af saadanne Materier, som tiene til deres Underholdning. Alligevel maa denne Tilførsel ikkun være sparsom de fleeste Gange, og Foreeningen imellem Hverene og de ommældte underjordiske Gange ikkun være liden, ja Veien neppe aaben, uden

naar Jordens Grundvolde ere i Bevægelse. I Stedet for de Dampe og Materier, som idelig opstige og bortgaae fra Hvere, Leerpole og Svovelminer, faae disse igien det største Tillæg oven fra. Det er ellers klart nok, af foranførte Forsøg, at denne underjordiske Heede i Island opholder sig i den blaalige snuragtige feede Jord, og fornemmelig i det hærdede Lag eller den Bergart, som er bereedet og sammenperset af bemældte Jordart. Denne blaa fine Bolus indeholder Svovel, Vitriol og Aluun; den haver og, ved adskillige Prøver, i Ilden viist sig at være jærnholdende; og nogle visse Foranderligheder i dens Farve, give det samme tilkiende. Herforuden har en anden Saltart ladet sig tilsyne, fornemmelig i Heedens Sæde selv, eller i denne blaa Bergart: den er endnu ikke bleven prøvet, endskiønt vi, af visse Formodninger, holde den for etslags Middelsalt. At der er Salmiak ikke aleene her, men ogsaa i de opkaagende Leervande, tage vi ikke i Tvil. Omstændighederne ere her de samme, som i Solfatara (§. 721, 752 ꝛc.), og denne selvsamme modne Saltart viiser sig her i Klumper, i Klippernes Rifter, hvor Jordbrand haver udraset tilforn. De smaa Cubi og Avner af Svovelkiis ligge synlige overalt paa de fleeste Steder i de blaa Hverelage. Syrligheden er meget stærk i de heede, feedagtige og stinkende Jordlage, og denne Syrlighed holder sig stærkt bunden til Materien paa mange Steder i Landet, hvor ingen Hverer sees nuomstunder, ja endog hvor man veed, at ingen Hverer have været siden Landets Bebvelse. Det er herhos mærkværdigt, at denne Syrlighed er stærkest i den blaa Jord, nærmest saavel over som under det heede Berg; men i Bergarten selv er den snart ingen, eller kun lidet følelig for Smagen; følgelig er den der deels udkaagt, deels forandret, og Materien er i dets Sted, naar

man

man tager den i Munden, mangfoldig torrende og sammensnærpende. Hertil kommer endnu een Ting, som Heedens fornævnte Sæde har for sig selv, men er ikke endnu noie bleven provet, nemlig den hvide, haarde og torre Materie, som vi have kaldet Magnesia calcarea alba, fordi vi have befundet, ved det lidet vi have kundet samle deraf, at den ikke giærer med suure Safter, og fordi her, i Hvere-Stederne, forefindes det Slags Sager, hvorved benævnte Magnesia frembringes. Endelig bliver foranførte Meening om denne Jordheede, at den kun opholder sig i visse Lage oven i Jorden, og haver ikke, som almindelig holdes for, sit Udspring dybere ned, fra Landets Grundvolde, bestyrket derved, at Heeden paa samme Tiid tager til og af, i 2 til 3 Lage under hinanden; at den er stærkest i eet Lag paa een Tiid, hvorimod et andet Lag haver paa en anden Tiid den største Heede; endelig og, at den er eet eller nogle visse Aar stærkest i een Egn, og derimod svagere sammesteds paa en anden Tiid, ligesom Materien indvortes giæres, eller dens Mængde bliver større eller mindre, og ligesom Luften og Væirliget falder til; thi efter denne Tingenes Beskaffenhed og Forandringer kunne Materierne samles, modnes og komme i Giæring, og følgelig Jordbrand, Hverer og deslige opkomme af nye, hvor intet saadant har været tilforn. Erfarenheden har og viist, hvor utroeligen disse Naturens Arbeidere kunne forvandle Vand og Dampe, Jordarter og Steene, Metaller og Mineralier til deres egen Slægt og Næring; thi det er skeet saa fuldkommelig, at den som kommer her, og vil betragte disse Ting, skal ikke finde andet, end den sammeslags Leerart overalt. Paa samme Maade gaaer det til i de stærke Jordbrande. Man haver hidindtil ikke kundet opspore, hvor de mangeslags Ting, som Jordbranden har opsluget, ere blevne af,

eller hvad de ere blevne til. Man veed, at den medtager endog heele Landskaber paa eengang, og anvender mangeslags Klipper, Jordarter, Urter og Skove til sin Næring: og dog finder man ikke andet, som den har ladet efter sig, end Hraun, Sinner, Pimpesteen og Aske. Om Hraunene veed man, at de ere en smæltet Materie, der indeholder mange og ulige Ting: men man har endnu ikke lært dem alle tydelig at kiende, og endnu mindre kundet komme efter, hvad de have været, forend de bleve til Hraun.

§. 863.

Steenarterne i Almindelighed.

Om Steenarterne er ikke meget at skrive paa dette Sted; thi de fleeste ere anførte i de andre Stykker. De almindeligste Fiæld-Klipper, hoit oppe, ere her af samme Slags, som i Kiosar-Syssel (§. 22). Grundvævet til adskillige andre Steenarter, samt Braamoe og Smidiumoe, o. s. findes her ligeledes. Kiæmpemuure (§. 567. d) komme her til Syne, endskiønt ikke almindelig. Studleberg (§. 476.) er her paa mange Steder; og især nogle af de største eller tykkeste Støtter, med 5 til 6 Kanter, iblandt Strand-Klipperne paa Vidoe. Den røde Sand- og Leer-iblandede Steenart, der tiener til Mellemlag i de ældste Fiæld-Klipper i Island (§. 208.), er her ogsaa at finde. Af finere Steenarter, som Kristaller, Agater og deslige (§. 568.), falder ikke ret meget, eller nye smukke Forandringer paa Sønderlandet, fordi Grunden overalt er saa meget omtumlet. Vi ville derfor nævne nogle især af de andre Klippe- og Steen-Arter, ved hvilke der kan være noget at anmærke.

§. 864.

Moberg og dets Nytte m. v.

Den bekiendte og ofte-nævnte Sandsteen-Art Moberg, anvendes til Nytte paa Sønderlandet. I Aarnes-Syssel i Fiorden, findes

findes en liden Gaard, udhuggen i denne Bergart, og bestaaende af nogle Kamnere; dog har der været en Huule af Forstningen. Paa Lyngdals-Heiden, oven for Althinget, er en Huule i Klipperne, kaldet Laugarvats-Hellrar, hvilken tiener til Sælehuus eller Herberg for alle dem, der reise over de vidtloftige Fiælde, fra Vester- og Sønderlandet, til Skalholt og omliggende Egn. I Rangaarvalle-Syssel findes nogle saadanne Steder, enten ganske udhuggne ved Kunst, eller tillige dannede af Naturen. I Aas, i det Præstegield Holtene, paa det flade Land, i Tunet, er en stor Hoelade udhuggen, med 2 Dorre, een paa hver Side. Rutafells-Huulen, ved Besiældet, er dog meest bekiendt, for det store Værelses Skyld, der er kort fra Gaarden af samme Navn; ja Folkene have af og til boet der for Mageligheds Skyld, og derfor er der endnu en stor Dor for Aabningen. Huulen bestaaer af bruunt Berg, der er middelmaadig haardt, dog jævnt og godt at arbeide; og Værelset er udhugget af Mennesker i de ældste Tider, 24 Alne langt, 8 Al. breedt, 4 Al. hoit, og hvælvet oven til. Imod det inderste paa den venstre Haand fra Doren, er et lidet Kammer, med Udgang eller Dor: det er 4 Alne hoit, under Loftet, hvilket ogsaa er kiendeligen udhugget, som der fortælles, for at tiene til Sængested. Historien er denne. En Kiæmpe, navnlig Rutur, skal have boet her paa Stedet i de allerældste Tider, og selv udhugget denne Huule, for at være i Sikkerhed, da han havde et og andet udestaaende med hans Naboer. Men disse hans Fiender passede paa, og funde Leilighed at komme ind i Huulen, medens han laae og sov. Han vognede ved denne Larm, forend de endnu kunde komme til ham, eller giøre ham nogen Skade, og greeb til sine Vaaben, som han havde hos sig. Men de brækkede Hull paa

Loftet, som var 1 Al. tykt, hvorigiennem de naaede til ham med deres Spyde, og til Slutning dræbte ham. Denne Tildragelse findes ingensteds optegnet; men Indvaanerne have fra Mand til Mand fortaalt den saaledes, og Tingene vise sig endnu: nemlig Huulen, Kammeret, og Loftet, med et rundt, 1 Al. vidt Hull midt paa, som man ellers ei kan vilde til hvad Ende det skulde være giort. Sængestedet der oppe er 5 Al. langt og 3 Al. breedt. Gaarden Hlidarende, i den østlige Deel af Rangaarvalle-Syssel, er bygget af Sandsteen. De største Stykker, som ere smukt hugne, findes foran ved Porten. Bergarten er lysebrun, meget fin og jævn, men fortæres noget af den skarpe Luft. Den trækker elers Vand, og gior Huusene fugtige.

§. 865.

Andre Steenarter.

Af andre Steenarter mærke vi kun følgende: a) Graaberg falder ret godt og tienligt til Bygninger ved Hellaaen, som Fremmede kalde Lax-Elven. Denne Steen er og bleven brugt til Vindues-Karme i det Huus, som Hans Majestet Kongen har ladet bygge paa Videe; ligeledes til Farver-Huusets Fodstykker, og til at indmuure Kiedlerne ved samme Aae. Men man maa søge Berget ud; thi deri falde gierne Eitler, eller smaa smæltede Steene; hvilket viiser, at det er tildeels etslags Breccia. b) Hiemsen paa Vestmannøe bestaaer ligeledes, paa mange Steder, af Sandsteen, hvilken er et Eitleberg. c) Mohalsen, en liden Fiældvei paa Sønder-Næssene, bestaaer, for den største Deel, af en grov Breccia eller Eitleberg; Grundævnet deri er især en mørkebrun jordblandet Sandsteen, opfyldt med smæltet Smaasteen og vandslidte Strandsteene derimellem. d) Dryckiarhals, som ligger noget længer borte fra Grindevigs Havn, end nærbemældte Biærgryg, har

har en Mængde Moberg, nu med ſiine, og nu grovere Forandringer; men deriblandt er en Art Bryneſteen (lapis cotarius, particulis æqvalibus molliſſimis) den beſte. Den er en meget ſiin og jævn Sliibeſteen, bruun-guulagtig af Farve. Denne Hals er ellers mærkværdig for ſit Navns Skyld, der har ſin Oprindelſe af et Kar, ſom her findes oppe paa Bierget, tæt ved Veien, udhugget i en Sandſteen-Klippe til de Reiſendes Nytte. Klippen kaldes Dryckiarſteinn, eller Drikkeſteenen, fordi her ſtod i forrige Tider Drik til Reede for reiſende Folk. Egnen er tør, og uden Vand; og derfor var her en Oppaſſer, ſom ſkulde ſamle Regnvand, eller ogſaa hente Vand længer fra, naar det var tort Veir, og holde Karret ſtedſe fuldt af Vand, blandet med Syre, ſom han bragte fra Bygden, og fik maaſkee Betaling derfor. c) Grænaberg. Raudafell, et lidet ſærſkilt Bierg i Oeſiælds Bygdelav, giver et Lag af grønagtig feed og faſt Steen, ſom godt lader ſig arbeide, aleene at den haver haarde, rundagtige ſmaa Eitler inden i. Denne Art blev for nogle Aar ſiden udgiven for Kalkſteen; men den holdt ikke Prove i Ilden. f) Heele Oeſiældet, langs med Sønderhavet og over Bygden, beſtaaer for den ſtørſte Deel af lyſebruunagtig Sandſteen, ſom neden til har haarde Klipper, og desuden inden i hiſt og her fremmede Arter af Smaaſteene. Den ommældte Oeſiælds-Jokel (§. 772.) hviler herpaa. g) En ſort jaſpisartet Steen falder i Marteinstunge, liggende paa Rangaavalle, oſten for Veſter-Rangaa; Gulvet i Kirken ſammeſteds er belagt med Fliiſer af denne Steen. Vi ſaae ligeledes Gulv-Fliiſer deraf i Odde-Kirke, hvilke vare at ſee til ſom eenfarvet ſort Marmor. Det mærkværdigſte er, at Fliiſerne ere naturlige 4, 5 til 7 kantede; følgelig maae dette være en Baſalt-Art. Vi have ikke ſelv beſeet

seet dette Sted, et heller provet Steenen, og tor derfor ikke give den ud for Marmor, skiønt *Plinii* og andres Basalter ere det virkelig. Denne har og meere Anseelse af Jaspis.

Materier, frembragte ved Jordbrand.

§. 866.

Hraunstrækninger.

Vi have mældt ved adskillige Leiligheder om Sønderlandet, at samme viiser Prøver af den sinærede Steenart eller Jordsinner, i langt større Mængde, og meget meer tydelig, end andre Landets Fierdinger (§. 830). Iscer have vi allereede nævnt (§. 772.) Hraunet og Jordbranden paa Thorsmark, een af de østligste Egne i Rangaavalle-Syssel; ligesom og Reisen til Heklefiæld, og dets Beskrivelse (§. 834-836), viiser det samme. Vestmannøe (§. 832) tillige med dens underliggende Øer og Klipper, er ikke aleene forbrændt i Grunden, men denne Øe har desuden Hraunhiuler eller Smæltegange fra Jordbrandens Tiid, som have opkastet Jordsinner efter Øens Beboelse, og ødelagt en Deel af den. Oppe paa Fiældene, især ved Skioldbreed (§. 833.), er Grunden fuld af denne Klippe-Art. Aarnæs-Syssel viiser sammeslags Strækninger langs med Hvidaaen, i Ølves og Grimsnæs, over Bygden, og oven paa Jorden, men dog allermeest i Thingvalle-Sveit (§. 830 ꝛc.), som ei aleene oven paa, men og i Bund og Grund, bestaaer af usædvanlig tykke Klippe-Lage af Jordsinner. Samme komme meest til Syne i de sæle Sprækker og Klofter; og siden den ganske Egn er huul og aaben, og man mærker dybt Vand, paa en vis Høide overalt, neder i disse Sprækker, sluttes med temmelig Vished, at her maae være Vand overalt i Afgrunden. Denne Vand-Art er meget kold, sæt og velsmagende at drikke om Sommeren, og de,

som

som søge Althinget, maae regne dette for een af Øvdens største Herligheder. Hvor Sprækkerne ere saa dybe og morke, at man ikke kan see Vandet, mærker man dog og høren til det, hvis en Steen kastes ned. De tvende Sprækker eller Kløfter, Almannagiaa og Hrafnagiaa, ere de allerstørste, den første vesten og den anden østen for Althinget. De ligge begge høit, og jævnsides, endskiønt der ere fuldkommen 2 Miile imellem dem, og dette Mellemrom, som er lavest i Midten, er fuldt af andre mindre, store og smaa Sprækker, der ligeledes ligge jævnsides hos hinanden. De begynde alle norden fra Fiældene, hvor Skioldbreden og mange andre bekiendte Bierge staae, omgivne med samme Slags Klippe-Arter. De allerstørste og dybeste Sprækker eller Kløfter ere lige for Althinget, og de middelste gaae ned i Thingvallevatn. Ravnegiaa især gier de Reisende Hinder, i det de kunne ikke, uden paa faa Steder, komme over eller igiennem den. Almannagiaa er derimod mærkværdig deri, at den er i Bunden opfyldt med Jord, og bevoxen med Græs og Urter, saa at den tiener til Beedemark for Heste. Klipperne staae paa begge Sider 10, 20 til 30 Favne høie lige op og ned; smukke Urter og smaa Birke-Træer voxe ud af Rifterne. Den slette Mark i Almannegiaa er viidest lige for Althinget, og derfor er den fuld med Tælter og Boder for Althings-Folkene. Øxeraa styrtes ned i og igiennem Kløften, kort herfra, og den alfare Vei, ned i den, er en farlig Stie, med mange Steentrapper, hvor de Reisende maae klavre til Fods og lade Hestene springe op og ned. At her maae engang være gaaet for sig en forskrækkelig Jordbrand, det viise Klipperne, og de Kløfter og Rifter, som nylig ere beskrevne, tilligemed Vandet neder i Grunden. Egnens Lavhed i Midten beviiser især, at den vist nok er nedsiunken ved

stærke Jordskiælve. Men nagtet Aarnæs-Syssel viiser saa mange og store Hraun- eller Jordsinner-Strækninger, saa har dog Guldbrynge-Syssel endnu meget fleere, thi det er overalt fuldt deraf. Hellesheide, og den heele Række af Fiælde, fra Thingvallevatn ud til Reykenæs, ere ikke aleene omtumlede og tildeels opkomne ved Jordbrand, men de have ogsaa fæle Hraune, hvoraf nogle ere ofter end eengang komne i Smæltning. Det overste af bemældte Heide, nær ved Landeveien og Reykenæsset, viiser dette især, i det Klipperne sammesteds ere saa meget udkaagte og sorte. Ja Havets Bund, nogle Mille ud fra Reykenes, og de Øer, som ligge der, bestaae ganske af Jordsinner. Strækningerne paa Landet, som bestaae af samme, betegnes især med følgende Navne: Øgmunds-Hraun, kort fra Kriseviig, som er en nye opkommen fæl Egn. Diupedals-Hraun, paa hin Side af Selvogsheide. Herdisarviigs-Hraun, paa bemældte Heide. Skola-Hraun, en meget gammel Strækning, som gaaer til V. S. V. fra det spidse særskilte Biærg Keiler, og ned til Stranden, hvor det kaldes Thraainskiolds-Hraun. Paa begge Sider af Havnefiord ligge ligesaa fæle Strækninger, nemlig, norden for den, Garde-Hraun, og Vatsleysu-Hraun sønden for.

§. 867.

Besynderlige Prøver af Jordsinner.

Besynderlige Prøver af Jordsinner ere især følgende: a) Billeder af alleslags, som dog ere opkomne blot ved en Hændelse, og ikkun de fiineste Sorter af Hraune. Hoved-Aarsagen hertil er Luften, som har udtrykket disse Billeder paa Jordsinneret, medens det endnu var i Smæltning. Derfor ere Skikkelser af Bolger de almindeligste, og dernæst nogle andre, lignende et vildt Løvværk og Blomster, som Billedhuggernes. Man seer saadanne

Billeder,

Billeder, naar man gaaer op paa Selvogsheide osten fra, men især, frem for andre, kort fra Veien, i en fast, smæltet Klippe, en gammel Mand, ligesom den var udhuggen, med langt Skiæg, og i en stid Hempe eller Kappe, samt et breedt Gehæng eller Bælte, som er spændet der uden over; Tegningen eller Billedet er 3 Fod hoit. b) Lageviis smæltet Sandsteen er een af de smukkeste Prøver, som Sønderlandets Jordbrand har levnet os. Den vi funde ved Hveren Eine (§. 848.), er noget besynderligt. Men i Kriseviigs-Egnen opdagede vi en Hraun-Hælde, der havde, midt inden i, et Lag af graa-brunnagtig Sandsteen, hvilken var fiin og jævn, og ikke haard. Dette, samt fleere smaa Prøver, som vi have truffet paa andre Steder i Landet, tiener til Beviis paa, at Jordbrand ikke smælter alleslags Steenarter, som og, at Smæltningen paa deslige Steder maae gaae meget stille og ordentlig for sig, og Ilden aleene giøre sin Virkning ved at ligge og ulme. c) En tildeels hærdet og angreben af Ild, deels ogsaa smæltet Sandsteen. Vi have mældt nogle Gange, at Strandklipperne paa de fleeste Steder i Island vare smæltede, og at der kom mangesteds til Syne et fast og ordentligt Lag af Hraun, under Landet samt dets Klipper og Fiælde: begge Slags Klipper ere undertiiden smæltede saa flint og jævnt, som den Rhinlandske Bergart, af hvilken Mollesteene giøres; men de have siden faaet Tillæg formedelst Havets idelige Overskyllelse, saa at de i Almindelighed ikke agtes for Hraun. En Bugt mellem Bessested og Garde-Præstegaard er især riig paa en Steenart, som i den Tiid, vi vare i Landet, skulde bruges til at opmuure Amtmandens Huus paa Bessested; den blev kaldet Sandsteen, men man klagede over, at den var saa usædvanlig haard; ellers er den meget skiøn og varagtig til Bygninger.

Da vi beſaae Stedet, befunde vi at Steenarten, ſom var graa, og den haardere Forandring deraf noget meer morkagtig, var deels Lugeviis, deels Stykkeviis, meer og mindre angreben af en jævn Jordbrand, i det den paa nogle Steder var ikkun giennembagt, men paa andre meget fiint og jævnt hullet, ſom den beſte Rhinlandſke Steen, og denne var bleven mork i Farven. Man treffer endnu een Sort, midt imellem begge, ſom endnu beholder den graa Farve, endſkiønt Materien, naar man ſeer noie til, har fiine Huller. Den ſletteſte Forandring heraf er ſort, udvendig med ſtore Huller, ſom de groveſte Hraune, og de ommældre Strandklipper oven paa. Garde-Hraun (§. 866.) er her tæt ved. d) **Mögugils-Hellir** er en Huule i Rangaavalle-Syſſel, ſom ſaavidt os er bekiendt, ikke har ſin Lige i Island, enten i Henſigt til Beliggenheden, eller den Materies Dannelſe, ſom den beſtaaer af. Dens Aabning er i Roden af det Biærg Thoralfsfell, i Fliotshliid, hvor en Gaard har ſtaaet i forrige Tider. Klippen, ſom Aabningen er i, er Jaſpisartet, eller en morkeblaa Petroſilex, og Aabningen 2 Alne hoit fra Jorden, meget ſmal og ſteil inden for, ſaa at man kun beſværlig kan komme derind. Der er 5 Fod hoit ned til Gulvet, hvilket er glat, ſom Jis, og hælder ned ad. Indvendig er Huulen rommelig, og overtrukken allevegne med en fiin blaagraa Lakering; Hvælvingen oven til er fuld af Drypſteene, af ſamme Farve ſom Gulvet; den er glat, og hælder meer og meer ned ad. Vi krobe frem nogle Favne, ſaa længe vi kunde ſee Skinnet af Udgangen; men ſiden vi hverken havde Lys eller Linie ved Haanden, (thi vi havde ei hørt noget om denne Huule, forend vi af en Hændelſe reiſede den forbi), torde vi ikke vove os nybt ind. Smaa runde Steene, ſom vi kaſtede længer ind, og lode trille ned, gave os tilkiende

hvor

hvor meget Grunden hældede; de trillede jævnt og uden Ophold, til Lyden og Gienlyden af deres Fald tog af, og tilſidſt forſvandt for Hørelſen. Ingen kan nægte, at jo denne Huule har været en Jordbrands-Gang, endſkiønt her ſees intet uden før den, paa Biærget eller Marken, af Hraun eller andre forbrændte Ting. Den er altſaa viſt nok en Levning af den almindelige Jord-Ild, og kommer meeſt overeens med nogle af dem, ſom Jordbeſkriverne have fundet og beſkrevet i andre Lande. c) Den Steenart, ſom vi opdagede nær ved Hekleſiældet (§. 835.), og formodede at have været petrificeret, og derpaa halv-ſmæltet Træe, kommer Mogugils-Huulens Bergart nærmeſt, og hører til de Materier, ſom ere blevne anførte paa dette Sted.

§. 868.

Af andre Slags Steenarter ville vi kun nævne a) **Glas-Agaten**, og da 1) den ſorte, eller den bekiendte Islandſke, ſom kaldes **Ravntinna**; den er meget rar paa Sønderlandet: dog giver Thorsmarken nogle Stykker deraf, ſom falde temmelig gode, endſkiønt de ere ſmaa. 2) **Hvid Glas-Agat.** Man tager ſig den Frihed at kalde denne Materie Agat, ligeſom den ſorte, ſkiønt den ikke er Agat i ſig ſelv. Den er meget rar, og findes ſom en ſærdeeles Beſynderlighed i de ſmaa Huller i Hraunene paa Weſtmannøe. Vi tænkte af Førſtningen, at diſſe hvide Stykker vare Kryſtaller, ſiden diſſe ofte treffes, tilvoxne i de gamle Hraune: men Materiens uordentlige Skikkelſe, Steenen den falder i, og endelig andre Prøver viiſe, at den er Glas. Paa det Eide, ſom gaaer ud til Stor-Høfden ſammeſteds, findes Stykker af dette Slags, nedfaldne eller udſkyllede af Klipperne; de ere klare, giennemſigtige, og ſaa ſtore, at de kunde tiene til Knapper i Lintøi, men her er in- Glas-Agater, Skuurſteene og Tophi.

gen Mængde af dem. I Hitardal paa Vesterlandet, kort ovenfor Præstegaarden, findes samme Sort, som denne, alene at den er noget bruunagtig. b) Skuursteen, rød, sort, og hvid, er mældet om i Beskrivelsen over Reisen til Hekla. c) *Tophus* eller Hveresteen, af adskillig Slags, er ogsaa beskreven, i Anledning af Geyser, Ölves o. s. f.

Mineralier ꝛc.

§. 869.

Kobbergrønt, Jern, Svovel, Salt, m. v.

a) Strand-Klipperne ved Kriseviig, og ligeledes Klipperne i Leyren, som kaldes under eet Holmabiarg, bringe en høigrøn Materie, der seer ud som Spanskgrøn: den gives her og ud for saadant noget, og at den forer Tegn hos sig til Kobber, men vi kunne ikke sige noget tilforladeligt derom. Saa meget er alene vist, at Vandet, som her kommer ud af de smaa Rifter, bringer denne grønne Farve med sig, og sætter den efter sig paa de smæltede Klipper: men vi have ikke kundet overkomme nogen Smuule, mindre noget Lag, af denne Materie. b) Jærn. Derom er ikke andet at mælde, end at det findes overalt sønder paa, baade i Jord og Steene, men bruges ikke til Nytte. Den sorte Farver-Jord er her almindelig. Leir-Piipur, efter Ordet Leer-Pliber, kaldes nogle smaa Cylindre af jærnrustagtig Materie, som findes i et Holt, kort fra Reykholts-Hver (§. 842). De ere et Incrustatum eller Tophus Martis af Birkestilke, og haver samme Oprindelse, som Tegningen i Steenen paa Miklebæ (§. 719). c) Svovel, Vitriol og Alaun, ved Geyser, Ölves, Kriseviig og Hveren Eine, have vi talt om, i Anledning af disse Steder (§. 845 til 849). d) Saltarter. At endog Heklesiældet haver frembragt Kiokken-

Salt,

Salt, er vist i dets Beskrivelse (§. 834). Vestmannøes Sandsteen-Berg paa Hiemøen, steds hvor det vender imod Solen, giver og noget lidet af Salt, i det Steenen trækker Søevandets Dampe ind, og Solens Varme bringer dem ud igien, da Saltet sidder tilbage paa Klipperne. Dog er der ikke saa meget af dette Salt, at Indbyggerne kunne samle det til Brug. Derimod kunde man kaage Salt til Huusholdnings Brug af Havvand. Dette er blevet forsøgt, i disse sidste Aar, i Reykeviig og paa Vidøe, med dertil bestilte Saltpande; dog bruges det ikke nu, maaskee fordi der gaaer for megen Ildebrand med: men deraf kunde spares noget anseeligt, ved at lade Havvandet fryse, og tage Jisen bort efterhaanden. Man faaer ellers, paa denne Maade, ikke altiid liige meget Salt: det kommer an paa Frosten, paa Omgangen med Ilden, samt Kiædelens Skabning, som der kaages i. I Henseende til Maalet har man hidindtil faaet af usrussent Søevand, den 12te, 11te og meest 10de Deel Salt.

§. 870.

Angaaende Fossilierne, er her alene følgende at lægge til: Fossilier.

a) Den Strand-Torv, som opgraves paa Alptenæs, er ganske tienlig til Ildebrand, og bædre end den, der falder paa Kialarnæs (§. 19). Den graves op af Stranden om Ebben. Men det kan blive Spørsmaal, hvor denne Torv er kommen fra; thi efter den almindelige Meening, at Havet formindskes, skulde den Grund, hvor denne Torv falder, have staaet dybt under Vand for mange 100de Aar siden. At der bliver Torv af Havplanter, er os ikke bekiendt; ikke heller tales om Havets Formindskelse paa denne Kant, endskiønt vi nu strax faae at see et Exempel, som efter nogle Lærdes Meening synes at bekræfte den. Derimod er vist, at Alptenæsset er,

i de

i de sidste 100 Aar, mangfoldig ødelagt af Havet, og den forrige Jordsvær ved Stranden meer og meer bleven bortskyllet; ja man seer endog temmelig store Bugter, der ere, paa denne Maade, opkomne i Mands Minde, og her falder just dette Slags Torv; ellers falder den ogsaa oppe paa Næsset. b) Conchylier, inden i haarde Klipper eller Steenarter, have vi hidindtil ikke truffet, ikke heller hoit oppe i Landet, undtaget hvad der snakkes om Sælingsdals-Heide (§. 577). Det er derfor des mærkværdigere, at Aarnæs-Syssel paa 3 eller 4 Steder, 4 til 6 Mile oppe i Landet, giemmer Skaller af bemældte Havdyr i Jorden og Klipperne. En Bæk, kort fra det Bierg Hestfiall, siges aarlig at skylle ud af en Bakke noget af Conchylier; af hvad Slags de ere, derom have vi ikke faaet Efterretning. En hoi Ryg i Grimsnæs, kaldet Skeliabakke, er fuld af Conchylier. Men følgende to Steder, som vi selv have beseet, ere dog de mærkværdigste. Nemlig, først en hoi Bakke ostен til ved Soget, af hvilken denne Elv river noget bort efterhaanden. Bakken bestaaer af en blaagraa meget blød Bergart, som af Oprindelsen synes at være Blaaleer; og heri findes fornemmelig 2de Slags Conchylier: en *Bucardia* (§. 98. og 689. 1), og en liden *Tellina*, stor som en Tiskilling, med en meget fiin og tynd hvid Skal. Det andet Sted, kort herfra, er en meget fast og haard Steenart, af de almindeligste Fiældklipper, i Renden af en Bæk. Oven paa dette Lag er en Hraunstrækning af gammelt Jordsinner, som er kommen her ned over Egnen fra den oven over liggende Hede. Inden i disse haarde Klipper findes ogsaa Conchylier, fornemmelig Harpediske, eller de Norskes Harpeskiæl (see Pontopp. Naturl. Hist.), en *Pecten auritus* (§. 239). Men man kan kun fiælden faae en heel eller ubrækket; thi man kan ikke faae dem løse,

uden

uden med stor Moie, og med Brækkestænger. Imidlertid seer man dog dette Slags Skiael inden i Klipperne, ganske uforandrede, med deres naturlige Furer og purpurrode Farve; ja man træffer dem ogsaa med Hrudurkaller (Balanus litoralis) sidende paa Skallen, ligesom de almindeligst pleie at sætte sig paa dem i Havet, medens Dyret endnu lever. Siden nu disse Steder ligge oppe til Fields, ikke alene langt fra Havet ligefrem, men og høit over Havet, og en vidtløftig Bygd neden for, som Landnama-Saga beskriver, saa er ingen Tvil om, at jo bemældte Conchylier ere komne herhid mange 100 Aar for Landets Bebyggelse; men derhos bliver dette et stort Spørsmaal, om Havet har naturligviis staaet saa høit den Gang; og er, siden den Tid, blevet saa meget lavere? eller, om disse Skaller ere bragte herhen alleene ved en Omtumling? Det første har store Vanskeligheder; thi hvorde Havet staaet her oppe tilforn, maatte man finde overalt, ikke alleene Skaller, men og flere Levninger deraf. Men dette seer man ikke; Havet har ikke heller taget synderlig af i saa mange 100 Aar, som Landet har været bebygget; thi de Gaarde, der nævnes ved den første Bebyggelses Tider, staae endnu nær ved Havet. Den sidste Meening derimod har ret paa sin Side, at ingen kan nægte, at her jo er skeet en meget stor Omtumling; thi det er klart af Thingvalle-Bygdens og Hraunstrækningens Beskrivelse sammesteds. Her maae og have været en meget stærk Jordbrand, efterat bemældte Omtumling er skeet, siden en Strækning af smeltede Klipper ligger her oven paa.

Frugtbarheden.

§. 871.

Sønderlandet overhoved kan kaldes frugtbart, uagtet de Strækninger af Jordsmon, der findes paa saa mange Steder; thi disse I Almindelighed.

ere ogsaa frugtbare, og tienlige, endskiønt ikke til Hoeslæt, eller Græsning for Koer eller Heste, saa dog for Faarene, som endog trives allerbest paa saadanne Steder; thi de smaa Piile-Arter, Beetelyng (Erica vulgaris), andre Lyng-Arter, Krat og Fiæld-Rape, samt adskillige gode Urter, der voxe deels op af Hraun-Mossen selv, deels i de smaa Doveler, imellem Klipperne, give disse Kreature Vinter og Sommer den allerbeste Underholdning. Fiældene ere og frugtbare paa Græs og allehaande Urter; ja de haarde Klipper selv tiene Indbyggerne til deres Fode, formedelst de Lichenes, som voxe derpaa; thi disse bruges i Stedet for Brod, og ere ligesaa sunde, nærsomme og behagelige, som Kornvarer, ja i visse Maader sundere og tienligere (§. 248 o. f., og §. 590), naar de behandles og tillaves paa den rette Maade. Sønderlandets Sysseler ere ellers forskiællige i Hensigt til Grunden. Det beste Græs til Vinterfoder falder i Rangaarvalle-Syssel, omendskiønt Flyvesandet fra Hekla baade hindrer Græsvæxten og gior Hoeslætten besværlig. Aarnæs-Syssel har ogsaa en Mængde af Kvæg, og Græs derefter, især af Stor og Myregræs (Carices & Junci). Men Stederne i Guldbringe-Syssel ere meget uliige. Paa Sønder-Næssene er det ret besværligt, at faae Foder til Kreaturene, thi Grunden er tor og forbrændt, og intet Hoe at faae uden paa Tuunene, som til den Ende ere indhægnede. Græsgangene paa Udmarkerne ere ligeledes meget indknebne og slette. Men Tuunene i det mindste kunde uden Tvil meget forbædres og giores større, siden Soekanten giver der saa mange Middeler til Giødsel og Jordens Forøgelse, især den store Mængde af Hav-Væxter, som drive op paa Strandbredden, samt Fiske-Sloe, Indvolde, Been og deslige. Paa Ind-Næssene derimod falde mange græsriige Steder og

gode

gode Græsmarke, for Faar og Stude, langs med Fiældene. Exempler paa Græsgange høit oppe paa de vilde Fiælde, endog nær ved Isbiærgene (§. 803.), sees her i Thorsmarken og Godeland nær ved Oeflælds-Jokelen (§. 773.), samt Egnen omkring Hvitaarvatn tæt ved Bald-Jokel (§. 837.), hvilken sidste neppe har sin Lige, i Hensigt til det, at den ligger saa høit oppe. Faar og Lam gaae tidt paa slige vilde Fiælde Vinteren over, og blive meget feede og store, saa at et Faar paa 1 Aar kan ofte være ligesaa godt og stort, som ellers et 2 Aar gammelt. Det er og mærkværdigt, at dette Slags Kreature faae her Tænder, langt for end i Bygden; Hornene voxe og usædvanlig tidlig, og stemme deri overeens med Kreaturets øvrige Vext, ligesom og begge Deele saa meget tydeligere vise dets Alder. Om Fodringen i Kiose-Syssel er talt i det første Stykke (§. 29). Overalt drives Hoeslætten meest i de 2de østligste Sysseler, og især passes vel paa, at Hoet torres tilstrækkelig, og forvares i Hoestakkene; der bruges ogsaa Lader til Hoet paa nogle Steder.

§. 872.

Urter især.

Det som er mældt om Urter i Kiosar-Syssels Beskrivelse (§. 32.), kan for en stor Deel ogsaa passe sig her. Efterfølgende Urter ere ellers de mærkværdigste sønder paa. Stufa længst imod Osten (§. 804). Hvønn, Angelica (maxima), oppe til Fiælds paa Bredderne af Hvidaaen og Hvidaavatn; de, som boe næst omkring, reise her op, for at hente den, fornemmelig Rødderne. Ellers begynde Indvaanerne nu igien, fornemmelig nogle i Rangaarvalle-Syssel, at saae Hvannen hiemme hos dem selv, og have til den Ende en liden Have (Hvangaard) nær ved deres Huuse, hvilket er en Skik fra de ældre Tider, da hver Bonde gierne hav-

de saadan en Hvangaard (see Lovene). *Azalea* (procumbens), en Lyng-Art, findes, dog ikkun meget rart, til Fiælds. *Primula* (farinosa) flore rubro (Fl. Lapp. 70.), i Guldbrynge-Syssel, er ogsaa rar. Blaaklucka, Campanula patula (§ 804.), voxer i den østligste Deel af Rangaarvalle-Syssel. Kumin (Carum) voxer i stor Mængde paa Hlidarenda, og er uden Tvil kommet herfra til Kalvesiæld paa Siden og sleere Steder nær ved Hlidarende, hvor det først blev indført af Gisle Magnusen, ommældt i Worms Breve. Beitelyng, Erica vulgaris; en Forandring deraf, med røde Blomster, falder paa Fiældene vesten for Grindevig. Jógras laufa-Smaare, Herba Paris, er særdeeles rar i Island, og er det mærkværdigt, at den har undertiden 12 Stamina. Miad-Urt (Spiræa ulmaria) voxer paa Breback, men i størst Mængde i Fliotshlid, hvor den i Blomstertiden opfylder Luften med behagelig Lugt. Jardarber, eller Jordbær (Fragaria), voxe i Garde-Hraun og Landmanna-Repp; det er blevet forsøgt at sætte dem i Haver, hvor de ere blevne større. *Tormentilla* (erecta) træffes, dog kun sieldden, paa Sønderlandet. Lusajurt, Pedicularis, voxer, dog rar, i Guldbringe-Syssel. *Polygala* (vulgaris), Fl. Sv. 586., sammesteds. Lotus (Anthyllis vulneraria), Fl. Sv. 594., ligeledes. Musar-Eyra, et Hieracium (auricula muris). Lusalyng, Empetrum (nigrum), voxer uden Frugt under Fiældet over Grædale; en særdeeles Vantriyning deraf findes paa Torfa-Jokel. Einer, Juniperus, voxer i temmelig Mængde i Brinkene ved Sandvatn i NV. fra Althinget. Men paa Midmark, østen for Markarfliot, voxer endnu langt meere deraf, saa at de, som boe nærmerst, drage derhen hver Sommer, for at samle Eineber, da de kunne bringe saa meget tilbage, som en Hest kan bære. Heraf

kommer

kommer det, at denne Frugt er i saa ringe Priis i Rangaarvalle-Syssel, thi den skal sælges der efter Vægt, ligesom Torsk. Folk spiise og i dette Syssel Eenebær med banket Fisk og Smør til. De befinde dem meget vel ved denne Mad, hvilket er ganske rimeligt. Nogle af Banderne her, og paa andre Steder, sætte ellers Eenebær paa Brændevin, og tage noget ind deraf fastende, for Brystsyge. Andre kaage Eenebær med heedt Vand, og drikke det som Thee, og dette er befundet at være et ypperligt Middel mod Brystsyge og Svindsot.

§. 873.

Andre Urter og Urte-Pladse.

Foruden de anførte, findes paa Sønderlandet endnu andre Urter og Urte-Pladse: Saaledes ere Rangaavallene rige paa skiønne Urter. Beitelyng voxer der meget, og Faarene blive feede deraf. Et slags Torne-Art, som vi dog ikke have seet, skal voxe paa Selialand. Melur, eller det vilde Korn, voxer her ligeledes, skiønt ei i saa stor Mængde, som i Skaftefells-Syssel, hvorfor den ei heller bliver meget benyttet; dog giver den her ofte rigere Kiærne, end der. Den voxer endog høiest oppe paa Fiældene, paa Hladevalle ved Skioldbreed. Nogle berette ellers om denne Plante, at det skulde paa nogle Steder ofter paa koste 1 Vætt at afmele 15 til 20 Hestes Byrde, hvoraf man kunde faae 1 til 2 Tønder. Men vi kunne ei troe dette, med mindre det skulde være at forstaae om de forrige Tiders Agerlande sønder og øster paa. Fiallagrøs samles fra Rangaarvalle-Syssel paa Fiældene. Et Menneske, sædvanlig et Fruentimmer, skal almindeligst samle 4 Tønder, eller 1 Hestes Byrde, om Ugen, og dette er for Bonden drøgere til hans Huusholdning, end 1 Tønde Meel. Søl, Alga Saccharifera *Borrichii*, er den Hav-Urt, som afholdes saa meget, og spiises saa gierne

i Island. En af os, nemlig Biarne Povelſen, haver ladet trykke en Afhandling paa Latin om dens Brug, og Dyder m. v. Den er ingenlunde Fucus Saccharinus *Linnæi* (Fl. Lapp. 460. og Sp. Plant. 1161. 21.), endſkiønt han deri beraaber ſig paa *Borrichium*; thi naar man kun efterſeer Figuren hos *Borch*, ſaa falder det ſtrax tydelig i Øinene, at *Linnæi* Plante er noget andet, og vel 100de Gange ſtørre; den bliver maaſkee Islændernes Stor-Thare eller Beltis-Thare (Fucus balteiformis). Den rette gamle Alga ſaccharifera er Fucus foliaceus acaulis latifolius, folio multifido membranaceo plano, foliolis lanceolatis bifidis, ſummitatum laciniis ſubcriſpis. Den voxer paa Øreback i allerſtørſte Mængde, og dette Steds Beboere ſamle den heele Sommeren, hver Storſtrøm, eller ved Nye- og Fuld-Maane, og ſiden tørre og indpakke den. Deres ſtørſte Næring beſtaaer aleene heri, thi Sol begiæres meget af alle baade nær og fiær, iſær fra Skaſtefiælds-Rangaarvalle- og Aarnæs-Syſſeler; og de Sælgende kunne faae derfor de allerbeſte Varer, nemlig Kiød, Smør, Kvæg, Uld m. v., hvorpaa de have Mangel. En Vætt, eller 80 Pund af tørrede Sol koſte her 70 Fiſke, eller 40 ß. Spec. Her falde ellers fornemmelig 2 Forandringer af denne nyttige Hav-Vext, nemlig den foranførte røde og gulagtige, ſom er tynd, fiin, og bliver ſukkerrig naar den indpakkes; og en anden, ſom vel har den ſelvſamme Skabning og Smag, men Bladene ere mørkerøde ſamt ſtore og tykke: denne ſyder ikke Sukker, ſom den anden, og voxer længer ud i Stranden. Fiæregrøs, ogſaa kaldte Gvøndargrøs, er den anden Hav-Vext, ſom meeſt ſpiiſes i Island, næſt efter Sol, dog drives ingenſteds Handel dermed, uden paa Øreback. Denne Art ligner den paa Fiældene voxende ædelige Plante Kloungur (en Lichen

chen foliaceus §. 254. a), og et Fucus foliaceus ramoſus, foliis anguſtioribus craſſis & criſpis, facie Lichenis coralloidis, Klounge. Den tørres ogſaa og indpakkes, men ſyder ikke Suk-ker. Den ſælges i Tønder, en Fierding til 5 Fiſke eller 10 ß. Spec. Sol ſpiiſes tørre, ligeſom de komme fra Oreback, med banket Fiſk og Smør til, eller ogſaa med Floyter eller Fraademælk, om Vinteren. Men af Fiæregræſſet laves en tyk limagtig Grød, og det deels af den færſke Urt, deels af den tørrede, da den lægges i Blod igien, i ſødt Vand, hakkes derpaa og kaages af Fattige med Vand og Valde og lidet Meel, hvis det er for Haanden; men af de Velhavende tillaves den med Mælk og Meel eller Byggryn, og Flode derover, naar det bæres frem. Denne Plante voxer og paa Veſtmannoens Strandklipper. Vi have og der ſpiiſt ſidſtbemældte Ret, ſom ſmagede os vel. Hvann-Rod, eller Angelik-Roden, giemmes i Muld til Vinteren, og ſpiiſes da færſk oven paa Torſiſk, med Mælk, Floyter eller Smør til. Fiſla-Rætur, eller Lovetands-Rødder, opgraves i Rangaarvalle-Syſſel om Foraaret, ſteeges paa Glöder og ſpiiſes ſaaledes varme, med lidet Smør til.

§. 874.

Indbyggerne meene, at de kraftigſte Urter, ſom de kalde Nat-turungreſs, voxe i Hraun og iſær i Fiældbrinker, ſom vende imod Solen. Dog navngives her nogle Urte-Pladſe i Særdeeleshed, og deriblandt Thingvalle-Hraun. Her voxe og virkelig mange rare og gode Urter, ja drives til en meget anſeelig Vext, ligeſom i Bude-Hraun (§. 488.). Birkeſkov voxer her ogſaa temmelig til; men alle diſſe Urter, Fireldsvo-Smaaren (§. 872.) undtagen, findes ogſaa paa andre Steder. *Veronica* (ſerpyllifolia) flore terminatrici, caule repente, voxer i Almannegiaa. Denne ſmukke

Nogle Urte-Pladſe.

lille

lille Urt er den samme, som voxer i Sodlogsdal paa Vesterlandet. Vi have hidindtil taget den for en Forandring og især en Vantrivning af Ærenpriisen, men den er ganske noget andet; een af os fandt og den rette Officinal Urt (Fl. Sv. 8.) 1764 i Botneskov, et Stykke Land, som hører til Sodlogsdals Præstegaard. Vor nærværende Art bliver altsaa Veronica serpyllifolia Auctorum, omendskiønt den viger af i det, at flores ikke ere sparsi: den har noget af Flor. Lapp. Sp. 6., og atter noget af Fl. Lapp. 7., og denne sidste Art (Veronica spicata §. 590.) voxer ogsaa i Sodlogsdal, høiest oppe paa Fiældet, endskiønt den ogsaa viger lidet fra den Linnæiske Beskrivelse. Man kan ellers see af hans Anmærkning (Fl. Lapp. 7.), at han har staaet i Tvil, om Veronica serpyllifolia omnium minima, hvilken Clusius anfører, var den selvsamme Art, som den bemældte Fl. Lapp. 7.; men denne Clusii bliver vist vores, endskiønt den er langt mindre end hans. Paa den, som *Linnæus* har beskrevet og afstegnet (Fl. Lapp. Tab. 9.), staaer caulis opreist i Island, og Blomsteret er mørkeblaat, Bladene og Stilken, især neden til, ere lodne. Veronica serpyllifolia voxer her aldrig høit oppe, men i og nær ved Bygden, imellem den vilde Thimian, som paa Islandsk kaldes Blodberg, fra hvilken den ei læt kan skilles, naar Blomsteret er affaldet, baade fordi den altiid kryber med Jorden, og fordi dens Blades Dannelse og Størrelse ligner meget Blodbergens; men naar man faaer Urten op, seer man strax Forskiællen, baade af Frøhuusene, som sidde paa om Vinteren, og især af de nederste Blade, som ere langt større end hine oven for. Blomsteret er kiendeligst deraf, at petalum er meget aabent og dets Afdeelinger breede og runde: Farven er hvislyseblaa, og ungvis hvid. Denne Blomster-Kopp falder strax af, det mindste man rører

ved

ved den, og ellers er Blomſtertiiden meget kort, iſær hvis der falder hæftig Blæſt. Roden er ikke fibroſa, ſom paa den anden; den har aleene nederſt nogle vægе Trævler. Fiæld-Urten bliver altſaa Veronica floribus corymboſis terminatricibus calycibus hiſpidis &c. (Fl. Sv. 13.): men Dale-Urten Veronica caule ſerpente floribus (patulis caducis) terminato (ſimplici glabro), foliis (ſerpilli) ovato-oblongis (glabris) rare ſerratis. Denne er den ſkionneſte blandt de Islandſke Arter, til at drikke Thee af. Kortolfsſtade, en Bondegaard midt i Mosfells-Sveit, har nogle her til Lands rare Urter; Lotus, Anthyllis og fleere af de nyſopregnede voxe der i Egnen. Rupshlid, en ubeboet Plads kort fra Kriſevig, er udraabt for dens mange ſkionne Urter. Vi komme til dette Sted ſidſt i Maji-Maaned, da mange Urter endnu ikke havde begyndt at blomſtre. Her voxer ellers meeſt *Geranium* (ſylvaticum), *Alchimilla* (utraqve), *Serpillum*, og endeel *Gramina*. De rarere Urter vare her en *Orchis* (teſticulata) med purpurrødt Blomſter: denne Art kaldes egentligſt i Island Hionagras, og ſonder paa Grad-Rot. *Primula* (veris) og *Tormentilla* (erecta) fandtes her ogſaa. Af Jordbær voxer noget i Rupshlid, ſamt den Sort af Ekeing (Eqviſetum), ſom paa Danſk kaldes Skavgræs. Birk og Kratriis voxe i Hraunet der nær ved.

§. 875.

Den heede Grund nær ved de kaagende Springvande, bringer viſſe Urter til en ſtor Vext, ſiden de ikke aleene nyde den underjordiſke Varme, men overgydes ogſaa daglig af det opſprudede Vand og Dampe. Geyſer (§. 841. og 843.) frembringer ingen Urter, thi dens Klipper ere bare, fordi det kaagende Vand overſkyller dem daglig; dog voxer Blodbergen (§. 874) her op af Riſ- Hvere-Urter.

terne, og agter ikke Heden; ja den kommer ingensteds i Island til saa stærk Vext, som her. Ølves-Hverene (§. 846.) bringe endeel Urter frem, iblandt hvilke det kom os meest underligt for, at *Brunella* voxede der, i den hede Grund, nær ved den brændende Hver Badstofa, og havde en overmaade Størrelse. Ligeledes blomstrede Jacobsfiffill, en Senecio (Jacobæa minor Fl. Sv. 689., som vi ei have fundet paa noget andet Sted), ved Akrahver, paa den med Gruus overhyllede Klippe, hvor ingen anden Vexte-Art kommer til Syne. *Senecio* (vulgaris ib. 688.) findes her vel som der paa, men ikke nær ved de varme Vande. I den hede Grund paa Krisevig blomstre Murar (Argentina), Soløgen (Ranunculus acris) og forbemældte *Tormentilla erecta*, og disse faae alle saammen dobbelte Blomsterblade. De varme Bade paa Laugarnæs (§. 850.) frembringe især disse Urter: Mura (Gaase-Urt), hvilken ellers allermeest og oftest voxer hos og nærmest ved Badene. Græsesura, Plantago (officin.) latifolia, er ligeledes almindelig hos de Islandske Bade; dog faaer den her, formedelst den alt for stærke Hede, rynkede Blade. *Naſturtium aquaticum* (Linn. Siſymbrium Fl. Sv. 552.), Karrar-Balsam, staaer i det varme Vand ud af Bækkens Sider paa Laugarnæs, og breeder sine Rodblade mangfoldig ud. Denne Urt findes ellers paa de Steder i Landet, hvor ikke ere Hverer; dog ikkun i Bække af Kildevand, som ikke fryse lættelig til, saasom i Borgarfiorden og vestet paa (§. 590).

Om Ager- og Have-Dyrkningen.

§. 876.

Indledning. Kong Friderich den Femte vilde i denne Post, som i alle andre, der manglede noget, ophielpe sine Undersaatte i Island.

Man

Man kunde ikke see noget derimod, at ja Korn skulde ligesaa vel kunne voxe her, da Jorden ellers er baade feed og frugtbar, og kan frembringe mangeslags fremmede Have-Vexter, som paa andre Steder, under den samme, ja endog en nordligere og koldere Himmel-Egn, i andre Verdens Parter. Hans Majestæt skikkede derfor 15 Bonder-Familier, deels fra Norge, og deels fra Jylland over til Island, for at boe der paa nogen Tid, og forsøge Agerdyrkningen. De bleve, paa Hans Majestæts Bekostning, underholdte og forsynede med Vogne, Plove, og allehaande nødvendige Redskaber, samt delte omkring i Landet, vel ogsaa tildeels nord og vester paa, men Sønderlandet beholdte dog de fleeste. Nogle af de best formuende Indbyggere begyndte desuden, paa samme Tid, at giøre Forsøge hos dem selv; de lode disse Bønder pløie og saae hos sig, og forsømmede intet, med Villie, som de agtede tienligt til Værkets Fremgang. Vi have paa vor Reise seet og betragtet alle de Steder, hvor disse Forsøge bleve giorte, og ville alsaa, ligesom i Nordlandets Beskrivelse (§. 729.), melde om samme, dog, for at undgaae Vidtløftighed, alene paa de 4 Steder, som vare de fornemste.

§. 877.

Det første iblandt disse var Hlidarende i Fliotshlid, om hvilket Sted man havde et stort Haab; thi denne Gaard har heele Tiden været holden i god Stand af fornemme og formuende Folk. Det troeværdige gamle Skrift Fliotshlidinga-Saga melder desuden udtrykkelig om Agerdyrkning, som paa andre Steder paa Sønderlandet, saa især paa dette, og deriblandt at Gunner Hamundsen, en meget berømt Mand, som levede sidst i det 10 Hundrede Aar, drev ei alene Agerdyrkning her, men blev endog saa

Forsøget paa Hlidarende.

indtagen, ved at see sig tilbage til de bierge eller modne Agre, da han alt var paa Veien, for at gaae i Landflygtighed, at han heller vilde sætte sit Liv i Fare, end forlade saa frugtbart et Sted, og vendte derfor hiem igien. Og endskiønt denne Næringsmaade var ligesaa vel her, som paa andre Steder i Island, bleven aldeeles nedlagt i det 15 Hundrede-Aar; saa var den dog, omtrent for 100 Aar siden, bleven fornyet igien, ved Gisle Magnussen (§. 872). Thi da han var kommen hiem fra hans udenlandske Reiser, og havde faaet Hlidarende i Besiddelse, forsøgte han sammesteds baade Ager- og Have-Dyrkning, og alle vidste endnu at fortælle, at han havde aarlig baade saaet og høstet Korn. Vi besaae dette Sted den 25 Aug. 1756. Gisle Magnussens Dotter-Søn, ved Navn Brynjolf Thorlacius, levede her endda og eiede Gaarden, og hans Sviger-Søn, Landthings-Skriver Sivertsen, stod for Husholdningen. Denne Mand havde taget op et godt Stykke i Tunet for 3 Aar siden: Jorden var der gammel-gisdet, feed og fort, uden Sand og Steene. Det første Aar, som var 1754, havde han og saaet, af en Fierdendeel Tondes Udsæd, en halv Tonde modent Korn med en haard og riig Kiærne; paa det øvrige var vel Kiærnen bleven fuldvoxen og temmelig stor, men ikke haard, hvorfor det blev brugt til at fodre Koer og Heste. Aaret efter faldt Sommeren ikke saa varm, eller tienlig, i Modnings-Tiiden; Udsæden var som Aaret før; men nu blev neppe saa meget modent, at forstaae, med en haard Kiærne, hvilken ei heller, over alt, var saa riig som før. I Aaret 1756 var her intet saaet, thi her fattedes Sædekorn: den stemmede Bonde havde alt tabt Modet, og spaaede derfor ikkun slet om Forsøgets videre Fremgang. Os blev ellers viist det Sted, hvor Gisle Magnussen havde anlagt sin Ager:

det

det ligger nordøn og oven for Gaarden, og Grunden hælder imod Solen. Der er nu ikkun meget lidet tilbage af en mager og forblæst Jord, som hverken duger til Høeslæt eller Græsgang, thi her ere bare Steene over alt, og Jorden imellem dem bevoxen med Rypelyv (Dryas). Man seer intet Tegn til, at her har været Korn-Ager, undtagen en Levning af Giærdet, dog kan man ikke see, hvor stor Pladsen har været. Rimeligst er dog, at Stedet har havt Jord nok, den Tiid denne Mand tog det op, og hvad det ikke haver havt, det kan han have skaffet ved Giødningen. Jorden kunde og læt, i saa mange Aar, siden han levede, blæse op og udpiskes, især paa saadan en hældende Grund, allerhelst om den har været, i den Tiid; saa grusagtig og steenet, som den er nu. Forbemældte Hr. Thorlacius, som var nu 70 Aar gammel, og kunde kanskee godt erindre sin Bestefader, fortalte, at han aldrig havde faaet indhøstet meere end 1 Tønde Korn, men hvor stor hans Udsæd havde været, eller hvad Reedskaber og Omgang han havde brugt ved denne Sæd, erindrede han ikke. Gunner Hamundsens, eller de ældgamle Agre, ligge paa Sletten neden og sønden for Gaarden, hvor man endnu kan see nogle Tegn til Agerfurerne; Jorden her var blød og frugtbar, samt blandet med Leer, og syntes endnu bekvemmere til Kornvæxt, end hin oppe i Tunet, hvilken maaskee har været alt for god, da den blev desuden, i begge Aarene, giødet stærkt med Koemøg. Kaal-Haven paa Hlidarende var i god Stand.

§. 878.

Et andet Forsøg var giort paa **Moeidarhvol** af Stedets Eier, Sysselmand Thorsten Magnussen, hos hvilken een af Bønderne havde ploiet og besaaet et Stykke af Tunet, som var middel- Forsøget paa Moeidarhvol.

maadig feedt, og syntes ret bekvemt. Forsøget var her giort 3 Aar i Rad, og Sysselmanden tilstod, at Sæden var alle 3 Gange voxen hastig op, og havde staaet meget godt med temmelig Kiærne, som dog, faa Stængler undtagne, ikke bleve ret modne, og altsaa ikke brugte til andet, end Foder for Kreaturene. 1756, om Sommeren, da vi vare her, var intet saaet i Agrene, fordi hverken Eieren eller Bonden havde Haab om bedre Fremvæxt. De Sæde-Arter, som bleve forsøgte, saavel her som paa Hlidarende, vare Byg, samt Vinter- og Vaar-Rug. Her var ellers en Have med Kaal og endeel andre almindelige Kiøkken-Urter, hvilke stode ret godt. Hør og Hamp var her og bleven saaet, og begge Deele voxede, især kom den sidste Væxt til nogen Modenhed. Paa Odde-Præstegaard, kort herfra, var ogsaa en Kaal-Have, men ikkun meget lidet opkommet deri.

§. 879.

Forsøget paa Hialmholt.

Vi komme til Hialmholt den 21 Aug. 1756. Eieren af denne Gaard, Sysselmand Brynjolf Sivertsen, har giort sig megen Umage for at røgte Jorden, og sætte Gaarden smukt i Stand, baade i Bygning og andet. Stedet ligger i Floen, en meget lav og myrefuld, følgelig overalt kold og fugtig Egn, dog er Tunnet og Grunden, som Huusene staae paa, noget lidet høiere. Her var anlagt en temmelig stor Kaal-Have, hvor Kiøkken-Urter, især grøn og hvid Kaal, stode godt, ja meget bedre, end paa andre Steder, som vi have seet eller spurgt til i dette Aar. Jorden var her sort, fugtig og vel giødet. Men med den her anlagte Ager var det ikke saa; thi nu først begyndte de spæde Blade at krybe op af Jorden; og til denne sildige Væxt vare tvende Aarsager, nemlig Jorden og Giødningen: Grunden var lav og vaad, følgelig kold, og tog ikke syn-

synderlig imod Solens Varme. Den hældede imod Østen, saa at ikkun en Strimmel af Ageren havde nogenledes tør Bund, men Resten var heel fugtig, og Giødningen den havde faaet, skiønt den ei var bleven spæret, kunde ikke hiælpe; thi den bestod af Koemøg, som er alt for koldt. Endnu een Forhindring for Værten havde og nogen Sammenhæng med Giødningen, skiønt den ikke bør regnes til den i og for sig selv, nemlig, at her var overalt opvoxen en stor Mængde Arve, og dette Ukrud tog al Næring fra de spæde Planter, saa at de kunde ikke vore. Vi sagde, at denne Forhindring har Sammenhæng med Giødselen, thi det er just Koemøg som Arven meest voxer efter, fordi Koerne kunne ikke fordøie Frøet, naar de æde det, men det kommer heelt igien i Møget, og derved i Jorden. For begge disse Aarsagers Skyld havde det altsaa været bedre, at bruge den Giødsel, som Faarene give, thi den er heed og frugtbargiørende, og den slemme Arve fortplantes ikke ved den. Man maae ellers ikke indvende herimod, at Arve ikke just avles af Koemøg, fordi denne Giødsel bruges allermeest til Tunnene i Island, og dog sees der ingen Arve. Thi dette er læt at begribe, Arven kan hverken komme ned, eller træffe tilstrækkelig Jord, i den faste Grund, som er bunden med Græs-Rødder; men i Haver og Agerlande, hvor Jorden er pløiet eller opstukken, følgelig løs og aaben, den kan Arvefrøet strax finde Sted, og vore uden Hinder. Udenlandsk Korn og Frøe, som kastes i saadan en Jord, hag efter Giødningen, kan ikke saa læt fatte sig i en frenmed Jordart, som en indfød Plante; tilmed er Arvefrøet alt begyndt at briste og spiire i Jorden, naar man faaer Kornet; og omendskiønt Jorden omrøres ved den Heilighed, tilligemed Giødningen, og Arvefrøets Stilling bliver derved forrykket, da vil det dog intet sige. Dette Ukrud

taaler

taaler denne Uroelighed, og søger eller vender sig idelig op ad hvor Luftens Varme kommer fra. Endelig maa det mældes, om de Holte og Høie, der ligge i Myre eller Sumpe, at endskiønt de ere udvendig beklædte med Jord og Græs, blive de ikke derfor bekvemme til Kornvæxt, fordi de ere inden i enten huule, eller dog svampagtige, af Steene og Gruus; derfor trække de altiid Fugtigheden af Grunden, og følgelig Kulden med, op i Jordskorpen, som bliver løs og aaben ved Omploining, Harven o. s. v. Dette kommer ei alene overeens med Erfarenheden i Island, som tildeels er lagt for Dagen, i Anledning af de Forsøge til Agerdyrkning, som ere giorte paa Nordlandet; men andre Landes Erfarenhed bekræfter og det samme.

§. 880.

Forsøget paa Vedøe og i Reykevig.

Forsøgene paa Vedøe og i Reykevig ville vi tage under eet, siden de bleve førte saa godt som under samme Opsigt, og Stederne laae saa nær ved hinanden, at man snart hver Dag fik Bud her imellem. Det var det nye privilegerede Islandske Interessentskab, som Hans Majestæt, foruden mangfoldige andre Naadesbeviisninger, og Kongelige Gaver til Islands Opkomst, havde tillagt en vis Summa Penge, for at underholde de ovenmældte Bønder-Familier. Amtmanden og Landfogeden, med nogle af de fornemste Sysselmænd, havde Opsigt over alle disse Ting, og hvor de ikke naaede til, skulde de andre Kongelige Betiente see til, og føie Anstalter, at Værket kunde drives, og Bønderne faae Jorde, Handlangere og Kost. Reykevig var det fornemste Sted for Sælskabets Indretninger, hvor man og holdt en Bogholder for at bestyre Arbeidet. Det blev da nedsat en Bonde. Paa Vedøe boede Landfogden, som ligeledes tog een af Bønderne til sig, og blev paa,

af

af al Magt, at diſſe Forſøge maatte faae en lykkelig Fremgang. Jorde til Korn-Agre bleve altſaa optagne paa begge diſſe Steder, allereede om Sommeren 1752, og iſær, paa Vedoe, vidtloftige Stykker. En ſtor Have, til Mad-Urter, blev der ogſaa indrettet. Men vi ville nu forſt ikkun tale om Korn-Agrene. Dette Aar blev til Prove ſaaet Vinter-Rug paa Vedoe. Jorden var vel i Forvrien ikke ſynderlig rogtet, endſkiont den udgiorde et Stykke af Tuunet; dog ſyntes den ei ubekvem, thi den beſtod af ſort Madjord, blandet paa nogle Steder med foromtalte rode Muld (§. 858.), ſamt Sand og ſmaa Steene. Stedet hældede noget imod V. og SV. Men ingen af de optagne Agre var i Skiul for Nordenvinden; dog det vilde ikke ſige ſaa meget, paa et lavt Øeland, hvor Grunden ellers var god og faſt, og Nordenvinden ikke en Landvind, men ſnarere en Havvind, hvorfor der ikkun ſielden falder ſtærk Bræſt eller Kulde af denne Kant. Vinteren var meget ſtærk, med ubeſtandigt, vindigt og koldt Vær. Sæden blev dog vel forvaret i Jorden. Forſt i April 1753, fra den 4de til 15de, var godt og mildt Vær den meſte Tiid; Vinter-Rugen voxede da op og tegnede ſig vel. Men derpaa kom haardt Vær, med oſtlige Vinde, da en ſtor Deel gik ud igien. Aarſagen var ikke ſaa meget Froſten, der tog paa de unge Planter, ſom denne, at Rodderne komme op og bleve bare, ved det det torre Vær forblæsde og bortforde Jorden, ſom ikke havde megen Feedme eller Giodning i ſig. Maaſkee Sæden havde begaaet ſig, hvis den var kommen lidet dybere ned, eller var ikke kommen alt for tiidlig op. Nogle ſagde ellers, at den var ſaaet for ſildig, og at det var Aarſag til, at den gik ud, hvilket vi ikke begribe. De Sæde-Arter, ſom ſiden bleve provede paa Vedoe og Reykeviig, vare Vinter- og Vaar-

Rug, Byg, Havre, og Blandnings-Korn. Den sidstbemældte Art slog allermindst Feil; Byg voxede og jævnligst alle de Aar, som Forsøgene bleve fortsatte. Iblandt Rugen og Havren var der tidt god Kiærne; men disse tvende Sæde-Arter voxede dog ujævnere end de andre. I Reykevig var Sæde-Jorden mavrere end paa Vedøe; den havde heller ikke saa dyb Grund, thi her ere Holte og Steenbakker under den ganske Egn, og tæt ved Huusene er Jordsmæren rent forblæst, optørret og bortført af Vindene. Alligevel fik man der alle de 4 Sommere god Kiærne i en Deel af Sæden. Eet Aar kom een Art, et andet, de andre, til størst Fuldkommenhed; dog blev aldrig noget af dette Korn aftærsket, fordi Kiærnen var blød for den største Deel, følgelig blev det ikkun brugt, som andet Høe, til Foder, hvilket ikke nær betalede Umagen og Bekostningen. Paa Vedøe kom vel Sædekornet til større Fuldkommenhed, med fleere Ax og riigere Kiærne, end paa Reykevig; der var ogsaa optaget langt større Agerland, og samme blev tillige meget bedre passet: alligevel var den Deel af Kornet, som fik en haard Kiærne, saa liden, at man holdt det ikke Umagen værdt, at søge den ud for at lade den aftærske, eller kun for Syns eller Prøves Skyld, at lave Brød deraf. De Heste, som bleve brugte til Ploven, og til at føre Steen hiem til den nye Bygning paa Vedøe, nøde det beste af denne Agerdyrkning. Den Jydske Bonde, som var her, passede dem op, og fodrede dem med Agrenes Afgrøde, hvorved de unge Plagge voxede usædvanlig til, og bleve overmaade stærke og feede. Det var ellers i 5 Aar, at disse Forsøge med Agerdyrkningen bleve fortsatte paa Vedøe.

§. 881.

§. 881.

Hvad Kaal og de almindeligſte Mad-Urter angaaer, da blev deres Dyrkning paa mange Steder ſonder paa dreven temmelig godt, iſær i Forſtningen. Vi have nævnt nogle Steder (§. 876 til 879.), og hertil kunne endnu fleere lægges. Paa Skalholt har man lagt ſig efter Kaal i det mindſte i 70 Aar, naar man undtager nogle faa, ſom kunne være indfaldne imellem; den blev og endnu ſaaet der i denne Tiid. Nogle Bønder hiſt og her anlagde og Kaal-Haver, iſær een i Grimsnæs, og en anden oſten for Havneſiorden, hvilke bragte det ſaa vidt, at det blev dem til Nytte. Men Haverne paa Reykeviig og Vedoe, og iſær paa det ſidſte Sted, vare dog de fornemſte og ſtørſte. Alleſlags Kaal-Arter voxede godt paa begge diſſe Steder; iſær giorde den grønne Kaal, ſom ogſaa blev indſat til Vinter-Forraad paa Vedoe, en betydelig Nytte i Huusholdningen. Vi ſaae endog Blomkaal i Reykeviig, Aar 1762, men Hovedet var ikke blevet nær ſaa ſtort, ſom eengang i Sødlogsdal (§. 592). Hvidkaalen voxede i ſtore og tykke Blade, men kom ikke til Hoveder; ſaa at vi ikke erindre at have ſeet uden et eeneſte Kaalhoved, paa Vedoe, ſom dog havde lukket ſig blot af en Hændelſe. Hvide-Roer, Reddiker, Rodiſer, Karſe, Thimian, Meyran og flere Kryder-Urter, voxede her godt. Ærter bleve forſøgte paa adſkillige Steder, og til dem optagen en Ager paa Vedoe, men de vilde aldrig ſlaae an. Hamp og Hør bleve ſaaede paa Vedoe og i Reykeviig, og voxede ſaaledes, at man eengang fik ſamlede temmelige Prøver deraf. Patæter (§. 593.) eller de rødhindede Jordæbler, bleve forſøgte mangeſteds ſonder paa; i Særdeleshed opmuntrede Stiftamtmand Greve Rantzau de Kongelige Betiente dertil, ved at ſkiffe dem Aar efter andet noget af

Have-Dyrkning og Træe-Plantning.

denne Jordfrugt, for at giøre Prøve; dog kom den ikke til betydelig Fremvext eller Fordeel, uden hos Provst Thorgersen paa Garde ved Havnefiord; men som han giorde sig en særdeles Umage, for at rogte Patæterne, saa var han og lykkelig, i at faae dem meget større, end man fik dem paa andre Steder i Landet; men derimod fik han ikkun faa i Tallet; de største hos ham bleve paa 6 til 8 Lod; han overlod ogsaa, til nogle af hans Naboer, noget af disse Patæter, til at giøre Forsøg med, hvortil den røde Jord paa Sønderlandet er meget bekvem. Træe-Plantningen blev heller ikke glemt eller uforsøgt; dog maae vi reent ud sige, at disse Forsøge bleve hverken foretagne med den fornødne Videnskab, eller udførte med nogen Drivt. I Bessesteds Have bleve, i Aaret 1752, nedsatte nogle unge Piile, som spilrede ud med nye Blade, men ginge dog ud samme Sommer. Til Vedøe og Reykevig bleve og førte nogle af samme Slags Træer, samt Hyld, Gran, og fleere Arter, men de vare alle ude i det andet Aar. Vinterens Strænghed fik fornemmelig Skyld derfor, var det og tildeels. Granfrøe (de Navne Fyr og Gran bruges her i Flæng og sammenblandes §. 640. 1 og 2) blev saaet vildt paa adskillige Steder paa Vidøe, især i Strand-Klipperne, men alt saadant gik reent ud i det 3die Aar.

§. 882.

Andre Steders Forsøge. Fra Sønderlandet giorde man Anstalter til at forplante Aged- og Have-Dyrkningen til adskillige andre Steder. To Familier af de fremmede Bønder bleve derfor skikkede til Borgerfiorden, og een til Dale-Syssel; man skaffede dem de beste Jorde til at giøre Forsøg med: men Udfaldet blev her dan samme, som paa alle de foranførte Steder, at der blev intet af med Kornsæden. Derimod, hvor disse Bønder, eller ogsaa Indbyggerne selv, giorde

Prøver

Prover med Madurter, havde de bædre Lykke. En Præſt i Dale-Syſſel, navnlig Jon Biarneſen, anlagde en ſtor Kiokken-Have, og fik alleſlags Madurter frem. Men det underligſte var, at alle diſſe Folk lode det kun blive ved at giøre Proverne, og holdt efter nogle Aar ganſke op dermed. Heraf ſkulde man ſlutte (de ommældte faa Steder (§. 881.) undtagne), at man aldrig er kommen retkaffens i med, at anvende dette Slags Arbeide til Næring og Nytte i Huusholdningen; da det dog var det væſentlige, hvilket baade Øvrigheden, og enhver iſær burde have ſeet paa.

§. 883.

Betænkning om Agerdyrkningen.

Læſerne mærke vel af vore Beretninger, ſaavel om Nordlandet (§. 729.), ſom iſær om Sønderlandet, og nærliggende Egne, at alting blev forgiæves, og Forſøgene uden Frugt. Hvorledes Fremmede ville domme herom, kunne vi ikke viide, men ville aleene fremſætte vore Tanker. At der kan voxe Korn i Island, endog i diſſe Tiider, er klart af diſſe Forſøge, thi det har faaet ſammeſteds fuld Vext og riig Kiærne. Men derhos ſees og, at dette Korn kan ikke blive, i Almindelighed, ſaa fuldkommelig modent, at Kiærnen bliver haard. Dog kan det ſkee tildeels, thi de fleeſte Gange ere dog fundne nogle Stængler med haarde, tørre, og bleege Ax; ja man har, paa Hlidarende, faaet en Slump gandſke moden. Sporger man nu om Aarſagen, da ſvares ſædvanlig, at denne er Mangel paa Varme. Men det kunne vi ikke troe ſaa liige frem, men heller, at den ligger i den fugtige og uſtadige Luft, ved den Tiid af Aaret, ſom Kornet ſkal modnes, da der kun ſiælden falder ſaa langvarigt Tørrevæir, at det kan blive haardt i Kiærnen. Sporger man videre: hvorfor da Kornet ikke kan ligeſaa vel modnes nu, ſom i de gamle Tider? da vilde vi ſvare, at det viſt nok

endnu modnes ligesaa fuldt; i det mindste kan der aldrig beviises, at det har faaet haardere Kiærne i forrige Tider, end nu. Og dette synes da at blive heele Knuden. Man har meent overalt, at det Islandske Korn duede ikke, fordi de fremmede Bønder fra Jylland og Sønderdeelen af Norge, forstode dem ikke derpaa, da de kun vare vante til en haard Kiærne i deres egne Lande. Men vi have Erfarenhed, og den nokſom tilforladelig, at den blode Kiærne kan blive ligesaa tienlig og god, deels ved at tørres ude paa Ageren, efterat Sæden er afmeiet, som man endnu gior tidt og paa mange Steder i Norge; deels ved at bages over Ilden, som man gior ved det vilde Korn paa Østerlandet, hvis Kiærne heller aldrig bliver haard (§. 813). Det er endog forunderligt, hvor blind man har været i denne Post. Thi omendskiønt det ikke var bekiendt om Østlænderne, at de maatte bage deres Korn, for denne Aarsags Skyld, men aleene, som Horrebow (Tilforl. Efterr. §. 86.) melder, fordi deres Kværne vare saa slette: saa er dog bekiendt, om Indbyggerne paa Færøe, at Kiærnen i deres Byg bliver aldrig haard, og at de derfor maae bage den (see *Lucas Debes* p. 237). Ja man har og, paa endeel Steder, og paa visse Tider, i Norge, maattet gribe til samme Middel; Russerne maae ogsaa bage deres umodne Rug (see v. Havens Russ. Reise Part. 1. Cap. 4.). Vi ere altsaa visse paa, at om man havde ladet komme til Island nogle Bønder fra Færøe, skulde man have faaet derfra ganske andre Tidender, nemlig at Sæden voxede der godt, og kom saaledes til Fuldkommenhed aarlig, at man havde faaet, der og der, saa og saa mange Tønder til Underholdning. Men det var ei engang ganske fornødent, at giøre saadan Bekostning aleene for denne Aarsags Skyld, da Færøingernes Agerdyrkningsmaade er ellers meget mois-

som-

ſommelig og lidet fordeelagtig. Naar ikkun Øvrigheden havde beſtilt nogle Karle fra Øſterlandet, for at ſee paa Kiærnen, ſkulde den ſamme Sandhed have kommet for Lyſet. Desuden faldt der i Island ſaa godt Væir, i de ommældte Aaringer, at Kornet kunde tidt blevet tørret ude paa Marken, hvis man havde vidſt det, og brugt den Norſke Omgang dermed (ſee Sondm. Beſkr. 1 D. pag. 347.), hvilket ſaa meget heller burde været forſøgt, ſom eet Sted i Hiſtorien viiſer, at de gamle Islændere have og brugt ſelvſamme Maade, ligeſom den ventelig er gammel i Norge. Nu maatte vel nogen ſpørge: hvorfor dette da ikke blev ſagt, enten til Bønderne, eller til dem, ſom lode giøre Forſøgene? Jo, det blev ſagt allevegne, men det var at tale for de Døde. Forudfattede Meeninger have meget at ſige hos Mennesker; og Bønderne iſær vilde ikke forlade deres Forfædres Maade, og kunde ikke heller finde dem i denne; de Norſke vare desuden fra Søekanten, og havde ikke havt ret meget at beſtille med Agerdyrkning. Endelig ſyntes Øvrigheden og Jord-Eierne, at denne Maade var alt for flet til at føre i Brug, ligeſom den Islandſke Himmel-Egn var ikke tienlig nok til at frembringe Korn, uden ſaadant Fuſkerie. Med eet Ord at ſige: man vilde at dette Land ſkulde agtes for bædre, end det var, og formedelſt denne patriotiſke Tænkemaade blev det anſeet for fletære, end det virkelig er. Nogle af de fremmede Bønder havde og deres Fordeel herunder. De bleve holdte for godt, man gav dem fremmed Meel og allehaande Levnetsmidler, endogſaa Tobak, Brændeviin, og Specerier, og det for flet intet. Havde man kun ſparet paa Meelet, tilholdt dem at ſkaffe dem det ſelv af Jorden, og viiſt dem derhos den Maade, at omgaaes Kornet paa, ſom de ſelv ikke vidſte, da havde Sagen faaet et ganſke andet Udfald. Men

det

det gik disse Bønder, som det gaaer mange andre: de bleve kiede af de gode Dage, vilde og ikke lade sig befale; Indbyggerne bleve ogsaa kiede af at holde paa dem, uden al Nytte. Altsaa droge nogle af dem bort 1756, og Resten Aaret efter; og dette blev da Enden paa disse Tilders Forsøge med den Islandske Agerdyrkning. Men man havde gierne kundet holdt ved at forsøge endnu flere Aaringer, skiønt disse Bønder vare borte, thi der vare mange i Landet, som havde lært af dem den heele Omgang; men Lysten var borte, og gid den ikkun havde været ledsaget med noget større Videnskab, Taalmodighed og Nidkiærhed for det Almindelige! Imidlertiid have vi dog Erfarenheden i Hænderne: vi have selv taget Ax af dette Korn, tørret dem paa en Kakkelovn, og bragt derved til Veie en skion hvid og haard Kiærne. Vi haabe ellers ikke, at nogen skal kunne tvile om vore Beretningers Rigtighed; og om de Slutninger, som vi have giort deraf, kunne de Skionsomme lettelig domme.

Indvaanerne.

§. 884.

Legems Beskaffenhed og Sygdomme.

Indvaanernes **Legems Beskaffenhed** paa Sønderlandet er meget forskiellig, meest fordi her er en Blanding af alleslags Folk, besynderlig ved Søekanten, hvorhen mange søge fra andre Steder, fornemmelig fra Nordlandet og Borgerfiorden, blandt hvilke nogle gifte dem her, og blive her siden. Nogle fra fremmede Lande, især Danske og Tydske, have og sat sig her ned, meest siden de nye Indretninger begyndte. Sønderlandets egentlige Indfødte ere ogsaa indbyrdes forskiellige i denne Post. Om dem, som boe paa Oplandet, gielder det som for er sagt om Kiosar-Syssels Indvaanere

nere (§. 33). De derimod, som ere opdragne i Fiskeleierne, see, overhovedet at tale, ikke saa godt ud, eller ere saa vel skabte, som hine; dog bor de undtages, som ere af bædre Slægt, end den gemeene Mand, og have nydt god Opdragelse. Angaaende Sygdommene giælder her det samme, som i Kiosar-Syssel (§. 34.), undtaget at den der omtalte Børne-Sygdom (loc. cit. c) er ikke almindelig uden for Guldbrynge-Syssel. *Rhachitis*, eller den Engelske Syge, har, efter Biarne Povelsens Beretning, fæstet Rodder paa Vestmannøe, og er uden Tvil indkommen fra Kiøbenhavn; thi Danske Familier have i lang Tiid opholdt sig der, for Handelens Skyld, og een efter anden er flottet did. Det er endog at frygte, at denne Sygdom ogsaa vil komme til det faste Land. Den saa kaldte Spedalskhed er her meget giængs, og fornemme Folk ikke engang fritagne derfra. Hospitalet for dette Slags Syge, i denne Fierdung, har været paa Kløsterhole i Grimsnæs; men for nogle Aar siden er det blevet forflottet til det Kirkested Kaldadernæs i Floen, kort fra Ørebacks Havn, hvor dette Næs løber ud i Ølvesaa. Paa Gufunæs er et andet Hospital, flottet derhen fra Vidøe, for nogle Aar siden, hvor Kongen underholder gamle og sygelige Bønder og Bønderkoner, af sit eget Gods paa denne Kant. Med de fremmede Folk, som have sat sig ned, eller opholdt sig her, er een og anden nye Sygdom kommen ind i Landet, fornemmelig sønder paa. Tandpiine, Febere o. f., kan man tilskrive Levemaadens Forandring. Den veneriske Syge begyndte i Aaret 1753 at yttre sig i Guldbrynge-Syssel. De uviidende Indvaanere, især de ganske uskyldige, vare i Forstningen alt for meget uagtsomme derved; dog giorde denne Sygdom ikke nær saa megen Skade, eller greeb saa hæftig om sig, som man skulde have tænkt. Det er ellers

i denne Henseende en uskatterlig Velgierning, at Hans Kongelige Majestæt har nu nyelig forundt Landet en almindelig Læge, som aarlig bliver forsynet med Lægemiddeler udenlands fra, hvoraf han skal, for intet, forsyne de Fattige og Nødlidende. Han skal ogsaa antage bekvemme lærvillige unge Folk, til at lære Læge-Kunsten i Særdeeleshed Anatomie og Chirurgie, samt ove dem i Praxi.

§. 885.

Sindets Beskaffenhed.

I Hensigt til Sindets Beskaffenhed ere Sønderlandets Indbyggere temmelig uliige. De Indfødde i Guldbrynge-Syssel ere som de i Kiøse-Syssel (§. 35.), uden saavidt de Folk, som komme fra Nordlandet, eller fra andre Steder, giøre nogen Forandring deri. Alptnæsingerne, eller de, som boe nær ved Bessested, holdes for slette Folk; dog giælder det ikke om alle. Bønderne i Egnen omkring Skaiholt regnes iblandt de sletteste; dog ere de ikke saa vanartige, som usle og ubehøvlede. Det er ellers almindeligt paa Sønderlandet, ligesom i de andre Fierdunger, at de Folk, der boe nær ved de Havne, som besøges af fremmede Skibe, holdes for de vanartigste og udueligste; og Aarsagen er, at de lære af de Handlende langt meere ondt end godt; de Gamles Levemaade er uordentlig og tildeels umaadelig, og Ungdommens Opdragelse bliver derefter, dog herved ikke nægtet, at der jo ogsaa findes skikkelige Folk baade iblandt disse Steders Beboere selv, og iblandt de Handlende. Ørebakens Indvaanere have ellers, af denne Aarsag, Ord for at være vanartige og ureenfærdige. Her boe og, paa en liden Plads, mangfoldige Mennesker tilsammen i en Flekke, der udgiør et stort Kirke-Sogn. Der tælles 19 store Gaarde, som giærne have fleere end een, ja 3 til 4 Familier, og henved 90 smaa Bondergaarde, Hiaaleier eller Huusmænds-Pladse iberegnede.

Hand-

Handlingsstedet her er af de storste, i Hensigt til den Bygde-
som søger herfra, fra Sønder- og Øster-Landet. Allermest handles
her med Kød, hvilket bliver slagtet, nedsaltet i Tønder, og ud-
ført til Kiøbenhavn; og til dette Slagteriet leile de Handlende Fol-
kene fra Øreback, giærne een fra hver af de nærliggende Gaarde.
Hver af disse Slagtere haver igien Handlangere af sine egne Folk,
især Børn og Fruentimmer; og dette Slags Arbeide er af de
[illegible] Indbyggerne forrettes; [illegible] de unge kun liden
Fordeel derved, i Hensigt til Søderne og Østersøen, da her fæ-
[illegible] andre Grøn-
hed, Vedvækstens, Skiælds-ord, Vanden og Drikkevand. Over-
for Øreback ligger det Landskab Floen, hvis Indbyggere udraa-
ses for [illegible] og [illegible] Men dem
giøres her [illegible] som Østlænderne. [illegible] og dette
Ord maa [illegible] Fordele [illegible] naar man
taler med dem, kan man ikke mærke, at dem [illegible] mere
end deres Naboer. Rimeligst [illegible] Beskyldning
haver sin Grund deri, at de [illegible] Opførsel, de kom-
me og [illegible] for Bygden, [illegible]
Kirke, [illegible] Bygdelag [illegible] Livets
Ophold, paa det [illegible] som bliver dem tilsendt, deels af deres
Naboer, og deels af de Handlende. Endelig kan og det have hidi-
[illegible] Indbyggerne i Floen have tilfælles med dem i Skaftes-
stealds Syssel, nemlig at de bruge en Deel Ord og Talemaader
som ikke bruges andensteds, af hvilke de fleste dog ere baade gamle
og gode; men for dette fortiene de saa meget større Roes, som der
er inter Bygdelav, nær ved Havnene i Island, der have beholdt Spro-
get saa reent og uforandret, som dette. Indbyggerne i Rangaar-

valle Syssel kunne regnes iblandt de skikkeligste Folk i det heele Landede ere sparsomme, flittige, gode Landmænd, og derhos tienstvillige og attige i Omgiængelse. Det Slykke af Aarnæs-Syssel, som kaldes Hrepperne, imellem Thiorsaa og Hvidaa, har ligeledes skikkelige Folk og gode Huusholdere.

§. 886.

Sproget. Sproget er ingensteds saa meget, som her, blevet forandret og opfyldt med fremmede Ord, fornemmelig Latinske, samt nogle af Tydsk og Fransk Oprindelse. Dertil ere i Særdeeleshed følgende 4 Aarsager. Først de Tydskes Handel noget for og ved Reformationen. Dernæst de fremmede Folk, som deels have fat dem her ned paa mange Steder, deels have her Forlæninger og offentlige Embeder; hvoreil ogsaa kommer de mange Havne og Handelspladse for Fremmede, som ere blevne anlagte paa denne Kant, just paa de Steder, hvor Fiskeriet er best, og hvor de fleeste bor. Det tredie, som og hielper noget hertil, er Aldringen. Allesings Folk søge dertil, og meest fra Sønderlandet, baade Bønder og Lavrets mænd. Nu er bekiendt, at Rettergangens Sprog er, i de sidstafvigte 30 Aar, blevet meget forandret, og blandet med allehaande fremmede Ord og Talemaader, af hvilke Almuen ikke forstaaer uden den mindeste Deel; men den giør sig dog Ære af, især unge Mennesker, at bruge disse Ord, skiønt de som oftest blive heel forkierte i deres Mund. Den sidste Aarsag er den Latinske Skole paa Skalholt, hvorfra en stor Mængde Talemaader og Ord er udkommen i Sproget: ikke alene Præstene have søgt at pynte deres Prædikener med dette Slags Skiønheder, men Bønderne have og lært, og lære endnu en Deel, naar de, som jævnlig skeer, komme til Skalholt, thi de ere nysgierrige efter lærde Sager; dog vil dette nuomstunder

ikke

ikke sige saa meget, da det agtes for Pedanterie at bruge Latinske Talemaader, hvorimod de Tydske og Franske ere meer nyemodige. Ellers lader det artigt for Fremmede, naar Bonder, og andre, som ikke have lært Latin, hilse i dette Sprog, sigende: Salve Domine, Bonus Dies, Bonus Vesper, Gratias, Proficiat, Dominus tecum, Vale, o. s. v. Imellem Præster og studerte Folk bruges disse og deslige Talemaader daglig, ei aleene sonder paa, men ogsaa overalt.

§. 887.

Det som er sagt om Bygninger, Huuse og Gaarde i Kiøse-Syssel, kan overhovedet gielde om heele Sønderlandet. De fleeste ved Søekanten ere slettere end middelmaadige, og især have Vestmanøe, Ørebacken og Sønder-Næssenes Fiskeleier de sletteste og ureenligste i denne Fierding, og omtrent af samme Slags, som Vester-Jokelens Fiskerbyer (§. 496 ꝛc.). Derimod have Hrepperne og Rangaarvalle-Syssel de beste og reenligste. Dette er at forstaae om de almindelige Gaarde og Bonder-Huuse. Derimod ere her anseelige Gaarde og Bygninger i større Antal, end paa andre Steder i Landet. Især har Hans Kongelige Majestæt, i disse sidste Tiider, ladet opføre og bekostet paa denne Kant 3de grundmuurede Huuse: det eene paa Vidøe, for Landfogeden; det andet paa Bessested, for Amtmanden, og det tredie paa Seltiørnenæs, for Landlægen. Disse ere af Bruddsteene, som falde der i Landet, og Vindueskarmene af huggen Sandsteen, men Muursteen til Skorsteenene, og Kalken, er bragt did fra Kiøbenhavn. I Reykeviig er et Huus, bygget af Muursteen, med Bindingsværk, og Tagene af Tømmer. Herforuden findes paa Sønderlandet endeel Kirker og andre Bygninger af Tømmer, f. Ex. Bessested, Reykeviig,

Bygninger, Huuse og Gaarde.

Althinget, Biſpeſtolen o. ſ. Sysſelmændenes og andre ſtore Gaarde ere ogſaa ſmukt byggede efter Landets Maade og Leilighed. Herved maae vi evindre, at den Beſkrivelſe, ſom Anderſon har givet over Gaardene i Island, er ganſke uſandfærdig, og at den ikke engang paſſer ſig paa de ſtørſte ved Soekanten; dette er ogſaa en haandgribelig Modſigelſe, i Henſigt til Huuſenes Holde. Hvad der berettes om Folkenes Leie, Sengeklæder, med videre, er opdigtet uden ringeſte Grund. Derimod er den Beſkrivelſe, ſom Horrebow giver (Tilforl. Efterr. p. 311. til 317.), ganſke rigtig og nøie, og paſſer ſig paa de ſtreſte Bøndergaarde i Landet. Den Hinde, ſom ligger omkring Maven i Kreaturene, iſær i Hovedvæges, hvilken kaldes Skæne, bruges vel ogſaa til Vinduer, dog ikke almindelig, eller i de daglige Værelſer, thi den giver ikke god Lysning, ſkiønt den er ſtærk og varagtig, hvorfor den meeſt bruges i andre Kammere, i Koeſtalde o. d. Den brugeligſte derimod kaldes Liknarbelgur, beſtaaende i den dobbelte Hinde, der omgiver Fosteret i Kreaturenes Liv (Morion & Amnium); den inderſteng fineſte (Amnium) kaldes iſær Vatsbelgur; og diſſe Hinder tages meeſt fra Kalv, og iblandt fra Faarene, da de ere ſaa klare og reene, at man noget borte kan ikke ſee, at der er andet end Luften (§. 74).

§. 888.

Almuens Spiiſe og Diæt.

Hvad Almuen angaaer, kan den Artikel om Kloſter-Sysſels Indbyggeres Spiisning og Diæt (§. 39 til 49.) gielde her heel og holden. Den fornemſte Spiiſe, iſær paa Soekanten, er Fiſk, deels færſk, deels tørret, dog meeſt Tørſk og Hellefyndre, med ſuurt Smør (§. 43-45.) til. Kiød brugés her ogſaa, ſom Kiøbes af Oplandets Folkene, deels ſlagtet, deels og Kvæget levende, meeſt Faar og Vedet

Om-

Omgangen med dette Kiød er her besynderlig: det roges ikke, som paa andre Steder i Landet, men hænges op og spæges lidet i Vindhuuse, siden kaages Suppe derpaa, og paa denne Maade spiises det efterhaanden. Maden saaledes tillavet, smager ikke behagelig for dem, som ikke ere vante dertil, især naar Kiødet er for lidet saltet: men fattige Folk finde alligevel deres Regning derved; thi naar Kiødet kaages paa denne Maade, giver det langt meere Tælge af sig, end ellers, og denne Feedme bruge de til at spare paa Smoret, som falder dem heel kostbart at kiøbe, helst i disse sidste Tiider, da Madvarerne ere, formedelst de nye Indretninger, steegne til høiere Priis, end tilforn; thi hvad Smoret angaaer, har det aldrig kostet meere tilforn end 1 Fierdung, d. e. 10 Pund, 16 Fiske eller 2 Mk. Specie, som de Handlende give for skikkeligt Smør: hvorimod det steeg i de sidste Aaringer, sønder paa ved Søekantene, til 3 Mk. Specie, og 1 Sldr. iblandt. Ellers er den ommældte Omgang med Kiødet, at lade det blive harskt og noget lugtende, ikke just de nyere Tiiders Paafund; thi man seer det samme paa Færøe, og *L. Debes* (p. 243.), som beretter det, anmærker tillige, at denne Maade er bleven ved fra de allerældste Tiider; saa mangt 100de Aars Erfarenhed bekræfter det og tilstrækkelig, at Maden, som paa denne Maade bliver meget fordøielig, er ogsaa nærsom og sund for dem, der idelig arbeide og bestille noget: derimod for orkeslose og svækkede Mennesker, bliver baade denne og mangen en sund og god Spiise, usund og utienlig. Ingen retsindig eller fornuftig tænkende vil laste enten disse Folk i Island, eller dem i Norge, paa Færøe, eller paa andre Steder i Verden, for dette Slags Ting; men langt heller rose dem, at de have endnu holdt ved deres Forfædres eenfoldige, sparsomme og uskyldige Levemaade, uagtet

disse

disse Tilders fordærvende Overvaadighed strider der tvertimod, og visse ufornuftige eller kræsne Mennesker, som ikke have smagt andet end Vellysternes Kiælenskab, have meget at sige derpaa. Brændselet er her Tørv, og ved Søekanten, Thang og Thare, Torske-Rygge og andet (§. 502).

§. 889.

De fornemmeres Levemaade.

Hos de fornemmere, især paa Sønderlandet, er skeet en kiendelig Forandring i de seenere Tider, omtrent paa 20, men allermeest paa 10 Aars Tid, saavel i Madens Tillavning, som fremmed Drik og Spiise, ja Diæten overhovedet. Velsmagende og kostbare Mad- og Drikke-Varer, samt Specerier, indføres nu i langt større Tal og Mængde end tilforn, ja nogle deriblandt, som man for et halvt Hundrede Aar siden ikke eengang vidste at nævne. Dette er en desto større Ulykke for Landet, som Fattigdom har ligesaa stærkt tiltaget; da man tvertimod skulde slutte, som mangen en Uformuftig indbilder sig nuomstunder, at denne lækkre Levemaade var et Tegn til Indbyggernes tiltagende Velstand. At bruge Øl, og Mad-Urter, og især at opelske Have-Urter til Kryderie paa Maaden, kunde være Indbyggerne nyttigt, ja endog fornødent; Forfædrene have og giort dette tildeels. Man vil heller ikke tale saa meget om, endskiønt det virkelig er Skade for Landet, at der aarlig indkiøbes og fortæres saa stor Mængde af adskillige Slags Kornvarer, fremfor tilforn; thi saa længe den nu brugelige Husholdningsmaade, endog hos Almuen, ikke forandres, da behøve de det, og denne Spiise er i sig selv baade sund og god. Men den store Mængde af Specerier og Viine, Brændevinen uberegnet, som aarlig føres ind og bruges der i Landet, udarmer ei aleene Nationen, og gior den kiælen og sygelig, men fordærver og Sæderne,

og

og omstøber dem meget uhældig. Thee og Sukker ere nu blevne saa almindelige, at snart hver en skikkelig Bonde har tillagt sig Thee-Toi. Kaffee er ogsaa kommen i Brug, endskiønt ikke endnu hos Bønder, eller endeel Præster, men derimod ere der andre, som fortære daglig desto meere deraf. Maden smager ikke uden Kryderie fra andre Verdens Parter, og til den skal man endelig have røde og hvide Franske Viine, ja endog nogle kostbarere iblandt; i Stedet for at rød Viin var ubekiendt i Island for 20 Aar siden, og den gemeene hvide blev ikke engang brugt, uden til de største Høitilder, og det kun af de Fornemmeste. Paa Althinget falder Levemaadens Forandring allermeest i Øinene. For 20 Aars Tiid siden nøiedes alle Øvrigheds-Personer, undtagne 2 eller 3, med koldt Kiøkken; Smør og Brød, med roget og saltet Kiød, var deres fornemste Spiise. Foreller og Mælk kiøbte de iblandt hos Bønderne, havde og noget Øll til Maden. Men nuomstunder føre de fleeste Kokke og Kiøkken-Toi med dem, og bruge saa og saa mange Retter til hvert Maaltid, især naar de gjøre Giæstebud. Sukker og Specerier ere noget almindeligt; Røde og hvide Viine bruges ogsaa daglig. Dette maae være nok sagt om denne Post. Mange rose denne Levemaade; især holde de Fremmede meget af Folk, der viide saaledes at leve. Det heeder, at Handelen blomstrer derved, at Indbyggerne behøvles og blive omgiængelige, med meget andet. Men den sande Patriot tænker ventelig anderledes.

§. 890.

Angaaende **Klædedragten** er især at mærke, at Bønderne over heele Landet gaae i sorte Vadmels-Klæder, saa at man skulde tænke at de sørgede idelig. I gamle Dage derimod have de ikke gaaet sorte, men bruune, graa og hvide, og til Helligedage havde Klædedragten.

mange af dem blaa og rode Vadmels-Kiortelar. Nuomstunder bruge de korte Troier, og naar de reise, sorte Kapper eller Hemper af samme Toi, Hat eller Kabuds paa Hovedet, og paa Fodderne tynde Skoe af ubereedet Læder, og af samme Slags, som tilforn bleve brugte overalt i Norden. Videre bruge de knyttede Undertroier og Stromper, men Underbuxer og Skiorter af ulden Eenskiæft, etslags tyndt og hvidt hiemmegiort Toi, vævet som Multum. De Geistlige gaae ogsaa, for den største Deel, klædte i sort Vadmel, hvoraf ogsaa Præstekioler og Underkioler sædvanligst ere giorte. De Verdslige gaae meest i uffarvede Klæder af fremmed Toi, tilforn ikkun af Uld, men nuomstunder er Silke og Floiel blevet almindeligt, især Silkestromper, samt Silke og Floiels Vester. Præsterne især stode sig herover, fordi Kirkens Prydelse er saa meget slet næsten overalt. Messe-Haglerne ere paa de fleeste Steder ikkun af ringe uldent Toi, og Resten af de Prydelser, som bruges til Gudstienesten, er derefter, thi de fleeste Kirker ere fattige, og kunne ikke bekoste dem bedre.

§. 891.

Almindeligt Arbeide.

Det, som er mældt om Indvaanernes almindelige Arbeide i Kiosar-Syssel (§. 50 til 53.), passer sig overhovedet paa Sønderlandet, og især hvad Land-Arbeidet angaaer, det som er sagt om Borgefiords Syssel (§. 281–284). I Guldbrynge-Syssel har man fornemmelig at bestille med Fiskeriet, baade Vinter og Sommer; men derimod, i de 2 østligere Sysseler, med at røgte Jorden, slaae og indhøste Høet, og passe Kreaturene. I Thingvalle-Sveit tager Forellefangsten temmelig Tiid bort; og de, som boe nær ved Althinget, vinde ved at sælge denne Fisk daglig sammesteds. Løsemænd (§. 505.) ere her alt for mange, og Arbeids-

Lønnen

Lønnen (§. 54-56.) alt for høi, baade hos dem og andre; thi 10 Fiske om Dagen er det mindste en Arbeider faaer for slet og ret Arbeide. Ingensteds er dog Arbeids-Lønnen høier end i Guldbringe-Syssel, hvor den især er anseelig steegen i de sidste 10 Aar. Men at denne Forandring er meget skadelig for Landet, og passer sig ikke til dets slette Omstændigheder, det seer vel enhver Fornuftig, end og ved første Øiekast.

§. 897.

Om Fiskeleierne og Fiskeriet.

Det største og jævnligste Arbeide paa Sønderlandet falder ved Fiskefangsten, hvis Hovedposter og Regler, som vi have beskrevet i det 3die Stykke (§. 508 til 516.), ogsaa iagttages her. Vi ville altsaa fornemmelig mælde om Fiskerleierne. Fra Øefiælds-Stranden drives Fiskefangsten heele Tiiden, dog meest, fra tiidlig om Forgaaret indtil St. Hans Dag, med store Baade, meest Aattæringer (d. e. til 8 Aarer), med 10 til 11 Mand paa, og Teinæringer, til 12 eller 14 Mand, ligesom paa Vestmannøe. Man fanger her meest stor Torsk; men Stranden er farlig at lande til, formedelst de jævnlige Brændinger, hvorfor mangen en Fisker sætter her Livet til. Det samme er at sige om Landøerne. Her søge Indvaanerne Søen med langt større Besværligheder, end paa noget andet Sted i Landet, fordi Veien til den er fra Fliotshlid 3 til 4 Miile. De maae derfor gaae og ride hiemmen fra tiidlig om Morgenen, medens det endnu er mørkt, for at naae betiids til Stranden, og imidlertiid forandrer Vairliget sig ofte, saa at al deres Gang og Møie bliver forgiæves. Neden for Rangaarvalle, ved Rangaaernes Udløb (§. 831.), har været et Fiskevær i forrige Tiider, og nu begynde Naboerne at søge det igien. Fra Ørebacken drives Fiskeriet meest med smaa Baade hist og her; dog ikkun af

Indvaanerne selv, men andre Egnes Beboere søge ikke derhen. Thorlaks Havn, vesten for Ulvsaaen, er et lidet Fiskerleie; men her begynde de Fiskerpladse, hvoraf Kysten i Guldbrynge-Syssel er saa meget bekiendt. Paa Selvaag, hvor Selvaagsdes-Kirke staaer, falder meget godt Fiskerie, som drives med Separinger og Aattæringer. Sekarange, for Kriseviigen, et lidet Sted, er beleiligt for Fiskerie, men det har en klippetlig Strand, og besværlige Landesteder formedelst Brændingerne. Grindeviig, en Handelshavn og et Kirkested, har det største og fornemste Fiskerleie, hvor man bruger store og stærke Baade, til 10, 12 og 14 Mand, ligesom paa Vestmannøe, fra Kyndelmisse til Kaarsmisse; men, for de andre Tider af Aaret, mindre Baade. Grunden hører deels Kongen, deels Bispestolen til. Her ere 5 Hovedgaarde, og til hver af dem mange Huusleier eller Huusmands-Pladse, som have et lidet Stykke Jord til at fodre en Koe. En Deel Fremmede søge hertil for at fiske; men Fangsten slaaer dog undertiden feil, for de idelige Brændingers Skyld. Til at kunne komme igiennem dem, og iagttage Soestyrtningernes Tal, samt Af- og Tiltagelse, behøves baade Hurtighed og Erfarenhed. I Grindeviig, og der i Egnen, holdes henved 60 Baade, fra 6 til 10 Aarer. Fortiemmelig fiskes der stor Torsk, men derhos ogsaa ofte store Helleflyndre, ligesom i de omliggende Fiskeleier paa begge Sider. Til Baadenes Bygning faae Indbyggerne nogen Hielp af Drivetømmer, som falder i Grindeviig, dog paa Reykenæs, kort herfra, i størst Mængde. Hafnir kaldes nogle Gaarde paa den Sandstrækning, som er vesten for Reykenæs, og imellem samme og Baadsands-Havn. Her drives Fiskerie; men Landjorden fordærves og ødelægges aarlig af Flyvesand. Kirkevaag, imellem Hafnir og Baadsand, har

været

været en Havn i gamle Dage: men nu er det vanskeligt at slippe derind, for de Skiærs Skyld, som ligge uden for; ellers er Havnen selv temmelig sikker. Stafnæs er det fornemste og største Fiskerleie, nær ved Baadsand. Denne Gaard, med Hiaaleier og Fiskerhytter, hører Kongen til, tillige med nogle store Baade, som aarlig sikkes hid og besørges af Landfogeden. Her gaae overalt, paa den sandige Strand, meget stærke Brændinger, der giøre Landingen usikker. Voren, eller Landestedet, belægges her med store Bielker, hvor Baadene trækkes paa, op af Vandet, og Tømmeret dertil tages aarlig paa Reykenæs eller andre nærliggende Drivetømmer-Pladse, som tilhøre Kongen. Vaartiiden for de store Baade, hvilke ere af samme Beskaffenhed, som de i Grindevig, varer fra Kyndelmisse til Kaarsmisse. Til denne, og andre Fiskerleier her norden for, søge mange Folk fra langtbortliggende Egne, som fra Aarnæs- og Borgefiords-Sysseler, og især fra Nordlandet. Ellers besættes alle Kongens Baade med Leylændinger, af Hans Majestæts eget Gods; hvis de blive ude, maae de skaffe en Mand for sig, som de maae betale 1 Rdlr.: men mange af dem giøre gierne denne Udgift, for at kunne selv føre deres egne Baade, af hvilke de altid, især de Velhavende, eie 1, 2 eller flere. Hvalenæs er en temmelig Fiskerplads og et Kirkested, kort fra Stafnæs, imod Vesten. Gardur er der norden for, temmelig stor; og derpaa, Skagen, et langt Næs som løber i Nord ud i Søen vesten for Kiøbenhavns Havn. Alle disse Steder besøges meest, ikkun for en Tiid, nemlig mellem foranførte Helgendage, af Fremmede, som fiske der. I de andre Fiskerleier her norden for drives Fiskeriet meer, Aaret omkring, med mindre Baade, og færre paa hver Baad. Alle de Fiskere, der ere imellem Skagen og Grindevig, søge til den

ovenmældte Malſtrøm, Reykenæs-Roſt, naar det er mueligt, thi det ſlaaer dem ſielden feil, at de jo treffe Fiſken her; men de maae ikke vove dem ud i Malſtrømmen, uden i ſtille Vær, og det kun i den Tiid, ſom Ebben ſtaaer paa. Leyre er et liider Fiſkeſted imellem Skagen og Kiblevigs Fiſkerhavn, og oſten for ſamme er et andet, kaldet Niardvigen. Her, og paa Vandløſe-Strand, en Fiſkeplads længer imod veſten, bruges til Fangſten Liner eller Lodliner, hvilket Redſkab beſkrives baade i Hr. Strøms og Pontoppidans Værker (ſee N. N. H. T. II. p. 251.). Her til Lands er en Krog eller Angel paa hver tredie Sællandſk Alen, og man faaer derved i Fæng baade Torſke, Kolier og Rokker paa eengang. Vogaſtape kaldes en høi, udgaaende Strandklippe imellem bemældte Strand og Niardvigerne. Den er ſærdeles bekiendt iblant Fiſkerne, fordi der er, tæt uden for den, et ſtort Dyb, og et Mid, hvor Torſken gierne opholder ſig, og fanges tidt i ſtor Mængde. Det er ellers et almindeligt Sagn, at det ſtore Næs, ſom udgior det meeſte af Guldbringe-Syſſel, har Aabninger i Grunden, og iſær en vid Kanal fra Grindevig til Vaageſtapen, hvor Fiſken gaaer igiennem. Det er ogſaa vist nok, at naar Fiſken kommer til Sønderlandet oſten fra, da Indbyggerne vide hvor hurtig den rykker frem imellem Fiſkerleierne, ſaa er den ikke ſaa ſnart kommen til Grindevig, at den jo ogſaa ſtrax mærkes ved Vaageſtapen, endſkiønt Veien hertil, omkring Reykenæs, er 13 Miile, og ingen Fiſk endda kan fornemmes i noget af de opregnede mellemliggende Fiſkerleier. Den anførte Sagn er og i ſig ſelv aldeeles ikke urimelig; thi man ſeer og veed, at Grunden er her over og under omtumlet ved Jordbrand, og aaben (§. 838. c og 847.); der maae og være Vandfalde, ſom have fri Gang ud til Reykenæſets Malſtrøm.

Vand-

Vandløſe-Seeland er en liden Strækning af Kyſten, med nogle Gaarde, hvor Fiſkeriet drives ſtærkt med ſmaa Baade. I Havnefiord drives det ligeledes, og her bruger man Seilads paa Tomandsfar, ligeſom udenlands; i Stedet for Roer bruges en Aare; ellers ere diſſe Baade ſvage, og alt for ſmalle til at fore Seil paa denne Maade. Det er noget beſynderligt, at Fiſken i Eſterhoſten løber længſt ind i Havnefiord, lige til Strandklipperne, og fanges der paa 1 og 2 Favnes Dyb; dog meeſt om Natten, naar det er mørkt; thi om Dagen er den ikke ſaa driſtig, men tager Flugten, naar den kun ſeer Skyggen af Baaden. Paa Alpeenæs, Seltiørnenæs, og i Skeriefiorden der imellem, ligeledes i Reykeviig, paa Kyſten hen til Vidøe, paa Laugarnæs og Engøe drives Fiſkeriet heele Aaret igiennem med ſmaa Baade. I den beſte Fiſkertiid bruges ogſaa Firemandsfar og Seræringer; og til alle diſſe Steder søge ogſaa Oplands-Folkene, og de fra Nordlandet, for at bruge denne Næring. Her fanges, foruden Torſk, Helleſtyndre, Rokker, ſamt Koler eller Rodſpetter og almindelige ſmaa Flyndre, af hvilke ſidſte her er en ſtor Mængde indenfiærs; de fanges og paa Meedekrøge (§. 97. og 341.); dog giver Flyndre-Garnene paa Vidøe og Reykeviig langt riigere Fangſt. Videre om Sønderlandets Fiſkerie kan læſes i Horrebows Tilforl. Eſterr. Angaaende Beſætningen paa de ſtøre Baade, bør her tages i Agt, at man, foruden Roerskarlene og Formanden, ſom ſtyrer Baaden, haver 1, 2 eller 3 fleere, end Baaden har Aarer; de kaldes derfor Yferſkipsmænd, og bruges til at afløſe de andre og hiælpe til hvad der ſkal forrettes paa Baaden. Heraf kommer det, at man har 12 til 14 Mand paa en Teiæring, eller en Baad med 10 Aarer. Saadanne Overtalsmænd antages ofte af blot Medlidenhed,

hed, da de komme fra Oplandet og have ingen Næring; de faae da liige Lod med Formanden og Haasætteren. For Baaden tages gierne dobbelt Lod, som kaldes af nogle Færahlutr, det er Line-Lod, fordi Baadens Eiermand skaffer alle de Fiskeliner, som behoves til Baaden (§. 514.), og desuden saa megen Syre, som behoves til Drikkevand, medens Værtiiden varer. Til Beite eller Madding bruges adskilligt, som et Stykke af Torskens Bug, besmurt med Blodet; Bugen af Hellefyndre, samt Braaen eller Tungen af denne Fisk; færsk Sild, som skiæres ud af Fiskens Bug, undertiiden levende. Ødeskiæl, eller den store Muskling, som ogsaa er bekiendt i Norge under samme Navn, bruges meget paa Indnæssene, hvor den samles i størst Ebbe.

§. 893.

Adskillige Ting.

Adskillige andre Poster, som ere anførte i de forrige Stykker, ville vi ikke igientage paa dette Sted, men aleene henviise til dem, f. Ex. a) af Kunst-Arbeide (§. 57, 506, 285, 735 og 814.) gieres alleslags paa Sønderlandet, og især oppe i Bygden. Rangaarvalle-Syssel har nogle, som arbeide godt i Sølv, Iærn og Messing, samt adskilligt Jiisenkram, som Knapper, Hægter, Knive, Knyttepinde m. v. Ved Søekanten ere overalt Baadebyggere, og i Guldbringe-Syssel andre Tømmermænd, og Smedkere, af hvilke nogle have lært udenlands. b) Tidsberegningen er her den samme, som i Kiosar-Syssel og paa andre Steder i Island (§. 58 til 63). Dog bruger man og Almanaker, som tilføres fra Dannemark; mange giøre endog Udtoge af dem, og sælge disse oversatte til Bønderne, da de tillige indføre den gamle og brugelige Tidsregning. c) Af Lystigheder og Tidsfordrive bruges her nogle, som Kaartspill og Bretspill (§. 71). Gliimer eller Bryden (§. 67 og 518.)

ved af unge Fiskere ved Soekanten, naar de for Uvæirs Skyld ikke kunne fiske. Glæder (§. 520.) holdes i nogle af de storste Fiskerpladse om Vinteren, dog meest i Reykeviig. At læse de gamle Historier bruges meest oppe i Landet, og paa Skalholt ove Skole-Disciplerne sig i alleslags Legems-Bevægelser, Gliimer, Ringbrud, at løbe om Kapp, springe over Grofter, med viidere. d) Hexerie og Spøgelser horer man ingensteds saa lidet til, som paa Sønderlandet.

Om Dyrene.

§. 894.

Angaaende de firefoddede anmærkes ikkun følgende: a) Hestene ere kun faa i Guldbringe-Syssel, thi Indbyggerne reise ikke meget, og det meeste bliver dem tilfort af andre. I de andre ostlige Sysseler er en stor Mængde, og deriblandt nogle skionne Heste, thi Bønderne have Hoe nok til at fodre dem med. I Grindeviig og paa Dreback æde de Sol og Tharre i Stranden. Paa det forste Sted faae de ofte Sandsot af den Pimpesteen-Sand, som flyver overalt og sætter sig i Græsset paa disse Steder; dog faae fremmede Heste allersnarest denne Syge, med Hoste, besværligt Aandedræt, ondt i Tænderne m. v. At disse Dyr, i Hungers Tiid, æde adskilligt, som ellers er modbydeligt for deres Natur, har man erfaret baade paa Nord- og Sønder-Landet 1696, da de aade Jord og Tømmer i Staldene, samt Haaret af hinanden, og Ørene af de døde Heste. b) Stude og Køer ere her i stor Mængde overalt. Studene bruges til Handling baade med uden- og indenlandske Folk; de gaae vilde oppe paa Fiældene om Sommeren. Koerne æde gierne Tarre ved Soekanten, og passe paa Ebben til den Ende. De firefoddede.

c) Af Faar stembringe Rangaarvalle- og Aarnæs-Sysseler en stor Mængde, saa at det er ikke rart, at en Bonde har havt 1 til 200 gamle Faar. De gaae ude paa Lykke og Fromme om Vinteren, og doe derfor tidt i 100 Tall. Til Exempel paa begge Deele findes blandt andet antegnet, at der i Aaret 1526 var neppe nogen Bonde i Grimsnæs, som jo havde 300 Faar og derover; men at den paafølgende haarde Vinter tog alting bort, saa at de Bønder maatte agte sig lykkelige, som beholdte 20 til 30 Stykker. At Faarene søge Tarren, er berettet tilforn: paa Ørebacken især leve de meest af denne Vext; ligeledes i Grindevig, hvor hvert Faar gjærne faaer 2 Lam; de malke ogsaa overflodig, saa at de ei alene føde deres 2 Lam, men give deres Eiere desuden en god Deel Mælk. Paa Rangaavalle have Faarene finere og hvidere Uld end paa andre Steder i Landet, hvilket sædvanlig tilskrives det fine Sand fra Heklefiæld, hvori de ligge. De trives ogsaa bedre i de store Huuler, som her ere, og i de Fæeborge (§. 816. c) som her ere indrettede. Det Skæfferie, hvilket Hs. Majest. Kong Friderich den Femte lod anlægge i Guldbryuge-Syssel, er allerede bekiendt, og endskiønt denne Indretning er siden bleven forhindret, formedelst indfaldende haarde Aaringer, og paafølgende Sygdom iblant Faarene, saa er det dog vist og afgiort, at Sagen er muelig og ingenlunde kostbar. Generationerne ere blevne lykkelig opdrevne, og vi have seet af dem paa langtbortliggende Steder, fornemmelig oppe i Borgerfiorden og i Dale-Syssel. Hoved-Indretningen, med Huuse og andet tilhørende, blev anlagt paa Vaun i Guldbringe-Syssel, hvor en stor Deel Faar kunne fodres og græsses, thi der er god Græsgang og sunde Urter. Sygdommen iblandt Faarene er opkommen paa Sønderlandet for nogle Aar siden, og har

saa-

saaledes grebet om sig, at den truer med almindelig Ødelæggelse. Intet kan være skadeligere for Indbyggerne, efter deres nu værende Huusholdnings-Maade. De fleeste give de fremmede Faar, som bleve indførte til Skæfferiet, Skyld for denne Sygdom; men andre derimod paastaae at kunne beviise, at den først har yttret sig langt borte fra Skæfferiet, og paa de Steder, hvor ingen af de nye Generationer var endda komne hen. Man har ogsaa eengang tilforn havt Sygdom paa dette Slags Kreature; dog var samme af en anden Beskaffenhed end denne, som yttrer sig med hæslig Udslæt paa heele Kroppen, hvorpaa Ulden falder af, og Kiødet overalt faaer røde Pletter. Dette Slags Uhumskhed kom ellers først til Syne i Naarene (Regione hypogastrica), samt under og omkring Rumpen, og oven paa Halsen, med en for Kreaturet ulidelig Kløen og Hidsighed i Kroppen; Huuden blev overmaade tyk og lob sammen i Rynker, hvorpaa Faaret vansmægtede alt meer og meer, og døde tilsidst. Nogle faa, som bleve holdte inde i Huusene, og smurte med Haakalls-Trân, suurt Smør, og deslige Ting, komme sig igien efter meget lang Tiid. Om Vinteren og i Kulden tog dette Onde allermeest Overhaand. Land-Physicus Poulsen har med megen Flid undersøgt denne Sygdom, men ikke kundet indvortes finde noget Tegn, som kunde viise dens Oprindelse. Han er derfor falden paa den rimelige Meening, at den maae have reist sig af noget skadeligt Insect, som har sat sig neder i Huuden ved og omkring Uldens Haar-Rødder; thi naar Ulden, med dens Bulbis, blev oprykket, paa det syge Kvæg, førend den faldt af, da var der ved Haarets Bulbus noget, som laae i en Ring eller Cirkel, og ligesom en Hale derpaa. Det var hvidt og gienemsigtigt, og saa lidet, at man ikke kunde see det med blotte Øine.

I Følge af denne Meening, har bemældte Land-Physicus giort bekiendte adskillige Raad, for at forsøges, men der er endnu ingen Efterretning indløben, om disse eller andre Midler have kundet hiælpe. Naar saadanne befængte Faar bleve betids slagtede, saae Kiødet godt og friskt ud; det hverken lugtede eller smagede ilde, og alle de, som spiisede deraf, befunde dem vel derved. Men saasom denne Kvægsyge har hverken taget hastig afsted, ei heller været saa overmaade smitsom, saa synes det heel rümeligt, at den kunde have været dæmpet for lang Tiid siden, naar aleene Øvrigheden havde befalet, og ladet nøie holde over, at intet Kvæg maatte føres fra de angrebne Herreder, over visse Elve eller Fiælde, til andre Bygde. Men man giorde her tverimod. Faar bleve endda, ligesom tilforn, uden mindste Indskrænkning, drevne fra de befængte Herreder, til de andre, for at sælges, deels til Indbyggerne selv, og deels til de Handlende, ved hvilken Leilighed de friske og anstukne ofte havde Natteleie iblandt hinanden. Saasnart Faarene vare døde i nogen Mængde i een Bygd, kiøbte man Faar paa nye fra den nærmeste Egn, hvilke da bleve strax angrebne af Sygdommen, efterdi den havde endda ikke aldeeles udraset. En og anden Egennyttighed har og endnu viidere forblindet Folk i dette Stykke, og sat til Siide det almindelige Beste. Faar, som vare enten virkelig syge, eller dog fra de befængte Steder, bleve ligesaa fuldt, som de friske, drevne til Afrets-Fiældene, hvor adskillige, endog de længstbortliggende Herreders Faar komme iblandt hverandre; ja de, som vilde paastaae at dette burde forbydes, bleve anseete for partiske og misundelige. d) Biørne har man nogle Gange seet paa Sønderlandet: de ere komne did med Hav-Jisen, fra Grønland (§. 853). e) Sælhunde af den almindeligste Art, eller Land-Sælene, ere

her

her paa mange Steder. De skydes med Flinte, indenskiærs ved Reykevig, Vidoe og der imellem. f) Hunde, Ræve, Katte, Muus, ere her almindelige. I Aaret 1731 kom Pest imellem Hunde og Ræve i Island: de bleve sandseløse, dog ikke galne, og døde inden kort Tiid. Rævene komme hiem til Gaardene, og lode sig der slaae ihiel.

§. 895.

Niser, andre Delphiner og større Hvalfiske sees tidt og ofte uden for Kysterne, som de meest nærme sig til i Guldbrynge-Sysſel. En ung Grønlandsk Hvalfisk drev op paa Seltiornenæs Aar 1763. Kroppens Længde, fra Snuden til Bugten i Sporden, var 56 Fod, og Tykkelsen, hvor den var størst, 41 Fod og 8 Tommer. Det nederste eller længste Kindbeen 13 Fod. Hornpladerne eller Barderne i Halsen, (som ellers kaldes Fiskebeen), vare i alt paa den eene Side 368, af hvilke 41 vare de største, hornagtige, og fiendeligst børstede. Madpiiben, fra Halsen til Maven, var 8 Fod og 7 Tommer viid. Indvoldenes Længde, fra Mavens nederste Aabning til Endetarmens Udgang, var 354 Fod; men Viidden 6 Tommer. Aandepiiben til Lungen, hvor den begynder at deeles, 3 Fod, og Viidden, tæt under Luftdækket, 12 Tommer. Rygleedene vare i alt 63, og de 14 bageste, samt de 3 øverste Leed i Halsen, havde ingen Huller (Processus dorsalis). Øientoften (Fovea oculi) var 10 Tom. lang og 7½ Tom. breed. Hvalfiske.

§. 896.

De Fugle, som ere opregnede i det første Stykke (§. 84-89.), samt deres ganske Beskrivelse og naturlige Historie, høre ogsaa til disse Steder, og især til Guldbrynge-Sysſel. Vi ville dog nævne disse følgende: Fugle.

A) Ederfuglen (§. 669.) lægger Æg i stor Mængde paa Vedøe, endog tæt ved Huusene. Vi have tidt seet den flotte sine spæde Unger ned til Havet, og med det samme, at det er en Feil, som *Debes* (p. 127.) og mange andre efter ham berette, at Ederfuglen flyver bort af Reedet med Ungerne; thi de blive ikke engang flyvefærdige forend efter 1 Aar.

B) De trende Vildgaase-Arter (§. 667, 817 ꝛc.) findes her, meest om Foraaret, og skydes med Flinte til Spise; hvorimod de i gamle Dage bleve fangede med Garn, med meget stor Fordeel baade i Guldbryngs- og Rangaarvalle-Sysseler, dog især i Flotshlid og Landsorne: man kunde, naar Fangsten gik lykkelig, faae paa denne Maade 1, 2 til 300 Stykker ad Gangen.

C) Pelecanerne. De fire Arter findes her, hvoraf de trende Slags Skarfer træffes meest i Guldbryngs-Syssel; den største, Dilaskarfr, som ellers kaldes Hvidlaaring, er almindelig indenskiærs, paa Klipperne ved Vidøe. *Linnæus* har den ikke, men den findes hos Strøm (Sondm. Beskr. 1 D. p. 250.). De gamle Fugle ere sorte overalt, undtagen den hvide Plet paa Laaret. Sula, eller den fierde Pelecan (§. 670. b), er her allesteds almindelig. Den yngler paa een af Vestmannøerne (§. 832.), og derfor seer man her alle de Forandringer i Farverne, efter Alderen, som have forvildet Skribenterne. Vi vide af ingen Forskiæl i Farverne paa Han og Hun, ikke heller af flere end een Art at sige.

D) Biærgfugle, saavel de 4 Arter af Svartfugl (§. 673.), som Teisten og Lunden (§. 671 og 672.), samt de fleeste i det fierde Stykke opregnede Vandfugle, sees paa Sønderlandet. Vestmannøe, Krisevigs-Biærg, Holms-Biærg, og Skiærene uden for Reykenæs ere Svartfuglens fornemste Tilholdssteder. Teisten og

Lunden

Lunden opholde sig ogsaa paa Vidøe. Filingen og Rytsen, som og regnes af nogle blandt Biærgfuglene, fordi de altiid boe i steile Strandklipper, findes paa Vestmannøe og Reykenæs-Øerne (§. 744). Maaden at fange Svartfuglen i Kriseviig og paa Vestmannøe, er den samme som ved Fuglebiærget (§. 673) og Drangøe (§. 742).

E) Geirfuglen eller den Alca, som almindelig kaldes *Pengvin* (see En. Sv. 119.), er Worms Magellanske Gaas (see Mus. Worm.). *L. Debes* (Fær. Res. pag. 130.) beskriver den ogsaa. Den er rar i Island, og yngler ingensteds uden paa tvende lave Skiær i Havet uden for Sønderlandet; det eene hører til Vestmannøerne; det andet, som er det fornemste, ligger uden for Reykenæs (§. 831.), hvorfra vi og have faaet baade Fuglen selv, og dens Æg, at see, ved det nogle Baade fra Sønder-Næssene vovede sig derud, i de Aar, vi vare paa Vidøe. Den er en af de besynderligste Fugle, thi endskiønt den er stor, som en Gaas, ere dog dens Vinger ikkun ganske smaa, og neppe saa store som Teistens. Vi have derfor kaldet den Alca alis minimis, hvilket noksom adskiller denne Art fra alle andre; det Linnæiske Navn Impennis kan derimod ikke, endskiønt det er kortere, passe sig paa den, thi den har fuldkomne Penne og Flædre, saavel paa Vingerne, som over heele Kroppen. Men Vingerne tiene den kun til at roe med under Vandet. Den kan ellers ikkun med Besværlighed staae over Ende eller gaae. Adskillige Geirfugle have Reede og Æg tilfælles; egentlig at tale, bygge de dog intet Reede, men Æggene ligge i deres Skarn tæt sammen paa Klipperne. De ere hvide, gronagtige, særdeeles smukt tegnede, med bruune og sorte Striiber, Pletter og fine Prikker; og disse Tegninger forestille Charter, Landskabe og adskillige Figurer, som Indbildningen kan hitte paa. Fuglen selv er feed

og

og mør i Kiødet, og giver en god Spiise. Hafticbill (Syst. N. Ref. 63-1.) sees her iblandt, men er dog rar og lægger her ingensteds Æg, saavidt vi viide (see Søndm. Beskr. p. 256.).

F) Om Hegren eller Heiren (Fn. Sv. 133.) er mældt i det tredie Stykke (§. 527). Den sees ofter sønder paa end ved Vester-Jøkelen, og Fiskerne sige, at det betyder godt Aar, det er, god Fangst i Søen, naar de see denne Fugl, som gierne kommer i Flokke-Tall til Sønderlandet.

G) Jadrekan findes ingen andensteds i Island. Den er en Numenius, som i mange Ting kommer overeens med Fn. Sv. 144, men vliger dog derfra. *Linnæi* Beskrivelse mangler og nogle betydelige Kiendemærker, som vores Fugl haver. Dens Størrelse er som en Dues, men Skabningen kommer Spoven nærmest: Hoved, Hals og Bryst ere guulrødagtige; ligeledes Ryggen, samt Vingernes Dækkefiædre og Bugen foran, aleene at de have ogsaa sorte flirkantede Pletter. Rhachis paa Rorfiædrene er hvid; og de første 2 ganske hvide paa den inderste Siide, men den 3die hvidplettet paa begge Siider. Alle de andre have i Midten en hvid Tværlinie, som er breed og kiendelig, og alle Dækkefiædrene, de 2 første undtagne, have hvide Spidse. Derimod er Roden af dem, samt Rorfiædrenes Spidse, og Vingernes forreste Rand, sort askefarvet. Fuglens Vinger neden under paa Siiderne, det nederste af Bugen og Stiærten ere hvide. Urrhopygium er hvidt, og Styrefiædrene sorte, men hvide ved Enden eller oventil. Stiærten synes derfor sortagtig i Midten, og dens yderste Spidse graa-hvidagtige. Nebbet er 3 Tommer og 2 Linier langt; den halve Deel rødguul, fra Roden af, og Resten sort, samt Spidsen lidet tyk igien, men Under-Næbbet lidet kortere end det overste.

Tungen

Tungen er meget smal og spids, med smaa Tænder neder ved Svælget. Næseborrene ere kort fra Næbbets Rod, og aabne, saa at man kan see igiennem dem, hegge paa engang. De halvnogne Laar, og Benene, ere meget lange; dog disse lidet kortere, og, tillige med Fødderne, blyefarvede. Tærnene ere 4, adskilte: den i Midten er 1 Tom. 8 Lin. lang, hvorimod Laggen er 2 Tom. 8 Lin. og Laaret 3 Tom. 5 Lin. Vi have beskrevet Jadræken saa nøie, fordi nogle i Dannemark, som have seet den afteignet, have ei vidst det, kiende sig ved den. Den kommer om Foraaret til Aarnæs- og Rangaarvalle-Syssler, og opholder sig meest paa Myrer eller fugtige Steder, hvor den bygger Reede og lægger 4 Æg.

H) Raudbrystinge, Tringa, pectore alarumqve basi rufis, er lidet større end en Skov-Trost (Turdus viscivorus). Dens sorte Næb er lidet nedbøiet, og længere end Tærnernes. Næseborrene ere meget aabne, og, ligesom Jadrækens, giennemsigtige. De halve Laar ere bare, og Benene sorte; de 3 Fortæer ere adskilte, og Bagtaaen fri, men meget liden. Stiærten er ganske kort og lige, med sorte og graa Tværstriiber oven paa, men neden under, ligesom Vingerne, hvid, med nogle sorte Prikker. I øvrigt er Fuglen oven paa Vingerne askefarvet og sortspraglet; især ere Halsen og Ryggen oven paa tegnede med aflange rodagtige, sorte og askefarvede Striiber. Rødbrystingen kommer om Foraaret, og opholder sig meest paa Strandbredden; dog gaaer den ogsaa om Sommeren op i det Grønne. Den er feed, og Kiødet meget velsmagende, hvorfor den skydes og sælges til Fremmede paa Sønderlandet.

I) Lækiadudea er endnu een, for Fremmede ubekiendt, Tringa, tota supra fusca, maculis albis. Den er her meget rar at

see, fordi den opholder sig meest ved Bække, i Myrer og paa fugtige Steder, i Grøfter og Huuler, og nærer sig af smaa Insecter og Maddiker. Man meener, den bliver her om Vinteren. Vi have engang seet Reuingerne af denne Fugl, som kommer noget overeens med Fn. Sv. 151. Størrelsen er som Horse-Giogens (§. 677. b), eller lidet større. Næbbet er sort, smalt og liige. Tæerne lidet længere end Næbbet, blyfarvede, med Lapper (lobi) ved, og oventil ikke adskilte. Fuglen er ovenpaa bruunrødagtig, med hvide og sorte aflange Striiber, og inder Bugen og Kroppen hvidgraa, med askefarvede morkagtige Streeger.

K) Sef-Ønd. Vi anføre til Slutning denne i Island meget rare Fugl, hvis Tegning og Beskrivelse er kommen nogle Fugleliendere nye og fremmed for. Endskiønt den kaldes Ånd, af Indbyggerne, og regnes hen til Dub-Enderne, eller Mergos, synes os at den kommer ligesaa nær til Lome-Slægten, endskiønt vi tilforn have kaldet den Anas sive Colymbus, crista gemina flava, pectore ferrugineo. Størrelsen er som Teistens. Næbbet er spidst, sort, og lidet blyfarvet, ligesom Beenene. De 3de Fortæer have breede og tykke Lapper, med smaa Ringe tværs over. Bagtaaen er liden, med en breed Lapp, uden Kloe. Farven paa Halsen er vel sortere end paa Ryggen, men vi erindre ikke at den er blaalig. Halsen foran er guulrød langt op, og denne Farve er ogsaa synlig omkring Øinene; Laarene ere ogsaa rødagtige, og Næseborrene giennemsigtige. I øvrigt kommer denne Fugl, af hvilken vi kun have faaet et eeneste udstoppet Exemplar, meget overeens med Fn. Sv. 123., fornemmelig Hannen. Den sees i færske Søer i Guldbrynge-Syssel, og staaer opreist, thi Beenene ere langt bag ud, og Stiærten meget kort og liden. Den bygger sit Reede iblandt det

høie

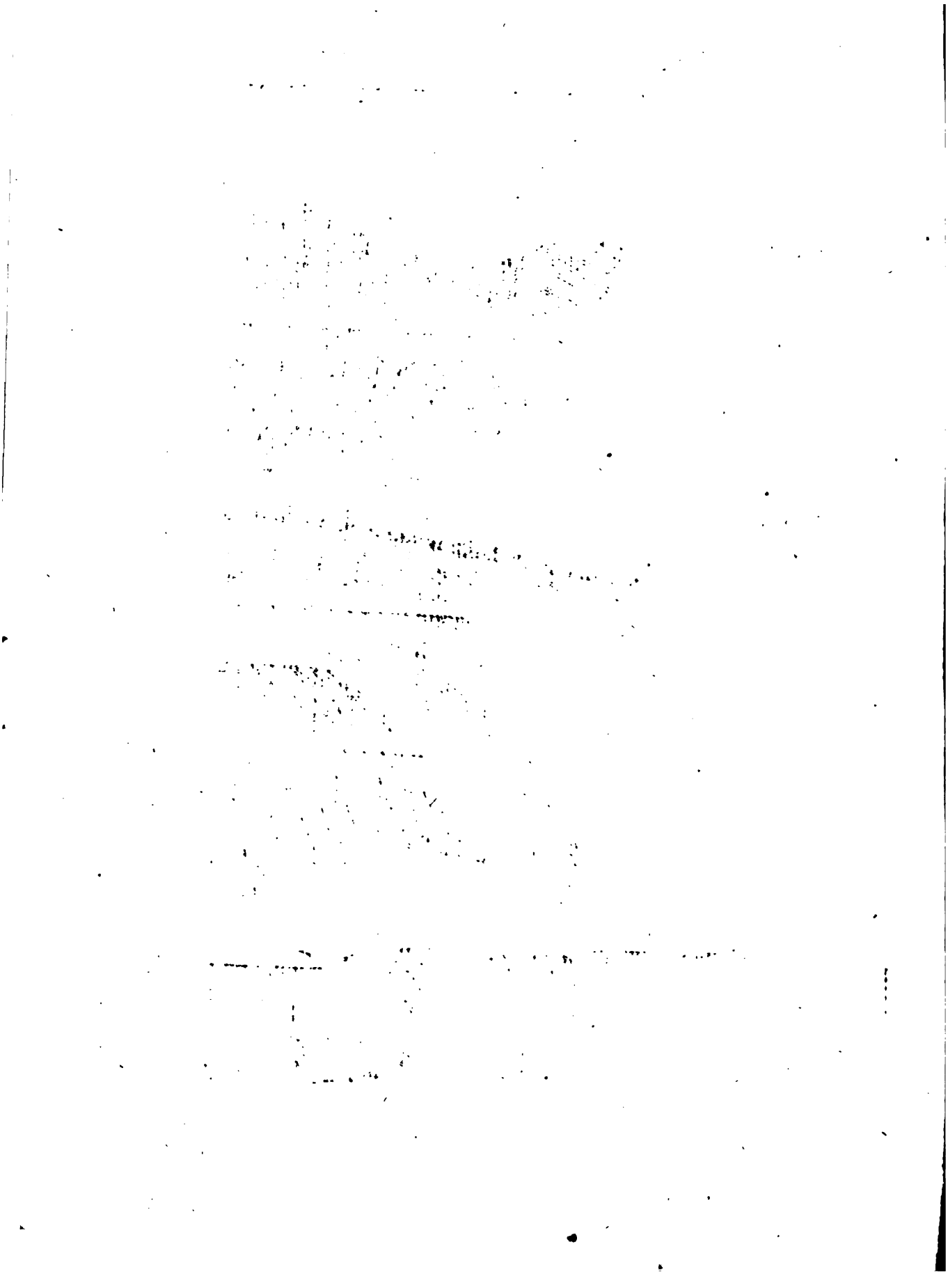

høie Stargræs (Carices), paa Vandet, og lægger 2 til 4 Eg. De Strandfugle, som for ere beſkrevne (§. 674-76.), gaaes her forbi, endſkiønt de alleſammen træffes paa diſſe ſydlige Kyſter; ligeledes de fleeſte Sommer- og Land-Fugle (§. 677-78), ſom Sønderlandet haver tilfælles med de andre Fierdinger, da her ikke fale der noget nyt at mælde om dem.

§. 897.

De Fiſke, ſom ere nævnte i Veſt-Jokelens Beſkrivelſe, fanges og paa Sønderlandet, endſkiønt nogle af dem ere vare. Vi ville forſt tale om nogle af de bryſtfinnede, ſom *Linnæus* nu i ſidſte Oplag af Syſt. Nat. kalder Amphibia; dernæſt de andre Fiſke, og endelig de ubekiendte. Bryſtfinnede Fiſke.

A) Skata, Raja (vulgaris & major) (§. 528. 16), fanges her meget med Angel paa leeragtig Bund. Hannen er kiendelig af de 2de ved Halen nedhængende Avlings-Lemmer. Hunnen faaer Æg, og føder ſine Unger levende ud Efterhøſten.

B) Tindabickia (loc. c. 17) er den i Dannemark bekiendte Rokke (Raja clavata). Dens udvortes Beſkrivelſe findes hos *Artedum* (Gen. 71. Syn. 99. Sp. 103.) og mange fleere. Vi ville eeene tale om dens mindre bekiendte indvortes Skabning, fornemelig om Forſkiellen paa begge Kion. Paa Hannen ſees 2 Avlings-Lemmer, ligeſom paa den ſtore Rokke, og desuden har den 2de andre Appendices, hvilke ere Svømme-Redſkaber. Den har kun een Tarm, ſom er liige, undtaget at den gaaer under Mavens Aabning (Pyloro) i en Bugt, og kan tilſluttes med 7 Folde eller Dorre. De 2de Avlings-Lemmer, hvert paa ſin Side af Halen, have yderſt et ſneglеformet Been, hvortil der gaaer en Proceſſus vermicularis af Been, og der oven for paa begge Sider ved Anum ligge

Testiculi bilobi, meget store. Ductus seminalis gaaer fra dem i en brystagtig Furre; men endskiønt Hannen har saadan en Vædske i Testiculis, som ligner Sæd, haver den dog tillige Mælk, som andre Hunfiske. Hunnen har nogle meget store, men kun faa Æg. I Da Baand, der holde Moderen op, ere meget tykke og stærke. Den føder ogsaa om Efterhøsten. Petars-Buddur og Peders Skib kaldes de bekiendte Ova Kajæ eller Pulvinar Marinum. Vi have giort os megen Umage for at finde dem i disse Dyr, for at vide, hvad om det var sandt, at de horde dem til, og tilliges hvor de da laae i dem. Vi maatte bestille mange, inden vi kunde finde dem; men vi have og fundet dem, i nogle kun halvvoxne, og i andre fuldkomne. De ere to, og ligge i Underlivet, eet paa hver Side ved Rygleedene, i det forhenmeldte Ligamento suspensorio uteri, hvorfra de siden komme ned til Moderen, og fødes og dette er, i disse Dyrs Skabning, ret noget forunderligt. De synes ikke at være Æg, thi Dyret har Æggene foruden dem, i den egentlige Æggestok. Dog staae vi endnu i Tvil herom; meest fordi vi have ladet kaage nogle fuldvoxne Petersbudder, da vi fade at de indeholdte en Materie, som fuldkommelig lignede en Æggeblomme, baade i Smag og Anseelse, alene at Smagen var noget tvanet, som den pleier at være ved Haarenes Æg.

C) Ryner, almindelig kaldet Bein-Haakall, for at skille den fra den rette Haakall, fordi dens Been ere ikke saa botelige eller brystagtige. Der er Sqvalus (maximus) *Artedi*. (Gen. 44. Sp. 14. Syn. 98.), og Lamia Auctorum. Uden al Tvil er den ogsaa de Norskes Brygde, hvilken Hr. Strøm beskriver og ytrer samme Tanker om (Søndm. Beskr. 1 D. p. 273.). Den søges ikke i Island, uden paa Sønderlandet, især i Havnefiord,

Skerie-

Skeriefiord, og indenskiærs ved Reykevlig, hvor den løber liige op til Strandbredden, og følger efter Baadene, uden at giøre dem Skade. Naar Indbyggerne ville fange den, gaae de ud 9 til 10 Mand paa en Aattæring, og skyde en Harpun i den, saa dybt som de kunne, havende en stærk Line fæstet til Jærnet. Fisken søger da strax til Bunden, løber frem og tilbage, og slæber Baaden efter sig, indtil den bliver træt, da man begynder at roe ind til Landet; til Slutning trækker man den op, og giver den sit Bane-Saar. Tidt river den sig selv løs, og tidt, naar den tager Veien liige ud til Havet, og Væiret ikke er gunstigt, maae man kappe Tovet og skille sig af med den; ellers er denne Fangst særdeeles fordeelagtig, for Leverens og den store Mængde Trans Skyld. Den almindedelige Haakall gaaer vel til Sønderlandet, men fanges der ikke, er og ikke heller i synderlig Mængde.

D) Haafur, Sqvalus pinna ani nulla, corpore subrotundo (§. 528. 18), er *Artedi* Gen. 44. Sp. 3. Syn. 94., og fanges undertiiden i stor Mængde paa Sønderlandet. *Artedus* har beskrevet Hannen. Hunnen have vi tidt faaet og anmærket eet og andet, angaaende dens Yngel. Vagina uteri er kort, men meget stor og udviidelig. Moderen er dobbelt, liggende paa begge Siider af Endetarmen, og de 2de uteri oval-aflange og ganske adskilte, uden hvor de støde til Skeeden. En small Gang gaaer fra Moderens Bund op til ovarium, som er temmelig stort og ligger imellem Brystfinnerne, uordentlig rundagtigt, indeholdende mangfoldige Æg, hvoraf de fleeste ere smaa, som en Ært, eller mindre, nogle som en Kastanie, og eet, meest to, som et Hønse-Æg. Fra Æggestokkene gaae tvende Seener til Endetarmen og Moderens nederste Aabning. Vi have fundet 3 Æg paa eengang i den eene Moder,

og 4 i den anden. De unge Haaer klækkes ud af Eggene i Moderens Liv, da Egget strax trækker sig sammen eller tillukkes igien omkring Navlestrængen: det beholder Moderkagen, og fyldes op med en hvidagtig tyk Materie, som meget ligner Kalvedans, og er derhos oliagtig. Herved næres da de unge Fiske, som saa mangfoldige andre Skabninger i Dyre-Riget, igiennem Navlestrængen; og naar de ere store nok, fødes de, først af den eene, siden af den anden Moder, og svømme siden omkring Moderen, med Egget endnu hæftet til dem ved Navlestrængen. Det forunderligste er, som alle Fiskere eenstemmig forsikkre, at disse spæde Fiske krybe tidt ind i Moderen igien, enten for at hvile og vederqvæge dem, eller for at undgaae en paakommende Fare; dog have vi altiid tvilet om dette, indtil vi finge denne Fisk og dens indvortes Skabning at see. Fiskerne sige ydermeere, at naar de trække en Hun op, og slaae den ihiel, krybe Ungerne ud i Baaden; hvilket er naturligt: men at de ogsaa krybe ind i den døde Moder, og tildeels blive der med alle, deels komme strax ud igien og døe, derom tvile vi noget, have heller ikke endnu tilstrækkelig Vished om denne Beretning. Jo meer den lille Haa voxer til, jo meer svinder Egget ind, til det endelig skilles fra, og Navlestrængen gaaer i Stykker; Fisken har da alt nogen Tiid i Forveien begyndt at tage Foden med Munden, og er nu bleven saa voxen og stærk, at den kan forsvare sig; hvorfor den ogsaa ganske forlader Moderen, hvis Tilflugtssted ikke kan tiene den hereefter, ligesom den ikke heller trænger dertil. At denne Haa-Art føder sine Unger i Junii-Maaned, derom bleve vi fornemmelig forvissede i Aaret 1756, da nogle saadanne tildeels levende Exemplarer bleve bragte til os fra den 10 til 18 Junii. Intet er meer at formode, end at alle de andre bryskfinnede Fiske have na-

get

get nær ſammeſlags beſynderlige Natur og Huusholdning i deres Yngel.

E) Haamær, Sqvalus glaucus Auctorum (ſee *Arted.* loc. cit. No. 13. og tilforn §. 528. 21. 687. b), ſees og fanges undertiiden paa Sønderlandet.

F) Geirnyt kaldes Haamuuſen af nogle paa Sønderlandet. Men om det Navn Geirnefr ogſaa hører den til, ſtaae vi i Tvil om, og tilegne det ligeſaa gierne en anden Fiſk. Geirnyt eller Haamuus, hvilket Navn er det naturligſte, er ofte bleven fanget ſønder paa, dog ikke i diſſe Tider. Den bliver ellers nu meer og meer bekiendt, ſkiønt den har været nye for *Linnæus*, hvorom vi have meldet i det 4de Stykke (§. 528. og 687. c).

§. 898.

Om andre Fiſke er her ikkun følgende at melde: A) Aall, Andre Fiſke. Muræna unicolor, Auctorum Angvilla (§. 685. a), er mangeſteds paa Sønderlandet, dog meeſt ved det varme Bad paa Laugarnæs (§. 850.); men den ſpiiſes hverken her, i Reykeviig, hvor den ogſaa falder, eller paa andre Steder.

B) Steinbitr, Anarrhicha (§. 683.), fiſkes her kun ſielden og i liden Mængde.

C) Thorſke, Gadus (maximus) (§. 528. 1), er overalt omkring Landet den almindeligſte Fiſk; men dette er beſynderligt ved dens Huusholdning paa denne, ligeſom paa Øſterlandets (§. 818. a) ſydlige Kyſt, at den gaaer Strandbredden og Brændingen ſaa nær, at den fortumles og kaſtes op paa Landet, hvor den ſædvanligſt findes død, men dog iblandt levende. Ved Beſiælderne og Beſanden findes den ofteſt og i den ſtørſte Mængde, ſaa og paa Ørebakken, hvor man undertiiden kan ſamle nogle 100 ad Gangen; og

at

at dette ligeledes har været almindeligt i forrige Tider, kan sluttes af Landsloven (Jons-Bog Landl. B. Cap. 7. og Reka-B. Cap. 9.), endskiønt disse Steder mælde om flere Slags Fiske og Hav-Dyr, end Torsken. Dette Slags Torskefangst har endog givet Anledning til Tvistigheder imellem Leilændingerne og deres Jorddrotter, fordi de første have, efter Rekebalkens 2 Cap., tilegnet sig alt hvad saaledes driver op med hver Flod, hvis Talket overgaaer 5 Stykker ad Gangen. Men naar man seer Lovens Meening noie efter, vil denne Tvistighed ikke falde ud til Jorddrotternes Fordeel; thi forbemældte Sted i Loven taler ikke om Leilændinge, men kun om dem, der have tilkiøbt sig af Jorddrotten Rettigheder til Brag paa hans Grund. Nu kan vel ingen nægte, at Jorddrotten er Eier af Græs, Thare, Fugle, Æg og Fiske, eller andre Herligheder, som høre til hans Gaard og Grund: men naar han engang haver forpagtet Gaarden bort, saa følger jo dermed alle de omtalte og andre Herligheder, som Loven navngiver, saavidt slige ikke undtages ved særdeles Aftale. Torsken driver meest op om Vinteren, efter Juul, da den nærmer sig og forfølger Silden lige til Landet, ved den Tiid, som Værtiiden almindeligst begynder.

D) Skeria-Steinbitur (§. 680. c) er i Guldbringe-Syssel meget almindelig, endog i Fiæren, hver Storstroms-Ebbe.

E) Krognkellser (§. 681.) falde i Guldbrynge-Syssel, især paa Bessested og Bidoe, paa hvilket sidste Sted de og fanges i Garn; dog drives denne Fangst ikke nær saa meget som paa Vesterlandet. Graaslippen, eller Hunnen, hæfter sin Ravnboe eller den heele Klynge af Ravn, som den gyder, til store faste Steene i Stranden, undertiiden saa høit op, at man med største Springs-Ebbe kan, uden at vade, tage den med Hænderne. Dette skeer

i Junii-

i Junii-Maaned, da Hrognkelſene ellers komme i Martii- og tage bort i Julii-Maaned, for eller ſidliger, ligeſom Aaret er til. Indbyggerne paa Veſterlandet, ſom iſær give Agt paa diſſe og andre Dyrs Huusholdning, ſige i Almindelighed, at Rodmagen, eller Hannen, blæſer paa Ravnen jævnt og ſagte, for at vedergvæge den, omtrent ligeſom Fuglene ruge deres Æg. Vi have dog ikke faaet Viſhed om dette, ſiden 1755, da een af os traf paa ſaadan en Ravnboe, og Hannen derhos. Fiſken laae ſtille og liige med Horizonten i Vandet, vendende med Hovedet til Ravnen, dog ſaa, at Munden var 1 Tomme langt fra den: Munden bevægedes jævnlig, dog ikkun meget ſagte, med at aabnes og ſluttes til igien, ligeſom Fiſken vilde gyde eller ſpytte noget paa Ravnen; dog kunde det ikke, ſkiønt det var nær ved, og ganſke ſtille Solſkins-Vær, ſkielnes eller ſees i Vandet, at noget kom ud af Munden. Denne Rodmagens Adfærd kaldes at puſa, det er, at puſte meget ſagte, og det er ſluttelig, at nogetſlags nærende Luft eller Vædſke maae meddeeles Ravnen derved. Man har ikke mærket, at Hunnen kommer hertil. Men angaaende de unge Fiſkes Udklækkelſe, have vi af en troeværdig agtſom Mand paa Veſterlandet faaet den Efterretning, at han ſidſt i Julii- og forſt i Auguſti-Maaned har fundet ude i Havet, i ſtille Vær, noget færſk oprevet Tang drivende for Strømmen; og ved det ham ſyntes, at han ſaae nogle ſmaa Inſecter bevægs ſig deromkring, fik han Lyſt at vide hvad det var. Han fandt da, at Thanget neden under var fuldt af unge Hrognkelſer, ſom holdte dem faſt paa Thanget med deres runde Bryſtſkiold eller Finne (Cyclopterus), og det ſaa tæt, at de ei havde Rum nok, og ſulde derfor af og ſvømmede omkring, for at ſøge Leilighed til at ſætte dem faſt igien. Skabningen var fuldkom-

men og ganske kiendelig, endskiønt disse Hrognkelse-Unger ikke vare meere end 2, 4 til 6 Linier lange, og enhver af dem havde endnu sine Æg hængende ved Navlestrængen. Det besynderligste var, at hver Fisk havde 3, nogle 2, og ganske faa kun 1 Æg ved sig. Men forbemældte Mand saae ikke efter, hvorledes disse Æg hængte sammen; riimeligst at de, som vare flere, end eet, have hængt ved det Æg, som var Fiskens eget, og at de andre Fiske enten have været borte, eller Æggene ere komne til Skade og blevne uduelige. Disse tvende Opdagelser med Hrognkelsene, kunne maaskee tiene til at oplyse flere af de kolde Fiskes Historie, i Hensigt til Yngelen og den første Fremvæxt ved Egget.

F) **Styris-Fiskur**, Echeneis cauda bifurca (see *Catesb.* Carol. fol. 26). Den er Remora Auctorum, bekiendt i andre Lande, især iblandt de Lærde. Man haver og Navnet i Island, endskiønt man ikke veed, om det er gammelt, men i disse Tider er Fisken ganske ubekiendt sammesteds. Een af de Islandske Aarboger-Skrivere anfører, at der i Aaret 1635 blev fanget paa Engse en Haamær, som havde 4 Fiske hængende paa sig. Disse havde en Skaal eller Skiold foran (og oven) paa Hovedet, hvormed de havde hæftet dem til Haamæren, og da Fiskerne, med stor Møie, havde revet dem los, løbe de udvendig paa Baaden, og søgte at hæfte dem derpaa, men de døde strax, da de vare komne i Land. Man veed og om Roerfisken, at den giærne hænger paa de store Haaer, og ligeledes, at ingen anden Art har Skaal eller Skiold paa Hovedet til at hænge fast med. Vi ville derfor ikke om, at de ved Engse fangede Fiske have været af denne Art; thi omendskiønt *Catesby* og *Linnæus* (see Syst. N. Ref.) indskrænke deres Opholdssted ikkun til Indierne og de heede Lande, saa vidner dog *Hill* i sin

i ſin naturlige Hiſtorie (Part. 4. Cl. 1.), at de ogſaa findes paa nogle Steder i Europa.

G) Geirnefur, paa Danſk Hornfiſk, Eſox roſtro utraqve maxilla ſubulato, er Acus og Bellone Auctorum (ſee *Artedi* Gen. Piſc. 10-2. og *Linnæi* Syſt. Nat. 154-7.). Siden vi nu nylig have faaet Viſhed om, at denne i Dannemark ſaa bekiendte Fiſk findes ogſaa i Island, ſaa give vi den igien det gamle Norſke Navn, Geirnefur, ſom vi for have troet at tilhøre Haamuuſen, fordi det Navn Geirnyt, eller Geirnet, kunde ſet være opkommet af Geirnef (§. 687. c). Navnet Geirnefur tillægges en Fiſk i de beſte Haandſkrifter af Edda, og om denne mælde vore Aarboger, at den er bleven fanget og ſpiiſt i Island. Vi meene da, at dette er ingen anden Fiſk, end Hornfiſken: a) fordi denne Art findes virkelig ſonder paa; thi i Aaret 1701, da man ei fik Torſk, men derimod allehaande andre Arter af Fiſk, ſom Langer, Steenbider og Haafiſke, i ſtørre Mængde end ſædvanlig, fangede man her ſaa mange Hornfiſke, at 10 eller 12 Stykker kunde komme paa hver Fiſkers Lod; ligeſom og en Hornfiſk bles funden ved Vogeſtape (§. 892.) i Aaret 1764. b) Fordi Geirnefur beſkrives lang og ſmal, ſiirkantet, og lignende en Forelle i Kiødet. c) Fordi Navnet ſelv giver tilkiende Hornfiſkens beſynderlige Skabning, i det lange og ſpidſe Næb; thi Geir betyder en Art af ſmalle Spyde. d) Endelig fordi Hornfiſken kaldes paa Engelſk *Garfish*, og mangfoldige gamle Ord, ſom betegnes med Geir og Ger i det gamle Danſke Sprog, heede Gar i det Engelſke. Fiſken er ellers bekiendt, og dens Beſkrivelſe udforlig i Fn. Sv. 305. I Island er den nuomſtunder rar.

H) Helleflyndre har man fundet tilforn overmaade store, men derhos mavre, i Udlobet af Ølves- eller Hvid-Aaen.

I) Karfen have vi anfort tilforn (§. 528. 13), endskiont vi og andre have staaet i Tvil, hvilken den var hos andre Skribenter (see Horreb. p. 221.). Men siden vi nu have faaet en Tegning af den, tænke vi at den vist nok bliver Sparus totus rubens (*Artedi* Gen. Pisc. 28-3. Synon. 5.), eller Erythrinus og Rubellio Auctorum. Tegningen viger vel noget fra, paa Sporden, Brystfinnerne og videre, men den er giort efter et udstoppet Exemplar, som var kommet til Skade. Under Aaret 1654 berettes om dette Slags Fiske, at Brændingen paa Ørebacken kastede en stor Mængde af dem op paa Strandbredden. Det varede kun een Dag; men 1 eller 2 Karle samlede dog 1500 Stykker i en kort Tiid. Det er altsaa rimeligst, at Fisken har sogt der smaa Sild, eller Hav-Insecter.

§. 899.

Insecter. Af **Land-Insecter** have vi seet paa Sønderlandet alle de Arter, som ere optegnede i det 5te Stykke (§. 746.), undtagne **Myer, Hverluusen og Lodpurken.** Det er og rimeligst, at de fleeste Arter, som findes paa Vestflordene, maa ogsaa være sønder paa, hvor Luften er mildere (§. 688). Men vi havde ikke, da vi opholdte os her, Leilighed til at give Agt paa, eller samle noget, af dette Slags; thi vi maatte anvende Sommeren til at reise, og vare de fleeste Gange paa andre Steder, paa denne Tiid af Aaret. Endeel af de **vingeløse**, og især **Hav-Insecterne**, have vi fundet sønder paa, og ville især nævne disse efterfølgende.

A) **Margfætla**, Cancer Araneus (§. 688. VI. E. a), kan faaes i Tharen ved største Spring, medens Ebben staaer paa: den

staaer

ſlaaer under Thæren, ſom et Lomme-Uhr, men grövere og holere. Vi ſpiiſede diſſe Inſecter nogle Gange paa Vedoe, og de ſmagede ret vel. Den ſtore hvide Strandmaave fanger dem allermeeſt.

B) Kongs-Krabbe (loc. cit. E. b), Cancer Diogenes, er her meget almindelig i Flæren, og opholder ſig i alleſlags Snekker. Det er mærkværdigt, ſom den eene af os traf paa i April-Maaned 1756, da han gik ned til Stranden, for at ſoge Inſecter, at en liden Bugt i ſamme ſyntes ganſke röd, ſom Blod, og da han traadte nær til, og tog noget af Vandet i Haanden, var det tykt, og ligeſom Blod, der er ſmaalevret, dog meget lysagtigere. Han ſaae noiere efter, og fandt da at Hav-Vandet paa dette Sted var fuldt af et Slags levende Dyr, der lignede Polyper eller Krabber; og endelig opdagede han, at det var den Cancer Macrourus, chela dextra longiore, ſom for er beſkreven, og pleier at boe i Sneglehuuſe i Havet. Dette Kræe var ſaare blödt og veegt; man mærkede endnu ingen Skiæl derpaa, og den ganſke Længde var kun 2 til 3 Linier.

C) Humar nævnes i det gamle Nordiſke Sprog, ja endog i den Islandſke Edda; dog have vi aldrig fundet den, eller vidſt af den at ſige her i Landet, förend 1764, da Land-Phyſicus Poulſen kom over een i Grindevig. Den er bekiendt nok i Norden, og er Gammarus Auctorum og Fn. Sv. 1248. Cancer Macrourus, roſtro lateribus dentato baſi ſupra dente duplici. Paa Danſk og Svenſk kaldes den Hummer.

D) Marthvare, paa Danſk Rege (loc. cit. E. c). Dette Islandſke Navn er det eeneſte, ſom den gives paa Veſtfiordene; den ældſte Edda nævner og Marthvara, men dette Navn gives i nogle af de nyere Skrifter en i Island ubekiendt Fiſk. Reger fin-

des paa Sønderlandet, meest i Guldbringe-Syssel, dog ikke nær ved Stranden. Vi fangede dem af og til i Hvalfiord-Bugt, men de spiises her ikke.

E) Marsio (loc. cit. E. d) er her allevegne almindelig.

F) Oskabiørn, eller Fiskebiornen (loc. cit. E. e), fanges her tidt, men er dog ikke i saa stor Mængde, som vester paa.

G) *Oniscus fuscus*, macula candida in thorace (loc. cit. E. f), opholder sig i Stranden paa Vedde. De andre sorte, flekkede eller brogede Arter eller Forandringer have vi ikke fundet her.

H) Kampalampe er et besynderligt og rart Insect, som vi engang have seet paa Sønderlandet; den eene af os, nemlig Eggert Olaffen, traf det og igien Aar 1763 ertsteds i Vestfiordene. Dets Islandske Navn tillægges ogsaa Regen, i Guldbringe-Syssel, og er opkommet deraf, at dets Hoved, eller Appendices capitis, holdes for at lyse i Mørket; thi Kampur betyder Knæbelsbart. Insectet, som bliver halvanden, til to Tommer langt, og en tredie deel Tomme tykt, eller breedt, ligner meest Krabbe-Slægten; efter Beenenes Tall, som i alt ere 20, skulde det blive een af *Linnæi* Oniscis. Efter min Meening kan det kaldes Cancer Macrourus (vel Oniscus) thorace aculeato, pedum paribus 10, cauda foliacea. Følgende er det mærkværdigste af dets Beskrivelse: Color e fusco subrubens. Thorax non articulatus nec distinctus a capite, parum carinatus, spinis tribus robustis antrorsum spectantibus, qvarta ceu rostro, supra & inter oculos maxima, prominente. Antennæ duæ setaceæ, longitudine tertiæ partis corporis, ad qvarum latera palpi duo lingulati ciliatiqve & supra hos totidem lobi breviores, itidem ciliati. Thoracis lorica valde firma est, duabus undulis inter spinas transeunti-

cuntibus, nota. Abdomen cylindraceum, articulis 5, parum carinatum, & totidem spinis, obtusis, depressis & vix conspicuis, in carinæ summitate sitis, antrorsum spectantibus; thorace tenuius in caudam magis magisqve desinit. Inter postremum articulum & caudam segmentum est tenuissimum, sive pars caudæ; oblongum, non carinatum, sed osse longitudinaliter sulcato superne tectum. Cauda constat lobis 4, foliaceis, subovatis, circumcirca ciliatis, qvi supra teguntur osse oblongo, sulcato longitudinaliter & valida spina pposticè terminato. Dicti 5 articuli abdominis totidem habent paria pedum, minorum, ciliis inferne consitorum. Inferne in thorace totidem pedes sunt majores; Sextum par & septimum, qvinqve illis posterioribus duplo longius, superioribus articulis pilosis. Octavum & 9num par æqvali ac 6tum & 7mum longitudine, omnium tenuissimum. Decimum, sive manus, longissimum est crassissimumqve, chelis teneris valde aduncis armatum. Palpi antedicti æqvalem huic pari habent longitudinem & ad insertionem capitis articulum teretem, pilis brevissimis hirtum. Oculi magni sunt, ut cancrorum, non multum elongati. Dette Insect ophalder sig ude i Havet, og kommer aldrig op til Strandbredden, saa at vi ikkun have seet de to anførte Exemplarer, af hvilke det eene var fundet i en Kollies, det andet i en Hellefynders Mave. Det første, fra Sønderlandet, var og beskadiget.

1) Skere, Scolopendra corpore lato squamoso pedibus utrinqve viginti qvinqve. Om dette Insect er Scolopendra submarina En. Sv. 1259., ere vi ikke visse om. Det er 1 Tomme langt, og, tillige med Fødderne, ½ Tomme breedt. Legemet

er

er flade, og Hovedet lidet, med 2 korte Antenner; den 3die, som er lidet længere, skal være Trynet, da det gaaer mide ud fra Hovedet foran. Fødderne ere 25 paa hver Side, med Knæer, neden for hvilke de deeles i mange Parter, som ligne Haar. Rumpen er treedeelet, og hver Deel igien har 4 sammensoiede haarlignende Greene. Munden er ikke tydelig. Insectet gaaer temmelig stærkt til, og rækker frem af Munden en sort haarlignende Snabel, hvis Skabning vi umiælig kunde see med blotte Øine. Skeren holdes af Fiskerne for forgiftig. Den lever i Fiæren og Stranden.

K) Blødru-Skere, eller Blære-Orm, er en Julus pedibus utrinqve 160, multifidis. Den opholder sig paa samme Steder, som Skeren, og, skiønt den er langt større, længere og tykkere, ihvorvel mindre breed, ligner den dog samme, i Hensigt til Beenene og Legemets Skabning. Derfor kaldes den af nogle paa Vesterlandet Blødru-Skere; paa Sønderlandet derimod har den intet Navn, saavidt vi viide. Den bliver en halv Fod lang og en Trediedeel Tomme breed, og Tykkelsen er en Fierdedeel Tomme. De 160 Fødder, som den har paa hver Side, deeles igien i, over 40, finneformede Trævler, som baade tiene til at gaae og svømme med, og naar Dyret rører sig, ere de alle paa eengang i Bevægelse. Hvis den opirres, skyder den hastig ud af Munden en rund Blære, tykkere end Legemet. Denne Blære er Aarsag til dens Navn, og udgior tillige dens største Forskiæl fra Skeren; den er blaa-violet og glindsende af Farve, men bliver hvidblaalig, naar Insectet er dødt. Blærens Aabning foran er perpendiculair, og besat rundtomkring med sorte korte Haar, hvilke ikke sees paa det døde Dyr. Ind i denne Blære, og udaf den igien, sprøder den en hvidguulagtig Vædske, i Mængde, hvilken læt blandes med Vandet, og

meenes

meenes almindelig at være forgiftig. Blære-Ormen er langt rarere end Skeren; dog have vi nogle Gange truffet den i Fiæren paa Vedøe, naar det var storst Ebbe. Vester paa sees den ikke engang saa ofte.

§. 900.

Endeel af de Orme, som findes paa Vesterlandet (§. 689.), have her ogsaa hiemme, undtagne a, c, og de 13 og 15 takkede Korsfiske (ibid. i). De besynderligste som vi have fundet her, ere alæne følgende. Ormene.

A) Madkamoder, en rar og ubekiendt Orm, som eengang blev bragt til os paa Vidøe; den bliver en Hirudo annulis 40, sulcis sive radiis circa orificium 24. Om den Lap, som befandtes at hænge ned fra Munden, er naturlig, eller saaledes kommen indvendig fra, vilde vi ikke; thi Ormen var, den Tild vi finge den, noget beskadiget. Den har sit Tilhold i Leeret i Stranden, og fordi Madding-Ormen (Lumbricus litoralis) opholder sig paa samme Grund, saa meener Almuen at denne Hirudo er Moder til den, endskiønt den er meget mindre, og langt anderledes skabt. Madkemoderen bliver 2 Tommer lang.

B) Svarte-Snigill, Limax ater (Syst. N. 252-1. og Fn. Sv. 1276.). Den findes i Nupshild, og paa fleere Steder i Landet, i Lyngbrinke. Den kan blive over 3 Tommer lang.

C) a) *Tethys, corpore rotundo, rubro & albo*, Konupungur, er iblandt de største Søe-Orme i Island, og driver, skiønt kun sielden, op til Strandbredden. Den er ganske rund, gierne rød- og hvid-plettet og har en tyk glat Huud, som raat Oxe-Læder at føle paa. Man skal see nøie til, for at finde dens tvende Aabninger. b) *Tethys, corpore ovato, rubro, auriculis duabus.*

Endskiønt disse Kiendemærker komme overeens med Syst. N. 254-2, bliver dog vor Art forskiellig; derimod bliver den formodentlig den samme Orm, som Hr. Strøm (Søndm. Beskr. p. 206.) anfører. Den sidder giærne fast paa Thang og Steene, dybt i Stranden. Den største er funden paa Vesterlandet, som en Kastanie. Dens lyserode Hund er tynd, men temmelig stærk, og lidet skarp eller knudret, som Skagrin; i de tvende vortelignende Forhøielser, som staae overst, kort fra hinanden, er en Aabning, som giver af sig et salt sliimagtig Vand. Denne Tethys kaldes af nogle vester paa Sæ-Buxur, eller Sæ-Buxer. c) Sæ-Kopper i Sæ synes ogsaa at være en liden Tethys, corpore ovato, albo & purpureo variegata. Den sætter sig fast paa Thang og Steene i Stranden, hos den næstbemældte, dog er den endnu rarere, og ikke større end en liden Æble-Kiærne, men trind og meget oval aflang. Oven i har den kun een Aabning. Den er ellers hviid og deilig purpur-rod. Begge disse Arter træffes baade sønder og vester paa.

D) *Nereis* (Pelagica) segmentis annullaribus (circiter) 30. Dette Exemplar var tørret og beskadiget, og kan maaskee have fleere Leed, eller Deele, efter *Linnæi* Beskrivelse (Syst. N. 255-4). Dyret er 3 Tommer langt, og henved 1 Linie tykt, og har ligesaa mange Fødder, som Leed, og disse bestaae af nogle haarlignende Deele, ligesom Skerens (§. 899. H.). Munden er besynderlig; thi den har 2de krumme sorte Horn eller Saxe, eet til hver Siide, af Skabning som Fuglekloer. Dyrets Farve er hviid. Det er ei fundet nogensteds, uden aleene i Hrognkelsenes Mave.

E) *Actinia*, corpore ventricoso molli, tentaculis numerosis variis. Man har giemt den til dette Sted, siden den og findes paa Sønderlandet; men den er dog almindeligere paa Vestfiordens

dens Kyster. Den har intet Islandsk Navn; men *Hill* har (Hist. Nat. Lib. 2. Ser. 3.) beskrevet den under bemeldte Græske Navn, og vor Art er hans Sp. 2. Aftegning af den findes baade hos ham og hos *Jonston* (Aqvat. Tab. XVIII.) islandt Urticas eller Sor-Nælderne. I Island kan den blive 5 Tommer tyk i Kroppen, som spiller, ligesom Tentacula, med blaa, rode og guule glindsende Farver. Den er meget blod at sole paa, og har sit Tilhold i Strandklippernes Huller, meest ved Patrixfiord, neder paa Grunden, bog over Vander, naar det er lavt, ved nye og fuld Maane. En anden Actinia, ganske liden og guul-bruunagtig af Farve, som er *Hills* Sp. 3, synes at være den samme Art, og Forskiellen ikkun at bestaae i Farven og Alderen.

F) *Aphrodita* Hemisphærico-ovalis glabra, bicornis. Denne Orm har heller ikke noget Islandsk Navn: den kommer meget overeens med *Linnæi* Syst. Nat. 256. 1. Den sætter sig paa de nederlige Strandklipper, ligesom Actinia, men flytter sig tidt. Den bliver meest 1 Tomme tyk neder ved Roden, og almindeligst lidet over en halv Tomme, da den kan faae 1 Tommes Hoide. Den har to Par lange Horn eller tentacula, og har sit Tilhold paa Vesterlandet. 1756 faae vi den ved Vedoe, af selvsamme Skabning, undtaget at Huuden paa den var endnu stivere og tykkere, hvilket maaskee er kommet af Alderen. Men det besynderligste var, at vi funde 3de Exemplarer af den, alle omgivne med en Skal neden til, hvilken sad fast paa Klippen. Skallen var hvid og rynket, som Balanernes. Enten maae altsaa dette Dyr indtage andre Dyrs Huuse, eller selv bygge saadanne, men kun paa de Steder, hvor den vælger en stadig Boepæl. *Lessers* Amygdala marina (Testac. Theol. l. 1. c. 2.) kommer noget overeens med denne vor Aphrodita.

G) Gigarpuse (Volva gigantea) kaldes i Island en Aphrodita, corpore cylindrico, superne plano, appendicibus orificii 6. Den er meget fast og sei i Kiødet, og omgiven med en seeneagtig Ring eller Giord, som er saa bræd, at den tiener til Skiul og Værn for Dyret, naar det trækker sig sammen; med denne Ring hænger det sig ogsaa meget fast til Klipperne. Det elsker, især de Strandklipper, som ere udhullede, eller af Oprindelsen smæltede, fordi det kan holde sig der fastest, og af samme Aarsag kaldes denne Aphrodita nu almindeligst af Fiskerne Hrattupussa; dog er det første Navn ældere. Den er ellers hvid i Kiødet, og udvendig besat med forte langagtige Striiber. Oven til er den ligesom afskaaren, og har en Aabning, ud fra hvilken der lobe 6 korte, en halv Linie tykke Stumper. Dyrets Legeme er 2 til 3 Tommer tykt, men 3 til 4 hoit. Fiskerne trække det undertiiden op fra Hav-Bunden, paa deres Kroge; især er det almindelig bekiendt ved Soekanten paa Nordlandet. Ravnene æde det ikke, om de ere aldrig saa hungrige, hvilket man har provet om Vinteren.

H) Brimbutur, Priapus (Equinus) ovato oblongus, multiformis (Syst. Nat. 258, 1.), er iblandt *Hills* Salacios, og har adskillige Skikkelser; naar man kommer til og rører Dyret, eller hvis det mærker nogen Uroelighed, faaer det den oval-aflange Skikkelse. Kroppen er altiid rynket, og har en meget tyk Huud, som blodt bereedt Læder. Dens Middel-Længde er 4 til 6 Tom.; men naar Dyret ligger i sin Magelighed, og strækker sig, kunne de største blive 1 Fod lange og 2 Tommer tykke, og synes da nordentlig dannede, nu tykkeste i Midten, nu til Enderne, nu ganske smalle til den eene Ende. Naar Brimbuten er ikke bange, rækker den Munden ud, som rundtomkring er besat med mange Qvaster af

Ten-

Tentakler, hvilke ere tykke og yderst ligesom besatte med Knapper. Farven er brunnviolet overalt, undtaget at den er lidet lyserodagtig paa den Kant, som Dyret oftest ligger paa. Det har Aabninger til begge Ender, saa og paa Siiden, hvor Indvoldene ofte hænge ud; men om dette kommer af nogen Sygdom eller Tilfælde, er os ikke bekiendt. Indvoldene ere meget fiine og tynde, rødagtige, hvide og vandfarvede. De siges at være den beste Madding for smaa Torsk og fleere Fiske, hvilket er blevet forsøgt i Guldbringe-Syssel. Ravnene ville dog ikke æde Brimbuten. Den træffes ellers baade vester og nord paa, men dog meest paa Sønderlandet, og ligger om Ebben paa det tørre.

I) Krossfiskur, Asterias. a) Den almindeligste, Asterias stellatus radiis 5 aculeatis, er allevegne i Island. Den findes ogsaa kun med 4 Straaler, men det er tilfældigt, og man træffer undertiiden en liden Spids af den 5te, som er voxen frem igien. b) Asterias stellatus radiis 5 non aculeatis, purpureus. Denne Art er uden Takker, dog lidet skarp paa Huuden: den er purpurrod, og har trinde og smalle Straaler, i Stedet for at den første er giærne flad (see Fn. Sv. 1285). c) Asterias radiis 5 tenuissimis rigidis, in morte dissilientibus. Om den er Scolopendroides eller Ophiuros Auctorum, er ikke vist; ellers findes en temmelig god Tegning af den hos *Rumphium* (see hans Rariteit-Kamer No. 15. B & c). Af denne Art have vi fundet 2 Exemplarer paa Vedøe, dog ikkun eengang, men vi erfarede det samme med dem begge, at de bleve stive, og deres Straaler brækkedes af sig selv, i det de døde. d) Niu Anga Krossfiskur, Asterias stellatus radiis 9. Vi have mældt i Vesterlandets Beskrivelse, at der er bleven funden een med 13, og en anden med 15 Straaler eller

Tentakler. Denne nærværende fundt Land-Physicus Poulsen paa Sonderlandet i Aaret 1764; Aftegning af den sees hos *Rumph.* (loc. cit. No. 15. F).

K) Fiølfætingr. Af Polyper have vi ikke fundet uden denne eene Art i Island. Den skulde være en Hydra iblandt *Linnæi* Zoophyter, og følgelig den Polypus tentaculis senis, som findes i Havet ved Engeland. Involucrum campanulatum bleve vi ikke vare. Ved det at Faarene, som aade Tang i Flæren, døde hastig paa Vidoe i Aaret 1764, undersøgte vi ofte dette Slags Hav-Vært, og funde tilsidst i den Art Ætethang (§. 594.), af hvilken Indbyggerne undertiiden lave Grød, denne Polype, der sad inden i Læggen. Den var small, som Traad, og henved 4 Linier lang, med 5 Anger eller Tentakler. Saasnart den mærkede Ufred, sprang den og bevægede sig forunderlig hastig, og ligeledes da den kom i Spirit. Vini, holdt den langt længer ud, og tog hæftiger afsted, end noget andet Insect eller Orm, som vi have tilforn ladet komme deri. Dens Farve var mørkerød, bruunagtig. Den kan læt være skadelig for Faarene, men at den ogsaa skulde være skadelig for Mennesker, er endnu ikke erfaret. Ætethangen bliver ogsaa altiid baade hakket og kaagt, forend den spiises. Med Myrikiarnen og fleere slige Hav-Væxter, som spiises raae eller tørrede, kunde det være andet, hvis Polyperne boede i dem, hvilket ingen i Island er endnu bleven var.

L) Kediumadkur, Tænia articulata subteres (Fn. S. 1267). Den er meget rar og ikkun funden paa Vesterlandet, imellem de Urter, der voxe i den færske Søe paa Sodlogsdals Præstegaard. Den er henved 3 Tommer lang og 2 til 3 Linier breed, tykkest foran, smallere bag ved, og spids til begge Ender. Den er grønagtig

gien-

giennemsigtig, og bestaaer af smaa Kugler. En anden Tænia, næsten saa lang, men meget small, og trind, findes paa samme Sted. Den er kun en halv Linie tyk, eller lidet over. Maaskee den er kun en Forandring af hin: Farven og Anseelsen ere eens, og man veed ikke at sige af fleere, end den eene Vermis cucurbitinus Auctorum, nemlig den Tænia, som boer i særske Vande (Syst. Nat. 311-1).

§. 901.

Skiælfisk kalder man under eet i Island alle Conchylier, hvilke og ere blevne kaldte saaledes i det gamle Nordiske Sprog; hvorimod de egentlige Fiske, hvis Huud er bevæbnet med det Slags hornagtige Lameller, som man ellers kalder Skiæl, heede Reesterfiske, for at skille dem fra Torsk eller andre Arter, som ikke have det Slags Skiæl. Vi ville ellers erindre, at det Stykke af Natur-Historien, som handler om at kiende fra hinanden, eller retter at sige, at viide de vedtagne Navne paa alle Arter og Forandringer af Conchylier, synes at være det unyttigste, og Videnskaben selv, hvis ikke den herskende Mode havde i visse Henseender giort den agtet, en stor Forfængelighed. Vi have derfor giemt til dette sidste Stykke, at handle om Conchylierne, endskiønt de fleeste Arter og Forandringer af dem, ere blevne fundne paa Vesterlandet; og af denne Aarsag maae man ikke fortænke, om denne Sag ikke bliver meget vidtløftig udført. Island har ikke heller mange eller store Arter af anseelige Sneglehuuse eller andre Skaller af dette Slags. Dog har det derimod desto fleere af de mindre, især af Snekker, som ikke overgaae Storrelsen af en Ært, og nogle saa smaa som et Knappenaals-Hoved. Og skulde man nu, efter den vedtagne Maade, ansætte ligesaa mange Arter, som man finder Forandringer

Skiælfiskene.

i Farven

i Farven og Tegningerne, kunde maaskee et store Tall bringes til Veie; men man bør see paa Skabningen, og ei alene paa Farven, naar man vil finde den virkelige Forskiæl; det hiælper og kun siælden at see paa Størrelsen. Ja man kan endogsaa let blive forvildet ved Vanskabninger og tilfældige Forandringer i Skallenes Dannelse; thi intet er almindeligere, end at see vanskabte Conchylier. Vi ville da opregne de fornemste Arter af de Islandske, med deres mærkværdigste Forandringer, især i Hensigt til Farven, og da først dem, som høre til Havet og Stranden.

Mangskallede. I. Mangskallede eller Multivalves.

A) *Chiton* (Punctatus) testa octovalvi lævi carinata (Syst. Nat. Ref. 266-4.), kaldes af nogle Christrendingur. Dette Dyr findes undertiiden paa Strandklipperne allevegne i Island, og holder sig saa fast, at man ikke saa læt kan rive det løst derfra. De største blive som en Hasselnød. Legemet inden i er rundagtigt, og fladt neden under: det har een eeneste Tarm, som bøies noget lidet paa eetsted. Skallerne ere mørke- og lyse-røde, samt meget smukt isprængt med hvidt, og have desuden sine Tegninger.

B) *Lepas*; Hrudurkall. Heraf falde endeel Arter, og deriblandt disse efterfølgende. a) *Lepas testa cylindrica*, erecta non sulcata, valvis 12 lævibus. Den er ulig alle de andre, og langt større; man har endog faaet den i Vester-Havet, uden for Island, saa stor som en knyttet Næve. b) *Lepas testa ovato-hexagona* utrinqve qvasi truncata, cellulis circumcirca 24. Er den rareste Art. Man har gravet den op af Jorden i Bardestrands-Syssel. Den er og funden paa de opdrevne store Hvale, som ere blevne gamle. Klein (i hans Værk om Skiælfiskene Tab. XII. Fig. 98.) har den, men hans Tegning er ikke god. Navnet Balænaris

naris ſammeſteds viiſer, at den er bleven funden paa Hvale, paa fleere Steder end i Island. Aabningen inden i er ſom en Kalk, og desuden ſeer man i den dobbelte Skall 24 Mellemrum. Denne Lepas har ellers den ſmukkeſte og ordentligſte Skall. c) Er den almindelig bekiendte, paa Strandklipperne; men der findes ogſaa een i Havet, over 1 Tomme hoi, ſom ligner den noget, og har, i den dobbelte Skall, henved 80 Celluler. d) Helſingianef, *Lepas*, *concha anatifera* Auctorum (Fn. Sv. 1350). Man har ogſaa havt den Meening i Island, at den foranforte Vildgaaſe-Art, Helſingen, voxede ud af den. Man finder den meeſt paa Veſterlandets Drivetommer.

II. Tveeſkiællede Conchylier. Af dem findes henved 20 Arter, og de fleeſte bekiendte. Tveſkiællede.

A) Bergbue, Pholas teſta obliqve truncata, coſtis tortuoſis inferne muricata, er en af de rareſte Arter i Island, og findes i et Lag af haard Sandſteen i Stranden paa Videe, hvor den har giort ſig mange Boliger, og naaer med ſin over 1 Qvarter lange Snabel op i Luften, naar det er ſtorſt Ebbe (ſee *Hills* Sp. 1. og Syſt. Nat. 268-13).

B) *Mya*. Derunder har *Linnæus* Tellinas Auctorum, ſom kaldes paa Islandſk Hallokur eller Skraalaage; og da 1) Smyrſlingen, Mya teſta ovata ad proboſcidem truncata (ſee Weſtgötha-Reſa), er omtalt tilforn (§. 99). Den kaldes ogſaa Sandmiigur og Redduſkiel paa Langenæs, hvor den ſpiiſes (§. 748.), og findes ellers mangeſteds. 2) Mya teſta ovata membranacea candida, margine ad proboſcidem protracto reflexo, er den ſmukke Skall, ſom opgraves ved Soget (§. 870. b), og driver ogſaa op af Havet ſonder og veſter paa (ſee *Leſſers* Teſtac. No. 106.).

C) *Oſtrea*. *Linnæus* har ogſaa ſat Pectines Auctorum iblandt Østers. 1) **Østra** eller Oſtrea edulis vulgaris (Fn. Sv. 1338.), er overalt bekiendt. Den ſkal findes i Hvalfiord, men vi have ikke ſeet den. 2) **Hørpudiſkur**, er de Norſkes **Harpeſkiæl** (§. 239.), Oſtrea teſta orbiculari aurita, circulis purpureis, radiis 100 (ſee Fn. Sv. 1344). Radii ere uliige, og de ſtørſte eller hoieſte henved 40. Der findes ganſke hvide, og iblant guulbælte-de Skaller af dette Slags. Undertiiden er det eene Øre borte, ſom ellers altiid er mindre end det andet. Dyret i Skiællen er rart at faae, og holdes for en behagelig Spiiſe. 3) *Oſtrea teſta pectinata* irregulari rogoſa, er en liden vanſkabt Art med ſnart utallige Forandringer. Den findes ſonder paa.

D) *Anomia*, **Gluggaſkiel**. 1) *Anomia orbiculata*, ſom kaldes af *Linnæo* Sqvamula (Syſt. Nat. 188.). 2) Hans *Retuſa* (loc. cit. 191.). 3) *Anomia teſta piriformi*, verſus cardines protracta ſubcompreſſa, meget liden (ſom Høvre-Frøe), falder veſter paa, dog rar.

E) *Mytulus*. 1) **Kræklingur**, paa Norſk **Krageſkiæl**, er den bekiendte ædelige Muſkling, Mytulus teſta oblonga cærulea (ſee Fn. Sv. 1333.). Den falder ſnart allevegne, og ſpiiſes meeſt paa viſſe Steder paa Veſterlandet. 2) **Ada** og **Øduſkiel**, er de Norſkes **Øeſkiæl** og **Torſkeſkiæl**, Mytulus teſta ovato-oblonga planiuſcula. Den ſpiiſes ogſaa, dog bruges den meeſt til Madding for Fiſk. Endeel uviſſe Vanſkabninger falde her af diſſe begge, for Exempel: *Mytulus ungulatus* (Syſt. Nat. 216.), hvilke ikke giøre adſkilte Arter, ſiden de ere ubeſtandige.

F) *Cardia*, **Hiartaſkiel**. 1) **Baaruſkiel**, Cardia teſta cordata pectinata (non aurita) coſtis cylindricis 30 ad 40 (ſee Fn. Sv.

Sv. 1340). Dyret ſpiiſes, men er rart at faae. 2) **Kuſkiel** er de Norſkes **Koeſkiæl** og **Kundſkiæl**, Cardia teſta ovata lævi craſſa, circulis vel ſtriis parvis innumeris (ſee Syſt. Nat. 76.). Om den er talt i Forveien (§. 98. og 689. l). Skiællen giver den beſte Kalk; Fiſken er ogſaa baade ſund og velſmagende til Spiiſe, endſkiønt den falder ſei. 3) **Kuldaſkiel**, Cardia teſta ovata tenera lævi, ligner, i en Haſt at ſee, Koeſkiællen; dog finder man nogen Forſkiel. Den, ſom ſpiiſes veſter paa, kaldes **Krokfiſkur**, af den lange, ſpidſe og boiede Snabel, ſom den har indvortes, men rækker ikke ud. 4) **Gimburſkiel**, Cardia teſta ovata minus convexa craſſa, bliver ikke ſtørre end ſom en Sextenſkilling, og bruges meeſt af Børn til at leege med, ſom Spillepenge. Det er blot i Henſigt til Koeſkiællens Størrelſe, at denne kaldes **Gimmerſkiæl**.

III. **Eenſkiællede Orme.** Af diſſe, og iſær af Snekkerne, findes den allerſtørſte Mængde i Island, dog kun faa ſmukke, og de færreſte af dem, der ere bekiendte i andre Lande, eller bruges til Stue-Stads. Det beſynderligſte er, at her ikke falde over 4 til 6 Arter ſaa ſtore, ſom en middelmaadig Pære; alle de øvrige ere ganſke ſmaa, og høre for den ſtørſte Deel til Turbines og Neritas. Vi havde ikke Leilighed at ſamle diſſe Dyr, eller at bringe dem i Orden, medens vi reiſede i Island; men ſiden, da Eggert Olaſſen kom til Veſtfiordene, hvor den ſtørſte Mængde falder, og opholdt ſig der nogle Aar, ſamlede han og beſkrev alle de Arter af Conchylier, ſom han kunde overkomme, af hvilke de mærkværdigſte findes i dette Værk. Til denne Claſſe høre da Eenſkiællede.

A) *Buccinum.* 1) **Peturs-Kongr** eller **St. Peders Snekke**, Buccinum teſta oblonga acuminata lævi ſpiris 7 ad 8

roſtro canaliculato protracto reflexo. Den er meget rar, og findes kun paa Veſterlandet. Sneglehuuſet er hvidt, glat, og glindſende. Efter Tegningen ligner *Jonſtons* (Aqvat. Tab. XI.) Turbo longus den. 2) Buccinum teſta oblonga candida, acuminata ſpiris 5 ſulcatis (Syſt. Nat. 633. og Fn. Sv. 1321.), findes aleene opgravet i Thingoe-Syſſel. 3) Bobbe kaldes den forommældte ædelige Snekke (§. 100). I Island falde tvende Arter deraf, ſom tages under eet. Den ſtore er Buccinum (Lapillus) teſta ovata acuta ſpiris vel anfractibus 6 (ſee Syſt. Nat. 403.). Den falder 3 Tommer lang og 1½ Tomme tyk, og ſpiiſes af Indvaanerne paa Veſterlandets Øer. Den er hvid af Farve, og jævnere, end den anden og mindre Art, Buccinum teſta ovata acuta cærulea, ſpiris 5, ut & ventre undulatis, ſtriis transverſis innumeris.

B) *Murex*. Den ſtore Haf-Kongur, Murex teſta ovata acuta tuberculoſa, ſpiris 7, carinatis & cornieulatis, columellæ margine protracto reflexo. *Jonſtons* Turbo magnus ligner den (ſee l. cit. Tab. XI. og Syſt. N. 452.). Hav-Kongen bliver ſaa ſtor ſom en knyttet Næve.

C) *Dolium*. Man maae betiene ſig af dette generiſke Navn, med hviket Auctores have betegnet Cochleas Globoſas, endſkiønt *Linnæus* har det ikke. Det hører iſær de Sneglehuuſe til, ſom falde i Island, og kaldes under eet Naakongur og Beitukongur, fordi de bruges til Lokkemad for Fiſk. De have blandt alle Snekker den tykkeſte Skall, et lidet fladt Tryne (roſtrum), og faa tykke Kringelbugter. Af Farve falde de hvide, kiødfarvede, gule, røde, bruune og brogede eller bæltede med bemældte Farver. De ſtørſte kunne blive, ſom en Kaſtanie, men almindeligſt, ſom en Haſſel-

Nød.

Rod. Den ſtore bruune kommer oftеſt for i Fiæren, og denne er Dolium teſta ovata craſſa, ſtriis transverſis confertis & elatis inæqvali. *Linnæus* har ſat den og fleere andre blandt Turbines Neritoideos (ſee Syſt. N. 528.), og denne bliver da hans Turbo Littoreus. Han nævner den fornemmelig i hans Weſtgötha-Reſa, og maaſkee andre af bemældte Doliis befattes derunder. Det Navn Kupunge er blevet bekiendt overalt. Siden Naakongen bruges til Madding paa Veſterlandet, fornemmelig paa Øerne, ſaa have diſſe Steders Folk fundet paa at fange den med et Stykke Garn, ſtrakt ud over et Tondebaand, hvorpaa man binder udblodt Torſkeſkind, ſom Naakongen ſoger efter, og ſætter ſig derpaa, for at trække Saften derudaf, ſaa tæt, til der er ikke meere Rum, da Garnet trækkes op. Det lægges i Stranden om Ebben, og tages op igien om Udfaldet, eller naar Vandet begynder at blive lavere. Ved denne Leilighed har man mærket, at de ſmaa Garn og Tondebaand, ſom bruges til denne Fangſt, blive, af Ormens udgaaende Vædſker, farvede blaarode eller violette, ligeſom dens Skall er indvendig. Og mon man ikke kunde bringe en Farve ud af diſſe Dyr, ligeſom der er bleven bragt af Purpur-Snekken i forrige Tider? Naakongen ſpiiſes ikke.

D) *Trochus.* Een eeneſte Art af dette Slags træffes paa Veſterlandet, og det endda kun meget ſielden. Nogle kalde den Silfre, af dens Solv- eller Perlemoder-Farve; dog er det Navn ikke beſtemt nok; thi naar den grove Skall trækkes af Havkongen, og fleere Sneglehuuſe og Skiælfiſke, da kommer denne Farve ogſaa til Syne hos dem. Nærværende Trochus haver en noget ſtirkantet rundagtig liden Aabning, paa hvilken Skiællen ſtaaer meſten lige op, og er *Linnæi* Trochus erectus columella perforata,

teſta globoſa, ſubacuta ſpiris tribus. Den er ikke ſtorre end en middelmaadig Ert, og den eeneſte hidtil bekiendte Art i Island, hvis Stotte er aaben og heel igiennemborret.

E) *Turbo.* Bliver næſt efter Neriterne det tallriigeſte Snegle-Kion i Island, hvis Arter kaldes alle under eet Navn, Kiaurukongar, af Indvaanerne. Diſſe Turbines ere alleſammen ſmaa, de ſtorſte, ſom en graa Ert, og de mindſte, ſom et hvidt Seneps-korn. De ſynes ikke for at være blevne bekiendte, fordi de have hverken kundet tiene til at pryde fornemme Folkes Natur-Samlinger, ikke heller have de givet nogen Nytte i Huusholdningen. Maaſkee ogſaa, (omendſkiont de ere blevne ſeete ved de Nordiſke Strande, hvor de gierne gaae i frie Luft paa Strandklipperne niedens Vandet er lavt), at man har taget dem for unge Snegle af andre ſtorre Arter, hvilke og falde der. Kiærekongerne have alleſlags Farver, dog ſædvanlig dunkle; men dette bliver ikke nok til at viiſe Arternes Forſkiel, og derfor bor man og agte paa Strægerne paa Skallen, og Kringelbugternes Tall, uagtet den ſidſte Poſt ei heller altiid holder Stik. Diſſe Islandſke Turbines inddeeles i 2 Hobe. Til den forſte hore de ruudeviis ſtrægede, og til den anden de ſlette. Begge Slags have en kugelformig Bug. Kringelbugterne lobe i en Spids, ſom udgior i det hoieſte en Trediedeel af den ganſke Længde. Aabningen er rund heelt omkring, og folgelig have de intet Tryne. Man vil nævne iſær diſſe Arter. 1) I den forſte Hob (Turbines *Linnæi* cancellati) er a) Turbo teſta ochraceo-albida, ſpiris vel anfractibus 3, ſtriis transverſis obliteratis nigris, ſpira extrema candida, proxima fuſca. b) Turbo ſpiris 4 ex albo vireſcentibus, ventre fuſco rubicundo, cruce alba notato. Denne Kors-Snekke er een iblandt de

de ſtorſte. c) Turbo teſta globoſo-gibba vel ventricoſa, rubra, ſpiris tribus, extrema nigra, reliqvis e griſeo vireſcentibus. Det forreſte Stykke af Randen, ſamt Bugen midt paa og overſt er rødbæltet, men Reſten morkebruun, noget grønagtig. 2) Iblandt de ſlette (Turbines Neritoideos) møder forſt a) Turbo teſta globoſo-acuta glabra, ſpiris tribus nigris, apice albicante, ventre faſciis longitudinalibus conſpicuis, fuſco vireſcente. Denne Art er den allerſtorſte iblandt Fiærekongerne, og tillige een af de almindeligere paa de Islandſke Strandbredde. Bugſkiællens Folder ere paa ingen af de andre Turbines ſaa tydelige, ſom paa denne. Dens bruune grønagtige Farve ſynes ſort noget borte. b) En aſke-hvid Fiærekonge, med ſort Spids, ſtor ſom et lidet Peberkorn. c) Turbo ruber, ſpira vireſcente longiore, elevata, anfractibus 4 ad 5. Denne rødagtige Spidſe-Art er een iblandt de ſtorſte. d) En lidet mindre rundagtig, med 4 Kringelbugter, blodrød overalt. e) Turbo teſta globoſo-ſubacuta ſpiris 4, albo-glauco-croceo & fulvo variegatus, er den allerſmukkeſte i dette Kion, og iblandt de ſtorſte: Bugen har trende breede hvide, i Midten et morkerødt, og overſt og nederſt ſafranrøde Baand. Kringelbugterne ere hvide blaalige, med en morkebruun Spids, og et guult Baand i Midten. f) En anden liden hvid og ſortbæltet Turbo er ogſaa ſmuk: det ſorte breede Bælte, ſom gaaer midt ned paa Bugen, er kantet med en ſafranguul Rand, og Spidſen er blaagraa.

F) *Nerita*, Meyiar-Patta eller Møepatten, er iblandt de Islandſke Skiælſiſke det allertaltrigeſte Kion. Dets runde Skikkelſe, Skiællens Fiinhed, og Glathæden, ſkille det fra alle de øvrige. Kringelbugterne lobe ikke ud i en Spids; Aabningen er rundagtig,

og

og dens Kant rund foran, ligesom paa Fiærekongen. Moepatterne ere alle smaa, de fleeste, som gruule Erter, og 3 eller 4 Arter, som Kirsebær. De inddeeles i 4 Hobe, som blive meer og meer uordentlige. Til den første høre de egenligst saa kaldte store Neriter, hvilke gierne falde hvide, med en Aabning som en Halvmaane, og Laag eller Dør af samme haarde Evne, som Sneglehuuset; da alle de øvrige have et hornagtigt Laag og rund Aabning. Til den anden Hob høre de allermeest kugelrunde, med Kringelspidsen eller Toppen rundhvælvet og lidet dreiet til den høire Side; disse have gierne Bælter af adskillige Farver. Til den tredie høre de omvreedne Møepatter, som meest ligne et kort og tykt Horn: Kringelbugterne staae meer ud, end paa de næst foregaaende, og høies kiendelig til den høire Side, ligesom Aabningen, saa at der er en Bugt i Midten paa Sneglehuuset, og Bugen staaer allermeest ud paa den venstre Kant. Til den sidste Haab høre de runde, bag til stumpede Moepatter, hvilke ere de færreste i Tallet. 1) Af den første Hob mærkes her: a) Nerita testa globoso-subacuta crassiore spiris 4, sulcis inter spiras profundissimis. Den er een af de største, hvid og glat. b) Nerita testa globosa crassiore, spira submucronata anfractibus tribus. Denne er den største og almindeligste Moepatte i Island. Skiællen er hvid ansigtfarvet: den findes opgravet paa Nordlandet (§. 722. h, og Syst. Nat. 623). c) Den bruunagtige (Fn. Sv. 1320) er ikke almindelig. 2) I den anden Hob ere disse, i Henseende til Farverne, de smukkeste. a) En blodrød Moepatte, med sorte Bælter. b) En grønguul, med bruune Baand. c) En brandguul, med mørkerøde Baand. d) En rødbruun, med hvide Tordenstraale-Spidser. I Henseende til Tegningen er den besynderligst iblandt

de

de Islandske Skiælfiske. 3) I den tredie Hob er mærkværdigst: a) Den bruune gronagtige omdreiede Moepatte, som, næst efter dem i den forste Hob, er den allerstorste, og blandt de almindelige paa Island. b) Den bruune, med hvide Dambrets-Tegninger, er rar. 4) I den fierde Hob ere disse: a) En med en indtrykket ganske lille rund Bagdeel, brandguul, med rode Bælter. b) En guulgron stumpet med sort Kringelbugt, og Bugen hoi, kantet overst. c) En overalt guul, stumpet, som den var afskaaren, og viidest oventil, hvor Bugen har en skarp Rand. Denne Moepattes Skabning er ret artig og besynderlig.

G) *Patella*, Olnbogaskiel eller Albueskiæl, fordi den passer til en Albue, og ligner den udvendig. Af den findes nogle Arter i Island. 1) Den rareste er *Linnæi* Patella Neritoidea, testa ovata, apice subspirali obtuso. Den har megen Anseelse af Moepatten, og her falde nogle Forandringer, om ikke adskilte Arter, deraf paa Sonderlandet (see Syst. Nat. 655.). 2) Patella testa ovato-conica, apice prope centrum obtuso, er den storste, graahvidagtig med mørkebruune, afbrækkede straalelignende Tegninger. 3) Patella testa ovata mucrone subacuto reflexo, margine leviter dentato. Er den allermindste.

H) *Dentalium*, Piipuskel. De Arter, som her sættes efter *Linnæo*, burde med rette staae iblandt eller bag efter Lepades; thi baade er Skallen mangfoldig, sammensat, og rynket, tilmed er Dyret, som boer i den, det samme, som det, der boer i Strandbreddens almindeligste Arter. Skiællens Form viiger ellers øiensynlig fra. Jeg vil nævne: 1) Dentalium, testa cylindracea, inæqvaliter & inordinate striata & torta, apertura inferiore denticulata, superiore ampliore pinnata (see Fn. Sv. 1328.).

Den bliver 1 til 2 Tommer lang, 99 (2 til 3 Linier vidd i Midten. De unge Lepades ere lave, og bve sammen i 1000 Tall; Skiælsm voxer alt meer og meer i Hoiden, og naar Dyret doer af Elde, falde dens Lameller fra hinanden. Spørsmaal, om ikke den blendte smaa Strand-Lepas bliver eet med denne. Disse Piibefaller falde ikke andensteds, end vester paa. 2) Skibs-Tennur, Dentalium testa cylindrica tenuiore, supra angustior, leviter striata, sætter sig paa Skibene i Havet vesten for Island; de blive 1 Tomme lange, og sidde tæt sammen i Belget. De Sosarende holde dem for skadelige Orme, som giennemborre Skibene; men det kan endnu tages i Tvil, thi de ere noget gandske andet end Træmaddiken (§. 689. d), hvis Kiendemærker foredrages langt anderledes og utydeliger i Fauna Svecica (1929), end i det nye Syst. Nat. (2521-2), hvor denne hælstskadelige Orm er bleven kiendelig og rigtig lagt for Dagen.

1) *Serpula.* 1) Er en hvid ubekiendt og underlig Art, som behover at undersøges endnu bedre, da ikkun 2 Exemplarer af den ene blevne fundne paa Vesterlandets ædelige Buccriner. Den kaldes Serpula manus complicandas referens. 2) Serpula spirorbis (Syst. Nat. 693.) findes paa adskillige Skiælfiske, Thang og Thare. 3) Serpula triqvetra (loc. cit. 694.), paa Klipperne i Stranden og paa de store Musklinger. 4) Serpula testa flexuosa tereti findes paa Hawkonger, 1 Tomme lang og 1 Linie breed.

Land- og Færskvands-Skiælfiske.

IV. Land- og Færskvands-Skiælfiskene anføres her til Slutning, og for sig selv, efter nogle Lærdes Maade. Man har, for nogle Aar siden, neppe vidst at der vare saadanne Dyr til i Island; thi vi kunde den Gang ikke faae opspurgt uden een eeneste

Land-

Land-Moepatte, og et andet Slags Sneglehuus bleve vi vare ved Myvatn, den Tiid vi beſaae dette Sted. Men ſiden ere paa et veneſte Sted paa Veſterlandet, nemlig Sodlegsdal, blevne opdagede henved 12 Arter, deels paa Marken, deels i Bækkene, deels ogſaa i den ferſke Soe, ſaa at man derfor kan vente, at der ville opdages langt fleere med Tiiden paa andre Steder. De fleeſte af diſſe Skaller ere ganſke ſmaa, og ſaa beege, at man ikke kan tage dem uden ſtorſte Varſomhed, hvis man ikke ſkal giøre dem Skade. Nogle ere ſom Knappenaals-Hoveder, andre liden ſtorre. De fornemſte ere:

A) *Conchæ bivalvis*, teſta ovata oblonga planiuſcula. Den er meget lig Aber (Mytulus 2), og kommer overeens med Fn. Sv. 1332.; men den er fladere, og derhos ſaare liden; Længden er en halv Tomme, og Skiællen gienneniſigtig, meget tynd og braekkelig.

B) *Cylindrus*, teſta total ſpirali ad extremitates obtuſa, ſpiris 6, ore anguſtiſſimo, er et beſyndertigt Sneglehuus, af Tykkelſe ſom et Raalfrøe. De runde Kringelbugter ved Aabningen ere blodfarvede, og derandre blaagraa. Paa bemældte Sted findes endnu fleere Arter af dette Kiøn, men mindre og mindre, og anderledes furvede. De holde dem paa Marken iblandt Græs og Moſs-Arter, paa og nær ved Klipperne.

C) *Dolium* ovato-planiuſculum, ſpira duobus anfractibus obtuſa, teſta fuſca. Den holder ſig paa fugtige Steder, hvor der voxer Græs, under Stene, og er den ſtorſte i dette Kiøn, ſom et middelmaadigt Bygkorn.

D) *Buccinum* teſta ovato-acuta, ſpiris 6, membranacea fulva ſplendente. Er den deiligſte Snegel, iſær formedſt Glands-

sen af dens rodguule Skiæl, hvori den overgaaer alle de opregnede Arter: men den er saare veeg og liden; den opholder sig paa torre Steder i Marken, blandt Moss paa Steene. Her er ellers i alt 5 Arter af Land-Bucciner.

E) 1) *Turbo* globoso-subacutus fuscus, er den Art, som vi i Aaret 1752 opdagede iblandt de opdrevne Vand-Arter paa Bredden af Myvatn, folgelig maa den opholde sig i bemældte Søe. 2) En anden hvid Turbo globoso-acutus, spiris tribus, testa crassiore alba, opholder sig ved en Bæk i Sødlogsdal, og findes nu i Vandet, nu paa det torre.

F) *Nerita*. Dette Kiøn er noget fladt eller nedtrykket, som et Rundebrød. 1) Nerita testa globosa planiuscula, apertura parva, tribus anfractibus. Dette er den ommældte, tilforn bekiendte Art, som findes i Nupshlid, kort fra Krisevig, paa Sønderlandet. Den er som et lidet Kirsebær, og folgelig overgaaer meget, i Størrelsen, alle andre hidtil bekiendte Land-Skiælfiske paa Island, især Sneglehuusene. Den er mørkeguul, med 5 sorte Baand over Bugen, og ligesaa mange, men smalle, lidet kiendelige bag paa. Den opholder sig paa det torre, mellem Lyng og Blaabær-Rødder. 2) Den deilige lille Moepatte, Nerita testa subviridi splendidissima, spira duplici nigricante, skal slutte de Islandske Skiælfiske. Den er ikke større end et Roefrøe, saare tynd, veeg og giennemsigtig; dens søegrønne Farve er meget glindsende, og kan derfor sættes jævnsides med det smukke Buccinum. Denne grønne Moepatte opholdt sig i Sødlogsdal paa de med Moss overgroede Klipper neder i Bygden.

Her har da Læseren paa eengang de fornemste Arter af de Islandske Skiælfiske. At opregne eller fuldkommen at beskrive dem

alle

alleſammen, vilde blevet for vidtloftigt, og maaſkee ikke behageligt. Man har allereede fundet i Island over 100 Arter, og hvis man havde anfort Vanſkabninger og mangfoldige mindre betydelige Forandringer af Farver og Tegninger, vilde Tallet blevet langt ſtorre. Der kunde og lettelig opdages med Tiiden endnu fleere Arter, da al Mængden af den Samling, ſom foranforte Beretninger ere grundede paa, er funden kun paa to Steder; hvorimod al den anden Strækning af Landet er endnu ikke underſogt i denne Henſeende.

Mærkværdigheder i Naturen.

§. 902.

Paa Sonderlandet ere fleere endeel mærkværdige Tildragelſer baade i de ældere og nyere Tiider. Af de, ſom angaae Nationen, ere fleere at anfore her end paa de andre Steder; thi her har altiid været den ſtorſte Folkemængde; fremmede Skibe have forſt og oftеſt ſogt til denne Kant; her er ogſaa Biſpeſtolen og Althinget, ſom Indbyggerne have altiid ſogt, og ſoge endnu fra heele Landet. Vi ville dog kun nævne nogle af de almindelige Mærkværdigheder af ſamme Slags, ſom de, der ere blevne anmældte i de forrige Stykker. Af de naturlige Tildragelſer ere de fleeſte allereede opregnede. Følgende aleene ville vi lægge til. Indledning.

§. 903.

Skov har her været paa adſkillige Steder, hvor man nu, i Mands Minde, ingen haver havt. Det ſamme er anmærket over det heele Land. Det mærkværdigſte er, hvorledes den, i Særdeleshed Birken, ſom meeſt har voxet her i Landet, er udartet; thi man ſeer nu kun ſmaa Træer af 2 til 3 Tommers Tykkelſe, Skov.

hvor Træerne tilforn have været 1 Qvarter, og derover. Over saadan Skovenes usormærkt tiltagende Vantrivning klages ogsaa i andre Lande. Men een af de største Aarsager hertil i Island, er den, at man, helst i de seenere Tider, har idelig ophugget de største og beste Træer, og ladet de andre staae og raadne op, hvorimod man veed, at de ældste Indbyggere have brugt den Maade, ikke at hugge unge Træer til Ildebrand eller Kull, men kun de gamle; de have endog opgravet aarlig af Jorden, tørret og brugt til Brændsel, de raadne og visnede Rødder, i Stedet for at Efterkommerne, især i de seenere Tider, have ikke givet de unge Træer, endog dem, der tegnede til stor Vext, Tid til at voxe. Dog findes endda, paa nogle Steder i Landet, ung Skov, som tegner sig godt, hvis den maatte staae i Fred og voxe, for Exempel den i Thingvalle-Hraun, som er een af de beste, har ogsaa en vidtløftig Strækning. Man har ellers 3 eller 4 Steder, som endnu kunne fremvise store Træer af Birk (dog kun eet paa hvert Sted), hvilke Beboerne, een efter den anden, have giort til en Regel at spare og lade urørte, baade for Vætens Skyld, og for at kunne fremvise saadant et Træe, som en stor Raritet. Disse enkelte Stykker have igien ynglet saadanne unge Træer, som have kiendelig overgaaet alle de øvrige, og ligeledes tegnet til en overordentlig Vext. Aar 1756 saae vi saadant et Birketræe i Fliotshlid, paa Eyvindsmule, en Selveiergaard og et Kirkested. Det staaer tæt ved Gaarden paa en haard Klippe ved Aaen. Det var 40 Fod høit og 67 Aar gammelt, og begyndte nu at visne oven til: men et ungt Træe, som var dets Affødning, tegnede til ligesaa god Fremvext; der vare ogsaa 2de andre ganske spæde Aflæggere. Det som giør Træet desto meer anseeligt, er, at det staaer aleene, og at her aldrig, saavidt

vidt man veed, i nogle 100de Aar haver været Skov eller Krat i Nærværelsen. Paa Skalholt har i næstafvigte Hundrede-Aar staaet saadant et stort Træe, som var plantet; og ligeledes mange Træer paa Modrevalle i Hestiorden (§. 757.); hvilke Exempler synes at give tilkiende, at det nok kunde lykkes, om man vilde forsøge at plante unge Træer, der vare af god Art, hvortil ei aleene Birk, men ogsaa Ronnetræer, skulde vist blive tienlige. Sønderlandets fornemste Skov, som nu er bleven ødelagt, har været paa Rangaarvalle, vidt og breedt omkring Hekla, fra hvilken og dens Ødelæggelse af Forstningen er kommen, og saa ofte igientagen, ved dette Biergs Ildsprudninger; ligesom og Aarboger-Skriverne udtrykkelig navngive nogle af de Aar, da eet og andet Stykke af denne Skov er afbrændt. Om Vedde veed man ikke, at der nogensinde har været Skov; dog fandt man der heele Stykker af raadnede Birke-Træer i Grunden, da der i disse sidste Aar bleve optagne nye Pladse til Torveskiær. Oppe paa de vidtloftige Fiælde, langs med Eireks-Jokel, har været Birke-Skov indtil for 50 Aar siden.

§. 904.

Hvad der angaaer **Jordbrandens Virkninger** paa Sønderlandet, er for den største Deel opregnet tilforn. Vi have aleene giemt til dette Sted at melde om den Jordbrand, som siden Landets Beboelse har yttret sig i **Reykenæsses** Fiælde, fra Hellisheiden, eller den Række, der løber ud til bemældte Pynt og ud i Havet. Den første Opsprudelse skeede her, i Aaret 1000, i Fiældet oven for Ølves, da en Ildaa eller Strøm af smeltet Materie styrtede sig ned igiennem den høie Fiældkløfte **Vatsskard**, til den underliggende Bygd. Man seer der, som Levning af denne første

Virkninger af Jordbrand, især paa Reykevig.

Jord-

hvor Træerne tilforn have været 1 Qvarter, og derover. Over saadan Skovenes uformærkt tiltagende Vantrivning klages ogsaa i andre Lande. Men een af de største Aarsager hertil i Island, er den, at man, helst i de seenere Tider, har idelig ophugget de største og beste Træer, og ladet de andre staae og raadne op, hvorimod man veed, at de ældste Indbyggere have brugt den Maade, ikke at hugge unge Træer til Ildebrand eller Kull, men kun de gamle; de have endog opgravet aarlig af Jorden, tørret og brugt til Brændsel, de raadne og visnede Rødder, i Stedet for at Efterkommerne, især i de seenere Tider, have ikke givet de unge Træer, endog dem, der tegnede til stor Vext, Tid til at voxe. Dog findes endda, paa nogle Steder i Landet, ung Skov, som tegner sig godt, hvis den maatte staae i Fred og voxe, for Exempel den i Thingvalle-Hraun, som er een af de beste, har ogsaa en vidtløftig Strækning. Man har ellers 3 eller 4 Steder, som endnu kunne fremvise store Træer af Birk (dog kun eet paa hvert Sted), hvilke Beboerne, een efter den anden, have giort til en Regel at spare og lade urørte, baade for Vextens Skyld, og for at kunne fremvise saadant et Træe, som en stor Raritet. Disse enkelte Stykker have igien ynglet saadanne unge Træer, som have kiendelig overgaaet alle de øvrige, og ligeledes tegnet til en overordentlig Vext. Aar 1756 saae vi saadant et Birketræe i Fliotshlid, paa Eyvindsmule, en Selveiergaard og et Kirkested. Det staaer tæt ved Gaarden paa en haard Klippe ved Aaen. Det var 40 Fod høit og 67 Aar gammelt, og begyndte nu at visne oven til: men et ungt Træe, som var dets Affødning, tegnede til ligesaa god Fremvext; der vare ogsaa 2de andre ganske spæde Afkæggere. Det som giør Træet desto meer anseeligt, er, at det staaer aleene, og at her aldrig, saavidt

vidt man veed, i nogle 100de Aar haver været Skov eller Krat i Nærværelsen. Paa Skalholt har i næstafvigte Hundrede-Aar staaet saadant et stort Træe, som var plantet; og ligeledes mange Træer paa Modrevalle i Hestiorden (§. 757.); hvilke Exempler synes at give tilkiende, at det nok kunde lykkes, om man vilde forsøge at plante unge Træer, der vare af god Art, hvortil ei aleene Birk, men ogsaa Ronnetræer, skulde vist blive tienlige. Sønderlandets fornemste Skov, som nu er bleven ødelagt, har været paa Rangaarvalle, vidt og breedt omkring Hekla, fra hvilken og dens Ødelæggelse af Forstningen er kommen, og saa ofte igientagen, ved dette Biærgs Ildsprudninger; ligesom og Aarboger-Skriverne udtrykkelig navngive nogle af de Aar, da eet og andet Stykke af denne Skov er afbrændt. Om Vedde veed man ikke, at der nogensinde har været Skov; dog fandt man der heele Stykker af raadnede Birke-Træer i Grunden, da der i disse sidste Aar bleve optagne nye Pladse til Torveskiær. Oppe paa de vidtloftige Fiælde, langs med Eireks-Jokel, har været Birke-Skov indtil for 50 Aar siden.

§. 904.

Hvad der angaaer **Jordbrandens Virkninger** paa Sønderlandet, er for den største Deel opregnet tilforn. Vi have aleene giemt til dette Sted at melde om den Jordbrand, som siden Landets Beboelse har yttret sig i **Reykenæsses** Fiælde, fra Hellisheiden, eller den Række, der løber ud til bemældte Pynt og ud i Havet. Den første Opsprudelse skeede her, i Aaret 1000, i Fiældet oven for Ølves, da en Ildaa eller Strøm af smeltet Materie styrtede sig ned igiennem den høie Fiældkloste **Vatneskard**, til den underliggende Bygd. Man seer der, som Levning af denne første Jord-

Virkninger af Jordbrand, især paa Reykevig.

Jordbrand, en stor Strækning af Jordsinter, som endnu kaldes Thurraar-Hraun, riimeligst fordi de brændende Steen- eller Smælte-Floder, hvilke nu kaldes Steen-Aaer, ere af de Gamle blevne kaldte Tørre-Aaer, fordi de ere tørre i høieste Grad, naar de lignes med Vandet, som de rette Elve føre. Trølladyngiur, eller Trolddynger, kaldes et Sted af sammenstaaende Bierge, norden til paa ovenmældte Strækning, især i den Række af Bierge, som kaldes Underhlidar. Nogle af Middeltiidens Aarbøger-Skrivere have forbyttet dette Sted med de ildsprudende Bierge paa Østerlandet, som have samme Navn (§. 766). Det er og vist, at Sønderlandets Trolddynger have ogsaa sprudet en forskrækkelig Ild, men det er ikke bleven fuldkommelig bekiendt, uden Tvil af den Aarsag, at de, som skreve Aarbogerne, have været langt borte, vester og nord paa Landet. Vi have beseet baade disse Trolddynger, og de nyere Hraune, og fundet Stedet overalt omtumlet, og især Biergene, endskiønt smaa, dog opkastede og bestaaende af adskillige Slags Jordsinter og Steene, som ere angrebne af Ild. Biskop Giøle Oddsens Antegnelser (§. 110.) ere det eeneste Skrift, som melder, at Trolladyngia haver raset 1340, og ført sine Opsprudninger liige ned til Havet paa det Sted Selvaag. Men det er riimeligst, at fleere saadanne Floder af smæltet Steen ere nedstyrtede fra dette samme Sted paa andre Tiider og Steder. Det synes ogsaa, at man har udstrakt dette Navn til fleere Bierge her i Nærværelsen. I det mindste er vist, at Indbyggerne i og nær ved Krisevig, vide at fortælle om en forskrækkelig Jordbrand, som er opkommen paa disse Fiælde i gamle Dage, og har skikket en Ildstrøm ned til Soekanten, og ødelagt nogle Gaarde paa den Strækning, hvor Øgmunds-Hraun nu ligger,

og

og iblandt diſſe et Kirkeſted, kaldet Holmaſtadur, hvor man endnu ſeer Stykker af Kirke-Gaarden og Huuſe-Toſtene. Paa Vandløſe-Strand ſees overalt den ſtrækkeligſte Omtumling, med ſmælrede Klipper, og fæle Sprækker og Aabninger i Jorden; og ſaaſom diſſe Hraune ere nye, ſaa have Trolddyngerne uden Tvil frembragt dem. Reykenæs-Pynten er dog iſær det Sted, ſom altiid har havt aaben Gang til Ildbiærgene oven for. Biſkop Oddſen beretter, at der har været en forſtrækkelig Jordbrand i foromtalte Aar 1340, ſom har fortæret meere end Halvparten af Næſſet: men dette bør dog kun forſtaaes om den yderſte Deel af ſamme. Derimod give Øerne i Havet her uden for det allerſtørſte Beviis paa denne Ilds-Herredomme, ei aleene i Grunden af Landet, men endog fornemmeligſt i Havet her uden for: thi her har Ilden havt ſit Sæde fra allerældſte Tider, og tidt og ofte brækket los, op af Afgrunden og igiennem Havet, hvis Dyb og Bruuſen have ikke kundet ſtaae imod dens Kraft. Saavel Sturlunga-Saga, ſom de gamle Aarboger vidne eenſtemmig, at der er opkommen Ild, og ſkeete ſtore Opſprudninger, ikke mindre end fem Gange i den 13de Alder, hvorved de gamle og nye Øer, paa denne Kant, have ret forunderlig vexlet om med hinanden, ſaa at de gamle ere ſiunkne ned, og andre nye opkomne i Stedet. Aar 1422 brækkede Ilden los igien; men efterat den den Gang havde udraſet, hvilede den til 1583, da den, efter nysbemældte Biſkops Antegnelſer, blev ſeet den ſidſte Gang langt ude i Havet, af et Skib fra Bremen, ſom paa ſamme Tiid ſeilede her forbi. Den tilforn (§. 772.) fremſatte Meening, om Aarſagen til den utroelige Kraft, ſom deslige Opſprudninger have i Island, ſaaer her et nyt Lys og Eftertryk, baade i det at Havet ligeſaa fuldt frembringer Ild og ſtore Opkaſtninger,

som Fiældene paa det Tørre, saaog derved at begge have her have saa kiendelig Samfund med hinanden.

§. 905.

Dødende Virkninger fra Luften.

Hvis tvende Tildragelser, som vi nu ville fortælle, ikke vare saa nyelig skeete, og i mange Menneskers Paasyn, vilde de maaskee ikke troes. De Ulærde blandt Indvaanerne paa de Steder, hvor de skeede, have og givet onde Aander Skyld derfor; og man kan just ikke saa meget fortænke dem derfor, siden den Hell. Skrift ikke strider derimod, og deres Indsigt i Naturen kunde ei heller give dem nogen nærmere Oplysning. Den første Tildragelse var denne. Vi horde først fortælle, at 3 eller 4 Mennesker var døde meget hastig paa Vandløse-Strand, sønden for Havnefiord, om Vinteren 1753 • 54, deels for, deels efter Juul, især paa et Sted nær ved en liden Bondegaard, kaldet Landekot. Grunden her er aaben og forbrændt overalt, hvorfor vi tænkte, at samme maatte have givet fra sig noget Slags Damp, som nu var bleven giftigere end ellers, ved det de fleeste Trækhuller vare blevne tilstoppede af Snee og Jis. Vinteren derefter døde der langt fleere, og ligeledes den tredie Vinter, indtil der vare døde 19 i alt. Indbyggerne i Nærværelsen vare blevne saa forskrækkede, at de vilde samtlig have forladt Bygden, hvilken dog paa dette Sted er temmelig folkerig, fordi her falder jævnlig godt Fiskerie. Men da fornævnte Mennesker vare døde gandske friske, i det de ginge paa Marken, ved at de uformodentlig gave et stærkt Skrig fra dem, og bleve saa reent borte i det samme Øieblik, saa troede alle de andre, at dette var en kiendelig Straf, hvilken Gud havde tilladt en ond Aand at udføre. Dog lode de dem endelig overtale til at bie endnu den fierde Vinter; skiønt ikke uden yderste Angest og daglig Frygt for en pludselig Død.

Men

Men denne Vinter dode ingen. Der er og ingen, siden den Tiid, doet paa denne Maade; ligesom ingen har tilforn vidst af saadant Tilfælde at sige. Vi besaae dette Sted, om Sommeren 1755, og erfarede da, at det var aabent overalt. Indvaanerne berettede os, at det var de fleeste Tider frit for Snee, som store Hraune giærne ere; men at det var det samme, med anførte Tilfælde, enten der laae nogen Snee og Jis over Grunden, eller ei. De lagde endnu 2de andre Omstændigheder til, nemlig først, at disse pludselige Dodsfalde skeede altiid i de korteste og morkeste Dage, ved Vinter-Solhvervet, men dog om lys Dag; og dernæst, at de fleeste af de saaledes bortrykte vare af een Familie, blandt hvilke 4 Brødre og deres Børn udgiorde det største Tall. To af disse Brødre ginge eengang sammen, da den eene pludselig dode, og den anden fik dog ikke noget ondt. Alle de, som dode, vare ellers skikkelige Mennesker, og af stille Opførsel, dog uden at man mærkede hos dem nogen Tungsindighed eller Melancholie.

Den anden Tildragelse er ikke mindre underlig, men dog af anden Beskaffenhed. Om Sommeren 1754, paa Øreback, en Morgenstund, da der var en liden Blæst og klart Vær, dog Himmelen noget skyet, kom en sort Skye, af Nord-Øst fra Fiældene, farende paa skraas ned igiennem Luften til Ørebacken og Handlingsstedet. Jo meere den nærmede sig, desto mindre blev den, og foer saa hastig frem, som en Falk, der, uden at bevæge Vingerne, skyder sig ned paa en Rype. Skyen syntes rundagtig, og slog derhen, hvor en Deel Mennesker, deels Fremmede, deels Indenlandske, stode sammen. Den strøg dem forbi, og rørde ved Kindbeenet paa en midaldrende Arbeidskarl, hvilken blev i det samme aldeles afsindig, og løb ud i Stranden. De fleeste af de andre bleve

forbauſede; dog løbe nogle ſtrax efter ham, og naaede til ham, forend han druknede. Kort ſagt: han blev raſende, reent fra Forſtanden, og brugte allehaande forvendte Ord og Talemaader, ſaa at de, der vare om ham, maatte anvende alle deres Kræfter, for at holde ham, thi han vilde rive ſig løs fra dem. De grebe derfor til, at ſvøbe ham et Stykke Tøi om Hovedet, lode ham derpaa lægge ſig, og holdte ſaaledes paa ham, hvorved han, efter nogen Tiid, begyndte at ſagte ſig, og efter et Par Dage raſede han ikke meer; dog kom han ikke ganſke til ſig ſelv, forend efter 14 Dage. En anden Beretning lægger til, at hverken han, eller de, der ſtode ham nærmeſt, ſaae Skyen, forend den kom, da det hvidſlede lidet i Luften: men andre, der vare længer borte, ſaae og betragtede den i Farten. Den fløi ned i Stranden, og forſvandt der. Ovenmældte Karl, ſom Skyen traf paa, blev ſort eller mørkerød og blaa paa Kinden, men denne Farve forſvandt efterhaanden, ligeſom han kom ſig. Enhver maa have ſin Meening om diſſe Tildragelſer. De, der ere bevandrede i Hiſtorierne, og kiende Naturens mangfoldige og adſkillige Virkninger, finde uden Tvil Mage til diſſe. Ellers kan man ſammenligne dem med det, ſom er ſkeet i diſſe Tider paa Nordlandet, og anført tilforn (§. 761. c).

Mærkværdigheder om Indvaanerne.

§. 906.

Den første Bebyelſe.

En Deel fornemme Folk, meeſt Nordmænd, ſatte ſig af Begyndelſen ned paa Sønderlandet; dog vare to de fornemſte, nemlig Ingolf Arneſon, Landets første Indtager, ſom satte den allerførſte Islandſke Boepæl i Reykeviig, og Ketilbiørn den Gamle, fra hvilken de to første Islandſke Biſkopper, Isleb og Giſſur, nedſtam-

stammede. Denne Mand var saa riig paa Solv, at han vidste ikke, hvortil han skulde bruge det, og faldt derfor paa, at lade giøre en Tverbiælke deraf, i den Afguds-Tempel, som hans Sønner byggede; han vilde saaledes offre Guderne dette Solv til en bestandig Eiendom. Sønnerne, som vilde beholde det selv, satte sig derimod, men uden Nytte; thi den Gamle var paastaaende, og da han ikke maatte give Guderne denne Skat, faldt han paa, efter mange andre Hedningers Maade, at give den igien til Jorden, som de almindelig kaldede, og troede at være, Riigdommens Moder (see Edda). Han lagde altsaa Skatten paa en Stæde, og lod twende Øxne slæbe den op paa Mosfiæld, et særskilt Biærg, kort fra Bruaraae, ved hvis Rod han havde sin Boepæl, som endnu er en Præstegaard og et Kirkested; her nedgravede han og skiulede den, saa den er ikke siden bleven funden.

§. 907.

Folkemengden.

Sønderlandet er, i Hensigt til sin Storrelse, og i Forhold med Landets andre Fierdinger, det folkerigeste (§. 829). Saaledes havde det, sidst i det 11te Hundrede-Aar, 1200 Bønder, hvorved alene meenes de fuldkomne og formuende; alle de andre, hvilke dog udgiorde et anseeligt Tall, bleve ikke regnede. Nu derimod regnes alle Boesiddende, med deres Hunsfolk, enten de ere riige eller fattige, for Bønder; og saadanne 500 fandtes for 20 Aar siden, i de 8 Thinglave, som ere i Rangaarvalle-Syssel, og 800 i de 12 i Aarnæs-Syssel. Naar man nu lægger hertil 700 Familier for Guldbringe-Syssel og Vestmannøe (§. 832.), og for Kiosar-Syssel 117: da faaer man, for den Tiid, paa den Maade, som før er brugt (§. 516. og 760.), et efter Islands Omstændigheder anseeligt Mandtall, nemlig henved 16000 Siele. Men dette

er mærkelig blevet formindsket i de sidstafvigte 20 Aar, meest i de haarde Aaringer. De ved Heklasiældets Ildsprudninger ødelagte Gaarde paa Rangaarvalle, de paa Thorsmark i Thiorsaar-Dal, eller andre deslige, have ikke giort noget betydeligt til Folkemængdens Formindskelse sønder paa; thi dette Slags Ødelæggelse er fuldkommelig erstattet ved de paa Soekanten tiltagende Fiskerleier, skiønt det dog meer er skeet med de andre Fierdingers Skade, end formedelst Indvaanernes Formeerelse paa dette Sted (§. 760. d).

§. 908.

De fornemste Steder.

De fornemste Steder, fra gamle Tider af, ere disse efterfølgende. a) **Althinget.** Vi have nævnt Reykeviig, som den første, og i den Henseende fornemste Gaard paa Landet. Dens Stifter, Ingolf, og nogle af hans nærmeste Efterkommere, forestode Rettergangen her, og holdte et **Althing** eller almindeligt Ting paa Kialarnæs (§. 111.). Men siden er samme blevet flottet til Thingvalle (§. 860.), hvor det endnu holdes. Øperaa deeler Althinget nuomstunder i to Deele. *Consistorium*, eller det geistlige Landemode, er paa den østlige Side, og holdes der aarlig i Thingvalle-Kirke, dog ikkun for Skalholts Stift, thi det for Nord-Stiftet holdes paa Flugemyre i Skagefiorden. Paa den vestlige Bredde af Aaen staaer **Lavretten**, nuomstunder opbygget af Tømmer, ligesom og det Huus, som Amtmanden bruger, medens Althinget staaer, og hvor Overretten holdes. Lavretten er den meeste Tid bleven holdt under aaben Himmel, indtil 1690, da den blev opbygget paa samme Maade, som Althingets andre Boder, nemlig Tosten eller Væggene opførte af kantede Hraunsteene, og Taget af Sparreværk, udvendig beklædt med hvidt Vadmel. Af Forstningen stod Lavretten østen for Elven, men nu har den i nogle 100 Aar

været

været vesten for den, tilligemed alle de Boder og Telte, der høre til den verdslige Ret. Thorlevsholm i Øxeraaen er det Sted, hvor Misdædere rettes, og oppe i Almannegiaa, norden for den flade Grund, staaer den steile Klippe, hvorfra de, der skulde brændes for Hexerie, bleve i forrige Tider nedstyrtede i Baalet.

b) Bispestolen paa Skalholt, stiftet af den første Biskop, Islev, henved 1056. Han var en Søn af Gissur den Hvide, hvilken, tilligemed Hialte Skeggesen, bragte det til Veie, at den christelige Religion blev paabuden ved en Lov, og antagen af Islænderne paa Althinget, Aar 1000. Den Norske Konge, Olus Tryggveson, skikkede tilsidst disse 2 Mænd til Landet, da al den store Umage, som han havde i Forveien giort sig, for at fuldbringe dette Værk, var bleven næsten forgiæves. Men den Jordbrand, der opkom paa samme Tid, og frembragte Thurraar-Hraun (§. 904), havde nær giort deres Ærende til intet, just i det de stode og prædikede for deres Landsmænd, da der kom et Bud med Tidende om samme; thi Hedningene antoge Jordbranden for et Tegn paa Gudernes Vrede, over de Taler, som de Christne holdte. Det var altsaa desto større Lykke, at een iblandt dem selv, nemlig den forommældte Snorre Gode (§. 540.), som maaskee allerede havde fattet gode Tanker om denne nye Troe, fik stillet dem tilfreds med dette, saa korte, som sindrige Svar: paa hvem bleve vel Guderne vrede, den Tid dette Hraun brændte, som vi staae paa? thi de vidste allesammen, at den Jordbrand var skeet for Landets Beboelse. Dette giorde da, at Christendommen blev antagen, og Gissur Hvides egen Søn endelig bestikket til Biskop, 50 Aar derefter, da hans Hovedgaard, Skalholt, blev giort til et Bispesæde for det heele Land. Hans Søn og Efterfølger, Biskop Gissur

satte

satte dog dette først fuldkommelig i Stand, fik ogsaa Indbyggerne overtalte til at vedtage hans Tiende-Lov, som haver siden staaet ved Magt lige til vore Tider, hvorpaa han skiænkede bort, fra Skalholts Bispestoel, heele Nordlandet, for at oprette der et andet Bispe-Sæde. Nordlandets Indbyggere begiærede dette, og den Hellige Johannes blev deres første Biskop (§. 759).

c) **Vidøe** har været et berømt Kloster indtil Reformationen, da det blev seculariseret. Det blev stiftet i Aaret 1226 af Biskop Magnus Gissersen, og hans Broder, Thorvald, Fader til Gissur Jarl; og denne Thorvald blev siden Kanik sammesteds.

d) **Besseſtæd**, almindelig kaldet Kongens Gaard, og Amtmændenes Sæde, har ogsaa været bekiendt i forrige Tider, fornemmelig deraf, at det har været den bekiendte Nordiske Historie-Skrivers, Snorre Sturlesens, Eiendom og Lystgaard. Kongens Befalingsmænd holdte der Huus i forrige Tider, men kun om Sommeren, da de komme aarlig til Landet, og droge bort igien, med deres egne Skibe.

§. 909.

Alderdoms-Levninger.

Af **Alderdoms-Levninger** ville vi kun nævne: a) En Høi paa den fornævnte Holm i Øxeraa, tilhørende en af de største hedenske Skialde i Norden, navnlig **Thorlev Jarlaskald**; man har kundet see nogen Levning deraf, indtil for kort Tiid siden. Elven har bortskyllet alt meer og meer deraf, dog har man fundet der nogle, skiønt ikkun lidet betydelige, Stykker af Jærn og Messing. Kong **Olaf Tryggesens Saga** handler ellers om denne Mands Bedrifter og Afgang.

b) **Domkirkens Prydelser** ere baade smukke og kostbare, især ade meget gamle Alter-Tavler. Her forvares endnu en Bispestav,

oven

oven til af Messing, stærk forgyldt, og en gammel Biskophue af Guldenstykke. Her sees og endnu den Hellige Thorlaks Skrin. Det er den St. Thorlacus, som findes i Almanakerne; han var fød paa Sondrelandet, blev Biskop 1178 og døde 1193; hans Translation skeede 1198, og man har endnu hans Historie paa Islandsk, opfyldt med Jærtegn. Skrinet er bygget som et Huus, 3½ Islandsk Alen langt, 2½ Al. høit, og 1½ Al. bredt, overtrukket med fort bereedet Læder, og beslaget med emailleret Messing. Inde i Skrinet findes ingen Levninger, undtagne 2de brækkede Stykker, som siges at være af denne Helgens Hovedskal, og kunne paa en vis Maade tiene til Prove paa de forrige Tiders Begreber og Omgang med Helgenes Levninger. Den Hellige Thorlaks Been vare tildeels forsvundne, deels udspredte hist og her. Nogle af Aarbøgerne fortælle altsaa iblandt andet, nemlig til Biskop Wilchins Bevommelse, under Aaret 1406, i hvilket han døde, at han havde ei alene ladet denne Helgens Hoved beslaae med godt Sølv, men og skaffet Helligdommen selv, at forstaae Hovedskallen, heel og ubrudt til Veie. Man seer og endnu rigtig nok, paa de 2de overblevne Stykker, baade Sømhullerne, og de Indtrykninger, som Beslaget har giort. Men hvor kunde nu dette skee, da Hovedet var ikke meere til? Jo! foranførte Levninger giøre Sagen begribelig; thi de ere ikke andet, end en stor Cocos-Nød. Dette Slags Nødder have været rare i Norden i de Tider, og maaskee ubekiendte for de fleeste. Almuen fik og ikke Lov til at undersøge, eller nøie betragte Helgenes Levninger.

c) Et Crucifix paa Kaldadarnes (§. 888.) var ved Reformationens Tid meget æret, tilbedet og berømt over heele Landet, for utallige Jærtegn. Det var kostelig klædt, med Skoe af Sølv,

og behængt overalt med Guld- og Sølv-Stykker og andre Prydelser, som en efter anden havde foræret dertil. Gisur, den første Lutherske Biskop, tog dette Crucifix med, forhen at tilbede det, og lod rive af Billedet al den Pryd, der var paa. Almuen var misfornøiet herved, og fik det saa uformærket op igien. Men Biskop Gisle Jonsen, da han fik at høre, at dette Slags Overtroe begyndte paa nye, reiste i Aaret 1587 til Kaldbernæs, tog Billedet ned igien, og førde det med sig til Skalholt, hvor han lod det hugge i Stykker og opbrænde. Men da han ved samme Tid blev syg, og døde kort derefter, saa troede Almuen, at Billedet havde hævnet sig paa ham. Af et gammelt Skialdedigt, som er giort dette Billede til Ære, sees at det er blevet ført udenlands fra, og kiøbt i Einershavn paa Ørebakken. Det siges endog at være bidbragt fra Rom.

d) **Gamle Vaaben.** En Øxe, eller Hellebard, vises paa Skalholt, og berettes at være Rimmeggia, som den Helt Skarphedin eiede. Niale-Saga taler om ham, og Aarbogerne tilholde, at han skulde være død 1010; men nogle andre Omstændigheder vise, at det maae være skeet 1004. Øxen er meget formindsket og bortrustet; Skaftet er af Rodegran, 3½ Alne langt, og beslaget med Jærn. Paa Hlidarenda vises 2de Sværde og et Spyd. Ved Sværdene er intet besynderligt: de ere begge lige store og eensdannede, Klingerne meget forrustede, 1½ Alen lange og 2 Fingre breede. Skaftet er henved 1 Fod langt, og Haandfanget paa det eene belagt med Messing, men paa det andet overtrukket med Skind. I Stedet for Stikplade have de et fremboiet, 1 Finger tykt, Jærn med runde Knapper paa begge Ender. Spydet er dannet som en Landse; Skaftet 2½ Alen langt, af Rodegran, og

neden

neden til beslaget med Jærn og giennemnaglet. Det skal være fundet i Rødeskred, ved Roden af et lidet Biærg, Dymon, nær ved Markerflod. Her skeede og et Slagsmaal henved Aar 1000, hvorom Nials-Saga mælder. En meget beskadiget Ringebrynie forvares ogsaa paa bemældte Sted: den er todobbelt, det er, bestaaende af to og to flade Jærnringe sviede i hverandre. Omkring Halsen er den eengang saa tyk, og ikke viidere, end at den kan passe en middelmaadig Karl uden over Klæderne.

c) Hlutaskaaler eller Lodskaale bleve brugte her i Norden, i de hedenske Tilder: deri laae smaa Afguds-Billeder, hvoraf Eierne spaaede eller søgte at efterforske tilkommende Ting. Saadant et Par Skaale, dog den eene noget beskadiget, bleve fundne ved Knævahole paa Rangaarvalle, kort fra Kiælde-Præstegaard, omtrent for 30 Aar siden, hvilke vi have faaet til Eie. De vare af stærkt forgyldt Messing, og dobbelte, med udpukket giennemskaaret Arbeide. Paa Fodret, som var stobt, sad et kiendeligt Aftryk af flint Lærret, og neder i Bunden var en breed Ring loddet fast, uden Tvil for at trække et Baand der igiennem. Forbenævnte gamle Skrift, Nials-Saga (Cap. 57.), mælder, at Gunnar af Hlidarenda blev, henved Aar 990, eller lidet før, overfalden af 30 af hans Fiender, da han med hans tvende Brødre reisede forbi Knævhole. Den eene af disse blev ihielslagen, og 14 af de andre. Det riimeligste er, at disse sidste ere blevne begrafne her paa Stedet, thi det mældes aleene om Gunners Broder, at hans døde Legeme blev ført derfra. Stedet, hvor Skaalene fandtes, er en Hob af smæltede Smaasteene; der laae og nogle Menneskebeen, som vare meget fortærede.

§. 910.

Havnene. De Havne, som bruges nu, ere alle bekiendte, og temmelig sikkre, undtagen Øredacken, hvor Handels-Skibene ofte have forlist; de have derfor, i de ældste Tiider, løbet ind i Ølvesaaens Os eller Udløb, men de vare den Gang ikke saa store, stikkede ei heller saa dybt i Vander, som vore Tiiders Skibe. Grunden er ogsaa der ubestandig, formedelst Elvens Strom, og Brændingerne uden for; dog kunde der blive god Ankergrund, skiønt ikke uden store Vekostninger. Thorlaks-Havn, kort herfra, er ogsaa bleven brugt i gamle Dage. Holtsaar-Os, ved Øefiældene, er en gammel Havn, hvor man endnu seer Tofterne af de Handlendes Huuse; men Grunden her er meget foranderlig. Seila kaldes en smuk Bugt og Havn tæt ved Bessested, hvor Befalingsmændenes Skibe pleiede at ligge om Sommeren, i den Tiid de droge over til Landet med deres egne Fartøier, laddede med alleslags Vare, som de lode sælge, hvilket var en Herlighed, som fulgde deres Bestilling. Bugten bliver næsten tør om Ebben, og giver godt Vinter-Leie for middelmaadige og smaa Skibe.

§. 911.

Handelen, især i den 15 Alder. Foranførte, og fleere Havne og Ankergrunde, bleve i forrige Tiider besøgde af de Handlende, og da først af de Norske, samt Islænderne selv, medens de eiede Skibe; og siden af de Tydske, og især, paa Sidstningen, af Hamborgerne. Engelænderne begyndte at handle paa denne Kant 1413, dog uden at have Tilladelse dertil; de holdte siden ved i lang Tiid, og havde undertiiden Friehed dertil, men undertiiden tvertimod var Handelen dem reent for-

forbuden, formedelst en og anden Ufred, som de giorde i Landet. Handelen var altsaa meget uvis ved de Tider. Biskop Jon Gerricksen, og fleere af de Catholske Biskoper, af hvilke nogle vare komne hid med Engelske Skiba, kiobte Vare op, for at skikke dem udenlands, og dreve derved stærk Handel. En Hyrdstyrer, eller Stadholder, ved Navn Vigfus Iversen, forlod sin Bestilling, og drog bort til Engeland med en stor Skat i Vare, Solv og andre Kostbarheder. Fiskeriet tog vel til i denne Alder; Landvæsenet derimod tog desto meere af; den store Pest var nylig forbi, Agerdyrkningen, og fleere høist nyttige Handteringer, blive satte til Side, og alle Ting vare i Uorden. Disse Uordentligheder holdte ved i lang Tid, og omvexledes idelig med andre nye. Hyrdstyrerne, eller de øverste Befalingsmænd, begyndte for Alvor at handle med deres egne Skibe, henved 1420. Bisperne, jo meere de toge til i Rigdom og Magt, jo verdsligere og modigere bleve de. Det Exempel med Biskop Jon Gerricksen er mærkværdigt i den Islandske Historie. Hans Broder havde, i Aaret 1433, friet forgiæves til en fornemme Jomfrue, hvorfor han først slog hendes Broder ihiel, og siden afbrændte Gaarden Kirkebol, paa Sydernæssene, tilligemed Folkene. Hun var dog saa lykkelig, at slippe ud, igiennem en Aabning paa Taget, uden at nogen blev der var, hvorpaa hun giorde det Løfte, at tage den til Mand, enten han saa var ringe eller fornemme, som hævnede hende paa Biskopen, der havde været den første Aarsag til den skeete Ulykke. Thorvard, Lopter den Rikes Søn, fra Madrevalle i Oefiorden, tog sig dette paa. Han drog Aaret efter til Skalholt med bevæbnet Mandskab, og kom derhen, Aftenen for St. Thorlaks Dag, om Som-

§. 910.

Havnene. De Havne, som bruges nu, ere alle bekiendte, og temmelig sikkre, undtagen Øredacken, hvor Handels-Skibene ofte have forliist; de have derfor, i de ældste Tiider, løbet ind i Ølvesaaens Øs eller Udløb, men de vare den Gang ikke saa store, stikkede ei heller saa dybt i Vander, som vore Tiiders Skibe. Grunden er ogsaa der ubestandig, formedelst Elvens Strom, og Brændingerne uden for; dog kunde der blive god Ankergrund, skiønt ikke uden store Vekostninger. Thorlaks-Havn, kort herfra, er ogsaa bleven brugt i gamle Dage. Holtsaar-Øs, ved Øefiældene, er en gammel Havn, hvor man endnu seer Tofterne af de Handlendes Huuse; men Grunden her er meget foranderlig. Seila kaldes en smuk Bugt og Havn tæt ved Bessested, hvor Befalingsmændenes Skibe plelede at ligge om Sommeren, i den Tiid de droge over til Landet med deres egne Fartøier, laddede med alleslags Vare, som de lode sælge, hvilket var en Herlighed, som fulgde deres Bestilling. Bugten bliver næsten tør om Ebben, og giver godt Vinter-Leie for middelmaadige og smaa Skibe.

§. 911.

Handelen, især i den 15 Alder. Foranførte, og fleere Havne og Ankergrunde, bleve i forrige Tiider besøgde af de Handlende, og da først af de Norske, samt Islænderne selv, medens de eiede Skibe; og siden af de Tydske, og især, paa Sidstningen, af Hamborgerne. Engelænderne begyndte at handle paa denne Kant 1413, dog uden at have Tilladelse dertil; de holdte siden ved i lang Tiid, og havde undertiiden Friehed dertil, men undertiiden tvertimod var Handelen dem reent for-

forbuden, formedelſt en og anden Ufred, ſom de giorde i Landet. Handelen var altſaa meget uvis ved de Tider. Biſkop Jon Gerrickſen, og fleere af de Catholſke Biſkoper, af hvilke nogle vare komne hid med Engelſke Skibe, kiobte Vare op, for at ſikke dem udenlands, og dreve derved ſtærk Handel. En Hyrdſtyrer, eller Stadholder, ved Navn Vigfus Iverſen, forlod ſin Beſtilling, og drog bort til Engeland med en ſtor Skat i Vare, Solv og andre Koſtbarheder. Fiſkeriet tog vel til i denne Alder; Landvæſenet derimod tog deſto meere af; den ſtore Peſt var nylig forbi, Agerdyrkningen, og fleere haiſt nyttige Handteringer, blevе ſatte til Side, og alle Ting vare i Uorden. Diſſe Uordentligheder holdte ved i lang Tid, og omvexledes idelig med andre nye. Hyrdſtyrerne, eller de overſte Befalingsmænd, begyndte for Alvor at handle med deres egne Skibe, henved 1420. Biſperne, jo meere de toge til i Rigdom og Magt, jo verdsligere og modigere bleve de. Det Exempel med Biſkop Jon Gerrickſen er mærkværdigt i den Islandſke Hiſtorie. Hans Broder havde, i Aaret 1433, friet forgiæves til en fornemme Jomfrue, hvorfor han forſt ſlog hendes Broder ihiel, og ſiden afbrændte Gaarden Kirkebol, paa Sondernæſſene, tilligemed Folkene. Hun var dog ſaa lykkelig, at ſlippe ud, igiennem en Aabning paa Taget, uden at nogen blev der var, hvorpaa hun giorde det Loſte, at tage den til Mand, enten han ſaa var ringe eller fornemme, ſom hævnede hende paa Biſkopen, der havde været den forſte Aarſag til den ſkeete Ulykke. Thorvard, Lopter den Riiges Son, fra Madrevalle i Oefiorden, tog ſig dette paa. Han drog Aaret efter til Skalholt med bevæbnet Mandſkab, og kom derhen, Aftenen for St. Thorlaks Dag, om Som-

meren. Den Tiid Messen begyndte, gik han ind i Kirken, tog Biskopen fra Alteret, og lod ham føre ud til Brueraa, binde ham en Steen om Halsen, og sænke ham der ned. Denne Gierning blev aldrig straffet eller paatalt af nogen. Han lod ogsaa samme Tiid slaae ihiel Bispens Tienere, som vare 30 i Tallet, alle fremmede. De fleeste af dem bleve dræbte i Domkirken. Paa slig Uorden søgte de første Oldenborgske Konger at raade Bod, især Kong Christian den 1ste, med den saakaldte Lange Retterbod, hvilken forbyder strængelig al Omstreifen, fiendtligt Overfald, Mandslag og Plyndren. Aar 1477 blev Befalingsmanden, Biørn Thorlevsen, ihielslagen ved Vester-Iskelen af nogle Engelændere, som handlede der, hvorfor hans Frue, Olov, lod sine Tienere opsøge Engelænderne hvor de fandt dem paa Landet, og slaae dem ihiel. 1490 foreskrev Befalingsmanden, Didrich Pining, de Tydske, Engelske og Islandske Handlende, visse Regler at gaae efter. Den grumme Pest, som 4 Aar derefter kom fra et fremmed Skib til Sønderlandet (§. 731.), anrettede en skrækkelig Ødelæggelse. Islænderne synes ellers heele Tiiden at have været ilde fornøiede med den Engelske Handel. I Aaret 1515 gave de hæftige Klager ind for Kongen; men alt dette uagtet besøgte dog Engelænderne Island endnu i lang Tiid derefter. Alt dette begyndte først sønder paa, men Virkningerne deraf komme ogsaa til de længstbortliggende Herreder og Fierdinger.

§. 912.

Reformationen. Reformationen begyndte først paa Sønderlandet, ligesom den christelige Troe blev her først indført paa Landsthinget. Vi have mældet, at Biskop Gissur satte Skalholts Bispestoel og dens Ind-

Indkomster først i Stand. En anden Biskop Gissur begyndte ogsaa Reformationen paa Skalholt, i Aaret 1540. Han var en gudfrygtig og lærd Mand, som havde stor Anseelse; men han levede kun kort, og hans Efterfølger var Morten Einersen, en sagtmodig Mand, som ogsaa havde gode Fortieneſter, endskiønt hans Anseelse blev ikkun liden. Han var de Tiiders beste Psalme-Skiald, hvilket hans Messe-Sange vidne om. Den bekiendte Biskop, Jon Areſen, tænkte at indlægge sig Ære, ved at modstaae Reformationen; dog turde han ikke yttre sig dermed, førend Biskop Gissur var død. Jon Areſen var ulærd, havde dog gode Gaver, var munter, omgiængelig, og en god Poet. I den Uroelighed, som han opvakte, viiste han meer Mod end Forstand, og hans Ære-Syge og Hidsighed drev ham til en uforsvarlig Opsætsighed, hvilken dog ikke var haus Hoved-Hensigt. Han tænkte, at Nidkiærhed for Troen skulde vinde Seier, og forsvare ham, men begge Deelene sloge ham feil. Bemeldte Biskops Afgang, og andre mærkvardige Tildragelser, angaaende Reformationen i Island, ere alt blevne bekiendte af det Værk, Hans Høiærvardighed Hr. Biskop Harboe har forfattet om samme. Oluf Hialteſen blev derpaa Biskop paa Holum, og begyndte Reformationen i Norder-Stiftet. Endeel beromte Mænd hiulpe til at bringe dette gudelige Værk i Stand. Den Kongelige Befalingsmand, Poul Stigsen, var særdeles omhyggelig derfor. Han gav mange nyttige Befalinger ud, deels til den sande Troes Udbreedelse, deels angaaende Skolerne og heele Landets Velfærd. Oddur, Biskop Gottskalkes Søn fra Holum, en gudfrygtig og vellærd Mand, hialp ikke lidet til Reformationen ved at overſætte det Nye Teſtamente, og fleere gudelige Boger, paa godt Islandsk. Af Frygt for Biskop

Og-

Ogmund, med hvilken han var reist til Island, torde han ikke lade see det Nye Testamente, som han havde hos sig, og endnu mindre lade nogen vide, at han vilde oversætte det, undtagen Gissur og Gisle, som siden bleve Biskopper, og begge to vare i Raad med ham. Under andet Paaskud giorde han sig en liden Indretning i Koestalden paa Skalholt, og der oversatte han Matthæi Evangelium. Biskop Gudbrand giorde sit Fædreneland den største Tieneste, i det han indførde og satte i Stand et Bogtrykkerie i Island, samt oversatte Bibelen og mange andre aandelige Bøger. Til den Ende arbeidede han heele Tiiden. De Billeder og største Bogstaver, der sees i Bibelens første Udgave, giorde han, og udskar Formerne dertil med egen Haand. Den foromtalte Svenske Præst (§. 761. c) havde dog i Forveien trykt nogle nyttige Bøger. Brynjolf Svendsen, Biskop paa Skalholt, var den som efter Reformationen giorde sig den største Umage for at indføre Skik og Orden iblandt Geistligheden, baade i Rettergang og andet. Han var en hoilærd viis Mand, og stor Elsker af Fædrenelandet og den almindelige Velfærd. Hans daglige Levemaade var et stort Bevis derpaa.

§. 913.

De nye Indretninger.

De nye Indretninger i Reykevig fortiene Sted blandt Sønderlandets største Mærkværdigheder (§. 880). Vor allernaadigste Konge har, siden 1752, givet et Selskab af Indvaanerne i Island adskillige herlige Privilegier, for at istandsætte sammesteds Klæde- og Toi-Fabriker, med andre for Landet nyttige Haandværker og Indretninger. Hans Kongelige Majestæt haver ogsaa efterhaanden skiænket dette Sælskab anseelige Penge-Summer

mær og Materialier, til at opnaae denne ret Kongelige og Høistfaderlige Hensigt, nemlig Folkets Opkomst, som fra dets forrige Velstand er meer og meer aftaget, og sunket ned i Armod og Elændighed. Foruden tvende Fisker-Hukkerter, gav Hans Majestæt ogsaa Gaarden Reykeviig, til at anlægge derpaa de bemældte Indretninger. Denne Kongelige Gavmildhed er uden Exempel i Island. Det er truffet artig ind, at Vallet faldt paa Reykeviig, uden at nogen tænkte derpaa, da denne er den allerældste Gaard i Island, og den første Landnams-Mands først indtagne Eiendom. Man seer her endnu Tosten af hans Skibshuus, som kaldes af de Nærboende Ingolfs-Nost. Til Sælskabet hører videre Svovel-Raffinaderiet ved Myvand, og i Kriseviig, samt Farver-Huuset og Stampe-Mollen ved Helleraaerne, o. s. f. At beskrive disse Indretninger videre, kan for denne Gang lidet nytte. Det vilde blive for vidtloftigt. Sagen er bekiendt, og Tingene ere endnu ikke komne til den ventelige Modenhed.

§. 914.

Saaledes er da denne Islandske Reise lykkelig bragt til En- Beslutning.
de. Adskillige Udfarter, mangfoldige Omstændigheder ved Reisen, frugtesløse Foretagender, samt endeel Forsøge, som ikke havde den ønskelige Virkning, ere her med Fliid blevne udeladte, og følgelig vel Halvparten af de første Reisebeskrivelser. Men i dets Sted er tillagt ligesaa meget af allehaande nyttige og vigtige Underretninger, nye Agtpaagivelser og Anmærkninger, om Landets og Indbyggernes Tilstand og Beskaffenhed, saavel i de ældere som nyere Tider; om Huusholdningen overhovedet; om Landvæsenet, Fiskeriet, og meget andet. Man haaber, at dette bliver behage-

Sønder-Island ꝛc.

[illegible]stige, lærde og indseende Læsere: fornemmelig [illegible]gste Konges Undersaatter, som oprigtigen elske [illegible]este, og især for dem, som enten beboe, eller [illegible]d dette hidindtil saa lidet, dog mangesteds urig-[illegible].

Register.

A.

Aahver, pag. 112.
Aal, 595. 839. 900. 991.
  Hav-, 595.
  i varme Bade, 900.
Aalka, 355. 562.
Aamu-Madkur, 220. 711.
Aander, bebee øde Steder, 239. 278. 479. 834.
  Kirkegaarde, 479.
Aaredal, Reise didhen, 87.
Aaringer, haarde, 644. 701. 800.
Aarnæs-Syssel, 850.
Aarnæs, 856. 874.
Aas, i Hialtedal, 739.
Aas, 237. 259. 925.
Aastov, 689.
Abies marina, 447.
Achillæa, 491. 673. 815.
Acus, en Fisk, 995.
Actinia, corpore molli, 1002. 1003.
Ada, en Skiæl, 70. 1010. 1019.
Adalviik, 514.
Aderfuglen, pag. 63. 222. 355. 548. 550. 553. 555. 705. 982.
Ader-Dunn, 550. 553.
  Æg, 550.
  Unger, 552. 553.
Ader-Øer, 222. 377. 482. 523. 873.
Adey, 378.
Æg, deres Samling, 482. 551. 563.
  Behandling, 484.
Æggekager, 484.
Æggedravle, 484. 597.
Æg-Tilden, 486.
Æg, hvormange lægges, 485.
Ægopodium, en Urt, 430.
Ænder, tamme, 59.
Ænder, vilde, 63. 222.
  Blaakolls-Ønd, 549.
  Gul-Ønd, 550.
  Haavella, 549.
  Hrafn-Ønd, 549.
  Sef-Ønd, 550. 986.
  Straum-Ønd, 549.
  Top-Ønd, 550.
  Ørt, 549.

Register.

Ærter, vilde, 496.
Ærupriis, 431.
Ætekongr, 970.
Ætefifill, 18.
Ætehvøn, 158. 320.
Ætethang, 442. 680.
Ætesveppur, 674.
Ætites, 424. 803.
maritus, 425.
multiplex, 804.
Affaldet, et District, 856.
Afguds-Tempel, paa Kialarnæs, 74.
paa Hofstad, 260. 364.
paa Hof i Midfiord, 736.
paa Hof i Goddale, 736. v. Hof.
Afretts-Fælleder og Fiælde, 200. 745.
Omgang dermed, 201.
Agater, 658.
sorte, 84. 92. 135. 136. 291. 314. 405. 419. 420. 422. 810. 933.
uægte, 92.
hvide og røde, 399.
hvide, 933.
blaalige, 399.
figurerte, 403.
Agatens formeente Egenskaber, 422.
Agaricus, caulescens, pileo albo, 674.
— — — — supra plano, 674.
— — — — subconvexo, 674.
Agerbrug, i Island, 235. 370. 615. 680. 947.
nye Forsøge dermed, 947. 681. 956.
hvorfor disse ei lykkedes, 958. v. Kornsæd.
Agerøe, 266. 376. 854.
Agerøe, paa Østlandet, 750.
Aira odorifera, 431.
Akrar, 235.
Akranæs, 80. 82.
Akrafiall, 81. 82. 130.
Akrahverar, 891.
Alauda, 582.
Alchimilla, 791.
— — Alpina, 18. 20.
Alker, 513. 562. 566.
Alca, rostro psittaci, sulcis rostri 4, 223. 355. 559.
vulgaris, 355.
sulco rostri unico, 355. 562.
rostro acuminato, 355. 562.
rostro breviori, 355. 562.
rostri sulcis octo, 482. 750.
rostri sulcis qvatuor, 562.
alis minimis, 855. 983.
Alderdoms Levninger, 245. 616. 735.
i Hitardals Kirke, 258.
i Trollatunge-Kirke, 492.
i Vestfiordene, 616.
paa Nordlandet, 734. 735.
paa Østerlandet, 847.
paa Sønderlandet, 1032.
Alfa-Vakir, 98.
Alfeyda-Skiær, 778.
Alga, vitriariorum, 441.
Saccharifera, 444. 858. 941. 942.
aromatica, 446.
Almænningar, 505. 514.

Alman-

Almanneſkard, 747.
Almannaſliot, 845.
Almannegiaa, 881. 928.
Alptanes, 219.
Alptanes-Eyiar, 81. 222.
Alptafiordr, 370.
Alpteſiord paa Oſtlandet, 747.
Alpteviiger, 746.
Alptever, 748. 774.
Alptenes paa Sønderlandet, 853. 975.
Althinget paa Island, 1030. v. Landeting.
Alun, 893. 898. 934.
Naama-, 664. 724.
i cubiſke Cryſtaller, 724.
Aluta montana, 658.
Ammodytis, en Fiſk, 587.
Ampelitis, 721. 423. 670. 671.
Amygdala marina, 1003.
Anarrichas, 427. 591.
non maculatus, 590.
minor maculis nigris, 592.
Anas, [roſtro cylindrico, plumis molliſſimis,] Eder, 222. 355.
collo nigricante, collari albo, 548.
fera s: Bolchas, 549.
criſtata, nigra, 549.
cauda acuta cuneiformi, s: Anas Islandica, 549.
minima, macula alarum nigra, 549.
criſta gemina flava, 550. 986.
Andekyl, 80.
Andakilsaa, 104.
Andræsdøge, 2.
Angelica, Archangelica, 320. 429. 431. 502. 503. 676. 677.
Imperatoria, 429.
maxima, 495. 939.
Angvilla, 594. 991.
Anſer, vulgaris ferus, 222.
baſſanus, 224.
griſeus ferus, 548.
griſeus, capite colloqve nigris, 549.
baſſano congener, 556.
Anthyllis, vulneraria, 940. 19.
Apavatn, 871.
Aphrodita, Hemiſphærico-ovalis, 1003.
— — corpore cylindrico, 1004.
Arbeide, Dags-, for en Karl, 35. 308. 336.
for en Pige, 35. 336.
Arbeide, for Mandfolk, 335. 455. 481.
for Kvindfolk, 335. 481. 482.
Arbeide, almindeligt, 693. 970.
om Vinteren, 32. 180. 335. 455. 456.
om Foraaret, 32. 181. 335.
om Høſten, 35. 183.
om Sommeren, 183. 335.
Arbeids-Løn, 35. 36. 37. 183. 336. 694. 971.
alt for ſtor ſkadelig, 38. 971.
Arbeidsfolk, Opmuntring for dem, 38.
hvormeget Føde i Vaartiden, 329.
hvormeget ellers, 329.
ſelvraadige, 456.
Mangel derpaa, 693. 694.
Arbeide i Trævarer, 500. 833.
Kunſt-, 38. 698. 832. 976.

Arbutus, baccis rubris, 170. 322.
uva Urſi, 724.
Ardea, criſta dependente, 356.
Arenaria, 677.
Argentina, 946.
Argilla, 125. 127.
maris cærulea, 268.
communis Plaſtica, 392.
ſpyra, 125.
vulgaris, 125.
Arnarſtord, 374. 378. 385.
Arnarſtape, 272.
Arnarſtapa-Ombud, 273. 365.
Arnarvatn, 107.
Arnarvatns-Heyde, 80. 81. 220. 621. 631.
Arnardal, 745.
Arnarſtaull, 745.
Arnøe, 266.
Arundo, foliorum lateribus convolutis, 236. 681.
2: Arenaria, 321. 370. 431. 673.
v. Melur.
Aſke af Ildbiærge, 809. 842.
Aſterias, 612.
ophiura, 715.
ſtellatus, radiis 5 aculeatis, 1005.
— — — non aculeatis, 1005.
radiis 5 tenuiſſimis, 1005.
ſtellatus, radiis 9, 1005.
Augnfro, en Urt, 433.
Aur, en Jordart, 682.
Aurride, Ørret, 595.
Aurridavatn, 792. v. Ørrid.
Azalia, procumbens, 940.

B.

Baade, i Island, p. 66. 274. 339. 508. 698. 971.
Gammelbage, 67.
Baade, deres Indretning, 67. 343. 509.
deres Optrækning paa Land, 973.
deres Svaghed, 342. 509.
Bemanding, 509. 510. 971.
Burdinger, 508. 509.
Aattæringer, 971.
Sexæringer, 975.
Teinæringer, 971.
Tomandsfar, 975.
Fiografar, 66.
Baadsende, 852. 2: Baadsſand, 853.
Baardardal, 753.
Baardar-Hellir, 76.
Baardr Snæfells-Aas, 76. 258. 367.
Baaruſkel, 665. 1010.
Baasgildinger, 889.
Badſtuehver, 640.
Bade, varme, 5. 109. 382. 385. 639. 640. 798. 882. 888. 899.
deres Nytte, 115.
deres Indretning, 116.
indviede, 385.
i Havet, 386.
tørre, 724.
St. Mortens Bad, 888.

Badſtofuhver, 891.
Bærſokn, 80.
Bække bleyne til Floder, 844.
Bær, Myſningar, 170. 322.
Blaa-, 170. 171. 322. 436.
Kræke-, 171. 322. 436.
Ene-, 322. 436.
Hruta-, 322.
Jord-, 675.
Baggahlutar, 803.
Bakkefiord, 744.
Bald-Jøkul, 95. 629. 627. 752. 776. 860.
Balanus, litoralis, 937.
Balæna, dorſo impenni, 541. v. Grönlandica.
rubere pinniformi, 541.
ventre plicato, 542.
maxima, ventre plicato, 442.
media, ventre plicato, 542.
minima, roſtro acutiſſimo, 543.
Baldurs-Braa, en Urt, 433.
Balkanes, 621. 693.
Bardeſtrand-Syſſel, 374. 375. 428. 437.
Bard, 505.
Bardsvik, 504.
Barkning, hvad dertil bruges, 165. 173. 337.
Barmahlid, 414.
Barnaborg, 315.
Barnamold, 125.
Barnamoſe, 175.
Barſſa, alpina, 433. 815.
Baſalter, 396. 653. 736.
jordſinner-arrede, 810.
Baula, et Bierg, 81. 83. 138.
Baulufiein, 138. 139.
dens Nytte, 140.
Baulaarvatn, 294.
Bauluhellir, 658.
Beer album, 19.
Beenrad, gammelt, 740.
Beina-Striug, 826.
Beinvider, 172.
Beitumadkur, 715.
Beitelyng, 940. 941.
Beitukongur, 1012.
Bellone, en Fiſk, 995.
Beredning, Skinds og Læders, 44. 337. 339.
Bereſiord, 747.
Bergaarſtall, 810.
Bergbue, 1009.
Bergvand, 117.
Bergkork, 658.
Beria-Arve, 677.
Bernicla, en Fugl, 64. 549.
Berſerkiahraun, 367.
Beruvik, 276.
Beſſeſted, 261. 853. 1032.
Beſſeſteds Poſter, 37.
Betula, erecta, 167.
procumbens, 167. 233. 320.
nana, 167. 320.
Biærgfuglen, 513. 562. 566. 568. 625. 855. 982.
dens Fangſt, 563.

Biarnarhafn, 371.
Biarnarhellir, 257.
Biarneyar, 377.
Biarney, 749.
Biarneſiordsaa, 381.
Biarnarfiord, 502.
Biarneflag, 725.
Biærge, ildſprudende, ved Myvatn, 725. 727.
deres Virkning, 808.
deres Product, 809. v. Ildſprudninger.
Biærge, ſorte, 3.
røde, 3.
hvide, 3. 12. 83. 806.
gamle, 3. 397. 398. 924.
nye, 3. 397.
ved Jordſkielv, 760.
ordentlige, 3. 82. 83. 131. 270. 379. 396.
uordentlige, 3. 82. 86. 267. 292. 626.
Biærgenes Dannelſe, 3. 82. 83. 85. 91. 130. 267. 379.
Forſkiellighed, 3. 11.
Høide, 4. 82. 85. 91. 267. 268. 288. 289. 380. 628. 867.
Materie, 11. 12. 82. 84. 89. 267. 286. 289. 418.
Lage, 131. 267. 270. 289. 397. 397. 417. 727.
Etager, 727. 865.
Biærge, trække Dampe til ſig, 285. 867.
ere ſteilere mod Sønden, 379.
Biærgfald, forfærdeligt, 498. v. Fiældſkred.
Biærgfald, af Fugle, 569.
Bibelen, paa Islandſk, 1039.
Bildøe, 266.
Bildedals-Havn, 390.
Billeder, af Kobber, 616.
Birke, 511.
Birkeſkov, 88. 166. 168. 320. 361. 408. 435. 613. 733. 1021.
Birketræer, deres Nytte, 167. 233. 435.
endeel ſtore, 1021.
Biſpeſtol, paa Holum, 735.
paa Skalholt, 1031.
Biſpetunger, en Bygd, 851.
Biſtorta (Polygonum), 677.
Bitra, en Vig, 373.
Biørne, de Grønlandſke, 519. 837. 980.
Blaabær, 170.
Myra-, 322.
Dal-, 171. 322.
Blaafell, 861.
Blaafells-Jokul, 95.
Blaagryte, 313. 654.
Blaaklukka, en Urt, 429. 618. 814. 940.
Blaamor, 607.
Blaaſkogsaa, 72.
Blaaſkogsheide, 103.
Blanda, en Drik, 31. 180. 692.
Blanda, en Bog, 43.
Blanda, en Elv, 630.
der en Havn, 741.
Blennius, 559.
maculis 10 & ultra nigris, 588.

Blæk, hvad dertil bruges, 173.
til Pergament, 198.
Forsøg at giøre, 724.
Bleika, en Jordart, 395.
Bleika, en Fisk, 595.
Bleikkula, 674.
Blodberg, en Urt, 944.
Blodsteen, 425.
Blodsuga, 611.
Blod, i Havet, 732. 846.
Blot d: Offringer, 468.
Blotstein, 365. 736.
Blot, Disa-, 468.
Alfa-, 468.
Blødfisk-Stoppe, 330.
Blødru-Skeve, et Insect, 1000.
Bobbe, en Skiel, 70. 1012.
Boemærker, 202.
Bogtrykkerie, paa Island, 739. 1040.
Bogstaver, Rune-, 255. 274.
ukiendelige, 257.
Hexe-, 257. 274.
Boli, 889. 897. 898. 915. 917.
Bolus insipidus, 652.
thermarum varius, 652.
thermarum, 111. 126. 129. 177. 639. 651.
violaceus, 126. 127.
cæruleus, 127.
albo-cæruleus, 650.
variegatus, 127. 128. 650.
brunneus, 129.
brunneus tenacissimus, 650.
albus, 128. 139. 310.
carneo-albus, 291.
lucide-carneo colore, 650.
Bolungavik, 504.
Bombylius, et Insect, 603.
Borg, paa Myrar, 260.
i Vildedal, 736.
Borgarfiord, 78. 79. 81.
Borgarfiords-Syssel, dets Deeling, 78. 80.
dets Strækning, 79.
dets Størrelse, 80.
Strande og Øer, 81.
Bierge, 81.
Floder og Søer, 103.
varme Vandspringe og Bade, 108.
Værelige, 118.
Jordarter, 122.
Steenarter, 130.
Hraunstrækninger, 133.
Mineralier, 146.
Fossilier, 150.
Frugtbarhed, 154. 426.
Urter især, 164.
Skove, 166. 232.
Indvaanere, 175.
Bygninger, 177.
Spise, 179.
Arbeide, 180.
Dyr, 187.
Fugle, 220.
Fiske og Fiskerie, 228.
Havne, 262.
Borgareyar, 81.

Borgarey, 378.
Borgarfiord, paa Østerlandet, 745.
Borgarhraun, 362.
Bordeyre, 617.
Botn, en Dal, 72.
Botnsaa, 79. 103.
Botryitis, Blodsteen, 425.
Braak, et Redskab, 339.
Brændsel, i Island, 331. 332. 434. 441. 442. 459. 481. 625. 693. 826. 968.
Brændenelle, 429.
den store, 435.
Brandkod, en Fisk, 596.
Brathals, 768.
Brathals-Qvisl, 768.
Braunugraus, 166.
Brautarholt, 4. 72.
Breccia, 655. 659. 725. 777. 861. 926.
constans lapidum fragmentis, 316. 405.
griseo-cærulea, 316.
nigricans, 316.
Breddalsbugt, 747. 848.
Breedefiord, 373. 375.
dens Øer, 376. 481. 631.
Breydeviik, 746.
Breedemark, 784. 840.
Breedemarks-Sand, 748. 784.
Breedemarks-Jøkul, 751. 786. 787.
Breidaa, 786.
Breedebolstad-Fiæld, 790.
Brekku-Suigill, 715.
Brenne-Soley, 18.
Brenta, 548.
Briamsnes, 648.
Brimbutur, 1004.
Broddamuus, 589. 710.
Broddenes, 378.
Broe, over Iskelsaa, 792.
Broer, almindelige fordum, 793.
Brokøe, 266.
Bruaraa, 874.
Brunaviik, 746.
Brunella, 946.
Brunnilsvaller, 732.
Brunnkluka, 600. 712.
Bruuse, en Fugl, 556.
Brygde, 988.
dens Fangst, 989.
Brynesteen, 928.
Brynjedal, 72.
Brynjedalsaa, 103.
Brynjolf, Svendsen, 262. 859.
Brystsyge, 176. 821.
Brød, Flad- og Snurbrød, 179.
af Kornfura, 432.
Bualaug, paa Island, 15.
Budahraun, 271. 320.
Budaklettur, 271.
Budenstad, 371.
Bulandshøfde, et Biærg, 269.
Bukkeblade, 211.
Burkne, 816.
Burn, 320. 678. 19.
Burdinger, 508.

Byg-

Bygden, dens Breede, 503. 621.
Aftagelse, 737.
Bygde, tilforn beboede, 678. 738. 765.
deres Ødelæggelse, 760. 781. 784. 786. 840. 862.
Bygninger, paa Sønderlandet, 22. 965.
i Borgarfiords-Syssel, 177.
i Sneefiældnes, 326.
i Vestfiordene, 453.
paa Nordlandet, 690.
paa Østlandet, 824.
Bygnings-Materialier, 35. 453. 690. 926. 965.
Maade, 326. 500. 825.
Bygninger, ældgamle, 825.
flette paa Sønderlandet ved Søekanten, 965.
der fleere smukke, end andensteds, 965.
Bøger, oversatte, 449.
om Chiromantie og Astromantie rc. 467.
Børn-Aske, 124.
Børn, deres Opamming, 451.
Syndomme, 450. 961.
Død, 451. 452.

C.

Calendarier, 40.
Caltha, palustris, 18.
Campanula, rotundifolia, 429.
patula, 688. 814. 540.
Cancelli, Eremitæi, 223.
Cancer, Bernhardus, 232.
Cancer, Araneus, 996.
Diogenes, 997.
Macrourus, rostro lateribus dentato, 997.
Macrourus, thorace aculeato, 998
Cap de Nord, 374. 378. 513.
Carbo, aqvaticus, 555.
Carcharias, vulgaris, 359.
Carex, 18.
Cardia Veneres, 665. 1010.
Cardia, striata, 665.
Carduus, Heterophyllus, 679.
Carum, 814. 940.
Cataphractus, en Fisk, 589.
Catarrhactes, en Fugl, 838.
Catarrh-Feber, 176.
Centrina, 598.
Centaurium, minus, 673.
Chalcedonii, 403. 658.
semi-pellucidus, 656.
Charadrius, variegatus, pectore nigro, 580.
variegatus, pectore macula nigro, 581.
variegatus minimus, collari nigro, 581.
Chimæra, monstrosa, 360. 598.
Christne Religion, paa Island, 1031.
Clupea, lata qvadruncialis, 224. 587.
villosa foetens, 224.
vulgaris maxima, Sild, 358.
longa, arenaria, 549.
longa tenuis, argentea, 587.
linea laterali villosa, 695.

Colymbus, dorso nigro, maculis albis, Himbrynen, 710.
collo antice ferrugineo, Lomen, 710.
Concha Bivalves, 1019.
ventrosa, crassa, 153. 69. 410.
pecten auritus, 153. 232. 1010.
oblonga, 69.
Pholas, testa obliqve truncata, 1009.
Mya,
testa ovata truncata, 1009.
testa ovata membr., 1009.
Ostrea,
edulis, vulgaris, 1010.
testa orbiculari, aurita, 1010.
testa pectinata, 1010.
Anomia,
orbiculata, 1010.
testa piriformi, 1010.
Mytulus,
testa oblonga, 1010. 1019.
testa ovato-oblonga, 1010.
Cardia,
testa cordata, 1010.
testa ovata, 1011.
testa ovata tenera, 1011.
testa ovata minus convexa, 1011.
Conchæ Multivalves,
Chiton punctatus, 1008.
Lepas,
testa cylindrica, 1008.
testa ovata-hexagona, 1008.
concha anatifera, 1009.
Conchæ Univalves, 1014.
Buccinum, 1019.
testa oblonga, spiris 7 & 8, 1011.
testa oblonga candida, 1012.
testa ovata, acuta, 1012.
testa ovata, acuta carulea, 1012.
Murex, 1012.
Dolium, 1012. 1019.
Trochus, 1013.
Nerita, 1015. 1020.
Patella, 1018.
Turbo, 1014. 1020.
Dentalium, 1017.
Serpula, 1018.
Cylindrus, 1019.
Cochlearia, 19. 321. 483. 625. 673. 677.
rotundifolia, 429. 815.
Cochleæ, 70.
acuminata &c. 70.
Columba, Gröhlandica, 482. 557. 558.
Columbarius, Plautus, 558.
Colymbus, minimus, Teiste, 356. 557.
maximus, pectore albo, 556.
cinereus, pectore albo, 557.
niger, pedibus fangvineis, 557.
pectore ferrugineo, 986.
Comarum, palustre, 18.
Compasset, ustadigt paa Jisblærge, 282. 283.

Con-

Conchylier, 1007.
mangſkallede, 1008.
Tveſkiællede, 1009. v. Conchæ.
Conchylier, i Jorden, 126. 153. 410. 665. 936.
i Steene og Klipper, 411. 926.
Concreta thermarum, 112. 144. 289. 667. 806. 885.
tophacea, 289.
Conferva, paluſtris, 441.
Corallina, pennata, 447.
Corallina, officinarum, 446.
Coralloides, nigricans, 162. 678.
Corus, Alepidotus, 359.
corpore octogono, 589.
Cremor thermarum, 109.
Creta, Kride-Arter, 124.
Cruciſix, paa Kalvaderne, 1035.
Cryſtaller, i Stæl, 666.
Cryſtaller, Spat og Qvarts, 84. 313. 398. 399. 657. 658.
Berg, 314. 657.
i Bolis, 650.
Cryſtallus, litoralis, 399.
disdiaclaſtica, 400. 804.
Cucubalus, acaulis, 19. 433. 815.
Cyclopterus, en Fiſk, 227. 486. 588.
Lumpus, 359.
Cyprinus, pelagicus, 359.

D.

Dagmaal, 40. 41.
Dagmærker, 40.
Hensigt dermed, 41.
Dagſlaatte, 33.
Dale-Syſſel, 373. 375. 426.
dets Tinglave og Sogne, 375.
Strande og Oer, 375.
Egne, 381. 426.
Urter, 429.
Indbyggere, 447.
Daletaa, 621.
Deilderdals-Jøkul, 622.
Delphinus, maximus roſtro protracto, 544.
— — maximus pinna in dorſo, 544.
Dendrotypolithi, 290.
Desey, 154.
Diamant, Islandſk, 314. 398.
Dilaſtarf, 482. v. Staff.
Dilkar, ſmaa Gierder, 206.
Diupaa, 775.
Diupadalshraun, 930.
Diupalon, 275.
Dobbelſtein, 400. 804.
Dordingal, 609. 712.
Draapehlid-Fiæld, 268. 289. 292.
Draapſkiær, 388.
Draſle, rød, en Ret, 26.
Drange, 378.
Drange-Jøkul, 380. 503. 504. 516.
Dranger, paa Hornſtrandene, 497.
Drangeviik, 497.
Drangey, 623. 706.
Draugur, 471.
Draugaſteinar, 398.
Drikke, fordum, 692.

Drikke, hvad nu dertil bruges, 31. 157. 171. 180. 304. 333. 433. 436. 438. 625.
for smaa Børn, 334.
Drikke-Vand, 5. 117. 294. 304. 625. 642. 798. 980.
Drikkehorn, 52.
Dritskiær, 364.
Dritviik, 274.
Drivehvale, 505. 519. 795.
Drivetømmer, 491. 496. 487. 503. 504. 505. 510. 514. 519. 690. 699. 824. 972.
Ødselhed dermed, 501.
dets Arter, 511.
hvorfra det kommer, 512.
Drunneſia, 355. 562.
Dryckiarhals, 926.
Drypſteene, i Gurtshellir, 242. 246. 659.
andre, 932.
Dryas, octopetala, 433. 949.
Dun, af Eder, 550. 553. 554.
Thang-, 553.
Græs-, 553.
dens Behandling, 553. 554.
Dverga-Soleyg, 433.
Dybevagg, 747.
Dymon-Klakker, 376.
Dyndart, ſort, 309.
Dyrholar, 751. 849.
Dyr, et beſynderligt, 716.
Dyrtiid, af Hav-Iiſen, 518. v. Iis, den Grønlandſke.

E.

Ebbe og Flod, 42.
Ebenum, Foſſile, 412.
Echeneis, cauda bifurca, 994.
Echinus, eſculentus, 672. 716.
ovato gibboſus, 612.
maris, 717.
Eenetræer, 436. 940.
Einebær, 678.
ſpiiſes, 941.
Eſſersey, 854.
Eggiaberg, 655.
Egnens Beſkaffenhed, ved Geiſland, 88. 92.
i Kioſar-Syſſel, 4.
paa Nordlandet, 627.
om Myvatn, 718.
paa Østlandet, 743.
paa Sønderlandet, 852.
om Hekla, 862.
Egn, forderver af Katlegiaa, 772.
af andre Iisbiærge, 840.
af Hekla, 862.
Einhyrningr, 772.
Eireks-Iøkul, 95. 860.
Eitleberg, 926.
Eldborg, 362.
dens Størrelſe, 363.
Eldey, 855.
Eldeyar-Drangur, 855.
Eldtinna, 399.
Elinarholm, 623.
Ellidge, 266.

Elting, Equiſetum, 17. 155. 319. 427.
Elv, under Jorden, 106. 876.
i en Hule, 240.
Empetrum, baccis nigris, 171. 322. 683. 940.
Engellænder, deres Handel i Island, 371. 372. 1036.
Engenes, 497.
Engey, 854. 975.
Ennet, et Bierg, 268.
Epilobium, anguſtifolium, 166.
latifolium, 429.
paluſtre, 432. 814.
tetragonum, 432.
Alpinum, 673.
Equiſetum, foliis ſcabris, 17. 434. v. Heſterumpe og Elting.
Erter, vilde, 322. 496.
Eruca, 839. 940.
Erythrinus, 996.
Eſchara, 446.
Eſtan, 2. 4. 11. 12. 73.
Eſiuberg, 75.
Eſkefiord, 745.
Eſox, roſtro ſubulato, 995.
Euphraſia, officinalis, 433.
Eyaſtalldes-Jokul, 752. 762. 763.
Sandr, 852.
Strand, 971.
Eyaſtardar-Aa, 633.
Vegur, 753.
Eyamænn, 447. 481. 489.
Eya-Repp, 265. 353. 369. 376.
Eyar, en Gaard, 378.
Eyaraa, 843.
Eydesvatn, 82. 103.
Eyk, hvert ſtort Træ, 733.
Eyliſefiall, 657.
Eyliſehnukr, 745.
Eyrar-Ros, en Urt, 166. 673.
Eyrarhals, 495.
Eyvindaa, 381. 496.
Eyvindedal, 840.
Eyvindarfiord, 496.
Eyvindarholknar, 745.

F.

Faar, i Island, 53. 702. 836. 978.
deres Pris, 54. 207.
deres Rygning, 54. 208. 352. 525.
deres Uld, 54. 978.
— Foder, 525. 978.
— Speingetid, 54. 192.
— Skabning og Vext, 191.
— Tænder, 191.
— Malkning, 197. 978.
— Uld, 199.
— Gierder, 203. 204. 264.
— Behandling om Vinteren, 208.
— Alder, 208.
— Sygdomme, 209 524. 526. 978.
— Mavebolle, 212.
— Luus, 213.
— Mængde, 214. 702. 978.
— Død, 214. 526. 703. 978.

Vanskabninger deriblandt, 525.
formange, skadelige, 702.
Faar, vilde, 191.
Faarehuuse, 453.
Faareluus, 606.
Faaskrudsfiord, 747.
Fæhunde, 526.
Fæborge, 836. 978.
Færalut, 344. 976.
Færgesteder, hvor Overfart i Kurve, 793.
andre, 878. 875.
Fagerøe, 266.
Fagraskogs-Fiall, 85. 268.
Fagredal, 745.
Fagurhols-Tiarnir, 295.
Faldjøkler, 520. 521. 763. 779.
Falke, i Island, 60. 220. 548.
Familie, hvormange Mennesker i hver, 737.
Farve, hvad dertil bruges, 394. 395. 407.
511. 650. 801.
Farvemaade i Island, sort, 148. 164.
165. 662.
Farve, guul, 162. 171. 174.
bruunrød, 163.
blaa, 164. 171.
violet, 171.
Fauskagriøft, 234.
Faxafiord, 378.
Fell, 789.
Femtar-Dom, 365.
Feetsteen, 395.
Fieqvørn, hos Faar, 212.
Fiflarætur, 943.
Filingen, en Fugl, 625. 988.
Filipendula, 320.
Filix, maxima, 320.
mas, 816.
Finnefiord, 744.
Fiældskred, 2. 380. 627.
Fiældveie, 81. 320. 380. 491. 495. 497.
504. 621. 631. 639. 742. 745.
754. 765. 861. 898. 926.
forrige, 753.
Fiældegræs, 445. 676.
Fiældegnen, 626.
Fiæremuus, en Fugl, 580.
Fiæremadkur, 71.
Fiaurugraus, 445. 816. 858.
Fiærukongr, 665. 1014.
Fialla-Kongulo, 608.
Fiallagraus, 20. 158. 162. 322. 434.
491. 513. 941. 942.
hvordan samles, 159. 941.
hvorledes tillaves, 160.
dets Virkninger, 161. v. Fiældegræs.
Fiallagraavider, 172.
Fiallganga, 202.
for tiidlig, 203.
den seenere, 206.
Fiallabak, 765.
Fialldrape, 167. 320.
Fialljakar, 521.
Finger-Riim, 43.
Fiola, en Urt, 429. 676.
Fiordungs-Thinge, 364.
-Domar, 365.

Fiske,

Fiſke, 68. 228. 710.
ſom komme med Iſen, 520.
Færſkvands, 594. 596.
forgiftige, 596.
bryſkfinnede, 597. 987.
i varme Vande, 633.
Reeſter-, 1007.
Fiſk, Blod-, 30. 330.
Klip-, 591.
Fiſka- o: Ver-Tiden, 973. 975.
Fiſkens Behandling, 30. 345. 358.
Deeling, 344. 457. 458. 828.
Deele, 345.
Aftagelſe, 447. 349.
Fiſkernes Spiiſe, 319.
Fiſkere, fremmede, 464.
Fiſkerleier, 338. 343. 457. 458. 624. 693. 695. 971.
de tage af, 347. 369. 458.
der ſlette Huuſe, 24. 274. 326. 353.
Fiſker-Baade, 67. 228. 338. 339. 342. 971. 975.
Kongens, 973.
Fiſker-Baadenes Beſætning, 340. 457. 972. 975.
Orden deri, 340. 342.
Andov, 341.
Fiſker-Redſkabe, 67. 230. 338.
Fiſkerierne, i de ældſte Tider, 505. 691.
deres Misbrug, 506.
Fremmedes under Island, 507. 515. 741.
Fiſkerier, deres Drivt, 32. 66. 67. 68. 228. 338. 348. 457. 486. 505. 588. 697. 827. 971.
i færſke Vande, 104. 229. 294. 381. 595. 631. 633. 697. 720. 791. 827. 870. 872.
deres Tiltagelſe, 348. 507.
Aftagelſe, 505.
Fiſker-Byer, hvorledes bedre indrettes, 328.
Fiſker-Klæder, 339.
Fiſkevautn, 80. 167. 792. 870.
Fiſke-Mid, 341. 377. 974.
Fiſkergarn, af Tog, 588.
Fiſker-Liner, 974.
Fiſke-Inſect, 607.
Fiſkekarl, et Inſect, 609.
Fiſkelækhverſe, 731.
Fiſgrafar, Baade, 66.
Fiſgralaufa-Smaare, en Urt, 940.
Fiſlſætingur, 1006.
Fiſrbaugsmann, 472.
Flater, en Fiældevei, 300.
Flatey, i Breedefiorden, 377. 617.
paa Nordlandet, 624.
Flioten, 514.
Fliotahorn, 621.
Fliotet, aa, paa Sønderlandet, 874.
Fliot, 631. 693. 741. 745.
Fliotaa, 632.
Fliotdals-Herred, 745. 746.
Fliotsdalsheyde, 745.
Fliotsdal, 798.
Flokadalsvatn, 632.

Floar-Urt, 814.
Floen, en Bygd, 850. 962.
Floder, blevne af ſmaa Bække, 844.
Floketiarn, 871.
Fluga, Hunange-, 693. 712.
Vængdila-, 693.
They-, 693.
Galdra-, 694.
Tin-, 694.
Randa-, 695.
Myſe-, 695. 712.
Fagra-, 695.
Madka-, 695. 712.
My-, 696. 712.
Færlus-, 696.
Mel-, 712.
Mog-, 712.
Flydra, en Fiſk, 358. 589.
Flynder, 358. 827.
rødſpættede, 589.
Flynderfangſt, 827.
Fløter, en Ret, 26.
Fnioſkaa, 633.
Foden, en Holm, 409.
Foder, 938.
dets Forſkiellighed, 15. 16. 426. 671.
Omgang dermed, 156. 427. 818.
af Vidier, 173.
af Thang og Fiſkebeen, 352. 427. 428. 440. 525.
af Grønſvar, 524.
Fodrings-Maade, 190.
Folk, Mand-, 693. Qvinde, 693.
Folkemangel, 347.
Folkemængdens Aftagelſe, 347. 348. 369. 450. 506. 737. 848. 1029.
Foreller, 381. 382. 631.
deres Fangſt, 631. 828. 871. 782. 970.
i varme Vande, 633.
Hav-, 695.
Forraadshuuſe, af Smør, 28.
Forsdalen, 414.
Foſſilier, Surtarbrand, 150. 410. 412. 668.
Conchæ, 153. 419. 665.
Gagates, 410.
Fragaria, 320. 815. 940.
Fredløſe, deres Tilflugtsſteder, 239.
Fringilla, remigibus albis, 582.
Frodaar-Heide, 297.
Frodaar-Undur, 368.
Frugtbarhed, Fiældſidens, 17.
Frugtbarhedens Aftagelſe, 16. 506.
Fucus, foliis dichotomis, 442.
dichotomus, caule craſſiſſimo, 442.
Baltheiformis, 442. 942.
folio enſiformi, 443.
folio latiſſimo, 443.
Scoticus edulis, 433.
Penniformis, 443.
caule ligneſcente, 443.
Sacchatinus, 443. 942.
Lichenoides, 445.
filiformis, 445. 539.
foliaceus, acaulis, latifolius &c. 941.
foliaceus, ramoſus, 943.

Fugle, tamme, i Island, 59. 548. 981.
Rov-, 548.
Sø-, deres Omgang med Ungerne, 567.
Fugle, Sumar-, 578.
Land-, 578.
Flotte-, 579.
Dvale-, 584.
Bierg-, 624. 706. 707.
i heede Vade, 890. 893. 896.
Fugle-Fangst, 224. 225. 482. 485. 563. 696. 698. 706. 707.
-Æg, deres Samling, 482. 548. 706.
-Sang, 583.
Fugleskiær, 226. 855.
Fugleyrar, 240.
Fuglebiarg, 378. 562. 569. 706.
Fulalækr, 797. 845.
Furefiord, 504.
Fura, Grene-, 511.
Linde-, 511.

G.

Gaarde, i Island, 22. 326. 453.
nyes Indretning, 262.
ødelagde, 369. 496. 502. 504. 738. 759. 781. 784. 840. 862.
forladte, 731. 737. 765.
hvorfor, 738.
Gaase-Arter, Svanen, 548.
Hrota d: Margiæs, 548.
Hraagaas, 548.
Helsing, 548.
Gaasøre, en Havn, 741.
Gaddaskata, 359.
Gadus, ore cirrato, 357.
minimus, 357.
ore imberbi, 357.
linea laterali nigra, 30. 357.
major, dorso monopterygio, 358.
minor, — — — — 358.
maximus, 991.
Gasheide, 631.
Gagates, Islandicus, 419. 420.
Gagl, 549.
Gagnheide, 81.
Galdur, 467. 470. 472.
Galdralag, 470.
Galeus, glaucus, 598.
Galium, foliis qvaternis, flore albo, 430.
verum, 431.
boreale, 19.
Aparine, 432.
flore luteo, 19. 675.
Gallinago, 579.
Galtalæk, 877.
Gammeløre, 266. 369.
Gan, 475.
Ganreid, 475.
Ganslue, 604.
Gandreid, en Vog, 404.
Gangere, skionne blandt Heste, 701.
Garde, i Stadarsveit, 370.
Gardehraun, 930.
Gardur, 973.
Gasteroseus, aculeatus, 359. 596.

Geeder, saa i Island, 55. 215. 703. 837.
Geirnefur, en Fisk, 598. 991. 995.
Geirnyt, en Fisk, 360. 598. 991. 995.
Geiser, markværdigt Vandspring, 882. 884.
Stedets Beskaffenhed, 886.
Geiser, en anden opkaagende Kilde, 891.
Geita-Niola, 430.
Geirholm, i Borgarfiord, 81. 223. 239.
Geirholm, et Forbiærg, 502.
Geirfuglen, 750. 858. 983.
Geirfugleskiær, 750.
paa Sønderlandet, 855.
ved Vestmannøe, 858.
Geitaa, 89. 91. 105.
Geitlands-Jøkul, 81. 86. 93. 95. 860.
Geitland, Reise didhen, 87. 88. 90.
Geitnaskof, 163. 816.
Geldingafell, 271. 279.
Geldingarknappur, 19.
Genziana, 673.
autumnalis, 432. 814.
nivalis, 432.
verna, 432.
pneumonanthe, 432.
Geranium, sylvaticum, 165. 491.
montanum, 20.
Geum, 320.
rivale, 433.
Giærder, forfaldne i Island, 16. 672.
om Jiebiærge, 768.
Giæsing, en Fisk, 595.
Giæs, tamme, fordum i Island, 705.
Giestgiverhuuse, 366.
Gigarpus, 1004.
Gilsfiord, 373. 375.
Gimburskel, 1011.
Girde o: Girdis-Vidur, 511. 512.
Gisle Oddson, 74.
Gisdnings-Maade, forandret, 16.
-Spilde, 453. 460. 826.
-Mangel, 453.
Gisgrer, 621.
Glæder o: Lystigheder, 351. 977. v. Lystigheder.
Glapna-Jøkul, 380.
Glamuheyde, 380.
Glasteen, grøn og sort, 405.
Glaux, maritima, 166.
Glerhallur, en Agat, 399. 405.
Glerhallar, 657.
Glerhalle-Vik, 657.
Gliimu-List, 45. 186. 350. 976.
-Saldur, 350.
Gliufuraa, 107. 230.
Gluggaskel, 1010.
Gnaphalium, montanum, 423. 430.
dioicum, 430.
sylvaticum, 430.
Gnypufell, 414.
Godaland, 762.
Gordius pallidus, 611.
Graaberg, 396.
Graagaas, en Islandsk Lov, 35.
Graajurt, 430.
Graamage, 588.
Graasleppa, 583.

Grædesura, 165. 676. 946. 430.
Grænavatn, 878.
Grænaberg, 927.
Græsfidrild, 712.
Græsarter, 929.
Græsriige Egne, 678. v. Græsgange.
Græs, vorer best mod Norden, 672.
dets Forskiælligheed, 15. 17.
dets Vext, 154. 502. 672. 818.
libet, 426.
Græsgange, 155. 426. 481. 496. 499. 626. 678. 745. 767. 813. 938. 939.
Gradrot, 945.
Grafarhver, 889.
Grafos, en Havn, 272. 371.
Gramen, secalinum, 236.
Gran, i Island, 733.
Grannaqvisl, 785.
Graashage, 767.
Greene, Bord-, 511.
Fura-, 511.
Rauda-, 511.
Grettisbæle, et Biærg, 85.
Grettistak, 616.
Grimsaa, 104. 231.
Grimsey, 378. 623. 624. 626. 741.
Grimsvautn, 780.
Grindhval, 360.
Grindevik, 972.
Grindevikshavn, 852.
Grund, en Gaard, 262.
Grunderfiord, 371. 372.
Grunnavik, 515.
Grønnehlid, 415.
Grønland, dets Beboelse, 614.
Gufunes i Kiosar-Syssel, 4. 853. 961.
Gufuskaalir, 276.
Guldbringe-Syssel, 851.
Gullhøll, 491.
Gullmelur, 406.
Gullvarta, et Insect, 600.
Gullsmidr, et Insect, 601.
Gunbiørnsskiær, 376.
Gunolfsvik, 744.
Guulsot, 685.
Gvøndarlaug, et Bad, 385.
Gvøndargraus, 942.
Gypsum, Spatholum, 402.

H.

Haa, 359.
Hvid-, 494.
Guul-, 598.
Haadege, 40. 41.
Haadegishnukur, 93.
Haafur, en Fisk, 359. 989.
Haagangar, et Biærg, 745.
Haakall, 359. 597. 839.
dens Fangst, 493. 695. 711.
Haakall, Bein-, 988.
Haakiærling, 597.
Haamuus, en Fisk, 360. 597. 991.
Haamær, 360. 598. 710. 991.
Halavikur-Biarg, 378. 569.

Hæmatopus, 71. 484. 577.
Hængur, en Fisk, 595.
Haffiordsøe, 266. 369.
Haffiordsaa, 294.
Hafkongur, en Skiæl, 1012.
Hafnir, 972.
Haftirdil, 984.
Hafursey, 760.
Hagel, af Pimpesteen, 759.
Hagey, 874.
Hallgilstadeheyde, 744.
Halse, en Fiælde-Vei, 81.
Halsavegur, 81. 165.
Hallrune-Vei, 491.
Halloka, 665. 1009.
Hamborgere, deres Handel i Island, 372. 1036.
Hammarfiord, 747.
Handel, i Island, 372. 464. 694. 1036.
Fremmedes, 464. 1036. 1039. 617.
Handel, med Trævarer, 499.
Fiskevarer, 694.
Madvarer, 694.
andre, 694.
Haraldsskridur, et Fiæld, 502.
Harpudiskur, 665. 1010.
Havet, dets Aftagelse, 280. 361. 417. 614.
dets Bunds Ujævnhed, 377. 751. 930.
dets Dybhed, 377.
Hav-Snegel, 70. 487.
Hav-Sula, en Fugl, 223. 556. 858.
Havhest, 625.
Hav-Vandets Uddunstning, 384.
Hav-Bade, 386.
deres Nytte, 388.
Hav-Vinde, 390.
Hav-Vexter, 440.
Hav-Is, 517. 521. 809.
Havmænd, 537. 538.
Haver, i Island, 157. 322. 437. 682. 683. 816. 950.
Havedyrkning, 955. 957.
Have-Urter, 26. 156. 322. 437. 955.
Havne, tilforn, og nu bekiendte, 77. 272. 371.
Havnefiord, 853. 975.
Hayfisk, 359.
Heede. v. Kulde og Heede.
Heeden, hvor dybt i Jorden, 917. 921.
— — dens fornemste Sæde, hvori, 917. 921. 922.
Heedens Grad i Hvererne, 892.
Heeder, paa Østlandet, 745.
Hegome, Spindelvæv, 609.
Hegre, 356. 984.
Hegrenæs-Syssel, 622.
-Thing, 736.
Heilo, en Fugl, 580.
Heimaey, 857. 858 926.
Heimaklettur, 859.
Heimanamar, 898.
Heimisniola, 157.
Heineberge-Aa, 748. 790.
-Jokel, 751. 790.
Hekla d: Heklufiall, 861. 862.
dets Samfund med andre Jildbierge, 866.

dets

dets Virkninger, 866.
dets Storrelse og Høide, 867.
dets Ildsprudninger, 868.
Hellaa, 926.
Helgahol, 734.
Helgavatn, 631.
Helgafell, 270. 364.
Helgafells-Sveit, 265. 293.
-Kloſter, 365.
Helkundeheyde, 744.
Hellnar, 274.
Heliardalsfiall, 745.
Helluhnodre, en Urt, 433. 20.
Helluberg, en Steenart, 654.
Helleraa, i Kiosar-Syſſel, 5. 65.
Hellersheide, 17.
Hellerøe, 858.
Helliovalle, 765.
Helliesand, 372.
Helliesfiord, 746.
Helliesfkard, 860.
Helliemenn, 239.
Helliesſitiar, 240.
Helga, en Urt, 287.
Helge Biola, 75.
Helleſtynder, 358. 589. 996.
Helſingen, 64.
Helſingianef, 1009.
Hengleſiæld, 859.
Herba Paris, 320. 940.
Herdarbreid, 745. 752.
Herdiſarviiks-Hraun, 930.
Hergilsey, 377.
Herjolfsſtad, 842.
Herred, 746.
Herredsvande, 631. 745.
Heſte, Vatna-, 835.
Heſte, i Island, 51. 187. 352. 522. 700. 835. 977.
Heſtes Rygtning, 182. 522. 977.
Heſtehaars Brug, 182.
Heſtetøi, 833.
Heſtenes Vittighed, 187.
Færdighed i Svømmen, 188. 835.
Vardie, 189.
Sygdomme, 977.
for ſtore Mængde, 701. 702.
de ſpliſes i Hungers-Nød, 701.
Heſtfiord, 514.
Heſtgiærdis-Fiæld, 790.
Hexe-Steene, 472.
-Sange, 472.
-Bogſtaver, 473. 375. 476.
-Redſkabe, 477.
Hexer, brændte, 469. 471. 478.
Hexerie, Middel derimod, 20. 402. 435. 480.
dets Afſtraffelſe, 471. 472. 478. 479.
Hexerier, 20. 700 834. 977. 1035.
Glimt-Galdur, 350.
Hvide-Kunſt, 465. 466.
Hellige-Hexerie, 466. 473.
Sorte-Kunſt, 467.
Seidur, 468.
ved Runer, 469. 476.
Galdur, 470.
i de ſørſte chriſtne Tider, 470.

i de seenere Tider, 473. 474. 475.
dets sidste Tilstand, 477.
derfor mistænkte, 493. 515.
Hiaaleier, 326.
Hialle, 327.
Hialmholt, 950.
Hiartagræs, 20.
Hiartaskel, 1010.
Hieracium, 18.
alpinum, 433.
umbellatum, 433.
murorum, 433.
Himbryne, en Fugl, 556. 710.
Hionagras, 945.
Hippobosca, ovina, 213. 606.
Hirdis Riismaal, 40.
Hirudo, corpore teretri, 611.
annulis 40, 1001.
Historie, naturlige, dørkes, 461. 448.
Historiers Læsning, 350. 461. 700.
v. Saugu-Læstur.
Afskrivning, 461.
Historier, naar man begyndte i Island at skrive, 47.
Hitaraa, 79.
Hitardal, 80.
Hitardals Suurbrønd, 253.
Kirke, 258.
Hitarvatn, 226.
Hitarnesholm, 266.
Hitahol, 725.
Hiørleifshøfde, 748.
Hladeviik, 514.
Hladhamar, 72.
Hlaudevalle, 860.
Hlidarende, 925. 947.
Hlidarhuus-Fiæld, 495.
Hlutaskaaler, 1035.
Hlyre, en Fisk, 592.
Hnappadals-Syssel, 265. 293.
Hnoda-Kongulo, 609.
Hof, paa Kialarnes, 74.
paa Hofstad, 260. 364.
i Midfiord, 736.
i Goddale, 736.
Hofs-Jøkul, 622. 752. 776. 860
Hofstad, 260. 364.
Holcus odoratus, 431.
Holmkila, en Bæk, 280.
Holm, et Bierg, 86.
Holmsaa, 748. 772. 790.
Holm, Indre-, en Ø, 222.
Holme, for Æderfuglen, 223. 226. 294. 873.
Holmens Havn, 853.
Holmen, 854.
Holt, hvad er, 683.
Holtarod, 815.
Holta-Soley, 433.
Holtevarde-Heyde, 220.
Holtsaar-Ø, 1036.
Horbladka, 432. 18.
Horn, 52. 374. 378. 513. 569.
Hornstrandene, deres Indvaanere, 515.
Horn, Øster-, 742.
Horn, Vester-, 747.

Horneſiord, 747.
Horneſiordes-Jøkul, 789.
Horneſiordes-Fliot, 790.
Hornkvæg, i Island, 51. 189. 352. 523.
dets Priis, 52.
det tager af, 703.
Hornſiſk, 995.
Hornſile, 276. 359. 596.
Horſedal, 725.
Hoſpitaler, i Island, 325. 685. 775. 820. 853. 961.
Hræwar-Eidur, 7. 121.
Hrafnaklukka, 430.
Hrafnagiaa, 928.
Hrafnagil, 640.
Hrafntinna, 405. 419. 660. 725. 810. 933.
Hrafntinnu-Broder, 135. 660.
Hrafntinnu-Fiall, 725.
Hrapeſiord, 514
Hraunſteene, halvſmeltede, 658. 807.
Hraunſtod, Lava, 729. 731.
Hraunſprækker, 929.
Hraun, Forſkiæl derpaa, 807.
Hraun, ſmeltet Steen, 13. 133. 135. 315. 659. 729. 807. 924.
dens Lages Tykhed, 916.
Hraunrepp, 80. 103. 134.
Hraunhafnar-Os, 371. 372.
Hraunhavn, 370.
Hraunlænde-Ref, 272.
Hraunpuſſa, 1004.
Hraundal, 204.
Hraundals-Retter, 204. 205.
Hraunſtrækninger, i Borgarfiords-Syſſel, 133.
paa Sneefiældsnes, 315. 362. 367.
i Veſtfiordene, 613.
paa Nordlandet, 626. 638. 659. 719. 752. 765.
paa Oſtlandet, 807. 808.
paa Sønderlandet, 860. 863. 928. 929.
Hrediaſteinar, 803.
Hreggsgerdisfiall, 790.
Hrip, en ødelagt Gaard, 362.
Hriselting, 434.
Hriisey, 624.
Hrognkelſe, 486. 588. 992.
Hrognakall, 588.
Hrolløgs-Øer, 760.
Hrollaugsviik, 505.
Hroſſagøkr, 579.
Hrudukaller, 937. 1008.
Hrøckaalen, 596.
Huler, Surtshulen, 239.
Vildgeimir, 240.
Fornurettir, 240.
Biarnarhellir, 257.
Baardarhellir, 76.
i Budahraun, 271.
Ganghellir, 273.
Ragnahellir, 281.
Mogugilshellir, 932.
Grettishellir, 659.
Laugervatshellrar, 925.

i Barnaborgshraun, 315.
ved Hellisvalle, 766.
Rutafellshule, 925.
Huler, beboede, 239. 243. 245.
i Hraunene, 271. 281. 315. 720. 730.
Humar, 997.
Hunde, i Island, 57.
til Fuglfangst, 560.
Pest iblandt dem, 981.
Hunde, Dyr-, 57.
Dverg-, 57.
Hundfiskur, 360.
Hunevands-Syssel, 622.
Hunevatn, 631.
Hunefiord, 621.
Huuse, see Bygninger.
deres Orden, 824.
deres Tage, 824.
deres Antal, 825.
Husagard, 824.
Husafells-Sokn, 80.
Husafell, 82. 85. 132. 134.
Husaviik, 416. 617.
Husaviik, paa Østlandet, 746.
Husblas, 346.
Hval, Skidisfiskar, 541.
Sletbakur, 541.
Hnufubakr, 541.
Rengisfiskar, 541. ɔ: Reydarfiskar, 542.
Steipe-Reidur, 542.
Hrafn-Reidur, 542.
Andarnefia, 543.
Tannfiskar, 544.
ædelige, 544.
Hnysen ɔ: Marsvin, 544. 981.
Hundfisk, 544. ɔ: Høfrung.
Hnyding ɔ: Spækhugger, 544.
Haahyrningur, 544.
Illhvele, nædelige, 545.
Rødkammen, 545.
Naahval, 545.
Hvalfangst, 546. 547. 705.
Hvalfiordstrand, 80.
Hvalfiorden, 65. 79. 81. 231. 232.
Hvalfiardar-Eyre, 77.
Hvalfiske, 65. 360. 519. 540. 705. 981.
Beenrade deraf, 73.
deres Størrelse og Lemmer, 981.
Hvalbeen, 443.
Hvalvatn, 73.
Hvalsaa, 381.
Hvalsnæs, 852. 973.
Hvalseyar, 81. 222.
Hvalaatur, en Øe, 377.
Hvamsfiord, 374. 374. 596.
Hvangil, 771.
Hvangaard, 940.
Hvanrot, 943.
Hverafugle, 890. 893. 896.
Hverahrudur, 145. 405.
Hverhella, 142.
Hvera-Leir, 127.
-Jord, 892.
Hverevand, 118.
Hverasly, 109.

Hvera-

Hveraſteinar, 660.
Hvere-Urter, 945.
Hverer, paa Jisbiærge, 93. 102. 766. 767.
i Havet, 386.
Hverer, ved Leyraa, 109.
paa Veſterlandet, 382. 385.
paa Nordlandet, 634. 638. 640.
paa Oſtlandet, 766. 798.
paa Sønderlandet, 882. 888. 890. 895. 897. 1023.
Heedens Grad i dem, 893.
Hverernes Forflyttelſe, 114. 295. 638.
Nytte, 115. 118. 382. 383. 641.
Hveren Eine, 896.
Hveravalle, 637. 638.
Hverholme, 895.
Hverfiesſiot, 775.
Hvirvelvind, 493. 880. rar, 902.
Hvinværiadal, 639.
Hvitaa, 79. 88. 89. 105. 230. 237. 871. 874. 877. 879.
Hvitaarvatn, 870.
Hvitaar-Oe, 262.
Hvitaaſide, 80.
Hvitaar-Bru, 261.
Hvit Braunugras, 433.
Hvit Madra, 19.
Hvøn, en Urt, 158. 429. 431. 676. 939.
Hyrde, hvordan bør være, 214.
Høe, Omgang dermed, 16. 33. 817.
dets Priis, 155.
hvilket beſt, 818.
Høelader, 817. 825.
Høeſlætten, 33. 156. 481.
Høebiærgning, vanſkelig, 426. 427.
Høeſtakke, deres Dannelſe, 16. 33. 156. 183. 319.
Høedal, 495.
Høfdeſtrand, 514.
Høfdaſtrand, 529.
Høfdaſiall, 629.
Høfden, 630.
Høfda-Letur, 735.
Høfdabrecke, 843.
Høfdavatn, 632.
Høgedals-Aa, 381.
-Vatn, 381.
Høie, Skegges, 259.
Ingiolfs, 734.
Mokolls, 393.
Finboge den Rammes, 494.
Thorlev Jarlaſkalds, 1032.
Høihals, 280.
Høns, i Island, 59. 839.
Hør, af Nælder, 435.
Hørgaa, 633.
Hørpudiſkur, 153. v. Harpudiſkur.
Høſkuldsøe, 266.
Høvn, 514. 617.

J.

Jærn, i Kioſar-Syſſel, 9. 11. 12. 14.
i Borgar-Syſſel, 147. 232.
paa Sneefiældsnes, 316.
i Veſtfiordene, 407.
paa Nordlandet, 661.

paa Østlandet, 811.
paa Sønderlandet, 934.
Jærn, i Hraun, 133.
Jærnværk, paa Myrar, 232. 233. 254.
andre, 407. 408. 603. 811.
Jærn-Leer, 316. v. Leer.
Jærnhaltig Svovelkiis, 406.
Jærnskorpe, 661.
Jærn-Ertze, figurerte, 662.
Jærnkiis, 662. 811. v. Kiis.
Jætte-Øxen, et Insect, 600.
Jacobsfifill, en Urt, 946.
Jacobæa, minor, 946.
Jadrekan, en Fugl, 984.
Jasne, 174.
Jardarber, 320. 815. 940. v. Bær.
Jarnsmidur, et Insect, 601. 712.
Jaspis, Fiælds, 314.
sort, 656. 803.
rød, 656.
grøn, 656. 803.
Jaspisartet, sort Steen, 927.
*Jaspony*x, chalcedonio mixtus, 656. 803.
Igul d: Iilkiær, 716.
Igulker, 612.
Jis, den Grønlandske, 517. 518. 521. 800. 904.
dens Virkninger, 518. 519. 644. 800. 904.
dens Nytte, 519.
dens Varagtighed, 520.
dens Fart, 520.
naar har besøgt Island, 904.
Jis, Hellu-, 521.
Fialld, 521. 763.
Jis, tiltager, 83. 503. 517. 784.
Jisaabninger, 98.
Jisbiærge, 86. 91. 277. 380. 405. 503. 516. 622. 751. 768. 860. v. Isfel.
trække Dampe til sig, 88. 285. 299.
deres Farve, 98. 99. 779. 782.
deres Størrelse, 516. 779.
deres Samfund med Havet, 789. 865.
Ødelæggelser af dem, 840.
Jisbiærge, de hindre ei Frugtbarheden, 777. 784. 816.
farlige at bestige, 277.
deres indvendige Beskaffenhed, 286. 779. 789.
deres Af- og Tiltagelse, 517.
de sprude Ild, 732. 756. 775. 782.
Vandstyrtninger derfra, 756. 759. 781. 782.
disses Aarsag, 764. 789.
Jisen, dens Figurer, 250.
Ildkloder, 646. 770.
Ildviskер, 646.
Ild, brændende i Vand, 781.
Ild, Lopt- d: Luft-, 648.
Ildsprudninger, de seenere, 728. 756. 775. 783. 869. 1024. 1025.
deres Virkninger, 759. 775. 844. 866. 1025.
deres Samfund med Havet, 865.
Illaklif, 74.
Incruſtata martialia, 661. 934.

Indbyggerne, ved Myvatn, 730.
deres Antal paa Nordlandet, 737.
deres Antal paa Island, 848.
deres Antal paa Osterlandet, 848.
Indreholm, 81.
Indretninger, offentlige, 261.
nye paa Island, 1040.
Indviede Steder, 385.
Ingelshol, 276.
Ingiolf, Islands første Beboer, 75. 748.
Ingiolfsfiord, 495.
Ingiolfsfell, 859.
Ingiolfsfiords-Hals, 495.
Ingiolfshaugr, 734. 859.
Ingiolfshöfde, 748.
Ingiolfshöfdahverfe, 841.
Ingveldstadholm, 623.
Inn-Næs, 853.
Inscriptioner, 255.
den paa Borg, 255.
den paa Hvam, 256.
den paa Holum, 735.
Insecter, i Island, 71. 598. 712.
Hav-, 599.
Coleoptera, 600.
Dermestes Pilula, 600.
Curculio abdomine niger, 600.
Staphilinus niger, 600.
Dytiscus nigro-brunneus, 600.
Carabus niger, 601.
nigro-aureus, 601.
Scarabæus, 601.
Insecter.
Hemiptera, 601.
Vandkat, 601.
Cimex Gryllnides, 601.
Lepidoptera, 602.
Phalænæ,
maxima, 602.
Fluctuata, 602.
Geometra, 602.
tota aurea, 602.
Hymonoptera, 603.
Tenthredo, abdomine crasso, 603.
Ichneumon Errator, 603.
Ichneumon niger, 603.
Apis hirsuta, nigra, 603.
Diptera.
Tipulæ,
maxima, 603.
hortorum, 603.
lutea, 603.
culiciformis, 604.
nigra subviridescens, 604.
nigra subhirta, 604.
Muscæ,
variegata, thorace nigro, 604.
hirsuta, lutea, 605.
gibba, capite albo, 605.
aurata, thorace nigro, 605.
domestica, 606.
Hippobosca, 606.
Aptera.
Pediculi, 606.
humanus, 606.

Insecter.
ferus, 606.
Alcæ articæ, 606.
capite fusco, 606.
Poduræ,
tota argenteo-aurata, 607.
obscure cærulea; 607.
Acari,
albus, 607.
petrarum ruber, 608.
Araneæ,
Phalangium pallidum, 608.
— — supra nigricans, 608.
Araneus cruciger, 608.
Aranea nigra Saccata, 608.
Araneus totus niger, 609.
— — palustris minimus, 609.
Cancri, see Cancer,
Brachyurus, 609.
Macrourus, 609. 997.
Pulex, 609.
Macrourus, rostro ferrato, 609.
Oniscus, 610.
— — fuscus, 610. 998.
— — niger, 610.
Pediculus cataphractus, 610.
Jon Dadesen, 404.
Jon Gudmundsen, Islands Plinius, 403.
Jonsbogen, en Lov, 37.
Jord, Mudder-, 9. 10. 11. 122. 306. 392. 914.
Leer-, 11. 914.
Madjord, d. e. Vaartejord, 122. 306. 307. 392. 649. 800. 913.
Jord, Tarve-, 122. 306. 392. 440. 914.
Myre-, 147. 306.
Svarte-, 147. 407. 800. 914.
Holte-, 683.
Dynd-, 309. 392.
Strandmudder, 392. 914.
Strandtorv, 914.
blaa, 394. 899.
gron, 394.
guul, 899.
bruun, 899.
Oker-, Aur, 439. 800.
Smidiumor, 679.
Petursmolld, 649.
Mergel, 653.
Alun- og Vitriol-, 721.
Jordarter, i Kiosar-Syssel, 8. 11.
i Borgarfiords-, 102. 122. 123. 147.
i Sneefialdsnesses-, 290. 306. 318.
i Vestfiordene, 392.
paa Nordlandet, 649.
paa Osterlandet, 800.
paa Sønderlandet, 899. 914.
Jordarter, fundne ved Jordborren, 915. 917.
Jordens Dybhed, 123. 684.
Jordborren, Undersøgninger dermed, 914. 917.
Jordlag, 10. 123. 307. 915.
Jordluus, 610.
Jordbrand, for Islands Beboelse, 237. 240.
Jordbrand, almindelig, 807.
Jordbrand, 14. 74. 286. 613. 729. 732.

Register.

Jordbrand, dens Virkninger, 83. 85. 106. 134. 242. 314. 362. 404. 626. 870. 928. 974. 1023.
Jordbrands-Caminer, 84. 134. 362. 728. 808.
Jordpærer, 439. 955.
Jordæbler, 955.
Jordfrugter, fordum, 680.
Jordfinner, 106. 133. 289. 404. 807.
Strækninger, 281. 807. 1024.
gammelt, 807.
nyt, 807.
Prøver deraf, 930.
Jordfkiælve, af Katlegiaa, 646. 756.
af Heklefiæld, 732. 912.
almindelige paa Sønderlandet, 912.
Jrafell, 895.
Jrfkebuder, 280.
Jfefiords-Syffel, 374. 375. 427.
Jfefiord, 378. 516. 517.
Jfen, en Fiff, 30. 357.
Ifis, 447. globoſa, 447.
Islændernes Legems-Beſkaffenhed, 20 175. 323. 447. 685. 820. 960.
Sinds-Beſkaffenhed, 22. 176. 448. 486. 687. 821. 962.
Frugtbarhed, 451.
Klædedragt, 969.
Glæſtfriihed, 489. 490.
Island, hvoraf faaet Navn, 517.
dets første Beboelſe, 846.
dets Syſſer, 1. 78. 264. 373. 619. 623. 742. 850.
Biærge, 3. 4. 81. 267. 379. 622. 626. 745. 751. 859.
Floder, 5. 103. 294. 381. 630. 791. 870.
Soer, 5. 103. 294. 381. 630. 791. 870.
Varme Bade, 5. 108. 295. 382. 634. 791. 882. v. Hverer, Kilder, Brønde.
Vairligt, 5. 118. 304. 389. 642. 799. 900.
Jordarter, 8. 9. 122. 306. 392. 649. 800. 913.
Steenarter, 11. 130. 310. 394. 653. 800. 924.
Jordbrande, 14. 74. 658. 807. 928. 1023.
Mineralier, 14. 146. 316. 406. 661. 811. 934.
Græs og Feder, 15. 154. 319. 426. 681. 813. 938.
Urter, 17. 18. 156. 319. 428. 436. 673. 814. 939.
Indbyggere, 20. 175. 323. 347. 364. 447. 614. 685. 737. 820. 846. 960. 1029.
Bygninger og Bygnings-Maade, 22. 177. 453. 500. 690. 824. 965. ſlettere end for, 23.
Spiiſe og Levemaade, 24. 69. 70. 179. 328. 454. 481. 499. 691. 825. 966.
Haver, 26. 322. 436. 682. 946.

Island, der
Arbeide eller Handterina, 32. 38. 44. 180. 335. 455. 693. 827. 970.
Tilds-Regning, 40. 41. 185. 349. 834. 976.
Tildsfordriv, 45. 50. 185. 350. 461. 699. 834. 976.
Sprog, 48. 186. 464. 700. 823. 962.
Dyr, 51. 59. 187. 352. 522. 700. 835. 977.
Fugle, 59. 65. 220. 355. 547. 705. 837. 981.
Fiske, 65. 68. 228. 357. 486. 540. 587. 710. 839. 987.
Fiskerier, 338. 457. 486.
Havdyr, 69. 71. 839.
Insecter, 71. 598. 711. 839. 996.
Skove, 72. 88. 166. 232. 361. 435. 613. 679. 733. 819. 1021.
Havne, 77. 262. 371. 617. 741. 848. 1036.
Deeling og Grændseskiæl, 78. 80. 364. 373. 620. 623. 742. 851.
Her, 81. 265. 375. 376. 623. 749. 832.
Fiorde, 81. 375. 622. 744.
Fiældveie, 81. v. Fiældveie.
Iskler, 86. 270. 503. 622. 751. 755.
Fossilier, 150. 318. 410. 665. 812. 935.
Suurbrønde, 296.
Forbiærge, 380.
Frugtbarhed, 14. 426. 671. 813. 937.
Jorddyrkning, 436. 946.
Hvalfangst, 546.
Julus, pedibus utrinqve, 150. 1000.
Juniperus, 940.
procumbens, 322.
fruticans, 678.
Jøkelfiord, 378. 514.
Jøkeldal, 745.
Jøkeldalsheede, 791.
Jøkelfellsdal, 841.
Jøkel-Fiælde, 81. 91. 380. 405. 516. 751. 786. 789. 861.
de tiltage, 83. 517.
de høiere, end de andre, 628.
deres Bevægelser, 763. 779. 780.
Jøkel-Vand, 89. 117. 631. 798.
Jøkel-Riser, 94. 521.
Jøklahliod, 770.
Jøkel-Vandhuller, 97. 98. 768. 788.
Jøkel Is, 98. 520. 521.
Jøkelhals, en Vei, 272. 280.
Jøkelens-Taa, 265. 276.
Jøkel-Aske, 809.
dens Nedsynkelse, 782.
Jøkel-Arter.
Haa-Isklar, 788.
Skrid-Isklar, 788.
Grunn-Isklar, 788.
Jøkel-Falde, 783.
Jøkel-Elve, 748. 752. 778. 781. 797.
farlige at passere, 785. 790.

Iøkels-Aa, paa Fiældene, 631.
i Øresiord, 633. 752.
i Mule-Syssel, 752. 792.
paa Breedemarks-Sand, 785.
i Lon, 791.
paa Solheime-Sand, 797. 845.
Iørva-Øer, 266.
Iøtun-Oxe, 600. 712.

K.

Kaal, 26. 322. 437. 684. 816. 950. 955.
af Cochleare, 483.
af andre Urter, 677.
Kaldaa, 876.
Kaldavese, 117. 118.
Kaldadarnes, 961. 1033.
Kaldedal, 81. et salt Sted, 91.
Kaldranenes, 378.
Kalfafells-Iøkul, 790.
Kalsaa, 874.
Kalk, hvad dertil bruges, 400. 735.
Kalksteene, 661.
Kalmanstunge, 90.
Kalvskind, en Gaard, 739.
Kampalampe, et Insect, 998.
Kampesteen, rød, 654. v. Saxum.
Kapal, hvad er, 160.
Kar, af Træ, 500.
Karse, en Fisk, 359. 587. 710. 996.
Karskole, en Fisk, 358.
Karlen, en Klippe, 709.
Karl og Kiærling, 855.
Kastel, gammelt, paa Borg, 736.
paa Skeggestad, 847.
Katte, i Island, 57.
Kattar-Balsam, en Urt, 433. 946.
Kattar-Tunga, 19.
Katlegiaa, 752. 843.
Katlegiaa, dens Brand, 646.
dens Jld- og Vand-Sprudning, 755.
dens Jisbiærg, 768.
dens Ødelæggelser, 772. 774.
Kaupamenn, 183.
Keila, en Fisk, 710.
Kelduhverse, 731.
Ker, Søe i en huul Klippe, 876.
Ketilstig, 898.
Kiæmpemuure, 654. 613. 924.
Kiærlingedal, 843.
Kiærlingesiord, 843.
Kiærlingestard, 294.
Kiærlingar-Eyra, en Tang-Art, 443. 680.
Kiartan, Olafsson, 255.
Kialarnes, 66. 74.
Kidøe, 266.
Kiebleviik, 853.
Kiediumadkur, 1006.
Kielduswiin, 227.
Kiis, 146. 310. 311. 406. 662. 811.
Kildehverse, 633.
Kilder i Havet, 387. 388. 876.
paa Jisbiærge, 766.
Kilder, mineralske, 798.
Kilde, opvældende, 114.
Kildevand, 117.

Kilde, varm, i Hitardal, 253. 304.
i Raudamell, 253. 300.
i Frodaarheide, 297.
i Øfekot, 298.
i Ølkielda, 296.
i Olufvigsdal, 299.
ved Hrisum, 299.
i Sælingsdal, 382.
ved Reikhole, 383.
andre Kilder, 385. 386. 634. 638. 781. 798. 883.
Kios, det Ords Bemærkelse, 2.
Kiosar-Syssel, dets Beliggenhed, 2.
dets Bierge, 2. 4.
Bygde, 4. 14.
Floder og Søer, 5.
Varme Bade, 5.
Vairligt, 5.
Jordarter, 8. 9.
Steenarter, 11.
Mineralier, 14.
Frugtbarhed, 14. 15. 17.
Urter, 17. 18.
Indbyggere, 20.
Sprog, 48.
Dyr, 50.
Fiske, 65.
Mærkværdigheder, 72.
Kive d: Kioven, 573. 575.
dens Dristighed, 574.
Kirke, første i Island, 75. 260. 739.
— — af Tømmer, 276.
Kirkebo, 502.
Kirkebæ, 847.
Kirkebær, paa Vestmannøe, 857.
Kirkevaag, 972.
Kirkiusell, et Bierg, 269.
Kisugras, 430.
Kiøbstæd, hvor anlægges, 263.
Kiøbmænds-Fiædrild, 712.
Kiøbmands-Huuer, 715.
Kiød, synderlig Omgang dermed, 962.
Kiødmeyse, 585.
Kiølveien, 620. 621. 753.
Kiølstældet, 637.
Kiølhraun, 638.
Klædedragt, Bøndernes, 963.
de Fornemmeres, 970.
gammeldags, 969.
Kleifarvatn, 873. 878.
Kliaagriot, 395.
Klipper, opkastede af Ildbierge, 844.
Klipper, graa, 653.
Klipper, usædvanlige, 613.
Klippelag, 123.
Klofajøkel, 752. 776.
Klokkebierg, 312.
Kloster, i Hitardal, 259.
paa Helgafell, 365.
paa Thingøre, 736.
paa Thveraa, 736.
paa Reine, 736.
paa Madrevalle, 736.
paa Skrida, 746.
paa Kirkebæ, 774.
paa Thyckebæ, 774.

Kloſter, paa Vidøe, 850. 1032.
Kloungur, 158. 162. 942.
Klumbuneſte, 355. 562.
Klunkelaug, 386.
Kløſterhole, 961.
Knappeſtælds-Iskel, 752. 782.
Knararnes-Eyar, 81.
Kobber, i Marxaſt, 12.
Kobbergrøn, 934.
Kolbeinſtade-Kepp, 265.
Kolbeinsey, 626.
Kolbeinsaa, 741.
Kole, en Fiſk, 358.
Kollie, 357. 710.
Kolleaal, 377.
Kollebudeaa, 381.
Kolleſiord, 65. 373.
Kolgrima, 748. 790.
Kolorſtein, 131.
Kolor, en Leerart, 394.
Kommervaag, 371.
Kongakrabbe, 997.
Kongr, en Skiæl, 70. 665.
Kongulvoſa, 608. 712.
Konſt-Arbeide, 38. 184. 185. 337.
Konupungur, 1001.
Kopenes, 389.
Korn, om kan vore i Island, 236.
Korn, vildt, 236. 321. 370. 681.
dets Beſkrivelſe, 829.
Kornſæd, fordum, 615. 680. 947.
nye Forſøge dermed, 681. 947. 956.
Kornſura, en Urt, 432. 677.
Koroøer, 376.
Korsnes, 495.
Kortholſſtade-Aa, 65.
Kotunsvider, 172. 173.
Kotunslauf, 173.
Krabbe, 71. 712.
Krabbe, Taſke-, 609.
Koſunga-, 609.
Kolle-, 612. 715.
Krabla, et Bierg, 726.
dets Jidſprudning, 728.
Krablande, en Kilde d: Hver, 383.
Kræda, en Urt, 162. 445. 676.
Kræklingr, 70. 1010. Krageſkiæl.
Kræfebær, 171.
Krageſkiæl, 590.
Kria, en Fugl, 227. 575. 576. 577.
Kridmergel, 126.
Kride-hvid, 801.
Kriſeviig, 897.
dets Hverer, 897. 899.
dets Svovlbierg, 917.
Kriſtnes, 640.
Kroka-Mare, 446.
Krokſiſkur, 1011.
Kroſs, et Sogn, 856.
Kroſslaug, 109.
Kroſsmadra, en Urt, 430.
Kroſsſiſkur, 612. 715. 1005.
Kryd-Søl, 446.
Krykkie, 572. 575.
Kubbe, en Skiæl, 665.
Kudungr, 70.

Kufungr, 70. 487.
Kukelurer, 70.
Kulde og Heede, 305. 389. 391. 644. 800. 903.
Kulde, høi Grad deraf, 250. 645.
paa Jisbiærge, 282. 800.
Kull, 169. 173.
Kullsviden, 169. 233.
Kull, af Surtarbrand, 415. 669.
Kumbleviik, 744.
Kumin, 814. 940.
Kupungs, 1013.
Kurl, hvad er, 169.
Kuskel, 69. 153. 410.
Kvæg, at slagte, 426.
Kvæg, Mængde deraf, 156.
dristigt, 178.
Kvessott, 176.
Kviksandur, 93.
Køer, 15. 154. 426. 836.
deres Malkning, 15. 53. 156. 491. 836.
deres Vartning, 52.
Foder, 352. 353. 441. 977.
deres Godhed, 426.
deres Vanskabninger, 524.
Kørkur, 511.

L.

Laagheyde, 745.
Laas, kunstigt, 847.
Laatrabiarg, 378. 562. 569.
Laatraviik, 505.
Laatur, Sælhunde-Boe, 59.
Lægemidler, af Krækebær, 172.
for Tak, 313.
af Jordarter, 393.
af Urter, 433. 676.
af Insecter, 715.
Læk, paa Bardestrand, 412.
Lækia-Soley, 18.
Lækia-Silungur, 595.
Lækiadudra, 985.
Lagarfliot, 742. 745. 793.
Lagopus, Rype, 581.
Lambahraun, 660.
Lambastada-Eyar, 81.
Lamia, 988.
Lam, vanskabte, 195.
Lammetiiden, 194.
Lammenes Afvænnelse, 196.
Lampevaage, 456.
Landfar-Sott, 176. 449.
Land-Selur, 58.
Landvæsenet, dets Forfald, 348. 349. 369. 506.
Landsting, det første paa Island, 74.
forflottet, 75. v. Althing.
Landøerne, 852. 856. 971.
Langa, en Fisk, 358.
Langaa, 107.
Langavatsdal, 82. 261.
Langavatn, 107.
Langanes, i Vestfiordene, 390.
paa Nordlandet, 390. 741. 742. 621.

Lange-

Langenesſtrandé, 744.
Lange-Giærer, 265. 370.
Lange-Jokul, 622. 752. 776.
Langneſia, 562.
Langvigle, 355. 562.
Langøer, 376.
Lapathum, 18. 319.
foliis oblongis, 18.
Lapis, ochraceo argillaceus, 131.
arenarius griſeus, 311.
arenarius, ochra martis, 311.
Bufonius, 590. 592.
Cotarius, 927.
Larus, maximus, 194.
glaucus, 709. 750.
canus, 709.
albus, alis nigris, 226.
rectricibus duabus longiſſimis, 226.
albus, alarum extremitatibus nigris, 272. 356. 482. 572. 709.
Riſſa, 356. 709.
albus, medius & vulgaris, 356.
variegatus, collo & pectore albis, 570.
tridactylus, 709.
fuſcus, maculæ alarum albæ, 838.
Latuneſtein, 147.
Laug, hvad bemærker, 108.
Laugaſkiær, 387.
Laugaland, 640.
Laugafell, 886.
Laugarvalledal, 798.
Laugarhuus, 798.
Laugarvatn, 871.
Laugaraas, 883.
Laugarnes, 899. 915. 975.
Laugarvatshellrar, 925.
Laugretteur, gamle, 736.
Lauſatøk, 46.
Lauſnatſtein, 423. 425.
Laxberg, 381.
Laxunge, 381.
Laxbreder, 595.
Lax, 65. 595. 633.
dens Fangſt, 104. 105. 107. 229. 230. 394. 630. 633. 874.
fanges af Fugle, 226.
Laxaa, i Kiosar-Syſſel, 5. 65.
i Borgarfiords-Syſſel, 103.
i Dale-Syſſel, 381.
i Svartaarbal, 631. 633.
ved Myvatn, 731.
Laxaa, Store-, 874.
Lille-, 874.
Laxaadal, 613.
Laxelven, 926.
Lee, hvorledes dannet i Island, 33.
Leer, blaat, 11. 125. 268. 310. 914. 916.
rødt, 394. 651.
ſyersødt, 394.
Myre-, 394.
grønagtigt, 409. 801.
bleghvidt, 801.
violetfarvet, 917.
Leerarter, Peders-Muld, 125.
af adſkillige Farver, 651.
Hvid-Kalde, 801.

Leirpiipur, 934.
Lepturus, en Fiſk, 593.
Lernæa Salmonea, 612.
Leſt, hvad er, 183.
Leſtamadr, 183.
Levemaade, gamle og nye, 24. 454. 499.
dens Forandring, 348. 507. 508. 691. 826. 968.
de Fornemmeres, 968.
Levetiid, kort, 450.
Leydhavnsholm, 749.
Leynevogur, en Havn, 77.
Leyraaſveit, 80.
Leyraavog, 81. 103.
Leyraar-Ey, 81. 222.
Leyraa-Hver, 109.
og Bad, 109.
Leyre, 974.
Leyreſiord, 514.
Leyrhnukr, et Bierg, 727.
dets Ildſprudning, 728.
Leyrhavn, 741.
Licben,
Islandicus, 20. 158. 161. 434. 491. 676. 816. 937.
Rhangiferinus, 161. 491.
Niveus, laciniatus, 163.
Leproſus, 163.
foliaceus minimus aſcendens, 676.
proboſcideus niger, 816.
Lichenoides, Eryngii folia referens, 162.
Liſtagras, 18.
Liſtar-Urt, 432.
Lignum, foſſile, 150. 412.
Liigſteene, i Island, 89. 141.
Liigkiſten, et Bierg, 269.
Liikthraa, 323.
Liim, hvad dertil bruges, 199. 346.
Limax, 612.
cinereus immaculatus, 612.
agreſtris, 715.
ater, 1001.
Lionslappe, 20.
Lioſavatn, 633.
Lioſavatsdal, 719.
Liotſtade, 772.
Liotſtadeheide, 772.
Lithophyller, 413. 419.
Lithomarga, 801.
Litla-Herad, 841.
Litla-Madra, en Urt, 432.
Litunar-Moſe, 163.
-Borkur, 511.
Lo, en Fugl, 580.
Loar-Tral, 581.
Lodmundsfiord, 746.
Lodna, en Fiſk, 358. 695.
Lodpurka, et Inſect, 714.
Lodvider, 172.
Logn, Blæva-, 907.
Hvita-, 907.
Logrettur, 203. 204.
Lokaſiods-Broder, en Urt, 433.
Lomagnupr, 777.
Lomagnupa-Sand, 742. 748. 778.
Lomatiarner, 778.

Lomur, en Fugl, 557. 710.
Lonafiord, 514.
Lona-Soley, 433.
Lonet, paa Oſtlandet, 747.
Lon, 274.
Lon-Drangar, 274.
Lon, en Soe, 275.
Lonbugt, 516.
Lonejøkel, 791.
Lopt-Eldur, 391. 911.
Lorus, 940.
Love, Ulfliots, 75. 847.
Luften, dens Tyngde, 7. 905.
ſundeſt nord paa, 901.
dens Bevægelſer, 905.
dens Forandring, 905.
dens dødende Virkning, 1026.
Luftſyn, forgiftigt, 740.
Lufthændelſer, 7. 121. 391. 646. 800. 910.
Roſabaugr, 910.
Hiaa-Soler, 910.
Vilgahnøttr, 911.
Vigabrande, 911.
Loft-Eldur, 911.
Upphillingar, 912.
Lumbricus,
marinus ſ. litoralis, 71. 341. 361. 611. 715.
terreſtris, 220. 714.
annulis circiter 40, 611.
Lunaria, 816.
Lund, en Fugl, 223. 355. 482. 485. 513. 559.
dens Fangſt, 560. 709.
dens Forandringer, 561.
Lunde-Reikedal, 80. 109.
Lundøe, 2. 1
Lundey, paa Nordlandet, 623. 624.
Lupus marinus, 590.
Lura, en Fiſk, 358.
Luus, 606. 712.
paa Faar, 213. 606. 712.
Maa-, 606.
Roſu-, 606.
Heſta-, 606. 712.
Lunda-, 606. 712.
Steina-, 608. 712.
Hvera-, 713. 714.
Luſalyng, 171. 940.
Luſajurt, 940.
Lycopodium, caule erecto, 174.
caule repente, 174.
digitatum, 174.
Selago, 434.
clavatum, 434.
Lyngdalsheyde, 925.
Lynild, fra Isklerne, 645. 761. 770.
Lyſehol, 295.
Lyſtigheder, i Island, 45. 350. 351. 352. 461. 490. 699. 976.
Løbe, af Urter, 18.
Løgevalle, 745.
Løſemænd, 36. 336. 970.

M.

Maafur, 356. 571.

Register.

Maager, deres Forandring efter Alderen, 356. 570.
deres Arter, 570.
hvide, 837.
Maager, 709.
Malmuche, 570.
Svartbagen, 571.
Maar ɔ: Maasur, 571.
Maanemælk, 123. 124. 393.
Maar, en Fugl, 356. 571.
Maavebygde, 786.
Mad, lavet af Urter, 18. 157. 321. 432. 433. 434. 459. 483.
af Skialfisk, 69. 70. 488. 612.
af Dyr, 170. 171. 179. 322. 675. 941.
af Mælk, 198. 692.
af Fisk, 330. 346. 359 454. 459. 486. 537. 589. 590. 692. 966.
af Tang, 442. 444. 858. 943.
af Kiød, 454. 966.
af Fugle, 482. 513. 557. 578. 625.
af Sælhunde, 488. 536. 537.
af Haaer, 494. 597.
af Hvale, 489. 544.
af Æg, 513. 557. 597.
af Svampe, 675.
Madens Tillavelse, 331. 459. 693. 826.
Madding, for Fiske, 71. 341. 361. 976.
Madkur, 71. 361.
Fisk-, 605.
Tre-, 611.
Aamu-, 714.
Kiødu-, 1006.
Madkamodur, 1001.
Madredals Præst, 731.
Madra, en Urt, 19. 431. 674.
Mælk, til Drikke, 31. 180.
dens Benytning, 198. 428.
Mælefell, 771.
Mælefells-Sand, 771.
Mærker, paa Fæ, 202.
Mærkværdigheder, i Naturen, 72. 232. 361. 613. 732. 840. 1021.
andre, 74. 254. 364. 614. 734. 739. 846. 1028.
Magnesia, calcaria alba, 923.
Malachit, Islandsk, 649. 655.
Malmglas, 316.
Malmey, 624.
Malmuche, 570.
Manahaugr ɔ: Manathusa, 734.
Mannabane, en Strøm, 361.
Marenkiarne, 443.
Marietunger, 745.
Mariugraus, 163.
Mariustackur, 18.
Mariuvøndur, 432. 814.
Mariuerlu, 583.
Marmennill, 537. 538.
Marmennills-Smide, 447.
Marcasiter, i Kiosar-Syssel, 12. v. Steenarter.
Marga, 126.
Marsio, 609. 712. 998.
Margiytta; 715.
Margfætla, Krabbe, 71. 609. 998.

Marhnutur, en Fisk, 359.
Marhalmur, 441.
Margiæs, 837.
Marthradur, 445.
Marthvare, 609. 997.
Mark, i de gamle Love, 36. 37.
Markarfliot, 762. 873.
Markeder, en Sort deraf, 205.
fordum, 692.
Marsvin, 65.
Maur d: Myre, 609.
Maurar, Fisk, 607. 712.
Medalfell, 2. 4.
Medalfellsvatn, 5.
Medalland, 748.
Meduſa, 612. 715.
Melasol, 166. 320. 431. 674.
Melasveit, 80.
Melur, vildt Korn, 236. 321. 370. 431.
673. 773. 814. 941.
dets Beskrivelse, 829.
Omgang dermed, 829. 941.
Melrakke-Øe, 266.
Menyanthes, 18. 432.
trifolium fibrinum, 18.
Mergus, fuscus cirratus, 550.
capite nigro viridi, 550. Merganser.
Messingstein, 147.
Metaller, 288.
Metalfarvede Strandsteene, 406.
Meyarpatta, 1015. v. Moepatte.
Miadurt, 18. 165. 320. 430. 676. 940.
Middæge, 41.
Midnætte, 41.
Midmunda, 41.
Midurmorgun, 40.
Miduraptan, 41.
Midsiord, paa Østlandet, 744.
Midsiord, paa Nordlandet, 621.
Midsiordsaa, 630.
Midsiordshale, 631.
Midhusøer, 406.
Midhop, 631.
Miklaholts-Repp, 265. 293. 369.
Miklavatn, 632.
Millefolium, 676. 677. 815.
Mineralier, 14.
Svovel, 146. 316. 406.
Kiis, 146. 406. 811.
Lapillus pyritaceus, 147.
Vitriolum, 150. 408.
Jærn, 316. 407. 811.
Malmglas, 316.
Salt, 409.
Mineralske Vande, 296. 300.
deres Nytte, 302.
Miovesiord, 746.
Mistur, Vind-, 8. 121.
Mistur, Stsvtaage, 648. 901.
af Aske, 842.
Miød, brugt i Island, 692.
Miølsyra, 333.
Mo, Holta-, 682.
Lyng-, 682.
Moberg, hvad er, 82. 131. 394. 924.
Moberg, fast, 310. løst, 310.

Modur, ſtille Elve, 280.
Moeydarhvol, 949.
Mofell, 82.
Mohalſen, 926.
Mokollsdal, 393.
Mokollshöi, 393.
Monophyllum, 165.
Moraa, 781.
Moſeerter, 158. 163. 683.
Gambermoſs, 719.
Mosfell, i Kioſar-Syſſel, 4.
Mosfells-Sveit, 4.
Mosfells-Heide, 5.
Motacilla, Oenanthe, 211. 584.
pectore nigro, 583.
fuſca, cauda ſurgente, 584.
Mulen, et Forbiærg, 745.
Mule-Syſſel, dets Deeling, 742.
Beſkaffenhed, 743.
Muletiarn, 871.
Munadarnes, 495.
Mundagraus, 434.
Mundkræft, 179.
Murar, en Urt, 946.
Mura, en Urt, brugt til Spiiſe, 19. 946.
Muræna, unicolor, Aal, 594. 991.
Conger, 595.
Mus, Domeſticus major, 354.
Muſarbroder, en Fugl, 584. 585.
Muſareyra, en Urt, 940.
Muus, i Island, 58. 170. 218. 528.
deres Reiſer over Vandet, 218.
Muſkling, 232. 341. 487.
Muſcus, Islandicus, 322.
My o: Myg, 603. 712.
Mya, truncata, 716.
Mylningar, Arbutus, 170.
Myre-Syſſel, 78. 80.
Myrdals-Sand, 748. 841.
-Bygd, 748.
-Jokel, 751. 755.
Myrer o: Moſer, 9. 122.
Myrar, et Diſtrict, 80. 102. 122. 154. 232. 260.
Myrar, paa Oſtlandet, 791.
Myrevand, 117.
Myramenn, 260.
Myreſkitur, en Fugl, 579.
Myrſnipe, 579.
Myrekiarn, 680.
Myrulus, 70. 232. major, 590.
Myvatn, 634. 718. 719.
Myvats-Sveit, 718.
-Reydur, 720.
-Sandur, 731.
Mödredal, 840.
Mödredals-Öræfi, 621.
Mödedalsaa, 502.
Möepatter, en Skiæl, 665.
Möeſtruten, 771.
Mög, til Brændſel, 450. v. Brændſel.
Mögugils-Hellir, 932.

N.

Naakongur, 1012.
Næs-Repp, 265.

Namar, en Egn, 721.
Fremre, 722.
bøde, 723.
Naſturtium, pratenſe, 319. 430.
aqvaticum, 433.
Nattfare, en Klippe, 735.
Nattmaal, 41.
Naturſteene, 288. 402. 422. 425. 803. 805.
Natturugraus, 943.
Nereis, Pelagica, 1002.
Nerita, 665. v. Conchæ.
Neſin, en Bygd, 791.
Netiaſtein, 395.
Netla, 20. 429.
Niardarvøttur, 446.
Niarvik, 745.
Niarvikur-Holme, 749.
Niardvigер, 974.
Nid, 470.
Nikur, et opdigtet Dyr, 55. 215. 711. 778.
Niu Angu Kroſoſkſtur, 1005.
Noon, 40.
Norder-Island, dets Størrelſe, 621.
dets Beliggenhed, 621.
Næs, 621.
Bierge, 622. 627.
Bygd, 622. 627.
Fiorde, 622.
Inddeeling, 623.
Strande og Øer, 623.
Floder og Søer, 630.
Hoveder, 634.
Varme Brønde og Bade, 639.
Veirligt, 642.
Jordarter, 649.
Steenarter, 653.
Mineralier, 661.
Foſſilier, 665.
Frugtbarhed, 671.
Skove, 679. 733.
Indbyggere, 685.
Indbyggernes Sinds-Beſkaffenhed, 688.
Bygninger, 690.
Spiſe og Diæt, 691.
Arbeide og Haandtering, 693.
Tidsfordriv, 699.
Dyr, 700.
Fugle, 705.
Fiſke, 710.
Inſecter, 712.
Havne, 741.
Norderaa, 107. 229.
Norderaadal, 80. 154.
Norderaa, paa Nordlandet, 632.
Norderſtrand, 744.
Nordſtord, 746.
Nordlingaſliot, 106. 240.
Nordlyſet, 8. 121. 908. 909.
Noronecta, 601.
Numenius, 984.
major, roſtro arcuato, 579.
minor, longiroſter, 579.
Nup, 777.
Nupſtad, 777.
Nupovande, 742. 777.

Mupehlid, 945.
Myrdri-Reykiadalur, 111.
Myt Land, opkommet ved Ildsprudninger, 843.

O.

Observationer, meteorologiske, 902.
Ochra martis, 316.
Oddbiørns-Skiær, 387. 486. 562.
Odins-Hane, 357.
Ofærur, 504.
Ofeigsfiord, 378. 495. Skiær, 495.
Offringer, 365. 468.
Offersteen, 736.
Oked, 91.
Olafsfiord, 632. 639.
Olufsvik, 371.
Olufsey, 376.
Omtumlinger, ved Ild, 447. 1023. v. Ildsprudn. ved Vand, 417.
Onifcus, cauda obtufa bifurca, 714.
fuscus, 998.
thorace aculeato, 998. v. Inſecter.
Onyx, 656.
ex albo cæruleus, 656.
Oolithi, 652. 803.
prægnans, 655.
Ophiuros, 1005.
Opuntioides, 447.
Orchis, teſticulata, 945.
Orlygr Rapeſon, bygger den første Kirke i Island, 73.
Orme, 611. 714. 1001.
Regn-, 839.
Ormus, 447.
Oſkabiørn, 610. 998.
Oſmunda, lunaria, 434.
Oſte, i Island, 26. 692. 826.
Otta, en vis Tid, 41.
Oversvømmelser, 417.
af Elve, 875.
Overtroe, paa Island, 465.
Oxehver, 640.

P.

Paal, et Redskab, 35.
Papaver Alpinum, 166. 319. 674.
Paſſer, colore brunneo, 586.
Papey, 749. 847.
Papeggie, Søe-, 559.
Papyle, 847.
Parnaſſia, triglochin, 432.
Patæter, 439. 955.
Patrixfiord, 378. 617.
Peberrod, 438.
Pecten, Kamskiel, 232. v. Skiæl.
Pelecaner, 555. 982.
deres Arter, 555. 982.
Pelecanus, Carbo, 64. 482.
cinereo-albus, Hav-Sule, 225.
ater, capite criſtato, 556.
variegatus, 555.
niger, macula femorum candida, 556.
Baſſanus & Piſcator, 556.
minimus, 556.

Pange,

Penge, deres Beregning, 52. 54. 57. §. 80. 160. 207. 208.
Perſicaria, natans, 814.
Peſt, paa Island, 688.
Petra, concreta ſchiſtiformis, 661. v. Saxum.
Petrefacter, 411. 641. 667. 812. 866. 870. 892.
de ſorte Koldvands, 667.
Petrefacta, Tophacea, 667. 806.
Petroſilex, 12. 775. 932. v. Steenarter.
opacus, 12.
Peturs-Mold, 125. 635. 649.
-Roſa, 356. 557. 558.
-Buddur, 988.
-Kongr, 1011.
Phoca, dentibus laniariis exſertis, 355. 532.
Leonina, 532.
Vitulina, 532.
Phocæna, 360.
Phoſphoriſke Steene, 398. 399.
Pimpeſteene, 315. 899. 866.
Pingvicula, 676.
Pingviner, 855. 983.
Piſum, maritimum, 322.
Plantago, latifolia, 165. 430. 946.
anguſtifolia, 432.
Mervia, 676.
maritima, 19.
Plateſſa, Flynder, 589.
Plautus, columbarius, 558.
ſtercorarius, 573.
Pleuronectes, totus glaber, 358.
ſqvamis aſperis, 358. 827.
maculis croceo-rubris, 358.
Poeſie, de Gamles, 470.
Polygala, vulgaris, 940.
Polygonum, biſtorta, 432.
Polyper, 1006.
Polypus, tentaculis ſenis, 1006.
Porcellain-lignende Materie, 888.
Porphyrites, rubeus, 657.
Portland, 751. 849.
Potentilla, argentea, 19.
Priapus, marinus, ovato-oblongus, 1004.
Primula, farinoſa, 940.
veris, 945.
Procellaria, major, 625.
glacialis, 710.
Priſana foſſilis, en Bolus, 651.
Pukabit, 814.
Pulvinar, marinum, 988.
Pumex, 315.
Pung-Urſe, 18.
Purkey, 376.
Purkeyar-Saavp, 394.
Purpurablomſtur, 432. 834.
Pyramider, paa Iskel-Fieldene, 96. 97.
Pyrola, minor racemoſa, 433. 814.
Pøle, Steer, ved Krabla, 725.
ved Hverrum, 895.

Q.

Qvapſoe, en Fiſk, 588.
Qvarndruſer, 658.

Quartzum, pàrafiticum, colore carneo, 400.
coloratum, 804.
Qveikſly, 441.
Qveiſugras, 673.
Qvikke-Tiæld, 580.
Qviſker, 784.
Qvoda d: Qverliim, 198.

R.

Rachitis, 961.
Rækling, 358.
Ræve, hvide, 527.
Gras-Tofur, 527.
Ræve, i Island, 58. 216. 354. 526.
hvorledes fanges, 216. 217.
deres Huler, 216. 528.
deres Føde, 527.
deres Behændighed, 354. 526. 527.
Peſt blandt dem, 981.
Ræveſælde, 217.
Ragnahellir, 281.
Raja, dorſo non aculeato, 359.
aculeata, 359.
vulgaris & major, 30. 987.
clavata, 987.
Raje, ova, 988.
Rangaa, veſtlige, 850.
øſtlige, 873.
Rangaarvalle-Syſſel, 850.
Rangaaſand, 852.
Ranunculus, nivalis, 433.
aqvaticus, 433.
acris, 18. 946.
Rapsey, 376.
Rauda, 663.
Raudagrene, 511.
Raudamel, 265.
Raudamels Øktilde, 253.
Raudanes, 254.
Raudanes-Eſar, 81.
Raudbryſtingur, en Fugl, 985.
Raudu-Kulur, 85.
Raudkula, 147.
Raudusteinar, 310.
Raufarhøfn, 741.
Ravne, i Island, 61. 220.
Ravneting, 62.
Ravnebiærg, 81.
Ravngiærdsaa, 742.
Ravnkelsdal, 745. 798. 840.
Reddusſkel, 716. 1009.
Reformationen, paa Island, 1038.
Reger, 997.
Reidinga, Jordſvar-Dyner, 18.
Reidinga-Gras, 18.
Reiſe, hvad er, 200.
Reikedal, 633.
Reikehver, 634.
Reikedals-Hverer, 630.
Reikenes, 386.
Reikavalle, 639.
Reikeneshyrne, 376.
Reikeſtrand, 636.
Reikedalsaa, 105. 113.
Reikeheyde, 639.
Reikialang, i Kiaſar-Syſſel, 5.

Reikialaug, i Borgarfiords-Syſſel, 110.
i Midfiord, 635.
mellem Qviſlerne og Blanda, 635.
i Hialtedal, 636.
Reikiarfiord, paa Vardeſtrand, 385.
i Iſefiord, 385.
paa Hornſtrandene, 386. 502.
ved Reikenes, 386.
Reikholt, 113. 260.
Reikefiords-Heyde, 503.
Reikholtsdal, 80. 88. 111. 113. 260.
Reikhole, 235. 377.
Reikhole-Sveit, 381.
-Hverar, 382.
Reikiarholl, 636.
Reikiar, i Midfiord, 635.
i Skagefiord, 636.
Reikaa, 641.
Reikenes, paa Nordlandet, 621.
paa Sønderlandet, 852. 1025.
Reikenes-Hverar, 895.
Reikenes-Roſt, 974.
Reikianes-Eyar, 854.
Reikiar, 110.
Reikey, 388.
Reikholtshver, 883.
Reikeviik, 952. 975. 1040.
Reimatharre, 443.
Reinevalle, 2. 4.
Reinevallehals, 2.
Reirgreſe, 431.
Reiſe i Island, dens Begyndelſe, 1.
videre derom, 79. 264. 755. 850.
Reiſe til Geitlands-Jokel, 86.
til Sneefiælds-Jokel, 270. 278. 281.
til Dragehlid-Fiæld, 288.
til Veſtfiordene, 374.
til Hornſtrandene, 491. 502.
over Nordlandet, 620.
til Hverevalle, 637.
til Myvatn, 718.
over Øſter-Island, 742.
til Jiøkiergene, 755.
iſær Katlegiaa, 762. 768.
til Hekkefiæld, 862. 864.
til Geyſer, 882.
Reiſe-Maade i Island, 43. 185. 457. 689. 694. 834.
Remora, 994.
Repp, hvad er, 80.
Reppſtyrere, 201.
Retipora, 446.
Rettergang, dens Indretning, 364.
Norden, 365.
Rettir, for Faar, 203. 204.
Revet, en Havn, 371.
Revet, et Fiſkerleie, 307.
Reydarfiord, 746.
Reydekula, 674.
Reydnr, 595.
Reyner, Sorbus, 167.
Reyner, 436.
Rhodiola, 320. 431. 678.
roſea, 19.
Riden, for Luſt, 186.
Ride-Heſte, 187.

Rifgirdinger, en Ø, 266.
Rifhrtis, 167. 233. 320.
Riigdomme, i Sælv, 1029.
Riimur, 48.
Rindill, en Fugl, 584.
Ritur, en Fugl, 356. 572.
Riupa, en Fugl, 581.
Roer, 437.
Rognkelſe, en Fiſk, 610.
Rokke, 359.
Roſenrod, 495.
Roſtungr d: Roſmer, 355. 531. 704. 836.
Rotter, 354.
Ruhellio, 996.
Rubus, Saxatilis, 322.
Rugkerne, 376.
Rumex, acetoſa, 18. 321.
Digynus, 321.
Patientia, 321.
Runer, Here-, 257. 467. 469. 473. 476.
Rune-Skrift, 255. 256. 469. 735.
Rutaſells-Huuſe, 925.
Rutey, 623.
Ruteſiord, 373. 378. 621.
Ruteſiordsaa, 630.
Ryner, en Haa, 988.
Ryper, 710. v. Riupa.
Rypelkv, 949.
Ryſſke, 376.
Rytſa, en Fugl, 482. 572. 625. 709. 983.
Rødbirtungur, 595.
Rødenupr, 378. 415. 621.
Rødeſiord, 646.
Rødeberg, 802.
Rødenes, 621.
Rødmage, 588.
Rødſteen, 394. 802.
Røn, 436.

S.

Sadler, i Island, 43. 44. 45.
Sæburur, 1002.
Sæd, fordum i Island, 235. 236. v. Korn.
Sæfolk, 535.
Sælingsdals Hver, 382.
Sæle-Konge, 532.
Sæla-Bræla, 533.
Sæle-Kiød, 534.
Sælhunde, i Island, 58. 219. 354. 529. 698. 836. 980.
deres Fangſt, 495. 529. 534. 632. 696. 704. 749. 980.
deres Priis, 529.
deres Skind, 530.
deres naturlige Hiſtorie, 533. 534.
Land-Selur, 219. 354. 488. 530. 980.
Ut-Selur, 219. 488. 530. 750.
Vade-Sel, 520. 696.
Hav-Sel, 531.
Sæltiarnenes, 853.
Sælur, Blaudru-, 532.
Gram-, 532.
Sæter, 155. 178.
Sæter-Tiid, 178.
Sætukoppar i Sæ, 1002.
Sætutaag, en Rod, 434.

Saft,

Saft, af Krækebær, 172.
Sagar, læses til Tidsfordriv, 47. 49. 700.
oversættes paa Vers, 47. 700.
Saga, Kialnesinga-, 72.
Baardar-, 76. 258. 367.
Grettis-, 87. 616.
Sturlunga-, 235.
Biarnar Hitdæla-Kappa-, 236.
Eyrbyggia-, 368.
Lardæla-, 613.
Thorskfirdinga-, 615.
Fiotshlidinga-, 947.
Salices, 167 436.
alpina glauca, 172.
folio subterrato, 172.
incubacea, 172.
pumila, 172.
herbacea, 173.
caprea, 511
Salmo, nobilis, 65.
minor, 66.
dorso nigro, Umbla, 595.
squamis argenteis, 595.
maculis rubris, 595.
lævis, pinnis maximis, 595.
Salmiak, 730. 922.
Saltkaagerier, 400. 410. 501. 663. 935.
Saltkaagning ved Hverer, 382. 384 388. 409.
Saltart, 3. 7. 318. 408. 934.
Salt, Kiokken-, 409 663. 812.
ubekiendt, 664.
Hraun-, 664. Alcalisk, 812.
Salt, fra Hekla, 865.
Samlinger, af Steene, 403.
Sand, et Fiskerleie, 307.
Sand, en Fiældvei, 754. 861.
Sandey, 388. 872.
Sandvik, 514.
Sandflugt, 370.
Sandlo, 581.
Sandstrækninger, 742. 743. 748. 777. 778. 790.
Sandkvika, 93.
Sand, fra Jiekiarge, 760. 773.
Sandr, Skeideraa-, 778. 780.
Lomagnups-, 778.
Myrdals-, 778.
Knappafells-, 784.
Breedemarks-, 784.
o: Breidaa-, 786.
Rangaa-, 856.
Sandmigur, 69. 665 716. 1009.
Sandsteen, 405. 652. 802. 924. 925.
jernagtig, 670.
guul og rød, 802.
kyselsyreagtig, 927.
hærdet eller smeltet, 931.
Sandvatn, 103.
Sandvik, 746.
Sandaa, 861.
Sandfell, 727.
Sandfells-Jokel, 752. 782.
Sange, 351.
Sanghellir, 273.
Satyrium, albidum, 433.

Saudkvistur, 172.
Sauda-Rettor, 204. 205.
Saugu-Læstur, i Island, 47. 186. 461. 700.
tager af, 48.
Saul o: Øsl, 443. 445. 483. 680. 858. 941.
dets Priis, 942.
Saurbæ, i Kiosar-Syssel, 4.
Saxifraga, autumnalis, 20. 165. 430.
oppositifolia, 287. 319. 433.
Cotyledon; 433.
Cespitosa, 815.
Aizoides, 815.
Saxum, ochraceo-arenosum, 89. 131.
liqvatum cavernosum, 123. 133. 315. 404.
schistiforme, 130.
terrestri-arenosum, 131. 394. 655.
rude, semiliqvatum, 132. 404.
vitreum, bullulatum, nigrum, 135.
vitreum, solidum, nigrum, 136.
vitreum, nitens, colore obscure thalassico, 137.
vitreum, fragilissimum, nigrum, 137.
tophaceum, basaltiforme, 138. 139.
tophaceum, subconiforme, 141.
columnare, 138. 140.
concretum, tophaceum stratosum, 142.
tophaceum, brunneo-pallidum, 143.
tophaceum, semiliqvatum, nigricans, 144.
vulgare, 267.
griseum, 396.
scissile, e fusco pallidum &c. 310.
friabile, lucide fuscum, 310.
ochraceum martiale rubrum, 311.
vulgare, griseo pallidum, 311.
vulgare, e griseo canescens, 311. 396.
basaltiforme, e nigro griseum, 311. 396.
ex atro glaucinum, prædurum, 313.
jaspideum schistiforme, 314.
tophaceum, schistiforme, 315.
tophaceum, chennarum album, 316.
breccia, 316.
obscure e purpureo rubicundum, 316.
ochraceo-argillosum rubrum, 394.
margaceum e griseo subviride, 395.
arenario-micaceum, 396. 653.
Scolopax, 579.
Scolopendra, corpore lato squamoso, 999.
Scolopendroides, 1005.
Scoria, naturalis communis, 315.
pulcherrime picta, 315.
Scorpius maris, 359.
Sedum, vermiculare, 20.
annuum acre, 433.
Sef-Ønd, 986.
Seila, en Havn, 853. 1036.
Sel, see Sæter.
Seley, 749.
Selarval, 798.
Selatange, 972.
Selningen, en Fugl, 228. 580.
Sellon, en Ø, 266.
Selgrese, en Urt, 432.

Selja, 511.
Selvaag, 972.
Seltiarnenæs, 32. 975.
Senecio, Jacobæa minor, 946.
vulgaris, 946.
Sennep, 438.
Sepia, Loligo, 612.
tentaculis 10, 612. 715.
Serpyllum, 491.
Sertularia, abietina, 446.
Serrendingur, en Fisk, 589.
Seyder, et Bad, 891.
Seydarfiord, 746.
Siælehuuse, 754.
Siafaborg, 632.
Sibbaldia, procumbens, 430.
Siden, en Bygd, 748. 774.
Side-Jökel, 751.
dens Iisprudning, 775. 776.
Siddemand, 563.
Sigleviik, 502.
Siglefiord, 741.
Siige, at, 563.
Silakeppe, 600.
Sile, Traunu-, 587.
Strand-, 587.
Sand-, 587.
Sild, Hav-Sild, 224. 358. 698.
Kop-Sild, 224. 587.
Lodnu-Sild, 224. 695.
Trane-Sild, 549.
Sildamanna-Gautur, 81. 229.
Silde-Fiskerie, 229.
Silene, 433.
Silungur, Lækia-, 595. Vatna-, 595.
Sindabeskaffenhed, Indbyggernes i Kiosar-Syssel, 22.
i Borgarfiords-Syssel, 176.
i Sneefiældsnes, 324. v. Islændernes Sinds-Beskaffenhed.
Sioreidur, 66. 231.
Siotorf, 10.
Sisymbrium, 433.
Skaale, brugte til at spaae, 1035.
Skaalen, et Bierg, 279.
Skaaley, 376. 377.
Skaalatange, 623. 744.
Skæferier, nye anlagde, 978.
Skællfiske, 1007.
Skaftaa-Jökel, 752.
Skaptafell, 781.
Skaftefiælds-Syssel, dets Deeling, 742.
dets Beskaffenhed, 744.
Skagen, paa Nordlandet, 621. 693.
paa Sønderl., 973.
Skagefiord, 621.
Skagefiords-Syssel, 622.
Skageheyde, 622.
Skalholt, 883. 1031.
dens Domkirke, 1032.
Skardsheyde, 81.
Skardsheyde-Fiæld, 82.
Skardsskrida, 146.
Skardsklofning, 376.
Skarfen, en Fugl, 64. 482. 485. 555.
Topskarfr, 555.

Graaſkarſt, 555.
Dilaſkarſt, 556. 982.
Haſſula, 556. 982.
Skarfakaal, 19. 321. 815.
Skaten, en Fiſk, 30. 359. 987.
Skeggeſtade, 744.
Skeggiahaugr, 259.
Skeyla, 356. 572.
Skeideraa, 841.
Skeideraa-Sand, 841.
Jokel, 751. 776. 779. 780.
Skelfiſkur, 716. 1007.
Skere, et Inſect, 999.
Skiaa, 53.
Skidariim, 27.
Skidaſtade, 627.
Skiælfiſk, 69. 232.
Skiæl, i Jorden, 153. 410.
Emnuler deraf, 392.
Skiæl, Kam-, 232.
Ku-, 410. 612. 665. 1011.
Krage-, 590.
Ode-, 590.
Baaru-, 665.
Gimbur-, 665. 1011.
Kulda-, 1011.
Olnboga-, 1017.
Piipu-, 1017.
Skiæriafiord, 853. 975.
Skiæria-Steenbider, 559. 588. 992.
Skialdbreed, 860.
Skialbiarnarvik, 502.
Skialfandefiord, 621.
Skialfandefliot, 719. 741.
Skib, ſeilende paa Landet, 699.
Skieløben, glemt, 740.
Skilmannarepp, 80.
Skinds Beredning, 44. 337.
Skiørbug, 324. 325. 449.
Skogarmenn, 87. 472.
Skogarſtrand, 265. 293.
Skogøe, 266.
Skogey, 840.
Skolahraun, 930.
Skollaſingur, 174. 434.
Skollaraake, 612.
Skoradal, 80.
Skoradalsvatn, 104.
Skorarheyde, 380. 513.
Skoravik, 741.
Skove, i Island, 72. 73. 166. 679 733. 1021.
Skove, fordum i Island, 72. 232. 733. 860. 1021.
hvorledes ødelagde, 233. 1021.
fortørrede, 234.
Skov, Huſefells, 167.
Fnioſkedals, 680. 734.
Modrevalles, 734.
Skovhugſt, 167.
Skreddal, 746.
Skreedfalde, 2. 73. 498 627.
Skreedgiærder, 627.
Skribla, en Kilde, 114.
Skrida, et Kloſter, 746.
Skriſſand-Steen, 402.

Register.

Skrive Historier, naar man i Island begyndte, 47.
Skrofa, en Fugl, 556.
Skrudr, en Ø, 749.
Skumen, en Fugl, 838.
Skursteen, 405. 809.
dens Forskiellighed, 809. 866.
Skyggefiæld, 629.
Skyr, spilses, 24.
Slægna-Lamb, 25.
Slagtetiiden, 207.
Sletten, 514 741.
Smaakopperne, Død ved dem, 348. 737.
Smaare, en Ulk, 19. 430. 815.
Smidiukaal, 677.
Smidiumor, 649.
Smidiunes, 407.
Smidiuvik, 505.
Smokfiskur, 612.
Smyrsling, 69. 716. 1009.
Smør, saltet, 26. 28.
suurt, 27. 28.
laagnet, 29.
dyrere end tilsorn, 967.
Omgang dermed, 27. 676.
hvor meget for en Arbeids-Karl, 329. 330. 455.
Smórvatn, 791.
Smorvandsheyde, 745.
Snee, dens Skikkelse, 284.
Sneefiælds-Jøkul, 270. 279. 282. 283. 284. 286.
Sneefiældsnes, 264.
Sneefiældsnes-Syssel,
dets Beliggenhed, 264. 300. 305.
Biærge, 264. 267.
Inddeeling, 265.
Strande og Øer, 265. 293.
Egnens Beskaffenhed, 293.
Floder og Søer, 294.
Hverer, 295.
Suurbrønde, 296.
Luft og Vairligt, 304.
Jordarter, 306.
Steenarter, 310.
Mineralier, 316.
Fossilier, 318.
Frugtbarhed, 319.
Indvaanere, 323.
Fiskerier, 338.
Dyr, 352.
Fugle, 355.
Havne, 371.
Sneefiælde, en Gaard, 516.
Sneefiælde-Strand, 516.
Sneelios, 7. 121.
Sneeskred, 2. 516.
Snekker, Lands-, 612 1018.
Ferskvands-, 612. 1018.
Strand-, 665. v. Conchæ.
Snigill, Brekku-, 612. 715.
Svarta-, 1001.
Snigilvatn, 715.
Snioblomster, 319.
Snoked-Is-Poller, 374.
Snorro Sturlæson, 113. 260.

Snorra-Laug, 113. 114. 261.
Sog, en Elv, 872. 874. 880.
Solheime-Sand, 748. 852.
Solheime-Jøkul, 752. 763.
Solſeqvia, en Urt, 433.
Solſkrikia, en Fugl, 582.
Soløgen, en Urt, 946.
Sorbus, aucuparia, 167. 436.
pumila, 167.
Sorta, en Jordart, 147. 316. 636. 800.
dens Brug, 149.
Sortulyng, 170. 173. 419.
Sparus, totus rubens, 996.
Spathum, qvarzi ſphæris lamelloſis, 399.
ſcintillans, 399.
objecta duplicans, 400.
objecta non duplicans, 400. 658.
paraſiticum, 400. 658.
Spedalſkhed, 176. 323. 449. 820. 961.
Sphagnum, ramis reflexis, 175.
Spiiſe, Bøndernes daglig, 24. 26. 179. 328. 454. 692. 966.
Fiſkernes, 328. 455. 459.
om Høitiidene, 454.
Spill, i Island, 50. 186. 462.
Skak, 462.
Spinath, 437.
Spiræa ulmaria, 18. 164. 430. 940.
Spollorme, 211.
Spongia, ramoſa, 446.
Sprængiukveld, hvad er, 25.
Sprengeſand, 621. 753. 861.
Springere, 65.
Springtiden, 193.
Springvande, kaagende, 883.
Sprog, det Islandſke, 48. 186. 464. 700. 730. 823. 962.
det gamle forſtaaes endnu, 49.
blandes med fremmede Ord, 464.
dets Udtale, 465. 823.
meeſt uforandret paa Østerlandet, 823. og i Floen paa Sønderl., 963.
meeſt forandret paa Sønderlandet, 964.
Spurve, ubekiendte, 586.
Squalus, acanthius, 359.
denticulis pungentibus cute, 359.
glaucus, 360. 991.
foſſula triangulari in dorſo, 598.
cauda longiore qvam corpus, 598.
maximus, 988.
pinna ani nulla, 989.
Staalſtældet, 374.
Staarka-Blaagreſe, 165.
Stadarhrauns-Øre, 234.
Stadaraa, 294.
paa Nordlandet, 632.
Stadeſveit, 265. 293.
Stads, Fruentimmer-, 39.
Stafa-Eyk, 511.
Stafholtstunger, 80.
Stafnes, 973.
Stagley, 377.
Stalachiter, 241. 243. 315.
Stalde, for Koer, inde i Værelſerne, 353.
Stankelv, paa Solheimeſand, 742. 797. 845.

Stang, 765.
Stappens-Havn, 272. 371.
Starkadarlag, 470.
Starice Armena, 19.
Steen, blaa og hærdet, 12.
Steenarter, i Kiosar-Syssel, 11.
i Borgarfiords-Syssel, 89. 123. 145.
i Sneefiældsnes-Syssel, 310.
i Vestfiordene, 394. 396.
paa Nordlandet, 652.
paa Østerlandet, 801. 915.
paa Sønderlandet, 924. 946.
Steenarter, Marcasit, 12. 290.
Petrosilex, 12.
Hraun, 13.
Saxa, 89. 92. 123. 133. v. Saxum.
Rafntinna, 92. 136. 405. 419. 660. 810. 933.
Rafntinnu-Broder, 92. 135. 660.
Tophi, 138. 290.
Dendrotypolithi, 290.
Moberg, 394. 652.
Rødsteen, 394. 653.
Purkeyar-Farve, 395.
Phosphoriske, 398.
Sandsteen, 652. 802. 824.
Hvedsteen, 653.
Jaspis, 656. 802. 927.
Steenarter, frembragte ved Jordbrand, 314. 404. 658. 806.
chrystalslægtede, 657.
ved Hvererne, 915.
Steene, fra Ildsprudninger, 773.
Steene,
til Bygninger, 141. 926.
figurerte, 402. 403.
grønagtige, 927.
Steenforvandlinger, 296. 318. 411. 413. 667. 812. 864. 870. 887. 892.
Steengiærde, 327.
Steengiærder, om Islerne, 100. 101.
Steengrimsfiord, 378.
Steenhardet Træ, 292. v. Steenforv.
Steenkar og Steenkiærne, 399. 657.
Steenkul-Art, 657. 669. 670. 671. 813.
Steinbogar, 397.
Steenbider, 227. 359. 427. 590. 591. 991.
deres Skind, 591.
Steenbids-Broder, 592.
Steindepil o: Steensqvætte, 584.
Steinstade, 765.
Stekken, hvad er, 196.
Stelkur, en Fugl, 580.
Stella marina, radiis 5, 715.
Sterna, alba &c. 227.
capite supra nigro, 484. 575.
fusco alba, Kioven, 573.
Stiærner, ei mange bekiendte i Island, 42.
Stiærn-Odd, 43.
Stiarnsteinn, 400. 804.
Stikkesholm, 371.
Stiriæ, vulcaniæ, 659.
Stokkesarm, 510.
Stora-Blaagrese, 20.
Stormveir, forfærdeligt, 492.
Straakar, visse Klipper, 84.

Strandaſtaull, 745.
Strande-Tyſſel, 374. 375. 426.
Stranden, paa Sønderlandet, 852.
Strandhavnsheyde, 744.
Strand-Veibred, 19.
Striugur, et Slags Spiiſe, 692.
Strongylium, ſimplex cavum, 445.
Strutur, en Biærgſpids, 767.
Strømenæs, 514.
Strømfiord, 81 263.
Strømfiordsaa, 294. 371.
Stude, deres Priis, 483 523. 524.
Græs-, 524.
Studlaberg, 311. 396. 653.
Stufa, en Urt, 939.
Sturlungerne, 260.
Stutneſia, 355. 562.
Styrja, en Fiſk, 711.
Hav-, 711. ɔ: Haaſtørje, 711.
Styrieſtiſkur, 994.
Stød, et Biærg, 269.
Stødvarfiord, 747.
Sukkertoppen, et Biærg, 269. 270.
Sula, et Biærg, 768.
Sula, en Fugl, 982.
Sulaklettur, 226.
Sumarhus, 178.
Sundmave, 345.
Sura, en Urt, 18. 157. 321.
Olafs-, 321.
Surbrynd, i Hitardal, 253.
ved Hlikiellda, 296.
Frodaarheides, 297.
Surbrynd, Hſekots, 297.
Olufsvikſdals, 299.
ved Hriſum, 299.
Eides, 300.
Raudamels, 300.
Surbryndes Nytte, 302.
Surtarbrand, 150. 191. 318. 412. 414. 415. 416. 668. 813.
Surtar-Eple, en Urt, 434.
Surthellir, dens Beſkrivelſe, 238. 241. 248.
Reiſe didhen, 239.
dens Længde, 252.
Sværd, Skefnung, 259.
Sværtejord, 147. v. Sorta.
dens Brug, 149.
Svampe, ædelige, 674.
Svaner, 220 261. 548. 837.
Svanen, dens Sang, 63.
dens Fangſt, 221. 791 827.
Svanshol, 386.
Svartaal, en Dynd-Art, 309.
Svartbagen, 194. 226. 355. 487. 571. 872.
Svartberg, 655
Svarte Daude, 261. 506.
blandt Faar, 526.
Svartfuglen, 562. 567. 568. 697. 706. 982.
dens Mængde, 568. 657.
dens Fangſt bſonderlig, 707.
Svefney, 377.
Sveppakall, 674.

Svidnur, en Ø, 377.
Svin, ei i Island, 55. 215.
forduun-der, 704.
Svinbiugsheyde, 82.
Svinedal, 414.
Svinedalsvatn, 103.
Svineskard, 12.
Svovel, i Kiosar-Syssel, 12. 14.
i Borgarfiords-Syssel, 146.
i Vestfiordene, 406.
paa Nordlandet, 721.
paa Sønderlandet, 934.
dets Priis, 722.
Svovel-Kiis, 406. 407.
-Miner, 721.
-Lage, 722.
-Raffinaderie, 722. 897.
-Sand, 723.
-Blomster, 893.
Svømmen, Færdighed deri, 257.
forglemt, 740.
Svørd, Jordsvær, til Brændsel, 459.
Sygdomme, i Kiosar-Syssel, 20. 21.
i Borgarfiords-Syssel, 176.
i Snefiældsnæs-Syssel, 323.
i Vestfiordene, 449. 452.
paa Nordlandet, 625. 685. 737.
paa Østerlandet, 820.
paa Sønderlandet, 961.
Sygdomme, blandt Børn, 450. 961.
nye, 508. 961.
blandt Fruentimret, 686.
Sygdom, den Veneriske, 961.
Søbenes, 623. 744.
Søbøer, 377.
Søe, første, hvori Havfiske, 632. 711.
Søer, første, 5. 381. 596. 631. 791. 870.
Søer, som tage af og til, 295.
Søer, hvori man ei tør fiske, 596.
Søeklæder, 339.
Søeorme, i Floder, 794.
Søepapegøie, 223.
Søeulve, 427.
Sølv, om er i Island, 12.
Sølvahamar, 272.
Sølvemændsheyde, 381.
Sølvurt, 19.
Sønderlandet, dets Sysler, 850.
dets Beliggenhed, 851.
Størrelse, 851.
Inddeeling, 852.
Strande og Øer, 852.
Bierge, 859.
Floder, Søer, Vande, 870.
Hverer, 882.
Værtligt, 900.
Jordarter, 913.
Mineralier, 934.
Fossilier, 935.
Urter, 939.
Indbyggere, 960. 1029.
Sprog, 962.
Spiise og Levemaade, 966.
Arbeide, 970.

Sønderlandet, dets
Dyr, 977.
Fugle, 982.
Fiske, 987.
Insecter, 996.
Skove, 1021.
Folkemængde, 1029.
fornemste Steder, 1030.
Havne, 1036.
Sønderneſſene, 32.
Sønderſtrand, 744.
Søndre-Reykedal, 110.
Sørlaater, en Ø, 266.

T.

Tad, bruugt til Brænde, 459.
Taniæ, 211. 1006.
articulata ſubteres, 1006.
Tærnen, 484. 485. 573. 575.
Tak, en Sygdom, 452.
Talkineſtord, 378. 617.
Tang, til Brænde, 332.
Tapedſerier, gamle, 735.
Taraxacum, 18.
Tartuſſer, 438.
Teiſte, 356. 482. 557. 558.
dens Æg og Unger, 557.
Tellina, major, 665. 1009.
Teredo, navalis, 611.
Terra, paluſtris martialis, 9. 122. 147.
ſubpingvis martialis, 147.
martialis, nigra, 316.
Apyra, 649.
Teſtæ, corpore rotundo, 1001.
corpore ovato, rubro, 1002.
corpore ovato, albo, 1002.
Tetrao, verſicolor, 581.
Thaarelaaters-Fiord, 503.
Thang og Tharre, 441. 443.
Thang, Thykke-, 442.
Æte-, 442.
Thunne-, 442.
Kle-, 442.
Belgie-, 442.
Tharabelte, 442.
Tharaſiſkur, 68. 357.
Tharre, 442. 443. 445. 942.
Thaungull, 442. 443.
Theilo, en Fugl, 580.
Thel, en Sort Ild, 199.
Thengeløre, 875.
Therna, en Fugl, 227. 575.
Thernøe, 2.
Thidrandelaag, 847.
Thimian, vild, 944.
Thing, Tingſteder, deres Helligdom, 364.
Thing, Fiærdings-, 364. 365.
Thingmændsheyde, 380.
Thingvalle, 364. 365.
Thingvalleſveit, 851.
Thingvallevatn, 871. 877.
Thingøe-Syſſel, 623.
dets Herrer, 640.
Thiodbrautar-Skaala, 366.
Thioraa, 873.
Thiſtill, 679.

Thlaspi, bursa pastoris, 18.
Thordarhøfde, 630.
Thorgerdesell, 314.
Thoriedal, 87.
Thorlacus St. 1033.
hans Skrift, 1033.
Thorlakshafn, 852. 971. 1036.
Thormodsøe, 266.
Thors-Hoved, 475. 476.
-Hamar, 477.
Thoremarken, 765.
Thorsnæs, 364.
Thorsnæs-Thing, 265. 364. 373.
Thorstur, 357. 991.
Thorskefangst, besynderlig, 992.
Thorskestiæl, 1010.
Thorskefiorde-Thing, 373.
Thorskefiord, 374.
Thorskefiordsheyde, 380.
Thrainskiolsdshraun, 930.
Thristrendengur, 1008.
Throstur, Skogathrostur, 582.
Thurraarhraun, 1024.
Thurrabuder, 326.
mange øde, 348.
Thursaskiæg, 445.
hvit, 446.
Thveraa, 106.
Thveraar-Thing, 78. 106.
Thveraaside, 80.
Thyner, et Slags Træ, 511. 512.
Thyrill, 81. 82.
Thyrillsvatn, 596.
Thyrner, Torn, 820.
Thyrsklingur, 357.
Tiælderen, 71. 484. 577. 578.
Tialderøer, 266.
Tiende-Lov, 1032.
Tiidefordriv, paa Island, 45. 47. 185. 461. 976. v. Lystigh.
Tiideregning, paa Island, 40. 185. 349. 976.
efter Ebbe og Flod, 41.
efter Stiærnernes Løb, 42.
paa Fingrene, 43. 185.
Tildra, en Fugl, 580.
Tindabickia, en Fisk, 987.
Tindastol, et Bierg, 623. 657.
Tindastaull, 861.
Tindstalla-Jøkul, 861.
Tindstælldo-Jøkel, 767.
Titling, 68. 357.
Tiørnes, 621.
Tostelæk, 845.
Tog, en Sort Hiid, 199.
Tophi thermarum, 138. 142. 405. 639. 660. 806. 887.
Tophus, thermarum argillac. albus, 145. 290. 405.
coniformis, 290.
Martis, 662. 934.
Tophus, hvide gibslignende, 661. 724.
sandagtig, 661.
Torden og Lynild om Vinteren, 121.
Torden, usædvanlig, 648.
Tordenslag, 732.

Torfa-Jøkul, 752. 766.
Torfahlaup, 766.
Torfavande, 766.
Torfamyrar, 767.
Torf-Krokar, 35.
Torf-Liaar, 35.
Torfgrafar-Alpt, 357.
Tormentilla, erecta, 940. 946.
Torn, 820. 941.
Torfkefangſt, 828.
Torianus, en Fiſk, 587.
Trækyller, et Skib, 494.
Trækylliheyde, 380.
Trækylliviik, 493.
Træplantning, 956.
Trangraver, 327.
Tremella, noſtoch, 434.
Trifolium, fibrinum, 18. 211. 432.
album pratenſe, 19. 319. 400. 815.
Tringa, roſtro brevi nigro, 227.
roſtro lævi, 228.
natans inqvieta, 357.
roſtro nigro, baſi rubra, pedibus cocci-neis, 580.
roſtro nigro, baſi rubra, pedibus ru-bris, 580.
cinereo-fuſca, 580.
pectore rubro, 985.
tota ſupra fuſca, 985.
Trippel, 129.
Trutta, argentea, 66. 231.
Salmonata & maculata, 595.
fluviatilis, 595.
longa, fuſca, 596.
ex albo teſtacea, 596.
Trøll, hvad betyder, 471.
Trøllabotnar, 657.
Trøllabyngiur, 1024.
Trøllahlaud, en Bjergrad, 396.
Trøllbyngiur, 752.
Trøllhals, 320.
Trøllkonu-Gardur, 397.
Trøllkonu-Rum, 734.
Tun, hvad er, 8.
Tune, blive ſlettere, 16. 348.
Tunerygg-Jøkul, 622.
Tungaa, 632.
Tunga, 745.
Tungeøe, 875.
Tungl-Urt, 433. 816.
Tunguhver, 111. 127.
Tunkrepia, 434.
Turdus, communis minor, 582.
viſcivorus, 985.
Tvedøgre, 631.
Tviſter, 750.
Tytlingar, Paſſeres, 582.
Thufu-Tytlingr, 582.
Snio-Tytlingr, 582. 583.
Thrøſtr, 582.
Audna-Tytlingr, 586.
Tømmer, hvor faaes, 500. 514.
dets Priis, 500. 512.
dets Forſel, 508. 510.
Tømmerbygning, 735.
Tørv, til Bygning, 35.

Tørv, dens Tilvæxt og Beskaff., 9. 10. 307.
Jordlave der under, 10. 307. 392.
hvorledes skiæres, 122. 308.
Strandtørv, 914. 935.

U.

Udædehraun, 750. 808.
Ugler, 705.
Uhyrer, i Floder, 794. 877.
Uld, af Vidie, 173. af Faar, 199.
Uldfælding, 200.
Ulke, 359.
Ulmaria, en Urt, 423. 676.
Umbla, minor, 595.
Umfedmingsgræs, 430.
Undafifill, 18.
Undirheidar, 876.
Undirhlidar, 1024.
Unedals-Jøkul, 622.
Urdholm, 388.
Urdholms-Hver, 388.
Urter, i Kiosar-Syssel, 15. 17. 18.
i Borgarfiords-Syssel, 157. 164.
i Sneefiældsnes-Syssel, 319.
i Vestfiordene, 428.
paa Nordlandet, 673.
paa Østerlandet, 814.
paa Sønderlandet, 939. 941. 945.
Urter, brugte til Spiise, 18. 19. 26. 157. 321. 433. 434.
Urter, brugte til Lægedom, 165. v. Lægemidler.
til Løbe, 18.
til Barkning, 165.
Urter, paa Fiældene, 91.
blandt Jisbiærgene, 102.
i Haverne, 156. 322. 436. 680. 816. 955.
Anti-scorbutiske, 450.
Urtepladse, 320. 430. 679. 941. 943.
Urtica, minor, 429. 1003.
maxima, 435. urens, 20.

V.

Vaaben, gamle, 736. 1034.
Vaccinium, uliginosum, 170.
Myrtillus, 171. 322.
Vadle-Syssel, 623.
dets heede Brønde, 639.
Vadleheyde, 623.
Vadleviik, 746.
Væddere, 34. 193.
Værbuder, 326.
Værtiid, 182.
Valle, til Drikke, 31.
Vallhumal, 673. 815.
Valnalaug, 636.
Vand, til Drikke, 5. 117. 294. v. Drikkevand.
Vand, mælkefarvet, 89.
Suurbrønds-, 296. 297.
kaagende op af Jis, 766.
Vandaarer, varme, 112.
Vandfalde, forsvundne, 879.
Vandkalv, 600.
Vandledninger, paa Enge, 680. 847.
Vandløsestrand, 974. 1026.

Vandspringe, 112.
Vandstyrtninger fra Fjeldbierge, 780. 783.
deres Virkninger, 844.
Vapnefiord, 744.
Varesang, 340.
Vargeklappe, 174.
Varmalækur, 111.
Varmalækur-Mule, 83. 130.
Varme Bade, i Kiosar-Syssel, 5.
i Borgarfiords-Syssel, 109.
i Vestfiordene, 382. 385.
paa Nordlandet, 634.
paa Østerlandet, 766.
paa Sønderlandet, 882.
Varme Bade og Vande, Jordens og Klippernes Forhøining i omkring dem, 916.
Varmens Grad i Luften, 8. 7. 121.
Varme og Kulde, 120. 121. v. Kulde og Held.
Vatnarhialle, 753.
Vatsköttur, et Insect, 661.
Vatsblaame, 607.
Vatsfiordsvatn, 382.
Vatnsdalsvatn, 382.
Vatnsnes, 621. 691.
Vatnahialle, 622.
Vatsdalsaa, 630.
Vatsvatn, 873.
Vatsfell, 895.
Vatskard, 1023.
Vedfiord, 745.
Vedøe, 2.
Vegbreid, 165.
Veggialaug, 11.
Vegt, 160.
Vede, i Island, 268. 269. 272.
besværlige, 497. 503.
Veirliget, i Kiosar-Syssel, 5. 6. 16.
paa Sønderlandet, 16.
i Dalene og paa Fiælde, 99.
i Borgarfiords-Syssel, 119.
dets Forandring, 120.
i Snefiældsnes-Syssel, 304.
i Vestfiordene, 389. 426.
paa Nordlandet, 632.
Dagbog derover, 644.
paa Østlandet, 799.
paa Sønderlandet, 900.
Ver, en Byad, 774.
Veronica, officinalis, 431.
spicata, 431. 944.
serpyllifolia, 943.
— — — omnium minima, 944.
floribus corymbosis, 945.
caule serpente, 945.
Vesteraa, 632.
Vesterhöp, 631.
Vester-Jökulen, 268. 270.
Reise dahen, 270.
Vesterskardsheyde, 184.
Vestfiordene, deres Navn, 373.
deres Beliggenhed, 373. 390.
hvad derunder befattes, 373. 374.
deres Beskaffenhed, 375.
Øer, 376. Bierge, 379.
Egne, 381. Floder og Søer, 381.
Hverer, 382. Luft og Veirligt, 389.
Jordarter, 392. Træarter, 394.

Vestfiordene, deres
Mineralier, 406. Frugtbarhed, 426.
Veirligt, 426. Urter, 423.
Skove, 435. Have- og Jorddyrkn. 436.
Indbyggere, 447. 614. Bygninger, 453.
Spise- og Levemaade, 454. 499.
Arbeide, 456. Tidsfordriv, 461.
Dyr, 522. Fugle, 547. Fiske, 587.
Insecter, 598. Mærkværdigheder, 613.
Havne, 617.
Vestmannøe Øerne, 838.
Vestmannøer, 856.
Vettenyre, 435.
Vetrarblom, en Urt, 433.
Veydeleysefiord, 514.
Vicia, Cracca, 430.
Vidarnyre, Tubera, 167.
Viderhriis, Salix, 167. 172.
dets Nytte, 179.
Videdals-Aa, 630. Tunga, 692.
Vidunder, Hav-, 716.
i Floder, 794. 877. i Søer, 877. 878.
Vidvik, 744.
Vidvikskiærg, 744.
Vidøe, 853. 952. 1032.
Vifilstadevatn, 873.
Vigur, en Øe, 750.
Vikevaka, en Sang, 351.
Viin, af Krækbær, 172.
Viite, to sælе Søer, 726.
Vildænder, 484. 720.
Vildgiæs, 221. 705. 982.
deres Fangst, 828. 837. 982.
Villingholtsvatn, 871.
Vinde, i Borgarfiords-Syssel, 119.
i Snefiældsnes-Syssel, 304.
i Vestfiordene, 390.
paa Nordlandet, 642.
paa Østerlandet, 799.
paa Sønderlandet, 902.
Vinde, Foraars-, 6. 391.
Vinde, skade Jordsvaren, 6. 16. 391. 643. 684.
Vinde, skarpe, 390. 643.
Vinde, stadige, 643.
blæse jævnlig, 902.
deres største og mindste Kraft, 905.
Vinduer, hvad dertil bruges, 52. 996.
Vintere, milde, 644.
haarde, 645. 998. ff.
Viola, Tricolor, 429. 675.
paluſtris acaulis, 433.
Viser, historiske, 351.
Vitazgiefe, en Ager, 681.
Vitriolum, martis nativum, 406. 661.
Vitriol, 349. 150. 664. 893. 934.
Vitrum, naturale fragiliſſimum, 314.
metallicum, 316.
Vodmuleſtad, 856.
Vogaſtape, 974.
Vogmære, en Fisk, 593. 594. 616.
Vonarskard, 753.
Vulpecula, en Fisk, 598.

Y.

Ytre-Holm, 81.

Z.

Zeolithes, albus purus, 400. 658. 804.
plumosus, 804.
Zoophyta, 446. 1006. *Zostera*, 441.

Ø.

Ødelagde Jorder og Bygde, 369. 840.
Ødeskiæl, 976. 1010.
Øefiord, 621.
Øefiords-Syssel, 623.
Øeboerne, 481. 489.
Øfuguggen, en Søe, 596.
Øgmundshraun, 930. 1024.
Ølduhryggur, 361.
Øll, fordum, 692.
Øllkielda, en Gaard, 296.
Øllkellda, en Kilde, 799.
Ølkilde, Raudamells, 253. 300.
ved Ølkielda, 296.
Frodaarheides, 297. Øsekots, 298.
ved Hrisum, 299. Eides, 300.
Ølmodsøe, 874.
Ølves-Aa, 874. Hver, 890.
Øndveigs-Suler, 690.
Ønskebiørn, 610. 712.
Ønskesteen, 610.
Øndverdarnes, 265. 276.
Øræfe, 781. 841.
Øræfe-Jøkel, 751. 782.
dens Ild- og Vand-Sprudning, 783.
Øreback, 852. 962. 971. 1036.
dets Indvaanere, 962.
Ørehlid, 385.
Øresveit, 265.
Ørfarsøe, 854.
Ørne, i Island, 60. 220.
giøre Skade paa Lam, 194.
Ørrid, 595. deres Fangst, 697.
Ørridaa, 82. 103.
Ørridavatn, 792. 873.
Østerlardets første Beboelse, 846.
Østfiorde ɔ: Østfirdinga-Fiordung, 742.
dens Strækning, Inddeeling, 742.
Sysseler, 742. Størrelse, 743.
Beskaffenhed, 743. Fiorde, 744. 746.
Biærge, 745. 751. Øer, 749.
Jisbiærge, 755.
Floder, Søer, Hverer, 791.
Luft og Veirligt, 797.
Jord- og Steen-Arter, 800.
Mineralier, 811. Frugtbarhed, 813.
Urter, 814. Indbyggere, 820. 846.
Bygninger, 824. Spiise, 825.
Arbeide, 827. Tiidsfordriv, 834.
Dyr, 835. Fugle, 837.
Fiske, Insecter, 839. Havne, 848.
Østhorn, 742.
Østra, 1010.
Øvelser, forglemte, 740.
Øxar-Rygger, 81.
Øxefiord, 621.
Øxen, en Vei, 742.
Øxeraa, 872. 1030. forsvinder, 881.
Øxne, som gaae ude, 189. 977.
Øxnes Priis, 190. 483.
Øxnedals-Heyde, 623.

Tilhang
om de
Islandſke Urter.

De faa Efterretninger man er i Stand at give om den Islandſke Flora, har man den nu værende Miſſions-Medicus og Kongel. Hiſtoricus naturalis i Frankebar, Hr. Johann Gerhard König, at takke, ſom fra Foraaret 1764 indtil ud paa Hoſten 1765 har opholdt ſig paa Island, hvorhen han blev ſendt paa Kongelig Bekoſtning, for at indſamle til den bekiendte Flora Danica (ſom efter allerhoieſte Befaling udgives af Hr. Finanzraad Oeder) iſær de Urter, ſom Island frem for andre Hans Majeſtæts Lande frembringer. Hans medfødte Lyſt til Naturhiſtorien tod ham ei foreſtille ſig de Beſværligheder og Vanſkeligheder, ſligt et Foretagende førte med ſig, og hans utrættelige Flid overvandt dem alle. Ved denne har han i ſaa kort Tid ſammenbragt et betydeligt Antal paa rare mindre bekiendte og tildeels ganſke nye Planter, ſom for den ſtørſte Deel allereede findes i Flora Danica.

Tiden tillod ham ei, ſom han havde i Sinde, ſelv at ſkrive en udførlig Flora Islandica, førend han reiſte til ſit nærværende Opholdsſted; derfor har Hr. Cancellieraad O. F. Müller, hvis nyttige Iver for Natur-

hiſtorien af fleere Skrifter nokſom er bekiendt, paa hans Anmodning, optegnet i Novis Actis Nat. Curioſ. Tom. IV. pag. 203. ſqq. de Planter, ſom Hr. König deels meddeelte ham i Natura, og tildeels mundtlig har navngivet for ham.

Denne Hr. Müllers Enumeratio ſtirpium, in Islandia ſponte creſcentium, er Grunden til vores Flora Islandica, ſom beſtaaer af henimod halvſiette Hundrede Arter. Et Manuſcript, ſom Hr. König har efterladt ſig her, og en Urteſamling, har tient til at forege Hr. Müllers Enumeration.

Ved at følge Hr. Ridder von Linnées bekiendte Orden, har man ladet ſig noie med at blot anføre hans Navne, uden efter de fleeſte Floriſters Brug, at fylde Papiret, ved at udſkrive de Linneiſke Kiendetegn og Synonymie.

Saadanne Arter, ſom ei findes i v. Linné Syſt. Nat. Edit. XII, har man kortelig beſkreven. De faa oeconomiſke Anmærkninger, ſamt de Islandſke Navne, ere tagne af ovenmældte Hr. Königs Manuſcript.

FLORA

FLORA ISLANDICA.

Monandria.

Hippuris *vulgaris.*
Callitriche *verna.*
autumnalis.

Diandria.

Veronica *officinalis.*
ſerpyllifolia.
Beccabunga.
Anagallis aquatica.
ſcutellata.
alpina.
fruticula. Ved Øxeraa-Althing; paa Grimmans-Fiadle; Reikium-Fiadle, og Torfa-Jokul.
marilandica.
Pingvicula *vulgaris.*
Anthoxanthum *odoratum.*

Triandria.

Valeriana *officinalis.* Ved Holte-Præſtegaard.
Scirpus *paluſtris.*
lacuſtris.
cæſpitoſus.
acicularis.
Scirpus *ſetaceus.*
Eriophorum *polyſtachium.*
vaginatum.
alpinum.
Nardus *ſtricta.*
Phleum *pratenſe.*
nodoſum.
alpinum.
Alopecurus *geniculatus.*
Agroſtis *rubra.*
ſtolonifera.
capillaris.
canina.
pumila.
alba.
arundinacea.
Aira *cærulea.*
cæſpitoſa.
flexuoſa.
montana.
ſubſpicata.
alpina.
aquatica.
Poa *pratenſis.*
trivialis.
compreſſa.

Poa *annua.*
anguſtifolia.
alpina.
maritima Hudſonis.
Cynoſurus *cæruleus.*
Feſtuca *ovina.*
rubra.
elatior.
fluitans.
duriuſcula.
Elymus *arenarius.*
caninus.
Bromus *criſtatus.*
Arundo *Epigeios.*
Phragmites.
arenaria.
Triticum *repens.*
Montia *fontana.*
Koenigia *Islandica.* Hr. König er den forſte Botaniſt, ſom har opdaget denne liden ſaftige Plante. Den findes noiagtig beſkreven i Ridderen von Linnées Syſt. Nat. Ed. XII. Tom. II. Man. pag. 35, og en accurat Tegning derpaa kan ſees i Flora Danica Tab. 418.
Han har fundet den paa Leergrund ved Neſs.

Tetrandria.

Scabioſa *ſucciſa.*
Galium *paluſtre.*
Mollugo.
verum.
boreale.
Plantago *major.*
lanceolata.
maritima.
coronopus.
Alchemilla *vulgaris.*
alpina. Ved Kieblevig.
Potamogeton *natans.*
maritimum.
compreſſum.
lucidum.
criſpum.
pectinatum.
puſillum.
Sagina *procumbens.*
Sangviſorba *officinalis.* I Moosfiælds Heede.
Tillæa *aquatica.* Ved Laugervatn.

Pentandria.

Myoſotis *ſcorpioides.*
Pulmonaria *maritima.* Ved Olves-Aa.

Meny-

Menyanthes *trifoliata.*
Gentiana *campeſtris.*
amarella.
nivalis. Ved Kriſevig.
ciliata? G. *detonſa*, corollis qvadrifidis, laciniis oblongis, apice ſubcrenatis, margine utroqve bidentatis. Kiøb. Selſk. Skr. 10de Deel pag. 435. Tab. I. f. III.
qvinqvefolia.
Bavarica. Flora Dan. tab. 317. G. corolla qvinqvefida, infundibuliformi ſerrata, foliis oblongis. Ved Beſſeſted og Neſs.
tenella, foliis ovatis, baſi ſolutis, pedunculis filiformibus longiſſimis (tetragonis) fauce qvadrifida barbata. Kiøb. Selſk. Skr. 10de Deel pag. 436. Tab. II. f. VI. Fl. Dan. f. 318. Paa torre Enge, ved Beſſeſted og Hlidarende.
Swertia *rotata.* Fl. Dan. tab. 343. Ved Odde, ikke langt fra Brebakken; paa Bolſtæld ved Hekla; ved Holte, og paa adſkill. andre Steder.
Azalea *procumbens.*
Hydrocotyle *vulgaris.*
Liguſticum *ſcoticum?*
Angelica *Archangelica.*
ſylveſtris.
Imperatoria *Oſtruthium.*
Carum *Carvi.*
Alſine *media.*
Parnaſſia *paluſtris.*
Statice *Armeria.*
Linum *catharticum.*
Droſera *rotundifolia.*
longifolia.
Sibbaldia *procumbens.*

Hexandria.

Anthericum *calyculatum.*
Juncus *effuſus.*
trifidus.
articulatus.
bulboſus.
bufonius.
biglumis.
triglumis.
piloſus.
campeſtris.
ſpicatus.
Rumex *digynus.*

Rumex *acutus.*
acetoſa.
acetoſella.
Triglochin *paluſtre.*
maritimum.

Octandria.

Epilobium *anguſtifolium.*
latifolium? At denne er funden paa Island, tages meget i Tvil, ſkiønt den anføres baade i Hr. Müllers Fortegnelſe, og i Kiøb. Selſk. Skr. Paa det ſidſte Sted gives den ganſke urigtig ud for en nye Art, under Navn af Ep. *corymboſum.* I Hr. Königs Manuſcript findes den ei anført, og det er ei at formode, at saa ivrig en Botaniſt, ſom Hr. König er, ei ſkulle have ſkrevet et Ord om saa rar en Plante. Fra Grønland har Hr. Braſen, en Chirurgus, bragt den hid, kort efter at Hr. König var kommen hiem fra Island. I Siberien er den først opdaget, og Ridder von Linné har beſkrevet den kort, men tydelig.

Epilobium *montanum.*
paluſtre.
alpinum.
tetragonum.
Vaccinium *Myrtillus.*
oxycoccus.
uliginoſum.
Erica *vulgaris.*
Polygonum *viviparum.*
Hydropiper.
amphibium.
aviculare.
perſicaria.
Paris *quadrifolia.*

Decandria.

Andromeda *Hypnoides.*
Arbutus *uva Urſi.*
alpina.
Pyrola *rotundifolia.*
ſecunda.
Saxifraga *Cotyledon*, en mindre Varietæt. Kiøb. Selſk. Skr. 10 D. pag. 44. Tab. II. f. IX. Ved Hekla.
ſtellaris.
nivalis. Ved Kriſevig.
punctata.

Saxi-

Saxifraga *oppoſitifolia*. Ved Oreyaa Althing.

autumnalis.

aizoides.

bulbifera? foliis caulinis palmatis petiolatis, caule bulbifero ſubramoſo & multifloro. Fl. Dan. tab. 390. Ved Adner Soe, Saudaſiall, Hraſntinnaſiall og Kraſlen.

rivularis. Ved Hekla.

tridactylites. Ved Oreyaa Althing.

cæſpitoſa.

Groenlandica.

hypnoides.

petræa? folia linearia, ad apicem ſpinuloſa. Ved Oreyna Althing.

Stellaria *biflora*.

ceraſtoides.

Arenaria *peploides*. Ved Olvesaa.

ſerpyllifolia.

ciliata. Ved Neſs, Beſſeſted, Grimsnæsſiadle.

Cucubalus *Behen*.

Silene *acaulis*.

Scleranthus *annuus*.

Sedum *rupeſtre*.

acre.

annuum.

villoſum. Ved Kriſevig.

Lychnis *floscuculi*. Ved Præſtegaarden Holte.

alpina.

Ceraſtium *viſcoſum*.

vulgare.

alpinum. Ved Kiebleviig og Kriſeviig.

latifolium? Ved Neſs, Reikiaviik, Beſſeſted og paa Orebakken.

Spergula *arvenſis*.

nodoſa.

Icoſandria.

Spiræa *ulmaria*.

Sorbus *aucuparia*.

Rubus *ſaxatilis*.

Fragaria *veſca*. Ved Roden af Hekla.

Potentilla *verna*.

anſerina.

aurea.

Geum *rivale*.

Comarum *paluſtre*.

Dryas *octopetala*. Ved Kriſevig.

Poly-

Polyandria.

Papaver *nudicaule?* P. *radicatum.* Kiob. Selſk. Skr. 1o D. p. 455. Tab. VIII. f. XXIV.

Thalictrum *alpinum.* Ved Kiøbſe-vig.

Ranunculus *acris.*
hederaceus.
reptans.
aquaticus.
lapponicus. Ved Neſs.
repens.
glacialis.
hyperboreus, foliis profunde trilobis, lobis oblongis divaricatis, caule filiformi repente. Kiob. Selſk. Skr. 10. pag. 456. Flora Dan. tab. 331. I rindende Vande ved Beſſeſted, Ørebakken, Hoſsaas, og i Adner-Soen.

Caltha *paluſtris.*

Didynamia.

Thymus *ſerpyllum.*

Lamium *purpureum.*

Galeopſis *Ladanum.*
Tetrabit.

Prunella *officinalis.*

Bartſia *alpina.*

Rhinanthus *Criſta galli.*

Euphraſia *officinalis.*

Pedicularis *ſylvatica.*
flammea. Ved Kraſſen og Myvatn.

Limoſella *aquatica.* I Langer-vatn.

Tetradynamia.

Draba *verna.*
muralis.
incana.
birta?

Thlaſpi *burſa paſtoris.*
campeſtre.

Cochlearia *officinalis.*

Cardamine *pratenſis.*
hirſuta.
petræa.
bellidifolia?

Siſymbrium *Islandicum*, ſiliqvis brevibus declinatis, foliis lyrato pinnatis, foliolis ovalibus dentatis. Flora Dan. tab. 409. Ved de varme Kilder, og paa fugtige Steder ved Kraſſen.

Arabis

Arabis *alpina.*
Bunias *Cakile.*

Monadelphia.

Geranium *ſylvaticum.*
pratenſe.
montanum.

Diadelphia.

Polygala *vulgaris.*
Lathyrus *pratenſis.*
Vicia *cracca.*
Piſum *maritimum.* Ved Selſundsſiadle, Rangaaen, og Roden af Hekla. Islænderne kalde denne Plante Bonnagræs.
Anthyllis *vulneraria.*
Trifolium *arvenſe.*
pratenſe.
repens.

Syngeneſia.

Leontodon *Taraxacum.*
autumnale.
Hieracium *piloſella.*
auricula.
alpinum.
præmorſum.
Serratula *arvenſis.*
Carduus *lanceolatus.*
Gnaphalium *alpinum.*
uliginoſum.
ſylvatico affine. Fl. Dan. tab. 254.
Erigeron *uniflorum.* Ved Huſevig.
Senecio *vulgaris.*
Matricaria *inodora.*
Achillæa *Millefolium.*
Viola *canina.*
tricolor.
paluſtris.
Orchis *maculata.*
latifolia.
hyperborea. Ved Havneſiord, Beſſeſted, Neſs og Reikiaviik.
Morio.
maſcula.
Satyrium *viride.*
album.
nigrum.
Ophrys *Camtſchatca?*

Monœcia.

Sparganium *natans.*
Carex *dioica.*

Carex *capitata.*
pulicaris.
arenaria.
uliginoſa.
leporina.
vulpina.
muricata.
loliacea.
caneſcens.
elongata.
flava.
pedata.
montana.
limoſa.
palleſcens.
capillaris.
Pſeudocyperus.
acuta.
veſicaria.
birta.

Betula *alba*, qvadriulnaris, plerumqve decumbens truncо curvato inæqvali, ſylvam conſtituit ad Lacum Laugervatn dictum. Diameter trunci raro qvatuor pollices excedit. Comburitur in uſum fabrorum ferrariorum.
nana.

Myriophyllum *ſpicatum.*
verticillatum.
Ceratophyllum *demerſum.*

Dicœcia.

Salix *Myrſinites.*
arbuſcula.
herbacea.
reticulata.
Myrtilloides.
glauca.
lanata.
lapponum.
arenaria.
fuſca.
capræa.
pentandra.
Empetrum *nigrum.*
Juniperus *communis.*
Rhodiola *roſea.*

Polygamia.

Holcus *odoratus.*
Atriplex *laciniata.*
patula.

Cryptogamia.

Eqviſetum *ſylvaticum.*

Eqviſe-

Eqviſetum *arvenſe.*
limoſum.
paluſtre. Isl. Jaring.
fluviatile. Isl. Elting.
byemale. Isl. Eſkegras.

Diſſe 3 ſidſte Arter ſkal, efter Indbyggernes Sigende, give Faarene megen Feedme.

Osmunda *Lunaria.*

Acroſtichum *ilvenſe.*
ſeptentrionale.
Thelypteris.

Polypodium *Filix mas.*
Filix fœmina.
fragile.
vulgare.
fontanum.
Phegopteris.
Dryopteris.

Ophioglosſum *vulgatum.*

Lycopodium *alpinum.*
clavatum.
annotinum.
Selago.
Selaginoides.
dubium, ſurculis ſimpliciſſimis erectis compreſſis, foliis complicatis carinatis acutis alternis diſtiche imbricatis.

Confertim naſcitur & denſis cæſpitibus obtegit rupes, torrentibus aqvarum, ex altioribus regionibus verno tempore defluentium, humectatas inundatasve; paſſim & in terra creſcit locis, vere inundatis. Surculi vix dimidio pollice altiores, utrinqve acumiſiati. Folia baſeos oblitterata. Fructificationis ne rudimentum qvidem obſervari potuit, hinc de genere dubium exſtat.

— Sphagnum *paluſtre.*

Splachnum *rubrum?*
vaſculoſum L. foliis ovatis nervo carinatis, apice obtuſiuſculo.

Folia ſparſa rariora, ut in Spl. ampullaceo, & pellucida punctata, ut in congeneribus omnibus. Pedunculus pollicaris & bipollicaris, apice intumeſcens in corpuſculum (umbraculum Linnæi) ſubſphæricum obſcure purpureum vel ſangvi-

ſangvineum, cui inſidet capitulum cylindraceum farctum, ore ciliato.

Splachnum *ampullaceum* L. foliis lineari-lanceolatis, nervo carinatis, acuminatiſſimis.

Pedunculus pollicaris & bipollicaris, flaccidus uti caulis, luteſcens & nitens, ſenſim intumeſcens in corpuſculum obconicum, vel obovato truncatum, luteſcens vel violaceum, in ſiccata plantula pellucens & vacuum, cui inſidet capitulum ut in præcedente.

Bryoides foliis ovatis, nervo carinatis, ſetiferis.

Folia conferta, imbricata, nervo ultra ſubſtantiam folii continuato in ſetam concolorem longitudine dimidii folii. Pedunculus ſemipollicaris, craſſiuſculus, rigidus, ex luteo & rubro nitens, ſenſim intumeſcens in capitulum, ovato cylindricum purpureum, ſub ore ciliato coarctatum, qvaſi in cylindrum more ſpecierum præcedentium. Dill. Muſc. 345 t. XLIV. f. 5. ad ſpecimina noſtra propius accedit, qvam f. 4, ſed & illa foliorum figuram minus exacte monſtrat. Oed. En. n. 1157. & Fl. Dan. t. 192. videntur aliam ſpeciem & qvidem eandem cum fig. 4. Dillenii deſignare. In Islandia, & Groenlandia, obſervata eſt rarior hæc ſpecies, qvam in bivio poſitam Splachnis potius qvam Bryis annumerare ſvadet habitus.

Nota. Splachni ſpecies pulchræ, alpinarum regionum plerumqve incolæ, rarioribus muſcis annumerantur. Notari meretur, qvod omnes, qvotqvot videre contigit, in ſtercore pecorum natæ fuere. Accuratæ & diſtinctivæ earum deſcriptiones vix ullibi exſtant, hinc adumbrationem earum, qvas Islandia Koenigio obtulit, ſuppeditare haud a re creditum eſt.

Polytrichum *commune.*

urnigerum?

Fon-

Fontinalis *antipyretica.*
minor?
Phaſcum *acaulon.*
Mnium *pellucidum.*
fontanum.
hygrometricum.
purpureum.
ſetaceum.
cirratum.
hornum.
crudum.
pyriforme.
polytrichoides.
ſerpyllifolium.
Mnium minimum non ramoſum anguſtiſſimis & pellucidis foliis. Ray. Synopſ. Stirp. Britt. pag. 78. No. 5. Muſcus polytrichoides exiguis capitulis in ſummis ſurculis. Moriſ. Hort. Oxon. Pars III. p. 629. Sect. 15. t. 6. f. 11. Caulis foliis lanceolatis acuminatis ſparſis inſtructus, viridis, continuatus in pedunculum longum aphyllum concolorem, capitulo L. ſphærula pulverulenta terminatum. Capſulæ non viſæ.

Bryum *apocarpum.*
ſtriatum.
pomiforme.
extinctorium.
ſubulatum.
rurale.
ſcoparium.
undulatum.
heteromallum.
hypnoides.
argenteum.
pulvinatum.
cæſpititium.
truncatulum.
Hypnum *taxifolium.*
denticulatum.
triquetrum.
filicinum.
proliferum.
parietinum.
prælongum.
criſta caſtrenſis.
abietinum.
cupreſſiforme.
aduncum.
ſcorpioides.
ſquarroſum.
dendroides.

Hypnum *curtipendulum.*
purum.
illecebrum.
cuſpidatum.
ſericeum.
velutinum.
Jungermannia *albicans.*
reſupinata.
complanata.
dilatata.
rupeſtris.
epiphylla.
pingvis.
furcata.
ciliaris.
bicuſpidata.
diſticha, ſurculis ſuberectis ſimpliciuſculis, foliis concavis diſtiche imbricatis.
Sureulorum apices referunt Eragroſtidis ſpiculam. Fructificatio non viſa.
Marchantia *polymorpha.*
hemiſphærica.
tenella?
Targionia *hypophylla?* Hr. König troer at have ſeet dette rare Muſſ ved Holte-Præſtegaard, ikke langt fra Ørebakken. Endſkiønt man har megen Grund til at tage det i Tvil, iſær da Hr. König ſelv er uvis derudi, ſaa har man dog vildet anføre det, for at give dem, ſom engang kunde faae Leilighed dertil, Anledning til Efterſogning.
Blaſia *puſilla.* Ved de varme Kilder ved Reikium, og ved Laugervatn.
Riccia *cryſtallina.*
glauca.
Anthoceros *punctatus.* Ved Reikium og Laugervatn.
Lichen *geographicus.*
ſangvinarius.
fuſco-ater.
calcareus.
candelarius.
tartareus.
palleſcens.
ſubfuſcus.
ſaxatilis.
omphalodes.
olivaceus.
Fahlunenſis.
ſtygius.
phyſodes.

Lichen

Lichen *parietinus.*
ſtellaris.
Islandicus. Denne laves med Mælk, og ſpiiſes i Island. Hos os har den i de ſeenere Tider faaet Ord for at curere Svindſot, dog have de anſtilte Forſøge ikke endnu givet ſtort Haab om saa onſkelig en Virkning.
nivalis.
farinaceus.
venoſus.
aphthoſus.
caninus.
ſacatus.
croceus.
deuſtus.
cocciferus.
pyxidatus.
gracilis.
furfuraceus.
fraxineus.
prunaſtri.
reſupinatus.
miniatus. Michel. n. Gen. 101. t. 54. f. 1.
velleus.
puſtulatus.

Lichen *polyphyllus.*
digitatus.
cornutus.
deformis.
rangiferinus.
uncialis.
ſubulatus.
paſchalis.
fragilis.
lanatus.
pubeſcens.
chalybeiformis.
birtus.

L. *leproſus rubens tuberculis nigris.* Flora Danica tab. 470. fig. 1.

gelidus L.; L. heclæ. Fl. Dan. t. 470. f. 2.

trapeziformis, coriaceus e fruſtulis planis varie angulatis conſtans, nodulis elevatis nigricantibus ſuperficiei vireſcenti immerſis.

Lichen pulmonarius terreſtris & clypeatus minimus & indiviſus. Mich. n. Gen. 101. tab. 54 fig. 3. Dill. Muſ. 228. tab. XXX. fig. 133.

Lichen

Lichen *nigreſcens* Hudſ. L. gelatinoſus imbricatus, lobis obtuſis laceris, peltis fuſcis proliferis. Fl. Dan. 470. 3.

reticulatus, umbilicatus multifidus, laciniis margine longitudinaliter conglutinatis, hinc ſimul ſumtis mentientibus folium lineis anaſtomoſantibus exaratum.

Unicum pulcherrimæ hujus plantulæ ſpecimen inter Muſcorum magnam copiam a Koenigio noſtro acceptam deprehendere contigit. E centro fixo laciniæ multifidæ qvaqvaverſus tendentes prodeunt, qvarum margines tam arcte coincidunt, ut folii ſuperficies tantum ſecundum has inciſuras ſtriatum appareat, ſtriis concentricis. Striæ aliæ transverſæ, qvibus concentricæ illæ ſecantur, ſuperficiem efficiunt reticulatam, qvæ inſuper ſparſim punctis excavata eſt. Color ſuperne niger, inferne niger fuſco variegatus. Subſtantia interior alba, granulis luteſcentibus referta, qvæ ſub punctis excavatis ſuperficialibus hærent, hinc affinitas cum Lichene *miniato* Linnæi.

Lichen *crinitus*, foliaceus umbilicatus & polyphyllus, marginibus ramoſe fimbriatis.

Lichenoides corneum marginibus eleganter fimbriatis. Dill. Muſc. 218. t. XXIX. f. 116.

Folia ſuperne colore ſunt ex cœruleo nigricante, inferne fuſco. Superficies ſubaſpera. Fimbriæ marginales nigræ, baſi ſæpe fuſcæ. Scutella aterrima, convexiuſcula, ſuperficie varie figurata referunt qvodammodo nodulos veſtiarios e ſetis eqvinis contextos.

ſulphureus, fruticuloſus ramoſiſſimus pallide ſulphureus, ramis implexis apice viride nigricantibus, farinoſo tuberculatis. Coralloides durior &c. Hall. Helv. Ed. II. n. 1964. an Usnea ceratoides candicans glabra & odorata? Dill. Muſc. 71. t. XIII. f. 14? cfr. t. LXXXIV. f. 10.

Lichen

Lichen *defraudans*, fruticuloſus, ſolidus ramoſiſſimus, ſurculis ramisqve confertiſſimis faſtigiatis, ramulorum extremitatibus contextis in cruſtam planam nigram.

Egregiæ hujus ſpeciei ſtructura caſu erat detegenda. Refert cæſpitem terræ ſic dictæ turfaceæ, cruſta atra obductum. Diffracta cruſta oculis ſe offert Lichen fruticuloſus deſcriptus. Tubercula aggregata viridia cruſtæ incumbunt, qvæ an hujus fructificatio ſint, vel diſtincta ſpecies e leproſorum ordine, oculus vel armatus diſtingvere non valet.

Chara *vulgaris*.
hiſpida.

Tremella *Lichenoides*.
verrucoſa.
hemiſphærica.
aduata.

Fucus *ſerratus*.
veſiculoſus.
divaricatus.
excisus?
Fucus *inflatus?*
ceranoides.
ſpiralis.
canaliculatus. Oed. Enum. n. 165. Fl. Dan. t. 214.
diſtichus. Oed. Enum. 167. Fl. Dan. t. 351.
nodoſus.
filiqvoſus.
loreus. Oed. Enum. n. 103. 147. 167.
aculeatus. Fl. Dan. t. 355. Longitudo biulnaris & ultra. Isl. Skodlehaar.
Lycopodioides. Oed. Enum. n. 51. 168. Fl. Dan. tab. 357. Isl. Audnſkelja-Thang.
muſcoides?
Filum.
lanoſus.
faſtigiatus.
furcellatus?
palmatus. Isl. Sól. 3 Auguſt-Maaned ſamles denne og forvares til Vinteren, da de ſkiærer den ſmaat og ſpiiſer den kaagt med Mælk.
digitatus. Fl. Dan. t. 352. Caulis biulnaris & ultra, diametro

tro 2-3. pollicum. Frondis diameter ſæpe 1½ ulnarum; laciniæ circiciter 30, ulnares, viridiluteſcentes. Isl. Thare. Faarene æde den.

Fucus *eſculentus*. Fl. Dan. t. 417. Frondis vel folii, apice obtuſi, longitudo 4 ad 6 ulnarum, latitudo 4-5 pollicum. Pinnæ utrinqve circiter viginti, craſſioris ſubſtantiæ, qvam folium, qvod viride. Isl. Myrkierna. Indbyggerne ſpiiſe den, og Faarene ſiges at blive meget fede deraf.

ſaccharinus. Fl. Dan. t. 416. Specimen Islandicum erat folio ſimpliciſſimo; ſunt vero alio folio bi- ſ. tri-partito, laciniis lateralibus brevioribus, intermedia longiſſima. Longitudo ſæpe 6-7 ulnarum, latitudo ½ ulnæ. Linea folii longitudinalis pellucida glaberrima, ad latera lacunoſa. Isl. Thare promiſcue cum *digitato*. Kreaturene æde den ikkun i Mangel af andre.

ſangvineus. Fl. Dan. t. 349. Caulis, rami & rachis foliorum veſiculis pedunculatis confertis obſiti. Isl. Qvæte-Søl. Man holder for, at Faarene ei taale den, men blive ſyge deraf.

Fucus *ciliatus*. Fl. Dan. tab. 353. Ciliis prolificis ſe adglutinat corporibus heterogeneis.

criſpus.

alatus. Fl. Dan. t. 352.

dentatus. Fl. Dan. t. 354. Margines frondis tenuiſſime ciliati, vix calloſi. An F. pinnatifidus *Hudſ.*

rubens.

plumoſus. Fl. Dan. t. 350. Varietates duæ, qvarum altera omnibus partibus tenerior, Confervæ ſimilis. Isl. Aduminnes-Søl.

cartilagineus?

ſpermophorus?

gigartinus. Fl. Dan. t. 394. Frondis dichotomi bipollicaris ultimæ ramificationes multifidæ; laciniæ hæ ultimæ minimæ lanceolatæ ſub apice intumeſcunt in tuberculum globoſum, qvo increſcente, ipſe apex aut repri-

reprimitur, aut plane evanescit; in utroqve casu tuberculum videtur pedunculatum, & in priori laciniæ apex cristam tuberculo subjacentem refert; hinc descriptio Linnæana, intellectu difficillima. Suspicor ceterum, nomen Koenigii, præcedenti speciei in Syst. Nat. Linnæano appositum, huic subjungendum fuisse.

Fucus *confervoides?*

plicatus Huds. Oed. En. n. 116. Colore variat rubro, lutescente, albo, & si auctori credendum, saphireo.

albus? Huds. Oed. Enum. n. 117. Fl. Dan. t. 408.

corneus, virgatus dichotomus, setis æqvalibus. Oed. En. n. 169. Fl. D. t. 358. Isl. Thussaskiæg.

fungularis, coriaceus, frondibus semicircularibus imbricatim sessilibus, subvillosis fuscis, fasciis ochraceis & striis concentricis. Oed. Enum. n. 176. Fl. Dan. t. 420.

Fucus *clavatus,* dichotomus teres, extremitatibus clavatis, apice excavatis. Oed. Enum. n. 173. Minimus, longitudine pollicis.

coronopifolius, frondibus cartilagineis subdichotomis, canaliculatis, subtus & margine obsitis verrucis seu ramulorum rudimentis confertis.

Fucus Coronopi facie. Ray. Synops. Stirp. Britt. p. 45. n. 23. Parvus purpureus L. luteus a basi usqve ad apices ramificationum canaliculatus. Ramificationes sensim versus apicem latiores, facie crispa. Verrucæ marginales in ramulos cylindricos parallelos excrescunt. Isl. Skodlegræs.

Ulva *umbilicalis?*

intestinalis.

compressa.

latissima.

pruniformis?

Lactuca.

sobolifera. Oed. En. n. 97. Fl. Dan. tab. 356.

lanceolata. Oed. En. n. 90.

[illegible] t. 395.

[illegible] genicu- [illegible] acutis, [illegible] geni- [illegible] na, ra- [illegible] arti- [illegible] geniculis [illegible]

Agaricus *campanulatus.*

fimetarius.

Boletus *bovinus.*

Elvela *atra* pileo lobis difformibus non clausis, atra parva. Fl. Dan. t. 354. 1.

æruginosa minima, pileo difformi viridissimo. Fl. Dan. t. 354. 2.

Peziza *lentifera.*

scutellata.

cupularis.

zonalis; radiata pileo patente membranaceo, fibroso striato & zonis picto. Fl. Dan. t. 469. 2.

Clavaria *coralloides.*

muscoides.

Lycoperdon *Bovista.*

Forklaring

over endeel af Tabellerne.

Tab. 10. Fig. 1. Murex, Haf-Kongur. Fig. 2. Nerita, Meyar-Patta. Fig. 3. Turbo Neritoides, Raudr Fiøru-Kongr. Fig. 4. Buccinum, Eggia-Kongr. Fig. 5. Ostrea, Harpudiskur. Fig. 6. 10. Julus, Blødru-Skere. Fig. 7. Scolopendra, Skere. Fig. 8. Lumbricus, Fiøru-Madkur. Fig. 9. Hirudo, Madka-Moder. Fig. 11. Marthvare. Fig. 12, 13. Blennius, Skerja-Steinbitur. Fig. 14, 15. Clupea, Trønu-Sil.

Tab. 15. (1) Forgaarden, eller det nedfaldne af Hulens Hvelving. 2. Indgangen. 3. Første Aabning. 4. Skandse-Hulen ɔ: Viiget. 5. Een Mellem-Veg i Skandse Hulens Indgang. 6. den smale Gang i samme Hule. 7. en færsk Søe. 8. en anden Tver-Hule. 9. Hull paa Mellem-Veggen. 10. tredie Tver-Hule. 11. anden Aabning. 12. Mellem-Veg. 13. tredie Aabning. 14. Arm af Surt-Hulen. 15. færsk Søe. 16. fierde Aabning. 17. det mørke og kolde Sted. 18. en Varde. 19. det inderste af Hulen.

NB. Det Stykke, fra 3die Aabning til Enden, som udgiør ¾ Deele af Hulen, er her forkortet.

Tab. 45. a. Blæse-Høien selv med sine tre Aabninger. bbb. trende Hvere. c. en anden mindre kaggende Hver. ddd. trende dybe kaggende Pøle, som frembringe den feedagtige Jord. (e) Nordenden af Kulvheidar-Fiældene. f og g. Lille og Store Burfell. (hh) Nordre Grufufell. (i) Nordre Ende af Hofs-Jøkul. (k) en liden færsk Søe. lll. den nordlige Deel af Kial-Hraun med sine Spalter. mmmm. Damp af bemeldte Spalter. nnnn. Uddødde gamle Hverer. (o) en Varde hos Blæse-Høien af Hraun-Steene.

Tryk-

Tryckfeilene, kunne saaledes rettes.

Pag.	21.	lin. 9.	Materie,	læs:	Materie.
—	—	— 24.	epitelsnius	—	Epidermicus.
—	59.	lin. ult.	Getla	—	Gretla.
—	103.	— 16.	mindst	—	mindste.
—	107.	— 20.	saates	—	samles.
—	121.	— 8.	maatte	—	matte.
—	138.	— 19.	Mamor	—	Marmor.
—	146.	— 5.	Thophus	—	Tophus.
—	172.	— 16.	Vider	—	Vidie.
—	177.	— 8.	reentig	—	reenlige.
—	178.	— 2.	reentlig	—	reenlig.
—	225.	— 11.	ernaar	—	er naar.
—	252.	— 9.	Linner	—	Liner.
—	288.	— 12.	6862	—	i Mscr. staaer 26862.
—	300.	— 2.	Hellafell	—	Helgafell.
—	315.	— 3.	liqvidcudati	—	liqvarum.
—	378.	— 11.	bet	—	her.
—	397.	— 5.	—	—	5.
—	398.	— 9.	ere	—	er.
—	402.	— 6.	crystallizatos	—	crystallizatas.
—	449.	— 14.	den	—	he.
—	464.	— 14.	er	—	sre.
—	496.	— 6.	resde.	—	reisde.
—	586.	— 19.	men	—	med.
—	592.	lin. ult.	Strist	—	Skrift.
—	604	— 22.	gláuncis	—	glaucis.
—	621.	— 16.	Fiorbierg	—	Forbierg.
—	647.	lin. ult.	i Fiorveien	—	i Forveien.
—	654.	— 21.	Scene	—	Steene.
—	665.	— 15.	krusede	—	knusede.
—	701.	— 18.	betrebne	—	beskiene.
—	795.	— 7.	Hupser	—	Riser.
—	714.	— 8.	brunni	—	brunnei.
—	765.	— 26.	Hóbdland	—	Bóbdland.
—	932.	— 25.	Linie	—	Line.
—	954.	— 13.	nee	—	ner.
—	955.	— 20.	Mepran	—	Merian.

APR 19 1955